دانشمندان و بزرگان اصفهان

۱-۲

بسم الله الرحمن الرحیم

دانشمندان و بزرگان اصفهان

نویسنده:

مصلح الدین مهدوی

ناشر چاپی:

گلدسته

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

دانشمندان و بزرگان اصفهان

مشخصات کتاب

سرشناسه : مهدوی، مصلح الدین، ۱۲۹۴-۱۳۷۴.

عنوان و نام پدیدآور : دانشمندان و بزرگان اصفهان/ نویسنده مصلح الدین مهدوی؛ تصحیح، تحقیق و اضافات رحیم قاسمی، محمدرضا نیلفروشان؛ [برای] شهرداری اصفهان ، مجموعه فرهنگی مذهبی تخت فولاد.

مشخصات نشر : اصفهان : گلدسته ، ۱۳۸۳ - ۱۳۸۴.

مشخصات ظاهری : ۲ج.

شابک : ج.۲ ۹۶۴-۹۳۱۴۳-۴-۲ :

وضعیت فهرست نویسی : فاپا

یادداشت : ص.ع. به انگلیسی: M. Mahdavi. Scientists greatones Isfahan.

یادداشت : ج. ۲ (چاپ اول : ۱۳۸۴)

یادداشت : کتابنامه.

موضوع : مجتهدان و علما -- ایران -- اصفهان -- سرگذشتنامه

موضوع : مشاهیر -- ایران -- اصفهان-- سرگذشتنامه

موضوع : اصفهان --سرگذشتنامه

شناسه افزوده : قاسمی، رحیم، ۱۳۵۱ -، مصحح

شناسه افزوده : نیلفروشان، محمدرضا، ۱۳۴۹ -، مصحح

شناسه افزوده : مجموعه فرهنگی مذهبی تخت فولاد(اصفهان)

رده بندی کنگره : DSR۲۰۷۳/ص۷۵ م۸۶ ۱۳۸۳

رده بندی دیویی : ۹۵۵/۹۳۲

شماره کتابشناسی ملی : م ۸۳-۴۱۸۶۷

ص: ۱

جلد ۱

اشاره

↔

بسم الله الرحمن الرحیم

ص: ۲

تالیف: مرحوم مصلح الدین مهدوی

تحقیق، تصحیح و اضافات: رحیم قاسمی، محمدرضا نیلفروشان

دانشمندان و بزرگان اصفهان جلد اول

ص: ۳

دانشمندان و بزرگان اصفهان (۱)

تالیف: مرحوم مصلح الدین مهدوی

تحقیق، تصحیح و اضافات: رحیم قاسمی، محمدرضا نیلفروشان

طراح گرافیک: حسام علیپور

چاپ اول: ۱۳۸۴

تیراژ: ۳۰۰۰ نسخه

ناشر: انتشارات گلدسته

اصفهان، خیابان هشت بهشت شرقی، روبروی امامزاده زید (ع)، کوچه شهید نوروزیان، شماره ۷۰

شابک: ۲-۴-۹۳۱۴۳-۹۶۴

مهدوی، مصلح الدین، ۱۲۹۴-۱۳۷۴.

دانشمندان و بزرگان اصفهان / نویسنده مصلح الدین مهدوی: تصحیح، تحقیق و اضافات رحیم قاسمی، محمدرضا نیلفروشان - اصفهان، گلدسته، ۱۳۸۳.

ISBN: ۹۶۴-۹۳۱۴۳-۴-۳

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیپا.

۱. اصفهان - سرگذشتنامه ۲. مجتهدان و علما - ایران - اصفهان - سرگذشتنامه ۳. مشاهیر - ایران - اصفهان سرگذشتنامه. الف. قاسمی، رحیم، تصحیح. ب: نیلفروشان، محمدرضا، ۱۳۴۹- ، مصحح. ج. عنوان.

۸۶ م ۷۵ ص/۲۰۷۳ ۹۵۵/۹۳۲ DSR

کتابخانه ملی ایران ۴۱۸۶۷-۸۳ م

ص: ۴

مقدمه ۱

باسمه تعالی

تاریخ بهترین معلم انسان است

شکل گیری و رشد فرهنگ و تمدن جوامع در طول تاریخ مدیون تلاش علمی و عملی هزاران انسان فرهیخته و اندیشمندی است که دیروز شرافتمندانه زندگی کردند و اوراق زرینی از کتاب بزرگ تاریخ را به خود اختصاص دادند که سیر در احوال و آثار این استوانه های تاریخ و فرهنگ گذشته زمینه رشد و تعالی اندیشه و روح و روان نسل امروز را موجب می گردد و فرصتی برای تصمیم گیری و برنامه ریزی های هوشمندانه و اتخاذ رویه های خردمندانه در ضمن ابتکار و خلاقیت و نوآوری خواهد بود.

اثر حاضر تلاشی است در جهت معرفی چهره های بارز از تاریخ گذشته اصفهان می باشد که توسط مرحوم مصلح الدین مهدوی تهیه و نگارش شده است که با چاپ و نشر آن خدمتی ارزنده به بزرگان عرصه فرهنگ و اندیشه خواهد شد.

شهرداری اصفهان به پاس خدمات ارزنده این دانش پژوه گرامی ضمن عمران و احیاء تکیه و بازسازی مقبره ایشان اقدام به نشر کتاب دانشمندان و بزرگان اصفهان در دو جلد نمود.

در اینجا لازم است از خانواده محترم این محقق گرانمایه که نشر این اثر ارزشمند را پس از ۳۵ سال به مجموعه تاریخی فرهنگی و مذهبی تخت فولاد واگذار نمودند تشکر نمایم.

لازم به ذکر است شهرداری اصفهان همچنان مصمم است در جهت احیای عمرانی و توسعه فرهنگی و بهره براری از این خطه مقدس برنامه های ویژه ای را به شهروندان ارائه دهد که بخشی از اقدامات انجام شده عبارت است از:

۱- تشکیل تورهای تخت فولاد شناسی برای شهروندان اصفهانی و میهمانان

۲- برگزاری اولین دوره تربیت راهنمای تخت فولاد

۳- تقویت کتابخانه تخصصی تخت فولاد

۴- ایجاد موزه سنگ نوشته های ارزشمند تخت فولاد

۵- ایجاد موزه عکس از فرهیختگان مدفون در تخت فولاد

۶- فعال نمودن دفتر ارتباطات مردمی برای جواب گوئی مراجعات و تکریم ارباب رجوع

۷- طرح فراخوان آثار ارزشمند مدفونین در تخت فولاد برای غنی سازی موزه ها

۸- آماده سازی تکیه آباده ای جهت تشکیل حوزه علمیه برادران با همکاری و مدیریت تولیت مسجد رکن الملک

۹- تبلیغ و ترویج و حمایت از برگزاری دعای کمیل و عرفه

۱۰- احداث بازارچه فرهنگی در جوار مرقد بابا رکن الدین با هدف ایجاد تسهیلات فرهنگی و نمایشگاهی برای نمادها و مجموعه های فرهنگی

۱۱- ایجاد موزه فرهنگی از آثار و زندگی نامه علماء و فقها در مقبره آیت ا... خوانساری با هدف الگو برداری از زندگی فرهیختگان

۱۲- موزه گالری فدک با انگیزه جمع آوری و نمایش آثار هنرمندان، صنعتگران و... مدفون در تخت فولاد

۱۳- مجموعه فرهنگی شمع سالن اجتماعات، مجهز به سیستم نور و صوت جهت بهره برداری مراکز و کانون های فرهنگی و دینی

۱۴- مجموعه فرهنگی فاضل سراب نمایشگاه و فروشگاه تولیدات فرهنگی تخت فولاد

۱۵- مقبره آقا محمد بید آبادی موزه ای از آثار و زندگی مرحوم بید آبادی

۱۶- کانون فرهنگی امین در جوار مقبره بانو مجتهده امین

بدیهی است روابط عمومی شهرداری اصفهان و دفتر ارتباطات مردمی مجموعه تاریخی فرهنگی و مذهبی تخت فولاد آمادگی کامل برای دریافت نظرات، دیدگاهها و انتقادات شهروندان عزیز و کلیه صاحب نظران و اندیشمندان را دارد.

سید مرتضی سقائیان نژاد

شهردار اصفهان

ص: ۶

مقدمه ۲

بسم الله الرحمن الرحیم

خدای را سپاس که پس از گذشت سی و پنج سال از چاپ اثر گرانقدر «دانشمندان و بزرگان اصفهان» که از آثار معلم و محقق فرزانه مرحوم سید مصلح الدین مهدوی می گذرد، توفیق تصحیح و تحقیق آن را عنایت فرموده و محققین را در انجام آن یاری نمود.

بی شک این کتاب دور نمایی از چهره درخشان تاریخ فرهنگ و هنر اصفهان است. شهری که روزگاری پایتخت ادب و فرهنگ اسلامی بود و همواره در تحقیقات و پژوهش های قرآنی ، فقهی، فلسفی، عرفانی، رجالی، شهر و هنر غنی اسلام و تشیع پیشتاز بوده است. به همین سبب این منبع ارزشمند نیاز محققان و پژوهشگران تاریخ فرهنگ این خطه پر افتخار را تا حدودی بر طرف خواهد کرد.

ناگفته پیداست که در این مدت طولانی که از چاپ نخست کتاب می گذرد، منابع فراوان دیگری همچون ریاض العلماء، مجلداتی از طبقات اعلام الشیعه، مجلداتی از مکارم الآثار و دو مجلد از کتاب ارزشمند تاریخ اصفهان مرحوم جلال الدین همائی، که در آن ایام در دسترس مولف فقید نبوده به چشم گیری یافته است. مرحوم مهدوی از رجال دیگری که در زمان تألیف کتاب خود در قید حیادت بوده اند، نامی نبرده و بعدها در آثار دیگر خویش شرح حال برخی از آنان را آورده که بیشتر این موارد، از کتب ایشان استخراج شده و در پایان کتاب به عنوان مستدرک قرار گرفته است.

شایان توجه است برخی سهوها در کتاب وجود داشت که بخشی از آنها از منابع دیگر به این اثر راه یافته بود و برخی تکرارها نیز در شرح حال افراد به چشم می خورد، مواردی را که به نظر اشتباه بودند در پاورقی اشاره شد و درباره عناوین مشابه و متعدد نیز عنوان کامل تر به صورت مستقل ذکر شده و عنوان دیگر با ستاره مشخص شده است. علامت ستاره همچنین در کنار برخی اسامی که لاصفهاتنی نبودند و یا در شمار دانشمند و بزرگان محسوب نمی شوند، آمده است. برخی اضافات ضروری از طرف محققین نیز در متن کتاب و در داخل کروشه نهاده شد.

تصحیح این اثر بر اساس نسخه ای که به وسیله مرحوم مهدوی تصحیح شده بود، انجام گرفت و پاره ای تفاوت ها و اضافات ناشی از آن است. همچنین این موارد با نسخه دیگری که محقق ارجمند علامه رجالی حاج سید محمد علی روضاتی از روی تصحیحات مولف گزینش نموده اند، انجام گرفت. پاورقی های توضیحی از محققین کتاب است و چند مورد که با علامت (م) مشخص شده است از مرحوم مولف می باشد.

محققان کتاب با سپاس از عنایات خداوند متعال، از کسانی که در تحقیق و انتشار آن سهیم بوده اند کمال تشکر را داشته، سلامتی و توفیق آنان را از درگاه ایزد منان خواستار هستند.

- شهردار دلسوز و محترم اصفهان جناب آقای دکتر سیدمرتضی سقائیان نژاد، ریاست محترم شورای اسلامی شهر اصفهان جناب آقای مهندس عباس حاج رسولیها و ریاست محترم کمیته عالی مجموعه تخت فولاد جناب آقای مهندس ابوالقاسم

گلستان نژاد که زمینه چاپ این کتاب را فراهم نمودند.

ص: ۷

- محقق گرامی حضرت حجت الاسلام و المسلمین آقای حاج شیخ هادی نجفی، وصی محترم مرحوم مهدوی که اجازه برخی تغییرات و اصلاحات جزئی در متن کتاب را دادند.

- جناب آقای غلامرضا نصراللهی که سالیانی از محضر مولف فقید کسب فیض نموده و برخی تحقیقات که به نام ایشان در پاورقی ها ثبت شده را در اختیار گذاردند.

در پایان از خداوند متعال سلامتی وجود مقدس قطب عالم امکان حضرت ولی عصر (عج) و ظهور آن عدالت گستر و تجلی مهر و محبت خداوند را به دعا درخواست نموده و اجر معنوی تحقیق این کتاب را به روح مطهر پر فتوح حضرت امام خمینی (سلام الله علیه) و شهدای سرفراز شهر شهید پرور اصفهان اهدا می نمایم. شهری که امام راحل درباره آن فرمودند «شما در کجای دنیا می توانید مثل استان اصفهان پیدا کنید؟»

والحمد لله رب العالمین

رحیم قاسمی دستگری حوزه علمیه اصفهان، مدرسه جده کوچک

محمدرضا نیلفروشان عضو هیئت علمی دانشگاه

مقدمه ۳

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین، و الصلاه علی نبیّه محمّد و آله الطاهرین، و العاقبه للمتّقین.

از وقتی که خواندن و نوشتن را به طور اجمال آموختم، هنوز ده سال از سنم نگذشته بود که به مطالعه کتب تاریخ و رجال و شرح حال بزرگان علم و دین رغبتی در خود احساس کردم. درک این احساس مرا به جستجو در کتابهای پدرم واداشت.

«شمس التواریخ» از تألیفات مرحوم ایزد گشسب (۱۳۶۶-۱۳۰۳) اولین کتابی بود که در موضوع فوق به دستم رسید. چندین مرتبه آن را از اوّل تا آخر خواندم و مطالب آن را به خاطر سپردم، و اکنون که متجاوز از چهل سال از آن تاریخ می گذرد بسیاری از مطالب آن را به یاد دارم.

یکی دو سال بعد کتاب «قصص العلماء» از تألیفات مرحوم آقا میرزا محمّد تنکابنی (۱۳۰۲-۱۲۳۵) و بعداً کتاب «تذکره القبور» تألیف آخوند عبدالکریم گزی (فوت ۱۳۳۹) را از کتابخانه مرحوم پدرم جهت مطالعه انتخاب کردم.

هیچ فراموش نمی کنم که در آن سنّ و سال هیچ لذّتی را بالاتر از مطالعه دو کتاب فوق احساس نمی کردم. روزها و شبها شاید چندین ماه کارم منحصر به مطالعه کتاب نامبرده بود.

ص: ۱

در آن موقع در مدرسه گلبهار تحصیل می کردم. مرحوم ایزد گشسب و مرحوم آقا شیخ محمّد علی جبل عاملی که هر دو از دانشمندان معروف و ادیب و سخن شناس بودند در آنجا تدریس می کردند. مخصوصاً مرحوم جبل عاملی گاهی در کلاس به مناسبت مطالبی از کتب متفربقه نقل می نمود.

روزی مطلبی از «قصص العلماء» بیان کرد و چون من قبلاً آن را خوانده بودم و می دانستم، در آن باره اظهار نظر کردم و مورد توجّه آن مرحوم واقع شدم، و چون دانست که کتاب فوق را مطالعه کرده ام مرا تشویق زیاد نموده و در کلاس حضور شاگردان، حسّ غرور مرا برانگیخت و به مطالعه بیشتری واداشت، خصوصاً که استاد نامبرده فرمود: کتاب بدی نیست گر چه مطالب بی تحقیق در آن زیاد است، لکن برای مطالعه خوب است و کمک به خواندن فارسی است.

کتاب های نامبرده را هر چه بیشتر می خواندم به قرائت آن حریص تر می شدم. خود را چون بیمار مستسقی می یافتم که به آب رسیده باشد، هر قدر بیشتر می نوشیدم تشنه تر می شدم. آنچه را خوب نمی فهمیدم از دو استاد نامبرده می پرسیدم و آنان همچون پدری مهربان در کمال عطوفت و مهربانی به سؤالاتم پاسخ می دادند.

سال ها از آن تاریخ می گذرد. هنوز هم مانند روزهای اوّلیّه آن قدر که از مطالعه کتب تراجم رجال و تاریخ بزرگان لذّت می برم و به خواندن آنها مایلم به مطالعه دیگر کتب شوقی ندارم.

بعد از کتاب های نامبرده، کتابهای زیادی در موضوع تاریخ و رجال مطالعه

نموده ام و از هر یک به قدر استعداد خود بهره مند شده ام. شرح این قسمت را در کتاب «کتاب هایی که خوانده ام» به طور اختصاص نوشته ام.

هنوز پانزده سال از عمرم نگذشته بود که بر کتاب «تذکره القبور» حواشی نوشتم و آن را روز به روز تکمیل نمودم، تا در سال ۱۳۶۹ قمری به شرحی که در مقدمه آن یادآور شده ام با حواشی جمعی دیگر از دانشمندان در طهران به چاپ رسانیدم.

این متن و حواشی به نام «رجال اصفهان» به طبع رسیده و منتشر گردیده، و با تمام نواقص و معایبی که داشت مورد توجّه و عنایت اهل فضل و دانش قرار گرفت، و از گوشه و کنار، فضلا و محققّین کتباً و شفاهاً از راه ذرّه پروری مرا مورد تقدیر قرار داده و تشویق کردند، و به تکمیل نواقص و رفع معایب آن ترغیب فرمودند.

از همان روزهای اوّلیّه که شروع به نوشتن حواشی بر کتاب «تذکره القبور» نمودم به فکر تألیف کتابی در شرح حال بزرگان علمی و ادبی و اجتماعی اصفهان که مولد و موطنم بود افتادم، و از آن وقت تاکنون بدین کار مشغول بوده و می باشم. به هر کتابی دسترسی یافته ام آنچه مربوط به موضوع فوق بوده است را در اوراق متفرّقه (فیش) یادداشت نموده ام. این یادداشتها را دو مرتبه به دو صورت تنظیم نموده ام. یکی بر حسب حروف، و دیگری بر حسب طبقه بندی از نظر تخصّص و شهرت افراد؛ و از ترتیب دوّم، جلد سوّم شعرای اصفهان که مربوط به شعرای معاصر می باشد در سال ۱۳۷۳ در اصفهان به طبع رسیده است.

ضمناً یک مرتبه نیز آن را مختصر نموده ام و فقط ۳۰۰ نفر را انتخاب کرده ام.

ص: ۳

معرّفی کتاب حاضر

هر روز هزاران نفر از اولاد آدم به دنیا می آینـد و هزاران نفر دیگر رخت به سـرای دیگر می برنـد. از این به دنیا آمدگان و از دنیـا رفتگـان فقـط عـدّه معـدودی زنـده همیشـگی بوده و نامشـان بـاقی و آثارشـان جـاودانی است، و از آنها علمای بزرگ، و حکمای سترگ، و پزشـکان مشـهور، و شـعرای معروف، و عرفای نامـدار، و سـلاطین و وزرای عالی مقدارنـد که هر یک عمر عزیز خود را به نحوی از انحاء در راه اصلاح و پیشرفت و ترقّی جوامع بشری صرف نموده اند.

این دسته از مردان و زنان، کلیّه آلام و اسقام و رنج ها را بر خود هموار کرده اند تا دیگران در رفاه و آسایش جسمی و روحی به سر برند.

اینان سـعی می کننـد تا از راه علم و حکمت و شـعر و ادب و موعظه و نصـیحت و ترویج اخلاق فاضـله و ملکات انسانی، بشـر گمراه و خیره سـر را که جز به منافع مادّی خود به چیز دیگری نمی اندیشد به راه راست هدایت کنند و از این کجروی و خود بینی نجات دهند.

اینان خود را برای دیگران می خواند، و سعادت و خوشبختی ابدی همگی را می طلبد.

بنـابراین جهـات، قابل سـتایش بوده و احترامشان بر همگان واجب و لازم است، زنـدگانی آنها بایـد سـرمشق دیگران باشـد، و آثارشـان نصب العین مردمان صاحب دل قرار گیرد، و تمام طبقات اجتماع به فراخور اسـتعداد و لیاقت خود از آنان و آثارشان کامیاب شوند.

ص: ۴

شایـد برخی از کوته نظران و ظـاهر بینـان آنهـا را مرده تصوّر کننـد و حـال آن که آنها زنـده جاویدنـد، و تا نام و آثارشان در جهـان باقی است حیات ابـدی دارنـد، و روح بلنـد و آثار کرامنـدشان سایه بر سـر طالبان راه حقّ و حیقت افکنـده، و آنها را از سرچشمه علم و معرفت خود سیراب می نماید.

کتـابی که اکنـون در دست شـما می باشـد معرّف عـدّه ای از این مردان عـالم و عـارف و حکیم و شـاعر و فیلسوف و مورخ و نویسنده می باشد که یا خود از اهل اصفهان بوده، و یا در این شهر می زیسته و هم در اینجا به خاک رفته اند.

اصـفهان از قرون اوّلیه اسـلام، مرکز علم و دانش بوده، علمـا و عرفا و حکما و شـعرا و محـدّثین و روات و وعاظ و گوینـدگان زیادی از آنجا برخاسـته اند که جهت اخذ علم و حدیث به این شـهر و آن شهر مسافرت نموده، و خدمت بزرگان علم و روات احادیث رسیده، و از هر یک نکته ای آموخته، تا خود عالمی بزرگ، و حافظی ثقه، یا فیلسوفی عالی قدر، و عارفی گران مایه، و شاعری نامدار شده اند، سپس به مولد خود مراجعت نموده یا برای خدمت بیشتری به علم و دانش، در غربت زندگانی را به سر برده اند.

برای نمونه کتاب «ذکر اخبار اصفهان» تألیف حافظ ابونعیم اصفهانی (۳۳۴-۴۳۰) در حدود دو هزار نفر از آنان را نام می برد.

در کتـاب حاضـر از هر بیست نفر از این مردان شایـد به نـام یـک نفر اشـاره شـده باشـد، آن هم بیشتر از علمای شـیعه، از عهد صفویّه تا قرن حاضر.

مدارک کتاب

تمام مطالب این کتاب یا از اصلی معتبر برداشته شده، و یا از معتمدی امین نقل گردیده، و یا خود نام و نسب و تاریخ آنان را از قبورشان پاکنویس کرده ام، و در بیشتر موارد در زیر صفحات به مدارك اصلی آن اشاره شده است. و تعداد آنها متجاوز از دویست کتاب می شود. و در اینجا از یاد آوری مجدّد از آن همه کتاب خود را بی نیاز می دانم.

نام کتاب

چون مایه اصلی کتاب حاضر «تذکره القبور» مرحوم گزی با حواشی آن است که در سال های قبل نگارنده آن را به نام «رجال اصفهان» به طبع رسانیده، و اکنون آن را کامل تر و مفصل تر نموده و به چاپ رسیده است بدین جهت بر حسب نظریّه و پیشنهاد ناشر محترم جناب آقای مسیح ثقفی مدیر محترم کتابفروشی ثقفی اصفهان نام آن را «تذکره القبور یا دانشمندان و بزرگان اصفهان» نهادم، و علت تغییر نام و اسلوب کتاب، از بین رفتن عموم مقابر اصفهان است که در متن کتاب اولیه به نام برخی از آنها اشاره شده است.

ناگفته نماند که «تذکره القبور» فقط شامل شرح حال قریب یکصد نفر از علما و شعرا و عرفای اصفهان است، و در «رجال اصفهان» این شماره به هفتصد رسیده، و در کتاب حاضر متجاوز از دو هزار نفر می شوند.

ص: ۶

مقابر اصفهان

اشاره

ناگفته پیداست که شهر بزرگی مانند اصفهان، در طول چهارده قرن تاریخ پر افتخار اسلامی خود که چندین مرتبه پایتخت سلاطین بزرگ شده، و همیشه مجمع علما و دانشمندان بوده، و مردم از اطراف و اکناف جهت استفاده های مادّی و معنوی بدان روی می نموده اند، بر حسب عادت و احتیاج، دارای قبرستان های متعدد بوده و هر یک از محلات برای خود قبرستانی مجّزا داشته اند؛ ضمناً بسیاری از خانواده های علمی و روحانی و متنفذین نیز مقبره اختصاصی داشته اند که در طول تاریخ، خواه و ناخواه از بین رفته اند، و اکنون جهت تذکر آیندگان و ضبط در تاریخ به نام پاره ای از آنها تا آنجا که نگارنده اطّلاع دارد اشاره می شود، و این قبرستانها را به دو دسته تقسیم می کنیم:

اول: قبرستانهایی که از بین رفته است

اشاره

قبرستانهایی که از بین رفته است، و آنها عبارتند از:

۱- قبرستان آب بخشان:

از قدیمی تربین و معظم ترین مقابر اصفهان که از حدود قرن سوّم تا اوایل قرن ۱۴ هجری مورد نظر و توجه بوده، و در قدیم آن را مقبره مردبان می گفته اند (۱)

ص: ۷

۱- در کتاب ذکر اخبار اصفهان (۸۲:۱) در ضمن شرح حال شیخ ابومسعود احمد بن فرات رازی گوید: در شعبان ۲۵۸ وفات یافته، و قاضی ابراهیم بن احمد خطابی بر او نماز گزارد، و در مقبره مردبان مدفون شد. (م).

۲– قبرستان آسیاب چهار سنگ:

در نزدیکی خواجوی قدیم، مقبره یهودیان بوده و اکنون به کلی از بین رفته است.

۳– قبرستان احمد آباد معروف به گلستانه:

در عهد صفوّیه دارای اهمیت بوده، در قسمت شمالی خیابان حافظ جنب چشمه پا قلعه قرار داشته، و تا ۱۳۵۰ قسمتی از آن باقی بود، و اکنون عموم آن خانه و باغ شده، و ساختمان شیر خوارگاه در قسمتی از اراضی آنجا ایجاد گشته است.

در تاریخ نائین (:۱۱۵) گوید: شیخ العراقین آنجا را خراب و متصرّف شد.

۴– قبرستان باغ خلفا:

جنب چهار سو مقصود، محلّ فعلی دبیرستان و دبستان مریم بیگم.

۵– قبرستان باغ سهیل و شیر سبز:

در حوالی طوقچی، مقبره جماعتی از سادات گلستانه بوده و باقیمانده آن در سال های اخیر به صورت مسجد در آمد.

معروف است که قبر زکی خان زند نیز در آنجا بوده است.

۶– مقبره بکتاش:

حوالی محلّه حسن آباد، در حدود هشتاد جریب وسعت داشته و همگی خانه شده است.

۷– قبرستان بیدآباد:

از مقابر قدیمی اصفهان (۱) می باشد که در حدود یکصد و پنجاه سال قبل به صورت باغ و خانه در آمده، و محل آن دنباله جوی بید آباد حوالی یخچال در کوشک می باشد.

۱– بید آباد که آن را ویذ آباد می گفته اند از محلات قدیمی و خارج شهر اصفهان بوده، و از منسوبین به این محله است: ابو محمد عبدالله بن اسحق بن ابراهیم اعرج خیاط، متوفی قبل از سال ۳۶۰، از روات و محدّثین اخبار اصفهان (۹۱:۲) (م).

۸– قبرستان پشت مسجد شاه:

در قسمت جنوبی مسجد شاه قرار داشته، و از یک قرن و نیم قبل، از صورت قبرستانی در آمد، و باغ و ملک و خانه شده است.

۹– قبرستان در کوشک:

از دوره قبل از سلاطین آق قوینلو، و تا ۱۳۵۵ قسمتی از آن در جنوب دروازه آنجا باقی بود که به صورت خانه در آمد، و قسمتی از آن به نام درمانگاه صحّت می باشد، و مسجد در کوشک و مدرسه باقریّه که به مدرسه در کوشک (۱) معروف است قسمتی از آن بوده است.

۱۰– قبرستان سنبلستان یا چملان:

از مقابر قدیمی اصفهان (محلّه سنبلان که در کتب قدیم ذکر شده همین محل می باشد) و به مقبره درب امام متّصل بوده، و تا سال ۱۳۵۰ باقی بود که آن را تسطیح نموده، و اکنون در آنجا چندین مدرسه، و بیمارستان امین می باشد.

۱۱– قبرستان قبله دعا:

(دو قسمت) در قسمت غربی آب بخشان بوده و مربوط به اواخر عهد صفویّه و زمان قاجاریه می باشد، و تا سال ۱۳۷۰ باقی بوده و اکنون دبیرستان نمونه در آنجا ساختمان شده است (قبله دعا قبل از صفویّه، مصلّای اصفهان بوده است)

۱۲– قبرستان جنب مسجد لنبان:

که مقبره آل ترکه نیز در آن واقع بوده و از

۱– محله باب کوشک که در کتاب اخبار اصفهان مکرر از آن نام برده شده ظاهراً همین محل باشد، و از منسوبین به این محلّه است: ابو اسحق ابراهیم بن احمد بن یوسف جلاب، و احمد بن ابراهیم باب کوشکی، متوفّی در ۲۷۸، و ابو محمّد قاسم بن زید مؤدّب (اخبار اصفهان) این قبرستان از طرف مشرق تا حدود مسجد ذکر الله امتداد داشته، و باغ مقابل مسجد ذکر الله تا نود سال قبل به صورت قبرستانی باقی بوده است.(م).

قبرستان های قدیمی اصفهان به شمار می رفته است.

۱۳- قبرستان شیخ یوسف بنّا:

عـارف معروف، واقع در محله قصـر منشـی. منشـی الممالـک به دسـتور شاه عباس قبرسـتان نامبرده را تسـطیح نموده، و در آن مسجد و مدرسه و حمام و بازارچه و خانه و قصر احداث نمود، و آن را از صورت قبرستان بودن خارج نمود.

این مقبره را در قدیم شاباذ (۱) یا روشاباذ می نامیده اند.

دوم: قبرستان هایی که عموماً از حالت قبرستان بودن خارج شده

اشاره

قبرسـتان هایی که عموماً از حالت قبرستان بودن خارج شده لکن کم و بیش اثری از قبور در آن ظاهر است، و آنها عموماً امام زادگان و مقابر خصوصی می باشند، بدین شرح:

۱- شاهزاده ابراهیم:

واقع در محلّه مسـتهلک، از مقابر عهد صفوی که در این اواخر عموماً به صورت خانه و باغ در آمد، و دبیرستان شاهدخت آذر و دانش سرای دختران و دبستان صحّت در بقایای آن ساخته شده است.

در سال های اخیر ساختمان صحن و بقعه امام زاده به وسیله نیکو کاران تجدید شد.

۲- امام زاده احمد:

واقع در محلّه حسن آبـاد، از امام زادگان معتبر اصـفهان که ساختمان آن از آثار باسـتانی به شـمار می رود. قبرسـتان مربوط به قبل از صـفویّه بوده، و در زمان سلاطین صفوی از صورت قبرستانی خارج شده، و آثار برخی از قبور تا این اواخر در بعضی از خانه ها مشهود بود، مانند منزل مقابل

۱- و از مـدفونین در ایـن مقـبره اسـت: ابـوبکر احمـد بـن عمروبن ابی عـاصم قاضـی اصـفهان متـوفی در ۲۸۷ (اخبار اصـفهان (۱:۱۰۰) و عبدالله بن احمد بن اسحق بن موسی بن مهران پدر حافظ ابو نعیم و متوفّی در رجب ۳۶۵، و متولّد در ۲۳۱. (م).

امام زاده که به خانه محتسب الممالک شهرت داشت و اکنون چندین باب خانه گردید.

۳- امام زاده اسماعیل:

از امام زادگان معتبر و صحیح النسب اصفهان، واقع در محلّه گلبهار که در قدیم آن را خوشینان می گفته اند. از آثار باستانی اصفهان به شمار می رود. (۱)

۴- مقبره امام جمعه:

واقع در محلّه خوابجون معروف به سر قبر آقا. در حال فعلی قبرستان به صورت خانه و دکان در آمده، و قسمتی از آن به صورت تیمارستان، و قسمتی هنرستان حرفه ای است، و متأسفانه در اثر غفلت متصدّیان امر، قسمتی از صحن وسیع مقبره را هنرستان تصرف نموده، و بیم خرابی بقعه نیز می رفت که فعلاً در اثر اقدامات اداره استانداری و انجمن آثار ملّی و باستان شناسی عملیّات تخریبی هنرستان متوقّف گردیده است.

۵- امام زاده باقر:

واقع در اول محلّه خواجوی قدیم، از مقابر قدیمی اصفهان، فقط امام زاده باقی مانده، و اداره کشاورزی در قسمتی از این قبرستان ساختمان شده است.

قبر حکیم و فیلسوف معروف ابن مسکویه در این قبرستان بوده است.

۶- بابا رکن الدین:

قبرستان فعلی اصفهان که به تخت فولاد شهرت دارد تا اواخر عهد صفویّه به نام مزار بابا رکن الدین شهرت داشته است.

۷- بابا علمدار:

واقع در محلّه الیادران (الیاران) از قبرستان های قدیمی اصفهان. دبستان اشراق در قسمتی از اراضی آن ساختمان گردید.

۱- و از منسوبین به این محله است ابو یحیی غالب بن فرقد خشینانی، از روات و محدثین. اخبار اصفهان (۱۴۹:۲) (م).

سنگ قبرهای نفیس و قدیمی این قبرستان در موقع ساختمان دبستان در یکی از اطاق های آنجا نگاهداری شد، لکن سپس از بین رفت.

۸- بابا قاسم:

جنب محلّه طوقچی که در قدیم آن را محله دریه (بر وزن فقیه) می خوانده اند. ساختمان بقعه از آثار باستانی اصفهان است.

۹- بابانوش:

از متفرّعات قبرستان چملان در محلّه دروازه نو، از مقابر قبل از عهد صفویه است. تکیه منسوب به بابا تا حدود پنجاه سال قبل وجود داشت، و اکنون آن را خانه کرده، و آثار قبر و سنگ آنها از در و دیوار کوچه آشکار است. قبر بابا باقی است.

۱۰- باغ درویش:

اشاره

در اواسط مرداد ماه چهل و هشت دانشمند محترم آقای عباس بهشتیان که از علاقمندان به آثار باستانی و مؤلف کتاب «گنجینه آثار ملی» می باشند از وجود چنین مقبره ای خبر دادند. ایشان در اثر سعی و کوشش فراوان آن را در اواخر اراضی آهنگران، نرسیده به زمین های شمس آباد یافته، و خود آنجا را دیده بودند.

در روز ۵ شنبه ۲۳ مرداد ماه نویسنداه به اتّفاق ایشان، و فاضل گرامی جناب آقای محمد قائمی معلّم دانشگاه اصفهان، و خطیب ارجمندی آقای آقا محمد شیرازی نجل جلیل عالم زاهد مرحوم حاج میرزا علی آقا واعظ شیرازی جهت دیدار مقبره، و اطلاع از مدفونین به آنجا رفته و از نزدیک قبور مشاهده گردید.

ص: ۱۲

محلّ باغ که به باغ درویش معروف است و متصل به باغ سیّد می باشد در حدود پنج جریب وسعت دارد، در قسمت غربی آن، آثار بقعه خرابه ای است که حدود یک متر از سطح باغ ارتفاع دارد.

در حال کنونی پنج سنگ قبر در آنجا به نظر می رسد، سنگها مرمر، و هر یک دارای حدود ۱۸۰ سانتی متر طول، و ۵۰ سانتی متر عرض، و ۴۰ سانتی متر ارتفاع می باشد. روی سنگ ها آیه شریفه: (کلّ نفس ذائقه الموت) و اطراف آن صلوات کبیره، حجاری شده و در دور آن (کمربند) بر یکی از قبور، آیه الکرسی با خطّ ثلث بسیار زیبا نوشته شده است، و بر دیگری اشعاری منقور است.

این قبور مربوط به اوایل قرن دهم هجری، و مقبره ظاهراً مربوط به یکی از بزرگان و رؤسای اصفهان می باشد، و به طوری که اهل محل تعریف می نمودند قبر صاحب بقعه به نام «محمّد عرفه» کمی بلندتر بوده و سنگ مرمر آن فعلاً از بین رفته است.

و در این مقبره و اطراف آن قبور دیگری نیز وجود داشته است که به مرور زمان در اثر خرابی بقعه و تصرّفات بی مورد مالکین و زارعین از بین رفته است، و چنین به نظر می رسد که در این حدود، قبرستان وسیعی وجود داشته، و به گمان نویسنده، گورستان قریه طهران (۱)

که در این زمان آن تیران

ص: ۱۳

۱- قریه طهران که آن را تیران گویند از قراء قدیمی اصفهان است و از منسوبین بدانجا است: ۱- ابوالحسن علی بن مطیار متوفی در ۳۰۳ از روات و محدّثین. ۲- ابو جعفر محمد بن محمد بن صخر بن سدوس تیمی متوفّی در ۲۶۸ از روات و محدّثین.

می نامند (مورنان تیران - آهنگران - خابجون - شمس آباد اسامی مزارع و قراء این حدود است) در اینجا بوده است، و هنوز کم و بیش آثار قبرستان باقی است، روی برخی از پل ها سنگ قبر انداخته اند!

مدفونین در این مقبره و عبارت سنگ آنها بدین قرار است:

سنگ اول:

وفات جناب دولت مآب سعادت اکتساب، سلاله الرؤساء العظام الکرام امیر... عالی جناب ریاست مآب رکن الدین مسعود... فی تاریخ سابع عشر شهر ذی حجّه الحرام من سنه ستّ و عشرین و تسعمائه غفر الله له و لو الدیه.

سنگ دوّم:

وفات علیا جناب مغفرت مآب، خاتون معظّمه حسیبه نشیبه مخدره المسماه بی بی جهان بنت عالی جناب ریاست دستگاه رئیس زینا الدین علی بن عالی جناب مرحمت مآب رئیس ظهیر الدین امیر ابراهیم رنانیه فی ثانی عشر شهر رمضان المبارک سنه اثنی عشر و تسعمائه.

سنگ سوّم:

فی تاریخ یوم الخمیس ثانی عشرین شهر رجب المرجّب سنه خمس و سبعین و تسعمائه علیا جناب عصمت مآب عفّت دستگاه خاتون معظّمه المکرّمه المسماه ... (۱) بنت عالیجناب مرحومی مغفوری افتخار الاکابر العظام شاه جلال الدین طهرانی نداء ارجعی الی ربّک راضیه مرضیّه اجابت فرمود، طاب ثراها و جعل الجنه مأواها.

دو سنگ قبر دیگر خوانده نشد. فعلاً به همین اندازه یاد آوری از این مقبره و گورستان کفایت می شود.

ص: ۱۴

۱- قسمت های نقطه گذاری شده خوانده نشسد و رسم الخطّ رکن الدین و زین الدین مانند سنگ نقل گردید.

فایده: محقّق و متتبع ارجمند آقای بهشتیان در اثر تتبع و تحقیق پی به مقبره دیگری در نزدیکی رباط برده اند که منسوب است به باقر خان خوراسگانی، و به طوری که در روز ۴۸/۵/۲۳ از اهالی قریه آهنگران و تیران تحقیق شد، همگی وجود آن را تأیید نمودند، لکن تاکنون محل از نزدیک دیده نشده است، و چگونگی مقبره و احتمالاً قبور آنجا معلوم نیست.

آقا باقر خوراسگانی پس از مرگ کریم خان زند که علی مراد خان زند اصفهان را گرفت وی را لقب خانی داده، و نیابت حکومت اصفهان داد، وی تا ۱۱۹۹ حاکم مقتدر اصفهان بود، و چون علی مراد خان زند در دوّم ربیع الثانی ۱۱۹۹ در قریه مورچه خورت درگذشت و نعش او را به اصفهان آوردند، باقر خان (۱) تمام اثاثیّه سلطنت و نقدینه او را برداشته، به هوای سلطنت افتاد، و در تالار طویله (محلّ فعلی دبیرستان سعدی) جلوس کرده، و سکّه و خطبه به نام خود زد، و به نام شاه باقر معروف شد، ولی سلطنتش چهار روز و نیم بیشتر طول نکشید که به شرحی که در کتب تاریخ نوشته اند سرداران قشون به طرفداری از جعفر خان زند بر او شوریده، و او را در تالار طویله زخمی کرده، وی فرار کرد و به رویدشت رفته، وی را گرفته به اصفهان آوردند، سپس به دست آقا محمّد خان از زندان نجات یافته، و مجدداً حکومت اصفهان را یافت، بالاخره در ۱۱۹۹ (بنا به نوشته جابری در تاریخ اصفهان و ری) و یا در ۲۱ محرّم ۱۲۰۱ بدست جعفر خان زند کشته شد. این قبرستان هم به سرنوشت کلّیه مقابر اصفهان دچار گردید.

ص: ۱۵

۱- شرح حال رجال ایران: ۱۷۷:۱، تاریخ اصفهان و ری، ناسخ التواریخ قاجاریّه.

چشمه باقر خان در محلّه پا قلعه و حمام خان در خوراسگان (۱) منسوب به او می باشد.

۱۱– تخت فولاد:

که همان مزار بابا رکن الدین است، و اکنون قبرستان منحصر به فرد اصفهان می باشد.

۱۲– مقبره جنب تکیه ظلمات:

در نزدیکی چهار راه کرمانی.

۱۳– جعفریّه:

مقابل امام زاده اسماعیل، در کنار غربی خیابان هاتف، از آثار باستانی اصفهان.

۱۴– مقبره سیّد حجّة الاسلام:

جنب مسجد سیّد (از آثار صاحب مقبره) از مقابر مورد توجّه و عنایت است که مردم جهت زیارت از اطراف شهر بدانجا می روند، و الحق شایسته است که به وسیله او از خداوند حاجت بطلبند.

۱۵– مقبره میر سیّد حسن مدرّس:

جنب مسجد رحیم خان.

۱۶– مقبره خواجه میر حسن:

مقابل مسجد مصری، از مقابر قرن نهم هجری.

۱۷– مقبره خواجه نظام الملک طوسی:

واقع در محلّه دار البطّیخ احمد آباد اصفهان.

۱۸– مقبره درب امام:

از متفرّعات قبرستان چملان، دارای صحن های

۱- خوراسگان از قرای اصفهان، مرکز بلوک جی می باشد، و از منسوبین بدانجا است: ۱- ابو جعفر احمد شهدل بن مفضّل حنظلی ۲- ابوالحسن علی بن محمّد بن عبدالله، هر دو از روات و محدّثین (اخبار اصفهان) (م).

متعدّد و بارگاه. از آثار باستانی اصفهان، و از امام زادگان معتبر و صحیح النسب می باشد که در جلالت قدر و عظمت شأن او عموم مؤرخین متفقند.

۱۹- امام زاده دو قلی:

در کنار خیابان شاه عباس در محلّه خواجو، از مقابر عهد صفوی.

۲۰- امام زاده شاه زید:

در اراضی بافجون، در قسمت شرقی خیابان بزرگمهر. از مقابر قدیمی اصفهان که تاکنون قسمت کمی از آن باقی است. (۱)

۲۱- مقبره سادات:

جنب مسجد حکیم، در محلّه جورجیر. در قسمت چپ درب منسوب به صاحب بن عبّاد قرار دارد. ظاهراً اصل مقبره مربوط به قبل از عهد صفویّه است.

۲۲- مقبره ستّی فاطمه:

در قسمت شمالی محلّه چهارسو شیرازی ها، از مقابر معظمه و قدیمی اصفهان، و در عهد سلاطین آق قوینلو و بالاخص در عهد صفویّه خیلی معتبر بوده، و ساختمان بیمارستان صد تختخوابی و پرورشگاه در قسمتی از اراضی آن واقع گردیده است.

۲۳- مقبره سه تنان:

جنب مسجد آقا نور، در محلّه باب الدشت (۲) که اکنون آنجا را دردشت گویند.

۱- آن هم از بین رفت، فقط امام زاده باقی مانده است (م).

۲- باب دشت از محلات قدیمی اصفهان است، و از منسوبین بدانجاست: ابو عبدالله محمّد بن یعقوب بن مهران بن انس، متوفّی پس از سال دویست، از محدثین و روات، پدر ابوبکر احمد، متوفّی در ۳۰۴، و عبدالله بن محمد، از محدّثین (اخبار اصفهان) (م).

۲۴- مقبره امام زاده شوری:

«عبدالله» واقع در محلّه دردشت.

۲۵- مقبره صاحب بن عبّاد:

و مقبره منسوب به «سر شاهرضا»، و بقعه و تکیه حافظ ابوالقاسم طبرانی که فعلاً به صورت حسینیّه در آمده، در محلّه طوقچی. (۱) این محله در قدیم به «دریه» یا «باب دریه» شهرت داشته است.

۲۶- قبرستان طوقچی:

از گورستان های بسیار بزرگ و قدیمی اصفهان، و متعلّق به حنفیان بوده، چنان که قبرستان شاه میر حمزه متعلّق به شافعیان بوده است.

مصلّای قدیم اصفهان در عهد سلاجقه، در مجاورت این قبرستان قرار داشته، و محلّ فعلی مسجد صاحب الزمان (عجل الله تعالی فرجه) و مناره معروف به مناره باغ قوشخانه در محلّ مصلی قرار دارد که بعداً به صورت مسجد بابا سوخته (قبا سوخته) و یا ابو سعید بهادر خان در آمده، و در زمان قدرت آقایان مسجد شاهی خراب شده، و در سال های اخیر به همّت اهالی محل مجدّداً ساختمان شد.

ساختمان دبستان و دبیرستان هاتف، و درمانگاه و استخر و کشتارگاه در قسمتی از این قبرستان ایجاد گردیده، و از آن همه قبور بزرگان فقط مقبره امام زاده ابراهیم (منسوب به حضرت موسی بن جعفر علیه السلام) و بقعه علی بن سهل، صوفی و عارف مشهور باقی مانده است.

فوت علی بن سهل را مؤلّف طرایق الحقایق بنا به نقل از تاریخ گزیده سال ۲۸۰، و مؤلّف «اخبار اصفهان» سال ۳۰۷ می نویسد.

ص: ۱۸

۱- و از مدفونین در آنجاست: صالح بن احمد بن حنبل، قاضی اصفهان، متوفّی به سال ۲۶۵ هجری، از روات و محدّثین (اخبار اصفهان) (م).

۲۷– مقبره شاه سیّد علی:

در محلّه خواجوی قدیم، از مقابر عهد صفوی و قبل از آن. در اوایل قرن ۱۴ به صورت باغ و املاک مزروعی در آمده، و در سال های اخیر به صورت خانه گردید. دبستان شیخ بهائی در قسمتی از باقی مانده این قبرستان ساختمان شده است.

۲۸– مقبره جنب مسجد قطبیّه

در خیابان شاه.

۲۹– مقبره حاجی کلباسی:

جنب مسجد حکیم، دارای بقعه و تکیه از مقابر عهد قاجاریّه. مقرنس کاری های داخل بقعه از آثار هنری اصفهان به شمار می رود.

۳۰– مقبره مجلسی:

معروف به سر قبر آخوند، جنب مسجد جامع، از بقاع متبرّکه و مورد نظر مردم اصفهان می باشد، که از محلّات مختلفه شهر و دعات جهت زیارت، در تمام ایام هفته، و بالاخص شبهای جمعه بدانجا می روند، و رونقی به سزا دارد، و دارای بقعه و بارگاه و صحن می باشد، و مربوط به زمان صفویّه است.

۳۱– مقبره امام زاده موسی:

در اوّل جوزدان، کنار خیابان دروازه طهران.

۳۲– قبرستان شاه میر حمزه:

در قسمت شرقی خیابان سروش، از گورستان های وسیع مربوط به عهد سلاجقه و پس از آن، و در زمان صفویّه اهمّیت شایانی داشته است.

در سال های اخیر، مردم آنجا را تسطیح نموده، در اوّل به صورت ملک مزروعی، و حالیه به صورت خانه و مغازه شده، و ساختمان دانش سرای کشاورزی در قسمتی از این گورستان ایجاد شده است.

از ساختمان امام زاده، در این اواخر به همّت مردم متدیّن و نظارت اداره اوقاف تعمیران کلی به عمل آمد.

۳۳- هارون ولایت:

در محله میدان کهنه (میدان عتیق، در برابر میدان شاه که آن را میدان جدید می گفته اند) از مقابر بسیار قدیمی اصفهان می باشد که در عهد صفویّه رونقی داشته، و ساختمان امام زاده از آثار باستانی اصفهان به شمار می رود.

برخی از مقابر خصوصی:

اشاره

غیر از آنچه به طور کلّی از گورستان های اصفهان نام برده شد، در این شهر مقابر خصوصی زیادی وجود داشته که آثار برخی از آنها کم و بیش هنوز ظاهر است.

نام برخی از آنها بدین قرار است:

۱- مقبره خواجه اعلم:

در جنب مسجد خواجه اعلم در خیابان هاتف. اصل مقبره در خیابان واقع گردید، مناره آن نیز در خیابان خراب شد.

۲- مقبره بابا شیر:

در محلّه حسن آباد.

۳- مقبره بابا عبدالله:

در محلّه باب الدشت، مقابل مدرسه میرزا تقی دولت آبادی که در سال های اخیر شخصی به نام شیخ حسن چوب شکن آن جا را تصرّف نموده و اکنون ورّاث در آنجا ساکنند. (۱)

۴- باغ نقش جهان:

مطابق نقل برخی از فضلا و نویسندگان اصفهان، این باغ مقبره خصوصی شاهزادگان سلجوقی بوده، و در زمان شاه اسماعیل تغییر

۱- اخیراً به همّت برخی از فضلای اصفهان مدرسه از تصرّف ورثه خارج و در دست تعمیر است. (م).

وضع یافته، و در آن عماراتی شاهانه ایجاد گشته، و سپس به صورت میدان در آمده است.

۵- مقبره پیر پاره دوز:

در کوچه جوباره.

۶- مقبره پیر پرنده:

در کوچه نمکی در یکی از خانه های مقابل مسجد.

۷- منقبره جلالیّه (جلال الدین محمّد طبیب):

جنب مدرسه جلالیّه در محلّه احمد آباد.

۸- مقبره میرزا جعفر شیخ الاسلام:

در قبرستان کوچکی در قسمت جنوبی مسجد حکیم، در قسمت برف انداز پشت گنبد.

۹- مقبره حسن پاشا:

در جنب چهار سو نقّاشی، تا حدود هشتاد سال قبل آثار آن باقی بوده است. «تاریخ اصفهان».

۱۰- مقبره مسجد خواجه:

در بازار میدان میر (اوّل بازار غاز).

اخیراً در موقع احداث خیابان [ولیّ عصر (ع)] قسمتی از این مسجد جزو خیابان شد، و مقبره نیز به دستور امام جماعت مسجد از بین رفت.

در نشریه سازمان اوقاف اصفهان (:۱۴۰) می نویسد: در نظر است قبر خواجه مرمر شود.

مراد از خواجه، مولا تاجا پدر فاضل هندی است.

۱۱- سه موافق (سمافق):

در محلّه جوباره (۱) نزدیک تکیه حاج میرزا داود. ظاهراً در این حدود، قبرستان کوچکی بوده که به مرور زمان از بین رفته، و

۱- محلّه جوباره از محلات قدیمی اصفهان می باشد، و ظاهراً قسمتی از یهودیّه بوده، و باغ عبدالله یکی از کوی های آنجا بوده است، و ابو عبدالله محمّد بن سعید بن اسحق قطّان از محدّثین در آنجا سکونت می نموده است. اخبار اصفهان (۳۷۴:۲) (م).

برخی از قبور در خانه های آن حدود هنوز باقی است.

۱۲– مقبره در داخل کوچه شله رنگ کن ها:

در قسمت شرقی خیابان چهار باغ پایین، از متفرّعات محلّه درکوشک. ظاهراً قبر بابا حسن باشد.

۱۳– مقبره صائب:

شاعر معروف، در قسمت جنوبی مادی نیاصرم، معروف به باغ تکیه، در کنار خیابان صائب که در سال های اخیر به وسیله انجمن آثار ملّی ساختمان گردید.

۱۴– مقبره سیّد احمد نوربخش:

در محلّه در کوشک، کوچه باغ حرم.

۱۵– مقبره مسجد محلّه نو:

معروف به مسجد فشارکی. در قسمت غربی چهلستون مسجد قبری است مربوط به قبل از صفویّه.

۱۶– مقبره مسجد رضوان:

معروف به مسجد کرمانی، جنب شترگلو، نزدیک دروازه اشرف. مربوط به علاّمه آخوند ملاّ محمّد حسین کرمانی، بانی مسجد.

۱۷– مقبره کمال الدین اسماعیل:

شاعر معروف، در محلّه جوباره که سال هاست انجمن آثار ملی وعده ساختمان آن را داده، لکن تاکنون اقدامی نشده است. [این مقبره اکنون بازسازی و تعمیر شده است.]

غیر از مقابری که ذکر شد چندین مقبره دیگر نیز وجود دارد که چون مدفونین در آنجا از علما و شعرا نبوده اند از آن ذکر نشد، مانند مقبره سلطان بخت آقا در محلّه پامنار دردشت، و مقبره نوّاب محمّد شفیع میرزا در کوچه حیدر میرزا جنب مسجد علی، و مقبره حاج میرزا صادق در مسجد خواجو، و مقبره حاج ملك التجّار در انگورستان ملك در پاقلعه؛ و غیره.

یادآوری:

اشاره

در قرا و قصبات اصفهان نیز گورستان های قدیمی یافت می شود که برخی از آنها قابل ذکر می باشد:

۱– قبرستان قریه آزادان:

از دهات بسیار قدیمی، محلّ دفن ابو عبدالرحمان قتیبه بن مهران آزادانی، شاگرد و راوی از کسائی.

۲– قبرستان قریه زهران:

و در آنجاست قبر ابودردا که از اصحابه بوده، و در زمان معاویه به اصفهان آمده، و در این شهر مرده است (تاریخ نائین: ۲۹۴) و از منسوبین بدانجاست ابی الربیع زهرانی، از محدّثین و روات در قرن سوم هجری.

۳– قبرستان قریه شهرستان:

که آن را در کتب قدیم، مدینه، و منسوب بدانجا را مدینی می نویسند، و در کتاب «اخبار اصفهان» و دیگر کتب، زیاد از آنجا نامبرده شده است.

۴– قبرستان یهودیّه:

در کتب تاریخ و رجال به خصوص در قرون اوّلیّه از آنجا نامبرده شده است.

۵– قبرستان کرّان:

(کرّان از محلاّت قدیمی اصفهان بوده) در قسمت شرقی احمد آباد، در قرون اوّلیه اسلام دارای اهمیت زیاد بوده، و عدّه کثیری از روات و محدّثین از آنجا برخاسته اند:

۱– ابو علی احمد بن محمّد بن عاصم، متوفّی در روز جمعه سال ۳۳۹ از محدّثین و روات.

۲– ادیب ابوالحسن احمد بن محمّد بن موسی بن بحر.

۳– ابو حامد احمد بن حسین بن علی سمسار ساکن (سکه الماجشون) کوچه ماجشون در کرّان، از محدّثین بزرگ، و جمعی کثیر دیگر. (اخبار اصفهان)

ص: ۲۳

یادآوری و توجّه:

اساس پیشرفت جوامع بشری فقط و فقط مربوط به دانستن امور پیشرفت و ترقّی دیگران، و بررسی راههای وصول به مقصود است، آن هم از راه به کار بردن تجارب دیگران حاصل می شود، و اطلّاع و راه دانستن آن از مطالعه در آثار و احوال بزرگان به دست می آید. و بدیهی است که پی بردن به مقام علمی و اجتماعی بزرگان هر مرز و بوم، و آشنا شدن به نام و آثار آنان، در انسان حسّ غرور و افتخار ایجاد می کند، به این که از شهر و دیاری است که این همه بزرگان علمی و اجتماعی داشته است.

مطالعه شرح حال بزرگان و سیر در اخلاق و عادات آنها همچنان است که انسان را به مجلس آنان برده و در حضورشان می نشاند، از رفتار و گفتارشان پند و عبرت آموخته، و مطالب را مستقیماً از زبان آنان می آموزد، و بدین وسیله راه و رسم زندگی را آن چنان که باید یاد می گیرد، یأس و ناامیدی در او می میرد، و به جای آن امید به زندگی، امید به آینده درخشان، امید به همه چیز ایجاد می شود.

تذکّر ۱- با تمام دقتی که در ترتیب کتاب شده است ممکن است نام دانشمندی معروف که نسبت به مذکورین در کتاب شایستگی بیشتری داشته باشد از قلم افتاده باشد. این عدم نامبردن از جهت سهو و نسیانی است که لازمه انسان می باشد، و در آن نظری خاص نبوده است، و بدین وسیله از تمام کسانی که به این سهو و خطا واقف می شوند پوزش می طلبد.

تذکر ۲- کلیّه تاریخ هایی که در این کتاب ذکر شده قمری هجری است، مگر آنچه قید شده است، خورشیدی.

ص: ۲۴

خاتمه - در خاتمه این پیشگفتار فرض ذمّه خود می داند که کلیّه کسانی که در چاپ و انتشار این اثر خدمتی انجام داده اند سپاسگزاری نماید، به خصوص از جناب آقای مسیح ثقفی که تمام سرمایه مادّی خود را در راه نشر و اشاعه علم و دانش بکار برده، و الحق در این راه از دقیقه ای فرو گذاری نمی نماید، و بر طالبان علم و دانش لازم است که از مساعی ایشان قدر دانی نمایند.

ضمناً از کارکنان چاپخانه ربّانی، به ویژه آقای حاج آقا حسن ربانی که در چاپ کتاب منتهای حسن سلیقه خود را به کار برده، و حتّی المقدور سعی نموده اند کتاب بی غلط و زیبا چاپ شود نیز تشکّر نموده، و توفیق همگی را در راه ترویج علم و کتاب از خداوند متعال خواستارم.

سیّد مصلح الدّین مهدوی

ص: ۲۵

بسم الله الرّحمن الرّحيم

آباده ای

آباده ای[(۱)]

عالم فاضل محقّق حاج محمّـد جعفر بن محمّد صـفی صـغادی آباده ای از مشاهیر مجتهدین، جامع معقول و منقول، و در بیشتر از علـوم صـاحب نظر بـوده، و در زهـد و تقـوی معروف خـاص و عـام، و مـورد وثـوق و احـترام کلیّه طبقـات بوده، از مـبرّزین شاگردان و مخصوصـین حاج سیّد محمّد باقر حجّه الاسلام بوده، و در خدمت آقا سید محمّد مجاهد کربلائی و حاجی محمد ابراهیم کلباسی و دیگران نیز تلمّذ فرموده، [(۲)] و در کلیّه کتب رجال و تراجم نام او با احترام و تجلیل یاد شده.

ص: ۲۷

۱- آباده یکی از شهرسـتان های شـش گانه استان هفتم است. بنای آن به دست طوایف گرجه ای و هرندی اصفهان بوده، و به امر کریم خـان زنـد معمور، و به نـام آباده مشـهور شـده، فاصـله آن تا شـیراز ۲۸۰ کیلومتر، و تـا اصـفهان ۲۰۴ کیلومـتر است. جمعیتش ۸۲۶۴، زبان اهالی فارسی و مذهبشان شیعه اثنی عشری است. (دانشمندان فارس ۸۶:۲) (م).

۲- به نوشـته مرحوم همـایی از جمله اساتیـد حکمت و کلام حاجی آباده ای مرحوم ملّا اسـماعیل واحـد العین محشّـی شوارق است. نزد میر سـیّد رضـی لاریجـانی مازنـدرانی در معقول نیز تلمّـذ کرده بود، و مخصوصاً شـرح فصوص و سایر قسـمت های اشـراقی و عرفـانی را نزد همین میر سیّد رضـی تحصـیل کرده، و خود او در خلوت هم این کتاب را برای خواص تـدریس می فرمود. تاریخ اصفهان: ۲۹۷.

مؤلّف قصص العلماء درباره او گويد: در هر علمى كتابى مختصر در حفظ داشت. (۱)

در اصفهان مدرس و امام جماعت مسجدى به نام خود بود. (اين مسجد از آثار نفيس و جالب فن بنائى در قرن سيزدهم هجرى است (۲)

در مرافعات و فصل خصومات بسيار زيرک و دانا بوده، و مزاح هاى شيرين، و خوش طبعى هاى زيادى از او نقل مى كنند.

مشاراليه در شب شنبه ۱۹ رمضان المبارك سال ۱۲۸۰ در اصفهان وفات يافته، در اوّل تخت فولاد مدفون گرديده، و مرحوم ركن الملك جهت او تكيه اى بنا نموده كه به نام ايشان مشهور است، و قبر در وسط بقعه قرار دارد.

سال وفاتش را پرتو شاعر گويد: (۳)

حيف از حاجى محمّد جعفر آنک *** گمرهان را سوى حق بردى به ره

سال تاريخش ز پرتو شد سؤال *** گفت: اللهم نوّر مضجعه

ص: ۲۸

۱- مانند الفيّه در نحو، زبده در اصول، قانونچه در طب، مختصر تلخيص در فصاحت تهذيب در منطق، تجريد در كلام، مختصر نافع در فقه. ر.ك: قصص العلماء: ۱۳۵.

۲- كسانى كه خواسته باشند از خصوصيات اين مسجد اطلاّعى بدست آورند به صفحه ۷۸۹ كتاب نفيس گنجينه آثار تاريخى اصفهان مراجعه نمايند. (م).

۳- اشعارى كه مرحوم ميرزا على رضا پرتو اصفهانى معروف به ميرزا آقا جان در رثاى حاجى سروده است را استاد معظّم سيّد محمّد على روضاتى به نقل از «بياض اشعار مرحوم معلّم» در تعليقات پربارشان بر مكارم الآثار نقل نموده است. ر.ك: مكارم الآثار ۷: ۲۳۱۹.

صاحب عنوان کتب عدیده در فقه و اصول تألیف نموده که از آن جمله است:

۱- تعلیقه بر تلخیص الاقوال ۲- رساله حمّامیّه، در محلّ نزاع حمّام شیخ بهایی ۳- رساله عملیّه ۴- سؤال و جواب ۵- شرح بر تجرید الکلام خواجه نصیر الدین طوسی ۶- شرح بر دروس * فقه جعفری (۱) ۷- مرایا، در اصول ۸- نقود المسائل الجعفریّه، در فقه استدلالی که ملمّع است (یعنی فارسی و عربی با هم است) ۹- وجیزه در تلخیص کتاب تحفه الابرار تألیف استادش حجّه الاسلام شفتی، و غیره.

در کتاب روضات الجنّات که در حیات صاحب عنوان تألیف شده وی را به (مفتی در اصفهان) معرّفی می کند. (۲)

مؤلّف تاریخ اصفهان و ری درباره او گوید: (: ۲۹۱): مرحوم حاجی آباده ای از اصحاب خاصّ مرحوم سید بزرگ بود، و در سفر حج که علمای عامّه خواسته بودند با سید مباحثه و اجتماع نمایند و مسائلی را انتخاب نموده که مشکل باشد، حاجی آباده ای خود را به شکل آشپزی در آورده، وقتی علما بیان سؤال نموده بودند، سیّد فرموده بود: جعفر آشپز بیا این مسائل را جواب بگو ــ کنایه از آن که این قبیل مسائل آن قدر ساده و روشن است که آشپز من نیز به جواب آن قادر می باشد ــ حاجی با زنجیر آویزان و کارد مطبخی که به کمر زده آمد نشست، و همه آنها را مجاب به فتوای ائمّه خودشان ساخت.

مرحوم حاجی آباده ای دو پسر داشت:

۱- این کتاب همان سؤال و جواب است که در دو جلد نگاشته شده است. ر.ک: فهرست مجلس ۳۷:۵۷۱
۲- روضات الجنّات: ۲:۲۱۰.

یکی: آقا عبدالجواد که به جای پدر پس از فوت او در مسجد ایشان امامت می نموده، و فاضل بوده، و پس از سال ۱۳۱۰ در سفر عتبات در کربلا وفات یافته.

و دیگری: آقا اعطاء الله که عالم و فاضل و زاهد و متّقی و وارسته، و ساکن نجف اشرف گشته، و در طاعون نجف وفات یافته، هر دو برادر در وادی السلام مدفون شده اند.

آتش

اشاره

میرزا حسن فرزند حاج میرزا آقا ابن محمّد طاهر بروجنی شاعر فاضل، و ادیب کامل، مردی خلیق و مهربان و نیک سرشت و خوش طینت بوده، در اوایل عمر به شغل زنجیره بافی اشتغال داشته، و در صنعت گل دوزی و یراق از اساتید فن به شمار می رفته، سپس تغییر شغل داده و به تجارت مشغول گردیده، و تا آخر عمر بدین شغل اشتغال داشته.

در اوایل شاعری «بینوا» تلخّص می نمود، و بعداً آن را به «آتش» مبدّل ساخت، چنان که خود گوید:

چنان تخلّص آتش بسوخت جان مرا *** که هیچ نام و نشانی ز بینوا نگذاشت

در عموم انجمن های ادبی گه در عصر او در اصفهان تشکیل می شد شرکت داشت، و به خصوص در انجمن شیدا و ادیب فرهمند از اساتید و صاحب نظران به شمار می رفت.

بیشتر اشعارش غزل است و به انواع دیگر شعر توجّهی نداشته، و در سبک شاعری پیرو صائب اصفهانی (که به غلط او را صائب تبریزی گویند) و کلیم کاشانی است، یعنی به سبک هندی (سبک اصفهانی) شعر می گوید.

آتش در حدود سال ۱۲۸۴ متولّد، در ۲۱ رجب سال ۱۳۴۹ در اصفهان وفات یافته، در یکی از اطاق های تکیه فاضل سراب در اوّل تخت فولاد مدفون گردید.

عموم شعرای اصفهان برای او مرثیه و مادّه تاریخ گفته اند، از آن جمله:

حاج آقا حسام الدین دولت آبادی گوید:

طبع حسامت پی تاریخ گفت *** آتش ما سرد شدی زود بود

آقا میرزا عبدالکریم بصیر گوید:

آه کز باد اجل خاموش شد *** آتش آن شاهنشه ملک سخن

زان میان گفتا به تاریخش بصیر *** آتشی دیگر ندارد انجمن

دیوان اشعارش دو مرتبه به طبع رسیده؛ از اشعار اوست:

آن پری را مگر از جوهر جان ساخته اند *** که چو جان از نظر خلق نهان ساخته اند

بوسه ای ده که شود قوت دل و قوّت روح *** ای که از لعل تو یاقوت روان ساخته اند

دیگر از سیب سخن با من سر گشته مگوی *** که زنخدان تو را بهتر از آن ساخته اند

سعنه بر تخت جسم و افسر دارا زده اند *** این گدایان که به کوی تو مکان ساخته اند

بنده مغ بچگانم که به یک جرعه می *** فارغم از غم و اندوه جهان ساخته اند

ساکنان در میخانه سبک روحانند *** کز دو عالم به یکی رطل گران ساخته اند

از زنخدان تو، رنج دل ما به نشود *** زان که این سیب نصیب دگران ساخته اند

آتشا بخت جوان داری و اقبال بلند *** که تو را خاک ره پیر مغان ساخته اند

آتشی

شهرت عدّه ای از دانشمندان شیراز است که در کتاب فارسنامه به نام برخی از آنها اشاره شده است، از آن جمله است:

۱- آقا محمّد کاظم مجتهد آتشی (۱۲۸۹-۱۲۰۸ ه_.ق)

۲- حاج ملّا عبّاس آتشی.

۳- حاج ملّا عبدالله آتشی (۱۲۹۹-۱۲۴۸ ه_.ق)

۴- در جلد اوّل کتاب دانشمندان و سخن سرایان فارس (: ۲) به نام شاعری به تخلّص «آتشی» اشاره شده است که از شعرای قرن نهم هجری بوده.

در مجالس النفایس: (: ۳۸۸) گوید: مولانا آتشی، شیرازی است و نانوایی می کرد، و شعر او نیکوست.

محمّد باقر آتشی شیرازی

صاحب عنوان: محمّد باقر شریف آتشی شیرازی نام داشته، از خطّاطین مشهور اصفهان در قرن سیزدهم هجری است که در برخی از مساجد این شهر من جمله: مسجد قریه گز، و مسجد سیّد، و مسجد شاه، از سال ۱۲۵۱ تا ۱۲۶۱ کتیبه هایی به خطّ ثلث زیبا از او باقی است، و سنگ برخی از قبور تخت فولاد نیز به خطّ مشارالیه می باشد.

کتیبه مسجد رکن الملک در تخت فولاد، و کتیبه مسجد رحیم خان، از کتیبه مسجد سیّد گرده برداری شده است، که سال آن ۱۳۰۴ و ۱۳۱۱ می باشد که سال بنا و نصب کاشی می باشد.

چنان که در برخی از کتیبه های مسجد سیّد نیز دو تاریخ دارد، یکی تاریخ نوشتن کتیبه، و دیگری تاریخ نصب کاشی.

سال فوت و مدفن و دیگر گزارش زندگی او فعلاً بر نگارنده مجهول است.

آخوند

اشاره

در کتاب مکارم الآثار (۲۹:۱) به نقل از حبیب السیر گوید: آخوند ظاهراً واو آن معدوله، و الف بعد از آن مکتوبه غیر ملفوظه باشد که این ایام غیر مکتوبه نیز شده است، و به صورت آخوند نوشته، و به واو معروف تلفّظ می شود، و خود واضح است که این کلمه مشتق از خواندن فارسی، و ظاهراً به صرف نظر از الف ممدوده در اوّل، صیغه مفرد مغایب از فعل ماضی باشد (سوّم شخص مفرد ماضی مطلق) و مقصود، استاد درس است که بر شاگردان چیزی را خوانده باشد.

ص: ۳۳

و در مقتبس الاـثر (۸:۲) گویـد: آخوند ـ بالمدّ و ضمّ الخاء ـ فارسیّه قد یستعمل فی عصرنا المتأخرین علی اهل العلم الذین کانوا فی العجم. الظاهر مرکبه من آقا و خواند به معنی خداوند، ای الصاحب و الرئیس.

و در فرهنگ آموزگار گوید: آخوند (صفت حقیقی) دانا ـ ملاّ، و کسی که دانش های دین را بیاموزد.

تذکّر: در برخی از کتب، کلمه آخوند را بدون واو یعنی به صورت (آخند) نوشته اند.

در ریحانه الادب (۱۵:۱) گوید: این کلمه در اصطلاح متأخّرین علمای معقول، در صورت اطلاق، عبارت از ملاّ صدرا شیرازی است؛ و در اصطلاح علمای معقول عصر حاضر ما عبارت از آخوند ملاّ محمّد کاظم خراسانی است. (انتهی)

عدّه کثیری از علما و دانشمندان متأخّر اصفهان به نام آخوند شهرت دارند که از آن جمله است:

آخوند پلی یاپلوی (ملاّ محمّد صادق اردستانی)

آخوند فشارکی (ملاّ محمّد باقر + ملاّ محمد حسین)

آخوند کاشی (ملاّ محمّد کاشانی)

آخوند کرمانی (ملاّ محمّد حسین)

آخوند گزی (ملاّ عبدالکریم)

آخوند مجلسی (ملا محمد باقر + ملاّ محمد تقی)

شرح حال هر یک از نامبردگان در محلّ خود مذکور خواهد شد، ذیلاً مجملی از شرح حال برخی از معروفین بدین لقب مذکور می گردد.

آخوند شفیعا ابرو

محمّد شفیع بن میرزا رفیعا اصفهانی طالقانی معروف به آخوند شفیعا خوش ابرو [و متخلّص به موحّد]، عالم و عارف و محقّق بوده، و در اصفهان سکونت داشته، و در سال ۱۱۶۱ قمری وفات یافته، در قبرستان شاه میر حمزه مدفون گردید. (۱)

این قبرستان در سال های اخیر به صورت باغ و خانه، و قسمتی از آن به صورت دانش سرای کشاورزی در آمد.

صاحب عنوان از اجداد مرحوم شیخ عبدالحسین محلّاتی است که بعداً به نام او اشاره خواهد شد. (۲)

آخوند کاشی

حکیم عارف بزرگوار، و فیلسوف علی الاطلاق، مرحوم آخوند ملّا محمّد کاشی، از نوادر اعصار، و در علم و عمل و زهد و تقوی و تدریس حکمت علمی و عملی یگانه روزگار بوده، در کمتر زمانی از ازمنه برای او در بین علما و دانشمندان مثل و مانندی می توان یافت.

در اوایل در مدرسه جدّه کوچک، و در اواخر در مدرسه صدر ساکن بوده؛

۱- رجال اصفهان: ۲۱۶

۲- در آتشکده آذر آمده: نام نامیش: مولانا شفیعا، عالمی است عامل و عارفی است کامل. ... بعد از تحصیل کمالات، از دست مولانا حسین موزه دوز، باده عرفان چشیده و ریاضت عظیمه کشیده.

حالات غریبه، و حکایات عجیبه از او نقل شده و عموماً به حدّ تواتر رسیده. (۱)

مدت هشتاد و چهار سال تقریباً عمر نموده، و در این مدّت مجرّد زیسته، تا سرانجام در روز شنبه ۲۰ شعبان المعظم سال ۱۳۳۳ وفات یافته، در تخت فولاد در جنب لسان الارض مدفون گردید.

و پس از آن مرحوم حاج محمّد ابراهیم ملک التجّار برای او تکیه ای احداث نمود (۲) و عدّه ای کثیر از فضلا و دانشمندان و حکما و شعرا و اراتمندانش در آن حوالی مدفون شدند که بعد از این به نام عدّه ای از آنها اشاره خواهد شد.

ماده تاریخ وفاتش را جابری انصاری گوید:

طایری سر برون نمود و بگفت *** زد محمّد علم بقصر بهشت

عبارت لوح قبر آن بزرگوار چنین است:

فقیر الحق اضعف خلق الله آخوند ملّا محمّد کاشانی.

آخوند کمالا

اشاره

در اواخر قرن یازدهم و اوایل قرن دوازدهم دو نفر دانشمند به نام «کمال الدین» در اصفهان سکونت داشته اند:

ص: ۳۶

۱- برخی از اساتید او عبارتند از: ۱- ملاّ محمّد حسن نطنزی (عبد علی شاه) ۲- ملّا محمّد حسین مجتهد نطنزی ۳- ملّا اسماعیل حکیم در کوشکی ۴- آقا محمّد رضا قمشه ای ۵- میرزا حسن نوری ۶- ملّا عبدالجواد حکیم ۷- آخوند تویسرکانی.
۲- رجال اصفهان: ۴۹.

۱– میرزا کمال الدین حسین فسوی شیرازی

حزین در تاریخ خود (: ۱۶۸) و تـذکره خویش (: ۱۲۳) نـامی از او برده و گویـد: من در خـدمت او تحصـیل نمـودم، و او در هنگام محاصره اصفهان به سال ۱۱۳۴ در سنّ کهولت وفات یافت، و کتب زیر را از تألیفاتش نام می برد:

۱– حاشیه بر معالم اصول ۲– رساله در حلّ شبهات کاتبی قزوینی ۳– شواهد مطوّل؛ و غیره.

و از اشعار او نیز چند بیتی نقل می کند که از آنهاست:

بکُش بسوز که عاشق شدن جزاش این است *** کسی که دل به تو ظاهر دهد سزاش این است

حزین گوید: از افاضل شاگردان علاّمی مسیح الانام فسایی بود. کاشف معضلات اوایل، و حلاّل غوامض مسائل بود. در علوم منقوله تتبّع کامل، و در معقولات قسطی وافر حاصل نمود. (محلّ دفن او معلوم نیست)

۲– میرزا کمال الدین محمّد فسایی

ابن معین الدین محمّد فسایی شیرازی معروف به میرزا کمالا.

در روضات الجنّات (: ۵۱۹) و فارسنامه ناصری و ریحانه الادب (۶۳:۶) و دیگری کتب نام او به احترام و تجلیل یاد شده است.

مشارالیه داماد مجلسی اوّل (ملاّ محمد تقی) است، و خود عالمی فقیه، مفّسر، ادیب، و فاضل کامل بوده.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱– بیاض کمالی. در الذریعه (: ۱۷۰) گوید: مجموعه نفیسی است که آن را

به عنوان وصیّت به یکی از اولاد و یا شاگردان و یا یکی از دوستان خود نوشته است. در زمان حیات علاّمه ملاّ محمّد باقر مجلسی تألیف شده. کتاب زیاده بر هزار سطر است، و در ریحانه الادب گوید: بیشتر آن تاریخی و رجالی است.

۲- شرح شواهد مطّول ۳- شرح قصیده تائیه دعبل خزاعی ۴- القیود الوافیه در شرح شافیه در علم صرف. تاریخ اتمام تألیف رمضان ۱۱۰۸.

قبرش را در بقعه مجلسی در جنب مسجد جامع اصفهان می نویسند.

در ریحانه الادب گوید: سال وفات میرزا کمالا به دست نیامد.

در جلد چهارم دانشمندان و سخن سرایان فارس (: ۲۴۶) گوید: کمالا فدشکویی متوفّی در حدود ۱۱۱۰، و سپس شرح حال مختصری نقل می کند.

در کتاب فهرست کتب خطّی کتابخانه های اصفهان (: ۳۸۷) نسخه ای از شرح شافیه ابن حاجب تألیف میرزا کمالا معرّفی می شود و در آنجا گوید: تاریخ تألیف ۱۱۰۸، و تاریخ کتابت جمعه ۱۸ ربیع المولود سال ۱۱۲۸، و در کنار نسخه حواشی از مؤلّف نقل شده، بدین صورت: «منه» یا «منه مدّ ظله العالی» و یا «منه زیدت برکاته» و امثالها که همگی حکایت از حیات مؤلّف در سال مرقوم دارد.

در مصفّی المقال (: ۳۷۷) شیخ محمّد بن محمد زمان کاشی و میرزا ابراهیم قاضی را از شاگردان او معرفی می کند.

در صحن تکیه آقا حسین خوانساری در تخت فولاد سنگ قبری است از دانشمندی به نام آخوند کمالا که این دو سطر شعر بر آن منقور است:

ص: ۳۸

آخوند کمالا که به فضل و به کمال *** مشهور بُد و نداشت مانند و مثال

با عالم قدس رفت و تاریخ آمد *** بادا فردوس جای آخوند کمال

جمادی الاولی سال ۱۱۱۰.

اکنون گوییم: صاحب قبر، دانشمندی است غیر از آن دو نفر، که او نیز در اصفهان ساکن بوده و فعلاً بیشتر از این از حالاتش معلوم نیست. (کمال مخفّف کمال الدین، و الف آخر آن جهت تعظیم و تکریم است)

آذر بیگدلی

حاج لطفعلی بیک فرزند آقا خان بیگدلی: پدرش از اعیان عصر، و حکّام زمان، مورد اعتماد سلاطین صفویّه بوده، و نسب او به بیگدل خان بن ایلدگز بن آغورخان، از نجبای ایل شاملو می رسد.

صاحب عنوان از ادبا و گویندگان و شعرا و نویسندگانی است که در بازگشت سبک ادبی به شیوه متقدّمین با دوستان و معاشرین خود (همچون مشتاق و صباحی و هاتف و رفیق و دیگران) تشکیل انجمنی داده و در این راه رنجها برده تا بالاخره در این راه توفیق حاصل نمود.

صاحب عنوان در اوایل شاعری «واله» و سپس «نکهت» و در آخر تخلّص «آذر» را انتخاب نمود و به همین تخلّص مشهور گردید.

در دستگاه سلاطین افشاریّه و زندیّه مصدر اموری بوده است.

در تاریخ ۲۰ ربیع الثانی سال ۱۱۳۴ متولّد، و در ۱۱۹۵ در اصفهان وفات یافت.

ص: ۳۹

وی مؤلف تذکره ای است در احوال قریب ۸۴۰ نفر از شعرا و گویندگان زبان فارسی به نام «آتشکده». کتاب او از این نظر که درباره شعرا نظر انتقادی دارد بر دیگر تذکره ها امتیاز دارد.

کتب زیر از آثار اوست:

۱- تذکره آذر، یا آتشکده آذر ۲- دفتر نه آسمان، در شرح حال شعرای معاصر خودش ۳- دیوان اشعار ۴- مثنوی یوسف و زلیخا، بر وزن گلشن راز، محتوی ۱۲ هزار بیت.

از اشعار اوست در وصف اصفهان. (از مثنوی یوسف و زلیخا):

بود هر کوچه آن، ازهری به *** ددش از حور، دیوش از پری به

ز عشقش چون زلیخا، مصر شیدا *** هزارش یوسف از هر کوچه پیدا

به جان شرمنده آن خاک فرّخ *** سمرقند و چگل، نوشاد و خلخ

ز آبش گر بخارا تر کند کام *** به خاکش هند را گر دل شود رام

نماند خشگ جوی مولیانش *** شود بی مشگ موی لولیانش

بتان اصفهان خوبان ارمن *** کسی با هم نسنجد، عهده بر من

ص: ۴۰

هوایش معتدل چندان که در وی *** گل اردیبهشتی روید از دی

ز بس گل، کز گل آنجا، آشکار است *** همه فصلش توان گفتن بهار است

بهشت هشت گانه چهار باغش *** به از آواز بلبل بانگ زاغش

ز آب زندگی بخ، زنده رودش *** خضر آورده اسکندر درودش

بدانش به ز نیکان دگر شهر *** در آن کشور دهد طعم شکر، زهر

رود چون دزد آنجا، پاسبان است *** به آن وادی چو گرگ آید، شبان است

هوایش طبع هر کس را ملایم *** نسیمی از بهشت آنجاست دایم

دری از خلد در هر خانه اش باز *** حمام روضه در بامش به پرواز

چند شعر از یک غزل:

نیم ز لطف تو نومید اگر خطایی رفت *** گنه ز بنده و بخشایش از خداوند است

ز آسمان نکنم شکوه گر ز کین کشدم *** چرا که دشمنی او به دوست مانند است

به روز مرگ شنیدم که پیر کنعان گفت *** که دوست دشمن جان است اگر چه فرزند است

اثر ز ناله آذر به جز گرفتاری *** مجو که بلبل از آواز خویش در بند است

قطعه

به شیخ شهر فقیری ز جوع برد پناه *** به این امید که از لطف خواهدش نان داد

هزار مسأله پرسیدش از مسائل و گفت *** اگر جواب نگفتی نخواهمت نان داد

نداشت حال جدل آن فقیر و شیخ غیور *** ببرد آبش و نانش نداد تا جان داد

عجب که با همه دانایی این نمی دانست *** که حق به بنده نه روزی به شرط ایمان داد

من و ملازمت آستان پیر مغان *** که جام می به کف کافر و مسلمان داد

محلّ دفن آذر، در اصفهان، در باغ خود در محلّه عبّاس آباد، در کنار مادی فرشادی قرار داشته، و تا این اواخر به نام تکیه آذر معروف بود، و محلّ آن در ملتقای خیابان آذر فعلی وئ مادی در سمت شمال غربی قرار داشت. (۱)

۱- در مقدّمه دیوان آذر به نقل از اعقاب او مزاری وی در شهر مقدّس قم در مقبره خانوادگی بیگدلی ذکر شده است.

آشفته

حسین علی آشفته، شاعر و ادیب، از شعرای انجمن ادبی ابوالفقراء (ملّا محمّد باقر بن ملّا محمّد تقمی گزی متوفّی به سال ۱۲۸۶) بوده چنان که در قصیده انجمتیّه عمّان سامانی بدین ترتیب نام او ذکر شده است:

و آن دگر آشفته کز اشعار نغز دلنشین *** می برد آشفتگی بیرون ز طبع انجمن

صاحب عنوان در سال ۱۳۰۲ وفات یافته، و در لسان الارض مدفون گردیده است.

این دو سطر شعر که مطلع قصیده عمّان سامانی است را از او می دانند:

به پرده بود جمال جمیل عزّ و جل *** به خویش خواست کند جلوه ای به صبح ازل

چو خواست پرده ز روی جمیل بگشاید *** علی شد آینه، خیر الکلام قلّ و دل

میر آصف قزوینی

فاضل شریف سیّد میر آصف قزوینی، از فضلای قرن دوازداهم هجری است. (۱)

۱- علاّمه قزوینی در تتمیم امل الآمل درباره او می نویسد: من علماء السادات و سادات العلماء، و الفضلاء الفائزین بعالی الدرجات ... قرأ فی قزوین و اصبهان... ثمّ عاد من اصبهان الی قزوین... ثمّ عیّن مدرّساً فیها او فی ایروان. و کان تقیّاً زاهداً ورعاً.

مؤلّف الذریعه (۱۳:۲۲۶) فرماید: در ایّام محاصره اصفهان (۱۱۳۶ ه‍ـ.ق) زنده بوده و نزدیک به همین زمان وفات یافت.

وی را شرحی است بر خطبه همّام، از خطب حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام در صفات متقین.

در اعیان الشیعه (۸:۵) مجملی از شرح حال او [به نقل از تتمیم امل الآمل] مذکور است.

آقا

اشاره

در کتاب مکارم الآثار به نقل از مجلّه الهلال گوید: آغا لفظی است فارسی به معنی رئیس و مهتر و مانند آن، انتهی.

در فرهنگ نامه پارسی گوید: لفظ آغا اصلاً ترکی مغولی، و به غین است، یعنی خواجه و سرور، و بعداً به قاف شداه است.

در اعیان الشیعه (۹:۵) گوید: آقا _ بالمدّ _ کلمه فارسیّه معناها السیّد. گاهی به غین تلفّظ کنند و به قاف نویسند.

در ریحانه الادب گوید: آقا به ترکی به معنی سید و بزرگ و مولی است، و این کلمه را در لفّظ به غین نقطه دار خوانند، لکن معمولاً با قاف نویسند.

و در مقتبس الاثر گوید: آقا _ بالمّد و القاف _ کلمه ترکیه بمعنی الرئیس و الکبیر، یطلق علی الذکر، و قد یجییء بالغین بدل القاف، فیطلق علی الانثی.

و در فرهنگ آموزگار گوید: آقا (اسم) عنوان مردان است، و اوّل اسم نشانه بزرگی، و آخر اسم نشانه کوچکی است.

ص: ۴۴

آنچه از مجموعه مطالب بالا بر می آید آن که: آقا و آغا لفظ ترکی مغولی است، به معنی سیّد و بزرگ، و املای صحیح آن در ترکی به غین، و در فارسی به قاف است جهت مردان، و برای زنان به غین نویسند؛ و در اول و آخر اسم اضافه شود، و در هر دو حالت برای احترام و بزرگداشت است، و در اوّل اسم مختص به سادات و اهل علم است، و در آخر اسامی غیر سید و غیر اهل علم اضافه می کنند.

این کلمه از قرن دهم به بعد در ایران رواج یافته، و از آن تاریخ تاکنون عدّه ای از بزرگان را گاهی مستقلاً آقا گفته اند، و زمانی با قید، مانند: آقا نجفی و غیره.

این اسم در اصطلاح تذکره نویسان در این اواخر، منصرف است به آقا باقر بهبهانی که او را آقا گویند.

آقا محمد باقر بهبهانی

مولی محمد باقر بن محمد اکمل اصفهانی، نسب او چنان که در اکثر کتب من جمله مکارم الآثار (۲۳۲:۱) مذکور است به شیخ مفید می پیوندد.

صاحب عنوان در سال ۱۱۱۷ یا ۱۱۱۸ در اصفهان متولّد گردیده، و در این شهر نزد پدر و دیگران تحصیل نموده، سپس به بهبهان مهاجرت نموده و بدین جهت به بهبهانی شهرت یافته است؛ و در اثر ترویجات و تحقیقاتی که از ایشان در علوم بالاخص علم اصول شده وی را مؤسّس بهبهانی لقب دادند، او را بهبهانی و استاد اکبر و استاد کلّ می خوانند، و به مناسبت ترویجات او در دین «مجدّد مذهب شیعه در سده دوازدهم» دانسته اند.

وی را تألیفات عدیـده است، از آن جمله است: ۱- اجوبه المسائل ۲- تحفه الحسینیه به عربی ۳- تحفه الحسینیّه، ترجمه آن به فارسی ۴- تعلیقه بر منهج المقال ۵- شرح مفاتیح فیض کاشانی (مصابیح الظلام) و غیره.

در مکارم الآثار چهل و هفت مجلّد از تألیفات او را نام می برد.

صـاحب عنوان در سال ۱۲۰۵ در کربلاـ وفـات یـافته، در رواق پـائین پای شـهدا دفن شـده است. برای اطّلاع بیشتر از احوالات صاحب عنوان به کتاب زندگانی وحید بهبهانی [تألیف آقای علی دوانی] مراجعه شود.

آقا بزرگ مازندرانی

ملّا محمد صالح بن ملّا عبدالباقی بن مولی محمد صالح مازندرانی، عالم فاضل، از احفاد علّامه ملا محمد باقر مجلسی است.

کتاب اخلاق (تهذیب الاخلاق) را نواده او میرزا حیدر علی مجلسی در اجازه کبیره خود به او نسبت داده است، و چنان که از تذکره الانساب بر می آید در سال تألیف کتاب مزبور (۱۱۹۴ هـ.ق) صاحب عنوان وفات یافته بوده است.

سیّد آقا جان نوربخش

آقا سید محمد معروف و مشهور به سید آقا جان نور بخش.

عالم فاضل ادیب، و واعظ ریزی اصفهانی، از فضلای اهل منبر، و مدرسین سطوح در اصفهان به شمار می رفت.

ص: ۴۶

در خدمت آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی، و آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی، و حاج سید مهدی نحوی، و آقا سیّد محمود مغنی، و حاج میرزا بدیع درب امامی، و آقا سیّد محمد باقر درچه ای و دیگران تحصیل نموده تا به مقامات عالیه علم و کمال رسید، سپس جهت ارشاد مردم به منبر رفته و با بیانات شافیه، و مواعظ کافیه مردم را موعظه می فرمود، و الحق خود واعظی متّعظ بود. (۱)

در مدرسه نیم آورد سطوح ادبیّات عربی خصوصاً مطوّل تدریس می نمود، و جمعی کثیر از طلّاب و محصّلین از محضرش استفاده می نمودند. و در غره محرّم الحرام سال ۱۳۶۴ هجری قمری به سنّ متجاوز از هشتاد در اصفهان وفات یافته، در صحن تکیه سیّد العراقین مدفون گردید.

آقا خان محاسب الدوله

میرزا آقا خان محاسب الدوله فرزند حسینقلی خان مصفّی، فاضل و عارف، از دانشمندان معروف، و عرفای مشهور، و از مشایخ سلسله نعمت الهّیه صفی علیشاهی در اصفهان بود، که از طرف ظهیر الدوله اجازه ارشاد و دستگیری داشت، و در اواخر عمر جزو پیروان مرحوم آقا میرزا عبّاس صابر علی پای قلعه ای در آمد.

در سال ۱۲۷۴ قمری در تهران متولد شده، و در خدمت جمعی از اساتید، من جمله میرزا عبدالغفّار خان نجم الدوله اصفهانی ریاضیّات را تکمیل

۱- رجال اصفهان: ۱۰۸- خلد برین: ۱:۲۸۰.

نموده، و از سال ۱۳۱۲ به اصفهان آمده و در بانک شاهی مشغول خدمت گردید و تا آخر عمر این شهر ساکن بود.

وی به دستیاری مرحوم حاج شیخ علی اکبر شیخ الاسلام و میرزا مسیح خان حافظ الصحّه و میرزا علی اکبر خان سرتیپ که همگی از مردان آزادی خواه و خوش نام بودند مدرسه ایتام را تأسیس نمود که در آن عدّه ای قریب پنجاه نفر از ایتام را سرپرستی نموده و درس می دادند. از این نفرات، عدّه ای به مقامات عالیه رسیدند، و از سال ۱۳۲۳ نام مدرسه را تغییر داده و به مدرستین علیّه و ایتام تبدیل گردید، و در این اواخر ایتام نیز از آن حذف شده و بنام مدرسه علیّه معروف گردید، و تاکنون در محلّ اولیّه و به همان نام باقی است.

صاحب عنوان در سال ۱۲۷۴ متولد، و در غرّه جمادی الاولی سال ۱۳۵۶ وفات یافته، و در ایوان بقعه آقا میر سیّد حسن مدرس، در جنب مسجد رحیم خان مدفون گردید. مادّه تاریخ وفاتش این است:

«مصفّای صفا ارکان بکوی مهر جانان شد»

کتب زیر از تألیفات او به طبع رسیده است:

۱- اصول علم و جبر ۲- اصول علم جغرافیا؛ و غیره.

فرزندش: مرحوم اسدالله مصّیفی از فضلا و دانشمندان و بنیان گزاران فرهنگ جدید در ایران است، مدّتی ریاست فرهنگ اصفهان را داشته، و در ۱۳۸۰ قمری در طهران وفات یافته، و در مقبره ظهیر الدوله مدفون گردید.

آقا دگمه دوز

میر محمد صالح حسینی خاتون آبادی ابن سید جعفر بن میر محمد صالح (شیخ الاسلام و امام جمعه اصفهان) عالمی فاضل بوده و در محلّه چهار سو علیقلی آقا سکونت داشته، و به آقا تکمه دوز شهرت یافته است. (۱)

فرزندش: میرزا محمد باقر نیز از فضلا و محققین بوده و به آقای دگمه چین معروف بوده.

و نواده اش: مرحوم آقا میرزا حسن (فرزند میرزا محمد بن میرزا محمد باقر مزبور) عالمی زاهد، و فاضلی متّقی بوده، و در مسجد علی قلی آقا اقامه جماعت می نمود، و در یکشنبه ۲۸ جمادی الثانیه سال ۱۳۴۰ قمری به سنّ متجاوز از نود سال در اصفهان وفات یافته، و در مقبره سر قبر آقا (مقبره آقایان امام جمعه) مدفون شده و سپس به عتبات عالیات نقل گردید.

حاج آقا کوچک قمشه ای

عالم و عارف، و از اهالی قمیشه، و در اصفهان ساکن بوده، در سال ۱۲۹۷ قمری وفات یافته، و در صحن تکیه مادر شاهزاده، جنب قبر حاج صادق تخت فولادی مدفون گردیده.

۱- تذکره الانساب مجلسی: ۱۰۰.

مادّه تاریخ وفاتش را مفتون شاعر اصفهانی گوید:

بهر تاریخ وفاتش کلک مفتون زد رقم *** زبده آل سلوک اندر جنان شد رستگار

آقا مجتهد

اشاره

سید محمد علی فرزند علامه جلیل آقا سید صدر الدین عاملی موسوی اصفهانی. از بزرگان و مفاخر علمای شیعه، و از جمله کسانی است که قبل از رسیدن به سن بلوغ به درجه اجتهاد نائل شده، و اجتهادش مورد قبول و گواهی مجتهدین بزرگ قرار گرفته است، به طوری که کتاب ۱- البلاغ المبین در احکام صبیان و مجانین او را که در سن دوازده سالگی تألیف نموده چون به نظر سید حجه الاسلام شفتی رسانید، فوق العاده مورد اعجاب و تحسین قرار گرفته، و سیّد اجتهاد مؤلف آن را گواهی فرموده، و دختر خود را به حباله نکاح او در آورد.

دیگر از تألیفات صاحب عنوان:

۲- احیاء التقوی، در شرح دروس است که ناتمام مانده ۳- دیوان اشعار فارسی و عربی ۴- العلائم فی شر المراسم ۵- منظومه ای در وقف که در کتاب «معجم رجال الفکر و الادب» به او اشاره شده است.

مادر صاحب عنوان: جان جان خاتون دختر شیخ جعفر کاشف الغطاء می باشد که در بقعه تکیه مادر شاهزاده در تخت فولاد مدفون می باشد.

صاحب عنوان در ۱۸ ذی حجّه الحرام سال ۱۲۷۴ به سن ۳۵ سالگی در

ص: ۵۰

اصفهان وفات یافته، جنازه اش را به نجف برده، در آن ارض مقدس مدفون ساختند. (تولدش: حدود ۱۲۳۹) (۱)

از اشعار فارسی اوست:

نقّاش خواست نقش دهان ترا کشد *** از بس که تنگ بود، بر او عرصه تنگ شد

***

به استشاره رندان گسسته ام تسبیح *** بیار خوشه تاکی که استخاره کنم

***

خرمن حسن ترا روزی که می کردند جمع *** آفتاب از دامن یک خوشه چین افتاده بود

مشارالیه را دو فرزند برومند بوده:

۱-مرحوم حاج میرزا بهاء الدین عاملی

که او نیز عالم و فاضل و ادیب و شاعر بود، و در شعبان ۱۳۲۱ وفات یافته، در مقبره کوچک مسجد سید مدفون شد. (۲)

۲- مرحوم حاج سید محمد جواد عاملی

که عالمی کامل، و مجتهدی بارع بوده، در مدرسه ملا عبدالله امام جماعت

۱- به نوشته علامه سید حسن صدر وی در سال ۱۲۵۰ متولد و در شب جمعه لیله الغدیر ۱۲۸۰ به سن کمتر از ۳۰ سالگی وفات نموده. تکمله امل الامل: ۳۸۸.

۲- علامه شرف الدین سال وفات این عالم ربانی را ۱۳۲۵ ذکر نموده. بغیه الراغبین ۱۷۳:۱.

و مدرّس بود. وی از مؤسّسین انجمن صفا خانه اصفهان به شمار می رفت، و در شماره های مختلف مجله «الاسلام» مقالاتی از او در ردّ عیسویان از روی کتب ایشان به طبع رسیده است.

در الذریعه (۱۳:۱۱) گوید: رساله فی بطلان العمل بالاحتیاط فی بعض الفروع، برای کسانی که تمکّن و قدرت به تحصیل علم واقعی دارند، از تألیفات شیخ الشریعه اصفهانی است که در جواب اشکال سیّد جواد بن آقا مجتهد اصفهانی نوشته است.

صاحب عنوان در سال ۱۳۴۷ هجری قمری در اصفهان وفات یافته، و در صحن تکیه مادر شاهزاده مدفون گردید.

مادّه تاریخ وفات او چنین است:

یکی بیامد و تاریخ این معمّا گفت *** جواد حجه الاسلام رفت از دنیا

آقا نجف نقاش

اشاره

آقا نجف فرزند آقا بابا، نقاش قلمدان ساز معروف عصر قاجاریّه در اصفهان است. وی از اساتید معروف فن قلمدان سازی است. قلمدان های او عموماً به تقلید نقاشان ایتالیایی اغلب تصاویر حضرت عیسی و مریم را نقاشی نموده و اکنون نایاب است و خارجی ها به قیمت گزاف آن را می خرند.

امضای آقا نجف که روی قلمدان ها می نوشته «یاشاه نجف» است. کارهای او صرف نظر از جنبه هنری، از ظرافت نیز بی نظیر است. کارهای او از سال

ص: ۵۲

۱۲۳۰ تا ۱۲۷۲ (یعنی چهل و دو سال) تاریخ دارد.

صاحب عنوان در سال مرقوم به سنّ قریب به هفتاد سالگی وفات یافته است. شرح حال و نمونه آثارش در کتاب تاریخ برگزیدگان (: ۵۲۴) گراور شده است.

در خاتمه این مقال بی مناسبت نیست نامی از چند نفر هنرمند دیگر برده شود:

آقا محمد ابراهیم نعمت اللهی پای قلعه ای، و میرزا محمد باقر نقاش باشی سمیرمی، و آقا سید علی امامی بید آبادی نیز از هنرمندان معروف می باشند که علاوه بر استادی و مهارت در فنّ قلمدان سازی، هر یک نقاشی زبر دست بوده و آثار قلمی آنها زیب موزه های ایران و خارج می باشد.

آقا نجفی

آقا نجفی شهرت عده ای از علما و دانشمندان است که یا در نجف اشرف متولد گردیده، و یا مدتی در آنجا سکونت داشته اند.

شیخ محمد تقی آقا نجفی اصفهانی

اشاره

و آقا نجفی مطلق در بین علمای اصفهان لقب: حاج شیخ محمد تقی بن حاج شیخ محمد باقر بن شیخ محمد تقی بن عبدالرحیم رازی اصفهانی است. از رؤسای علما و مجتهدین در اصفهان بلکه در ایران است. در ریاست و شهرت و نفوذ کم نظیر است.

در ۲۲ ربیع الثانی سال ۱۲۶۲ در اصفهان متولد گردیده، و در این شهر و

نجف خدمت بزرگان علما همچون: حاج شیخ مهدی نجفی، و میرزای شیرازی، و حاج سید علی شوشتری به تحصیل دانش و تهذیب اخلاق کوشیده تا به مراتب عالیه علم و عرفان رسیده، و چون به اصفهان مراجعت نمود، عنوان و شهرت کامل یافت.

مردم درباره او دو عقیده مختلف اظهار می دارند: عدّه ای او را به حدّ اعلای کمال ستایش می کنند، و جمعی دیگر به برخی از مؤلفات او، و اعمال اطرافیانش خرده می گیرند. (۱)

در هر صورت عالمی است بزرگوار که در ترویج دین و شریعت خدمت ها کرده، و در مقابل ظلم و استبداد ظلّ السلطان حاکم مقتدر اصفهان سدّی سدید بوده است. (۲)

ص: ۵۴

۱- مرحوم مؤلف در کتاب تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان (۱: ۵۲۶-۵۲۴) که به تفصیل زندگی و خدمات صاحب عنوان را بیان نموده از جمله مخالفین او را چنین ذکر کرده: فرقه های خارج از دین و مرتد از ازلی و بابی و بهایی که مرحوم آقا نجفی سخت با آنان مخالف بوده و در قلع و قمع آنان از هیچ نوع کشش و کوششی کوتاهی نمی فرمود؛ آزادی خواهان بی دین که در زیر نام آزادی خواهی پشت پا به تمام موازین علمی، دینی،اجتماعی زده؛ سفامرت خانه های انگلیس و روس و کارمندان آنها و هوا خواهان ایرانی آنان.

۲- مرحوم جابری می نویسد: آقا شیخ محمد تقی معروف به آقا نجفی، تولدش ۱۲۶۲ و تحصیلش در اصفهان و نجف، و عقل و علم و حلم و مکانت و جاهش محیرّ العقول، حافظه اش به درجه ای که رؤوس مطالب فقه را همواره حاضر داشتی، و عطایش بیش از هشتصد خروار جنس و ده هزار تومان هر سالی به طلّاب و ارباب استحقاق رسیدی، و خود از کمتر طلبه قانع تر بودی. ر.ک: میراث اسلامی ایران: ۴۹۱:۲. فرزند وی محمد باقر الفت در نسب نامه الفت (خطّی) می نویسد: بیشتر موجب و مؤثّر در پیشرفت کار و کامیابی او دو خصوصیت ذیل بوده است: ۱- خصال پسندیده، نیک نفسی، بی غرضی، فروتنی، نیک خواهی، مهربانی، صلح جویی، و از همه بالاتر بردباری و تحمّل و گذشت بی پایان نسبت به همه بدخواهان و دشمنان، و سازگاری با هر تند خویی و با هر بد رفتاری به قدر امکان. ۲- اقدام و اهتمام بی نظیرش در اصلاح مفاسد و انجام مقاصد خلق، از عالی تا دانی، از هر طبقه و هر کیش، نه تنها نسبت به مریدان و مسلمانان بلکه نسبت به جمیع طوایف و افراد، از خویش و بیگانه، دوست و دشمن، کلیمی، مسیحی، زردشتی و غیره (سوای بهائیان) هر مظلومی را پناه دادن و به حدّ کمال از او حمایت کردن، و دائماً در معارضه و جدال با استبداد شاه و حکّام و دولت و دولتیان بودن... به حصول قدرت و ریاست و اعتبار همگنان و همکاران روحانی خود حسد نمی برد، بلکه به رونق و تشویق کارشان صمیمانه تا حد امکان می کوشید. همچنین به ملک و مال مردم هرگز دست تجاوز و چشم طمع نداشت. به مدّت عمرش از احدی یک دینار، به رسم هدّیه، رشوه، دستمزد و غیره به هیچ رسم و عنوانی نگرفت. ثروتش زیاده بر قدر حاجت، و از عواید املاکی (بیشتر خالصه دولت) بود که به تدریج خریده یا بدون مدّعی شرعی و مزاحم قانون به دست آورده بود، و بیشتر آن را به هزاران اشخاص از فقرای شهر اصفهان و غیره تقسیم و انفاق می نمود.

صاحب عنوان علاوه بر آن که خود کتب و مؤلّفات زیادی دارد که عموماً به طبع رسیده، جمعی از فضلای اصفهان نیز تألیفات خود را به نام او منتشر کرده اند. مجموع کتب و رسائلی که به نام ایشان است بالغ بر هفتاد مجلّد می شود، از آن جمله است:

۱- آداب العارفین، ترجمه مصباح الشریعه (۱) ۲- بحر المعارف، ترجمه ۱۵

۱- در ابتدای آن آمده: از مؤلفات بعضی از علمای عظام و فضلای کرام حاضرین مجلس شریف... بنابراین نسبت آن به آقا نجفی اشتباه است.

بحار ۳- ترجمه الفیّه ۴- ترجمه توحید صدوق ۵- ترجمه ثواب الاعمال ۶- ترجمه السماء و العالم (جلد ۱۴ بحار) ۷- ترجمه جلد ۱۷ بحار ۸- ترجمه اصول کافی ۹- ترجمه شرح اصول کافی تألیف آخوند ملا صدرا ۱۰- ترجمه نفلّیه شهید ۱۱- ترجمه هفتم بحار به نام جامع الاسرار ۱۲- ترجمه جلد یکم بحار به نام عین الیقین ۱۳- ترجمه جلد نهم بحار به نام کشف الانوار ۱۴- ترجمه علل الشرایع، به نام علل الاحکام ۱۵- اسرار الزیاره ۱۶- الافاضات المکنونه ۱۷- عنایات الرضویّه ۱۸- لئالی البرهان، در معرفت خالق سبحان؛ و غیره.

مرحوم آقا نجفی در شب ۱۱ شعبان سال ۱۳۳۲ در اصفهان وفات یافته، در جنب امام زاده احمد، در محلّی که قبلاً جهت مقبره خود مهیّا ساخته بود مدفون گردید، و سپس جهت او بقعه عالیه ای بنا نهادند.

وی را فرزندان متعدّد می باشد که ذیلاً به نام دو تن از آنها اشاره می شود:

۱-آقا جلال الدین جعفر ۱۳۳۷-۱۲۸۱)

در شب ۶ ذی حجه سال مرقوم وفات یافته، در نجف مدفون گردید. از علمای اصفهان به شمار می رفت.

فرزند ایشان: مرحوم حاج میرزا عبدالحسین نیز عالم و امام جماعت مسجد شاه بود، و در شب ۲۲ رجب سال ۱۳۴۸ وفات یافت. (۱)

۱- به نوشته مرحوم مؤلف وی در مقبره آقا نجفی مدفون، و پس از ۳ سال جسد او را که هیچ گونه تغییری نکرده بود به عتبات منتقل نمودند، تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۱۰۹:۳.

۲-حاج آقا کمال الدین شریعتمدار (۱۳۵۲-۱۲۸۳)

از علمای متنفّذ اصفهان. در شب دهم رمضان المبارک سال مرقوم در اصفهان وفات یافته، و جنازه به نجف اشرف منتقل گردیده، و در مقبره حاج سید اسدالله در دالان نجف مدفون شده.

انصاری در تاریخ اصفهان و ری (:۴۰۹) درباره او گوید:

شریعتمدار اگر علم برادر بزرگش آقا جلال را داشت، و تواضع و لطف بیان آقای حاج آقا نورالله، و اقدام مرحوم آقای نجفی را در اصلاح امور عامّه، با قوّت قلب آنها شاید جای گیر پدر می شد.

تاریخ وفاتش را مرحوم انصاری گوید:

برای سال فوتش شد یکی بیرون و خوش گفتا *** کمال الدین ز یک رحلت کند اکمال این دین را

میرزا رضا ملاباشی

در بقعه آقا نجفی است: قبر عالم فاضل مرحوم حاج میرزا رضا ملا باشی فرزند حاج میرزا احمد. داماد آقا نجفی، که مردی خیّر بوده و موقوفاتی از خود به یادگار گذاشته است، و در ۱۳۳۴ وفات یافته. (۱)

مشارالیه از اجزای ثلاثه عدالت خانه اصفهان بوده است.

اعضای عدالت خانه اصفهان که به دستور ناصر الدین شاه در این شهر تأسیس شده بود عبارت بودند از: ۱- رکن الملک ۲- شیخ الاسلام ۳- ملّا باشی.

۱- رجال اصفهان: ۱۷۵

دیگر از مدفونین در این بقعه است مرحوم حاج شیخ محمد باقر الفت که بعداً به شرح حال ایشان اشاره خواهد شد.

آل

اشاره

آل به معنای اهل بیت و دودمان و بستگان و پیروان است، چنان که گوینـد: آل رسول که مراد خاندان پیغمبر اکرم و اولاد آن بزرگوار است، و در آل داود مراد امّت حضرت داود می باشد.

عـدّه بسیاری از علما و دانشـمندان که نسب آنان به عالمی مشـهور و یا مردی معروف می رسـد را آل فلان گویند، مانند: آل صدر الدین، آل طباطبا، آل مجلسی؛ و غیره.

ذیلاً به ن ام برخی از آنها اشاره می شود.

آل ترکه

اشاره

یکی از خاندان های معروف شیعه در اصفهان که مدّت چندین قرن به علم و ریاست شهرت داشته اند آل ترکه می باشد. جدّ آنان در زمان خوارزمشاهیان یا سـلاجقه، از خجند به اصـفهان آمده و در این شـهر سکونت نموده، و به همین مناسبت به ترکه (به ضمّ تا و سکون را، و ها، در ترکه علامت نسبت است) معروف شدند.

از این خاندان عدّه ای کثیر عالم و شاعر و ادیب و حکیم برخاسته اند که ذیلاً به نام برخی از آنها اشاره می شود:

۱-خواجه حبیب الله ترکه

ص: ۵۸

۲- صاین الدین علی ترکه

ابن محمد بن افضل الدین ابو حامد محمد بن حبیب الله، از معروف ترین افراد این خاندان است.

قاضی نورالله شوشتری در مجالس المؤمنین شرح حال او را مجملاً نگاشته و گوید: از علمای شیعه است. در ۱۴ ذی حجه الحرام سال ۸۳۵ در هرات وفات یافته است. در ریحانه الادب او را سید می نویسد.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اسرار الصلاه ۲- تجلی ذاتی، ترجمه رساله ابن هود مغربی به فارسی که نسخه آن در کتابخانه مشکوه در طهران موجود است ۳- تمهید القواعد، در شرح عواعد التوحید تألیف جدّ خودش ۴- دیوان اشعار ۵- شرح گلشن راز ۶- شرح فصوص الحکم ۷- شرح هدایه ۸- شرح قصیده تائیّه ابن فارض * شرح نهج البلاغه ۹- رساله ای در شقّ القمر ۱۰- رساله المحمدیه * کتابی در علم حروف ۱۱- مفاحص ۱۲- مناهج [در منطق] ۱۳- نفثه المصدور؛ و غیره.

ملك الشعراء بهار در سبک شناسی (۲۲۸:۳) شرح حال نسبتاً مبسوطی از او نگاشته، و ۲۹ جلد از تألیفات عربی و فارسی او را نام می برد، و در آنجا نیز وی را سید می نویسد. (۱)

ص: ۵۹

۱- آقای دکتر سید علی موسوی بهبهانی در مقاله مفصل خود تحت عنوان «صاین الدین ترکه و آثار وی» شرح جامعی از آثار صاین الدین نوشته و مجموع این آثار را که حدود ۵۷ رساله و کتاب است معرفی کرده است. ر.ك: مجموعه سخنرانی ها و مقاله ها درباره فلسفه و عرفان اسلامی: ۹۹ تا ۱۴۵.

۳–ضیاء الدین علی ترکه

عالم و شاعر و ادیب. در کتاب کشکول شیخ بهائی (۱۶۲:۱) این رباعی را از او نقل می کند:

بی خوابی شب جان مرا گر چه بکاست *** در خواب شدن از ره انصاف خطاست

ترسم که خیال او قدم رنجه کند *** عذر قدمش به سال ها نتوان خواست

۴– افضل الدین محمد ترکه

معاصر شاه طهماسب صفوی، و قاضی اصفهان بوده، در سال ۹۹۱ در ری وفات یافته است. قاضی نورالدین اصفهانی و علاّمی چلبی نزد او تحصیل کرده اند.

در کتاب کشکول شیخ بهایی (۶۱:۱) این رباعی را از او نقل می کند:

در دوزخ هجران لب کس کی خندد *** یا خاطر او به خرّمی پیوندند

گر آن دوزخ، چو دوزخ هجران است *** حاشا که خدا به کافوری بپسندد

۵– افضل الدین محمد صدر ترکه

ابن حبیب الله، از مشاهیر این سلسله است که در ۱۳ رمضان المبارك سال ۸۵۰ به دستور شاهرخ در ساوه مقتول گردیده.

ص: ۶۰

دولت شاه سمرقندی در تذکره الشعراء (:۲۵۶) گوید: شاهرخ، شاه علاء الدین و قاضی امام و خواجه افضل الدین ترکه از بزرگان علمای اصفهان بودند را در شهر ساوه حکم کشتن کرد... گویند: دو نبوت ریسمان خواجه افضل ترکه پاره شد و او فریاد می کرد که با شاهرخ بگویید که این عقوبت بر ما لحظه ای بیش نیست اما پنجاه ساله نام نیک خود را ضایع مساز.

صاحب عنوان را تألیفات و مصنّفاتی است که از آن جمله است ترجمه کتاب ملل و نحل شهرستانی که به طبع رسیده است.

در روضات الجنّات (:۵۹) وی را به نام فاضل حکیم نام می برد.

۶-جلال الدین محمد معاصر شاه عباس کبیر صفوی

۷- صدر الدین محمد معاصر خواجه رشید الدین فضل اللّه.

در کتاب بزرگان و سخن سرایان همدان (۱:۲۰۷) در ضمن شرح نسخه خطّی منشآت رشید الدین فضل الله همدانی (۷۱۸-۶۴۵) گوید: ۱۳- مکتوب به مولانا صدر الدین محمد ترکه در باب طریقه اصحّ و احسن برای وضع مالیات دیوانی به مردم اصفهان و سایر نواحی.

و همچنین در نامه ۳۶ گوید: جواب رشید الدین به مولانا صدر الدین ترکه مشتمل بر وصیّت نامه او و طرز تقسیم املاکش.

با توجّه بدین نامه ها موقعیت علمی و شخصیّت صاحب عنوان در قرن هفتم در اصفهان روشن می گردد.

۸-محمد بن علی بن محمد ترکه شیخ روایت سالک الدین از علماء قرن نهم (الذریعه ۸:۱۸۷)

۹- ملا مظفّر ترکه

شاعر و ادیب و واعظ، معاصر شاه عباس صفوی. در هجو ساروتقی (بعداً به نام او اشاره خواهد شد) اشعاری دارد که از آن جمله است:

ساروتقی که امروز ایرانیان مدار است *** یاران حذر نمایید الماس لکّه دار است

در گنجینه آثار تاریخی اصفهان (:۵۴۸) نقل از قصص الخاقانی (۲:۸۰) گوید:

در دوره شاه اسماعیل اوّل به منصب قضای دار السلطنه اصفهان سرافراز بوده، و تولید مسجد جامع اصفهان و مقبره مشایخ یزد با اجداد او بوده. در سال ۱۰۷۶ جزو منشیان دربار شاه عباس ثانی بوده، مردی ظریف و بذله گو و عیاش بوده است.

نور صادقی در کتاب اصفهان (:۵۴۸) در ضمن شرح حال میرزا ابوتراب خطّاط اصفهانی گوید: در جنب مسجد لنبان در جوار مزار خواجه صاین الدین ترکه، که از اجلّه علما و فقها بود دفن گردیده است.

از این بیان دو نکته مستفاد می شود:

۱- در جنب مسجد لنبان مقبره این خانواده بوده که شاید بیشتر افراد آنها و عدّه ای دیگر از دانشمندان این شهر در آنجا به خاک رفته اند که اکنون اثری از آنها وجود ندارد.

۲- محلّ سکونت این خاندان در محلّه لنبان بوده است.

ص: ۶۲

آل خجند

اشاره

یکی از خاندان های علمی و روحانی شافعی مذهب اصفهان می باشند که مدت چندین قرن ریاست علمی اصفهان را داشته، و عدّه ای کثیر عالم و فاضل و ادیب و شاعر و واعظ از بین آنها برخاسته است.

خجندیان از نژاد محمد بن ثابت خجندی می باشند که خواجه نظام الملک، وعظ او را پسندیده، و از خجند به اصفهانش آورد، و اولادش در این شهر ساکن شده و شهرت یافتند.

اینک به نام برخی از مشاهیر آنان اشاره می شود:

۱- ابو المظفر بن محمد بن ثابت بن حسین بن علی به دست اسماعیلیه کشته شد ۴۹۱ق.

۲- کمال الدین احمد، مدرس نظامیّه اصفهان و رئیس شافعیان فوت ۵۳۱.

۳- ابو سعد احمد بن محمد بن ثابت (ظاهراً همان شماره ۲ باشد).

۴- ثابت خجندی بن حسن

۵- جمال الدین بن صدر الدین عبداللطیف بن محمد، شاعر و ادیب «لباب الالباب».

۶- صدر الدین عبداللطیف بن محمّد، قاضی اصفهان و مدرّس نظامیّه.

داستان مخالفت او با سعد الملک آبی وزیر سلطان محمد بن ملکشاه سلجوقی که بالاخره منجر به مصلوب شدن سعد الملک در سال ۵۰۰ هجری می باشد را در سلجوقنامه (:۴۱) و آثار الوزراء عقیلی (:۲۳۱) و دیگر مواضع به تفصیل نگاشته اند.

۷- عبدالله بن محمد بن ثابت بن حسن.

۸- عبیدالله خجندی

۹- ابوبکر محمـد بن ثابت بن حسن (حسین) اولین فرد مشـهور این خانـدان. مؤلفین تاریـخ و رجال، اناساب او را به مهلب بن ابی صـفره ازدی می رسانند. مدرّس مدرسه نظامیّه اصـفهان بوده، و قاضـی امام أبو العباس أحمد بن سلامه بن عبیدالله معروف به ابن الرطبی در نزد او تلمّذ کرده است. (۱)

صدر خجند

۱۰- صـدر الـدین ابو شـجاع محمد بن عبداللطیف بن محمد بن ثابت. مشـهورترین فرد این خاندان که به صدر خجند معروف می باشد، و داستان سعدی که فرماید:

یکی خار پای یتیمی بکند *** به خواب اندرش دید صدر خجند

مربوط به اوست.

انصاری در تاریخ اصـفهان (:۳۵) گویـد: ظهیر فاریـابی به آوازه انعـام او راه اصـفهان سپرد. صاحب عنوان علاوه بر مقام علم و فقاهت شاعری لطیف بوده؛ از اشعار اوست:

مشّاطه فطرتش خم اندر خم زد *** زلف سیهت که مشک با او کم زد

بر هم زنمش که عالمی بر هم زد *** یک ره به منش سپار تا یک باری

۱- تبیین کذب المفتری: ۳۲۱.

در ترجمه محاسن (:۱۰۴) درباره اصفهان اشعاری از او نقل می کند که از آن جمله است:

گشته انده فزای و شادی کم *** اصفهانا در آرزوی توام

زنده رودت در آب می جویم *** عکس شکلت به خواب می جویم

اصفهان پر نوا شده ز تو رود *** ای چو سیم مذاب زرّین رود

صدر الدین مذکور در سال ۵۵۲ در اصفهان وفات یافته، و به طوری که انصاری در تاریخ اصفهان و ری ضمن وقایع سال مزبور می نویسد: در تشییع جنازه او بسیاری از مردم اصفهان کشته شدند.

۱۱- صدر الدین محمد بن عبداللطیف بن محمد بن عبداللطیف بن محمد. در تاریخ اصفهان و صدر الدین خجندی رئیس شافعیان نزاع برخاست، و او صدر الدین را بکشت.

در منتظم ناصری گوید: صدر الدین کسی است که اصفهان را تسلیم عساکر خلیفه نمود.

۱۲- محمود بن عبداللطیف بن محمد، برادر صدر الدین نامبرده در بالا.

۱۳- مسعود بن محمد بن عبداللطیف، واعظ (مقدمه لباب: ۸).

آل صاحب جواهر

«جواهر الکلام» نام کتابی است در فقه در شرح کتاب «شرایع الاسلام»، از تألیفات علامه کبیر شیخ محمد حسن سدهی اصفهانی فرزند شیخ محمد باقر بن عبدالرحیم. دار حدود سال ۱۲۰۰ متولّد گردیده، و در غرّه شعبان المعظم سال ۱۲۶۶ در نجف اشرف وفات یافته، و هم آنجا مدفون گردیده است.

در کتاب مآثر و الآثار فوت او را در سال ۱۲۸۸ می نویسد. در روضات الجنّات: (۱۸۱:) و دیگر کتب شرح حال او مذکور است.

در ریحانه الادب (۴۱۹:۲) گوید: کتاب جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام او نسبت به فقه جعفری ماننده بحار الانوار مجلسی است نسبت به اخبار اهل بیت اطهار علیهم السلام که تمام فروعات فقهیّه را از اوّل تا آخر، با ادّله آنها، با کمال دقّت نظر استقصاء کرده، و در استیفای جزئیات دقیقه احکام فقهیّه، و ردّ آنها بر اصول مقرّره دینیّه، و تطبیق احکام نادره غیر معنونه با ادّله شرعیّه بی نظیر است.

در مجلّد دوّم کتاب ماضی النجف و حاضرها، تعداد ۲۸ نفر از مشاهیر این سلسله از اولاد و احفاد صاحب عنوان را نامبرده، و مجملی از شرح حالشان را مذکور داشته است، طالبین رجوع فرمایند. (اصل این خاندان گرچه از اصفهان است لکن در این زمان کسی آنان را اصفهانی نمی شناسد، بدین مناسبت ذکر آنها نشد).

آل صاعد

آل صاعد یا صاعدیان یکی از خاندان های علمی و روحانی حنفی مذهب در اصفهان می باشند که مدت چندین قرن قدرت و ریاست فوق العاده ای در شهر داشته، و در امور ملك و مملکت دخالتها نموده، و مبارزات و نزاع های آنان با خجندیان در کتب تواریخ ثبت و ضبط است.

به تحریك این دو خاندان قتل ها واقع شده و عدّه زیادی در این اختلافات به قتل رسیده اند.

خجندیان در حدود محلّه جویباره و میدان میر سکونت داشته، و مقبره آنان ظاهراً در قبرستان شاه میر حمزه بوده، و صاعدیان در محلّه دردشت (محلّه در یا دریّه همین محلّه طوقچی فعلی می باشد) ساکن و مقبره آنان در قبرستان طوقچی بوده است.

خانـدان دیگری در همین زمان در اصفهان با قدرت و ریاست می زیستند که عموماً با دو خانواده دیگر یعنی آل حجند و آل صاعد در جدال و کشمکش بودند و آنها میرانیان می باشند.

شاعر درباره آنها گوید:

میر میرانیان و صاعدیان *** پادشاهند و پادشاه نشنان

در هر حال، صاعدیان اصلاً از نیشابور بوده، و ذیلاً به نام چند تن از افراد مشهور آنان اشاره می شود:

۱- نظام الدین (رکن الدین) ابو العلاء صاعدی ممدوح جمال الدین عبدالرزاق شاعر اصفهانی.

ص: ۶۷

۲- خواجه احمد صاعدی بزرگ و قاضی اصفهان بوده و به دست اسکندر بن عمر شیخ چوپانی کشته شد (دولتشاه: ۲۸۰)

۳- تاج الدین حسین بن شمس الدین محمّد واعظ صاعدی، معاصر با شیخ بهائی، شیعه مذهب بوده، از مجازین از شیخ منصور مشهور به راستگو (شارح تهذیب الاصول) می باشد.

۴- جمال الدین (قوام الدین) صاعد بن مسعود.

۵- صدر الدین بن قوام الدین.

۶- قاضی رکن الدین مسعود، معاصر با اتابک زنگی، هر سه نفر نامبرده فوق، از ممدوحین جمال الدین عبدالرزاق اصفهانی می باشند.

در ترجمه محاسن اصفهان: (:۳۱) شرحی در فضیلت او و خاندانش مذکور است.

۷- قاضی عضد الاسلام بن رکن الدین مسعود.

۸- شرف الدین شهید (چون بنای کتاب بر اختصار است درباره شرح حال آنان به اجمال برگزار شد)

آل کاشف الغطاء

اشاره

«کشف الغطاء» نام کتابی است در فقه از تألیفات علّامه کبیر شیخ جعفر بن شیخ خضر جناحی نجفی (متولّد در ۶-۱۱۵۴، و متوفّی در ۲۲ رجب سال ۱۲۲۸، مدفون در نجف اشرف). در بین اولاد و احفاد او جمعی کثیر به مقامات عالیه علم و اجتهاد رسیده اند که در کتاب «ماضی النجف و حاضرها»

ص: ۶۸

به نام عدّه ای از آنها اشاره شده است.

دو دختر او یکی زوجه مرحوم شیخ محمد تقی صاحب حاشیه بوده و نامش نسمه خاتون، و دیگری زوجه مرحوم آقا سید صدر الدین عاملی و نامش جان جان خانم بوده،و هر دو در اصفهان وفات یافته اند.

و اما از احفادش:

شیخ محمد حسن کاشف الغطاء

ابن عباس بن الشیخ جعفر، فاضل و ادیب، و از شاگردان حاج میرزا حبیب الله رشتی و آخوند ملا محمد کاظم خراسانی بوده، و در زمان حیات پدر به اصفهان مهاجرت نموده و در این شهر ساکن شده است، و در ۱۳۲۳ (سال وفات پدرش) در این شهر وفات یافته، در جنب مسجد سیّد حجّه الاسلام (مقبره کوچک) مدفون گردیده.

از آثارش رساله ای است که به یکی از بستگان خود نوشته و در آن از نظم و نثر آثار خود نگاشته است. (۱)

شیخ العراقین

شیخ محمد حسن بن محمد رضا بن موسی بن شیخ جعفر کبیر.

در کربلا متولد گردیده، و در نجف بزرگ شده، به سنّ هفده سالگی در ۱۲۹۵ به اتّفاق برادرش شیخ علی صاحب حصون به اصفهان آمده، و چهار

۱- ماضی النجف و حاضرها ۲:۱۸۱.

سـال در آنجا به درس حاج شـیخ محمـد باقر نجفی مسـجد شاهی و دیگران حاضـر شـده، و از این پس در این شـهر سـکونت داشـته و قـدرت و ریـاست و مکنتی یـافته. در ۷ ربیع الثـانی ۱۳۳۶ وفـات یـافته، جنـازه اش به نجف نقـل گردیـده و در مقبره خانوادگی مدفون شده است. (۱)

در تاریـخ اصـفهان و ری در ضـمن وقایع سال ها مختلف، مطالبی از صاحب عنوان نقل می کنـد که باید طالبین بدانها مراجعه نمایند.

در تاریخ نائین (۸۹:۴) گوید: امور سـفارت و قنسولگری عراق در اصفهان به عهده او بوده، و با سفارت روس ارتباط داشته، و خواهر نوّاب ابراهیم میرزای صفوی را در حباله نکاح خویش داشت، و از کارهای او خراب کردن قلعه تبرک اصفهان است.

پس از وفات شـیخ العراقین این لقب را به مرحوم حاج آقا محمد جویباره ای فرزند حاج میرزا مهدی که داماد شـریعتمدار بود دادند، و مشارالیه در سال ۱۳۸۷ به سنّ متجاوز از هشتاد سال وفات یافته، در تکیه فاضل سراب مدفون گردیده.

آل شهرسـتانی و آل صـدر الدین نیز دو خانواده از خاندانهای علمی و روحانی اصـفهان می باشـند که اولی عموماً در عراق، و دومی، جمعی در عراق و شام، و عدّه ای نیز در اصفهان ساکن می باشند، و پس از این به نام عدّه ای از آنها اشاره خواهد شد.

ص: ۷۰

۱- ماضی النجف و حاضرها ۱۸۲:۳.

آمنه بیگم

اشاره

آمنه بیگم دختر علاّمه ملاّ محمد تقی مجلسی، و زوجه آخوند صالح مازندرانی است. (۱)

در اعیان الشیعه به نقل از ریاض العلماء گوید: عالم فاضل متّقی بوده، و شنیدیم که شوهرش ملا محمد صالح با نهایت فضل و دانشی که داشت حلّ برخی عبارات قواعد علاّمه را از او می پرسید. (۲)

در ریحانه الادب گوید: از ارباب فضل و کمال نسوان بوده، و شرحی بر الفیّه ابن مالك، و یکی دیگر بر شواهد سیوطی نوشته، و قبرش در تخت فولاد اصفهان است، و بعضی از اشعار او که حاکی از وفور ادب وی می باشد روی قبرش نوشته شده. (۳)

در ریحانه الادب (۱۴۸:۵) گوید: آمنه بیگم زن ملا صالح در فضل و دانش و دیانت شهرت داشته، و درمراتب علمیّه به حد کمال بوده، حتی ملا محمد صالح در شب اول زفاف محض به جهت شکر الهی در زاویه اطاق، بعد از حمد و شکر خداوندی مشغول مطالعه بوده و اتفاقاً به مسأله مشکلی برخورده و از حلّ آن درمانده، و آمنه بیگم واقع مطلب را به

ص: ۷۱

۱- ریحانه الادب ۳۶۶:۸، اعیان الشیعه ۳۷:۵.

۲- ر.ك: ریاض العلماء ۴۰۷:۷.

۳- مأخذ ریحانه الادب، کتاب اعیان الشیعه (۶۰۷:۳) است که تحت عنوان «بنت المولی محمد تقی المجلسی» مطالب مذکور را بدون ذکر منبع ایراد کرده و می نویسد: لم نعرف اسمها. گفتنی است که صاحب اعیان در (۹۵:۲) آمنه بیگم را عنوان نموده و در ریحانه الادب اطلاعات ذیل دو عنوان را تحت یك عنوان ذکر کرده است.

فراست دریافت، تا صبح آن شب ملاـ محمد صالح به قرار معهود به درس رفته، و آمنه بیگم همان مطلب را حل کرده و مشروحاً نوشته و در همانجا گذاشت، و چون شب دیگر برآمد، و ملا صالح کتاب را برای مطالعه باز کرده و آن نوشته را دید از غایت خوشحالی به سجده شکر افتاده و باز تا صبح مشغول عبادت و مطالعه بوده، و بدین منوال تا سه شب متوالی شرط زفاف وقوع نیافت.

در تذکره الانساب (:۱۰۲) از حلیله مرحوم علّامه مغفور ملا محمد صالح مازندرانی چند پسر (بوجود آمد). یکی فاضل علامه آقا محمد هادی مترجم قرآن؛ و ملا نور الدین محمد؛ و ملا محمد سعید اشرف؛ و ملا حسن علی؛ و ملا عبدالباقی؛ و ملا محمد حسین؛ و آنچه بر حقیر معلوم است یک صبیه، ولیکن مسموع شد که دو صبیه بوده.

دختر ایشان عیال علامه فاضل میرزا ابوالمعالی بزرگ بوده است.

نگارنده گوید: در تخت فولاد قبر صاحب عنوان معروف نیست، بلکه مظنون آن است که قبر مشارالیها و خواهرانش در بقعه، یا حوالی بقعه مجلسی در جنب مسجد جامع اصفهان باشد.

مجلسی اول دارای چهار دختر بوده است، بدین قرار:

۱- صاحب عنوان که زوجه آخوند ملا صالح مازندرانی می باشد.

۲- زوجه ملا محمد علی استرآبادی، مادر ملا محمد طاهر و ملا کمال الدین حسین استر آبادی.

۳- زوجه ملا میرزا محمد بن حیدر شیروانی معروف به ملا میرزا، مادر ملا حیدر علی شیروانی صاحب تألیفات کثیره.

اکنون بی مناسبت نیست به نام برخی دیگر از زنان دانشمند اصفهان به طور اجمال اشاره ای بشود.

۱- آغا سلطان

دختر طهماسب قلی بیک از امرای صـفویّه است، و خود زنی عالمه و فاضله و خیّره بوده، و پس از وفات در بقعه علی بن سهل مدفون گردید. (۱)

در مسـجد جامع اصـفهان داخل صفّه منسوب به صاحب بن عبّاد کتیبه ای است که کمال الدین حافظ هروی خطاط معروف به خط ثلث در سال ۹۳۸ نوشـته است، و حاکی از تعمیرات و تزئینات است که به سـعی و اهتمام یک زن نیکوکار می باشـد، که در کتیبه جرز شرقی نمای خارجی ایوان نام او را آقا سلطان ذکر می کند. (۲)

نگارنده را عقیده بر آن است که مدفون در بقعه علی بن سـهل همان بانوی نیکوکاری است که تعمیرات مسجد جامع اصفهان به وسیله او انجام گردیده است، و معاصر شاه طهماسب اوّل صفوی بوده است.

۲- امه الله

از سـلمان فارسـی روایت شـده است که هنگامی که در باغسـتان های مدینه در حال غلامی کار می کردم پیرزنی اصـفهانی را دیدم و از او سراغ پیغمبر اکرم را گرفتم و او مرا بدان حضرت راهنمایی کرد.

۱- رجال اصفهان: ۲۰۰.

۲- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۹۲ و ۱۰۱.

۳- سلطان بخت آغا

خان سـلطان معروف به سـلطان بخت آغا، دختر امیر غیاث الدین کیخسـرو، برادر زاده شاه شـیخ ابو اسـحق اینجو، و زن سلطان محمود آل مظفر می باشـد. چون امیر مبارز الدین مظفری، عموی او شـیخ ابو اسـحق اینجو را در سال ۷۵۷ و یا ۷۵۸ در میدان سعادت شیراز به قتل رسانیده بود خان سلطان به دسایس و تدابیر مخصوص، بین شاهزادگان مظفّری ایجاد اختلاف می کرد تا آن که سـلطان محمود بـدین دسـایس پی برده، و او را در حـال مستی در رمضـان سـال ۷۶۹ کشت، و در مقـبره جنب مدرسـه دردشت مدفون گردانید.

این بقعه و سـنگ قبر را ظاهراً خود خان سلطان قبل از کشته شدن تهیّه کرده و عبارت از سنگ یک پارچه سماق نفیسی است که کتیبه ذیل به خطّ ثلث برجسته بر روی آن نوشته شده است:

هذه الصـخره المقدسه أنشأتها الخاتون العظمی سلطان بخت آغا ابنه الامیر خسرو شاه ادام الله توفیقها بعد وفاتها فی رمضان سنه ثلث و خمسین و سبعمائه.

۴- بدر جهان بیگم

دختر سید محمد خان صفوی، نواده زبیده بیگم دختر شاه عباس صفوی است که در سال ۱۰۶۲ وفات یافته، و در بقعه شاهزادگان جنب ستّی فاطمه مدفون گردیده است. و مادّه تاریخ وفات این است. (۱)

ص: ۷۴

۱- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۶۰۳.

فشاند از پی تاریخ، اشگ تیره که زود *** نمود چهر نهان بدر همچو یکشنبه ماه

(۱۰۶۲)

۵- بنت المجلسی

دختر ملاـ عزیز الله متوفی (۱۰۷۴) ابن ملاـ محمـد تقی مجلسـی است که از اربـاب کمال، بلکه در عـداد علما معـدود بوده، و رسائلی در مسائل فقهیّه نوشـته، و حاشیه ای بر من لا یحضره الفقیه در اعیان الشیعه بدو نسبت داده است. (۱) نام و سال وفاتش به دست نیامد. (۲)

۶- بنت المنشار

شیـخ علی منشار عاملی پـدر زن شـیخ بهائی است. دخترش که زن شـیخ بهائی باشـد عالم فاضل فقیه، و محدّث و کثیر العلم و الفضل بوده، و فقه و حدیث را به زنان تدریس می کرده، (۳) و تا بعد از وفات شوهرش (۱۰۳۰) حیات داشته است. (۴)

۱- مطـالب فوق در ریحـانه الاـدب به نقـل از اعیان الشـیعه آمـده و صاحب اعیان نیز هیـچ منبعی برای مطالب خود نقل نکرده. ر.ک: اعیان الشیعه: ۶۰۷:۳.

۲- ریحانه الادب ۳۶۶:۸.

۳- مأخذ مطالب فوق کتاب ریاض العلماء است. ر.ک: ریاض العلماء ۴۰۷:۵.

۴- شرح حال شیخ بهائی: ۴۵ و اعیان الشیعه ۸۶:۶ و ریحانه الادب ۳۶۶:۸.

۷- جمیله

در تذکره الخواتین (:۸۰) گوید:

جمیله اصفهانی زنی خوب صورت و خوش طبع و شیرین زبان بوده، در اصفهان نشو و نما، و در هندوستان سیاحت نموده است. این شعر از اوست:

جز خار غم نرست ز گلزار بخت ما *** آن هم خلید در جگر لخت لخت ما

در خیرات حسان (۸۹:۱) عیناً مطالب فوق را در حاشیه، درباره او می نویسد.

۸-حمیده رویدشتی

دختر محمد شریف بن شمس الدین محمد رویدشتی اصفهانی. پدرش به ملا شریفا معروف بوده و از شاگردان شیخ بهائی بوده (۱) و از مشایخ علّامه مجلسی است.

اما حمیده از زنان عالمه و فاضله اصفهان است که در خدمت پدر درس خوانده، و حواشی بر کتب حدیث و رجال نوشته، و از مطالعه کتب او مقام احاطه و تتّبع مشارالیها بر احوال رجال معلوم می شود.

گویند پدرش به طور مزاح می فرموده است: حمیده را با رجال، ربطی است (و مرادش علم رجال بوده است). (۲)

۱- شرح حال شیخ بهائی: ۸۷.

۲- ریاحین الشریعه ۱۸۵:۴.

تألیفات مشارالیها عبارت است از :

۱- حواشی بر استبصار شیخ طوسی. ۲- حواشی بر کتب اخبار که در الذریعه (۱۱۴:۱۰) به «رجال حمیده» تعبیر فرموده است. در ۱۰۸۷ وفات یافته.

۹-خاور

بانو خاور حائری بروجنی اصفهانی، شاعره فاضله، در ۲۱ شوّال ۱۳۳۴ در بروجن متولد، و در سال ۱۳۸۶ در اصفهان وفات یافته، در تکیه ملک مدفون گردید.

از اشعار اوست: (۱)

ای خوشا با عقل بازوی توانا داشتن *** الفت و هم صحبتی با شخص دانا داشتن

۱۰-خواهر مولی رحیم

دختر مولی اصفهانی و خواهر مولی عبدالرحیم اصفهانی، ساکن در محله کران بوده، و در اعیان الشیعه (۸۵:۶) فرماید: مؤلف ریاض العلماء گوید: الآن در اصفهان ساکن، و از علماء معدود است، و در نزد پدر و برادرش درس خوانده. من خطّش را دیده ام، و برخی از فوائد او را بر شرح لمعه مشاهده کرده ام. خطش در نهایت خوبی است، و خط نسخ و نستعلیق را خوب می نویسد.

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۱۷۶.

۱۱- رابعه

از زنان زمان سلاطین سامانی بوده و طبعی موزون داشته این دو بیت از اوست:

دعوتم این است یا رب کایزدت عاشق کناد *** بر بت سنگین دل نا مهربان خویشتن

تا بدانی درد عشق و داغ مهر و غم خوری *** چون به هجر اندر بپیچی پس بدانی قدر من

۱۲-رشحه

بیگم دختر سید احمد هاتف اصفهانی، چون مدّتی ساکن کاشان بوده و در آن شهر به خانه شوهر رفته، بیشتر مؤلفین وی را کاشانی نوشته اند، از آن جمله مؤلف خیران حسان (۱۴۱:۱) گوید:

رشحه کاشانی، اسمش بیگم، و دختر هاتف کاشانی، و زوجه میرزا علی اکبر متخلص به «نظیری» است، و پسری از او بوجود آمده موسوم به میرزا احمد، متخلص به «کشته». این زن سیّده و صاحب طبع بوده، و بعضی از بنین و بنات خاقان خلد آشیان فتح علی شاه طالب ثراه را مدح نموده. دیوانی دارد که تقریباً محتوی بر سه هزار شعر.

از او است:

آن بت گل چهره یا رب بسته از سنبل نقاب *** یا به افسون کرد پنهان در دل شب آفتاب

ص: ۷۸

در تذکره الخواتین: (:۱۳۲) عیناً مطالب خیرات حسان بدون کلمه ای تحریف نقل شده است.

در اصفهانی بودن هاتف و پسر و دخترش سخنی نیست، و ظاهراً رشحه در بیشتر مسافرت های پدر همراه بوده است، و در اصفهان جهت برخی از خاندان خود و دیگران مرثیه گفته، در تخت فولاد بعضی از آنها بر قبور منقور است.

از اشعار اوست:

پیِ وصل تو ما را زور و زر نیست *** نگاه حسرتی داریم و آهی

به مقصد پی برم کی؟ رشحه چون نیست *** به غیر از بخت گمره خضر راهی

۱۳-زائری

شاعری است اصفهانی، دارای طبعی دقیق بوده است (۱)

از اوست:

خوردن خون دل از چشم تر آموخته ام *** خون دل خورده ام و این هنر آموخته ام

کار من بی تو به جز خون جگر خوردن نیست *** طرفه کاری که به خون جگر آموخته ام

۱- خیرات حسان ۷:۲

شیوه عاشقی و رسم نظر بازی را *** همه از مردمن صاحب نظر آموخته ام

۱۴- زینب نساء بیگم

دختر شاه اسماعیل سوّم، نواده شاه سلطان حسین صفوی است که از سال ۱۱۶۳ تا ۱۱۶۶ هجری به امر کریم خان زند، توسط علیمردان خان بختیاری در اصفهان مستقر گشته، و اسماً سلطنت می کرده است.

در ۱۸ شعبان سال ۱۱۹۶ در اصفهان وفات یافته، در حرم امام زاده اسماعیل نزدیک پنجره جنوبی مدفون گردید، و قبر دارای سنگ مرمری می باشد. (۱)

۱۵- زینبیّه

در سال های اخیر شهرت یافت که مقبره واقعه در قریه ارزنان یک فرسنگی اصفهان که به نام زینب معروف بود، دختر حضرت موسی بن جعفر (علیهما السلام) می باشد، و برخی از علما نیز آن را تأیید کردند، لکن مدرک تاریخی جهت این انتساب به دست نیامد. (۲)

۱- رجال اصفهان: ۲۱۳ و آثار ایران جلد اول و گنجینه آثار تاریخی: ۵۲۹.

۲- مرحوم مؤلف در کتاب تاریخچه ارزنان می نویسد: در ماه ذی الحجّه الحرام سال ۱۳۵۱ قمری مرحوم حاج سید سعید طباطبائی نائینی .... که در سال های اخیر به مشهد مقدس مهاجرت کرده و در آنجا مجاور گردیده بود به نمایندگی از طرف مرحوم ثقه المحدثین حاج شیخ عباس قمی به اصفهان آمده و اظهار داشتند که مرحوم خاج شیخ عباس قمی می فرمودند که در نسخه ای از کتاب «المجدی» تألیف شیخ ابوالحسن عمری معروف به ابن الصوفی نسّابه... این عبارت نوشته شده است که: «سمعت عن المیر محمد هادی بن الامیر لوحی المورخ أن ابیجه زینب المدفونه فی قریه ارزنان من قری اصبهان هی بنت موسی الکاظم ـ صلوات الله علیه ـ بلا واسطه». شما تحقیق کنید که آیا چنین قبری و قریه ای در اصفهان اکنون موجود می باشد یا خیر؟... مرحوم حاج سید سعید با عده ای از مطلعین موضوع را مورد بحث قرار داده و معلوم شد که ۱- قریه ارزنان از جمله قرای قهاب و در شماال اصفهان به فاصله تقریباً ۵ کیلومتری شهر قرار دارد. ۲- مقبره ای با صحن و گنبد آجری در آنجا به نام بچه زینب در سمت مغرب جاده موجود، و در بین اهل محل و دیگران منسوب به حضرت موسی بن جعفر (علیهما السلام) می باشد... عده ای از علما و مجتهدین و فضلای اصفهان نیز به اعتبار فرمایش مرحوم حاج شیخ عباس محدث قمی این نسبت را بدون تأمل پذیرفتند و علاوه بر آن که خود به زیارت می رفتند مردم را نیز به زیارت این مرقد شریف ترغیب می کردند. مرحوم معلم حبیب آبادی در کتاب کشف الهبیئه عن مقبره الزینبیّه (: ۴۶) بیحه را محرّف بیچه می داند که مخفّف بی بی چه است و به این مناسبت بچه زینب (زینب صغری) گفته شده. ر.ک: تاریخچه ارزنان و مقبره علیا جناب زینب خاتون تألیف علاّمه فقید سید مصلح الدین مهدوی.

۱۶– ستّی فاطمه

در کتاب خیرات حسان (۵۱:۲) گوید: این لفظ به کسر سین و تشدید تاء ظاهراً مخفف سیده باشد، و در عربی به جای خانم استعمال می شود، و بعضی ست را به معنی شش دانسته، یعنی مالک شش غلام و کنیز، و این کنایه است از تموّل زیاد؛ و جماعتی ستّ را کنایه از جهات ستّه دانسته، و ستّ که می گویند مقصودشان، یعنی مالك جهات ستّه.

مؤلف ریحانه الادب (۱۶۵:۲) گوید: به هر معنی که باشد استعمال آن در غیر زنان دیده نشده، و در صورت اطلاق و نبودن قرینه، ظاهراً مراد معنی اول باشد. (برای اطلاع بیشتر به کتاب نامبرده مراجعه شود).

ص: ۸۱

در هر حال، در محلّه چهارسو شیرازی ها قبرستان بزرگی بود که در آن مقبره ای منسوب به ستّی فاطمه است (ستّی مخفف سیدتی است) که عوام ان را سیت فاطمه گویند. مدفون در این بقعه ــ بنابر مشهور ــ حضرت فاطمه صغری دختر حضرت موسی بن جعفر (علیهما السلام) است، لکن برای این قول مدرک معتبری وجود ندارد.

بنای صحن و بقعه از دوره صفویّه است و جمعی از بزرگان عهد صفوی در صحن و اطراف مدفون می باشند، و در زمان فتحعلی شاه قاجار به سال ۱۲۴۲ تعمیراتی در آن شده، و در این اواخر نیز تعمیری از آن به عمل آمده است. (۱)

این قبرستان در عهد صفویّه از مقابر معتبر بوده، و بقعه شاهزادگان در جنب آن قرار دارد، و در قبرستان مجاور نیز جماعتی کثیر از خاندان خلیفه سلطان مدفون بودند که در سال های اخیر تمام آن آثار از بین رفت. قسمتی از آن خیابان، و بقیّه به صورت خانه و باغ و نوانخانه و بیمارستان و مدرسه و حمّام گردید.

بقعه شاهزادگان در ضلع جنوبی صحن ستّی فاطمه قرار دارد و مدفونین آن عبارتند از:

۱- زبیده بیگم دختر شاه عباس که سنگ آن صاف و بدون تاریخ است.

۲- سید محمد خان.

۳- سید علی خان.

۱- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۶۰۴.

۴- معصوم میرزا؛ فرزندان زبیده بیگم و عیسی خان قورچی باشی که به دستور شاه صفی در آخر رجب سال ۱۰۴۱ کشته شده اند.

۵- بدر جهان بیگم دختر سید محمد خان صفوی، نواده زبیده بیگم.

۶- پسر سید محمد خان نامبرده که کودکی خردسال بوده است.

۱۷-سلطانم

دختر شاه اسماعیل اول، و خواهر شاه طهماسب، از زنان صالحه و نیکوکار بوده که پس از وفات در مقبره شاه علاء الدین محمد (بقعه شهشهان) به عنوان امانت سپرده شده، و سپس به اعتاب مقدسه نقل گردیده است، و پس از دفن مشارالیها به سال ۱۰۱۳ تعمیراتی در این بقعه شده است، و نام او در کتیبه، خانم سلطان ذکر گردیده است.

کتیبه به خط ثلث سفید، بر زمینه قهوه ای و سبز و قرمز، در پنج سطر و به خط صحیفی فارسی خطاط می باشد.

صحیفی خطاط، از خطاطین معروف است که در مساجد اصفهان از سال ۹۸۵ (مسجد جمعه) تا سال ۱۰۱۹ (مسجد جارچی) به امضای صحیفی، صحیفی جوهری، و یا صحیفی جویمری خطوطی از او باقی مانده است. (۱)

۱۸- سلطان بیگم

نوّابه سلطان بیگم، دختر میرزا محمد صالح حسینی خلیفه سلطانی که از

۱- گنجینه آثار تاریخی اصفهان.

زنان شاعره و ادیبه و عالمه بوده، و در سوّم ربیع الاول سال ۱۱۶۴ وفات یافته؛ قبرش در امام زاده اسماعیل نزدیک قبر شعیا می باشد. (۱)

۱۹- شیرین

در محاسن اصفهان (:۲۲) و ترجمه آن گوید: شیرین که در حسن و جمال و عقل و درایت زبانزد خاص و عام، و مورد علاقه کسری یزدگرد بود، از اصفهان و ناحیه النجان می باشد. معشوقه خسرو پرویز نیز شکّر نام داشته و اصفهانی است. (۲)

۲۰- صدّیقه دولت آبادی

دختر حاج میرزا هادی دولت آبادی در ۱۲۶۷ خورشیدی متولد، در طهران و خارج ایران تحصیلاتی نموده. مشارالیها از بنیان گزاران فرهنگ جدید [!] جهت زنان به شمار می رود. (۳)

۱- رجال اصفهان: ۱۷۹.

۲- گنجینه: ۷۲۵.

۳- وی از نخستین زنانی است که همگام با سیاست های ضدّ دینی پهلوی خبیث به ترویج کشف حجاب پرداخته و تمام توان خود را در این راه به کار برد. جای شگفتی بسیار است که مؤلف فقید این جرثومه فساد را در عداد دانشمندان و بزرگان اصفهان یاد نموده. متأسفانه عدّه ای از برادران و اقوام صاحب عنوان از راه و رسم خاندان خویش منحرف شده و به ضدّیت با دین و روحانیّت پرداخته اند که شاخص ترین آنها میرزا یحیی دولت آبادی است. مرحوم مؤلف بعدها در حاشیه کتاب افزوده اند: مشارالیها ننگ سلسله سادات و بنی الزهراء علیها السلام بود.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- آداب معاشرت ۲- تاریخ زندگانی شخصی و خدمات فرهنگی ۳- روزنامه زبان زنان که در اصفهان منتشر می شده ۴- مجله زبان زنان که در طهران منتشر می شده ۵- کتاب زندگی من ۶- بیست و دو پیس (نمایشنامه) اخلاقی و اجتماعی. (۱)

مشارالیها در ۱۴ صفر سال ۱۳۸۱ قمری در طهران وفات یافت.

۲۱- طاووس خانم

ملقّب به تاج الدوله از زنان محترم فتحعلی شاه قاجار بوده، و در کمال قدرت و عزّت می زیسته، و در نزد میرزا عبدالوهّاب معتمد الدوله نشاط اصفهانی تحصیل دانش و خطّ نموده است.

در خیرات حسان (۲:۱۴۰) گوید: تخت مرصّع مشهور به تخت طاووس را قبل از عروسی مشارالیها تخت خورشید می گفتند و بعداً به مناسبت نام او تخت طاووس مشهور شد.

طبع شعری داشته؛ از اشعار اوست:

مرغی که به دام تو اسیر است *** دیگر نکند هوای گلزار

***

باد از سر کوی تو گذشتن نتواند *** پیغام من دل شده را پس که رساند

تا کی به صبوری بفریبم دل خود را *** دیگر دل بیچاره صبوری نتواند

۱- شریک مرد: ۱۲۵ و تاریخ جراید و مجلّات ۶:۳.

۲۲–طوطی شاه

از طایفه زنـدیّه متوقّف اصـفهان بود. مورد علاقه فتحعلی شاه واقع شده در عداد زنان او به شـمار رفته، در جوانی وفات یافته و در جوار حضرت عبدالعظیم مدفون شده، و باغ طوطی منسوب به اوست. (۱)

۲۳– فاطمه بیگم

ملقّبه به خـان آغـا بیگم، دختر نوّاب محمـد تقی میرزا خلیفه سـلطانی از زنـان شاعره و عالمه و فاضـله بوده، و در محلّه گلبهار سکونت می نموده، و در صفر سال ۱۳۴۲ وفات یافته، قبرش جنب قبر نوّاب محمد حسن میرزا در تخت فولاد است. (۲)

۲۴– کریمه

امّ الحسن، دختر احمد اصفهانی، محدّثه ای است مشهور. (۳)

۲۵– ستّ کریمه

سبط حافظ جلیل، قوام السنّه، اسماعیل بن محمد بن فضل بن علی قرشی طلحی اصفهانی ملقب به قوام السنّه.

در کتاب شدّ الازار (: ۳۱۸) در ضمن شرح حال، معین الدین احمد بن ابی الخیر گوید: در بقعه او جمعی کثیر از علمای ربانی و عرفا و صالحین از زن

۱- تاریخ عضدی: ۴۶.

۲- رجال اصفهان: ۲۲۳.

۳- خیرات حسان: ۳:۴۴

و مرد مدفون می باشند که از آن جمله، ستّ کریمه صاحب عنوان است.

۲۶- کمالیه

دختر عفیف الدین اصفهانی، از اشیاخ امام سیوطی، و از محدّثات است. (۱)

۲۷- گوهرشاد

دختر میر عماد الحسنی خطاط مشهور است، در خط شاگرد پدر خود بوده و خط را نیکو می نوشته است.

در کتاب خط و خطاطان: (:۱۵۰ چاپ جدید) درباره او گوید: هیچ زن و دختری در عصر شاه عباس بزرگ مانندش در حسن خط نستعلیق یافت نمی شد، و چون شوهر نمود و فرزندان آورد آنان را تعلیم خط آموخت.

۲۸- مریم بیگم

دختر شاه صفی (۱۰۵۲-۱۰۳۸) بانی مدرسه مریم بیگم و مسجد مریم بیگم، که اولی در محله حسن آباد، و دومی در کوچه جهان نما جنب دروازه دولت می باشد، از زنان خیّر و صاحب خیرات و مبرّات بوده، و مسجد او باقی، و مدرسه به صورت مدارس جدید در آمده است.

شیخ رضی الدین محمد بن بهاء الدین محمد بن مولی حسن علی بن

۱- خیرات حسان: ۴۶:۳.

مولد عبدالله تستری اصفهانی، کتاب شرح ادعیه السرّ را جهت او تألیف نموده است. (۱)

در اینجا بی مناسبت نیست از دو تن دیگر از زنان صفویّه نامی برده شود:

۱- حوّا بیگم، دختر شاه عباس اول، بانی کاروانسرای حوّا بیگم.

۲- زهرا خانم، بانی مسجد زهرا خانم، در محله احمد آباد اصفهان.

۲۹- مریم

معروف به مادر شاهزاده. دایه حاجی سیف الدوله محمد میرزا فرزند فتحعلی شاه قاجار بوده، و در اصفهان ساکن بوده، و پس از وفات در سال ۱۲۴۶ در تخت فولاد مدفون گردید (۲) و چون شیخ محمد تقی رازی صاحب حاشیه در سال ۱۲۴۸ وفات یافت، در جنب او مدفون شده، و برای او بقعه ای عالی بنا کردند، و جهت او تکیه ای ساختند که به تکیه شیخ محمد تقی و مادر شاهزاده معروف است، و در آن جمعی کثیر از علما و اتقیا و صالحین مدفون شده اند.

در هر حال، زنی صالحه بوده، قبرش در وسط بقعه قرار دارد و سنگ مرمر نفیسی بر روی آن است.

مادّه تاریخ وفاتش را ضیاء شاعر اصفهانی گوید:

ضیاء از بهر تاریخش رقم زد *** بحوران همنشینی کرد مریم

سنگ قبر به خطّ محمد باقر آتشی شیرازی است. (۳)

۱- الذریعه ۶۷:۱۳

۲- رجال اصفهان: ۷۳.

۳- محمد باقر سمسوری صحیح است.

۳۰- معصومه بیگم

دختر عربشاه، از سادات و ذراری پیغمبر است که بانی مزار امام زاده جعفر معروف به جعفریّه می باشد.

در ۱۳ محرّم الحرام سال ۸۴۲ وفات یافته، در حرم امام زاده مزبور مدفون شده است. (۱)

۳۱- نسمه خاتون

دختر شیخ جعفر کاشف الغطاء، و زوجه شیخ محمد تقی صاحب حاشیه بر معالم، و مادر حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی است، زنی عالمه و فاضله و زاهده بوده، و در حدود سال ۱۲۹۵ در اصفهان وفات یافته، (۲) و در بقعه مادر شاهزاده مدفون گردیده.

و دختر او به نام شهربانو نیز زنی صالحه و عابده بوده، و در شب ۲۶ صفر ۱۲۵۷ وفات یافته و در همین بقعه مدفون گردیده است.

و او غیر از شهربانو دختر محتسب الممالک است که زنی عالمه و شاعره بوده و در سال ۱۱۲۰ فوت شده، و صاحب دیوان اشعار است. قبرش در تکیه خرابه، جنب تکیه میرزا رفیعا در تخت فولاد (۳) بود که اکنون جزو اراضی فرودگاه می باشد.

۱- رجال اصفهان: ۲۳۰.

۲- رجال اصفهان: ۷۳.

۳- رجال اصفهان: ۲۱۷.

۳۲- بانو دکتر هما امام زاده

دختر میرزا سید حسن [میربد] قمشه ای (۱۳۸۳-۱۳۰۵) از احفاد میرزا محمد خلیل بن میر عبدالواسع امام جمعه قمیشه (متوفی به سال ۱۳۱۴ قمری) است.

صاحب عنوان زنی فاضله و دانشمند است که در ۱۷ شوّال ۱۳۲۵ در اصفهان متولد شده، و در اصفهان و طهران و پاریس تحصیلات خود را در رشته پزشکی به پایان رسانیده، و پس از مراجعت از اروپا، سال ها در طهران ساکن شده، و در این اواخر به مناسبت انقلاب روحی و فکری که از سرچشمه دیانت و تقوای او سر زد به عراق رفته، و در کربلا مجاور گردید، و در آنجا به معالجه بیماران، و دلجویی از مستمندان پرداخت، و در این چند سال اخیر (حدود ۱۳۸۵) در کربلاـ وفات یافته و همانجا به خاك رفت.

مشارالیاها علاوه بر زبان عربی و فرانسه و آلمانی به زبانهای انگلیسی و ایتالیایی و اسپانیایی نیز آشنایی کامل داشت.

کتب زیرا از آثار اوست:

۱- جذام و سیفلیس (رساله دکترای اوست) ۲- زن در لباس مرد ۳- زنبور عاشق (نمایشنامه) ۴- گمراهان ۵- مقالات متعدّده در امور سیاسی و اجتماعی (۱) که در روزنامه های طهران منتشر می شد و اگر جمع آوری گردد خود کتاب بزرگی می شود.

ص: ۹۰

۱- شریک مرد: ۱۱۳.

آیه اله

اشاره

در معنای اصطلاحی، لقب مجتهدین بزرگ و مراجع تقلید است، و تا قرن اخیر این لقب و شهرت اختصاص داشت به علاّمه حلّی: جمال الدین حسن ابن یوسف بن علی بن مطهر، متولد در ۶۴۸ و متوفّای در ۷۲۶ هجری، و مدفون در نجف اشرف.

لکن در دو قرن اخیر بیشتر علما و مجتهدین را به این لقب می خوانند، و در بین علمای اصفهان مخصوص است به:

آیه الله اصفهانی

آقا سید ابوالحسن بن حاج سید محمد بن سید سید الحمید بن محمد موسوی مدیسه ای لنجانی اصفهانی.

سید عبدالحمید موسوی

جد ایشان: مرحوم سید عبدالحمید از علمای ازکیا، و از شاگردان شیخ محمد حسن صاحب جواهر بوده، و پس از مراجعت از نجف اشرف در اصفهان و لنجان ساکن شده، و هم در این شهر وفات یافته.

وی را شرحی است بر کتاب شرایع الاسلام (۱) تألیف محقّق حلّی علیه الرحمه. (۲)

ص: ۹۱

۱- الذریعه ۳۲۵:۱۳.

۲- به نوشته کتاب سراج المعانی (:۷۸) تقریرات درس فقه آیه الله شیخ موسی کاشف الغطاء به قلم او موجود است و آن شرح استدلالی بر کتاب مواریث شرایع الاسلام است.

پدر ایشان: مرحوم آقا سید محمد نیز از علمای کاملین بوده و قبرش در خوانسار است.

صاحب عنوان از اکابر علما و مجتهدین، و اعاظم فقها، و در اواخر زمان حیات خود مرجع وحید شیعه، و زعیم بزرگ دینی بود. از حیث قدرت و ریاست و نفوذ امر از جمیع مراجع تقلید گذرانید.

در سال ۱۲۸۴ قمری در اصفهان متولد گردیده و مقدمات علوم را نزد جمعی از بزرگان که از جمله آنهاست مرحوم حاج سید مهدی نحوی فرا گرفته، (۱) و در سال ۱۳۰۷ به نجف اشرف مهاجرت فرموده، و در آنجا خدمت اساتید بزرگ سال ها درس خوانده، مدت دو سال در سامرا به درس میرزای بزرگ شیرازی مرحوم حاج میرزا محمد حسن (۱۳۱۲-۱۲۳۰) حاضر شده، سپس در نجف به درس آخوند ملا کاظم خراسانی (۱۳۲۹-۱۲۵۵) حاضر شده و از خواص ایشان، و مشهورترین شاگردان وی به شمار می رود، و از آخوند خراسانی و میرزا محمد تقی شیرازی و شیخ الشریعه اصفهانی و سید حسن صدر کاظمینی اجازه روایت احادیث یافته، و مرکز درس و بحث و فتوی قرار گرفت.

در احسن الودیعه (۱۰۹:۲) درباره او گوید: صاحب الاخلاق النبوّیه، و الغیره الهاشمیّه، کریم الطبع، سخیّ النفس... حسن السلیقه فی المسائل العلمیّه،

۱- برخی دیگر از اساتید ایشان عبارتند از: ۱- آخوند کاشی ۲- حکیم قشقائی ۳- سید محمد باقر درچه ای ۴- منیرزا ابوالمعالی کلباسی ۵- میرزا یحیی مدرس بید آبادی ۶- میر محمد صادق کتاب فروش ۷- شیخ محمد باقر قزوینی (در هیئت و نجوم)

فلتفتخر اصفهان بأنّ منها مثل هذا المولی العظیم الشأن.

در نقباء البشر (۱۴۳:۱) شخصیت و بزرگواری او را ستوده، و از حفظ و اخاق و صفات و ملکات او شطری بیان داشته.

در ریحانه الادب (۸۴:۱) و دیگر کتب رجال همگی از او به بزرگی یاد نموده اند.

در آثار الحجّه (۱۳۴:۱) درباره او فرماید: مرحوم اصفهانی - رضوان الله علیه - از مؤیَّدین فقهای عالم تشیع بود که از غیب به او کمک شده و تأیید می شدند، و اعلی حضرت ولیّ عصر - ارواحنا له الفداء - به او نظر مخصوص داشت، و از آن بزرگوار به وسیله ثقه الاسلام حاج شیخ محمد کوفی شوشتری که متجاوز از چهل سفر به مکه مشرف شده، توقیعی برای سید آمد.

در هر حال، عالمی است جلیل القدر، و منشرح الصدر، و عدیم النظیر، در اخلاق و کمالات سر آمد علمای زمان، بلکه در کمتر زمانی عالمی بدین پایه و مقام رسیده است.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- انیس المقدین که آن را سید ابوالقاسم اصفهانی جمع کرده است ۲- حاشیه بر تبصره علّامه ۳- حاشیه عروه الوثقی ۴- حاشیه نجاه العباد تألیف شیخ محمد حسن صاحب جواهر ۵- ذخیره الصالحین ۶- ذخیره العباد ۷- شرح کفایه الاصول استادش مرحوم خراسانی * صراط النجاه، و آن ترجمه وسیله النجاه است که مرحوم آقا سید ابوالقاسم اصفهانی ترجمه

کرده و به نظر ایشان رسانیـده. ۸- منتخب الرسائل ۹- مناسک حج ۱۰- وسـیله النجاه، یک دوره فقه در دو مجلّـد ۱۱- وسیله النجاه صغری، رساله عملیه مختصر.

و این کتب، همگی چندین مرتبه به طبع رسیده و در تمام ممالک اسلامی و شیعه منتشر گردیده، مثلاً رساله ذخیره العباد ایشان هفتاد و یک مرتبه به طبع رسیده است.

سید ابوالقاسم اصفهانی

ابن ابراهیم بن عبدالحسین بن هادی بن ابراهیم صفوی موسوی، مترجم وسیله، و جامع انیس المقلّدین، از علمای معمّر است که در غـدیر سال ۱۲۸۳ در اصـفهان متولد شده، و در اصـفهان و نجف اشـرف تحصـیل کرده، و از خواص آقا سـید محمد کاظم یزدی و محرّر ایشان بوده، و به همین جهت به سـید ابوالقاسم محرّر معروف شـده؛ از آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی و عده ای دیگر از مجتهدین بزرگ اجازه داشته، و در شب دوشنبه ششم ربیع الثانی سال ۱۳۷۰ در نجف وفات یافته، در حجره متّصل به باب طوسی، طرف راست داخل شده به صحن، مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- ابـواب الجنـان، در اعمـال شـب و روز ۲- انیس المقلّـدین ۳- جـامع الرسائـل العلمیّه، که از فتـاوای آقا سـید محمـد کاظم طباطبائی و دیگران جمع آوری نموده است. ۴- رساله ای در کر ۵- صراط النجاه، ترجمه وسیله النجاه مرحوم

اصفهانی (۱) ۶- ترجمه جلد ۵ مجالس السنّیه تألیف سید محسن امین عاملی منؤلف اعیان الشیعه. ۷- ترجمه عروه الوثقی به نام الغایه القصوی.

آقا میرزا محمد ابراهیم

از علمای اتقیای و عرفا و دانشمندان اصفهان در قرن سیزدهم هجری بوده، و در سال ۱۳۱۲ قمری وفات یافته، (۲) در تکیه مادر شاهزاده مدفون شده است.(۳)

ملا محمد ابراهیم جدلی

از علمای ازکیا، عالم فاضل عظیم القدر بوده، در سال ۱۱۹۹ وفات یافته، در تخت فولاد جنب قبر ملا اسماعیل خواجوئی مدفون شد؛ (۴) قبری بلند بسته دارد. (۵)

۱- نقباء البشر ۵۹:۱ و مواضع مختلفه الذریعه.

۲- رجال اصفهان: ۱۹۷.

۳- بر روی سنگ لوح مزار او واقع در ایوانچه شرقی تکیه مادر شاهزاده چنین آمده: وفات مرحوم مغفور جنّت مکان انیس العرفاء، محب الفقراء، السالک فی طریق الی الله آقا میرزا محمد ابراهیم طالب ثراه. با این وصف ذکر وی به عنوان عالم و دانشمند چنانچه در متن آمده صحیح نیست.

۴- رجال اصفهان: ۵۵.

۵- به نوشته علامه خوانساری در علماء الاسره وی از شاگردان ملا علی نوری و خود عالمی محقّق و مدقّق بوده است.

مادّه تاریخ وفاتش را رفیق شاعر اصفهانی ضمن اشعاری گوید:

شد ز جهان و رفیق از پی تاریخ گفت *** رفت ببزم جنان زبده ارباب علم

همچنین مشهور شاعر اصفهانی در مرثیه و تاریخ او گوید:

شد دریغا ز لوح هستی محو *** نام ملّا محمد ابراهیم

حیف از آن فاضل عظیم الشأن *** آه از آن عالم خبیر علیم

گر شد اجزای او چو گل اوراق *** گر شد اعضای او چو عظم رمیم

***

گفت مشهور بهر تاریخش *** شد بجنّت مقام ابراهیم

سید ابراهیم اردوبادی

از سادات اردوباد آذربایجان، و خود داماد ملا محمد باقر یزدی (۱) بوده. سفری به هندوستان رفته، و ثروتی زیاد اندوخته، در اواخر عمر در لباس فقر در اصفهان وفات یافته.

از اشعار اوست:

هر زنده دلی که او ز اهل درد است *** دانسته ز اسباب تعلق فرد است

هر پیر زنی مرگ طبیعی دارد *** مردی که به اختیار میرد، مرد است

۱- دانشمندان آذربایجان: ۱۴.

* شیخ ابراهیم جدّی گلپایگانی از اعلام فقهاء و علماء و ساکن مدرسه جدّه اصفهان بوده (۱) و به همین مناسبت به جدّی (جدّه ای) شهرت یافته است. وی را رساله ای است در اصول دین که از کتاب حق الیقین علاّمه مجلسی انتخاب نموده است. (۲)

شیخ ابراهیم جیلانی

از اعاظم علما و مؤلفین است.

کتب زیر از اوست:

۱- حواشی بر کتب اربعه ۲- شرح خطبه شقشقیّه امیرالمؤمنین علیه السلام ۳- شرح بر صحیفه سجّادیّه ۴- شرح بر نهج البلاغه در هشت مجلد. (۳)

قبرش در تخت فولاد است. (۴)

سید امیر ابراهیم خاتون آبادی

شیخ عبدالنبی قزوینی مؤلف تتمیم امل الامل (۵) کتاب «الرسائل الحکمیّه» را از تألیفاتش نام می برد، بنابراین صاحب عنوان عالم و حکیم و

۱- الکرام البرره: ۷.

۲- وی همان ملا محمد ابراهیم جدلی است و در کتاب الکرام جدلی به جدی تصحیف شده.

۳- اعیان الشیعه ۱۰:۵۱۱.

۴- مولی ابراهیم گیلانی بن محراب بن ابراهیم بن خلیل از شاگردان علامه مجلسی است، و انتساب کتب مذکور به او و نیز مدفون بودن او در تخت فولاد ظاهراً از اشتباهات اعیان الشیعه است.

۵- الذریعه ۱۰:۲۴۵.

محقّق بوده است. (۱)

میرزا ابراهیم ساغر

شاعر و ادریب و خطاط بوده، و در سال ۱۳۰۲ قمری وفات یافته، (۲) قبرش در تکیه خرابه جنب قبر فاضل هندی [بوده] است.

از اشعار اوست که در مدح حضرت رضا علیه السلام سروده است:

افلاک تو را چاکر و هر کس که در آن است *** آفاق تو را خادم و هر کس که در این است

یک حاجب درگاهت گردون رفیع است *** یک واقف بنگاهت جبریل امین است

صاحب عنوان در حدود هشتاد سال عمر کرده، و خط را در خدمت آقا غلام علی خطاط آموخته است. (۳)

محمد مانی در تاریخ فوتش گوید:

وقت رحلت گفت با ساقی عشق *** از پی تاریخ یک ساغر بده

(۱۳۰۲)

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- پارسی نامه، رساله مختصری است در دستور زبان فارسی ۲- تحفه الحسینیه ۳- توحید نامه ۴- دیوان قصائد و غزلیات ۵- کنز المصائب ۶- مثنوی.

۱- در تتمیم امل الامل (:۵۵) آقا ابراهیم مشهدی (متوفّای ۱۱۴۸) شیخ الاسلام مشهد، از علمای مشهور در حکمت و کلام و فقه و مؤلف کتابی در مسائل حکمیّه و کلامیه (در بیش از چهل هزار بیت) عنوان شده است.

۲- رجال اصفهان: ۶۰.

۳- مقدمه دیوان غمگین به قلم استاد همائی.

سبعه ابحر که نظم کتاب جلاء العیون علامه مجلسی است ۷- مزخرف نامه، و آن رساله ای است در حکایات و امثال آنها.

ساغر دارای چهار پسر و دو دختر بوده که از آن جمله است:

۱- میرزا اسماعیل متخلص به «دردی»، شاعر و خطاط و اهل فضل و دانش بوده، و به هندوستان رفته، در اسکندر آباد ساکن نشده. (۱)

کتب زیر از تألیفات او به طبع رسیده است:

۱- امراض مسلمانان و ادویه آنها ۲- تجارب خود من ۳- تعویض جان، و روح ایمان ۴- محبوب الاخلاق (شعر) ۵- همدردی.

۲- میرزا جعفر متخلّص به «ظفر».

۳- میرزا غلامعلی خطاط، معروف به غلامعلی ثانی.

۴- حاج علی استاد موسیقی بوده است.

تذکّر: پدر ساغر، میرزا محمد اسماعیل نام داشته، و اهل منبر و وعظ بوده است، و ساغر خود نیز داماد آقا غلام علی خطاط است، و به همین نظر فرزندش را آقا علی ثانی گویند.

میرزا ابراهیم طوبی

اشاره

شاعر و ادیب بوده، و در سال ۱۱۷۴ هجری در اصفهان وفات یافته (۲) در رواق امام زاده اسماعیل مدفون شده است.

در ریحانه الادب (۳:۳۶) به نقل از اعیان الشیعه گوید: حکم مورّخ

۱- فهرست مؤلفین کتب فارسی ۱:۵۸۸.

۲- رجال اصفهان: ۱۷۹.

ادیب، علاوه بر فضایل دیگرش در علم هیئت نیز عارف بوده است.

سید هاشم طوبی

در اواخر قرن سیزدهم و اوایل سده چهاردهم هجری در اصفهان شاعری ادیب و خطاط به نام سید هاشم، و متخلص به «طوبی» می زیسته که از آثار نوشته های او، کتیبه سر در مسجدت رکن الملک در تخت فولاد می باشد. (۱)

این کتیبه به خط ثلث، بر زمینه لاجوردی، و مورخ به سال ۱۳۲۰ قمری می باشد.

حاج محمد ابراهیم قزوینی اصفهانی

عالم فقیه فاضل علاّمه، از شاگردان و مجازین از حاج سید محمد باقر رشتی بید آبادی است، و تاریخ اجازه سال ۱۲۴۶ می باشد. سید مرحوم در این اجازه وی را بسیار ستوده، و تصدیق به اجتهادش فرموده.

صاحب عنوان در قزوین متولد شده و در اصفهان تحصیلات خود را به به پایان رسانیده است. (۲)

انصاری در تاریخ مختصر اصفهان (:۸۹) گوید: مرحوم حاج سید محمد باقر حجه الاسلام گذشته از ملاحظه مقاماتشان در علم و عمل ، توجه خاصی نسبت به ایشان داشته تا جایی که مرحوم حاج محمد جعفر آباده ای با آن جلالت قدر، و مکانت علم و تقوی، و بستگی به مرحوم سید، باز غبطه مقام ایشان را می خورده، کتابخانه اش بعد از هشتاد سال (تا سال تألیف تاریخ که

۱- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۸۰۸.

۲- الکرام البرره: ۳.

سال ۱۳۳۲ قمری باشد) که همه آکنده ها پراکنده شد به حال خود باقی است، و گرد پنجاه ساله بر آن متلاقی.

صاحب عنوان تا سال ۱۲۶۳ حیات داشته و سپس وفات یافته است. (۱)

از تألیفاتش حواشی است بر حدیث غمامه که آن را فرزندش شیخ محمد حسین، مدّون نموده و به صورت کتابی خاص در آورده است.

وی را دو فرزند برومند و فاضل است:

۱- فرزند بزرگش حاج آقا محمد قزوینی (۲) که از ائمّه جماعت اصفهان بوده، و در مسجد آقا نور پس از پدر اقامه جماعت می نموده، و در شب ۲۸ ذی حجّه سال ۱۳۰۴ قمری وفات یافته است. (۳)

فرزند ایشان: مرحوم حاج محمد جواد قزوینی،

و نواده اش: حاج آقا باقر قزوینی نیز از علمای اصفهان و ائمه جماعت بودند که در این شهر شهرت و نفوذ داشته، و مرحومن حاج آقا باقر در سال ۱۳۶۲ وفات یافته، در تخت فولاد در تکیه ای مخصوص مدفون گردید که اخیراً به نام تکیه خلیلیان معروف شده است.

* شیخ محمد حسین، عالم و فاضل محقق (۴) از آثارش [کتابت] شرح حدیث غمامه (معروف به حدیث بساط) است که قاضی سعید قمی فرزند محمد مفید شاگرد فیض کاشانی در سال ۱۰۹۹ در اصفهان تألیف نموده، و

۱- صاحب عنوان در روز ۴ شنبه ۲۰ محرم ۲۶۱ وفات یافته است. تراجم الرجال ۳:۳۹.

۲- رجال اصفهان: ۱۴۲.

۳- مدفن او در تکیه تویسرکانی واقع است و اکنون آثار آن از بین رفته است.

۴- الکرام البرره: ۳۷۶.

صاحب عنوان آن را در سال ۱۲۶۳، برای خود نوشته، و در کنار آن حواشی پدر خویش را در این کتاب نقل نموده است. (۱)

سید ابراهیم کابلی

عالم فاضل، از عموزادگان سید حجه الاسلام بید آبادی ، سال ها در اصفهان ساکن بوده و پس از وفات، در مقبره کوچک مسجد سید مدفون گردیده است.

فرزندش: سید عبدالحفیظ،

و نواده اش: میرزا محمد علی نیز از فضلا و اتقیا بوده و در همین بقعه مدفون می باشد. (۲)

برخی از ساختمان مسجد سید زیر نظر ایشان و سر کاری او انجام گردیده است.

مرحوم آقا محمد عماد الاسلام در آخر نسخه «هدایه السالکین در شرح

ص: ۱۰۲

۱- بر اساس تصویر نسخه خطی مورد اشاره (مطبوع در ابتدایب شرح حدیث بساط از انتشارات کتابخانه ملّی ملک)، کتاب نسخه، خود را اقّل العباد و احقرهم الجانی الفانی ابن الحاج محمد ابراهیم الاصفهانی محمد حسین معرفی می کند. این نسخه دارای حواشی با خط مغایر با خط متن است که در انتهای آنها عبارت «من جناب والدی سلّمه الله تعالی» آمده و هیچ دلیلی بر این که کاتب، فرزند صاحب عنوان، و حواشی از پدر اوست وجود ندارد. بنابراین، وجود فرزند دیگری جز آقا محمد (که در طرائف المقال ۵۸:۱ نام برده شده و آمده: و له ابن یسمّی بالحاج آقا محمد، لا قیته فی سفر مکّه المعظمه، ثقه عدل) برای صاحب عنوان منتفی، و استناد حواشی مزبور به پدر او هم بی دلیل است.
۲- مدفن آنان در بقعه تکیه آقا حسین نوانساری قرار دارد.

احادیث اربعین» از تألیفات خود که به خط آقا میرزا محمد علی کابلی است (نسخه خطی: ۱۹۸) می نویسد: جهت منسوب شدن آن مرحوم به کابل این است که مرحوم سید حجه الاسلام در صدد بودند که کتاب «مدینه العلم» مرحوم صدوق را به دست آورند، خدمت ایشان گفته شد که درکابل موجود است، لذا ایشان، آقا سید ابراهیم را بدان سمت روانه کردند، و ایشان مدتی دراز در آنجا مقیم بوده، و بالاخره موفّق به تحصیل کتاب نشد.

شیخ میرزا ابراهیم خراسانی

بن شیخ اسماعیل. اصلاً از اهالی اصفهان است که در مشهد سکونت نموده و هم در آنجا وفات یافته.

عالمی جلیل، و فاضلی بی بدیل بوده، در سال ۱۲۹۰ در اصفهان متولد گردیده، و در مشهد خدمت آقا سید علی حائری یزدی و شیخ اسماعیل ترشیزی تلمذ می نموده، و در نجف و سامرا به درس اساتید حاضر شده، سپس به کرمانشاه و بعداً به مشهد مقدس مراجعت نموده، و در آنجا در سال ۱۳۳۹ وفات یافته و مدفون گردیده است.

پدرش نیز از صلحا و اخیار بوده، و در سال ۱۳۳۰ در کاظمین وفات یافته است. (۱)

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- احکام النجاسات ۲- رساله در شکّ در رکعات نماز ۳- منجّزات المریض ۴- المواقیت؛ و غیره.

ص: ۱۰۳

۱- نقباء البشر: ۸.

میرزا ابراهیم جوهری

فرزنـد محمـد بـاقر مروی اصـفهانی، از نوادر روزگـار، و اکـابر شـعرا و وعّـاظ است، اصـلاً از اهـالی مرو است، پس از تکمیل تحصـیلات مدتی به سـیر و سیاحت در اطراف بلاد پرداخته، (۱) سال ها در قزوین ساکن بوده و بـدین مناسـبت عـدّه ای او را قزوینی دانسـته، و کتاب معروف خود را که در مصائب خاندان پیغمبر اکرم خصوصاً حضـرت سید الشهداء علیه السلام است و به نام طوفان البکاء (که بنا بر مشـهور، جوهری گفته می شود) در آن شـهر تألیف نموده، سـپس به اصـفهان آمده و در خدمت سید حجه الاسلام مورد توجه قرار گرفته است.

در سال ۱۲۳۵ قمری (۲) وفات یافته، در قبرستان آب بخشان مدفون گردیده، و سپس در سال ۱۲۹۰ قبر او را زنی تعمیر کرده، (۳) و در این اواخر که قبرسـتان از بین رفت و بر سـر قـبر او به همت مرحوم حـاج ابوالقـاسم تبریزی تـاجر اصـفهانی اطـاقی بنا کردند که در کوچه مسجد آب بخشان واقع است.

روی مزار سنگ قبری تمام قد است که قصیده ای که میرزا بهاء شاعر

ص: ۱۰۴

۱- خلد برین ۸۴:۱.

۲- رجال اصفهان: ۱۴۳.

۳- مرحوم بیان در خلد برین (۸۸:۱) می نویسد: اهالی اصـفهان به مزار مرحوم جوهری تبرک می جویند، ون کراماتی از مزار او در السنه و افواه مـذکور است، و نگارنـده از نقـل آنها معـذور. وقتی زنی از محترمان اصـفهان بـدن پـدر خود را جنب مزار مرحوم جوهری سپردهف در سال ۱۲۹۰ هجری می خواست عظام پدر را به عتبات حمل بنماید، موقعی که قبر پدر را نبش می کنـد بـدن مرحوم جوهری را تر و تـازه مشاهـده می کنـد؛ فلـذا آن زن آسـیه خصـلت، مخارج گزافی متحمل شـده و مزار آن مرحوم را به صورت حالیه تعیر می نماید.

در بی اعتباری دنیا و عبرت گرفتن از گذشتگان و تاریخ بنا و فوت صاحب عنوان است بر آن منقور می باشد.

قصیده پانزده بیت است و اول آن چنین است:

ای برادر گر به چشم اعتبار اندر جهان *** بر قبور مردگان آری گذار و بنگری

***

کلک سحر انگیز او بنوشت این مصرع تمام *** همره سلطان دین آید به محشر جوهری

تذکّر: مؤلف روضات الجنات: (:۱۱۱) درباره او چندین اشتباه نموده: یکی آن که نام پدر را جهت پسر نوشته و او را میرزا محمد باقر می داند؛ دیگر آن که فوتش را در حدود ۱۲۴۰ و اندی می داند، و علّامه تهرانی (۱) حاج شیخ آقا بزرگ عیناً مطالب صاحب روضات را از تکمله نقل می فرماید.

در اعیان الشیعه (۵:۳۴۰) نام او را صحیح نوشته، لکن سال وفات اشتباه است.

صاحب عنوان شاعر توانا، و بر نظم انواع شعر قادر بوده، و در اشعار «جوهری» تخلص می کند، و به همین سبب به جوهری معروف است. کتابش مکرر به طبع رسیده است.

اولادش تاکنون در اصفهان به همین نام مشهور، و تا این اواخر از اهل منبر و ذاکرین مصائب بودند.

ص: ۱۰۵

۱- الکرام البرره: ۱۶۱.

حاج محمد ابراهیم کلباسی

فرزند حاج محمد حسن بن محمد قاسم خراسانی اصفهانی.

اصل ایشان از حوض کرباس یکی از محلات هرات است و بدین جهت به کرباسی مشهورند. (چون در اصفهان خانواده دیگری از تجّار به کرباسی شهرت داشته اند جهت امتیاز اینان را کلباسی گویند).

پدرش از هرات به کاخک که از ثرای خراسان است منتقل گردیده، و بدین جهت به کاخی یا کاخکی معروف شدند.

نسب ایشان به جناب مالک اشتر نخعی منتهی می گردد، و از این جهت اشتری خوانده می شوند.

حاج محمد حسن کلباسی

حاج محمد حسن پدر ایشان از اجلّه زهّاد و عبّاد (۱) و ساکن اصفهان بوده، و در سال ۱۱۹۰ وفات یافته، قبرش در تخت فولاد قسمت جنوبی تکیه میرزا ابو المعالی به فاصله تقریباً صد قدم می باشد. سنگی راست بالای قبر اوست، و ماده تاریخ وفاتش را هاتف شاعر اصفهانی گفته است:

هزار افسوس کز بیداد گردون *** ز دنیا قدوه اهل زمین رفت

امام و مقتدای اهل دین شد *** سر و سر حلقه اهل یقین رفت

ابه تاریخش رقم زد کلک هاتف *** ز دنیا پیشوای اهل دین رفت

درباره او گفته شده است: «حاجی کلباسی حسنه ای است از حسنات حاج

ص: ۱۰۶

۱- رجال اصفهان: ۵۲.

محمد حسن». از معاشرین و مصاحبین آقا محمد بید آبادی [بوده] است.

در اجازه ای که میرزای قمی جهت حاجی کباسی نوشته درباره او گوید: «العالم العامل العابد الباذل المبرور المغفور الحاج محمد حسن الشهیر بالکرباسی» و این القاب بهترین معرّف آن جناب است.

پدر او حاج محمد قاسم نیز از اخیار بوده و ظاهراً در خراسان وفاتا ایافته است.

حاج محمد حسن مرقوم سه فرزند پسر داشته:

[۱-] ملا محمد قاسم، و [۲-] دیگری: ملاـ محمد جعفر، که از علمای اتقیا و ساکن اصفهان بوده اند، و ظاهراً در این شهر وفات یافته اند.

[۳-] حاج محمد ابراهیم کلباسی ا

از مشاهیر فقها و مجتهدین، و اکابارا علما و محققین، عالم زاهد عابد ورع تقی، بلکه ازهد و اعبد و اورع و اتقای علمای زمان بوده، در روز نوزدهم ربیع الثانی سال ۱۱۸۰ در اصفهان متولد شده، و مقدمات علوم را در این شهر تحصیل نموده، و جهت تکمیل به عتبات عالیات رفته، در آنجا نزد وحید بهبهانی و آقا سید مهدی بحر العلوم و شیخ جعفر نجفی و آقا علی صاحب ریاض و دیگران تلمّذ نموده، سپس مدتی در قم در محضر مرحوم میرزای قمی حاضر شده، و در کاشان به خدمت ملا مهدی نراقی رفته، پس از کسب اجازه اجتهاد و روایت به اصفهان مراجعت نموده، به تدریس و افتاء و اقامه جماعت و ارشاد خلق مشغول گردیده.

ص: ۱۰۷

عـده ای کثیر از علما در خدمت او درس خوانده اند که از آن جمله است: آقا میر سـید حسن مدرس، و آقا سـید حسن مجتهد موسوی، و آقا میر سید محمد شهشهانی.

مرحوم حاجی کلباسـی در امر فتوی بی نهایت احتیاط می فرموده، و بر دقایق آداب شریعت مواظبت کامل داشته، به طوری که کمتر مسـتحبی از مسـتحبّات از او فوت شـده، و با این حال در نهایت تواضع و سـلامت نفس بوده و حکایات زیادی از دقت و احتیاط او در فتوی، و عدم توجه ایشان به مردم دنیا، و زهد و قناعت و اعراض ایشان از دنیا نقل شده، و در برخی از کتب ثبت شده، که همگی دلالت بر عظمت مقام و جلالت قدر ایشان است.

عموم مؤلفین کتب رجال (۱) از او به عظمت و بزرگی یاد کرده اند. خاندان ایشان در اصفهان و طهران و مشهد و عراق عرب تاکنون به علم و فقاهت مشهورند که به نام عده ای از آنها اشاره خواهد شد.

صـاحب عنوان در شب ۵ شـنبه هشتم جمادی الاولی سال ۱۲۶۱ در اصـفهان وفـات یافته، در مقبره مخصوص مقابل در شـرقی مسجد حکیم مدفون گردید که مقبره خانوادگی آنها گردیده است.

۱- به طوری که در رساله ای که محقق عالی قدر آقا ملا محمد علی معلم حبیب آبادی در شرح حال او و خاندانش نوشته اند در یازده کتاب شـرح حال او ثبت شـده، و سـپس در چنـدین مجلد دیگر نیز از او یاد شده که عموماً در حین تحریر حاضـر، و رساله مزبور بیشتر مورد نظر می باشد (م).

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اجوبه المسائل ۲- اشارات الاصول ۳- ارشاد المسترشدین، رساله علمیه ۴- ایقاضات، در اصول ۵- رساله در تقلید میت، که مرحوم آقا محمد حسن مجتهد بر آن حواشی نوشته است. ۶- رساله در صحیح و اعم ۷- رساله در مفطر بودن قلیان ۸- شوارع الهدایه، که مرحوم آقا سید محمد حسن مجتهد بر آن حواشی نگاشته است ۹- مناسک حج ۱۰- منهاج الهدایه، در فقه، که آقا سید محمد حسن مزبور بر مبحث شکوک آن حواشی نگاشته است (۱) ۱۱- نخبه، و آن رساله عملیه فارسی ایشان است و از زمان تألیف تاکنون مورد توجه علمای مجتهدین بوده، و جمعی کثیر بر آن حاشیه نوشته اند ۱۲- نقد الاصول؛ و غیره.

سید محمد ابراهیم

فرزند سید محمد حسین. عالم و فاضل و ادیب، از مشاهیر دانشمندان اصفهان است (۲) و در ۲۷ رجب سال ۱۳۲۴ وفات یافته، در تخت فولاد، جنب فاضلان مدفون گردید.

شیخ ابراهیم جیلانی

ابن حسین بن ابراهیم، از معاصرین مؤلف ریاض العلماء، و شریک درس

۱- میر محمد حسن مزبور از شاگردان حاجی کلباسی و جدّ مؤلف فقید است.

۲- نقباء البشر: ۱۲ و رجال اصفهان: ۱۹۶.

او بوده، (۱) و در اصفهان وفات یافته است. (۲)

میرزا ابراهیم خلیفه سلطانی

فرزند سید علاء الدین حسین خلیفه سلطان است. مادرش دختر شاه عباس صفوی است. در سال ۱۰۳۸ متولد، و در ۱۰۹۸ وفات یافته است.

مشارالیه در سن سه سالگی (سال سوم سلطنت شاه صفی) به دستور شاه صفی کور شد، و با وجود این، تحصیل علم و دانش نموده و در جمیع علوم و فضائل بر امثال و اقران خویش فائق گردیده است. (۳)

در کتاب مقتبس الاثر (۲۹۹:۲) گوید: به ابن الخلیفه مشهور است.

در هر صورت، عالم فاضل و فقیه محدث اصولی بوده، (۴) کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- حاشیه بر کتاب روضه [البهیه] تا مبحث تیمم (۵) ۲- حاشیه ای بر مدارک * حاشیه بر شرح لمعه تا آخر اظهارات

در کتاب الذریعه (۶:۹۰ و ۱۹۶) پس از آن که نام تألیفات او را ذکر می کند از

۱- اعیان الشیعه ۶:۱۹.

۲- وی فرزند حکیم اشراقی آقا حسین تنکابنی (از شاگردان ملا صدرا شیرازی، شهید به سال ۱۱۰۵ ق، و مدفون در جوار ابوذر غفاری در ربذه) است. ر.ك: ریاض العلماء ۳:۳۵-۳۴.

۳- در تتمیم امل الآمل آمده: کان فاضلًا محقّقاً و عالماً و مدققاً و ماهراً متقناً و متتجراً متتبعاً، لم ترعین الرمان معادله و لا القی شائب الدهر مماثله.

۴- اعیان الشیعه ۵:۱۵۹.

۵- فواید الرضویه ۱:۶.

قول قزوینی در تتمیم امل الآمل فرماید: یظهر منه قوه فکره و دقه نظره. (۱)

صاحب عنوان هفت فرزند پسر داشته که عبارتنتد از: ۱- میرزا جمال الـدین محمد ۲- میرزا معین الـدین محمد ۳- میرزا معز الدین محمد ۴- میرزا سید محمد ۵- میرزا کمال الدین حسین ۶- میرزا محمد حسین ۷- میرزا فضل الله.

آقا محمد ابراهیم رئیس التجار

ابن آقا رضا اصفهانی مشهدی مؤلف کتاب «الاحتراز» در رد بر رساله «حسن الایجاز در ابطال اعجاز» که یکی از مبلغین امریکایی نوشته، و خود را در آنجا به نام نصیرالدین می نامد.

مؤلف، این کتاب را به مرحوم شیخ محمد خالصی (متوفی سال ۱۳۸۳) هدیه نموده، و کتاب در سال ۱۳۴۲ در طهران به طبع رسیده است. (۲)

سید ابراهیم بن سید سلمان

از علما و فضلای اصفهان است (۳) که در سال ۱۱۵۶ وفات یافته، و در تکیه آقای حسین خوانساری در تخت فولاد مدفون گردیده است. (۴)

۱- عبارت علامه قزوینی چنین است: یظهر منها سعه تتبعه، و قوه فکره، و دقه ذهنه، و حسن سلیقته. ر.ک: تتمیم امل الامل: ۵۰.

۲- الذریعه ۱:۲۸۴.

۳- رجال اصفهان: ۱۹۶.

۴- بر سنگ لوح مزار او واقع در داخل بقعه چنین آمده: وفات السید الجلیل النبیل العالم العامل الفاضل الکامل الواصل الی جوار رحمه ربّ الملک المنّان السید ابراهیم بن السید سلمان به تاریخ ثانی شهر شؤال المکرم سنه ۱۱۵۶. متأسفانه جز این،اطلاعات دیگری از او در دست نیست.

میرزا محمد ابراهیم چهار سوقی

اشاره

ابن سید محمد صادق بن امیر زین العابدین خوانساری

پدرش: آقا سید محمد صادق خوانساری از علما و دانشمندان اصفهان است که (۱) در شب ۲۹ شعبان ۱۲۸۹ وفات یافته، و در بقعه تکیه مادر شاهزاده، جنب پدر مدفون گردیده است.

وی را: ۱- شرحی است بر زبده شیخ بهائی ۲- کتاب الاحباط و التکفیر، ۳- شرح بر شرایع در ۵ جلد.

اولاد او در اصفهان و کاظمین ساکن می باشند.

وی را دو فرزند برومند است:

۱- حاج میرزا محمد خوانساری

که در ۱۳ شعبان سال ۱۲۷۳ متولد گردیده، و در اصفهان و کاظمین و کربلا تحصیل علوم فرموده، و از اساتید خود اجازه روایت یافته که از آن جمله است: شیخ زین العابدین مازندرانی کربلایی و آقا سید ابوالقاسم از احفاد صاحب ریاض.

بالاخره در شب ۲۲ محرم سال ۱۳۵۵ در کاظمین وفات یافت. و کتابی در سیر و سلوک تألیف نموده است.

ص: ۱۱۲

۱- رجال اصفهان: ۷۶.

۲- صاحب عنوان:

در ۱۵ رمضـان المبـارک سال ۱۲۶۹ متولـد، و در شـب ۲۳ ربیع الثـانی سـال ۱۳۳۱ در اصـفهان وفـات یـافته، در تکیه صاحب روضات مدفون گردید.

مشارالیه از علما و فضـلای اصفهان، (۱) و از شاگردان آقا میرزا محمـد هاشم و آقا میرزا محمـد باقر چهار سوقی، و شـیخ زین العابدین مازندرانی، و آقا سید حسین کوه کمری بوده، و رساله ای عملیّه دارد. (۲)

بـا علمای مسـیحی در منزل خود مباحثات و مناظراتی در اثبات نبوت پیغمبر اکرم (صـلی الله علیه و آله و سـلم) داشـته، و چون آنها زیر بار منطق و اسـتدلال نمی رفتنـد ایشان را به مباهله دعوت نموده و دعوت نامه را به طبع رسانیـده (نسـخه ای از آن نزد نگارنده موجود است) و در اصـفهان و اطراف منتشـر کرده، مع هذا کشـیشان مسیحی به مباهله نیز حاضر نشدند، و بدین طریق بطلان گفتارشان ثابت گردید. (۳)

فرزندش: آقا سـید ابوالقاسم پس از فوت پدر در مسـجد ایشان (مسـجد مریم بیگم) اقامه جماعت می نمود. در ۱۳۱۱ متولد، و در ۱۴ رمضان ۱۳۸۱ در اصفهان وفات یافت.

در کتاب خلد برین (:۹۶) و به نقل از آنجا در نقباء البشر (:۱۵) دو سید ابراهیم نقل می کند که اولی ابراهیم بن زین العابدین، و دومی صاحب عنوان

۱- رجال اصفهان: ۱۹۶.

۲- نقباء البشر: ۱۵.

۳- احسن الودیعه: ۱:۸۱.

باشد، و آن را دو نفر تصور کردند و حال آن که یک نفر هستند.

حاج شیخ ابراهیم بن شیخ صالح

عالم عابـد زاهد ادیب، از فضـلای زمان خود بوده، و در ربیع الاول سال ۱۲۳۷ وفات یافته، (۱) در تخت فولاد نزدیک قبر ملا اسماعیل خواجوئی مدفون گردید. (۲)

شیخ ابراهیم خوانساری

برهان الدین ابواسـحاق ابراهیم بن زین الدین ابی الحسن علی بن جمال الدین ابو یعقوب یوسف بن یوسف بن علی خوانساری اصفهانی. (۳)

از اجلّه شاگردان شیخ علی کرکی، و از او اجازه دارد. تاریخ اجازه ۹۲۴ می باشد.

در اذریعه (۲۱۲:۱) نقل از ریاض العلماء گوید که آن را در پشت کتاب کشف الغمه به خط کرکی دیده ام.

میرزا ابراهیم امین الواعظین

فرزند حاج محمد علی تاجر اصفهانی، عالم فاضل، و واعظ کامل بوده، (۴)

۱- رجال اصفهان:۱۹۶.

۲- شیخ ابوالحسن ابراهیم بن صالح از فضلا و خطبای اصفهان بوده، و مدفن او در تکیه فیض واقع، و در سنگ لوح مزارش به شیخ عالم عادل، ذاکر مصائب ابا عبدالله علیه السلام توصیف شده است.

۳- اعیان الشیعه: ۳۱۸:۵.

۴- اعیان الشیعه ۳۷۶:۵.

در سال ۱۲۷۵ در اصفهان متولد شده، و در نزد فضلا و علمای این شهر مانند: حاج میرزا بدیع درب امامی، و حاج سید مهدی نحوی، و آقا سید محمد باقر درچه ای تلمذ نموده، چندین سال نیز در اعتاب مقدسه نزد اساتید آنجا تحصیل کرده، واعظی بلیغ بود.

در حدود ۱۳۲۵ به ایران مراجعت نموده، مدتی در اصفهان، و گاهی در یزد ساکن شده، و سرانجام در قریه سده ماربین که اکنون به نام همایون شهر معروف است در سال ۱۳۵۸ وفات یافته، در قبرستان خوزان مدفون گردید.

وی را تألیفات عدیده است (۱) که از آن جمله است:

۱- امان الخائفین، در امامت ۲- البراهین الباهره، در مذمت دنیا و مدح آخرت ۳- نحفه المعاد للعباد ۴- روح العالمین، در توحید ۵- شهاب الثاقب در مدح امام غائب علیه السلام ۶- طریقه الحق، در نبوت ۷- کهف العارفین، در اخلاق و غیره از نظم و نثر ۸- قصیده ای در مرثیه استادش میرزای شیرازی گفته، و در آن نام عده ای از علما را مذکور داشته است.

قاضی محمد ابراهیم خوزانی

اشاره

ابن غیاث الدین محمد، از علمای قرن دوازده هجری در اصفهان است. عالم فاضل کامل، متبحر در فقه و اصول و حکمت بوده، (۲) اوایل قاضی اصفهان بوده، و سپس قاضی عسکر نادر شاه گردید.

از شاگردان و مجازین از امیر محمد حسین خاتون آبادی و میر محمد باقر

۱- نقباء البشر: ۱۹.

۲- اعیان الشیعه ۵:۳۲۹.

خلیفه سلطانی است، و جمعی کثیر از او اجازه روایت یافته اند.

در سال ۱۱۶۰ در اصفهان وفات یافته، در مقبره آب بخشان (۱) مدفون گردید.

در فوائد الرضویه (۹:۱) درباره او گوید: متمهر در اصول و فقه، و حاذق در حکمت و معقول، دقیق الذهن، عمیق الفکر، کامل العلم، شیرین کلام و عذب البیان.

کتب زیر از تألیفات اوست:

* امان الحثیث فی درایه الحدیث (۲) ۱- تفسیر آیه و اذا قریء القرآن ۲- تفسیر قرآن ۳- حواشی بر کتب اربعه ۴- رساله در تحریم غنا ۵- رساله در این که درهم و دینار مانند هم است با قیمت در آنها معتبر می باشد؛ ۶- رساله در مشروعیت تلقین میت جهت اطفال؛ و غیره.

در کتاب روضات الجنات (:۶۵۲) در ضمن شرح حال حاج شیخ محمد [بن محمد زمان] کاشانی از او نامی برده شده است.

در کتاب راهنمای دانشوران (۲۵۹:) گوید: خوزانی (با ضمّ و سکون) منسوب است به خوزان، و آن نام چندین موضع است، و از جمله قریه خوزان ماربین اصفهان است، و از منسوبین بدانجاست: قاضی محمد ابراهیم خوزانی... و احمد بن محمد خوزانی اصفهانی، در طبقه شعرا.

۱- رجال اصفهان: ۱۴۴.

۲- این کتاب از تألیفات حاج عماد فهرستی است که به نوشته علامه طهرانی برخی از کتب صاحب عنوان را وقف کتابخانه رضویّه نموده است.

از اشعار اوست:

خذفی الشباب من اللهوی بنصیب *** إنّ المشیب إلیه غیر حبیب

ودع اغترارك بالخضاب و عاره *** فالشیب احسن من سواد خضیب

تذکر: از قرن یازدهم تا اوایل مشروطیت ایران، که موضوع قضالوت مربوط به علمای دین بود، منصب قضاوت در اصفهان بین خانـدان های صاحب عنوان، و اولاد محقق سبزواری، و اعقاب شـیخ زاهـد گیلانی (که به مشایـخ بید آباد معروف می باشـند) بوده است. ذیلًا به نام برخی از آنها اشاره می شود:

۱- شیخ ابو جعفر مازندرانی اصفهانی

از علمای قرن دوازدهم، و مجاز از شـیخ محمـد مکی (از اعقاب شـهید اول) بوده، تاریخ اجازه ۱۱۸۳، و همچنین مجاز از سید عبـدالله تستری است، و در آنجـا وی را به «الفاضل الجامع المحقّق (۱) القاضـی باصفهان» وصف می کند، تاریخ اجازه ۱۱۶۸. (۲)

۱- الذریعه ۲۷:۱۱.

۲- در الذریعه چنین آمده: رساله فی اجازه الشیـخ محمد مکی من ذریه الشـهید الاول للشیـخ ابی جعفر... و المظنون ان المجاز هو الشیخ ابوجعفر المازندرانی نزیل اصفهان و القاضی بها الذی اجتمع معه بها السید عبدالله التستری و ذکره فی اجازته الکبیره.

۲-میرزا ابوالقاسم قاضی

ابن شیخ عبدالرحیم، از خاندان محقق سبزواری، عالمی جلیل، و پدر زن مرحوم حاج آقا مجلس (فرزند آقا سید ابوجعفر بن علامه سید صدرالدین عاملی) (۱) بوده، و در سال ۱۳۱۷ قمری وفات یافته است.

مشارالیه بانی ساختمان شبستان بزرگ مسجد علی قلی آقا است که خود را در آنجا اقامه جماعت می نموده است. تاریخ بنای (۲) شبستان مرقوم، سال ۱۲۹۷ می باشد.

* شیخ جعفر قاضی از مشایخ بلده کمره بوده، و از اعاظم تلامذه استاد العلماء آقا حسین خوانساری، و جامع فنون علوم بود، و در مدرس او جمعی کثیری از افاضل استفاده می کرده اند. (۳) مشارالیه از شاگردان علاّمه مجلسی و آقا حسین خوانساری و ملا محمد باقر سبزواری بود. (۴)

در الذریعه (۶:۱۰) به نقل از تاریخ امیر اسماعیل خاتون آبادی گوید: شیخ جعفر بن عبدالله بن ابراهیم در سال ۱۱۱۵ در سفر حج قبل از رسیدن به نجف وفات یافته، در جنب علاّمه حلی مدفون گردید.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- حاشیه بر کفایه سبزواری.

۱- نقباء اللبشر:۵۶.

۲- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۶۸۴.

۳- تاریخ حزین: ۱۵۹.

۴- نام این عالم جلیل بعداً نیز عنوان می گردد. و ذکر او در ردیف خاندان قاضی و سبزواری و مشایخ نادرست است.

۲- ذخائر العقبی، در تعقیبات نماز.

در روضات الجنّات گوید: آن را بر حسب امر شاه سلطان حسین صفوی تألیف نموده است.

۳- رساله در طبیعی و الهی [= تحفه سلطانی]

۴- حاشیه بر روضه البهیه.

۳ – شیخ محمد حسن گیلانی

ابن شیخ عبدالله، از سلسله مشایخ بید آباد. در گیلان متولد گردیده، و در اصفهان ساکن بوده، و هم در این شهر وفات یافته، در قبرستان آب بخشان مدفون گردیده است.

پدرش: شیخ عبدالله فاضل نحریر، و به غایت ستوده خصال بوده، (۱) و در اصفهان وفات یافته است.

نواده اش: شیخ احمد بن شیخ ابی تراب بن شیخ محمد حسن نیز عالمی کامل (۲) بوده و پس از وفات، در جنب آبای گرام خود در آب بخشان مدفون گردیده است. (۳)

۱- تاریخ حزین: ۹۰.

۲- رجال اصفهان: ۱۴۵.

۳- در فهرست نسخه های کتابخانه مسجد اعظم قم آمده: مجمع الانوار فی ترجمه عیون اخبار الرضا، حدیث، فارسی. از احمد بن ابی تراب اصفهانی بن عبدالله بن محمد حسن قاضی بن شیخ عبدالله جیلانی مولداً و اصفهانی مسکناً و مدفناً نجل شیخ زاهد جیلانی، برای میرزا صادق بن حاج میرزا علی اکبر از سلسله علیّه اشتهاردیّه ساکنین محلّه چهار سوق علی قلی آغا من محلات اصفهان که از او خواسته بود کتابی به فارسی به نام ناصر الدین شاه بنویسد. ش ۲۲۳.

۴- میرزا محمد حسن قاضی

ابن میرزا عبدالرحیم، برادر شیخ ابوالقاسم قاضی سابق الذکر است که پس از وفات برادر به منصب قضاوت رسیده، و با مرگ او دستگاه قضاوت برچیده شد. گرچه فرزندش مرحوم آقا میرزا عبدالرحیم نیز همین شهرت را داشت، لکن مشروطیت ایران همگی این عناوین را از بین برد.

۵- شیخ عبدالله قاضی

در محرّم سال ۱۲۹۱ وفات یافته، در رواق کربلا جنب ضریح حبیب بن مظاهر مدفون گردید.

۶-شیخ عبدالوهاب قاضی

فرزند شیخ محمد، از سلسله مشایخ بید آباد، عالم فاضل محقق بوده، و در سال ۱۲۰۶ وفات یافته، در پشت بقعه آقا محمد بید آبادی مدفون گردیده است. (۱)

۷- شیخ عبدالهادی قاضی

داماد سید صدر الدین محمد عاملی اصفهانی بوده.

۱- بر سنگ نوشته مزار او که متصل به قبر مطهر آقا محمد بید آبادی است چنین آمده: وفات علامه الدهر و السرمد شیخ عبدالوهاب قاضی ولد مرحمت پناه آقا شیخ محمد قاضی فی شهر شعبان المعظم ۱۲۶۹.

۸- شیخ محمد قاضی

در ۱۲ جمادی الثانیه سال ۱۲۲۷ وفات یافته، در پشت رواق نجف اشرف، در ایوان علما مدفون گردید.

نام چند تن دیگر از قضات اصفهان در ضمن کتاب مذکور خواهد شد.

شیخ ابراهیم بن محمد صنعانی اصفهانی

عالم فاضل، و واعظ کامل، (۱) در بسیاری از علوم و فنون صاحب نظر بوده، در اصفهان مردم را موعظه می فرموده، در ۱۱۵۰ در شهر صنعاء یمن ساکن شده، و هم در این شهر وفات یافته است.

قبرش در جنوبی شهر صنعاء زیارتگاه است. (۲)

ماده تاریخ وفاتش را ادیب احمد بن حسین الرکیحی گفته است:

هذا ضریح الواعظ المتقی *** علّامه العصر فصیح اللسان

***

ناداه رضوان بتاریخه *** یا خلد ابراهیم اسنی الجنان

ابراهیم ثقفی کوفی

ابو اسحق ابراهیم بن محمد ثقفی کوفی اصفهانی، از بزرگان مؤلفین، و ثقات مصنفین و مورخین است، در اول، زیدی مذهب بوده و سپس امامی شده است، در حدود پنجاه و سه مجلد کتاب تألیف نموده.

۱- خلد برین: ۱۰۳.

۲- اعیان الشیعه ۵:۴۸۹.

شرح حالش در معالم العلماء، و معجم الادباء، و روضات الجنات (۲:) و دیگر کتب مبسوطاً نوشته شده است.

از کتب اوست: ۱- اخبار زید بن علی ۲- اخبار کشته شدگان از اولاد ابی طالب علیه السلام ۳- قیام حسن بن علی علیه السلام ۴- مقتل الحسین علیه السلام ۵- مقتل امیرالمومنین علیه السلام ۶- الجمل ۷- فدک ۸- صفّین ۹- حکمین ۱۰- نهروان ۱۱- ما نزل من القرآن فی امیرالمؤمنین علیه السلام ۱۲- المودّه فی ذی القربی ۱۳- کشته شدگان از آل محمد؛ [۱۴- الغارات] و غیره.

وفات صاحب عنوان در سال ۲۸۰ هجری (۱) در اصفهان روی داده است.

در فضیلت او همین بس که ابو نعیم اصفهانی در حقش گفته است: کان غالیاً فی الرفض.

ابراهیم متوکلی

ابو اسحق ابراهیم بن ممشاد المتوکلی الاصفهانی، از اصفهان به عراق رفته، و از ندمای متوکل عباسی شده، (۲) و بدین جهت به «متوکلی» شهرت یافته، پس از مرگ متوکل از پسرانشس بریده و به یعقوب بن لیث صفاری پیوسته است. از شعرا و بلغا به شمار می رود.

حاج محمد ابراهیم ملک التجار

فرزند حاج آقا محمد، از تجار معتبر، و صاحب خیرات و مبرات کثیر بوده.

۱- اعیان الشیعه ۵:۳۶۲.

۲- معجم الادباء ۲:۱۹.

در سال ۱۳۴۱ قمری وفات یافته، در خانه خویش واقع در محلّه پا قلعه مدفون گردید. (۱)

انصاری در تاریخ اصفهان و ری ضمن وقایع سال مرقوم می نویسد: وفات نمره اول نیکان، حاج محمد ابراهیم ملک التجار، که گفتند: پدرش حاج آقا محمد واسطه این ملک است، و تاریخ را بنده (جابری انصاری) گفتم:

سر برون کرد ملک گفت که این ابراهیم *** ملکی بوده و فردوس برین جایش بود

از آثار خیریه او، تکیه ملک در تخت فولاد، و تیمچه ملک در بازار، و مسجد ملک در جنب باغ انگورستان که از مستحدثات خود اوست، و دیگر تعمیرات در اکثر مساجد اصفهان، من جمله: مسجد نور و رضوان که به وسیله علامه آخوند ملا محمد حسین کرمانی انجام یافته، و اتمام ساختمان طارمی غربی صحن کاظمین (علیهما السلام).

ملا ابراهیم مقدس

فرزند ملا مهدی، از علما و فضلا و مدرسین [؟] اصفهان بوده، و در جمادی الثانیه سال ۱۲۸۹ وفات یافته، و در مقبره فیض در تخت فولاد مدفون گردید.

ابن الاسود

احمد بن علویه کرانی کرمانی (کوانی) کاتب اصفهانی، شاعر محدّث

ص: ۱۲۳

۱- رجال اصفهان: ۴۶.

ادیب لغوی شیعی، از مجاهرین شعرای اهل بیت است.

ابو حاتم سجستانی که خود از بزرگان شعر و ادب است خطاب به اهل بصره گوید: قسم به خدا این شاعر اصفهانی در محکم بودن اشعار، و کثرت فوائد آن، بر همه شما تفوّق یافته است. (۱)

بیشتر از یک صد سال عمر کرده، و در ۳۱۲ (و به قولی ۳۲۰) وفات یافته است.

کتب زیر از اوست: ۱- الاعتقاد، یا دعاء الاعتقاد ۲- الفیّه، و آن قصیده ای است در هزار بیت در مدح حضرت علی علیه السلام ۳- الرسائل المختاره، در ادعیه ۴- الشیب و الخضاب، و غیره.

نجاشی در رجال خود (:۶۴) و عموم مؤلفین شیعه در کتب خود او را به احترام نام برده اند. (۲)

ابن رسته

شهرت جماعتی کثیر از محدثین و فضلای اصفهان در قرن چهارم و پنجم هجری است، که ذیلاً به نام هشت نفر از آنها اشاره می شود:

۱- احمد بن رسته بن عمر بن محمد بن مغیره، متوفی به سال ۳۹۳، (۳) از محدثین.

۲- ابو حامد احمد بن علی بن رسته، متوفی قبل از سال ۳۶۰، از مشایخ

۱- ریحانه الادب ۳۸۲:۷، روضات الجنّات: ۵۹.

۲- الکنی و الالقاب ۲۰۳:۱.

۳- فرهنگنامه پارسی: ۵۳۸.

صوفیّه (۱) و از محدثین به شمار می رود، و به جمال صوفی معروف است.

۳- ابو علی احمد بن عمر بن رسته، متوفی بین سال های ۲۹۰ و ۳۰۰، مؤلف کتاب اعلاق النفیسه.

مؤلف راهنمای دانشوران (۱:۳۸۶) گوید: چنین به نظر می رسد که به رسته شاعر پیوند رساند.

۴- ابو محمد ازهر بن رسته بن عبدالله، به سال ۲۸۶، از محدثین (۲) به شمار می رود.

۵- محمد بن ابراهیم بن حسن بن رسته، از شاگردان اصمعی، و به محمد ممویه مشهور بوداه است.

۶- محمد بن احمد بن حسین، از علمای اواخر قرن ششم هجری، (۳) و از مشایخ ابن الصیقل می باشد.

۷- ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن رسته بن حسن بن عمر بن زید ضبی، متوفی به سال ۳۰۱ هجری.

۸- ابو علی محمد بن عمرو بن رسته.

۹- ابو علی عبدالرحمن بن محمد بن خضیب بن رسته ضبّی جروا آنی متوفی در ۳۸۷ یا ۳۸۶ (معجم البلدان).

ابن سینا

شرف الملک، ابو علی حسین بن عبدالله بن حسین بن علی بن سینا،

۱- فرهنگ نامه پارسی: ۵۳۸.

۲- فرهنگ نامه پارسی: ۵۳۸.

۳- منتخب المختار: ۱۱۰.

فیلسوف مشهور عالم اسلام، و از مفاخر علمی شیعه و ایران.

در ۳۷۳ متولد، و در رمضان ۴۲۷ وفات یافته.

وفات او علی المشهور در همدان واقع شده، لکن ابن اثیر در تاریخ خود ضمن وقایع سال مزبور گوید: ابو علی بن سینا در اصفهان وفات نمود، که فیلسوف مشهور، و صاحب تصانیفی است که در دستها متداول است، در مذهب فلاسفه.

در تاریخ اصفهان و ری ضمن وقایع سال ۴۲۷ فوت او را نوشته و گوید: مدرسش در اصفهان محله دردشت بوده، گنبدی هنوز به نام اوست.

در گنجینه آثار تاریخی اصفهان (۴۷:) گوید: قبّه مدرس ابن سینا در باب الدشت هنوز باقی است، و عامه مردم آن حدود، آن را به نام علی سینا می خوانند.

«شفا» و «قانون» نام دو تألیف مشهور اوست.

در شرح حال ابن سینا کتب متعددی نوشته شده است، و در اینجا همین قدر کافی است.

ابن شفروه (شقروه)

شهرت جماعتی از فضلا و ادبا و وعاظ اصفهان است که مدت یک قرن منصب قضاوت این شهر را به عهده داشته اند.

کلمه شفروه را در کتب مختلف به تفاوت ضبط کرده اند، برخی آن را شب روه (کسی که در شب راه می رود) یا شقروه (راست رو) و عدّه ای منسوب به

قریه شفروه که اکنون آن را پزوه (۱) می خوانند.

در هر صورت، ذیلاً به نام عده ای از آنها اشاره می شود:

۱- ابو عبدالله حسین بن عبیدالله بن هبه الله.

۲- ابو البرکات رزق الله بن هبه الله.

۳- ظهیر الدین عبدالله بن شفروه.

۴- شرف الدین عبد المؤمن بن هبه الله مغربی، واعظ و شاعر. مؤلف «اطباق الذهب فی علم الادب» مطبوع.

۵- ابو الوفاء عبیدالله بن هبه الله واعظ قزوینی اصفهانی.

۶- عزالدین شفروه.

۷- شرف الدین فضل الله بن هبه الله، شاعر و ادیب مؤلف اطباق الذهب (بنا به قولی).

۸- شرف الدین محمد بن فضل الله، معاصر جمال الدین عبدالرزاق. در روزگار اتابک شب گیر لقب ملک الشعرایی یافته، ادیب و شاعر و واعظ بوده، و کتاب «اطباق الذهب» تألیف اوست که آذر در آتشکده آن را به پدر وی نسبت داده است. (۲)

۹- هبه الله محمد بن هبه الله بن حمزه اصفهانی فقیه حنفی.

ابن طباطبا

ابوالحسن محمد بن احمد بن محمد بن احمد بن ابراهیم طباطبا، از

۱- مجمع الفصحاء ۲:۸۰۰.

۲- آتشکده آذر: ۱۸۳.

محققین علما و بزرگان شعرا است که در دوره غیبت صغری در اصفهان می زیسته. در اعیان الشیعه (۶۳:۶) گوید: ابن شهر آشوب او را از شعرای اهل بیت می شمارد.

در ریحانه الادب (۸۲:۸) گوید: در سال ۳۲۲ هجری در اصفهان وفات یافته، و خانواده اش در آنجا مشهور، و علما و ادبا و نقبا در میان ایشان بسیار است.

ابن الفتی

ابو عبدالله سلیمان بن عبدالله، ادیب نحوی لغوی، (۱) از فضلای قرن ششم، در ۵۷۵ در اصفهان وفات یافته است.

فرزندش ابو علی حسن نیز به این لقب معروف بوده، منصب قضاوت خوزستان، و سپس تدریس نظامیه بغداد را یافته، در آنجا روز ۲ شنبه ۵ شوال ۵۲۵ وفات یافته است. (۲)

ابن فورک

ابوبکر محمد بن حسن بن فورک (بر وزن دوزخ) ادیب متکلّم اصولی واعظ نحوی، مدتی در عراق به مذهب اشعری تدریس می نموده، (۳) سپس به ری مهاجرت کرده، و بر حسب خواهش مردم نیشابور بدانجا رفته و ساکن شده، و جهت او مدرسه و خانقاهی بنا کردند.

۱- ریحانه الادب ۱۳۷:۸.

۲- تبیین کذب المفتری: ۳۱۹.

۳- تبیین کذب المفتری: ۲۳۲.

بالاخره به سال ۴۰۶ وفات یافته، و علت آن را مسموم شدن در مراجعت از غزنه نوشته اند، و پس از فوت در حیره مدفون گردیده و قبرش معروف است.

تعداد تألیفاتش را در اصول دین و اصول فقه و معانی قرآن حدود یکصد جلد نوشته اند.

از کلمات اوست که گوید: گرفتاری عیال نتیجه متابعت شهوات حلال است پس چه گمان می کنی در پیروی از شهوات حرام؟ (۱)

ابن اللبان

۱- ابو المکارم احمد بن محمد بن اللبان اصفهانی. (۲)

۲- ابو محمد عبدالله بن محمد بن عبدالرحمن بن احمد اصفهانی، از مشاهیر فقهای شافعی و محدثین است که در بغداد و اصفهان و مکه از اکابر دانشمندان استماع حدیث نموده [و از مشایخ خطیب بغدادی است]، خطیب گوید که قرآن را در پنج سالگی حفظ نموده، (۳) در جمادی الآخره سال ۴۴۶ در اصفهان وفات یافته، کتاب الروضه از تألیفات اوست.

ابن لره (لزه)

۱- ابو عمرو بندار بن عبدالحمید لغوی، از بزرگان علم لغت و ادب است.

۱- الکنی و الالقاب ۱:۳۶۸.

۲- منتخب المختار: ۱۱۹.

۳- ریحانه الادب ۸:۱۷۹ و تبیین کذب المفتری: ۲۶۱.

اغلب اشعار شعرای عرب جاهلی و اسلام را حفظ داشت. گویند: (۱) هفتصد قصیده که اول آن (بانت سعاد) بود در حفظ داشته، و در نحو نیز جامع آراء بصریان و کوفیان بود.

کتب زیر از اوست:

۱- جامع اللغه ۲- شرح معانی الباهلی ۳- معانی الشعر.

سال وفاتش معلوم نیست. از معاصرین متوکل عباسی (۲۳۲-۲۴۷) می باشد.

۲۰ محمد بن لره اصفهانی، مردی فاضل، و به دانستن علم حساب در زمان خود مشهور بوده. (۲) کتاب الجامع از تألیفات اوست.

ابن ماشاذه

شهرت چندین نفر است:

۱- ابوبکر محمد بن عبدالله بن علی بن ماشاذه، از متقدمین محدثین اصفهان.

۲- ابو عبدالله بن ماشاذه، که در محاسن اصفهان او را جزو متقدمین می شمارد.

۳- داود بن ماشاذه شیخ روایت ابن صیقل. (۳)

۴- عبدالله بن علی بن ماشاذه، از محدثین.

۵- ابوالحسن علی بن محمد بن احمد بن میله.

۱- الکنی و الالقاب ۱:۳۸۵.

۲- اخبار الحکماء قفطی: ۱۸۱.

۳- منتخب المختار: ۱۱۰.

از شیوخ فقها و بزرگان صوفیه است. در ظهر روز چهارشنبه عید فطر سال ۴۱۴ در اصفهان وفات یافت.

۶- محمد بن احمد بن میله مشهور به ماشاذه اصفهانی.

۷- ابو منصور محمود بن احمد بن عبدالمنعم بن ماشاذه اصفهانی.

فقیه واعظ مفسّر. در ۱۱ ربیع الثانی سال ۵۳۶ به مرض فجأه در اصفهان وفات یافت. (۱)

ابن مردویه

شهرت چندین نفر از فقها و محدثین قرن سوم و چهارم در اصفهان است که از آن جمله است: (مردویه به وزن منگوله)

۱- ابوعبدالله بن مردویه اصفهانی.

در محاسن اصفهان (:۲۹) وی را از متقدمین محدثین اصفهان می شمارد.

۲- حافظ ابوبکر احمد بن موسی بن مردودیه.

معروف ترین نفر از این خانـدان، در سال ۳۲۳ متولد، و در سلخ رمضان المبارک ۴۱۶ وفات یافته، (۲) از فقهاء و محدثین به شمار است.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- تاریخ ۲- تفسیر قرآن ۳- کتابی در فضائل امیرالمؤمنین (علیه السلام) ۴- مستخرج صحیح بخاری.

ص: ۱۳۱

۱- تبیین کتذب المفتری: ۳۲۷.

۲- فرهنگ نامه پارسی: ۶۴۴.

قبرش ظاهراً در سده ماربین اصفهان است و در آنجا به «بابا دو مرده» معروف است.

در معالم العلماء گوید: عامی مذهب است و کتابی در مناقب امیرالمؤمنین (علیه السلام) دارد، و پدر صاحب بن عباد، یعنی ابی الحسن عبّاد بن عباس بن عباد طالقانی اصفهانی از او نقل احادیث می کند.

وفاتش را در الکنی و الالقاب (۳۹۳:۱) در سال ۳۵۲ در اسکاف می نویسد. در ریحانه الادب (۲۰۰:۸) گوید: تاریخ وفات در الکنی و الالقاب اشتباه است. [و ۴۱۰ صحیح است.]

۳- ابوبکر محمد بن احمد بن موسی، از متقدمین محدثین اصفهان است. (۱)

ابن مسکویه

ابو علی احمد بن محمد بن یعقوب بن مسکویه خازن رازی اصفهانی.

حکیم و فیلسوف و مورخ عالی قدر شیعی مذهب گویند: در اول مجوسی بوده و سپس مسلمان و شیعی گردیده (۲) و ظاهراً این مطلب خالی از اعتبار است، زیرا نام پدر و جدّش مخالف این عقیده است. در زمان جوانی به خدمت ابن عمید رسیده. ابو حیان توحیدی درباره او عقیده خوبی ندارد و وی را به بخل زیاد و حرص شدید در جمع مال و طلب کیمیا سخت نکوهش می کند. وی خازن «کتابدار» فخرالدوله دیلمی بوده و

۱- محاسن اصفهان: ۲۹

۲- تاریخ فلاسفه الاسلام و روضات: ۷۰.

بدین جهت به خازن شهرت یافته.

در کتاب دانشوران خراسان (:۱۵۹) و دیگر کتب نوشته اند که سلطان محمود، غزنوی خواجه ابوالفضل حسین بن علی میکال را نزد مامون خوارزمشاه گسیل داشته و این دانشمندان که در دربار او بودند را طلب کرد: شیخ الرئیس ابو علی سینا، ابوریحان بیرونی، ابوسهل مسیحی، ابوعلی مسکویه، ابن خمار و ابو نصر عراق. سه نفر از اینان نزد سلطان محمود رفتند، و سه نفر دیگر یعنی: ابن سینا و ابن مسکویه و ابوسهل خدمت سلطان محمود را نپذیرفته و به سمت گرگان حرکت کردند، و ابوسهل در راه از تشنگی بمرد (سال ۴۰۱ هـ.ق) و آن دو به سختی جان بدر بردند.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- آداب العرب و الفرس، در اخلاق ۲- احوال الحکماء ۳- تجارب الامم، در تاریخ؛ مشهورترین تألیفات او ۴- ترتیب السعادات، در اخلاق ۵- تفضیل النشأتین ۶- طهاره الاعراق؛ معروفترین کتاب در اخلاق.

مجموعه تألیفاتش متجاوز از بیست و هشت مجلّد می شود.

صاحب عنوان در ۹ صفر سال ۴۲۱ در اصفهان وفات یافته، در محله خواجو مدفون گردید، و محل قبرش ظاهراً حدود امام زاده باقر فعلی می باشد.

قمی در الکنی و الالقاب (۳۹۶:۱) گوید: قبره علی باب (درب جناد) فی اصفهان. و درب جناد تصحیف شده حسن آباد است، و مراد دروازه حسن آباد است که در اصفهان معروف است.

ص: ۱۳۳

ابن المظفر

ابن شبیب در معجم الادباء (۴:۱۰۱) در ضمن شرح حال احمد بن فضل باطرقانی گوید: پس از ابن المظفر امامت مسجد جامع اصفهان را یافت.

ابن مملک

ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن مملک اصفهانی جرجانی از بزرگان متکلمین شیعه در اصفهان است. شیخ طوسی وی را از مصنفین شیعه می شمارد. (۱) وی مؤلف کتاب الامامه و الجامع فی ابواب الکلام و نقض الجبائی فی الامامه می باشد. اولاً معتزلی بوده و شیعه گردید و با ابوعلی جبائی شیخ معتزله مناظراتی داشته است. به وسیله عبدالرحمن بن احمد بن خیرویه از مذهب اعتزال برگشته و شیعه شده است. وی همچنین مؤلف کتابی است به نام: المسائل و الجوابات. (۲)

ابن مندویه

شهرت جماعتی از محدثین و علما و شعرا و ادبای قرن سوم و چهارم و پنجم هجری در اصفهان است. (مندویه بر وزن زنگوله) که ذیلاً به نام عده ای از آنها اشاره می شود:

۱- ابوعلی احمد بن عبدالرحمن بن مندویه طبیب، مؤلف: ۱- اطعمه و اشربه ۲- الجامع الکبیر ۳- الطبیخ ۴- الکافی، در طب ۵- المدخل ۷- المغیث، در

۱- فهرست چاپ نجف: ۱۹۳.

۲- الذریعه ۲۰:۳۷۳.

طب ۷- نهایه الاختصار ۸- نقض الجاحظ؛ و غیره.

در سال ۴۱۰ هجری وفات یافته است. (۱) از پزشکان بیمارستان عضدی بغداد است.

۲- عبدالرحمن بن مندویه، شاعر و ادیب، مؤلف الشعر و الشعراء. (۲)

۳- ابو محمد عبدالله بن محمد بن مندویه بن حجاج بن مهاجر شروطی اصفهانی.

۴- محمد بن عبدالرحمن طبیب، در محاسن اصفهان وی را از متقدمین فضلای اصفهان می شمارد.

۵- محمدبن مندویه طویل، قبل از ۳۰۰ هجری وفات یافته است.

۶- محمد بن مندویه غزال، محدث، از یحیی بن حاتم عسکری نقل احادیث می کند.

۷- ابو عبدالله محمد بن مندویه بن حجاج بن مهاجر، شاعر و طبیب.

ابن منده

شهرت جماعتی کثیر از محدثین و مشایخ روایت و علمای اخبار در قرن چهارم و پنجم هجری در اصـفهان می باشد که به بنی منده معروفند. ذیلاً به نام برخی از آنها اشاره می شود.

۱- ابو الطیب بن منده، از نحویین است که در محاسن اصفهان وی را از متقدمین نام می برد.

۱- ادباء الاطباء ۳۹:۱، ریحانه الادب ۲۳۳:۸.

۲- اخبار الحکماء: ۲۸۵.

۲- احمد بن ابراهیم بن منده، متوفی به سال ۳۵۱. (۱)

۳- ابو عمرو احمد بن حسن بن منده، ساکن در نیشابور بوده (۲) است.

تذکر: برای تاریخ نیشابور در صفحه مذکور به نام دو نفر دیگر از دانشمندان اصفهان که در آنجا ساکن بوده اند اشاره می کند:

اول: ابو سعید احمد بن ابراهیم بن عبدالله الفقیه الاصفهانی.

دوم: احمد بن حسین بن بنداربن ابان اصفهانی.

۴- ابو یعقوب اسحاق بن محمد بن یحیی بن منده، فوت شهر رمضان ۴۰۱.

۵- اسحاق بن یحیی بن ابراهیم بن منده.

۶- ابوالقاسم عبدالرحمن بن محمد بن اسحق بن محمد بن یحیی بن ابراهیم بن منده بن ولید بن منده بن بطه بن استندار فیروزان بن چهار بخت: معروفترین افراد این خاندان است که در اخبار و احادیث، احاطه کامل داشته و تألیفاتی دارد. در سال ۴۷۰ هجری وفات یافته است. (۳)

در الکنی و الالقاب (۴۱۴:۱) گوید: واسع الروایه، حسن الخط، متوفی در ۴۷۰. مؤلف: ۱- حرمه الدین ۲- الرد علی الجهمیّه ۳- صیام یوم الشک ۴- المستخرج فی الحدیث.

۷- عبدالله بن محمد بن منده.

۸- ابو عمرو عبدالوهاب بن محمد بن اسحاق بن منده متوفی ۴۷۵.

۹- عبیدالله بن محمد بن اسحاق بن یحیی، از محدّثین.

ص: ۱۳۶

۱- اخبار اصفهان ۱۵۵:۱.

۲- تاریخ نیشابور: ۷۶.

۳- ریحانه الادب ۲۳۴:۸.

۱۰- عبیدالله بن محمد بن منده.

۱۱- قاسم بن منده.

۱۲- حافظ ابو عبدالله محمد بن اسحق بن محمد بن یحیی، مؤلف کتاب: ۱- اسماء الصحابه ۲- التوحید ۳- طبقات الصحابه ۴- فتح الباب، درکنی و القاب ۵- امالی؛ و غیره.

در سال ۳۱۰ متولد، و در ۳۹۵ وفات یافته است.

۱۳- ابوجعفر محمد بن منده بن منصور، مؤلف کتاب جزء الحدیث. در ری و بغداد حدیث می گفته است.

۱۴- محمد بن منده بن مهریزد، ظاهراً از اصحاب حضرت جواد (علیه السلام) است. (۱)

۱۵- ابو عبدالله محمد بن یحیی بن ابراهیم، متوفی به سال ۳۰۱ هجری است. مادرش بره نام داشته و از قبیل بنی عبده بوده (۲) و به همین مناسبت این خاندان به عبدی نیز معروفند.

۱۶- ابو زکریا یحیی بن عبدالله، مؤلف تاریخ اصفهان، و متوفی به سال ۴۴۵ هجری. (۳)

۱۷- ابو زکریا یحیی بن عبدالوهّاب بن محمد بن اسحق. در ۱۹ شوال ۴۳۴ متولد، و در روز عید قربان سال ۵۱۲ در اصفهان وفات یافت.

کتب زیر از اوست:

۱- امالی ۲- تاریخ اصفهان.

۱- فرهنگنامه پارسی ۶۵۹:۱.

۲- ریحانه الادب ۲۳۴:۸.

۳- ریحانه الادب ۲۳۴:۸، لغتنامه.

در هدیه الاحباب درباره او گوید: عالم رفیع، بل خاتم جمیع (آخرین فرد معروف این خاندان) از کابر محدثین، کثیر الفضل و الروایه، معروف به محدّث بن محدّث بن محدّث بن محدّث بن محدّث (شش طبقه).

۱۸- یحیی بن ابراهیم بن منده (اولیه فرد مشهور این خاندان)

سلسله بنی منده به نام یحیی آغاز شده، و هم به نام یحیی خاتمه پذیرفته است. در هدیه الاحباب گوید: تا از این سلسله نام و نشانی بوده، عالمی از ایشان مشهور بوده که او را ابن منده می گفته اند.

منده بر وزن بنده و برخی آن را منده به ضمّ میم مخفف مانده تلفظ کرده اند.

ابن واضح [یعقوبی]

احمد بن ابی یعقوب اسحاق بن جعفر بن وهب بن واضح کاتب عباسی معروف به ابن واضح، و ابن یعقوبی، و گاهی او را یعقوبی گویند، اصفهانی شیعی، از قدمای مشاهیر مورخین و جغرافی دانان شیعه است. مردی جهانگرد بوده که مسافرت را دوست می داشته، و شرق و غرب (۱) بلاد اسلام را سیاحت کرده، در سال ۲۶۰ به ارمنستان رفته، سپس به هند، و از آنجا به مصر و بلاد مغرب، بعد از آن کتب تاریخی و جغرافیایی خود را به رشته تحریر در آورده است.

۱- الکنی و الالقاب ۳:۲۴۶.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اخبار الامم السالفه ۲- الاسماء ۳- البلدان، در جغرافیا ۴- التاریخ، که به تاریخ یعقوبی معروف است، و در دو مجلد به طبع رسیده است ۵- المسالك و الممالك ۶- مشاکله الناس لزمانهم؛ و غیره.

صاحب عنوان در سال ۲۸۴ وفات یافته است. (۱)

مخفی نماند که صاحب عنوان غیر از شیخ ابوبکر احمد بن یعقوب ابن ناصح نحوی ادیب، شاگرد ابن منده اصفهانی است. (۲) وی در سال ۳۴۰ و اندی وفات یافته، و برادرش ابی الحسن محمد بن یعقوب بن ناصح ادیب نحوی متوفی به سال ۳۵۴ می باشد. هر دو برادر در نیشابور ساکن بوده اند.

ابن یمین

در اول کوچه شیخ ابو مسعود، کنار قبرستان قدیمی آب بخشان که اکنون خراب شده [میان شهداء] مقبره ای تا این اواخر بود معروف به ابن یمین.

مرحوم انصاری در تاریخ اصفهان و ری آن را منسوب به ابن یمین شاعر معروف قرن هشتم هجری می نویسد، و برای گفته خود دلیلی نمی آورد، و ممکن است مدفون در این مقبره ابن یمین شاعر دیگری باشد.

امیر محمود بن امیر یمین الدین طغرائی در حدود سال ۶۸۵ متولد، و در ۷۶۹ در فریومد (بر وزن بد صورت) وفات یافته، از شعرا و ادبای معروف است. (۳)

۱- ریحانه الادب ۶:۳۹۸.

۲- روضات الجنات: ۵۹.

۳- تاریخ ادبیات دکتر شفق: ۳۲۷.

غیر از کسانی که مذکور شدند عده ای دیگر نیز به «ابن» معروفند که در کتب مبسوطه به نام آنها اشاره شده است.

شیخ ابو اسحاق بن مجیر اصفهانی

در الذریعه (۳۰۲:۳) گوید: از مشایخ امامیّه است، همچنان که در ریاض العلماء او را در باب کنیه ها مذکور داشته است.

کتاب تأویل الآیات از تألیفات اوست.

حاجی ابو تراب اصفهانی

از صلحای دهر، و از مصاحبین مولی محمد باقر مجلسی بوده، و به افاده فقه و حدیث مشغول، و اقوالش در شرعیات معتمد علیه، و روزگاری به آسایش داشته، (۱) در سال ۱۱۱۰ وفات یافته است.

پسرش: حاجی ابوطالب نیز از محدثین بوده و پس از پدر، به چند سال فاصله وفات یافته است.

میرزا ابو تراب خطاط

معروف به رئیس الخطاطین، از شاگردان مبرز میر عماد خطاط معروف است.

وی اولین کسی است که پس از کشته شدن استادش خود را بر سر نعش او

۱- تاریخ حزین: ۱۶۰.

رسانیده، و جهت او نوحه سرایی کرده، و جنازه استاد را با کمال احترام دفن نموده است. (۱)

او را طبعی روان بوده، و در مرثیه استادش اشعاری سروده که اول آن این است:

دهر پر فتنه و پر مشغله و پر غوغاست *** شرح این ماتم و این سوگ که را خود یار است

صاحب عنوان پس از وفات استاد خود دارالمشق داشته، و شاه عباس گاهی به دارالمشق او می رفته. در سن ۸۳ سالگی در سال ۱۰۷۲ وفات یافته؛ قبرش در جوار مزار خواجه صاین الدین ترکه (۲) می باشد.

فرزندش: امیر نظام الدین عبدالحیّ منشی اصفهانی نیز از خطاطین معروف است که نزد پدر تعلیم خط نموده، (۳) و پس از وفات، جنب پدر مدفون گردیده است.

فرزند دیگرش، میرزا نور الدین معروف به جواهر نگار بوده، او نیز از خوشنویسان معروف است.

و او غیر از: میرزا نورا فرزند صدر الشریعه اصفهانی خطاط است (۴) که از

۱- پیدایش خط و خطاطان: ۸۱.

۲- اصفهان نور صادقی ۲۵۳.

۳- پیدایش خط و خطاطان: ۸۸.

۴- در تذکره محمد صالح اصفهانی آمده: میرزا نورا ولد قاضی غلامعلی قاضی اصفهان، و شاگرد میرعماد و هم مشق والد من ابو تراب بود. به هندوستان رفت، شاگردی ملا سلیمان کرده و از استادش پای کمی نداشت. متأخرین تذکره نویسان یعنی میر زا سنگلاخ و میرزا حبیب از وی نام برده، گویند که فرزند صدر الشریعه اصفهانی، و ملقّب به مشکین قلم، و از شاگردان میر عماد بود. و گویند که میر، خط وی را به خط رشیدا ترجیح می نهاد، و از این رو پیوسته بین نورا و رشیدا نقار بود. نیز گویند که به امر شاه عباس شاهنامه ای نوشت. در اواخر از شاه عباس رنجیده به هندوستان رفت و به کیمیاگری افتاد و به سال ۱۰۷۰ در آنجا درگذشت. ر.ک: خوشنویسی در کتیبه های اصفهان: ۵۳-۵۲.

نمونه های خط او، کتیبه ای است در داخل ایوان شرقی مسجد آقا نور، به خط نستعلیق، (۱) مورخ به سال ۱۰۳۴ «مسجد نور کعبه عجم است». (۲)

میرزا ابو تراب بروجردی

عالم فقیه زاهد، در محله شمس آباد ساکن بوده، و در مسجد آنجا امامت می نموده، در شب یکشنبه ۱۵ شوال سال ۱۳۲۸ وفات یافته، در تخت فولاد بیرون بقعه مادر شاهزاده مدفون شده است.

وی دارای چندین پسر بوده که از آن جمله است:

۱- حاج میرزا حسن بروجردی، که بعداً شرح حال او نوشته می شود.

۲- میرزا علی واعظ، از وعاظ معروف، و محدثین محترم اصفهان بود. در ۲۵ ربیع الثانی ۱۳۵۸ وفات یافته، در صحن تکیه بروجردی مدفون گردید.

میرزا ابو تراب هرندی

از سلسله نحوی های هرند ساکن اصفهان است که عموماً به فضل و دانش مشهورند. در شعبان سال ۱۳۲۱ وفات یافته، در صحن سر قبر آقا (مقبره امام جمعه) مدفون گردید.

۱- خط و خطاطان: ۱۶۹.

۲- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۵۰۳.

سید ابو جعفر (خادم الشریعه)

اشاره

فرزند علامه سید صدرالدین محمد عاملی موسوی اصفهانی.

عالم فاضل بزرگوار، مادرش دختر شیخ جعفر کاشف الغطاء بوده، و نزد علمای اصفهان تلمّذ فرموده، از مخصوصین آقا سید الله (۱) بید آبادی بوده، و به مصاهرت او نایل گردیده.

رسائلی در فقه و اصول نوشته و به نظر استاد رسانیده، و مرحوم سید، پشت آن تقریظی نگاشته، و از فضل و علم و بزرگواری مؤلف آن (۲) مدح و ثنا گفته است.

صاحب عنوان در سال ۱۳۲۴ قمری در اصفهان وفات یافته (۳) و در تخت فولاد در تکیه ای به نام خود که گاهی آن را به نام فرزندش حاج آقا مجلس نیز می خوانند مدفون گردید.

ماده تاریخ ساختمان بقعه این است: «قل أنّ الجنّه للمتقین»

تاریخ وفاتش این است:

یکی آمد برون ز الهام غیب آورد تاریخش *** شده طیّار سوی کوی حق روح ابو جعفر

مرحوم آقا سید ابوجعفر را اولاد چندی است که همگی از علما و فضلا به شمار می روند، و از جمله آنهاست:

مرحوم حاج آقا حسن خادم الشریعه، از علما و اتقیا به شمار می رفت، در عصر روز سه شنبه ۱۴ محرم سال ۱۳۷۹ به سن متجاوز از هشتاد سال وفات

۱- اعیان الشیعه ۶:۱۶۹.

۲- نقباء البشر: ۳۱.

۳- رجال اصفهان: ۸۵.

یافته، در جنب پدر مدفون گردیده.

عده کثیری از علما و دانشمندان در داخل بقعه و خارج آن مدفون می باشند، که ذیلاً به نام چند نفر از آنها اشاره می شود:

۱-سید آقا جان (خواجوئی)

فرزند آقا سید محمد صادق، (۱) پدرش از علمای کاظمین و شاگرد و داماد آقا محمد کلباسی بوده، و فرزندش نیز از فضلا و ائمه جماعت در محله خواجو بوده، و داماد آقا سید ابوجعفر صدر می باشد.

۲-حاج سید اسماعیل ریزی

عالم فاضل محقق، (۲) از فضلای شاگردان میرزای شیرازی بوده، و پس از وفات ایشان مدتی در نجف اشرف به درس آقا سید محمد کاظم یزدی حاضر شده، و در مسافرتی که به قصد زیارت مشهد مقدس به ایران آمد، در ماه صفر سال ۱۳۳۸ در اصفهان وفات یافته، در صحن تکیه حاج آقا مجلس مدفون گردید.

۳- حاج میرزا محمد باقر حکیم باشی

اشاره

فرزند آخوند ملا عبدالجواد مدرس خراسانی فرزند ملا محمد علی بن ملا احمد تونی خراسانی. پدرش:

۱- تاریخچه محله خواجو: ۷۲.

۲- نقباء البشر: ۱۴۷.

ملا عبدالجواد مدرس خراسانی

از علما و حکما و مدرسین حکمت در اصفهان، و از شاگردان آخوند ملا علی نوری بوده، و در شب غره ماه صفر سال ۱۲۸۱ وفات یافته است. تدریس کتب حکمت در عصر او بدو منتهی می شده است.

در مآثر و الآثار (۱۸۳:) درباره گوید: از علمای مشهور اصفهان بود، در فقه و اصول و طبّ و ریاضیات و ادبیات جمله مهارت کلی، و تدبری عظیم داشت.

صاحب عنوان: طبیبی فقیه، و فقیهی حکیم، و عالمی ادیب بود. در نزد پدر، و میر سید محمد شهشهانی، و ملا حسین علی تویسرکانی، و میر محمد صادق کتابفروش، و حاج سید اسدالله بید آبادی و دیگران در طب و حکمت تحصیل نموده است.

در مداوای بیماران و علاج امراض، نفسی عیسوی داشته، و تدریس طب قدیم در زمان او بدون منحصر بوده است.

در ۶ جمادی الاولی سال ۱۳۲۷ قمری وفات یافته، در یکی از اطاقهای غربی تکیه مزبور مدفون شد.

از آثارش کتابی مختصر در وبا به طبع رسیده است.

۴- حاج میرزا محمد باقر بروجردی

ابن حاج میر سید علی طباطبائی بروجردی، عالم فاضل محقق، از شاگردان پدر خود و مرحوم حاج سید مهدی نحوی و دیگران بوده، و به

عزت و احترام می زیسته، در ۲۲ رجب سال ۱۳۴۰ وفات یافته، (۱) در داخل بقعه مدفون گردید.

۵- آقا رضا طلاکوب

فرزند حسین ادیب و شاعر، (۲) متوفی در یکشنبه ۲۳ رمضان المبارک سال ۱۳۷۲ قمری.

۶- میرزا محمد مهدی (بید آبادی)

ابن سید محمد علی بن حاج سید محمد باقر حجه الاسلام بید آبادی، از علما و فضلا بوده، و در مسجد سید امامت داشته، در ۱۲ شوال سال ۱۳۲۶ وفات یافته است.

۷-حاج میرزا یحیی (بید آبادی)

فرزند حاج میرزا شفیع مستوفی (متوفی در سال ۱۲۸۱) عالم فاضل محقق مجتهد، جامع معقول و منقول، و از مدرسین فقه و اصول در اصفهان بوده، در ۱۲۵۰ متولد، و در روز جمعه دوم جمادی الاولی سال ۱۳۲۵ در اصفهان وفات یافته، در یکی از اطاقهای تکیه مزبور مدفون شد. (۳) مشارالیه رفیق و هم درس حاج میرزا حسین نوری بوده است، و در حدود سی مجلد کتاب و

۱- رجال اصفهان: ۲۳۳.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۳۲۵.

۳- رجال اصفهان: ۸۶.

رساله و حاشیه نوشته که از آن جمله است:

۱- رساله در تعیین ثقل اکبر، در افضلیت عترت بر قرآن [هدایه المؤمنین]، و آن را در رد بر [رساله تبصره الاخوان] آخوند ملا اسماعیل خواجوئی نوشته است ۲- رساله در خراج و مقاسمه ۳- رساله در خمس ۴- رسائلی در مباحث مختلفه فقه و اصول ۵- حاشیه بر خاتمه مستدرک تألیف حاج میرزا حسین نوری.

مولی ابوالحسن خواجوئی

از دانشمندان و مطلعین از علوم قرآن بوده، رساله ای در تجوید به فارسی نگاشته، تاریخ تألیف ۱۲۲۵ هجری (۱) می باشد.

میرزا ابوالحسن حقایق

فرزند حاج محمد باقر (۲) حبیب آبادی برخواری اصفهانی، عالم فاضل و شاعر و ادیب بوده، و در شب جمعه دوم ماه صفر سال ۱۳۲۸ وفات یافته، (۳) در تکیه فاضل سراب مدفون گردید.

ماده تاریخ وفات میرزای شیرازی را ضمن قطعه ای گفته، تاریخ این است:

بهر تاریخ او حقایق گفت *** گشت فائز بلطف ربّ سمیع

ص: ۱۴۷

۱- الذریعه ۱۱:۱۲۶.

۲- نقباء البشر: ۳۵.

۳- رجال اصفهان: ۲۸.

میرزا ابوالحسن فروغی

فرزند میرزا محمد حسین بن آقا محمد مهدی ارباب فرزند حاج محمد رضا.

خاندان فروغی از خانواده های علمی و مفاخر اصفهان بلکه ایران به شمار می رود.

آقا محمد مهدی ارباب

آقا محمد مهدی (۱) از فضلا و از دانشمندان اصفهان است که در سال ۱۳۱۴ وفات یافته، و در قبرستان آب بخشان مدفون گردیده.

کتب زیر از اوست:

۱- تاریخ اصفهان نصف جهان، که به طبع رسیده است ۲- جغرافیای اصفهان، که در ذیل جرائد دولتی آن وقت به طبع رسیده ۳- کتابی در محاکمه بین علم هیئت و نجوم قدیم و جدید ۴- نقشه ابنیه تاریخی اصفهان.

(آقا میرزا محمد حسین فروغی)

معروف به ذکاء الملک، و ملقب به ادیب، نویسنده ای توانا، و مترجمی زیر دست، و شاعری قادر است.

در ۱۵ ربیع الثانی سال ۱۲۵۵ متولد و در ۱۱ رمضان المبارک سال ۱۳۲۵ در

۱- رجال اصفهان: ۲۳۲ و ۲۲۰، مآثر و الآثار: ۲۹۶.

طهران وفات یافت. (۱)

مرحوم فروغی در اصفهان و عتبات تحصیل نموده، سپس به ایران مراجعت کرده، در طهران ساکن شده، با محمد حسن خان مراغه ای اعتماد السلطنه آشنا شده، و به واسطه او در دستگاه دولتی راه یافته، و تا آخر عمر معزز و محترم زیسته. مدتی در مدرسه علوم سیاسی تدریس می نموده، و سه سال ریاست آنجا را داشته است.

کتب زیر از تألیفات (۲) اوست:

۱- بدیع ۲- تاریخ ادبیات ایران ۳- تاریخ اسکند کبیر ۴- تاریخ مختصر ایران ۵- تاریخ ساسانیان ۶- تاریخ ایران از قبل از میلاد تا عهد قاجاریه ۷- تاریخ ایران قدیم ۸- ترجمه عشق و عفّت ۹- ریحانه الافکار ۱۰- ژرژ انگلیسی ۱۱- سفر هشتاد روزه دور دنیا ۱۲- غرایب زمین و عجایب آسمان ۱۳- کبه هندی ۱۴- مجموعه نظم و نثر ۱۵- مسافرت مسیواستانله دور دنیا ۱۶- روزنامه تربیت، و غیره.

در مآثر و الآثار (۱۸۹:۹) گوید: در قوّت عقل، و سعه خلق، و صفای نظر، و اتقان عقیدت، و لطف قریحت، و کثرت تجارب، و سیاحت نوادر و عجایب، بسیار کم نظیر است.

صاحب عنوان: در سال ۱۳۰۱ در طهران متولد گردیده و تحصیلات قدیم و جدید خود را در طهران به پایان رسانیده، از مفاخر علمی و ادبی ایران به شمار می رود.

ص: ۱۴۹

۱- تاریخ جراید و مجلات ۱۲۲:۲.

۲- اصفهان «کتاب جوانان»: ۲۳۲.

مشـارالیه کمتر گرد کارهای دولتی و سیاسـی گشـته و عموماً به خـدمات علمی و ادبی اشـتغال داشت. مـدتی در دار المعلمین عـالی، تـدریس تاریـخ و جغرافیـا می نمـود، و زمـانی نماینـدگی دولت ایران را در سـویس و جـامعه ملـل داشـته، و در کنگره مستشرقین در خارکوف نیز شرکت نموده است.

کتب زیر از اوست:

۱- اوراق مشوش ۲- تاریخ ادبیات ایران، به اتفاق برادرش محمد علی فروغی ۳- سرمایه سعادت ۴- شرح حال آقا شیخ هادی نجم آبـادی که در مقـدمه تحریر العقلاء به چاپ رسـیده است ۵- شـیدوش و ناهید (منظومه) ۶- کتـابی به فرانسه در موضوع عقاید فلسفی ۷- مجله فروغ تربیت، به صاحب امتیازی خود ایشان ۸- مجله تعلیم و تربیت را نیز یکسال سرپرستی و انتشار داده است. (۱)

صاحب عنوان در شب ۱۳ شعبان المعظم سال ۱۳۷۹ در طهران وفات یافته است.

از اشعار اوست:

من از این متاع دنیا به جوی نظر ندارم *** در سروری نکوبم، سر درد سر ندارم

تو و کوشش زیادت من و عزلت و قناعت *** که تو دردسر پسندی و من این هنر ندارم

ص: ۱۵۰

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۳۵۷ و سخنوران نامی معاصر ۲۶۹۷:۴.

مولی ابوالحسن عاملی فتونی

فرزند مولی طاهر بن عبدالحمید، عالم فاضل محقق مفسر، از اجداد مادری صاحب جواهر، و شاگرد و مجاز از علامه مجلسی است.

چون مادرش خواهر امیر محمد صالح خاتون آبادی بوده وی را شریف گویند، و به مناسبت سکونتش در محله درب امام اصفهان به امامی معروف شده است.

در حدود سال ۱۰۷۰ متولد، و در ۱۱۳۸ در نجف اشرف وفات یافته است. (۱)

کتب زیر از اوست:

۱- رساله رضاعیه ۲- شرح بر کفایه سبزواری ۳- شرح بر مفاتیح موسوم به شریعه الشیعه (و دلائل الشریعه) ۴- صحیفه سجادیّه ۵- ضیاء العالمین، در امامت ۷- طریق الروایه ۸- مرآه الانوار و مشکوه الاسرار در تافسیر ۹- نصایح الملوک، شرح عهد نامه مالک اشتر ۱۰- النسب ۱۱- تنزیه القمییّن؛ و غیره.

حاج میرزا ابوالحسن عماد الشریعه

فرزند سید عباس، از حفاد میر محمد اشرف که پس از این شرح حالش نگاشته خواهد شد.

عالم فاضل، در خدمت آخوند کاشی، و ملا عبدالکریم جزی ، و آقا سید محمد درچه ای، و آقا سید حسن مشکان طبسی (تولد حدود ۱۲۹۰ فوت شب سه شنبه ۱۸ ربیع الاول ۱۳۶۸ در طهران) و غیره تحصیل نموده، در سال

۱- ریحانه الادب ۳:۳۵۵ و مواضع متفرقه الذریعه.

۱۳۶۱ قمری به سن متجاو از هفتاد (۱) در قریه خوزان مولد و موطن خویش وفات یافته، در مقبره امام زاده سید محمد مدفون گردید.

حاج میرزا ابوالحسن بروجردی

اشاره

فرزند حاج میر سید علی طباطبائی بن عبدالکریم بن علی بن میر سید محمد (جد مرحوم آیه الله العظمی حاج آقا حسین بروجردی).

عالم فاضل زاهد، از علما و مجتهدین بزرگ و مدرسین اصفهان، و از شاگردان حاج سید مهدی نحوی، و آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی، و حاج منیرزا بدیع درب امامی و دیگران بوده، سال ها در نجف اشرف در حوزه علمیه شرکت داشته و از محضر اساتید آنجا بهره مند گردیده، و پس از مراجعت به ایران مورد احترام (۲) و تجلیل واقع شده است.

در شب ۱۸ ذی قعده الحرام سال ۱۳۴۸ قمری به سن قریب به هفتاد سال وفات یافته، تخت فولاد مدفون شد، و بعداً جهت او تکیه ای عالی بنا کردند (۳) که به نام او مشهور است، و جمعی کثیر از علما و شعرا در این تکیه مدفون می باشند که ذیلاً به نام عده ای از آنها اشاره می شود:

۱- شیخ ابو تراب مازندرانی

فرزند شیخ علی محمد مازندرانی، از سلسله مشایخ بید آباد، عالم و فاضل، فوتش در ۴ شنبه ۲۹ ذیقعده سال ۱۳۶۳.

۱- رجال اصفهان: ۲۳۶.

۲- رجال اصفهان: ۸۱.

۳- تاریخچه شهر سامرا: ۱۱۶.

۲- آقا شیخ اسدالله بید آبادی

معروف به حـاج فاضـل بیـدآبادی، عـالم فاضل، از مخصوصـین حاج میرزا عبدالحسـین مسـجد شاهی، و پس از فوت ایشان به آخونـد فشـارکی پیوست. در مـدرسه میرزا مهـدی در محله بیـدآباد امامت می فرمود؛ از مریـدان و تربیت یافتگان حاج محمد جواد بید آبادی. در ۸ ذیقعده ۱۳۶۰ وفات یافته است.

۳- حاج میرزا محمد باقر امامی

ابن سـید احمد، از سادات امامی اصـفهان، عالم حکیم ادیب فاضل زاهد، از شاگردان جهانگیر خان قشـقائی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی و دیگران بوده، و کتابی در حکمت و کلام تألیف فرموده.

در ظهر چهارشنبه (۱) ماه صفر سال ۱۳۶۴ وفات یافته، در یکی از اطاقهای شرقی تکیه بروجردی مدفون گردید.

نگارنده مدتی افتخار شاگردی ایشان را داشت.

۴- سید حسین بشارت

ملقّب به بشارت حضور، شاعر و ادیب خطاط، از فضلای اصفهان، در ۱۳۵۶ وفات یافته، در صحن تکیه مزبور مدفون گردید.

از اشعار اوست:

شبهای فراق چون سحرگاه شود *** هنگام دعا و ناله و آه شود

با دل به شکایت تو می پردازم *** اما نه چنان که ناله آگاه شود

ص: ۱۵۳

۱- رجال اصفهان: ۸۲.

۵- آخوند ملا حسین کرونی مظاهری

اشاره

ابن محمد، عالم فاضل زاهد ورع، از فضلای گوشه نشین. در یکی از مساجد محله پاچنار امامت می نمود. در شب ۱۲ ربیع الاول ۱۳۷۵ وفات یافته، در بیرون بقعه مدفون گردید.

میرزا حسن مظاهری

برادرش: مرحوم حاج میرزا حسن نیز از علما و مجتهدین، و از شاگردان میرزا محمد هاشم و از مجازین از ایشان بود. در حدود سال ۱۳۶۸ در تیران کرون اصفهان به سن متجاوز از نود سال وفات یافت.

۶- آقا سید محمد رضا داماد

ابن سید حسن، از فضلای اهل منبر و اتقیا، در ۱۳ جمادی الثانیه سال ۱۳۷۴ وفات یافته، در بقعه مدفون گردید.

علت شهرت ایشان به داماد آن است که پدرش داماد مرحوم حاج میرزا محمود کلباسی بوده است.

۷- آقا میرزا محمد رضا الهی

فرزند حاج ملا طاهر شهرکی شهرکردی، عالم فاضل زاهد، از شاگردان آقا سید محمود مغنی و آقا سید محمد باقر درچه ای و دیگران بوده،

در شب شنبه ۱۵ ربیع الثانی سال ۱۳۶۱ وفات یافته، بیرون بقعه مدفون گردید. (۱)

۸- آقا میر سید علی مقدس

فرزند آقا سید ابراهیم حسینی، از علما و ائمه جماعت، در ذیحجه سال ۱۳۶۱ وفات یافته، در بیرون بقعه مدفون گردید.

۹- میرزا علی قمشه ای شمس آبادی

ابن ملاـ قاسم، از احفاد میرزا حیدر علی مجلسی، واعظ کامل جامع، در جمعه ۱۸ ذی حجه الحرام سال ۱۳۷۰ وفات یافته، داخل بقعه مدفون گردید.

۱۰- آقا شیخ علی مدرس یزدی

فرزند آقا محمد (۲). عالم فاضل محقق زاهد متّقی، تمام سطوح فقه و ادبیات عرب را در مدرسه صدر تدریس می فرموده، و عده ای کثیر از

۱- فرزند وی: بانو ربابه الهی (۱۲۹۴-۱۳۵۹ش) است که بیشتر تحصیلات مقدماتی را در محضر پدر گذرانده و از درس بانوی مجتهده امین و شیخ مرتضی اردکانی نیز استفاده کرده، از وی آثاری باقی مانده، از آن جمله: الجنّه و الرضوان؛ توحید؛ چهل حدیث؛ کشکول الهی؛ لؤلؤ و مرجان و الدرّ و الیاقوت که همگی به چاپ رسیده اند. وی همچنین دو بار قرآن کریم را با دست خط خود به رشته تحریر در آورده است. این بانوی فاضله به علت ابتلا به سرطان در سن ۶۵ سالگی دار فانی را وداع گفت و در جوار قبر پدرش مدفون گردید. مشاهیر زنان اصفهان: ۶۸-۶۷.

۲- رجال اصفهان: ۸۲.

محضرش مستفید می شدند. عمری را به قناعت و زهد و استغنای طبع گذرانید، و از راه تصحیح کتب، اعاشه می فرمود. (۱)

در ۱۵ شعبان سال ۱۳۵۳ وفات یافته، در یکی از اطاقهای شمالی تکیه بروجردی مدفون گردید.

۱۱- ملا محمد همامی

فرزند ملا حسن. (۲) عالم فاضل، و ادیب کامل، از مفاخر علمی و ادبی عصر حاضر در اصفهان بود.

ص: ۱۵۶

۱- در کتاب النجوم السرد آمده: آ شیخ علی مدرس بن آمحمد مسگر، در یزد خدمت آمیرزا علی مدرس (یزدی) تحصیل کرده و به اصفهان رفته، خدمت اساتید آنجا استفاده کرده، خیلی فاضل، و خیلی مقدس بوده، و سطوح را از حفظ تدریس می کرده، و به نماز استیجاری و روزه غالباً امرار معاش می کرده. النجوم السرد (نسخه خطّی). برخی از شاگردان ایشان عبارتند از: ۱- شیخ عبدالجواد جبل عاملی ۲- شیخ عباسعلی ادیب ۳- سید عبدالحسین طیب ۴- سید حسین خادمی ۵- سید حسن مدرس هاشمی ۶- شیخ مجدالدین نجفی (مجد العلماء) ۷- حیدرعلی خان برومند گزی ۸- سید مرتضی پسندیده ۹- سیدمرتضی موحد ابطحی ۱۰- شیخ احمد فیاض ۱۱- سیدحسن احمدی ۱۲- سیدمحمد حسین مهدوی اردکانی ۱۳- سیدجمال الدین میر دامادی ۱۴- جلال الدین همایی ۱۵- سیدعلی اکبر هاشمی ۱۶- شیخ مرتضی حجت نجفی ۱۷- سید مهدی حجازی فروشانی ۱۸- شیخ ابوالقاسم اصفهانی ۱۹- سید کاظم گلپایگانی ۲۰- سید محمدرضا شفتی. به نوشته مرحوم مؤلف: فرزند ایشان مرحوم آقا میرزا محمد علی مدرس زاده از خطاطین و خوشنویسان معروف اصفهان و معلمین مدارس این شهر بود. سیری در تاریخ تخت فولاد: ۸۷.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۵۲۳.

در جمادی الاولی سال ۱۲۸۲ در قرایه همام از بلوک لنجان متولـد گردیده، و مقدمات علوم را در محل تولد خویش آموخته، و در اصـفهان به خـدمت آقا سـید محمود مغنی، و حاج آقا میرزا محمـد باقر، و آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی، و آقا سـید محمد باقر درچه ای و دیگران رسیده، و حکمت را نزد ملا محمد کاشانی و جهانگیر خان قشقائی و جمعی دیگر بیاموخت، تا خود عالمی جامع، و فقیهی بارع، و ادیبی کامل گردید.

از بدو تأسیس مدارس جدید در اصفهان، وارد خدمت فرهنگ شده و در مدارس جدید به تعلیم و تربیت جوانان کوشید.

نویسنده سال ها افتخار شاگردی این استاد ارجمند را داشته است. گاهی به مقتضای حال اشعاری می سرود.

سرانجام در شب ۱۴ رجب سال ۱۳۵۹ وفات یافته، در صحن تکیه بروجردی مدفون گردید.

۱۲- حاج میرزا مهدی مطمئن

معروف به ورش، فاضل ادیب و شاعر، و استاد در فن تجوید، از قُرّاء معروف اصفهان بود که عده ای کثیر در خدمت او تربیت شده، و خود از تربیت شدگان محضر مرحوم حاج سید علی زنجیره فروش بود.

در ۲۳ شهر صفر المظفر سال ۱۲۹۴ متولد، (۱) و در سوم ذیقعده سال ۱۳۷۰ وفات یافت.

ص: ۱۵۷

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۴۵۴.

مولی ابو الحسن جاجرمی

ابن محمد کاظم، ساکن اصفهان، (۱) عالم فاضل متبحّر جامع، ادیب و شاعر، معاصر فتحعلی شاه قاجار بوده.

وی را تألیفات کثیره است که از آن جمله است:

۱- اخلاق الاولیاء، منظومه فارسی است خطاب به فرزندش نصرالله، در سال ۱۲۳۹ گفته است ۲- برکات القائم (۲) ۳- تحفه الامیر ۴- جهادیّه، در ۱۲۳۸ تمام شده * رساله در جبر و اختیار ۵- رایات الاجتهاد ۶- سؤال و جواب در عصمت و مطالب دیگر که از ملا علی نوری پرسیده است ۷- هدیّه المکّیه، و آن ارجوزه ای است در علم درایه برای فرزندش محمد حسین نوشته، و فرزند سابق الذکرش بر آن حواشی نگاشه ۸- ینابیع الحکمه، در ۱۲۴۰ در اصفهان از تألیف آن فراغت حاصل کرده، و در ۱۳۰۸ در طهر ان به طبع رسیده است.

مؤلف کتاب الکرام البرره فرماید: مظنون آن است که پدر صاحب عنوان، مولی محمد کاظم بن محمد جرجامی مؤلف منتخب منشآت یوسفی باشد.

میرزا ابوالحسن سلطان الاطباء

فرزند میرزا محمد ملک الاطباء [احمد آبادی].

ص: ۱۵۸

۱- الکرام البرره: ۳۶.

۲- برکات القائم لایقاظ النائم رساله مفصّلی است به فارسی در بیان تحقیق و تفسیر مراحل عدل و ظلم که تألیف آن در سال ۱۲۳۹ ق پایان یافته، و نسخه آن در کتابخانه مجلس موجود است. از تحفه الامیر فی ابطال الجبر و اثبات التخییر، و اخلاق الاولیاء نیز نسخ خطی موجود است.

از اطبای معروف است، خود و پدرش در این شهر ساکن، و به مداوای بیماران اشتغال داشته اند، و در ۵ شنبه ۵ رجب ۱۲۶۹ در اصفهان وفات یافته، و قبرش در تکیه مادر شاهزاده است. (۱)

میرزا ابوالحسن جلوه

ابن سید محمد مظهر بن میر محمد صادق بن میر محمد حسین اول بن رفیع الدین محمد بن مهدی بن ابوالحسن بهاء الدین محمد بن میرزا رفیعا نائینی اصفهانی. حکیم و فیلسوف معروف. (۲)

جدش: میر محمد حسین [نائینی] شیخ الاسلام، و از علمای اواخر عهد صفوی است. در ۱۱۷۵ در اصفهان (۳) وفات یافته در قبرستان آب بخشان مدفون گردیده.

رفیق شاعر اصفهانی در تاریخ وفاتش گوید:

گفتا رفیق از پی تاریخ آن امام (۴) *** یا رب بخلد جای محمد حسین باد

پدرش: سید محمد عالم و ادیب و شاعر بوده و در شعر «مظهر» تخلص می نموده، در سال ۱۲۵۲ قمری در زواره وفات یافته، شرح مسافرت او به هندوستان، و توقف سی و شش ساله اش در آن سامان شرح مفصّلی دارد.

۱- رجال اصفهان: ۱۹۷.

۲- آتشکده اردستان: ۱۹۱:۱.

۳- رجال اصفهان: ۱۴۴، آتشکده اردستان: ۲۸۴:۲.

۴- به گفته مرحوم معلم حبیب آبادی «امام» تصحیف شده «مدام» است و در غیر این صورت سال مزبور از این شعر به دست نمی آید.

مشارالیه مؤلف کتابی است در احوال سلاطین صفویه که به خواهش سرجان ملکم انگلیسی آن را تألیف فرموده است. (۱)

صاحب عنوان: از حکمای بزرگ، و مفاخر علمی ایران و اسلام است.

در ذی قعده ۱۲۳۸ در احمد آباد گجرات هندوستان متولد شده، و در شب جمعه ۶ ذیقعده ۱۳۱۴ در طهران وفات یافته، در ابن بابویه مدفون گردید.

شرح حال او در تمام کتب رجالی که در قرن اخیر تألیف گردیده مذکور است، و در آتشکده اردستان (:۳۲۳) به طور تفصیل مرقوم؛ طالبین مراجعه نمایند. (۲)

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اثبات حرکت جوهریّه ۲- رساله ای در ترکیب و احکام آن ۳- تصحیح مثنوی مولوی ۴- حواشی بر فصوص ۵- حواشی بر مبدأ و معاد صدرا ۶- دیوان اشعار ۷- ربط الحادث بالقدیم ۸- رساله ای در وجود و اقسام آن ۹- شرح حال مجمر ۱۰- شرح حال خودش که در جلد یکم نامه دانشوران به چاپ رسیده است.

مرحوم جلوه در تمام عمر چون بیشتر حکما و مرتاضین، مجرّد زیست و اولادی ندارد، و اولاد و اعقاب عم بزرگوارش میرزا محمد حسین دوم در این

۱- الذریعه ۱:۳۵۰.

۲- فاضل ارجمند غلامرضا گلی زواره نیز در کتابی به نام میرزا ابوالحسن جلوه حکیم فروتن به بررسی زندگی جلوه پرداخته و کتابی خواندنی فراهم نموده است. و نیز ر.ك: تحریر ثانی تاریخ حکما و عرفای متأخر: ۴۶۷ تا ۴۹۱.

اواخر نام فامیلی جلوه انتخاب کردند، و در اصفهان و زواره و طهران ساکن می باشند.

میرزا ابوالقاسم طرب در ماده تاریخ وفات او گوید:

طرب از حزن پی سال وفاتش بنوشت *** بوالحسن جلوه کنان شد سوی فردوس برین

از اشعار اوست:

قصه بسی نادره است و مسأله مشکل *** این که ز من او نه آگه است و نه غافل

گاه کند خنده گه کناره که آرد *** حالت نومیدی و تصور باطل

خاك وجود تو زد به جان من آتش *** بار خدایا چه تعبیه است در این گل

جلوه نیارد گشود دفتر دانش *** عشق بپیچید دستگاه فضائل

میرزا ابوالحسن نوری

فرزند میرزا محمد مهدی نوری مازندرانی. عالم فاضل محقق، در ۱۳۱۹ قمری در اصفهان وفات یافته، در تخت فولاد جنب فاضلان مدفون گردید. (۱)

۱- رجال اصفهان: ۱۹۷.

ابوطالب اصفهانی

عـالم فاضـل، ادیب محقق، از اجله دانشـمندان اصـفهان است. در کربلاـ نزد آقـا سـید علی صـاحب ریـاض و دیگران تحصـیل نموده، و حاشیه ای بر سیوطی نوشته که بین العلماء و المحصلین مشهور است.

در سال ۱۲۳۷ در راه مکه وفات یافته است. (۱)

در مآثر و الآثار (:۲۲۶) گوید: میرزا محمد حسین از نژاد میرزا ابوطالب اصفهانی محشی شرح سیوطی است بر الفیّه ابن مالک، از فضـلا و دانشـمندان منحصـر آقا میرزا زین العابدین امام جمعه طهران بوده، و در نوشتن نامه های شرعی و سجلات، مهارتی داشته، و گاهی در مسجد سلطانی خطبه می خوانده، و از طرف دولت «معتمد الشریعه» لقب داشته است.

حاج ملا ابوطالب چهارسوقی

فاضل جامع واعظ، از فضلای اهل منبر اصفهان بوده، در سال ۱۳۳۹ وفات یافته، (۲) در یکی از حجرات تکیه صاحب روضات مدفون گردید. او را «فخر الواعظین» می خواندند.

فرزندش: آقا میرزا علی فخر الواعظین نیز مردی کامل، و واعظی جامع بود، در حدود سال ۱۳۵۹ وفات یافت.

۱- الکرام البرره: ۳۹.

۲- رجال اصفهان: ۱۹۷.

مولی ابوطالب قزوینی اصفهانی

عالم فاضل، آشنا به علوم غریبه بوده، و کتاب فرائد الدرر را در جفر تألیف نموده، و دیگر رساله ای در نسبت بین حروف (۱) تالیف کرده است.

مولی ابوطالب لواسانی

مدرس مدرسه نیم آورد. عالم فاضل، و معروف به رمل و جفر بوده، و حدود سال ۱۲۶- قمری (۲) وفات یافته است. (۳)

میرزا ابوطالب فندرسکی

فرزند میرزا بیک، سبط میرزا ابوالقاسم فندرسکی. از شاگردان علامه ملا محمد باقر مجلسی است، عالم فاضل ادیب و منجّم بوده، کتب چندی تألیف کرده است، (۴) از آن جمله است:

۱- بیان البدیع، در معانی، بیان و بدیع [مطبوع]. ۲- ترجمه روضه البهیه ۳- توضیح المطالب، در شرح خلاصه الحساب ۴- حاشیه بر شرح تذکره نصیریه تألیف شمس الدین محمد بن احمد خفری (تذکره از تألیفات خواجه نصیر الدین طوسی است) ۵- ساقی نامه فارسی. در الذریعه (۴۲:۹) گوید: دیوان اشعار و ساقی نامه و غزوات حیدری یک کتاب می باشد.

۱- الکرام البرره: ۴۰.

۲- الکرام البرره: ۴۰.

۳- ظاهراً وی با عنوان قبلی متحد است. در قصص العلماء (۴۱:) از شیخ عزیز الله بید آبادی (نواده آقا محمد بید آبادی) و ملا ابوطالب لواسانی به عنوان اساتید علوم غریبه نام برده شده است.

۴- مواضع مختلف الذریعه.

۶- المنتهی، در نجوم، ۷- نگارخانه چین؛ و غیره. (۱)

صاحب عنوان از معاصرین افندی مؤلف ریاض العلماء است و شرح حالش در کتاب نامبرده [۵:۵۰۰] مذکور است.

در الذریعه (۱۰۵:۴) گوید: به گمان من مادرش دختر سید امیر ابی الفتح معروف به میر میران فرزند میرزا ابوالقاسم فندرسکی باشد.

نویسنده گوید: پدرش میرزا بیک پسر میرفندرسکی بوده، و خود عالمی فاضل بوده (۲) و پس از مرگ [ظاهراً] در تخت فولاد جنب قبر جد خویش مدفون شده است.

شیخ ابوطالب زاهدی

فرزند ملاـ عبدالله بن علی بن عطاء الله. عالم فاضل محقق، از شاگردان و مخصوصین آقا حسین خوانساری است، کتابخانه آبرومندی داشته، قریب ۵ هزار مجلد که بیشتر آن را خود تصحیح نموده. (۳)

۱- اعیان الشیعه ۲۹۴:۶.

۲- رجال اصفهانک ۲۰۶.

۳- به نوشته فرزندش حزین وی در سن ۲۰ سالگی بعد از تحصیل بسیاری از مطالب علمیه نزد مولانا فاضل ملا حسن شیخ الاسلام گیلانی به شوق ادراک صحبت فضلای عراق به اصفهان آمده، در مدرس استاد العلما آقا حسین خوانساری به استفاده مشغول شدند، و فنون ریاضیه را در خدمت بطمیوس زمان علامی مولانا محمد رفیع که به رفیعای یزدی مشهور است تکمیل نموده... جماعتی کثیر، از اصحاب تحصیل به برکت تربیت ایشان به مراتب عالیه رسیدند. در هیچ فن از فنون علوم نبود که مهارتش به کمال نباشد، و با این حال هرگز مباهات به علم چنان که رسم علما است نداشتی، و با ادنی کسی از اهل تحصیل و فرومایگان مصاحبانه سلوک کردی... علو نفسش چنان که در نظر همتش دنیا را قدر کف خاکی نبود، هرگز همت بر تحصیل مال و جاه دنیوی که ادنی تلمیذ او را به اندک مسامحه به وجه اکمل میسر بود نگماشت، و در طبع، اندیشه فزونی و تن آسایی نداشت. ر.ک: تاریخ حزین: ۱۴۸ تا ۱۵۱.

تألیفاتی دارد از آن جمله است: (۱) ۲- تفسیر آیه (قل الروح من أمر ربی) ۲- رساله در علم، و تحقیق درباره آن ۳- رساله فی عمل المسبع و التمسع و الداره، که آن را فرزندش شیخ محمد علی حزین شرح نموده است. ۴- شرح قول ارسطو: «لم صار ماء المطر خفیفاً» به فارسی، که آن را نیز فرزندش شرح نموده است. ۵- شرح حدیث: «عرفت الله بفسخ الغرائم» که آن را فرزندش به فارسی ترجمه کرده است. ۶- رساله در حرکت، که آن را نیز فرزندش شرح نموده است.

نسب صاحب عنوان به شیخ زاهد گیلانی عارف مشهور می پیوندد، و در لاهیجان متولد گردیده، و در سن بیست سالگی به اصفهان آمده، و سال ۱۱۲۷ به سن شصت و نه سالگی (تولد حدود ۱۰۵۸) وفات یافته، در جنب قبر عالم و عارف ربانی ملا حسین گیلانی مدفون گردید.

شیخ محمد علی حزین

فرزندش: شیخ محمد علی حزین، عالم محقق کثیر التألیف، در ۱۱۰۳ در اصفهان متولد، و در ۱۱۸۱ در بنارس هند وفات یافته، همانجا مدفون گردید.

۱- رجال اصفهان: ۹۸، ریحانه الادب ۱۶۶:۷، تاریخ علماء گیلان: ۴۲، اعیان الشیعه ۲۹۷:۶.

متجاوز از یکصد مجلد کتاب، تألیف و شرح نموده است که از آن جمله است: تاریخ حزین، و تذکره حزین، که هر دو در اصفهان به طبع رسیده و این تالیف از آن استفاده زیاد شده است.

خاندان او در اصفهان، در محله بید آباد ساکن و به مشایخ معروفند، و بین آنها عده ای کثیر، عالم و ادیب و حکیم و شاعر برخاسته است.

میرزا ابوطالب اصفهانی

فرزند میرزا محمد علی بن میرزا کوچک بن حکیم داود هندی اصفهانی، و بنا به نوشته مطلع الشمس (۴۱۶:۲) فرزند میرزا علی رضا بن محمد علی است.

حکیم محمد داود ملقب به «تقرّب خان» طبیب شاه عباس دوم صفوی، و بانی مسجد حکیم در اصفهان است که در سال ۱۰۷۳ آن را در محل جامع جورجیر (۱) بنا کرده است.

قبر او و پسر و دخترش در بقعه ای مخصوص در پشت شبستان شمالی مسجد حکیم قرار داشت که در سال های اخیر جزو دکاکین شده و قبور از بین رفت.

در مطلع الشمس گوید: اسلافش از مشاهیر حکما و اطبّا بوده اند. خود در واقعه ای به امر شاه ولایت (علیه السلام) به مشهد مقدس آمده، از طبابت به تولیت رسیده، و مدت سی و هفت سال به لوازم این منصب جلیل اشتغال داشت. در مسلك عرفان و تصوف و غالب معقولات و منقولات، از کابر عصر معدود

۱- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۶۱۲.

می شد. در ۱۲۱۶ وفات یافته، ۹ پسر از او مخلف گردید.

در الکرام البرره (:۴۳) عیناً مطالب فوق نقل شده، فقط نام پدر از آن حذف گردیده است و نسبت به جد داده شده است.

میرزا ابوطالب حیات

فرزند میرزا نصیر اصفهانی، شاعر و ادیب، و از اخیار روزگار بوده، به غایت صاحب همت و بلند فطرت، و در علم استفیاء مهارتش به کمال بوده، (۱) در سال ۱۱۳۵ فوت شده.

از اشعار اوست:

لب به خواهش نگشودم و از آن خشنودیم *** که مراد دو جهان قابل اظهار نبود

ابو عبدالله معصومی

حکیم و فیلسوف، از دانشمندان حکمای اسلام، و ارکان علمای اعلام، (۲) و فقهای فخام، از شاگردان و مخصوصین ابن سینا بوده، و استاد درباره او گفته است: «ابو عبدالله منی بمنزله ارسطاطالیس من افلاطون».

پس از فوت استاد، در اصفهان ساکن بوده، و تدریس حکمت و فلسفه می فرموده، در حدود سال ۴۵۰ هجری وفات یافته است.

کتب زیر از اوست:

۱- جواد ۱۸ مسأله که ابوریحان از ابن سینا کرده، و استاد جواب آن را بدو

۱- تذکره حزین: ۱۹۴.

۲- نامه دانشوران ۲:۵۶۹.

حواله نموده ۲- رساله ای در حفظ الصحه ۳- شرح کلمات متقدمین از حکما ۴- مفارقات عقلیه ۵- رساله ای در منطق؛ و غیره.

ابن سینا رساله عشق را به نام وی نگاشته است.

در کتاب دره الاخبار (:۶۰) گوید: در اسمش اختلاف کرده اند که احمد است یا محمد بن احمد؛ از کلمات اوست که می گوید: متکبر به هیچ زمانی بستوده نباشد، و غدار در هیچ حال دوستی نبیند. شتاب کاری، درختی است که ثمره آن جز پشیمانی نباشد.

در کتاب ادباء الاطباء (۲۶:۱) نقل از محبوب القلوب گوید: وی از جمله حکمایی است که سلطان محمود آنان را به قتل رسانید؛ سپس خود آن را با نقل تاریخ، رد می نماید، زیرا وفات سلطان محمود غزنوی در سال ۴۲۱ بوده است، و فوت صاحب عنوان در حدود ۴۵۰.

ابو علی رودباری

حاج زین العابدین شیروانی در کتاب خود (۱) گوید: رودبار نام بلوک چند است... دیگر: رودبار اصفهان، در کنار زنده رود در میان تلال اتفاق افتاده. جایی خوش، و هوایی دلکش، و شیخ ابوعلی که یکی از مشایخ سلسله علیّه است از همین رودبار بوده، فقیر امسال (سال تألیف کتاب) به زیارت آن بزرگوار موفق شده، در آن قریه که مدفون است مشهور به ده بوعلی است.

در طرایق الحقایق (۲۳۵:۲) گوید: العالم بحقایق الشریعه... ابوعلی

۱- بستان السیاحه: ۲۹۹.

احمد بن محمد بن ابی القاسم بن منصور، رودباری.

و ابن اثیر در کامل التواریخ ضمن وقایع سال ۳۲۲ گوید: در این سال، ابو علی محمد بن احمد بن قاسم رودباری وفات یافت؛ و ۳۲۳ نیز گفته شده است.

در قریه بابا شیخ علی در لنجان اصفهان، امام زاده ای است که در لوح آن نوشته است: «فضل علی بن احمد بن محمد حنفیّه» و در بیرون بقعه بر دیوار کتیبه سنگی نصب است بدین عبارت: «توفیق یافت در عمارت این بقعه متبرکه عارف معارف ربانی بابا شیخ علی رودباری رحمه الله علیه، عزّت و رفعت پناه شهسوار بیك ابن مرحوم مهتر علی کوچك فی ۱۰۴۴».

در تذکره الاولیاء (۲۳۹:۲) گوید: در مرو مقیم بود.

و در روضات الجنات از رساله قشیری نقل شده که از بغداد به مصر اقامت نمود، و در آنجا سنه ۳۲۲ وفات یافت.

نگارنده را عقیده بر آن است که مدفون در قریه مزبور: ابوعلی رودباری معاصر جنید و دیگران نبوده، و ظاهراً یکی از عرفای قرن هفتم یا هشتم باشد.

ابو غریب اصفهانی

از عرفا و صوفیّه اواخر قرن سوم و اوایل قرن چهارم بوده، و در طرطوس زندگی می نموده است. (۱)

ص: ۱۶۹

۱- نامه دانشوران: ۴۱۱:۴.

ابوالفتح اردستانی

عبدالجبار بن عبدالله بن برره اردستانی اصفهانی، در شهر ربیع الاول سال ۳۷۸ متولد، و در محرم سال ۴۶۸ در اصفهان وفات یافته، از ثقات محدثین و بزرگان روات به شمار می رود. (۱)

ابوالفتح سامانی

ابوالفتح شاعر سامانی، فرزند بابا خان، متخلّص به «دهقان» ملقّب به «سیف الشعراء» ادیب فاضل، و شاعر ماهر بوده، در انواع فنون سخن، از قصیده و غزل مهارت داشته، (۲) و بیشتر غزل می گفته است.

شرح حال نسبتاً مفصلی از او در مقدّمه دیوانش که به نام شکرستان است به قلم دانشمند محترم آقای عبدالحسین سپنتا (شاعر و ادیب گرانمایه معاصر) به طبع رسیده است، طالبین مراجعه نمایند.

آثار او عبارت است از: ۱- شکرستان ۲- مثنوی سلیمان و بلقیس، شامل هفتصد بیت ۳- هزار و یکشب، که نظم الف و لیل می باشد، در حدود هفتاد هزار بیت، که شاهکار ادبی اوست و به طبع رسیده است.

دهقان در حدود سال ۵-۱۲۶۷ متولد، و در ۱۳۲۶ در قریه سامان وفات یافته، و همانجا مدفون گردید.

میرزا ابوالقاسم ذوقی در تاریخ وفات او گوید:

مرغ طبع ذوقی خواند مصرعی به تاریخش *** در حدیقه ها بارم لاله کار شد دهقان

ص: ۱۷۰

۱- آتشکده اردستان ۲:۲۶۲.

۲- تاریخچه شعرای چهار محال: ۸۶.

دیگر از آثار او کتاب باستان نامه است (۱) شامل اشعار تاریخی و افسانه های ملی.

از اشعار اوست:

ماه من آفتاب تابد صبح *** تو به وقت غروب آمده ای

فرد مانند استخاره بیا *** تا بدانم که خوب آمده ای

در دو کتاب نامبرده، مجموعاً شرح حال بیست و چهار نفر از شعرای سامان ذکر شده است که در اینجا فقط به نام یکی از آنها اشاره می شود:

عمان سامانی

میرزا نورالله فرزنـد عبـدالله ملقب و مشـهور به تـاج الشـعراء، شـاعر ادیب و عارف، پـدرش «ذره» تخلص می نموده، و او فرزند عبدالوهاب «قطره» است، از خاندانی ادیب و شاعر.

در حدود سال ۱۲۳۹ متولد گردیده، و کمی تحصیل نموده، در خدمت آقا میر محمد هادی پا قلعه ای به فقر مشرف شده.

کتب زیر از اوست:

۱- دیوان اشـعار، محتوی قصایـد و غزلیـات و غیره ۲- گنجینه الاسـرار، مثنوی در مرثیه حضـرت سـید الشهداء علیه السلام که چندین مرتبه به طبع رسیده ۳- مخزن الدرر، در تذکره شعرای سامان.

از اشعار اوست:

ص: ۱۷۱

۱- جغرافیا و تاریخ چهار محال: ۱۱۱.

در عنان گیری حضرت زینب سلام الله علیها:

خواهرش بر سینه و بر سر زنان *** رفت تا گیرد برادر را عنان

سیل اشکش بست بر شه راه را *** دود آهش کرد حیران شاه را

در قفای شاه رفتی هر زمان *** بانگ مهلاً مهلاش بر آسمان

کای سوار سر گران کم کن شتاب *** جان من لختی سبکتر زن رکاب

تا ببوسم آن رخ دلجوی تو *** تا ببویم آن شکنج موی تو

شد سراپا گرم شوق و مست ناز *** گوشه چشمی به آن سو کرد باز

دید مشگین مویی از جنس زنان *** بر فلک دستی و دستی بر عنان

زن مگو مرد آفرین روزگار *** زن مگو بنت الجلال اخت الوقار

زن مگو خاک درش نقش جبین *** زن مگو دست خدا در آستین

خاندان عمّان عموماً ادیب و شاعر بوده اند، ذیلاً شجره آنان به نظر قارئین محترم می رسد.

قطره (عبدالوهاب بن مهدی)

۱۲۷۰-۱۱۹۸

دریا (لطف الله) ذره (عبدالله) امان الله

۱۲۲۵-۱۲۹۰ ۱۲۴۰-۱۲۸۵ سیار (محمود)

خورشید (شکرالله) عمان (نورالله) قلزم (عزیزالله)

۱۲۶۷-۱۳۰۷ ۱۲۵۹-۱۳۱۷ تولد ۱۲۷۱

محیط (عبدالله)

۱۲۹۰-۱۳۵۵

ابوالفتوح قمیشه ای

عالم و فاضل حکیم بوده، و در قرن دوازدهم می زیسته است، و حواشی بر شرح اصول کافی نگاشته که آن را فرزندش محمد مهدی قمیشه ای در نسخه ای از کتاب مرقوم، که در تاریخ ۲۶ شعبان سال ۱۱۳۳ از کتابت آن فراغت یافته است، نقل نموده است. (۱)

ابوالفتوح عجلی اصفهانی

منتخب الدین اسعد بن ابی الفضائل محمود بن خلف بن احمد بن محمد عجلی اصفهانی، فقیه و محدث شافعی، از اعاظم فقها و اکابر فضلا است که جهت آموختن حدیث به شهرهای مختلف مسافرت نموده، و در نزد اساتید هر محل علم آموخته، و از راه کسب و صحافی امور زندگانی خود را می گذرانده است.

در ۲۲ صفر سال ۶۰۰ هجری وفات یافته، قبرش در بقعه امام زاده ابراهیم در قبرستان طوقچی است که اکنون در شمال دبیرستان هاتف قرار دارد.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- تتمّه التتمه، در تتمیم کتاب تتمه الابانه تألیف عبدالرحمان بن مامون شافعی، متوفای سال ۴۷۸، و آن تتمیمی است بر کتاب ابانه شیخ ابوالقاسم فورانی، متوفای سال ۴۶۱ در فقه شافعی.

۲- شرح مشکلات الوجیز تألیف غزالی (دو شرح یکی مختصر، و دیگری مفصل) و غیره. (۲)

ص: ۱۷۳

۱- الذریعه ۹۸:۱۳.

۲- ریحانه الادب ۲۲۶:۷.

در مجالس المؤمنین در شرح حال ابوالفتوح رازی گوید: از بعضی از ثقات مسموع شده که قبر شریفش در اصفهان است.

و در حدیثه الشیعه مقدس اردبیلی فرماید: در اصفهان ابوالفتوح شافعی سنی صوفی را ابوالفتوح رازی نام کرده، و به سنت پدران خویش که سنی بوده اند آن را زیارت می کند.

نگارنده گوید: منشأ اشتباه برخی از مردم اشتراک کینه و شهرت بین العوام است، ضمناً برخی وی را شیعه می نویسند. (۱)

ابوالفرج اصفهانی

علی بن حسین بن محمد (هیثم) بن احمد بن هیثم بن عبدالرحمن بن مروان بن عبدالله بن مروان حمار (آخرین خلیفه اموی).

ادیب نحوی لغوی، و مورخ کاتب و شاعر، از مشاهیر دانشمندان است.

معروف است که شیعه زیدی بوده، لکن آنچه به نظر می رسد شیعه بودن را بهانه کرده تا مطاعن بنی عباس را یک به یک، در زیر ذره بین انتقاد، بزرگ نموده و در کتب خویش بنویسد، اما آنجا که به مطاعن بنی امیه می رسد، به دیده اغماض نگریسته، و به طور اجمال برگزار می کند. و دیگر آن که کتاب ها در وصف خاندان خویش نوشته، و به اندلس (اسپانیا) نزد خلفای اموی آنجا فرستاده، و هدایا دریافت نموده است.

در هر حال، از مورخین و دانایان به علم موسیقی بوده، در ۲۸۴ متولد، و در

۱- رجال اصفهان: ۱۳۷.

روز چهارشنبه ۴ ذی حجه الحرام سال ۳۵۷ یا ۳۶۰ در بغداد وفات یافته است.

معروف ترین کتابش: اغانی، و مقاتل الطالبیین می باشد.

کتاب های: التنزل فی امیرالمؤمنین (علیه السلام) و ما نزل فی امیرالمؤمنین (علیه السلام) نیز منسوب بدوست.

حاج شیخ ابوالفضل ریزی

فرزند مرحوم آقا شیخ عبدالوهاب. پدرش:

[شیخ عبدالوهاب ریزی]

عالم و فاضل و مجتهد جامع بوده، در اصفهان نزد سید حجه الاسلام، و در نجف تحصیل نموده، و پس از مراجعت در وطن خویش ساکن گردیده، و به ترویج دین و اجرای احکام پرداخته، و پس از وفات، در مسجد خویش، در اطاقی مخصوص مدفون گردید. (۱)

صاحب عنوان، عالم و فاضل محقق جامع مجتهد فقیه اصولی، (۲) در اصفهان و نجف اشرف در نزد اساتید آنجا تلمذ نموده، و از اساتید خود به دریافت اجازه روایت و اجتهاد مفتخر گردیده، که عبارت است از اجازه از حاج میرزا حبیب الله رشتی، و آقا سید محمد کاظم یزدی، و آخوند ملا

۱- از آثار او القسطاس المستقیم که تعلیقه ای ممفصل بر قوانین الاصول است در کتابخانه دانشگاه اصفهان موجود است و مؤلف خود را: ابن یار علی الریزی اللنجانی الاصفهانی عبدالوهاب معرفی نموده. نسخه موجود جلد اول تعلیقه اوست.

۲- رجال اصفهان: ۸۵.

محمد کاظم خراسانی.

پس از تکمیل تحصیلات به اصفهان مراجعت نموده، و گاهی در شهر، و اغلب در قصبه ریز ساکن بوده، و در همانجا وفات یافته، و جنازه او با تجلیل و تکریم به شهر منتقل گردیده، در تکیه آقا شیخ مرتضی ریزی (برادر نامبرده) مدفون گردید.

شیخ ابوالقاسم اصفهانی

از علمای بزرگ، و از دانایان به علوم قرآن بوده، و از معاصرین (۱) حاج سید محمد باقر حجه الاسلام، و از شاگردان میرزای قمی، و سید شفتی و مولی ابوالحسن قاری اصفهانی بوده، و مورد قبول علمای زمان خود بوده، به طوری که آقا محمد مهدی کلباسی به مواعظ کلمات او توجه می فرموده است.

میرزا ابوالقاسم خطاط

از خوشنویسان قرن سیزدهم هجری است. (۲) از آثارش قرآنی است به خط نسخ، مورخ به سال ۱۲۲۰ در کتابخانه سلطنتی طهران، و این سال ظاهراً سال وفات او نیز می باشد.

۱- الکرام البرره:۴۳.

۲- گنجینه قرآن: ۷۹.

میرزا ابوالقاسم مرعشی خلیفه سلطانی

عالم جلیل، و محدث فقیه، و متصدی تولیت آستانه مقدسه حضرت رضا (علیه السلام) از طرف شاه طهماسب اول، به شراکت با میر کمال الدین محمد استر آبادی بوده.

تألیفاتی دارد که از آن جمله است: کتابی در تراجم علما و فضلای خاندان خویش. (۱)

ملا ابوالقاسم ذهبی خراسانی

عارف کامل، از مشایخ سلسله ذهبیّه بوده، (۲) وفاتش در سال ۱۳۰۳ روی داده است. در بقعه علی بن سهل مدفون شد.

ابوالقاسم نائینی اصفهانی

از اطباء و پزشکان و مؤلفین بوده، از آثارش (۳) کتابی است در معرفت اقسام تب که نسخه آن در کتابخانه دانشکده پزشکی طهران موجود است بدون تاریخ. (۴)

۱- اعیان الشیعه ۷۲:۷.

۲- رجال اصفهان: ۱۳۹.

۳- فهرست کتب دانشکده: ۴۴۷.

۴- در کتاب الذریعه (۱۶:۲۴) آمده: ناصر الملوك فی الطب. للمیرزا ابی القاسم النائینی الملقب به سلطان الحکماء م ۱۳۳۲، ینتهی نسبه الی السلطان شاه محمد خدا بنده المغولی. طبع بطهران علی الحجر.

شیخ ابوالقاسم نصر آبادی

اشاره

عارف. در تـذکره الاولیاء (۲:۲۶۱) گویـد: محمـد نصـر آبـادی... در عهـد خود مشارالیه بود در انواع علوم، خاصّه در روایات عالی و علم احادیث... استاد جمیع اهل خراسان بود بعد از شبلی، و او خرید مرید شبلی بود، و رودباری و مرتعش را یافته بود، و بسی مشایخ کبار را دیـده بود. (شیخ عطار در تـذکره الاولیاء تقریباً هفت صـفحه درباره او مطالبی نقل می کنـد، طالبین مراجعه کنند).

در طرایق الحقـایق (۲:۲۱۰) گویـد: شیخ ابوالقـاسم ابراهیم بن محمـد بن محمودیه نصـر آبادی از نصـرآباد خراسان است، در نیشابور بوده، و در مکه مجاور شده، و در ۳۷۲ در همان جا (یا شهر مدینه) از دنیا رفته است.

با در نظر گرفتن مطالب فوق چنین به نظر می رسد که مدفون در نصـر آباد اصفهان عارفی است غیر از صاحب عنوان، و ظاهراً مؤلف ریحانه الادب (۶:۱۷۷) که خاناه او را در نصر آباد می نویسد نظر به شهرت داشته است.

در قریه نصرآباد ماربین اصفهان، مدرسه و خانقاهی است منسوب به شیخ ابوالقاسم نصر آبادی عارف که در سال ۸۵۴ خواجه صدرالدین علی طبیب (جدّ اعلای میرزا طاهر نصر آبادی) آن را بنا نموده، که قسمتی از کتیبه سر در آن هنوز باقی است. (۱)

ذیلاً به نام چندین نفر از منسوبین به نصر آباد اشاره می شود:

ص: ۱۷۸

۱- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۳۲۹.

۱–میرزا اسماعیل

فرزند میرزا محمد، به هندوستان رفته، و در آنجا فوت شده، شاعر و خطاط، شکسته نویس.

۲– میرزا امین

در حساب و نجوم مهارت داشته، و خط نسخ و تعلیق را خوش می نویسته، و شعر نیکو می گفته.

۳– بدیع الزمان نصر آبادی

فرزند میرزا طاهر نصر آبادی، شاعر و ادیب، در تاریخ گویی و معما مهارت داشته است، (۱) منصب ملک الشعرایی شاه سلطان حسین صفوی را داشته، و در ۱۱۲۰ و اندی به سن بیشتر از هفتاد سال (۲) در اصفهان وفات یافته است.

۴– میرزا حسن علی نصر آبادی

از مصاحبین و معاشرین شیخ بهایی بوده، و در دستگاه سلاطین صفویه مصدر امور بوده. در اوایل جلوس شاه صفی فوت شده است.

ص: ۱۷۹

۱- تذکره حزین: ۸۲.

۲- خزانه عامره: ۱۵۱.

۵- صابر علی شاه نصر آبادی

عارف، مرید مجذوب علی شاه (۱) بوده، در بستان السیاحه مقامات عرفانی او را بسیار ستوده.

مشارالیه از نصر آباد جرقویه است. در ماه رمضان سال ۱۲۶۸ وفات یافته، قبرش در نصر آباد جرقویه است.

در طرایق الحقایق (۱۸۳:۳) درباره او گوید: در صدق و صفا، و مهر و وفا، وجود و سخا، ممتاز، و در کسر نفس، و طهارت ذیل، و صفوت ضمیر، و حسن معاشرت، با امتیاز.

۶- میرزا صادق نصر آبادی

فرزند میرزا صالح. شاعر متخلّص به «مینا» در هند متولد گردیده، و هم در آنجا به سال ۱۰۶۱ وفات یافته. مشارالیه عموی میرزا طاهر مؤلف تذکره است.

از اشعار اوست: (در صفت شکار).

ز پیش من گریزان گشت نخجیر *** چو امید جوانی از دل پیر

گمان در گردن کردم به نیرو *** تو گفتی چشم دلدار است و ابرو

۷- میرزا صالح نصر آبادی

جد پدری میرزا طاهر نصر آبادی است. به هندوستان رفته و در آنجا وفات یافته است.

۱- بستان السیاحه: ۵۸۶.

از اشعار اوست:

بر گرد چمن بسی دویدیم چو آب *** جز عکس گل و لاله ندیدیم چو آب

از باد ز بی دلی تپدیم چو آب *** در خاك ز ماندگی خزیدیم چو آب

۸- میرزا طاهر نصرآبادی

مؤلف تذکره نصرآبادی. شاعر فاضل ادیب، از شاگردان علامه آقا حسین خوانساری است.

مشارالیه به مناسبت تألیف تذکره شعرا که در آن نام تقریباً هزار نفر از شعرا ثبت است خدمتی شایان به ادبیات و تاریخ نموده است.

در ۱۰۲۷ متولد، و در ۱۰۸۳ کتاب خود را تألیف نموده، و شاید تا حدود سال ۱۲۰۰ زنده بوده است.

قبرش در مقبره ای در نصر آباد است که معروف به مقبره میرزاها می باشد. از اشعار اوست که در توحید گفته:

ای ز گل تازه و تر شاخسار *** حمد تو گوید همه بر شاخسار

مهر و مه از پرتو تو با چراغ *** از تو چه فردوس و چه صحرا چه باغ

۹- خواجه صدر الدین علی طبیب

جد اعلای میرزا طاهر. در اصفهان سمت حکمرانی داشته، و بانی مدرسه و خانقاه نصرآباد است.

۱۰- میرزا محمد نصر آبادی

فرزند میرزا اسد نصر آبادی، شاعر و ادیب بوده.

ص: ۱۸۱

۱۱- آقا محمد نصر آبادی

فرزنـد آقـا نجـاتعلی نصـر آبادی جرقویه ای، در ذی حجه سال ۱۲۸۱ فوت شـده، در دم در شـمالی بقعه فیض در تخت فولاـد مدفون گردید.

۱۲- ملا شمس الدین محمد نصر آبادی

(۱)

عالم فاضل، و حکیم کامل بوده، در ۱۱۵۰ وفات یافته، قبرش در وسط قبرستان طوقچی قرار داشته که اکنون از بین رفته است. (۲)

۱۳- میرزا مؤمن نصر آبادی

از بستگان نصر آبادی است که علاوه بر آن که شاعر و ادیب بوده، در علم سیاق نیز مهارت داشته است. (۳) از اشعار اوست:

هرگز نداشتم به دل از دشمنان گره *** از دوستان فتد به دل دوستان گره

بست و گشاد کار تو در دست دیگری است *** زان رو نمی گشایدت از این و آن گره

۱- رجال اصفهان: ۱۳۹.

۲- به نوشته صاحب الرحله بر لوح مزار او چنین نگاشته شده بود: العلامه الزاهد الحکیم المتألّه المتوفّی سنه ۱۱۵۰. مجله میراث شهاب ش ۸:۲۲.

۳- شماره های ۱۲،۱۰،۹،۸،۷،۶،۳،۲،۱ از تذکره نصر آبادی: ۴۵۱ تا ۴۵۷.

۱۴- آقا نجات علی نصر آبادی

عارف کامل، در ۱۲۸۶ وفات یافته. (۱)

فرزندش: آقا عبدالجبار نیز در رشته تصوف و عرفان به مقاماتی رسیده، و در ۱۳۰۷ وفات یافته است.

وی نیز از نصر آباد جرقویه است، و به وسیله صابر علی در رشته عرفان وارد گردیده است.

میرزا ابوالقاسم رشتی

اشاره

ابن محمد ابراهیم رشتی اصفهانی، (۲) عالم فاضل ادیب محقق، مؤلف کتاب «تحفه الناصریه» در فنون ادب، که منتخبی است از اشعار عرب با ترجمه آنها، در سال ۱۲۷۸ به طبع رسیده است.

صاحب عنوان در اصفهان ساکن، و در مدرسه نیم آورد ادبیات عرب تدریس می نموده، و پس از وفات در بقعه هارون ولایت مدفون شده.

این شعر از اوست:

لبن از بهر علاج آمده افعی زده را *** افعی زلف تو عالم زد و خود در لبن است

شیخ محمد حسین رشتی

برادر زاده او: مرحوم آقا شیخ محمد حسین رشتی معروف به رئیس

۱- طرایق الحقایق ۳:۱۹۰، رجال اصفهان: ۱۵۰.

۲- اعیان الشیعه ۷:۸۵.

الطلاب، عالم فاضل، و در نزد عموم طبقات علما و طلاب مورد توجه و عنایت بوده، و در اصفهان وفات یافته، در تکیه ملک مدفون گردید. (۱)

سید ابوالقاسم شهشهانی

معروف به سید الاسلام، فرزند [سید ابوالحسن بن] سید ابراهیم بن سید عبدالصمد حسینی. عالم فاضل، از علمای متنفذ اصفهان، و امام مسجد صفا (۲) در محله شهشهان بود.

در ۲۵ محرم سال ۱۳۵۷ وفات یافته، در داخل بقعه میر سید محمد شهشهانی، عم امجد خود مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش را چنین گفته اند:

خواست چو تاریخ فوت بانوی محزونه گفت *** شد سوی جنت روان سید اسلامیان

میر سید ابوالقاسم مدرس خاتون آبادی

اشاره

فرزند میر محمد اسماعیل، عالم فاضل، و حکیم محقق، از مدرسین مدرسه چهار باغ اصفهان است. (۳)

۱- مرحوم همایی در تاریخ اصفهان (۴۹۴:) می نویسد: بالای سر شیخ مرتضی قمشه ای قبر مرحوم آقا شیخ حسین رشتی رئیس الطلاب معروف است. ولد شیخ مهدی متوفی ۱۴ ذی القعده ۱۳۴۱ در حاشیه سنگ لوحش اشعار ماده تاریخ بیت آخر: هاتف از غیب گفت آن مرحوم *** همنشین با حسین شد بجنان

۲- رجال اصفهان: ۲۱.

۳- محدث قمی می نویسد: استاد الکل فی الکل میرزا ابوالقاسم مدرس، عالم فاضل کامل تقی نقی، جامع اغلب علوم از فقه و حدیث و تفسیر و اخلاق و کلام. استاد فضلای عصر خود بود، مانند والد ماجدش سید محمد اسماعیل در جامع عباسی امامت داشته، و قریب ۳۰ سال در مدرسه سلطانیّه تدریس می نموده، و در علم حکمت و کلام بر عالم جلیل مولی اسماعیل خواجوئی تلمذ کرده، و در فقه و اصول و حدیث بر علامه طباطبائی بحر العلوم تلمذ نموده، و جناب بحر العلوم از ایشان حکمت و کلام چهار سال اخذ کرده، و در سنه ۱۲۰۲ به سن ۵۷ سالگی در اصفهان وفات کرده. منتهی الآمال ۱۶۴:۲.

در خدمت آقا محمد بید آبادی، و ملا اسماعیل خواجوئی، و حاج سید مهدی بحر العلوم درس خوانده است.

در اعیان الشیعه (۱۰۳:۷) به نقل از تجربه الاحرار گوید: احدی شرح دروس آقا حسین خوانساری را مانند او تدریس نمی نموده است.

وی را کتب و رسائلی است، از آن جمله است:

۱- تعلیقات بر کتاب کافی ۲- تعلیقات بر کتاب من لا یحضره الفقیه ۳- تعلیقات بر تهذیب ۴- تعلیقات بر استبصار ۵- تفسیر قرآن مجید ۶- حاشیه بر تفسیر کاشی ۷- شرح نهج البلاغه؛ و غیره. (۱)

صاحب عنوان در اواخر ذی حجه سال ۱۲۰۲ و یا علی المشهور [؟] ۱۲۰۳ وفات یافته، در ایوان علما در نجف اشرف مدفون گردید. (۲)

خاندان خاتون آبادی یکی از خانواده های علمی و روحانی اصفهان می باشد که مدت چهار قرن در اصفهان ریاست علمی و روحانی داشته و عده ای کثیر عالم و ادیب و شاعر و مجتهد در بین آنها بوده است که ذیلاً به

ص: ۱۸۵

۱- کتب فوق در اعیان الشیعه بدون ذکر مأخذ به صاحب عنوان نسبت داده شده است.

۲- الکرام البرره: ۵۱.

نام برخی از آنها اشاره می شود. (۱)

۱- میرا عماد الدین محمد

اول کسی است از این سلسله که از قم به اصفهان (۲) وارد شده است. و او فرزند میر سید حسن نقیب است.

فرزندش: میر محمد اسماعیل مدفون در بقعه قریه گورت (از بلوک جی) و معروف به شاه مراد است.

پـدر و برادرش (میر سـیدعلی) نیز، در همین بقعه مـدفون می باشـند، و چون برخی از اولاـد او در خاتون آباد ساکن بوده انـد، آنان را خاتون آبادی گویند. میر محمد اسماعیل نامبرده دو فرزند دارد:

۱- میر محمد صالح، جد آقایان امام جمعه اصفهان و طهران.

۲- میر محمد باقر.

۲- میر محمد اسماعیل خاتون آبادی

ابن میر محمـد باقر بن [میر محمـد اسـماعیل] شاه مراد. عالم فاضل عابد زاهد مفسر، در روز ۲ شنبه ۱۶ ربیع الثانی سال ۱۰۳۱ متولـد، و در سال ۱۱۱۶ وفـات یافته، در تخت فولاد (۳) مـدفون گردیـد، و پس از وفـاتش برای او تکیه ای و بقعه ای عالی بنا کردند که به نام تکیه خاتون آباد به پا معروف است.

ص: ۱۸۶

۱- محدّث جلیل حاج شیخ عباس قمی شرحی مفصل و مفید از این بیت در جلد اول منتهی الآمال ذکر نموده است.

۲- نور الابصار:۲۶.

۳- رجال اصفهان: ۱۰۰.

بنای بقعه و کاشی کاری آن از آثار و دوره شاه سلطان حسین صفوی است. وی را تألیفاتی است که از آن جمله است: ۱- تفسیر قرآن در ۱۴ مجلد ۲- حواشی بر کتاب وقایع السنین و الاعوام برادرش میر عبدالحسین. [۳- شرح اصول کافی ۴- حاشیه بر شرح اشارات ۵- حاشیه بر الهیّات شفا ۶- شرح اعتقادات صدوق و...]

وی امام و مدرس جامع جدید عباسی (مسجد شاه) بوده است. صاحب عنوان به میر محمد اسماعیل دوم معروف است. (۱)

۳- میر محمد باقر خاتون آبادی

ابن محمد اسماعیل (شاه مراد) عالمی با فضل و تقوی بوده (۲) و دو مجموعه از اخبار و احادیث، هر یک قریب سی هزار بیت، جمع آوری نموده،

ص: ۱۸۷

۱- مرحوم محدث قمی می نویسد: وی عالم عامل فاضل کامل زاهد تارک دنیا بوده، و در علم فقه و حدیث و تفسیر و کلام و حکمت و غیرها ماهر بوده، و در جامع جدید عباسی در اصفهان مدرس بوده، و قریب ۵۰ سال تدریس می کرده، و اخذ علم از مولی محمد تقی مجلسی و میرزا رفیع الدین نائینی و سید میرزا جزایری نموده، و از رساله اجازات سید نور الدین بن سید نعمه الله جزایری ــ علیهما الرحمه ــ نقل شده که در حال این سید جلیل نگاشته که در سن ۷۰ سالگی عزلت از خلق اخیار کرده، در مدرسه تخت فولاد که از بنای خود ایشان است سکنی نموده، و قبر خود را در حجره ای از حجرات کنده، و شبها بعد از فریضه مغرب و عشا در میان آن قبر رفته و تهجد در قبر گذاشته و بعد از آن از قبر بیرون می آمده و شرح بر اصول کافی و تفسیر قرآن می نوشته، و روزها جمعی از طلاب مستعدّ که از جمله مرحوم والد سید نعمه الله بوده در خدمت ایشان بودند. عاقبت در همان جا وفات فرمود، و در همان قبر مدفون شد. منتهی الآمال ۲:۱۶۳.

۲- مکارم الآثار ۱:۱۳۰.

و پس از وفات در قریه گورت مدفون شده است.

۴- سید جعفر خاتون آبادی

ابن عبدالمجید نایب الصداره، بن محمد صادق بن میر عبدالحسین بن میر محمد باقر بن شاه مراد. از علماء و محققین (۱) بوده و پس از وفات جنب قبر جدّ خویش میر عبدالحسین مدفون شده است.

۵- میرزا محمد رضا [مدرس خاتون آبادی]

ابن محمد مؤمن امامی خاتون آبادی، عالم فاضل متبحر در علوم، بالاخص تواریخ ائمّه معصومین (علیهم السلام) تا سال ۱۱۲۸ زنده بوده، و پس از وفات، [احتمالاً] در تخت فولاد بالای سر میر معصوم آتی الذکر مدفون گردید. (۲)

وی را تألیفاتی است: ۱- خزائن الانوار، در تفسیر که جلد اول آن نوشته شده و آن را به شاه سلطان حسین اهدا نموده است. ۲- جنّات الخلود، که در ۱۱۲۸ تألیف شده و مکرّر به طبع رسیده است.

۱- رجال اصفهان: ۲۰۷.

۲- به نوشته محدّث قمی وی مردی عالم و ورع و زاهد، صاحب مقامات علیّه، و کرامات جلیّه بوده، اخذ حدیث کرده از تقیّ مجلسی، و حافظ قرآن مجید بوده، و هفت مرتبه به حج مشرف شده که بیشترش پیاده بوده. منتهی الآمال ۱۶۲:۲. وی دارای اجازه روایی از سید عبدالوهاب طباطبائی تبریزی است که در سال ۱۱۳۷ نگاشته شده و به واسطه او از علامه مجلسی نقل حدیث می کند.

۶- میر محمد صادق خاتون آبادی

اشاره

ابن میر محمد رضا بن میرزا ابوالقاسم مدرس، در ۱۲۰۷ متولد شده، و در شب ۱۴ رجب سال ۱۲۷۱ وفات یافته است.

مشارالیه جزو ائمّه و مدرسین مسجد شاه بوده، (۱) و از تألیفات او کتاب اربعین به طبع رسیده است.

در مکارم الآثار (۳۲۴:۲) شرح حال او را نگاشته و گوید: کتاب اربعین او «کشف الحق» نام دارد.

پدرش: میر محمدرضا، در شب ۹ رجب سال ۱۲۳۸ سال ۱۲۳۸ وفات یافته، و او نیز مدرس و امام مسجد شاه بود.

میر محمد تقی خاتون آبادی

فرزندش: میر محمد تقی نیز عالم و فاضل بوده، و در نزد پدر خود و آقا سید حسن بید آبادی درس خوانده، و در حسین آباد امامت می نموده، و در اواخر عمر در محلّه باغات، امامت داشته (مراد: مسجد آقا علی بابا می باشد) و در ۲ شنبه ۹ شوال ۱۳۰۸ وفات یافته، در تخت فولاد [مقابل تکیه مادر شاهزاده] مدفون گردید.

۱- به نوشته محدث قمی وی عالم فاضل کامل ورع تقی نقی، جامع معقول و منقول، و مدرس در اغلب علوم بوده، اکثر علمای بلاد از تلامذه او بودند. امامت کرد در جامع عباسی مدت ۳۲ سال، ازهد اهل زمان خود بوده، مدت ۴۰ سال روزه گرفته، و به اندک چیزی تعیّش کرده، و در مدت عمر خود در مجلس حکام و سلاطین داخل نشده، مگر یک شب به جهت محاجه با میرزا علی محمد باب. اخذ کرده علم فقه را از محقق قمی و شیخ محمد تقی صاحب حاشیه بر معالم. ر.ک: منتهی الآمال ۱۶۵:۲.

۷– میر محمد صادق خاتون آبادی

ابن میر عبدالحسین بن میر محمد اسماعیل اول. عالم فاضل محقق بوده، و در فتنه افغان در روز ۲۱ ربیع الثانی سال ۱۱۳۴ شهید شده، در تکیه خاتون آبادی ها مدفون گردید. (۱)

۸– میر محمد صادق خاتون آباد

ابن میر علینقی بن میر عبدالله (برادر میر محمد اسماعیل اول) عالم فاضل محقّق جامع، (۲) در سال ۱۱۲۳ وفات یافته است.

۹– میر محمد صادق خاتون آبادی

ابن میر عبدالکاظم، عالم فاضل، در جمادی الاولی سال ۱۱۳۴ متولد، و در ۱۲۱۹ وفات یافته، قبرش در اوان علمای نجف اشرف. (۳)

۱۰– میر محمد صادق منجّم

ابن سید محمد بن هادی بن محسن بن هادی بن محسن بن کریم بن سید علی (برادر شاه مراد).

عالم فاضل، و منجم کامل، در سال ۱۲۴۴ بلا عقب (۴) وفات یافته.

از آثارش دفتر تقویم است که مدت هفتاد سالا ز زیج الغ بیک استخراج نموده است.

۱– الذریعه: ۸:۲۲۱.

۲– الذریعه ۸:۲۲۰.

۳– الذریعه ۸:۲۲.

۴– رجال اصفهان: ۶۶ و ۲۱۸.

در مآثر و الآثار در ضمن شرح حال حاج میرزا حمد ملابشی نامی از او برده شده است. (۱)

۱۱- میر عبدالحسین خاتون آبادی

ابن میر محمـد باقر بن شاه مراد، عالم فاضل، محقق مورخ، از شاگردان ملا محمـد تقی مجلسـی و ملا محمد باقر سبزواری (۲) است.

در شعبان ۱۰۳۷ متولد، و در ۱۰۹۷ یا ۱۱۰۰ وفات یافته، در مزار بابا رکن الدین مدفون گردید. (۳)

۱- در مآثر به نقل از میرزا احمد منجم باشی اصـفهان آمده: میر محمد صادق منجم ـ علیه الرحمه ـ از سادات عالی درجات خاتون آبادی، در غالب علوم لا سیما فقه و اصول و نجوم استاد، و قرب ۸۰ سال عمر نموده است، و تقریباً ۷۰ سال استخراج از زیـج الغ بیگ گورکانی کرده است. در احکام تسلّط داشـته، احکام مسـلم از آن مرحوم معروف است. چهل سال تاریخ ایران ۲۸۵:۱.

۲- رجال اصفهان: ۶۶ و ۲۱۸.

۳- محدّث قمی می نویسد: میر عبدالحسـین فاضل کامل عالم ورع محدث فقیه ثقه، مجمع اخلاق فاضله، کثیر الجد در عبادت و زهد و تقوا. ر.ك: منتهی الآمال ۱۶۲:۲. به نوشته مرحوم همایی: قبر او علی التحقیق جلو روی پسرش میر معصوم خارج بقعه آقا محمد بید آبادی است که صورت قبر دارد اما سـنگ لوح ندارد... کسانی که مزار بابا رکن الدین را خیال می کردند تکیه مخصوص بابا رکن الـدین است - و حال آن که مطلق اراضـی تخت فولاد در قـدیم، مزار بابا رکن الـدین و مقبره رکن الدین مقصود است - توهّم کرده اند که قبر میر عبدالحسین در داخل تکیه بابا بوده و از اینجا به نجف یا کربلا نقل شده است. تاریخ اصفهان: ۱۳۴.

کتب زیر از اوست:

۱- شرح بر شاطبیّه، در علم تجوید

۲- شرح بر شافیه ابن حاجب

۳-وقایع السنین و الاعوام، مشهورترین تألیفات اوست.

۴- ترجمه رساله شهید ثانی در معنی ایمان «حقایق الایمان» و نسخه آن نزد نگارنده موجود است. تاریخ ترجمه: دوشنبه سلخ جمادی الاولی ۱۰۹۸.

۱۲- امیر عبدالکاظم خاتون آبادی

ابن میر محمد صادق بن میر عبدالحسین، عالم فاضل نسّابه، در سال ۱۰۹۵ متولد، و در ۲۱ شعبان سال ۱۱۵۱ وفات یافته، در صحن نجف اشرف مدفون گردیده.

وی مؤلف شجره نامه ای است که در آن سادات خاتون آبادی را تا سال ۱۱۳۹ نام برده است.

۱۳- حاج میرزا محمود خاتون آبادی

ابن میر سید علی بن میر محمد صادق بن میر محمد رضا فرزند میرزا ابوالقاسم مدرس، عالم فاضل. پدرش از علما و ائمه جماعت مسجد شاه اصفهان بوده، و در سال ۱۲۹۵ به مناسباتی ترک جماعت در آنجا نموده، و فرزندش در سال ۱۲۸۹ متولد، و نزد علمای اصفهان و نجف تحصیل نموده، و در مسجد آقا علی بابا اقامه جماعت می نموده، و در سال ۱۳۵۲ وفات یافته،

در تخت فولاد در تکیه سید العراقین مدفون گردید.

۱۴- میر معصوم خاتون آبادی

ابن میر عبدالحسین، عالم فاضل زاهد محقّق بوده. گویند: آقا محمد بید آبادی خوابی در جلالت قدر و عظمت شأن او دیده، و بدین جهت وصیت کرده که در جنب او دفنش کنند؛ و همین موضوع، علت انتقاد بیشتر مردم بدو شده است. (۱)

در ۱۱۵۵ وفات یافته، (۲) ماده تاریخ وفاتش را خادم شاعر اصفهانی گوید:

زهد معصوم چون حدیثش بود *** باز او شافعش بلطف و کرم

آقا سید ابوالقاسم دهکردی

ابن سید محمد باقر بن ابراهیم دهکردی، فقیه مجتهد اصولی، عالم فاضل، از اعاظم مجتهدین و مدرسین اصفهان بود.

در شهرکرد در روز شنبه غرّه رجب سال ۱۲۷۲ متولد شده، و در نزد آقا میرزا ابوالمعالی کلباسی، و حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی، و آقا میرزا محمد حسن نجفی [و ملا اسماعیل حکیم] و دیگران تحصیل نموده، و در

۱- رجال اصفهان: ۸۱.

۲- تاریخ دقیق فوت وی به نقل استاد سید محمد علی روضاتی از یادداشتهای نسخه خطی النهایه فی شرح الهدایه تونی: ظهر روز جمعه ۲۴ جمادی الاولی سال ۱۱۵۵ بوده است.

سامراء خدمت میرزای بزرگ (۱) شیرازی رسیده، و در نجف نزد شیخ زین العابدین مازندرانی و حاج میرزا حسین نموری تلمّذ فرموده.

در اصفهان مدرسه صدر تدریس، و در مسجد سفره چی اقامه جماعت می فرموده، و مرکز فتوی و مراجعات مردم بود.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- بشارات السالکین، یا واردات غیبیّه ۲- جنّه المأوی، در اخلاق ۳- حاشیه بر جامع عباسی ۴- حاشیه بر نخبه حاجی کلباسی ۵- حاشیه بر تفسیر صافی ۶- حاشیه بر وافی ۷- ذخیره، در ادعیه ۸- رساله ای در مبحث الفاظ ۹- رساله ای در قبض ۱۰- رساله ای در طهارت ۱۱- رساله علمیّه جهت مقلّدین [= هدایه الانام] ۱۲- شرح بر شرایع، در دو مجلد ۱۳- شرح فارسی بر من لا یحضره الفقیه ۱۴- فوائد، در متفرقات ۱۵- لمعات، در شرح دعای سمات ۱۶- وسیله المنابر یا منبر الوسیله که آن را وسیله نیز گویند، در دو مجلد؛ و غیره. (۲)

مشارالیه در شب ۶ شوّال المکرّم سال ۱۳۵۳ در اصفهان وفات، در زینبیه مدفون گردید.

حاج میرزا ابوالقاسم زنجانی

اشاره

فرزند میرزا محمد باقر بن حاج میرزا علی نقی بن میرزا محمد علی بن امیر محسن موسوی اصفهانی.

ص: ۱۹۴

۱- ریحانه الادب ۲:۲۴۴.

۲- رجال اصفهان: ۱۴.

میرزا علی نقی زنجانی

امیر محسن جدّ سادات موسوی زنجان و اصفهان است که نواده او: حاج میرزا علی نقی به اصفهان، مهاجرت نموده است و در این شهر پس از وصول به مقامات عالیه علم و اجتهاد به تدریس و اقامه جماعت در مسجد خیاطها که آن را مسجد زنجانی ها نیز گویند اشتغال جسته، دارای تألیف و تصنیف بوده.

در ماه صفر سال ۱۲۵۸ وفات یافته، (۱) در تخت فولاد، جنب فاضلان مدفون گردید. (۲) دارای خطی نیکو بوده و حواشی بر کتاب ذریعه الضراعه تألیف محقق فیض کاشانی در سال ۱۲۲۱ نگاشته. نسخه آن در کتابخانه آستانه رضویّه موجود است.

میرزا محمد باقر زنجانی

مرحوم آقا میرزا محمد باقر، عالم محقق، و فقیه جامع، و مجتهد اصولی، در اصفهان خدمت حاج سید اسدالله بید آبادی و حاج محمد جعفر آباده ای

ص: ۱۹۵

۱- رجال اصفهان: ۵۸.

۲- ضیاء اصفهانی اشعاری در سوگ او سروده که بر سنگ مزار او حک شده و ماده تاریخ آن چنین است: از پی تاریخ او کلک ضیا زد رقم *** رفت بسوی جنان هادی راه یقین شگفت این که مرحوم مهدوی و همایی با مشاهده این اشعار بر روی سنگ لوح او گمان نموده اند که سنگ و اشعار مربوط به میرزا هادی دولت آبادی است و جزو مدفونین در جوار فاضل هندی، میرزا هادی دولت آبادی را هم علاوه بر میرزا علی نقی زنجانی ذکر کرده اند!!

تحصیل نموده و از آنان اجازه روایت گرفته، سپس در اعتاب مقدّسه به درس آقا شیخ مرتضی انصاری، و صاحب جواهر، و آقا شیخ مهدی نجفی حاضر شده، و از آنان نیز به دریافت اجازه مفتخر گردیده، پس از مراجعت در اصفهان سال ها در مسجد خیاطها تدریس و اقامه جماعت فرموده، (۱) و در ربیع الاول سال ۱۳۰۳ وفات یافته، در وادی السلام نجف مدفون شد.

کتب و رسائلی تألیف نموده که از آن جمله است: رساله ای در مصرف سهم امام (علیه السلام) و غیره.

اما صاحب عنوان:

عالم فاضل محقق، و مجتهد فقیه اصولی، از شاگردان آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی، و حاج میرزا بدیع درب امامی، و در نجف خدمت حاج میرزا حبیب الله رشتی و ملا لطف الله مازندرانی رسیده، و سال ها از محضر آنها استفاده کرده، و از هر چهار نفر مذکور، و شیخ الشریعه اصفهانی و حاج ملا محمد ایروانی اجازه داشته، و در اصفهان به تدریس و اقامه جماعت و ترویج دین قیام می نموده.

در رجب سال ۱۳۳۶ در اصفهان (۲) وفات یافته، در تخت فولاد در تکیه ای مخصوص مدفون گردید.

برادرش: مرحوم حاج میرزا محمد علی زنجانی نیز عالمی فاضل بوده، و در ترویج دین، و قمع معاندین و مخالفین زحمات زیاد کشیده، و سرانجام در

۱- رجال اصفهان: ۵۸.

۲- رجال اصفهان: ۵۸.

۱۹ محرّم سال ۱۳۴۷ وفات یافته، در جنب برادر مدفون گردید. (۱)

میر ابوالقاسم فندرسکی

اشاره

فرزند میرزا بیک بن میر صدر الدین موسوی استر آبادی، از سادات سمّاکی استر آباد در گرگان. حکیم و فیلسوف عالی قدر، از مفاخر دانشمندان ایران و اسلام، در حکمت طبیعی و الهی و ریاضی و جمیع علوم عقلیه ماهر و استاد بوده.

در اعیان الشیعه (۶۸:۷) به نقل از ریاض العلماء گوید: حکیم فاضل فیلسوف صوفی مشهور کثیر المهاره فی العلومن العقلیه و الریاضیّه، لکنّه قلیل البضاعه فی العلوم الشرعیه، بل و العربیه!

در طریق الحقایق (۷:۳) شرحی راجع به ملاقات او با یکی از اقطاب در هندوستان، و اعتکافش در خانقاه او به مدت هفت سال، و کیمیا شسدن بدنش نوشته که نقل آن خارج از موضوع کتاب ما می باشد.

در تمام کتب او را به جلالت و عظمت نام می برند، و از فضایل علمی و ملکات نفسانی و ریاضیاتش ستایش می کنند.

۱- مرحوم میرزا حسن جابری می نویسد: میرزا محمد باقرب شهیر به زنجانی مجتهدی گوشه نشین، ولادتش در اصفهان، و امامتش در مسجد خیاط ها که والد مرحومش آقا سید علی نقی زنجانی امام بوده، و رحلتش ۱۳۰۳. فرزندانش: حاج میرزا ابوالقاسم و حاج میرزا محمد علی مجتهد بودند، ولی برخلاف رویه پدر رفته که در قتل حاج هادی و حاج حسین متهم به بابیت تصمیم گرفته، چون مرحوم میرزا محمد باقر عنوانش همه گوشه گیری و ترک عناوین ظاهری بوده. تاریخ اصفهان: ۳۱۵.

در سال ۱۰۵۰ در اصفهان وفات یافته، (۱) و در اول تخت فولاد مدفون شد، سپس تکیه ای بزرگ جهت او احداث نمودند که به تکیه میر معروف است. قبر در قسمت غربی تکیه، روی ایوانی بلند بسته شده (۲) است.

کتب زیر از تألیفات اوست:

* تاریخ صفویّه (۳) ۱- تحقیق المزله ۲- حقایق الصنایع ۳- دیوان اشعار ۴- شرح مهابارات، معروف به جوک، از کتب هندی
* کتابی در تفسیر ۵- مقوله الحرکه و التحقیق فیها؛ و غیره. (۴)

میر فندرسکی گاهی به مناسبت حال، اشعاری می سروده که از آن جمله است:

شرب مدام شد چو میسر مدام به *** چون می حرام گشت، به ماه حرام به

۱- رجال اصفهان: ۱۰۸.
۲- در وقایع السنین و الاعوام در ضمن وقایع سال ۱۰۵۰ ق آمده: فوت سید سند فطن کیس استاد الفضلاء، و رئیس الحکماء، میر ابوالقاسم فندرسکی، استاد جمعی از فحول چون سید سند میرزا رفیعای نائینی؛ و چون علّامه فهّامه آخوند ملا محمد باقر خراسانی؛ و چون استاد الفضلاء آقا حسین خوانساری رحمه الله علیه. مؤلف ارقام، از جناب مولانا محمد علی استر آبادی (که مسلم عهد خود در صلاح و سداد و عبادت و اخلاق خوب، با قدر وافری از علم فقه و تفسیر و حدیث بود) شنید که می فرمود: میر ابوالقاسم مردی بود در کمال دیانت و خوش مذهبی، و معتنی به شأن تصلّب در ظواهر شرع و صاحب دین بود.
۳- کتاب تحفه العالم در سرگذشت شاه سلطان حسین صفوی از تألیفات میرزا ابوطالب فندرسکی است که نسخه خطی آن که در سال ۱۱۰۴ نگاشته شده در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است.
۴- ریحانه الادب ۴:۳۵۸.

یک بوسه از رخت ده و یک بوسه از لبت *** تا هر دو را چشیده بگویم کدام به

قصیده او که به استقبال ناصر خسرو علوی قبادیانی گفته از قصاید حکمی است که مورد توجّه و عنایت حکما قرار گرفته و برخی بر آن شرح نوشته اند.

اول قصیده ناصر خسرو این است:

چیست این خیمه که گویی پر گهر دریاستی *** یا هزاران شمع در پیکانی از میناستی

قصیده میر ۳۲ بیت است، و اول آن این است:

چرخ با این اختران نغز و خوش و زیباستی *** صورتی در زیر دارد هر چه در بالاستی

صورت زیرین اگر با نردبان معرفت *** بر رود بالا همان با اصل خود یکتاستی

این سخن را در نیابد هیچ فهم ظاهری *** گر ابو نصرستی و گر بو علی سیناستی

سه شرح بر این قصیده به وسیله: ۱- محمد صالح بن محمد سعید خلخالی، از شاگردان ملا محمد صادق اردستانی ۲- حکیم عباس شریف دارابی، موسوم به تحفه المراد، متوفی به سال ۱۳۰۰ قمری، ۳- شرح محسن بن محمد گیلانی. نوشته شده و هر سه شرح به طبع رسیده است.

و هم چنین این قصیده را سید امیر محمود علی هندی تخمیس نموده، اول آن این است:

ای که ذاتت در دو گیتی مظهر اسماستی *** جوهریّ دهر را چو لؤلؤ لالاستی

بشنو از انجام خود حرفی که از مبداستی *** چرخ با این اختران نغز و خوش و زیباستی

صورتی در زیر دارد هر چه در بالاستی

در این تکیه جمعی از مشاهیر و بزرگان مدفون می باشند که از آن جمله است:

۱- سردار اسعد بختیاری

حاج علی قلی خان فرزند حسین قلی خان ایل بیکی، از مجاهدین صدر مشروطیت، متوفی در ۷ محرم ۱۳۳۶، تولدش در ۱۲۷۴ بوده است. (۱)

در کتاب فهرست مؤلفین (جلد ۴) چندین مجلد کتاب ترجمه از نویسندگان خارجی بدو نسبت می دهد که از آن جمله است: ۱- بولینا، (غاده الانگلیس) ۲- تاریخ حمیدی، از آثار پیر کیارد، رمان تاریخی سلطان عبدالحمید پادشاه عثمانی ۳- دفتر فرعون، ترجمه از نوشته الکساندر دوما ۴- ترجمه عهد نامه حضرت امیر (علیه السلام) ۵- شرح حال هانری سوم؛ و هفت مجلد کتاب دیگر.

۱- به نوشته مرحوم مؤلف: وی در زمان استبداد صغیر در فرانسه بود، به ایران آمده، به کمک بختیاری ها به اصفهان و سپس به طهران رفت، و به دستیاری مجاهدین گیلان، طهران را فتح نموده، و پس از ورود، مرتکب یکی از فجیع ترین اعمال تاریخی یعنی قتل مرحوم شیخ فضل الله نوری یکی از مجتهدین معروف طهران گردیدند، و این لکّه ننگ تا ابد به دامان او و آزادی خواهان ماند. رجال اصفهان: ۱۱۳.

فرزندش خان بابا خان در ۱۳۱۵ متولد، و در ۱۳۵۷ در زندان قصر وفات یافت.

طبع شعری داشته، از اشعار اوست: (۱)

مدام آهنگران کوی تقدیر *** برای شیر می سازند زنجیر

ز آه سوزناکم اندرین کاخ *** دل زنجیر شد سوراخ سوراخ

۲- حسین قلی خان بختیاری

فرزند جعفر قلی خان ایل بیکی، از رؤسای خوانین بختیاری، در ۲۷ رجب سال ۱۲۹۹ به دست ظلّ السلطان کشته شده است، در اشار «سیّاره» تخلص می کند. (۲)

در کتاب تاریخچه دو قرن اخیر شعرای چهار محال (:۱۸۶) شرح حال نسبتاً مفصلی از او مذکور است. در آنجا گوید که با عمان سامانی معاصر و معاشر بوده، و این رباعی را در وصف او گفته است:

عمان که محیط باشد از علم و هنر *** شعرش همه مؤلؤ است و ریزد ز دو لب

دریای خزر به پیش فضلش جویی است *** وز قطره پدیده گشته، این است عجب

از اشعار اوست (باید به لهجه لری خوانده شود):

دونی ز چه سر نزیده افتو *** یارم نَوَریستاده از خو

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۳۳.

۲- رجال اصفهان: ۱۱۳.

ابروی کج تو در همه خلق *** دادم مو نشان که هو مهِ نو

مو، با دل زار سی تو آیُم *** تو بانگ زنی که ای کُرَه رو

یارُم تو بساز کلک و کشتی *** ترسم که بگریمت بره اُو

۳- دیگر از مدفونین در این تکیه از خواتین بختیاری عبارتند از: جعفر قلی خان سردار اسعد، و جواد خان سردار اقبال (۱) بابا خان سردار اسعد (۲) ناصر قلی خان (۳) و یوسف خان امیر مجاهد (۴) و جمعی دیگر که احتیاج به تذکّر ندارد.

۴- سید جعفر صافی

فرزند محمد امین حسینی مرعشی، از شعرا و ادبای معروف، در ۱۱۳۰ متولد، و در ۱۲۱۹ وفات یافته؛ کتب زیر از آثار اوسیت:

۱- زبده الانساب، در نسب سادات مرعشی ۲- شهنشاه نامه، در مناقب رسول اکرم و امیرالمؤمنین (علیه السلام) ۳- مثنوی گلشن خیال. (۵)

از اشعار اوست:

دردا که دوای درد پنهانی ما *** افسوس که چاره پریشانی ما

ص: ۲۰۲

۱- شعرای دو قرن چهار محال: ۱۹۶.

۲- شعرای چهار محال: ۲۰۳.

۳- شعرای چهار محال: ۱۹۸.

۴- شعرای چهار محال: ۱۹۴.

۵- ریحانه الادب ۴۰۹:۳.

بر عهده جمعی است که پنداشته اند *** آبادی خویش را به ویرانی ما

دوران عمر

از آغاز تا سال ده ای عجب *** ندانی ز چپ راست و ز راست چپ

ز ده نیز تا بیست چون بنگری *** همه روز لهو است و بازی گری

خود از بیست هم نیز تا سال سی *** همی جویی افزونی از هر کسی

رسی تا چهل عیش و آرامش است *** همه روز عیش است و آسایش است

ز چل نیز در این سرای سپنج *** همی تا به پنجاه درد است و رنج

ز پنجه چو بگذشت سالش همی *** فزاید غمش بر غمش هر دمی

چو سال اندر آید ز پنجه به شصت *** به کنج مصیبت بباید نشست

در این روزگار آزمودم بسی *** ز هفتاد کم بگذارند کسی

ص: ۲۰۳

۵- سید روح الله فندرسکی

از اعقاب میر فندرسکی، عالم فاضل، قبرش جنب قبر میر. (۱)

۶- محمد حسین عنقا

فرزند همای شیرازی. (۲) از اساتید شعرا و گویندگان، و ملقب به ملک الشعراء بوده، سال ها انجمن ادبی اصفهان در منزل او منعقد می شده، و خود علاوه بر مهارت و استادی در فنون ادب، خط شکسته نستعلیق را شیرین می نوشته.

در جمادی الثانیه سال ۱۳۰۵ (۱۳۰۸) وفات یافته، در تکیه میر مدفون گردید.

از اشعار اوست:

آن دو افعی به سر دوش چه ضحّاک انداز *** فتنه در عالم از آن هندوی بی باک انداز

مار سان زلف خم اندر خم مشک افشان را *** بر سر دوش ز هر سوی چه ضحّاک انداز

ای که شادی ز تو دارد دل هر غم زده ای *** نظری بر من دلخسته غمناک انداز

توسن ناز بر انگیز و ز پیکان نگاه *** دل ما صید کن و در خم فتراک انداز

۱- رجال اصفهان: ۲۱۳.

۲- رجال اصفهان: ۲۱۰.

نه به اسباب بکن تکیه نه املاک جهان *** آتش عشق به اسباب و به املاک انداز

هر که بیند لب و آن حلقه زلفت گوید *** زخم افعی زده را چاره به ترپاک انداز

رستگاری طلبی گر به دو عالم عنقا *** دست بر دامن شاهنشه لولاک انداز

۷- كمال الدين مجلسى

متخلّص به «عاكف» فرزند ميرزا نور الدين چهره.

از خدمتگزاران فرهنگ نوين اصفهان، و از شعرا و گويندگان اين سامان، علوم قديم و جديد را نزد اساتيد اين شهر، آقايان: حاج مير محمد صادق خاتون آبادى، و شيخ محمد حكيم خراسانى، و سيد العراقين، و محاسب الدوله، و ميرزا رضا خان نائينى، و در شهر دزفول نزد آقا شيخ محمد باقر دزفولى فرا گرفته، و از فضلاى نامدار اين شهر به شمار مى رود.

در ۱۳۰۴، و در شب شنبه ۲ رجب سال ۱۳۸۷ وفات يافت. (۱)

سيد ابوالقاسم بختيارى

ابن محمد حسن بختيارى، مؤلف شرح نهج البلاغه، (۲) متوفى به سال ۱۲۷۲. (۳)

ص: ۲۰۵

۱- شعراى معاصر اصفهان: ۳۲۹.

۲- الكرام البرره: ۵۱.

۳- وى جد مرحوم آيه الله سيد حسين حائرى بروجنى داماد آيه الله العظمى سيد ابوالحسن اصفهانى است.

سید ابوالقاسم کوهپایه ای

احمد بن محمد (حسین) حسنی حسینی قهپایه ای. ا

عالم فاضل محقق، از شاگردان حاج سید محمد باقر حجه الاسلام است. کتب زیر از اوست:

۱- الارشاد، در شرح حال صاحب بن عبّاد، که در سال ۱۲۵۹ آن را تألیف نموده و به طبع رسیده است. (۱)

۲- تحف العقول فی توضیح قوانین الاصول، حاشیه بر قوانین.

۳- فهرس ابواب الکتب الاربعه (استبصار - تهذیب - فقیه - کافی)

نواده اش مرحوم حاج سید حسین خوش آبی عالم فاضل، قبل از سال ۱۳۵۰ وفات یافت.

حاج شیخ ابوالقاسم دولت آبادی

اشاره

فرزند عباس، عالم فاضل زاهد، در اصفهان خدمت آقا میرزا احمد مدرس، و آقا سید ابوالقاسم دهکردی، و ملا عبدالکریم گزی، و حاج میر محمد صادق [خاتون آبادی] و غیره تلمّذ فرموده، و در نجف اشرف از محضر آخوند خراسانی، و شیخ الشریعه اصفهانی، و میرزا محمد حسین

۱- این کتاب در نفی معتزلی بودن صاحب بن عبّاد است. مؤلف آن می نویسد: هنگامی که این رساله تألیف شد و به نظر حاجی کلباسی و حاج محمد ابراهیم قزوینی رسید شبهای جمعه به زیارت قبر او رفتند و این موجب شد منوچهر خان مقبره ای برای او ساخت.

نائینی و دیگران استفاده نموده تا خود فقیهی جامع، و مجتهدی کامل گردید، و در سال ۱۳۳۷ به ایران مراجعت فرموده، گاهی در شهر، و زمانی در ده ساکن بود، و به تدریس و ترویج اشتغال داشته.

بالاخره در ۲۶ ذی حجه الحرام سال ۱۳۶۶ به سن متجاوز از هفتاد سال وفات یافته، در امام زاده شاهزاده محمود قریه دولت آباد مدفون گردید. (دولت آباد از بلوک برخوار، در دو فرسنگی اصفهان است).

کتب و رسائلی در فقه و اصول نوشته، و پس از فوت مرحوم آیه الله اصفهانی رساله ذخیره العباد ایشان را حاشیه نوشته و به طبع رسیده است.

قریه دولت آباد از قرای معروف برخوار است، و در این زمان، عالامی دیگر در آنجا ساکن بود به نام:

حاج ملا حسن دولت آبادی

عالم فاضل محقق، از شاگردان مرحوم آقا میرزا احمد اصفهانی، و شیخ الشریعه، و آخوند خراسانی، و بالاخص آقا سید محمد کاظم یزدی، قبل از سال ۱۳۶۰ وفات یافته، در یکی از اطاق های صحن امام زاده نرمی مدفون گردید. (۱)

۱- به نوشته مؤلف وی در اصفهان از شاگردان آقا سید محمد باقر درچه ای و میر محمد صادق خاتون آبادی بوده و از جمعی از استادان خود و دیگران اجازه روایت و گواهی اجتهاد داشته، و در حسن معاشرت و لطف کلام، معروف خاص و عام بوده است. در مدرسه نیم آورد ساکن، و سطوح فقه و اصول تدریس می کرده. مزارات اصفهان: ۲۶۹.

امام زاده نرمی، معروف است که: ابراهیم بن حضرت موسی بن جعفر (علیه السلام) است و در قریه زمان آباد معروف به نرمی نزدیک دولت آباد قرار دارد.

دیگر از مدفونین در این امام زاده:

حاج ملا علی عاشق آبادی از شاگردان آقا سید محمد باقر درچه ای. (۱)

و حاج میرزا علی محمد طبیب کربکندی از شاگردان مرحوم حاج میرزا محمد باقر حکیم باشی.

حاج شیخ ابوالقاسم زفره ای

اشاره

معروف به حاجی آخوند، فرزند ملا علی.

عالم فاضل زاهد متقی، از مدرسین سطوح در اصفهان، و محدثین و واعظین بود. اغلب فضلای معاصر اصفهان از شاگردان ایشانند.

کتب زیر از تألیفات ایشان است:

۱- رساله در اصول دین، که به طبع رسیده ۲- کتابی در قاعده دایره هندی ۳- کتابی در علوم غریبه ۴- کتابی در مکروهات موجب فقر.

صاحب عنوان در علوم غریبه و جفر و اعداد و طلسمات نیز زحماتی کشیده و در این موارد، کارهایی بدو نسبت می دهند.

۱- این عالم جلیل در سال ۱۳۰۹ شمسی در سن ۴۰ سالگی وفات نموده و در اصفهان در قبرستانی در جادّه انوشیروان دفن شد، و بعدها آن قبرستان تبدیل به خیابان شد و از بین رفت.

در روز دوشنبه ۲۸ رمضان المبارک ۱۳۵۲ به سن قریب به نود سال در اصفهان وفات یافته، (۱) در بقعه تکیه بروجردی مدفون گردید.

ذیلاً به نام چند نفر از فضلای قریه زفره اشاره می شود:

۱- حاج ملا آقا جان زفره ای

فرزند حاج محمد علی بن عبدالله، (۲) در ۱۲۵۷ متولد، و در ۱۳۳۴ وفات یافته.

۲- ملا ابراهیم زفره ای

از علمای معاصر فتح علی شاه قاجارو

۳- ملا ابو تراب زفره ای

عالم فاضل، ساکن قریه برزان، از شاگردان شیخ مرتضی ریزی و آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی بوده، و در رمضان سال ۱۳۳۴ فوت شده، در صحن تکیه شیخ مرتضی مدفون گردید.

۴- ملا حسین زفره ای

فرزند ملا علی. عالم فاضل عارف خطاط، نستعلیق را در کمال استادی می نوشت. قبرش نزدیک مقبره فیض در تخت فولاد.

۱- رجال اصفهان: ۸۲.

۲- منتخب اشعار رجاء ۲:۸۹.

۵- ملا محمد رضا زفره ای

فرزند ملا عباس زفره ای. واعظ و شاعر «عنبر» تخلص، ساکن قریه حبیب آباد برخوار.

۶- عبدالجواد زفره ای

فرزند محمد علی رجاء زفره ای، به شاعر و ادیب متخلّص به «اختر» در ۲۵ رمضان ۱۳۱۶ متولد، و در (۱) ۱۷ ربیع الاول سال ۱۳۴۳ وفات یافته، قبرش در قبرستان زفره.

۷- ملا محمد علی رجاء زفره ای

ابن حسن بن محمد بن علی بن نعمت الله. عالم فاضل،و ادیب کامل، شاعر متخلص به «رجاء» در محرم ۱۲۸۱ متولد، و در عصر روز شنبه ۲۸ محرم ۱۳۶۱ وفات یافته، در زفره مدفون شد.

از کودکی در اثر ابتلا به مرض آبله، دست راست او فلج شداه و با دست چپ می نوشت. در اثر سعی و کوشش و مجاهدت، با نبودن وسایل عادی، در اثر استعداد و هوش خدادادی در اغلب علوم، از صرف و نحو و فقه و اصول و رمل و جفر و اعداد و طلسمات صاحب ربط گردید، (۲) و در قریه زفره به امور شرعیه از قبیل تدریس و وعظ و تحریرات شرعی و امور دیگر، روزگار می گذرانید، و مورد وثوق و احترام عموم اهالی بود، و در خلال آن به مطالعه و تألیف و تصنیف پرداخته، و در حدود ۲۴ مجلّد کتاب و رساله تألیف نمود که

ص: ۲۱۰

۱- منتخب اشعار رجاء ۲:۸۹.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۲۰۷.

از آن جمله است:

۱- اسهل اللغات، یا منتخب اللغات ۲- کتاب الارث ۳- تجوید و ترتیل قرآن ۴- خلاصه النجوم ۵- دبستان الشعراء، در عروض و قافیه ۶- دیوان اشعار ۷- رکاز الدعوات، در سرائر مربعات ۸- سپهر للغه ۹- عمان الحساب، در نظم خلاصه الحساب ۱۰- قواعد الرمل ۱۱- قواعد النجوم ۱۲- گلستان الادباء، در معما ۱۳- گلچین رجاء، دو مجلد که به سعی فرزندش آقای محمد حسن رجائی از کارمندان صدیق فرهنگ اصفهان جمع آوری و طبع گردیده. (رجائی نامبرده در شب ۵ ذی قعده ۱۳۴۹ متولد گردیده، و علاوه بر کتاب نامبرده، مؤلف تذکره الاطباء در اسامی کتب تاریخ و انساب می باشد که قسمتی از آن نیز به طبع رسیده است.)

۱۴- منتخب المقدمات، در صرف و نحو ۱۵- متفرّقه النجوم ۱۶- دو مجموعه در علوم مختلف که عموم آنها نزد فرزند سابق الذکرش موجود است. (۱)

از اشعار صاحب عنوان است:

ساقیا درآ از در با جمال نورانی *** نای و مطرب و نی آر تا به کی پشیمانی

چنگ زن دمی بر چنگ با دف و غزل خوانی *** مل تو بی تأمّل ده باز یک دو فنجانی

شاید از غم دوران جان من تو برهانی

۱- مقدمه گلچین رجاء زفره ای.

حاج میرزا ابوالقاسم بید آبادی

ابن حاج علی اکبر بید آبادی اصفهانی. ادیب فاضل شاعر، متخلص به «راجی» متوفی به سال ۱۳۰۱، و مؤلف: ۱- حقایق ناصری، منظومه فارسی مطبوع ۲- حقایق النبویه و العلویّه، منظوم ۳- علاج الامراض بالادعیه و الادویه، فارسی و مختصر است. ۴- همیان، و غیره که همگی در نزد مرحوم سید ابوالقاسم اصفهانی نجفی موجود بوده است.

وی را برادری است موسوم به میرزا نصر الله که عمر زیادی کرده، و در ۱۳۱۳ در نجف وفات یافته است. (۱)

حاج سید ابوالقاسم سدهی

فرزند محمد علی حسینی طهرانی. عالم فاضل و واعظ کامل کثیر التألیف، در سال ۱۳۳۹ پس از اعمال حج در مکه معظّمه وفات یافته. (۲)

کتب زیر از اوست:

۱- بدایع الاخبار، در اخلاق ۲- بشاره الابرار، در احوال شیعه الکرار فی دار القرار، در چهل هزار بیت ۳- برهان الرساله، در اثبات نبوت خاصّه ۴- حسام الشیعه، در اثبات امامت امیرالمؤمنین (علیه السلام) ۵- خصایص الایام، در وقایع الایام ۶- دلائل الربوبیه، مطبوع ۷- لمعات الانوار، مطبوع ۸- نفایس اللاخبار [مطبوع] و غیره.

۱- نقباء البشر: ۷۱ و مواضع مختلف الذریعه.

۲- نقباء البشر: ۷۲.

میرزا ابوالقاسم طبیب احمد آبادی

مشهور به «ناصر حکمت» فرزند میرزا محمد علی بن حاج محمد.

عالم فاضل، و حکیم جامع، و طبیب حاذق، عابد زاهد ورع متقی، از اطبای مشهور، و مدرسین طب قدیم در اصفهان به شمار می رفت. در تداوی امراض، مهارت و حذاقتی داشت و معالجات غریبه ای از او نقل می شود.

در نزد: میرزا عبدالعلی هرندی، و میرزا ابوالقاسم مدرس رشتی، و حاج میرزا محمد باقر حکیم باشی، و میرزا ابوالحسن پا قلعه ای، و مدت زمانی نزد آخوند کاشی و جهانگیر خان قشقائی تلمّذ نموده، در دوشنبه دوم ربیع الثانی سال ۱۳۷۱ به سن نود و سه سالگی در اصفهان وفات یافته، در تکیه مادر شاهزاده مدفون گردید. (۱)

رساله «افیونیّه» از تألیفات او است که به فارسی تألیف نموده است.

میرزا ابوالقاسم خاتون آبادی

امام جمعه طهران، فرزند محمد محسن خاتون آبادی، عالم فاضل محقق جلیل، در ۱۲۱۵ در اصفهان متولد شده، و در ۱۲۳۷ به طهران مهاجرت نموده، و از سال ۱۲۶۳ پس از فوت عموی خود مرحوم آقا میر محمد مهدی امام جمعه (اولین امام جمعه طهران از خاندان خاتون آبادی) به منصب امام جمعگی منصوب شده، و در سال ۱۲۷۱ وفات یافته، و در مقبره

ص: ۲۱۳

۱- ر.ک: کتاب هشت بهشت، تألیف میرزا محمد طبیب زاده، فرزند صاحب عنوان.

سر قبر آقا طهران مدفون گردید. (۱)

کتب و رسائلی تألیف نموده که از آن جمله است:

۱- البلدان المفتوح عنوه ۲- رساله علمیه فارسی، مطبوع ۳- منتخب الفقه؛ و غیره.

* میرزا ابوالقاسم شریفی شیرازی، معروف به میرزا بابا، فرزند محمد نبی. عارف فاضل متکلم شاعر متخلص به «راز» از اقطاب سلسله ذهبیّه، نسبش از طرف پدر به میر سید شریف جرجانی، و از طرف مادر دختر زاده آقا محمد هاشم ذهبی است. (۲)

در مراجعت از طهران به شیراز در سال ۱۲۸۶ در مورچه خورت وفات یافته، جسدش را به اصفهان آورده، در سر قبر آقا دفن نموده، و پس از دو سال به مشهد مقدس نقل کردند. (۳)

مشارالیه را تألیفات عدیده است که تعداد آن پنجاه و یک مجلد می شود که از جمله آنهاست:

۱- اسرار الولایه ۲- براهین الامامه ۳- ترجمه تفسیر امام حسن عسکری (علیه السلام) و غیره.

از آن جایی که عادت صوفیه بر این است که هر کجا بزرگی و دانشمندی یافتنند فوراً آن را مرید و یا مراد مشایخ و اقطاب خود بدانند، در تذکره الاولیاء تألیف آقای شمس الدین پرویزی (:۱۵۳) شیخ مرتضی انصاری را از مریدان

۱- نامه دانشوران ۲:۳۸۸، المآثر و الآثار: ۲۲۳، الکرام البرره: ۶۲.

۲- دانشمندان فارس ۲:۵۵۹.

۳- طرایق الحقایق ۳:۲۱۱.

صاحب عنوان معرفی می نماید.

در مقالات الحنفاء (:۱۴۴) محل دفن او را مقبره علی بن سهل می نویسد و با میرزا ابوالقاسم ذهبی [خراسانی] تخلیط و اشتباه می نماید.

ابو مسعود رازی

احمد بن فرات رازی، عالم عارف محدث، از اکابر محدثین، و بزرگان حفاظ و محققین است. برخی وی را سنّی و صوفی می گویند، و جمعی او را شیعه و محدّث می خوانند، و آنچه بیشتر مورد نظر است آن که شرح حال او چنان که باید و شاید معلوم نیست و هر چه درباره او می گویند از روی حدس می باشند.

مرحوم حاج ملا احمد بیان الواعظین در کتاب خلد برین (۱۹۲:۱) شرح حال نسبتاً مبسوطی جهت او نوشته و او را بی نهایت تجلیل می نماید. در کتاب گنجینه آثار تاریخی اصفهان (:۳۵۳) شرح بقعه و خانقاه و سر در آن به تفصیل نگاشته شده است که در سال ۸۹۵ شخصی به نام محمد بن جلال الدین عربشاه آن را ساخته است.

بنابر آنچه معروف است قبر تا حدود یکصد و پنجاه سال قبل مورد توجه مردم بوده، و در این دوره به حکم مرحوم آقا سید صدر الدین عاملی که از مطلعین به علم رجال بوده خراب گردیده است. (۱)

در هر حال شیخ ابو مسعود در زمان خود و قرن ها پس از وفات، مورد توجه مرده بوده.

ص: ۲۱۵

۱- رجال اصفهان: ۱۴۴.

وفاتش در سال ۲۵۸ روی داده است. (محلّه مجاور مقبره را در شیخ گویند).

حافظ امام عبدالرحمن بن سعید بن عبدالصمد شهرستانی (از ثقات محدثین اصفهان) مرید و شاگرد او بوده است.

میرزا ابو المعالی محمد کلباسی

اشاره

فرزند مرحوم [آیه الله] حاج محمد ابراهیم.

عالم فاضل محقق، مجتهد جامع، فقیه اصولی، جامع معقول و منقول، از اکابر علما و مجتهدین، محقق مدقق و دقیق الفکر، کثیر التتبع، در غایت زهد و تقوی؛ درباره زهد و ورع ایشان بین الخواص و العوام حکایاتی منقول است که همگی دلالت بر عظمت مقام او می کند.

در شب ۴ شنبه ۷ شعبان ۱۲۴۷ متولد، و شب ۴ شنبه ۲۷ ماه صفر المظفر سال ۱۳۱۵ وفات یافته، در تخت فولاد، در تکیه ای مخصوص مدفون گردید.

در تذکره القبور درباره او فرماید: مجلس آن مرحوم، مصداق حدیث حواریین و عیسی (علیه السلام) بود که عرض کردند: من نُجالس؟ فرمود: مَن یُذَکّرکم الله رؤیته، و یزیدکم فی العلم منطقه، و یرغّبکم فی الآخره عمله. (۱)

در اصفهان خدمت آقا میر سید حسن مدرس تحصیل نموده. کتاب و رسائل زیادی تألیف فرموده که از آن جمله است:

۱- استخارات ۲- الاستشفاء بالتربه [مطبوع] ۳- الاستجاریّه ۳- الاستجاریّه ۴- الاسرافیّه ۵- بشارات، در اصول، سه مجلد ۶- تعارض استصحاب و الصاله الصحه

۱- رجال اصفهان: ۴۰.

۷- جبر و تفویض ۸- حجّیّت مظنّه ۹- رساله در تزکیه اهل رجال ۱۰- رساله در نیت. ۱۱- رساله در مفطر بودن قلیان ۱۲- سند صحیفه کامله ۱۳- شرح خطبه شقشقیّه ۱۴- شرح زیارت عاشورا ۱۵- شرح کفایه سبزواری، در فقه ۱۶- متجاوز از بیست رساله در شرح حال روات و علما [مطبوع] ۱۷- متجاوز از سی جلد کتاب و رساله دیگر در فقه و اصول و رجال ۱۸- شرح زیارت جامعه.

(مجموع کتب و رسائل تألیفی ایشان متجاوز از هشتاد مجلّد می شود).

جمعی کثیر از بزرگان علما و مجتهدین از شاگردان ایشان می باشند که معروف تر از همه آنها مرحوم آیه الله العظمی مرحوم حاج آقا حسین بروجردی رحمه الله علیه می باشد.

در شرح زندگانی مرحوم بروجردی چندین مجلد کتاب، و چند شماره مجله نوشته شده است که از جمله آنها کتابی است که نگارنده تألیف نموده و به ضمیمه تاریخچه شهر سامراء به طبع رسیده است.

جمعی از بزرگان علما و دانشمندان در بقعه و خارج آن مدفون می باشند که ذیلاً به نام چند نفر از آنها اشاره می شود:

۱- حاج میرزا کمال الدین ابو الهدی کلباسی

فرزند میرزا ابوالمعالی. عالم فقیه زاهد مجتهد اصولی، در زهد و تقوی مانند پدر بزرگوار و برادر عالی مقدار خود بی مثل و مانند بود، در مکارم اخلاق و صفات و حالات روحانی کم نظیر.

در اصـفهان نزد پدر خود و عده ای دیگر تلمذ فرموده، و جهت تکمیل به نجف اشـرف مهاجرت فرموده، و در آنجا از محضر مرحوم آقا سید محمد کاظم یزدی و آخوند خراسانی استفاده نموده، و پس از وصول به مقامات عالیه اجتهاد با اخذ اجازات از علمـای وقت به اصـفهان مراجعت نموده و به درس و بحث و تـدریس اشـتغال جسـته، حوزه درس ایشـان خصوصـاً در قسـمت رجال مورد نظر و عنایت اهل فضل بوده.

کتب و رسائلی تألیف فرموده (۱) که از آن جمله است:

۱- البدر التمام، در احوال پدر و جدّ والا مقام خود به طبع رسیده.

۲- التحفه الی سـلاله النبوه، و آن اجـازه ای است که جهت آیه الله العظمی آقای آقا سـید شـهاب الـدین نجفی مرعشـی مرقوم فرموده اند. (۲)

۳- حاشیه بر کفایه الاصول استادش.

۴- الدّر المثین فی جمله من المصنفات و المصنفّین.

۵- دره البیضاء، در اجازه روایت.

۶- زلات الاقدام، در اشاره به اشتباهات رجالی برخی از اعلام.

۷- سـماء المقال فی تحقیق علم الرجال، در دو مجلد که به سـعی فرزند دانشـمندش عالم فاضل آقای محمد کلباسـی در قم به طبع رسیده است.

۸- الصراط المستقیم فی التمییز بین الصحیح و السقیم.

۹- الفوائد الرجالیّه، حاوی سی فایده؛ و غیره.

صاحب عنوان در شب ۳ شنبه ۲۷ ربیع الثانی سال ۱۳۵۶ در اصفهان وفات

ص: ۲۱۸

۱- رجال اصفهان: ۴۳.

۲- این اجازه در کتاب المسلسلات ۱: ۷۴-۵۹ به چاپ رسیده است.

یافته، در مقبره پدر مدفون گردید.

ماده تاریخ وفات ایشان را مرحوم حاج میرزا حسن خان ضمن قطعه ای فرموده است.

جاءَ البشیر مُهنّیاً و مورّخاً *** اتل السلام علی مَن اتّبع الهدی

۲- حاج میرزا احمد ملا باشی

فرزند محمد حسن بن محمد علی بن میرزا عبدالله تفرشی حسینی.

عالم فاضل، و فقیه کامل. پدرش از فحول علمای تنجیم بوده، و جدش میرزا محمد علی نیز از فضلا و منجمین، و همشیره میر محمد صادق خاتون آبادی منجم [را داشته] است. در المآثر و الآثار درباره او [میر محمد صادق] گوید: در علم اختر شماری و ستاره شناسی از اعاجیب وقت بود، و در غالب علوم از فقه و اصول و نجوم استاد بوده. (۱)

میرزا محمد علی منجم از شیراز به اصفهان آمده، و در روز ۴ جمادی الثانی ۱۲۸۲ وفات یافته، و در جلو تکیه مادر شاهزاده مدفون گردید.

بعد از او میرزا محمد حسن به منصب منجم باشی گری مفتخر شده، و از آثارش رساله ای است در طالع و احکام میرزا یوسف آشتیانی مستوفی الممالک، و در سال ۱۲۹۸ وفات یافته، و منصب منجم باشی گری به فرزند او و صاحب عنوان رسیده است.

۱- مآثر و الآثار: ۲۸۴.

وی فاضل و عالم و فقیه بوده، و در اصـفهان مصدر امور شـرعی و عرفی بوده، در روز ۵ شنبه ۱۱ ربیع الثانی سال ۱۳۳۱ وفات یافته، در بقعه تکیه میرزا ابوالمعالی مدفون شد.

از (۱) آثارش کتاب دفتر تقویم است.

صاحب عنوان را دو فرزند برومند است:

۱- حاج میرزا محمد رضا ملا باشی

۲- حاج میرزا محمود ملاباشی

عالم فاضل، از شاگردان آقا ابوالقاسم دهکردی و دیگران بوده، و داماد حاج میرزا هاشم امام جمعه اصفهان می باشد.

در ( ) وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید.

۳- حاج میرزا جمال الدین کلباسی

فرزند آقا میرزا ابوالمعالی، از اعاظم علما و مجتهدین، ازهد زهّاد، و عابدترین افراد زمان خود بود.

در اصـفهان نزد پـدر و دیگران، و در نجف خـدمت آخونـد خراسانی تلمّذ فرموده؛ مدت عمر، دقیقه ای از تألیف و تدریس و عبادت غافل نبود. در مسـجد جوجو (جوجی) اقامه جماعت می فرمود، و نماز ایشان از زبـده ترین جماعات اصـفهان محسوب می شد.

۱- الذریعه ۲۱۶:۸ و رجال اصفهان: ۴۳.

در شب ۱۷ رمضان المبارک سال ۱۳۵۰ وفات یافته در جنب پدر مدفون گردید. (۱)

کتاب تلخیص الهیئه، در مهمات مسائل هیئت قدیم، و معرفت تقویم و اسطرلاب از اوست. (۲)

مشارالیه بزرگتر از برادر خود مرحوم آقا میرزا ابوالهدی می باشد.

حاج شیخ موسی کلباسی

اشاره

فرزند شیخ محمد بن جعفر بن حاج محمد ابراهیم کلباسی اصفهانی.

شیخ محمد جعفر کلباسی

پدرش: شیخ محمد جعفر، از علمای ازکیا، فاضل ادیب محقق (۳)، در ۱۴ شهر رمضان المبارک سال ۱۲۱۹ متولد، و در نزد پدر و دیگران تلمّذ فرموده، و در جمعه ۲۶ محرم الحرام سال ۱۲۹۲ وفات یافته، در مقبره پدر مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- رساله مبسوطی در حدود ۲- رساله ای دیات به نام تحفه الجعفریّه ۳- رساله ای در شرح حال (۴) پدر خود ۴- منهاج الهدایه ۵- منهج الرشاد، در شرح ارشاد.

مشارالیه دارای چهار فرزند بوده که عبارتند از:

۱- رجال اصفهان: ۴۳.

۲- نقباء البشر: ۳۰۸.

۳- رجال اصفهان: ۱۶۲.

۴- الکرام البرره: ۲۴۱.

۱- شیخ ابو تراب کلباسی (۱)

در نجف به درس آخوند خراسانی و حاج میرزا حسین بن حاج میرزا خلیل طهرانی حاضر شده، و در سال ۱۳۳۷ در نجف اشراف وفات یافته، و هم در آن زمین مقدس مدفون گردید.

در ماضی النجف و حاضرها آ(۲۲۳:۳) تولدش را ۱۲۷۹ در اصفهان، و وفات را در ۳۳۵۱۱ در نجف می نویسد، و از تألیفاتش ۱- حواشی بر کفایه ۲- رسائلی در فقه * السعه و الرزق، مجموعه احادیث مربوط به آن را نام می برد. (۲)

۲- شیخ محمد حسن متوفی به سال ۱۳۱۴ در اصفهان امام مسجد گرگ یراقها.

۳- شیخ محمد حسین متوفی به سال ۱۳۲۱ در اصفهان.

۴- حاج شیخ موسی صاحب عنوان، عالم فاضل، متولد در ۱۲۸۹، و متوفی در ۱۳۵۸، مدفون در بقعه عمّ بزرگوار خود.

۵- حاج میرزا موسی انصاری

ابن میرزا سلیمان ادیب فاضل، و شاعر معمّر، از سلسله انصاری های اصفهان، معروف به شیخ الانصار، در ۱۲۳۷ متولّد، (۳) و در چهارشنبه ۲۲

۱- نقباء البشر: ۲۹.

۲- این کتاب از شیخ محمد کلباسی فرزند شیخ ابو تراب است و در ماضی النجف نیز آن را از تألیفات شیخ محمد شمرده است.

۳- شعرای اصفهان: ۶۸.

محرّم الحرام سال ۱۳۶۰ وفات یافته، در این تکیه مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- انشاء جدید، مطبوع ۲- خلاصه اللغه، مطبوع ۳- دیوان اشعار.

مرحوم حاج میرزا حسن خان انصاری (۱) در تاریخ وفاتش گوید:

هر که در دنیا مقیّد شد به عشق پاکباز *** گاه رفتن نور مطلق در ظهور حق بدید

همچو پیر آل جابر خدمت پیر شعیب *** موسی آسا کرد و اشراقی ز نور حق بدید

وادی ایمن رسید و جابری تاریخ گفت *** شد مهاجر موسی انصار و طور حق بدید

از اشعار اوست:

زاهد مغرور از اعمال سالوس و ریا *** طاعتی گر می نماید قصد او لله نیست

پاک کن از لوح دل انصاریا زنگ ملال *** دور ایّامت اگر بر وفق خاطر خواه نیست

مخزن اسرار حق و آیت کبری علی است *** علت ایجاد عالم غیر سر الله نیست

ابوالمعالی نحاس

وزیر عضد الدین سدید الملک. ابوالمعالی در دیوان ملک شاه سلجوقی (۲)

۱- شعرای اصفهان: ۶۸.

۲- آثار الوزراء عقیلی: ۱۴۱.

بوده، به وزارت رسیده، لکن بخل و امساک بر وی غالب بوده و به همین علت، اعیان حضرت خلافت به قصد او بر خاسته و او را محبوس ساخته؛ از حبس گریخته و به لشگرگاه بر کیارق رفته، در سال ۵۰۷ در همدان وفات یافته است.

در کتاب خط و خطاطان (:۸۴ چاپ جدید) گوید: در بیشتر علوم ماهر بود، و در فنّ خط استیفا و سیاق قادر بود و در عصر خویش مانندی نداشت. وفاتش را در کتاب نامبرده: ۵۱۹ می نویسد.

از اشعار اوست:

نه همه ساله ظفر اهل ظفر یافته اند *** یا نه هرگز نچشیده است بدی نیک سگال

گر همه ساله بود کامروا مردم نیک *** پس چه بود آن همه ناکامی پیغمبر و آل

ابو نعیم اصفهانی

حافظ ابونعیم (به تصغیر) احمد بن احمد بن عبدالله بن احمد بن اسحق بن موسی بن مهران اصفهانی، سبط محمد بن یوسف البناء الاصفهانی.

محدّث جلیل القدر و عظیم المنزله، در رجب سال ۳۳۰ یا (۳۳۶) در

اصفهان متولد شده، و جهت اخذ حدیث و تحصیل علم، به شهرهای مختلف مسافرت فرموده، و سرانجام در یکشنبه ۲۱ محرم سال ۴۳۰ در اصفهان وفات یافته، در قبرستان آب بخشان مدفون گردید.

شرح حالش در عموم کتب شیعه و سنی (۱) به جلالت قدر و وثاقت، مذکور است.

کتب زیر از اوست:

۱- اربعین در حالات حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه ۲- تاریخ اصفهان، در دو مجلّد، به طبع رسیده ۳- حلیه الاولیاء، معروف ترین تألیف او ۴- ذکر المهدی (علیه السلام) ۵- ما نزل من القرآن فی امیرالمؤمنین (علیه السلام) ۶- معرفه الصحابه، و یازده مجلّد کتاب دیگر.

در کتب رجال از او به حافظ اصفهان، و گاهی حافظ دنیا تعبیر می کنند. وی از اجداد علّامه مجلسی است. برخی او را سنی و صوفی، و عده ای شیعه می دانند.

از ابی بکر احمد بن علی بن ثابت خطیب (۲) نقل شده که او گوید: جمع کرد بین حدیث و فقه و تصوّف، و ندیدم احدی را از مشایخ خود حافظ تر از او.

از شیخ ابو عبدالله محمد بن محمد اصفهانی (۳) نقل شده است که چون سلطان محمود غزنوی بر اصفهان استیلا یافت، از طرف خود، کسی را بر این

۱- اعیان الشیعه ۴:۹ و روضات الجنّات: ۷۵ و غیره.

۲- طبقات الشافعیه: ۴۷.

۳- تبیین کذب المفتری: ۲۴۶.

شهر والی گردانید، مردم بر او بشوریدند و او را کشتند. سلطان محمود مجدّداً به شهر مراجعت نموده و مردم را تأمین داد، و از تقصیر آنان در گذشت. چون روز جمعه شد و مردم جهت نماز جمعه در مسجد حاضر شدند جمعی کثیر از مردم بکشت، و چون مردم شهر قبلاً حافظ ابونعیم را از ورود به مسجد منع کرده بودند از این مهلکه جان به سلامت برد، و این موضوع را از کرامات حافظ دانستند.

مؤلف طرایق الحقایق (۲۵۱:۲) وی را از مورخین صوفیّه می نویسد.

در مذهب حافظ ابو نعیم اختلاف است، لکن قول به تشیع او از جهاتی برتر از اقوال دیگر است.

در روضات الجنّات (۷۵:۱) گوید: نقل شده است که میر لوحی موسوی سبزواری ساکن اصفهان از جمله کسانی است که با مجلسی عداوت داشته و از جهت همین عداوت، مردم را تحریک نموده، و قبر حافظ ابونعیم را خراب کرده، و از این تخریب قصد اذیت و آزار علامه مجلسی را داشته است.

و هم در آنجا از «نظام الاقوال» نقل می کند که قبر حافظ ابونعیم در اصفهان است، آن را زیارت کرده ام، و بر آن مکتوب است:

قال رسول الله (صلی الله علیه و اله و سلم): مکتوب علی ساق العرش: لا اله الا الله، وحده لا شریک له، محمد بن عبدالله عبدی و رسولی، و ایّدتُه بعلی بن ابی طالب (علیه السلام). رواه الشیخ الحافظ المؤمن الثقه العدل أبو نعیم أحمد بن محمد بن عبدالله، سبط احمد بن یوسف البنّاء الاصفهانی.

ص: ۲۲۶

(محمد بن یوسف بنّاء اصفهانی)

جدّ مادری صاحب عنوان، از مشایخ صوفیه، و بزرگان عرفا است. قبرش در محله خواجوی قدیم بوده، و اکنون کوچه ای به نام او معروف است، و تا این اواخر قبر در جنب مسجد، باقی بوده است، و نام او را گاهی احمد بن یوسف نوشته اند و غلط است.

وی محمد بن یوسف بن معدان بن یزید بن عبدالرحمن ثقفی بناء متوفی در ۳۸۶، عارف صوفی مستجاب الدعوه از بزرگان صوفیه است. کتبی در تصوّف تألیف نموده. (۱)

ابیوردی

ابو المظفّر محمد بن احمد بن محمد ادیب شاعر لغوی، در علوم لغت و ادب و حدیث و انساب و اخبار عرب و بسیاری از علوم دیگر، وحید عصر، و فرید دهر خود بوده.

کتب زیر از تألیفات اوست: (۲)

۱- الانساب ۲- تاریخ ابیورد ۳- تاریخ نساء ۴- تعله المشتاق ۵- الدره الثمینه ۶- طبقات العلوم ۷- قبسه العجلان فی نسب آل ابی سفیان ۸- المجتبی من المجتبی ۹- المختلف و المؤتلف ۱۰- دیوان اشعار مطبوع.

وفات صاحب عنوان در روز ۵ شنبه ۲۰ ربیع الاول سال ۵۰۷، ما بین دو نماز، به مرگ فجأه و یا مسموعاً در اصفهان روی داده است.

۱- اخبار اصفهان: ۲:۲۲۰.

۲- ریحانه الادب ۱:۳۶.

مولی احمد سبزواری اصفهانی

عالم جلیل ورع صالح، از تلامیذ آقا میر سید حسن مدرس اصفهانی، و از اساتید شیخ الشریعه اصفهانی بوده، و شاگرد از استاد خود مدح و ثنای بلیغ می فرموده. (۱)

آقا شیخ احمد اهتمام رنانی

عالم فاضل محقق معاصر، در ذی حجه الحرام سال ۱۳۸۷ به سن قریب به شصت به مرض سکته وفات یافت.

از آثارش کتاب فلسفه احکام به طبع رسیده، و از آن کثرت مطالعه و تحقیق نویسنده آشکار است.

آقا شیخ احمد مدرس زنجانی اصفهانی

معروف به مدرس صدری عالم فاضل، و مجتهد اصولی، در اهر زنجان متولد شده، و در زنجان و قزوین (۲) و نجف اشرف مهاجرت نموده، سال ها در آن استان می زیسته. در اواخر عمر به اصفهان مهاجرت کرده، در مدرسه ناصریّه جنب مسجد شاه سکونت کرده، و صبح ها در مسجد مزبور امامت می فرموده.

در روز نهم ربیع الثانی سال ۱۳۶۹ وفات یافته در تخت فولاد، مقابل تکیه میرزا ابوالمعالی مدفون گردید. (۳)

ص: ۲۲۸

۱- الکرام البرره: ۷۲.

۲- فهرست علماء زنجان: ۱۵.

۳- شعرای معاصر اصفهان: ۴۳۴.

به دو زبان عربی و فارسی شعر می گفته، و از آثارش: ۱- وجیزه در فرق بین سحر و معجزه ۲- هدایه الانام، در منظومه کلام به طبع رسیده است.

سید ابو علی احمد یزدی

از عرفا و فضلای ساکن اصفهان بوده، در ۱۲۷۸ متولد، و در ۱۳۱۳ وفات یافته است.

در کتاب آئینه دانشوران گوید: (۱) قبرش در تخت فولاد است.

سید احمد خاتون آبادی علوی

عالم فاضل متّقی.

سید عبدالله جزائری در اجازه کبیره خود گوید: از شرکای درس پدرم در اصفهان بود، و نزد میر محمد باقر و امیر محمد صالح و دیگران تلمّذ می فرمود، سپس به مشهد رضوی منتقل شده و از علما و مدرسین آنجا محسوب می شد. با وجود (۲) کمال تبحّری که در علم داشت در حکم و فتوی محتاط بود.

از تألیفاتش رساله ای است در جواب اعتراضاتی که علمای هند بر کتاب حقّ الیقین علاّمه مجلسی نموده اند.

در سال ۱۱۴۱ در مشهد وفات یافت.

۱- رجال اصفهان: ۱۹۸.

۲- اعیان الشیعه ۲۵۸:۸ و ۴۴:۹.

حاج میرزا احمد اصفهانی

در شغل مرثیه سرائی و روضه خوانی به مقامی سامی رسیده (۱) وصیت صوتش از طهران به همه جای ایران کشیده. (۲)

سید احمد طباطبائی

در اعیان الشیعه (۸:۳۳۴) نقل از تتمیم امل الامل گوید: عالم فاضل فقیه معظم، مورد توجه اهل علم، و مشار بالبنان بوده است. (۳)

سید احمد حائری بروجنی

ابن ابوالقاسم بن حسن حسینی بختیاری.

عالم فاضل، از شاگردان فاضل اردکانی و شیخ زین العابدین مازندرانی بوده، و در صحن حضرت اباالفضل (علیه السلام) اقامه جماعت می فرموده. در ۱۳۲۰ و اندی به ایران مراجعت نموده و در نزد عوام و خواص، محترم و به وظایف شرعی قیام فرموده.

در ۱۳۳۹ وفات یافته [در تکیه ملک در تخت فولاد مدفون گردید].

تقریرات اساتید خود را در فقه و اصول به رشته تحریر در آورده است.

۱- مآثر و الآثارک ۲۸۹.

۲- به نوشته مرحوم بیان در خلد برین (۱:۱۸۵) وی میرزا احمد اصفهانی ابن میرزا علی محمد شیرازی است که پس از سال ها اقامت در طهران به اصفغهان معاودت نموده و تا آخر عمر در کمال شهرت و عظمت به منبر می رفته و بین سال های ۱۲۸۰ تا ۱۲۹۰ فوت شده و به عتبات حمل و در سکوی واعظهای وادی السلام مدفون می گردد.

۳- نقباء البشر: ۱:۸۲.

وی را دو برادر عالم است:

۱- سید علی (فوت ۱۳۱۲).

۲- سید محمد. هر دو از علما و فضلا بوده اند.

سید محمد حسین بختیاری

سیـد محمد حسـین بن سـید علی بن ابوالقاسم بن محمد حسن. عالم فاضل، و مدرس معروف، (۱) در ۱۳۰۴ در اصفهان متولد شـده، و پس از تحصـیل مقـدمات به نجف اشـرف مهاجرت فرموده، و به درس آخونـد خراسانی و میرزا محمـد تقی شـیرازی حاضر شده، و سپس خود حوزه درس و بحث تشکیل داده، جمعی کثیر از فضلا به درس او حاضر شده، و دختر مرحوم آیه الله اصفهانی را به زوجیّت گرفته.

در ۲۶ محرم سال ۱۳۶۸ در طهران وفات یافته.

وی را تألیفـاتی اسـت که از آن جمله است: ۱- حاشیه وسیله النجاه ۲- رساله در قاعده لا ضـرر و لا ضرار ۳- حاشیه بر کفایه الاصول؛ و غیره.

احمد میرزا مرعشی

فرزند اسـحاق بن سید ابی تراب خلیفه سلطانی مرعشی. (۲) عـالم فاضل شاعر متخلص به «نیازی»، محـدّث فقیه مرتاض، ادیب شاعر.

مادرش دختر شاه سلطان حسین صفوی، و خود داماد شاه طهماسب ثانی بوده. دیوان اشعاری دارد.

۱- نقباء البشر ۲:۶۰۴.

۲- اعیان الشیعه ۷:۲۶۰.

در ۱۲۱۶ وفات یافته است.

از اشعار اوست (۱) :

به یک کرشمه زلیخاوشی دل ما را *** چنان ربود که یوسف دل زلیخا را

پدرانش عموماً اهل فضل و کمال بوده و به نام برخی از آنها اشاره خواهد شد.

فرزندش میرزا سید علی نوّاب نیز از علما و دانشمندان است.

حاج سید احمد دهکردی

اشاره

فرزند سید محمد باقر. عالم عارف، معروف به رحمت علی شاه حقّانی، از اقطاب سلسله خاکساریّه، ادیب و شاعر و مفسرّ. در اصفهان در خدمت آخوند ملا محمد حسین دهکردی ــ دایی خود ــ و آخوند کاشی، و میرزا محمد حسن نجفی، و برادر خود سید ابوالقاسم و دیگران تحصیل نموده، به نجف اشرف رفته، نزد آخوند خراسانی و جمعی تلمّذ نموده، در علوم شریعت و طریقت صاحب نظر شده.

در حدود سال ۱۲۸۵ در شهرکرد متولد، و در شب ۱۲ جمادی الاولی سال ۱۳۳۹ در اصفهان وفات یافته، در محلّه درکوشک (۲) در کوچه باغ حرم (خانه های حرم سلاطین آق قویونلو) در بقعه ای مخصوص مدفون گردید. (۳)

۱- مجمع الفصحاء ۲:۵۰۰.

۲- رجال اصفهان: ۱۷۶.

۳- در کتاب شناخت سرزمین چهار محال (۳۲:۲) می نویسد: قبرش در باغ جنب عمارت شخصی، و هنوز هم در خانقاه، اغلب مریدان در مواقع معین، دود و دمی، و ذکری و نوایی دارند.

کتب زیر از اوست:

۱- آغـاز حقیقت ۲- برهـان حقیقت نامه ۳- رشحات رحمت ۴- دیوان فنائی ۵- مثنوی در شـرح آیه نور ۶- مثنوی در شرح سؤال کمیـل بن زیـاد از حضـرت امیرالمؤمنین (علیه السـلام) در معنی حقیقت ۷- منطـق الطیر منظوم، در شـرح هفت وادی؛ و غیره.

از اشعار اوست:

سلطنت خواهی اگر خدمت درویشان کن *** حکم بر خشک و تر از همّت درویشان کن

خواهی از عارف بالله شوی بی شبهه *** طلب معرفت از صحبت درویشان کن

به جهان خواهی اگر قبله حاجات شوی *** خویش را وقف ره حاجت درویشان کن

صاحب عنوان در محله در کوشک، خانقاه داشـته، و جمعی را هـدایت و ارشاد نموده [!] و قبول از وفات، مریـدان را به خواهر زاده خود حاج آقا رحیم دهکردی منوّر علیشاه سپرده است.

(حاج آقا رحیم دهکردی)

عارف فاضل، از عرفای عالی مقدار، و مردان وارسته، بیشتر ایام سال را در

محل تولد خود ساکن، و گاهی به اصفهان (۱) آمده و در خانقاه پیر خود ساکن بود.

در روز تاسوعا سال ۱۳۶۸ در مراجعت از مکه معظّمه در بیروت وفات یافت، و هم آنجا مدفون گردید.

از اشعار اوست:

در همه شهر چو دیوانه تر از ما کس نیست *** پس یقین است که فرزانه تر از ما کس نیست

در خرابات حقیقت که مقام امن است *** بس خرابیم که ویرانه تر از ما کس نیست

گنج در خانه ویرانه دل هست نهان *** دل ویرانه دیوانه تر از ما کس نیست

زیر آن بار که افلاک و زمین ناف نهند *** بارکش اشتر مستانه تر از ما کس نیست

آقا میرزا احمد چهار سوقی

فرزند میرزا محمد باقر چهار سوقی صاحب روضات، عالم فاضل محقّق، (۲) در ۲۱ ربیع الثانی سال ۱۲۶۳ متولد، و در نزد پدر و عم خود و دیگر علمای اصفهان تلمذ فرموده، و در نجف اشرف آن را تکمیل نموده، فقیهی جامع، و عالمی فاضل بود.

۱- رجال اصفهان: ۱۷۷.

۲- نقباء البشر: ۹۱ و نمونه مختصر المکارم و اعیان الشیعه ۹:۲۱۱.

در چهارشنبه ۱۵ رمضان المبارك سال ۱۳۴۱ در نجف وفات یافته، در جنب عمّ بزرگوار خود مدفون گردید.

در احسن الودیعه (۵۷:۱) گوید: عالم فاضل زاهد عابد، از غایت زهد، ترك ریاست در اصفهان نموده، و به نجف مهاجرت کرده، و در گوشه ای به عبادت و ریاضت مشغول گردیده.

زنش بیگم دختر آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی است.

میرزا محمد حسن روضاتی

فرزندش: میرزا محمد حسن از علما و ائمه جماعت در مسجد جوزدان بود. فقیهی منزوی، و دانشمندی وارسته بود.

در ۱۳ ماه صفر ۱۲۹۸ متولد، و در ۱۷ شعبان ۱۳۸۰ وفات یافته، در جنب تکیه کازرونی در تکیه ای مخصوص مدفون گردید. (۱)

ماده تاریخ وفاتش را صغیر شاعر معاصر گوید:

سالکی سر کرد در جمع و پی تاریخ گفت *** در جزا سید حسن محشور گردد با حسین

احمد غفر اللهی

فرزند جعفر روغنی. شاعر و ادیب متخلّص به «جنّت» از شعرای معاصر

ص: ۲۳۵

۱- وی از شاگردان مرحوم میرزا یحیی مدرس، آخوند گزی کاشی و حکیم قشقائی بود و عمر خود را به مطالعه و اقامه جماعت و بیان احکام دین طی نمود. فرزند دیگر صاحب عنوان مرحوم سید محمد حسین ملاذ روضاتی است. ر.ك: مقدمه مناهج المعارف.

اصفهان است. در حدود سال ۱۲۷۰ خورشیدی متولد، (۱) و در ۲۷ جمادی الثانیه سال ۱۳۷۸ قمری وفات یافته، در تخت فولاد جنب اسماعیل خواجوئی مدفون گردید.

مادّه تاریخ وفاتش را برنا شاعر و ادیب معاصر گوید:

گفت برنا به شمسیش تاریخ *** جنّت ما شدی سوی جنّت

از اشعار اوست:

من آن زمان که گرفتم در این سرا منزل *** پی سراغ تو بودم، تو بودی اندر دل

ز خانه تو سوی کعبه بار بستم *** به جستجوی بپیموده ام رهی باطل

دمی که از همه باز آمدم به خانه خویش *** تو را ندیدم و گشتم به خویشتن واصل

به یاد خویش نبودم تو را نمی دیدم *** و گرنه یک نفس از خود نمی شدم غافل

آقا شیخ احمد حسین آبادی

فرزند شیخ محمد جواد بن محمد حسن اصفهانی.

فقیه مجتهد اصولی عالم زاهد ثقه عدل.

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۱۴۵.

[شیخ محمد جواد حسین آبادی]

پدرش: مرحوم آقا شیخ محمد جواد از علمای اعلام، و فقهای اسلام، و از شاگردان (1) شیخ محمد حسن صاحب جواهر، و مجاز از ایشان بوده، تاریخ اجازه: ۱۲۶۵، و مجاز از شیخ مرتضی انصاری می باشد.

وی را تألیفاتی چندی است که از آن جمله است:

۱- بحر البکاء، فارسی ۲- بساتین الریاحین، در اصول فقه ۳- ترجمه رساله نجاه العباد ۴- ترتیب و تلخیص خلاصه (الاقوال) علامه حلی که به طبع رسیده است. ۵- الرساله الاحمدیّه، به نام فرزندش آقا شیخ احمد صاحب عنوان ۶- الریاحین، در فقه استدلالی ۷- السراج الوهّاج، در شرح نتایج الاصول تألیف سیّد ابراهیم قزوینی، ۸- کنوز اللئالی، در اصول فقه ۹- النتایج، در اصول فقه [تقریرات سید ابراهیم قزوینی].

در ذی قعده سال ۱۳۱۲ وفات یافته، و در تکیه آقا حسین خوانساری، در قبری که حاج شیخ محمد باقر اصفهانی جهت خود تهیه نموده بود مدفون گردید (قبر در زیر دیوار مابین تکیه آقا حسین و مادر شاهزاده در سردابه واقع است).

مشارالیه مدت چهارده سال در طهران ساکن بوده، و در مسجد سراج الملك امامت و تدریس می نموده است.

مرحوم آقا شیخ احمد حدود سال ۱۲۷۸ در اصفهان متولد گردیده، (2) و در نزد علمای اصفهان و نجف تحصیل نموده، تا فقیهی جامع، و مجتهدی کامل گردید. سپس به اصفهان مراجعت نموده، به درس و بحث و اقامه جماعت و

۱- نقباء البشر: ۲۲۱.

۲- رجال اصفهان: ۸۲.

فصل خصومات پرداخت، مورد توجه و علاقه عموم مردم، بالاخص علما و دانشمندان بود، و در مدرسه میرزا مهدی واقعه در محله بید آباد، جنب منزل خود تدریس و امامت می نمود.

وی از جمله کسانی است که قبل از رسیدن به سن بلوغ یا در حین بلوغ به درجه اجتهاد رسیده، از شش نفر از اساتید خود، من جمله: آقا میرزا محمد باقر و آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی و پدر خود اجازه روایت و اجتهاد داشت.

تا تاریخ اجازه پدرش پنج نفر از اساتیدش به او اجازه داده بودند و پدر، ششم آنهاست. تاریخ اجازه: ۱۳۰۸، و سن او سی سال بوده، و بنابراین تولد صاحب عنوان ۱۲۷۸ می باشد.

رسائلی در فقه و اصول از تقریرات اساتید خود نوشته که پس از فوتش اولاد او همه را خدمت برادرش مرحوم شاه آبادی فرستادند.

در روز ۴ شنبه ۲۱ جمادی الاولی سال ۱۳۵۷ وفات یافته، در بقعه تکیه بروجردی مدفون گردید.

خطیب شاعر اصفهانی، ماده تاریخ وفاتش را ضمن قطعه ای گوید:

خطیب آه از دل برآورد و گفت *** بمعراج قرب احد رفت احمد

در خلد برین (۱۳۵:۱) درباره او گوید: از اعاظم علما، و اکابر فقها و وعاظ، اعبد عبّاد، و ازهد زهّاد... در حافظه و ذکاء، اعجوبه عصر بود. دعاهای مطوّله مثل ابو حمزه ثمالی را به طور تقطیع، در قنوت نوافل، بالجهه بسیار جذابی قرائت می نمود، و در احاطه بر فروع فقهیه به طوری مسلط بود که عدیل و نظری نداشت.

شیخ محمد علی شاه آبادی

برادرش: مرحوم آقا شیخ محمد علی معروف به شاه آبادی (۱) عالم فقیه مجتهد اصولی، جامع معقول و منقول، در نزد پدر و برادر سابق الذکر خود تحصیل نموده، و به درس میرزا محمد حسن آشتیانی در طهران حاضر شده، و در نجف خدمت آخوند خراسانی، و حاج میرزا حسین خلیلی، و میرزا محمد تقی شیرازی، و میرزا هاشم رشتیب و دیگران تحصیل نموده.

در ۱۲۹۲ متولد، و در عصر پنجشنبه ۳ صفر سال ۱۳۶۹ در طهران وفات یافت.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- الانسان و الفطره ۲- الایمان و الرجعه ۳- حاشیه بر کفایه استادش ۴- القرآن و العتره ۵- مرام اسلام ۶- منازل السالکین، در عرفان؛ و غیر اینها رسائلی در فقه و اصول و عقل و جهل و نبوت و غیره. (۲)

چون در اول ورود به طهران در محله شاه آباد ساکن شده به شاه آبادی شهرت یافته، و در مسجد جامع طهران امامت و تدریس می نمود. (۳)

۱- ریحانه الادب ۳:۱۶۷.

۲- آثار الحجه ۱:۲۱۷.

۳- مرحوم آیه الله العظمی شاه آبادی که از مراجع تقلید تهران به شمار می رفت از بزرگترین حکما و عرفای عصر اخیر بوده و مهم ترین ثمره تربیت علمی و معنوی او حضرت امام خمینی ـ سلام الله علیه ـ بود که در تألیفات عرفانی شان از مرحوم شاه آبادی غالباً به عنوان «شیخ عارف کامل روحی فداه» یاد کرده و می فرمودند: من در عمر خود روحی لطیف تر از روح مرحوم شاه آبادی ندیدم. ایشان صرف نظر از جنبه فقاهت، فلسفه و عرفان که کم نظیر بودند، در سیاست نیز کم نظیر بود.

شیخ علی محمد شریف

برادر دیگرش: مرحوم شیخ علی محمد شریف نیز از علما و فضلا در نزد برادر و پدر تحصیل نموده، سال ها در مدرسه میرزا مهدی ساکن، و به نوشتن مرجع امور شرعیّه بود. در اواخر عمر به نجف مهاجرت نموده، و در آن ارض اقدس در سال ۱۳۷۳ وفات یافته، در وادی السلام مدفون گردید.

آقا سید احمد لنبانی بهشتی

فرزند سید حسن. عالم فاضل واعظ زاهد، از ائمّه جماعت، و مورد وثوق مردم، در سال ۱۳۶۳ وفات یافته، (۱) جنب مسجد مصلی مدفون گردید، و بعداً جهت او تکیه ای ساختند (تکیه زرگرها)

حاج ملا احمد بیان الواعظین

فرزند حاج ملا حسن بن محمد جواد بن محمد هادی بن احمد بن ادهم بن آقا محمد رضی قزوینی اصفهانی.

آقا رضی قزوینی

آقا رضی از علمای محققین، و واعظ صالح، و عالم کامل معاصر اواخر صفویّه بود.

۱- رجال اصفهان: ۱۹۸.

در ریحانه الادب (۵۵:۱) گوید: از شاگردان ملاـ خلیل قزوینی، و مؤلف کتب عدیده است، از آن جمله: ۱- ابطال الرمل * تاریخ علمای قزوین [= ضیافه الاخوان] ۲- رساله شیر و شکر ۳- رساله نوروز ۴- ضیافه الاخوان ۵- قبله الآفاق ۶- کحل الابصار ۷- لسان الخواص ۸- هدیه الخلان، و غیره.

وفاتش در ۱۰۹۶ روی داده است. (۱)

مولی ادهم که به مناسبت نام او صاحب عنوان و بستگانش نام فامیلی ادهم انتخاب کردند عالم فاضل محقق بوده.

مرحوم حاج ملا حسن ادهم

عالم فاضل، و واعظ کامل، از فاضلای اهل منبر، ادیب و شاعر، در اصفهان خدمت علمای اعلام تحصیل نموده، و در شب ۲۳ رمضان المبارک سال ۱۳۵۱ به سن قریب به هشتاد سال وفات یافته، در صحن تکیه بروجردی مدفون شد.

مرحوم حاج ملا احمد بیان الواعظین در روز سوم صفر الخیر سال ۱۳۱۴ متولد شده، و در نزد جمعی از فضلا و علمای این شهر تحصیل نموده که از آن جمله است: مرحوم حاج آخوند زفرهای سابق الذکر، و آقا شیخ احمد حسین آبادی، و آقا نجفی و غیره، سپس به مطالعه و تألیف کتب پرداخته، و جهت ارشاد و هدایت مردم منبر رفته و با بیانات کافیه، و مواعظ شافیه، شنوندگان را ارشاد می فرمود. الحق واعظی شیرین بیان و طلیق اللسان بود.

۱- الکنی و الالقاب ۲۴۳:۲.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اصل الکلام، در کلام ۲- جوهر مقصود، در اثبات رجعت موعود ۳- خلد برین، در احوال خطبا و واعظین در ده مجلد، جلد اول آن به طبع رسیده ۴- دیوان اشعار ۵- ران ملخ، دو جلد در تاریخ احوال خمسه طیبه (علیهم السلام) ۶- ضیاء النحو، در امّهات مسائل نحویّه، تقریرات مرحوم زفره ای ۷- النوادر و المتفرقات، و غیره.

صاحب عنوان در شب یکشنبه ۲۳ ربیع الاول سال ۱۳۷۱ وفات یافته، جنب پدر مدفون شد.

حاج میرزا احمد خوانساری

معروف به میرزا منظور، فرزند ملا محمد رضا، عالم فاضل، و واعظ کثیر التألیف، کتب زیادی در احادیث و اخبار و مصائب تألیف نموده و برخی از آنها را به طبع رسانیده است:

۱- بشری للزائرین ۲- تبصره الناظرین ۳- تذکره المتقین ۴- تبصره الراثین، مجموعه قصاید و عزلیات ۵- خلاصه المقاصد فی تاریخ الاماجد ۶- ذکری للذاکرین ۷- زبده النوائب، جلد دوم عمده المصائب ۸- زبده المصائب ۹- عمده المصائب، که به طبع رسیده و اسامی این مؤلفات مأخوذ از آنجاست ۱۰= عنوان الرزیه فی بیان القضیه من ذریه النبویه ۱۱- فلاح الامه فی تاریخ ثامن الائمه ۱۲- فصلین، یا بهار و خزان، داستان یوسف و زلیخا ۱۳- کتابی در اسامی اولاد حضرت زهرا سلام الله علیها ۱۴- کتابی در مواعظ ۱۵- مصباح الامّه فی تاریخ امّ الائمّه ۱۶- مخزن الاسرار و مجمع

الاشعار * منظور الائمه، در ترجمه مجلد دهم بحار الانوار، در چهار مجلد که عبارت باشد از شماره های (۱۱-۱۳-۱۵-۱۷)

۱۷- مفتاح الغمه، در تاریخ ائمه ۱۸- یومیه که وقایع الایام است؛ (۱) و غیره.

وی در حدود سال ۱۳۲۳ وفات یافته، در تکیه مادر شاهزاده مدفون گردید.

شیخ احمد خوانساری

صاحب عنوان غیر از: آقا شیخ احمد واعظ خوانساری فرزند شیخ محمد حسین است.

وی در خوانسار متولد، و در اصفهان تحصیل کرده، واعظی بلیغ و خطیبی کامل بود. حقایق را به زبان افسانه، و معارف را در سخنان پراکنده به طرز شیوایی بیان می نمود.

کتاب لسان الصدق از تألیفات او به طبع رسیده. در روز ۱۹ جمادی الاولی سال ۱۳۴۵ در خوانسار وفات یافت.

میر سید احمد علوی

میر سید کمال الدین احمد عاملی، فرزند: زین العابدین علوی. داماد و خاله زاده میر محمد باقر داماد.

۱- رجال اصفهان: ۷۷.

عـالم فاضـل حکیم محقق متکلم اصولی، از شاگردان میر داماد و شـیخ بهائی، و مجاز از هر دو نفر بوده، همچنین از خال خود شیخ عبدالعالی فرزند محقق کرکی مجاز بوده.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اظهار الحق، در حمایت از میر لوحی سبزواری، و مـذمت ابو مسـلم خراسانی ۲- حظیره القدس، عربی ۳- حواشی بر من لا یحضر ۴- روضـه المتقین، حاشـیه بر قسـمتی از تجریـد ۵- ریاض القـدس، شـرح و حاشـیه بر شـرح تجرید قوشـجی ۷- سیاده الاشراف ۷- صواعـق الرحمن، در رد بر یهود، فارسـی ۸- کشف الحقـایق، در شـرح تقویم الایمان [مطبوع] ۹- لطایف غیبی، فارسی [مطبوع] ۱۰- لوامع ربّانی، در رفع شـبهات نصـرانی ۱۱- معـارف الالهیّه ۱۲- معراج العـارفین ۱۳- مصـقل الصفا، ۱۴- مفتاح الشفا ۱۵- عنایات الاخیار، در شرح استبصار ۱۶- منهاج العارفین، شرح بر منهاج السالکین ۱۷- نفحات الاهوتیّه؛ و غیره. (۱)

در فهرست کتب خطی کتابخانه های اصفهان (:۱۶۹) شرح مبسوطی راجع به او و تألیفاتش نگاشته، طالبین مراجعه فرمایند.

صاحب عنوان در اصـفهان متولد گردیده، و هم در این شـهر در بین سال های ۱۰۵۴ و ۱۰۶۰ وفات یافته، و در تخت فولاد در تکیه آقا رضی (۲) مدفون گردید.

ص: ۲۴۴

۱- از دیگر تألیفات او شرح القبسات است که با تصحیح آقای حامد ناجی چاپ شده.

۲- رجال اصفهان: ۹۴.

سید عبدالحسیب عاملی

اشاره

فرزندش: سید عبدالحسیب محمد، عالم فاضل محقق کثیر التألیف، نواده میر داماد.

حزین در تذکره (۱) خود، [فرزند] وی را در عداد علمای شعرای معاصر خود نام می برد.

در سال ۱۱۲۱ وفات یافته، قبرش در تخت فولاد، جنب پدر بزرگوار خود می باشد، و آثار قبر ظاهر نیست.

کتب زیر از اوست:

۱- تقدیس الانبیاء ۲- الجواهر المنثوره ۳- سدره المنتهی. (عرفانی فارسی در معارف و اصول دین، در ۱۰۶۲ از تألیف آن فراغت حاصل نموده، و آن را جهت حکیم محمد داود تألیف نموده است.) ۴- شرح دعای سیفی ۵- شرح بر دعای صباح ۶- صراط الزاهدین، در اعمال ماهها ۷- عرش سماء التوفیق، در تفسیر، فارسی ۸- الفطره الملکویتیه، در شرح اثنی عشریه [شیخ بهائی] ۹- مسلک النجاه ۱۰- مناهج الشارعین، در اصول دین؛ و غیره (۲) از اشعار اوست:

آن ماه دو هفته دلبر جانی من *** آن یار عزیز یوسف ثانی من

یک روز نکرد فکر شبهای غمم *** یک بار نگفت پیر کنعانی من

۱- تذکره حزین: ۱۵۰ «میرزا اشرف خلف مرحوم میرزا عبدالحسیب»

۲- از تألیفات او سدره المنتهی و مناهج الشارعین در اصول دین و اخلاق سال ها قبل منتشر شده، و نسخ خطی تفسیر عرش سماء التوفیق و الجواهر المنثوره و تقدیس الانبیاء موجود است.

وی را سه فرزند برومند است:

۱- میر محمد اشرف (بعداً به نام و شرح حالش اشاره خواهد شد).

۲- صدر الدین زین العابدین که او نیز عالم و فاضل بوده.

۳- میرزا صدر الدین محمد.

غیاث الدین احمد عاملی

صدر الدین محمد را فرزندی است به نام غیاث الدین احمد که اهل شعر و ادب (۱) بوده، عالم فاضل متقی بوده، و در شعر «خیال» تخلص داشته.

در ریاض العارفین (:۳۲۸) به اشتباه، وی را نوه پسری میر داماد، داماد آقا جمال خوانساری معرفی می کند. گوید: در غلبه افغان در اصفهان وفات یات. از اشعار اوست:

از ازل تا به ابد بینش هر بینایی *** همه یک بینش و در پرده بینایی توست

جز تماشای جمال تو، تماشایی نیست *** هر که حیران جمالی است تماشایی توست

(هدایت در نسب او اشتباه کرده است)

وفات سید عبدالحسیب را به سال ۱۱۳۳ نیز نوشته اند، و چون تألیف سدره المنتهی به سال ۱۰۶۲ می باشد و اگر در این سال پانزده ساله باشد نامبرده حین الفوت حداقل ۸۶ سال داشته است.

۱- تذکره حزین: ۵۷.

آخوند ملا احمد بروجنی

فرزنـد محمـد شـفیع. از علمـا و فضـلا، و از شـاگردان حاج شـیخ محمـد باقر اصـفهانی و از معتمـدین ایشان بوده، و بر حسب خواهش مردم حبیب آباد برخوار اصـفهان و دسـتور اسـتاد، بـدانجا مهاجرت نموده و به امر ارشاد و هـدایت و اقامه جماعت و منبر، روزگار می گذرانیده.

سرانجام روز ۳ شنبه ۹ شوال سال ۱۳۲۱ قمری در بروجن مولد خود وفات یافته، همانجا مدفون شد.

وی را دو فرزند دانشمند است:

یکی: ملاـ ابوالقـاسم، و دیگری: ملاـ محمـد شـفیع، از شاگردان آقا نجفی و دیگران در اصـفهان بوده، هر دو برادر در عنفوان جوانی در ایام حج در سال ۱۳۱۹ در مکه معظمه وفات یافتند.

میرزا احمد اصفهانی

ابن محمد شفیع، ساکن محلات، عالم فاضل.

در کتاب احسن الودیعه (۲۲:۱) در ضـمن تألیفات سـید حیدر کاظمینی گوید: «النفحه القدسیه» در جواب سوالات میرزا احمد بن شفیع اصفهانی ساکن محلات، در سال ۱۲۶۲ تألیف شده است.

شیخ احمد ترشیزی

معروف به حاج مجتهد، فرزند عباس اصفهانی. عالم بزرگ، و زاهد متقی. درس شیخ مرتضی انصاری را درک کرده، و عمده تحصیل او نزد

میرزا محمد حسن شیرازی و آقا سید حسین کوه کمری بوده، و در ۱۳۲۳ در (۱) ترشیز (کاشمر) وفات یافته است.

[احمد کاتب اصفهانی]

ابی العباس احمد بن علی کاتب، مقدم بر خواجه نصیر الدین طوسی بوده است. (۲) خواجه طوسی در شرح ثمره بطلمیوس فرماید: دو شرح بر ثمره دیدم:

اول: شرح احمد بن یوسف مقری.

دوم: شرح ابی العباس احمد بن علی الاصفهانی.

آقا میرزا احمد مدرس

فرزند محمد خراسانی حسینی. عالم فاضل محقق مدقق، جامع معقول و منقول، از مشاهیر مجتهدین و مدرسین اصفهان، در مدرسه نیم آورد تدریس می نموده، و جمعی کثیر از فضلای حوزه علمیه به محضرش حاضر شده، از او استفاده علمی می کردند.

اصل ایشان از خراسان است، در اصفهان تحصیل نموده تا به مقامات عالیه علم و اجتهاد رسیده.

در ۲۹ ذی قعده سال ۱۲۸۱ متولد، و در شنبه ۱۲ ذی قعده الحرام ۱۳۴۸ وفات یافته، در منزل خود مدفون، و سپس به اعتاب مقدسه نقل گردیده.

۱- نقباء البشر: ۱۰۵.

۲- الذریعه ۱۷۲:۱۳.

چون در هفته وفات او مرحوم حاج میرزا ابوالحسن بروجردی نیز وفات یافته بود (۱) مرحوم انصاری در تاریخ وفات او گفته است:

از مقام قاب قوسینی یکی آمد بگفت *** بود در معراج احمد بوالحسن یار و رفیق

میرزا محمد باقر علوی شهیدی

فرزندش: مرحوم حاج میرزا محمد باقر علوی شهیدی عالم فاضل زاهد، از ائمه جماعت اصفهان که به جای پدر در مسجد مقابل مدرسه نیم آورد اقامه جماعت می فرمود.

از شاگردان پدر خود، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و آقا سید مهدی درچه ای، و میرزا حسین همدانی، و آخوند کاشی بود.

در شب ۲۵ محرم سال ۱۳۸۵ به سن متجاوز از هفتاد و پنج وفات یافته، در تخت فولاد جنب فاضلان مدفون گردید.

احمد سلفه اصفهانی

حافظ صدر الدین ابو طاهر احمد بن محمد بن احمد بن ابراهیم سلفه اصفهانی. از مشاهیر محدثین و فقهای شافعی در اصفهان بوده، و در حدود سال ۴۸۷ در اصفهان متولد شده، و در ۵۷۶ در اسکندریّه مصر وفات یافته است. سلفه معرّب (سه لبه) است، چون جدّش به اصطلاح اهل اصفهان لب

۱- رجال اصفهان: ۸۲.

شکری بوده او را سه لبه گفته اند. از تألیفاتش شرح کتاب مختصر مزنی است. (۱)

احمد یزدی

ابوبکر احمد بن محمد بن جعفر اصفهانی معروف به یزدی.

فاضل محقق ادیب لغوی نحوی. (۲)

امام احمد مرزوقی

ابو علی احمد بن محمد بن حسن اصفهانی، معروف به امام مرزوقی. شاعر ادیب، از شعرای اهل بیت. در معجم الادباء گوید: در نهایت ذکاء و فطنت و حسن التألیف است. (۳)

از صاحب بن عبّاد نقل شده است که گفته است: در علم و ادب سه نفر اصفهانی به مقامی عالی رسیدند:

۱- اسکاف (ابو عبدالله خطیب)

۲- حائک (مرزوقی صاحب عنوان)

۳- حلاج (ابو منصور بن ماشده).

وی را کتب و تألیفاتی است که از آن جمله است: ۱- الازمنه و الامکنه [مطبوع] ۲- شرح اشعار هذیل ۳- شرح حماسه ابی تمام ۴- شرح الفصیح

۱- معجم الادباء.

۲- معجم الادباء ۸:۲۷۳.

۳- اعیان الشیعه ۹:۲۳۱.

تألیف ثعلب ۵- شرح مفضّلیّات ۶- شرح الموجز در نحو ۷- شر النحو.

در اعیان الشیعه والکنی و الالقاب (۴۸:۲) گوید: دلیل بر شیعه بودنش آن که آل بویه وی را به عنوان معلم جهت فرزندان خود انتخاب نمودند.

در ذی حجه سال ۴۲۱ وفات یافته است.

توضیح: مراد از: ۱- اسکاف (کفش گر): ابو عبدالله ادیب لغوی نحوی معروف به خطیب اسکافی است. (۱) معاشر و مصاحب با صاحب بن عبّاد بوده، و در ری منصب خطابت داشته است.

تألیفاتی دارد که از آن جمله است: ۱- دره التنزیل، در آیات متشابهه، مطبوع در مصر ۲- شواهد سیبویه ۳- الغرّه ۴- غلط کتاب العین جاحظ ۵- لطف التدبیر ۶- مبادی اللغه العربیّه، مطبوع در مصر ۷- نقد الشعر؛ و غیره. در سال ۴۲۷ وفات یافته است.

۲- حلاّج (پنبه زن) ابو منصور محمد بن علی بن عمر بن جیان اصفهانی، از ندمای صاحب بن عباد، و از مشاهیر ادبا و دانشمندان، دارای تألیفات عدیده که از آن جمله است: ۱- ابنیه الافعال ۲- انتهاز الفرص ۳- الشامل، در لغت ۴- شرح الصحیح. سال وفات او معلوم نیست. (۲)

۳- حائک (جولاهه) صاحب عنوان است.

احمد بن محمد بن یوسف الاصفهانی

ادیب کاتب شاعر لغوی، مؤلف: ۱- ادب الکتاب ۲- طبقات البلغاء

۱- ریحانه الادب: ۳۹۶:۱.

۲- اعیان الشیعه ۸:۴.

۳-طبقات الخطباء. (۱) در کتاب تبین کذب المفتری (۳۹۱:) خوابی از او نقل می کند، طالبین مراجعه نمایند.

سید احمد حسینی شیرازی

فرزند سید مرتضی شیرازی. عالم فاضل، متوفی در ۱۱۲۶، و مدفون در تکیه آقا رضی.

ادریس بن عبدالله اصفهانی

شیخ در رجالش وی را در عداد اصحاب حضرت صادق (علیه السلام) شمرده است.

قاضی اسدالله قهپایه ای اصفهانی

عالم [عارف] فاضل، متوفی به سال ۱۰۴۸. (۲) [مدفون در کاشان]

سید اسدالله مرعشی حسینی خلیفه سلطانی

از علمای زمان شاه طهماسب صفوی، (۳) عالم فقیه متکلم محدث زاهد شاعر، از اجداد خلیفه سلطان بوده.

کتب زیر از اوست:

۱- حواشی بر شرح تجرید ۲- حواشی بر کافی ۳- حواشی بر شرایع

۱- معجم الاباء ۱۳۵:۴.

۲- الذریعه ۲۴۶:۱۵.

۳- اعیان الشیعه ۱۴:۱۱.

۴- حواشی بر قواعد علامه ۵- حواشی بر شرح چغمینی در هیئت، و غیره. قبرش در اصفهان در مقبره ستّی فاطمه بوده است.

در آتشکده آذر (۲۰۱:) گوید: «ملولی» اسمش خلیفه اسدالله، اصلش از سادات رفیع الدرجات مازندرانی است. از چند پشت در اصفهان بوده، جد خلیفه سلطان است.

از اشعار اوست:

طرفه حالی است که آن آتش سوزان ز برم *** دور تر آنچه رود بیشترم می سوزد

حاج سید اسدالله بید آبادی

عالم فاضل محقق جیل زاهد عابد، (۱) افقه و اتقی و اکمل اولاد حاج سید محمد باقر حجه الاسلام شفتی است.

در ۷-۱۲۲۸ متولد شده، و در شب آخر ماه جمادی الثانیه سال ۱۲۹۰ در کرند وفات یافته، جنازه به نجف اشرف منتقل گردیده، و در دالان قبلی مقابل قبر شیخ انصاری مدفون گردید.

در اصفهان نزد پدر و دیگران تحصیل نموده، و در نجف از شاگردان شیخ محمد حسن صاحب جواهر (۲) بوده است، و پس از وفات پدر از نجف به ایران مراجعت نموده و مورد توجه عموم طبقات بوده، و از دنیا و مردم آن، بالاخص امرا و بزرگان، اعراض کلی داشته، به طوری که می گویند: در جهات

۱- رجال اصفهان: ۱۴۸.

۲- اعیان الشیعه ۱۰۹:۱۱.

زهد و تقوی بر پدر خویش مقدم بوده، در صورتی که پدر بزرگوارش ازهد و اعبد اهل زمان بوده است.

از آثار خیریه او احداث و اجرای آب فرات است به نجف اشرف که در سال ۱۲۸۸ انجام یافته، و تاریخ آن «اشرب الماء الفرات» می باشد.

کتب زیر از آثار اوست:

۱- رساله ای در تجوید ۲- شرح زیارت عاشوراء ۳- شرح بر شرایع (فقه استدلالی) یک دوره کامل ۴- کتابی در رجال ۵- کتابی در غیبت ۶- مناسک حج ۷- مناقب الائمه یا منتخب المناقب (۱)؛ و غیره.

در تاریخ اصفهان و ری در وقایع سال وفات سید صاحب عنوان فرماید: وفات ابوذر ثانی در منزل کرند... سید در حسن خط هم مرتبه اعلی را دارا بود، انتهی.

کتیبه دور بقعه سید حجه الاسلام به خط ایشان است.

در المآثر و الآثار درباره او گوید: در فقاهت و اجتهاد و ورع و زهد و تقوی، مسلم مسلمین بود، در تنظیم شعر نیز قدرتی داشت.

سید اسدالله قزوینی اصفهانی

فرزند سید محمد باقر موسوی، از احفاد سید عبدالله مدفون در حوالی قزوین. در حدود سال ۱۲۴۵ متولد، و در خدمت میرزای بزرگ شیرازی، و آقا سید محمد فشارکی، و حاج سید اسماعیل صدر تحصیل نموده، و به امر

۱- الکرام البرره: ۱۲۴.

ایشان جهت ترویج دین و نشر احکام به حیدر آباد هند مسافرت نموده و در آنجا شب جمعه دهم ذی قعده الحرام سال ۱۳۲۷ وفات یافته، و هم آنجا مدفون گردید.

کتب خویش را به دستور استاد اخلاقی خود حاج ملاـ فتحعلی عراقی به آب انداخته و از بین برده است، آنچه باقی مانده تقریرات فقهیّه اوست. (۱)

فرزندش سید حسن نیز از علمای ازکیا بوده، در ذی قعده سال ۱۳۶۵ در حیدر آباد وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید.

آقا سید اسدالله چهار سوقی

فرزند سید محمد جعفر بهشتی. عالم فاضل فقیه مجتهد اصولی زاهد، از علمای اصفهان، و ائمه جماعت، پشت و پناه مردم، و در امور بدو استمداد می جستند.

مشارالیه در دوره سوم مجلس شورای ملی از طرف اعتدالیون به نمایندگی انتخاب شده و در مجلس شرکت داشت. (۲)

در ۲۳ شوال سال ۱۳۶۳ وفات یافته، در تخت فولاد جنب مسجد مصلی (۳) مدفون گردید.

مرحوم آقا سید علی بدیع زاده متخلص به «هور» در تاریخ وفاتش گوید:

می جست خرد سال وفات اسدالله *** آن حجت والا گهر نیک دل آگاه

۱- نقباء البشر: ۱۳۵.

۲- رجال اصفهان: ۱۷۷.

۳- رجال اصفهان: ۱۷۷.

هورش یکی از جمع برون کرد و چنین گفت *** پیش اسدالله علی رفت اسدالله

شیخ اسدالله حکیم قمیشه ای

فرزند مشهدی جعفر. از اجله حکما و مرتاضین، و از شاگردان حاج میرزا نصر الله حکیم قمیشه ای. پس از تکمیل تحصیلات در مولد خود به اصفهان مهاجرت نموده و در مدرسه چهارباغ ساکن شده، حکمت و ریاضیات قدیم و جدید تدریس می نمود، و انواع خطوط خصوصاً شکسته را خوب می نوشت.

در حدود سال ۱۲۹۷ متولد، و در ۱۸ ذی قعده سال ۱۳۳۴ در عنفوان جوانی (۱) وفات یافته، در تخت فولاد، جنب آخوند کاشی مدفون گردید.

در اشعار «دیوانه» تخلص می نموده و قسمتی از اشعارش به طبع رسیده. (۲)

دیگر از تألیفات او کتاب علم الاشیاء است که جهت محصلین مدارس جدید تألیف نموده و به چاپ رسیده است.

از خصوصیات او آن که زبان فرانسه را بدون استاد تحصیل نموده.

ص: ۲۵۶

۱- رجال اصفهان: ۵۰.

۲- اشعار حکیم قمشه ای در مجموعه موسوم به «دانشنامه» به کوشش محمد باقر الفت چاپ شده، مرحوم الفت می نویسد: به اعتقاد بنده هر چند که در معلومات مسطوره و غیرها همسری نداشت، با این وصف، مقام علو طبع، حدّت ذهن، قوه حافظه و جمیع فضایل اخلاقش به درجه ای بود که از روی انصاف می توان گفت: چنین گوهری گران مایه کمتر زیب عالم انسانیت گشته است.

از اشعار اوست:

خوشتر ز روزگار جنون روزگر نیست *** نیکوتر از دیار محبت دیار نیست

عاقل اگر چه عاقبت از جوی بگذرد *** اما مسلم است که دیوانه وار نیست

حاج میرزا اسدالله پاقلعه ای

فرزند میرزا زین العابدین خاتون آبادی، عالم فاضل، در ریاضیات و هیئت و نجوم مهارت داشته، و در اصفهان، فارسی هیئت تدریس می نموده.

مادرش دختر میرزا احمد نیریزی خطاط معروف است.

در سال ۱۳۶۰ وفات یافته، (۱) در اطاق غربی تکیه خاتون آبادی مدفون گردید.

مرحوم حسام الواعظین در مرثیه و تاریخ وفاتش گوید:

آن که بُد زنده روانش ز تولّای علی *** وان که شد سر خوش و سر مست ز صهبای علی

حاج سید اسدالله که در مدت عمر *** همچو عمّار بُد او واله و شیدای علی

بود هم عالم و هم زاهد و هم روشندل *** دل او طور و منور ز تجلای علی

ص: ۲۵۷

۱- رجال اصفهان: ۱۹۸.

بهر تاریخ وفاتش ز وفا گفت حسام *** شد بهشتی اسد الله ز اعطای علی

میر محمد کاظم خاتون آبادی

و در جنب قبر اوست قبر: میر محمد کاظم، عالم فاضل زاهد، از سلسله خاتون آبادی ها، متوفی در ذیقعده ۱۲۶۲.

ماده تاریخ وفاتش را ضیاء شاعر اصفهانی گوید:

ضیا گفت از بهر تاریخ او *** مکان آمد او را بخلد برین

برادرش: مرحوم آقا میرزا ابوالحسن خاتون آبادی نیز از علمای کاملین بوده، و در حدود سال ۱۳۳۰ وفات یافته، در تکیه خاتون آبادی مدفون گردید.

اسدالله رجالی

فرزند عبدالجواد. پدرش نقاش و خطاط بوده و عمده شهرتش در نقاشی است. از آثارش اطاق نقاشی وزارت آموزش و پرورش در طهران است.

مرحوم اسدالله رجالی خط نسخ را در کمال استادی و مهارت می نوشت، و سال ها در مدارس جدید و خارج مشق خط می داد. از آثار کتیبه و خط اشعار ایوان جلو مقبره مسجد سید مورخ ۱۳۱۸ می باشد.

مشارالیه در ۵ ذی حجه الحرام ۱۳۷۲ به سن قریب به نود سالگی وفات یافت.

ص: ۲۵۸

سید اسدالله سبزواری

فرزند سید عبدالکریم بن عبدالله بن علی. در دولت آباد اصفهان ساکن بوده، عالم فاضل خطیب، (۱) در حدود سال ۱۳۰۳ در کاظمین وفات یافته.

فرزندش: سید اسماعیل نیز عالمی محقق، و فاضلی مدقق بوده، و در سال ۱۳۳۲ در کربلا- وفات یافته، و هم آنجا مدفون گردیده است. [بعداً عنوان می شود.]

سید اسدالله صدر

ابن میرزا علی نواب خلیفه سلطانی. عالم فقیه، در اصفهان نزد پدر و دیگران تحصیل نموده، به مقام صدرات در دستگاه صفویه رسیده، در سال ۱۱۱۴ وفات یافته است. (۲)

مولی اسدالله جورتانی

ابن علی محمد، عالم فاضل، مؤلف کتاب جواهر الایمان، در اصول دین و اخلاق و مواعظ، در پنج مجلد (۳) و غیره. (۴)

آقا شیخ اسدالله ایزد گشسب

فرزند محمود بن اسدالله بن عبدالله گلپایگانی اصفهانی. عالم فاضل، و

۱- نقباء البشر: ۱۳۹.

۲- اعیان الشیعه ۱۱:۱۰۹.

۳- الذریعه ۵:۲۶۴.

۴- وی برادر مرحوم شیخ عباسعلی معین الواعظین است که بعداً ذکر می شود.

حکیم جامع، و ادیب مدقق، عارف فرزانه، معروف به درویش ناصر علی، شاعر متخلص به «شمس» از مشایخ سلسله نعمت اللهیّه گون آبادیه. در حدود سال ۱۳۰۳ در گلپایگان متولد شده، در اصفهان و طهران و خراسان و نجف تحصیل علوم فقه و اصول و حکمت نموده (۱)، در بیدخت خدمت حاج ملا سلطان محمد «سلطان علیشاه» رسیده و دست ارادت بدو داده، و در فقر و تصو ف ریاضتها کشیده، و از سال ۱۳۵۰ اجازه دستگیری فقرا یافته، (۲) در فرهنگ اصفهان وارد شده و به تدریس و تعلیم پرداخته.

سرانجام در شب جمعه ۵ جمادی الاولی سال ۱۳۶۶ وفات یافته، در تخت فولاد جنب تکیه کازرونی مدفون گردید.

فرزندش آقای عبدالباقی ایزد گشسب در رثا و ماده تاریخ وفات پدر اشعاری سروده که روی سنگ قبر منقور است، از آن جمله است"

اسدالله عارف دانا *** آن ادیب و حکیم بی همتا

بود ایزد گشسب واله حق *** متخلص به شمس و شمع هدی

داشت ناصر علی ز دوست لقب *** هادی راه سالکان صفا

الی آخر. و بعداً جهت او تکیه ای ساختند.

کتب زیادی تألیف نموده و برخی از آنها را به طبع رسانیده، که از آن جمله است: ۱- اسرار العشق، در تفسیر سوره یوسف، منظوم و مطبوع ۲- بدایع الآثار ۳- بساط العشق و المحبه ۴- تحفه السفر ۵- ترجمه خط و خطاطان ۶- جذبات الهیه، منتخب دیوان شمس تبریزی، مطبوع ۷- جنّه

ص: ۲۶۰

۱- رجال اصفهان: ۷۱.

۲- تذکره العارفین فسائی: ۸۴.

النفوس، در احکام روزه ۸- حیاه الانسان، در تسبیح اعیان ۹- شمس التواریخ، مطبوع ۱۰- مجله عنقا ۱۱- معرفه الروح، مطبوع ۱۲- نامه سخنوران، در تذکره شعرا، مطبوع ۱۳- نور الابصار، در شرح حال نور علیشاه اصفهانی، مطبوع و پانزده مجلد دیگر که در مقدمه کتاب اسرار العشق چاپ دوم مذکور می باشد.

از اشعار اوست:

ز میخانه یکی دیوانه برخاست *** از آن دیوانه صد فرزانه برخاست

دل از لعل لبش یک نکته بشنید *** از آن نکته هزار افسانه برخاست

پریشان روزگاری های عاشق *** همه زان نظره جانانه برخاست

چو شمس آن دلبر جانانه را دید *** هزار نعره مستانه برخاست

شیخ ابو السعادات

اسعد بن عبدالقاهر بن اسعد اصفهانی

از اجلّه علما و فقهای قرن هفتم هجری، و از مشایخ روایت سید رضی الدین علی بن طاوس است. (۱)

ص: ۲۶۱

۱- سید بن طاوس در جمال الاسبوع (:۱۱۵) می فرماید: اخبرنی الشیخ اسعد بن عبدالقاهر بن اسعد بن محمد بن هبه الله بن حمزه المعروف بشفروه الاصفهانی فی مسکنی بالجانب الشرقی من بغداد فی سفر سنه ۶۳۵ عن الشیخ العالم ابی الفرج علی بن السعید الفرید ابی الحسین الراوندی عن السعید ابی علی الفضل بن الحسن بن الفضل الطبرسی. روایت ابن طاوس از ابو السعادات در کتاب فلاح السائل (:۵۴)، فتح الابواب (:۱۳۶)، سعد السعود (:۲۳۳) و الیقین (: ۲۷۹ و ۴۷۳) نیز ذکر شده، و در الیقین و نیز ریاض العلماء (به نقل از الیقین) آمده: المعروف جده بسفرویه الاصفهانی.

کتب زیر از اوست:

۱- اکسیر السعادتین ۲- توجیه السؤالات ۳- جامع الدلائل و مجمع الفضائل، در امامت که آن را منبع الدلائل نیز نوشته اند ۴- رشح الولاء (رشح الوفاء) در شرح دعای صنمی قریش، و آن را جهت شاه سلطان حسین صفوی ترجمه کردند. (نام مترجم ذکر نشده است) ۵- مجمع البحرین، مجموعه مواعظ و حکم منقول از رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) و امیرالمؤمنین (علیه السلام)؛ (۱) و غیره. (۲)

وفاتش را در ۶۳۵ نوشته اند.

در اعیان الشیعه خواجه نصیر الدین طوسی و میثم بن علی بحرانی را از اساتید او معرفی می کند. و در روضات (:۲۸) صاحب عنوان از مشایخ این دو نفر است.

تذکر: اسفراینی: در نزدیک مسجد جامع اصفهان محلی است به نام

ص:۲۶۲

۱- اعیان الشیعه ۱۱:۱۴۳.

۲- در ریاض العلماء (۱:۸۲-۸۱) آمده: و له ایضاً کتاب مطلع الصباحتین و مجمع الفصاحتین، رأیته فی دهخو ارقان، و هو مؤلف و ملخص من کتاب الشهاب للقاضی القضاعی و کتاب نهج البلاغه الرضوی، و کتاب فضیله الحسین و فضله و شکایته و مصیبته و قتله، و کتاب الفائق علی الاربعین فی فضائل امیرالمؤمنین و غیرها.

ابو اسحاقیه که عوام آن را (بساقیه) می گویند.

مدفون در این محل، ظاهراً ابو اسحق نامی از عرفا و بزرگان اهل سنت بوده، و قبر در زمان صفویه از بین رفته است، و اخیراً یکی از نویسندگان او را منتسب به ابو اسحق اسفراینی می داند که نسبت، خالی از اعتبار است.

اسکندر میرزا

فرزند محمد ولی میرزا. از تحصیل کرده های دارالفنون بوده، و پس از فراغت از تحصیل به اصفهان آمده، و به طبابت اشتغال جسته، طبیبی ماهر و حاذق بوده، بعد از ۱۳۳۰ وفات یافته، در مقبره آخوند ملا محمد حسین کرمانی مدفون گردید.

سید اسماعیل خلیفه سلطانی

عالم فاضل زاهد، در ۱۳۳۴ وفات (۱) یافته، در صحن تکیه میرزا ابوالمعالی مدفون گردید.

حاج اسماعیل خاتون آبادی اصفهانی

از اعالم علما، و اکابر فقها، محقق مدقق، و ماهر در فن موسیقی، در مسجد شاه اصفهان قسمت موسیقی شفاء ابن سینا را (۲) تدریس می نموده. زاهد ورع تقی، با وجود مکنت، خود ترک لذات نموده. می گویند که اشرف

۱- رجال اصفهان: ۱۹۹.

۲- اعیان الشیعه ۱۸۵:۱۱.

افغان به دیدارش رفته، وی بدو اعتنایی ننموده و برایش برنخاست. (۱)

* امیر اسماعیل خاتون آبادی از علمای معروف به فضل و تحقیق بوده، (۲) شرح مبسوطی بر اصول کافی، و حواشی مدونه ای بر شرح اشارات (الهیات)، و رسائل متعدده ای در حکمت دارد. از علمای اواخر صفویه است. (۳)

* ملا اسماعیل خواجوئی در فوائد الرضویّه (۵۳:۱) در ضمن شرح حال ملا اسماعیل خواجوئی آتی الذکر فرماید: و او غیر از مولی اسماعیل مازندرانی خواجوئی حکیم متأله صاحب حواشی و تعلیقات بر کتب حکمت و کلام، و متوفی در ۱۱۷۷ می باشد. (۴)

۱- اطلاعات مربوط به این عالم جلیل مأخوذ از تتمیم امل الآمل است. عالم جلیل ملا محمد ابراهیم خوزانی در بیان اساتید خویش می نویسد: و قرأت علی مولانا المحقق المدقق العلامه الزاهد العابد الاورع الحاج محمد اسماعیل بن الحاج محمد امین الخاتون آبادی. ر.ك: میراث اسلامی ایران ۱۸۴:۷.

۲- اعیان الشیعه ۱۸۵:۱۱.

۳- وی میر محمد اسماعیل خاتون آبادی متوفای ۱۱۱۶ ق است که سهواً تکرار شده است. مأخذ اطلاعات منقول از اعیان الشیعه تتمیم امل الامل (:۶) است.

۴- در تتمیم امل الآمل وفات ملا اسماعیل خواجوئی (م۱۱۷۳) به اشتباه ۱۱۷۷ ذکر شده و گویا منشأ اشتباه صاحب فوائد الرضویه و متعدد پنداشتن ملا اسماعیل خواجوئی همین باشد.

میرزا اسماعیل خان مصلح السلطنه صدری

فرزند محمد ابراهیم خان. مادرش عصمت الدوله دختر فتحعلی شاه. (۱) بوده، و خود از محترمین و متنفذین در دستگاه ظل السلطان، و منصب تفنگچی باشی گری داشته. در ۱۲۶۰ متولد، و در ۱۲۴۶ وفات یافته، در یکی از اطاقهای تکیه ملک مدفون گردید.

از آثارش کتاب کوچک در دو قسمت:

۱- دیوان اشعار با تخلص «مصلح» ۲- نخجیر نامه، در آداب شکار، به طبع رسیده است.

از اشعار اوست:

زلفت چو سنبل است و خم اندر خم اوفتد *** رویت چو ماه روشن و این مه کم اوفتد

رویت عرق کند به خجالت به نزد دوست *** آن سان که صبح بر گل تر، شبنم اوفتد

دل از کفم ربودی و سختش نگاه دار *** زیرا در این زمانه چنین دل، کم اوفتد

میر محمد اسماعیل اعرجی

فرزند میر ابو صالح حسینی سبزواری اصفهانی. امام جماعت و واعظ مسجد شاه، (۲) و صاحب تألیف و تصنیف بوده، از آن جمله است: ۱- رساله ای در اصول دین ۲- رساله ای در تجوید ۳- کتابی در ادعیه.

۱- رجال اصفهان: ۱۹۹.

۲- ارشاد المسلمین: ۳۳ نسخه خطی.

وفات او در اواخر قرن دوازدهم بوده، و ایشان را سه پسر است:

۱- میرمحمد رفیع ۲- میر محمد تقی، شیخ الاسلام ماربین ۳- میر حمد باقر.

میر ابوصالح حسینی

پـدرش: میر ابو صالـح بن امیر عبـدالرزاق از اجله سـادات عظـام، و بزرگـان علمـای اعلام، و از علمای معتبر زمان خود بوده، و حاجی کلباسی در طفولیت در خدمت پدر خود حضور او را درک نموده است.

میر محمد اسماعیل خاتون آبادی

فرزند میر ابوالمحسن. عالم زاهد، در ۱۲۶۳ وفات یافته، و پدرش میر ابوالمحسن بن میر محمد اسـماعیل نیز عالمی جلیل بوده، و در قضیه نجم پاشا والی بغداد در قتل عالم کربلا شهید گردیده، و در آن عتبه ستیّه مدفون شده است.

مسجد میر ابوالمحسن در محله پا قلعه منسوب به اوست.

آقا محمد اسماعیل خوراسگانی

فرزند آخوند ملا احمد، از علما و اجلا و ائمه جماعت در شهر بوده، و در ۲۴ ذی حجه سال ۱۲۸۴ وفات یافته، در تخت فولاد در سمت جنوبی بقعه فیض مدفون گردید.

ص: ۲۶۶

سید اسماعیل حسینی اصفهانی سبزواری

فرزنـد سـید اسـدالله، عـالم فقیه، در نجف اشـرف خـدمت حاج میرزا حبیب الله رشتی تلمـذ فرموده، و در سال ۱۳۲۲ در کربلا وفات یافته است.

میر محمد اسماعیل خاتون آبادی (ثالث)

فرزنـد میر محمـد باقر، از علما و مدرسـین مـدرسه چهار باغ بوده، پس از وفات، در تکیه خاتون آبادیها در تخت فولاد مدفون گردیده (۱) است. (۲)

سید اسماعیل حسینی

فرزند سید محمد باقر واعظ اصفهانی. عالم فاضل، (۳) وی مؤلف حواشی است بر تفسیر نورالانوار. (۴)

ظاهراً مشارالیه برادر آقا میر محمد صادق جد سادات میر محمد صادقی اصفهان است.

ص: ۲۶۷

۱- رجال اصفهان: ۱۰۴.

۲- محدّث قمی درباره او می نویسد: عالم عابد ورع تقی محدث زاهد ماهر در فنون علم سیما فقه و حدیث و تفسیر بوده. اخذ علم کرده بود از والـد ماجـد خود و از فاضل خوانساری، و امامت می کرده در جامع عباسـی، و تدریس می نموده در مدرسـه جدیده سلطانیه، و چون در زمان افاغنه بوده مجهول القدر مانده. منتهی الآمال ۲:۱۶۴.

۳- الکرام البرره: ۱۳۸.

۴- تفسـیر مزبور از عالم ربانی سـید رضـی الدین محمد شیرازی است. نسخه ای از جلد اول آن در کتابخانه آیه الله گلپایگانی موجود است که حواشی معدودی از صاحب عنوان در آن به چشم می خورد.

حاج شیخ اسماعیل نجفی

فرزند حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی. عالم فاضل، به درس حاج میرزا حبیب الله رشتی، و حاج میرزا حسین فرزند حاج میرزا خلیل طهرانی، و آخوند خراسانی حاضر شده، و سال ها در اعتاب مقدسه ساکن (۱) بوده، و در اواخر عمر به عللی به اصفهان مراجعت نموده، و قطع مراوده با مردم کرده، منزوی می زیست و فقط جهت اقامه جماعت ظهرها به مسجد شاه حاضر می شد.

در ۱۲۸۷ متولد، و در ۸ ذی حجه الحرام ۱۳۷۰ در اصفهان وفات یافته، جنازه به کربلا نقل شده، در یکی از حجرات صحن حضرت اباالفضل (علیه السلام) مدفون گردید.

* مولی محمد اسماعیل بن محمد جعفر از علمای دوره ناصر الدین شاه است. کتابی به نام جلوات ناصریه در توحید (۲) تألیف نموده، در ۱۲۸۷ زنده بوده است. (۳)

ص: ۲۶۸

۱- نقباء البشر: ۱۵۲.

۲- الذریعه ۵:۱۲۷.

۳- به جز جلوات ناصریّه که چند نسخه خطی از آن موجود است شرح حدیث رأس الجالوت از محمد اسماعیل بن محمد جعفر در مجله نامه فرهنگستان علوم به چاپ رسیده و مؤلف این دو اثر به احتمال زیاد مولی محمد اسماعیل در کوشکی می باشد هر چند مصحح رساله اخیر و استاد سید محمد علی روضاتی مؤلف آن را محمد اسماعیل خواجوئی ثانی دانسته اند.

حاج ملا اسماعیل درکوشکی

فرزند محمد جعفر، حکیم فیلسوف، از علمای معقول، و از اجله حکما و مدرسین، و استاد مرحوم آقا سید ابوالقاسم دهکردی بوده، (۱) و در روز جمعه ۱۵ شوال سال ۱۳۰۴ وفات یافته، در تخت فولاد روبروی سکوی اژه ایها مدفون گردید.

خود از شاگردان ملا اسماعیل واحد العین و میرزا حسن نوری و دیگران بوده است. (۲)

ملا اسماعیل خواجوئی

فرزند ملا محمد جعفر بن ملا اسماعیل. از علما و محققین و مدرسین حکمت، و از شاگردان پدر خود و آخوند ملا علی نوری و دیگران بوده، و روزگار به تدریس فقه و اصول و حکمت می گذرانیده. (۳)

۱- رجال اصفهان: ۵۲.

۲- از دیگر اساتید صاحب عنوان: میر سید رضی لاریجانی و ملاـ عبدالجواد حکیم خراسانی، و از شاگردان او: مرحومین آخوند کاشی، جهانگیر خان قشقایی و سید مهدی نحوی می باشند.

۳- متأسفانه مرحوم مؤلف مأخذی برای اطلاعات فوق ارائه نداده اند. در متن سنگ نوشته موجود نیز هیچ گونه عنوان علمی برای او ذکر نشده و تنها این عبارات آمده: وفات مرحمت و غفران پناه، جنت و رضوان آرامگاه، آقا محمد اسماعیل ولد مرحوم آقا محمد جعفر ابن مرحمت مغفرت مآب، فضیلت و معارف اکتساب، علام فهام، وحید الایام، مقتدی الانام، آخوند ملا محمد اسماعیل خواجویی اعلی الله مقامه به تاریخ جمعه ۲۰ ربیع الاول ۱۲۸۲. در اشعار آقا محمد حسن کفاش نیز که بر روی سنگ لوح او آمده هیچ اشاره ای به عالم بودن او نشده، چه رسد به اوصاف مذکور در متن! استاد همایی نیز در تاریخ اصفهان (:۳۳۸) بدون اشاره به عالم بودن او می نویسد: این شخص را غالباً با حاج ملا اسماعیل حکیم در کوشکی متأخر (متوفی جمعه ۱۵ شوال ۱۳۰۴) که نزدیک به همین موضع مدفون است اشتباه کرده اند.

در ۲۵ ربیع الاول سال ۲۸۲ وفات یافته، در تخت فولاد (۱) در جنب قبر جد خویش مدفون گردید،

کفاش شاعر اصفهانی در مرثیه و مادّه تاریخ وفات او گوید:

زین جهان چون که به فرمان خداوند جلیل *** کرد منزل به گلستان بقا اسماعیل

حال کفاش به تاریخ وفاتش تو بگو *** شد ز دنیا سوی بستان جنان اسماعیل

آقا شیخ اسماعیل معزی

(معروف به پشمی) فرزند محمد حسن.

عالم فاضل، در نجف اشرف در خدمت آخوند خراسانی و آقا شیخ هادی طهرانی تلمذ فرموده، و پس از نیل به مقامات عالیه علم و اجتهاد به اصفهان مراجعت نموده، (۲) سال ها در خدمت مرحوم آخوند فشارکی به فصل خصومات و افتا اشتغال داشته، و پس از فوت ایشان در مسجد سلام امامت، و در مدرسه نوریّه تدریس می فرمود، و در شب جمعه ۲۳ ماه سال ۱۳۶۳ به سن

۱- رجال اصفهان: ۱۹۸.

۲- رجال اصفهان: ۶۸.

۷۵ سالگی وفات یافته، در تکیه کازرونی مدفون گردید.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اصول الایمان ۲- تقریرات اصولی استادش آخوند خراسانی ۳- شانزده رساله در مباحث مختلفه فقه و اصول ۴- شرح بر کفایه خراسانی ۵- قضایای غریبه و عجیبه ۶- مجالس الموحدین؛ و غیره.

سید اسماعیل سدهی

فرزند سید حسن موسوی، عالم جلیل، و مدرس فاضل.

در ۱۳۰۶ در محله در سید، در قریه فروشان سده ماربین متولد، در اصفهان نزد دایی خود میرزا عبدالرحیم که عالمی فاضل بوده مدتی تحصیل نموده، سپس به نجف مهاجرت کرده و به درس آخوند خراسانی، و سپس خدمت آقا شیخ علی گون آبادی، و میرزا محمد حسین نائینی، و آقا ضیاء الدین عراقی و جمعی دیگر، (۱) و تقریرات اساتید خود را در فقه و اصول (۲) و حکمت به رشته تحریر در آورده، و همچنین رسائلی مستقل در فقه و اصول نوشته که هیچ یک تمام نشده.

در شب ۲ شنبه ۵ شوال ۱۳۷۳ در نجف وفات یافته، در صحن شریف مدفون گردید.

۱- به نوشته علامه طهرانی: شیخ اسماعیل محلاتی، سید ابوتراب خوانساری، سید حسین بادکوبه ای و شیخ عبدالحسین رشتی نیز از اساتید او در نجف اشرف بوده اند.

۲- نقباء البشر: ۱۵۵.

ملا اسماعیل اصفهانی

فرزند آقا محمد حسین. عالم فاضل، در ۱۲۵۳ وفات یافته، در مقبره سر قبر آخوند مدفون شده.

ملا اسماعیل خواجوئی

فرزند محمد حسین بن محمد رضا بن علاء الدین محمد مازندرانی.

عالم فاضل، و حکیم کامل، محقق مدقق، از اکابر فقها و مجتهدین، و اعاظم علما و مدرسین، به مناسبت سکونت در مجله خواجو از محلات اصفهان به خواجوئی شهرت یافته، در حکمت و کلام و فقه و اصول و تفسیر و ادبیات، جامع بوده و در زهد و تقوا و اعراض از دنیا و حسن خلق و تواضع و دیگر صفات و ملکات ممتاز بوده.

عده زیادی از علمای اواخر اصفهان (۱) در خدمت او تلمذ نموده اند، که از آن جمله است: آقا محمد بید آبادی، و ملا محراب گیلانی، و میرزا ابوالقاسم مدرس خاتون آبادی، و ملا مهدی نراقی.

متجاوز از یکصد و پنجاه مجلد کتاب و رساله تألیف نموده و علاوه بر مقامات علمی، خط را نیز نیکو می نوشته، و کراماتی نیز از او نقل می کنند.

در ۱۱ شعبان سال ۱۱۷۳ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید. ماده تاریخ وفات او: «نور الله الجلیل مقبرته»، «رفع الله فی الجنان منزلته» می باشند.

۱- رجال اصفهان: ۵۳، روضات الجنات: ۱۱۴:۱، ریحانه الادب: ۱۰۵:۲.

دبیر شاعر اصفهانی در ضمن قطعه ای گوید:

بهر تاریخ او دبیر نوشت *** خانه علم منهدم گردیده

کتب زیر از جمله تألیفات اوست:

۱- ابطال الزمان الموهوم ۲- اربعین ۳- بشارات الشیعه ۴- جامع الشتات ۵- جبر و تفویض ۶- حاشیه بر تهذیب ۷- حاشیه بر اثنی عشریه شیخ بهایی ۸- رد بر صوفیه ۹- رساله در امامت، و حرمت غنا، و مالا یتم فیه الصلاه، و رضاع، و عید نوروز، و فضیلت اولاد فاطمه (علیها السلام)، و نماز جمعه، و طلاق رجعی ۱۰- شرح بر مدارک، و نهج البلاغه، و دعای صباح به نام مفتاح الفلاح، و سؤالات مامون از حضرت رضا (علیه السلام) ۱۱- فوائد رجالیه ۱۲- هدایه الفؤاد، در معاد؛ و غیره. (۱)

ملا اسماعیل واحد العین

فرزند ملا محمد سمیع. حکیم و فیلسوف، از مشهورترین شاگردان آخوند ملا علی نوری است. در زمان او تدریس حکمت و فلسفه در اصفهان بدو اختصاص داشته. در (۲) سال ۱۲۷۷ وفات یافته. (۳)

ص: ۲۷۳

۱- برخی دیگر از آثار محقق خواجویی عبارتند از: حاشیه بر تفسیر صافی، حاشیه بر اربعین حدیث شیخ بهائی، حاشیه بر مفتاح الفلاح شیخ بهائی، حاشیه بر مشرق الشمسین شیخ بهائی، تبصره الاخوان فی بیان اکبریه القرآن، رساله در تجسم اعمال. گفتنی است که حدود ۸۰ عنوان از آثارمحقق خواجوئی به کوشش محقق گرامی آقای سید مهدی رجائی به چاپ رسیده است.

۲- ریحانه الادب ۶:۲۸۵.

۳- استاد همایی می نویسد: نسخه خطی بسیار ممتاز از حواشی شوارق ملا اسماعیل به خط زیبای حاج سید محمد بدیع بن سید مصطفی موسوی درب امامی... دیده انم که تاریخ شروع کتابش اوایل ماه صفر ۱۲۷۲ ه_.ق، و تاریخ اتمامش پنج شنبه ۱۱ ربیع المولود ۱۲۷۲ ه_.ق است، و صاحب حاشیه را به دعای رحمه الله، با رمز (ره) ذکر کرده، علامت این که در آن تاریخ فوت شده بود... آنچه به ذهن نگارنده تقریب می شود این است که ملا محمد اسماعیل اصفهانی محشی حواشی جمالیه با ملا اسماعیل اصفهانی واحد العین صاحب حواشی شوارق یکی است. وفات ملا اسماعیل در حدود ۱۲۴۳ هجری قمری سه سال قبل از وفات آخوند ملا علی نوری اتفاق افتاده است، و این ملا اسماعیل همان کسی است که حاجی سبزواری در اصفهان نزد او تحصیل فلاسفه کرد، و حاج میرزا بدیع درب امامی هم از شاگردان او بود. ر.ك: مقالات ادبی: ۴۲۸ تا ۴۳۷. گفتنی است که تاریخ دقیق وفات ملا اسماعیل در نسخه خطی اش ۱۲۴۵ کتابخانه مجلس: محرم الحرام سنه ۱۲۴۲ ذکر شده است.

کتب زیر از اوست:

۱- حواشی بر اسفار ملا صدرا ۲- حواشی بر شوارق الالهام عبدالرزاق لاهیجی ۳- حواشی بر عرشیّه ملا صدرا، مطبوع ۴- حواشی بر حواشی ملا صدرا؛ و غیره.

اسماعیل عباد

صاحب کافی ابوالقاسم اسماعیل بن عباد بن عباس بن عباد (عبدالله) بن احمد بن ادریس طالقانی اصفهانی.

در آثار الوزراء (:۱۹۷) عقیلی گوید: در جمیع علوم، صاحب کمال بود، و در ایام وزارت خود، با وجود کثرت اشتغال، دائم الاوقات درس گفتی، و در

تمامی علوم، تصانیف ساختی، و از امور دنیایی نیز با خبر بودی. (۱)

ابوالحسن عباد

پدرش: ابی الحسن عباد، وزیر و کاتب رکن الدوله بوده، از ابو حنیفه فضل بن حباب و معاصرینش از محدثین بغداد، روایت احادیث می نماید، و ابوبکر ابن مردویه و جمعی از فضلای اصفهان از او اخذ حدیث (۲) کرده اند.

در هدیه العباد (:۱۴) در احوال او گوید: در علم و دانش و پرهیزکاری دارای مقامی بلند، و مرتبه ای ارجمند بود، و در السنه مشهور به شیخ امین می باشد، و در ابتدای حال به معلمی اشتغال داشته، و پس از آن کاتب امیر رکن الدوله دیلمی شده، و بعداً او را منصب وزارت داده.

وی را تألیفاتی است: ۱- رساله در آیات الاحکام ۲- رساله احکام القرآن؛ و غیره.

وفات عباد را در سال ۵-۳۳۴ می نویسند.

درباره شرح حال و زندگانی صاحب بن عباد کتب و رسائلی مستقلاً نوشته شده، و در بیشتر از کتب، نام او مذکور است، و اخیراً عالم محقق جلیل آقای حاج شیخ عباسعلی ادیب حبیب آبادی از علمای معاصر

۱- محدث قمی می نویسد: جناب صاحب اعجوبه زمان، و نادره دوران، و در تشیع و حب اهل بیت (علیهم السلام) اوحدی زمان بود، حتی آن که اهل اصفهان مذهب تشیع را نسبت به او می دادند و می گفتند: فلانی بر دین ابن عباد است. ر.ک: فوائد الرضویه: ۴۵ تا ۵۱.

۲- الذریعه ۱۱:۳۷.

اصفهان، کتابی مفصل به نام «هدیّه العباد، در شرح حال صاحب بن عباد» تألیف فرموده است.

صاحب، در ۴ ذی قعده سال ۳۲۴ متولد، و در صفر ۳۸۵ در ری وفات یافته، جنازه او بر حسب وصیتش به اصفهان نقل شده، در دهلیز خانه اش مدفون گردید که تاکنون در محله طوقچی، زیارتگاهی معروف است.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- الابانه عن مذهب اهل العدل ۲- التعلیل ۳- تفضیل علی بن ابی طالب (علیه السلام) ۴- التذکره ۵- جوهره الجمهره ۶- الرسائل الصاحبیه، که در مصر به طبع رسیده ۷- زندگانی حضرت عبدالعظیم حسنی (علیه السلام) ۸- الزیدین ۹- الزیدیه ۱۰- شرح اسماء الحسنی ۱۱- شواهد ۱۲- العروض، در نحو ۱۳- مختصر نهج السبیل ۱۴- المحیط، در لغت، در ۷ مجلد ۱۵- نهج السبیلغ و غیره.

مولد صاحب را برخی طالقان قزوین، و عده ای طالقان اصفهان (طالخونچه) نوشته اند.

شیخ صدوق کتاب عیون اخبار الرضا (علیه السلام) را به نام او تألیف کرده، و در اول آن دو قصیده از اشعار صاحب که در مدح حضرت رضا (علیه السلام) گفته است را عیناً نقل می کند.

همچنین تاریخ قم نیز به نام او تألیف شده.

از قول صاحب نقل می کنند (۱) که گفته است: در مدح من هزار قصیده

ص: ۲۷۶

۱- الکنی و الالقاب ۲:۳۶۵.

عربی و فارسی گفته شد و هیچ کدام مرا شاد نکرد همچنان که اشعار ابو سعید رستمی شادم نمود به گفته اش:

ورث الوزاره کابراً عن کابر *** موصوله الاسناد بالاسناد

یروی عن العباس عباداً وزا *** رته و اسماعیل عن عباد

صاحب عنوان، اول وزیری است که به نام صاحب معروف شده، و علت شهرت او بدین لقب، مصاحبت اوست با مؤید الدوله فرزند رکن الدوله دیلمی، و یا مصاحبت با ابن العمید است.

برای اطلاع بیشتر از حالات او به کتاب نامبرده بالا، و اعیان الشیعه، و الارشاد، و کتب دیگر مراجعه شود.

از اشعار اوست: (۱)

أبا حسنٍ لو کان حبّک مدخلی *** جهنم انّ الفوز عند جحیمها

فکیف یخاف النار من هو مؤمنٌ *** بأنّ أمیر المؤمنین قسیمها

در آثار الوزراء (۲۰۲:) گوید: ابوعلی خطیر الاصفهانی و ابو العباس الضبی، بعد از وفات صاحب عباد، فخر الدوله وزارت را به ده هزار دینار بدیشان فروخت.

۱- محدث قمی می نویسد: اشعار بسیار که موافق آنچه در کامل بهائی گفته ده هزار در مدح ائمه (علیهم السلام) و تبری از اعدای ایشان انشاء نموده و بسیاری از اشعار او را ابن شهر آشوب ایراد کرده، و از اشعار اوست: انا و جمیع من فوق التراب *** فداء تراب نعل ابی تراب

کمال الدین اسماعیل اصفهانی

ابن جمال الدین عبدالرزاق. ملقب و مشهور به خلاق المعانی، از شعرا و قصیده سرایان معروف عراق در قرن هفتم به شمار می رود.

جمال الدین محمد بن عبدالرزاق اصفهانی

شاعر قصیده سرا، و از سخن گویان نامی عصر خود بوده، و اشعارش بیشتر در مدح خاندان آل خجند و آل صاعد می باشد؛ همچنین سلاجقه عراق، و اتابکان فارس، و عده ای دیگر را مدح گفته است.

جمال الدین را در واقع می توان (۱) سر سلسله قصیده گویان عراق شمرد. سبک او در مدح و تعزل و تشبیهات و مضامین، به طور کلی شبیه سبک استادان پیشین است، مگر این که نسبت به سبک خراسانی، به زمان و شیوه معمول عصر ما نزدیک است، و نسبت به برخی معاصرین خودش مانند انوری و خاقانی سخن او ساده تر، و از تعقید لفظی، و پیچیدگی معنوی آزادتر است.

وفات جمال الدین را در ۵۸۸ نوشته اند.

از اشعار اوست:

بشنو از من نصیحتی که تو را *** کار هر دو جهان شود به نظام

بد نخواهی که باشدت هرگز *** بد مکن خاصه با اولو الارحام

حق مادر نگاه دار و مترس *** ز ایزد ذو الجلال و الاکرام

ص: ۲۷۸

۱- تاریخ ادبیات دکتر شفق: ۱۹۸.

کان که با مادر و پدر بد کرد *** نبود جز همیشه دشمن کام

و اما صاحب عنوان: از شعرا و قصیده سرایان معروف قرن هفتم، و از مداحان آل خجند و آل صاعد، و همچنین از مداحان خوارزمشاهیان و اتابکان فارس و سپهبدان طبرستان بوده، و در واقعه خونین قتل عانم مردم اصفهان که به دست مغول روی داد، او نیز مانند بسیاری از بزرگان و دانشمندان متواری گشت، و سرانجام پس از تحمل و فشار و آزار فراوان (۱) در سال ۶۳۵ به دست آنان به قتل رسید.

قبرش در یکی از خانه های محله جویباره معروف است و سال ها است که قرار است مقبره ای برای او ساخته شود، لکن تاکنون به حالت اولیه برقرار می باشد.

چون سخنانش شامل مطالب و معانی دقیقه، و اشارات لطیفه است، وی را خلاق المعانی لقب داده اند.

آثارش: ۱- دیوانش قریب پانزده هزار بیت است. ۲- سوگند نامه ۳- رساله القدسیه. (۲)

از اشعار اوست:

جهان بگشتم و آفاق سر به سر دیدم *** نه مردمم اگر از مردمی اثر دیدم

در این زمانه که دلبستگی است حاصل آن *** همه گشایش از چشمه جگر دیدم

۱- تاریخ ادبیات دکتر شفق: ۳۰۹.

۲- الذریعه ۲۵۹:۱۱، ۱۲، ۲۲۱.

چو مردمی و وفا نامم از جهان گم باد *** وفا ز مردم این عهد هیچ اگر دیدم

ز روزگار همین حالتم پسند آمد *** که هوب و زشت و بد و نیک در گذر دیدم

برین صحیفه مینا به خامه خورشید *** نگاشته سخنی خوش به خط زر دیدم

که ای به دولت ده روزه گشته مستظهر *** مباش غرّه که از تو بزرگتر دیدم

کسی که تاج زبرجد صباح بر سر داشت *** نماز شام و را خشت زیر سر دیدم

حاج ملا اسماعیل نقنه ای

فرزند ملا محمد. عالم فاضل مجتهد، از علمای محضر آقایان مسجد شاهی بود که در خدمت آنان تحصیل نموده، و سپس به رتق و فتق امور اشتغال داشته، و در ۱۳۵۰ وفات یافته، در بقعه تکیه آباده ای مدفون شده. (۱)

پدرش نیز از علمای ازکیا، و از شاگردان حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی بوده، و هم در آن دستگاه به خدمات دینی اشتغال داشته است.

ص: ۲۸۰

۱- رجال اصفهان: ۲۰۰.

میر محمد اسماعیل خاتون آبادی

ابن حاج میرزا محمد (متوفی ۱۲۴۸) بن میرزا ابوالقاسم سالف الترجمه. عالم فاضل عارف. ملقب به صابر علی ثانی، از مشایخ سلسله نعمت اللهیه، و از طرف مرحوم حاج میرزا علی آقا ذو الریاستین شیرازی مجاز و مأذون در ارشاد و دستگیری فقرا بوده، در شب جمعه سوم ماه محرم الحرام سال ۱۳۲۳ وفات یافته، در سرداب تکیه خاتون آبادی (تکیه آغاباشی) مدفون گردیده.

در مقالات الحنفاء (:۱۴۴) گوید: پس از وفات برادر خود مرحوم میر محمد هادی، در خانقاه محله پای قلعه اصفهان به طریقه نعمت اللهیّه ارشاد و دستگیری می نمود.

ماده تاریخ وفاتش را طرب گوید:

چون شیخ طریق اهل حق میر جلیل *** در کعبه وصل زد قدم همچو خلیل

تاریخ وفات او طرب گفت به شور *** قربانی دوست کرد جان اسماعیل

میرزا علی اکبر موافق علی

فرزندش: مرحوم حاج میرزا علی اکبر، عالم فاضل، ادیب شاعر، محقق عارف، معروف به موافق علی. در نیمه شب ۵ شنبه ۱۵ شوال المکرم ۱۲۸۸ متولد، (۱) و در شب سه شنبه ۲۸ شوال ۱۳۵۲ وفات یافته، در

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۴۷۴.

سرداب تکیه آغا باشی مدفون گردید.

صاحب عنوان، شاعری فقیه، و عارفی مفسّر، و ادیبی حکیم بود.

جزوه ای از اشعار ایشان به طبع رسیده است.

از اشعار او است: (غدیریه)

گر نشاط و وجد در عالم بود صورت پذیر *** معنی آن صورت ار خواهی بود روز غدیر

بس نشاط افروز روزی کز طرب خورشید چرخ *** سر زند از کوه رقصان چون نگاری دلپذیر

لوحش الله از چنین روزی که ختم انبیا *** کرد تفویض علی از امر حق تاج و سریر

میر محمد هادی خاتون آبادی

مرحوم میر محمد هادی فرزند حاج میرزا محمد، ملقب به هادی علی، از تربیت یافتگان از صابر علی شاه نصر آبادی است. ارادت خدمت رحمت علی شاه داشته، و از حاج آقا محمد منور علی شاه اجازه ارشاد و دستگیری یافته، (۱) در دو شنبه ۱۱ رجب سال ۱۳۱۱ وفات یافته، در سردابه تکیه نامبرده مدفون گردید.

در طرایق الحقایق (۲۰۲:۳) درباره او گوید: در مقامات سلوک کمتر کسی به اطلاع وی بود، و در مراتب فقر و مسالک طریق، بیشتر از غالب سلاک، دانا گردید؛ رنجها کشیده، به گنج ها رسید. از منور علی شاه اجازه هدایت و ارشاد

۱- رجال اصفهان: ۱۰۵.

یافته، و الحق خدمات شایسته نموده، در نزد عموم طبقات بالاخص علما محترم و معزّز و مقبول القول بوده.

آقا میر محمد باقر بن میر محمد هادی نیز از علمای سلسله خاتون آبادی است که در ۱۷ ذی حجه الحرام سال ۱۳۴۸ وفات یافته است.

فائده: مدفونین در این بقعه عبارتند از:

۱- میر محمد هادی هادی علی شاه.

۲- میر محمد اسماعیل صابر علی شاه ثانی.

۳- میر عبدالحسین بن میر محمد اسماعیل، متولد در آخر ربیع الاولی ۱۲۸۶، متوفی به سال ۱۳۳۴، عالم و عارف.

۴- آقا میرزا عباس صابر علی شاه ثالث بن هادی علی.

۵- حاج میرزا علی اکبر موافق علی شاه. (۱)

۶- آقا مرتضی بن میرزا علی نقی بن هادی علی، ملقب به عبد علی، عالم فاضل عارف، متوفی در رجب ۱۳۵۳، بعد از مرحوم حاج میرزا علی اکبر شیخ خانقاه پای قلعه بود.

۷- میرزا عبدالحسین خان میر پنجه جرقویه ای بانی بقعه.

حاج سید اسماعیل صدر

فرزند سید صدر الدین محمد عاملی موسوی اصفهانی، معروف به آقای صدر. علامه فقیه، از اعاظم علما و مجتهدین، و اکابر فقهای اصولیین، عالم فاضل فقیه زاهد، از مراجع تقلید شیعه.

۱- مقدمه دیوان موافق علی شاه: ۸.

در اصـفهان متولـد شده، و خدمت اساتید این شـهر همچون: برادر خود [سـید محمد علی] آقا مجتهد، و حاج شـیخ محمد باقر مسـجد شاهی؛ و در نجف از محضـر میرزا محمد حسن شـیرازی، و شـیخ راضی نجفی، و شیخ مهدی کاشف الغطاء به تکمیل علوم پرداخته، و پس از فوت میرزای شـیرازی از سامراء به کربلا مهاجرت فرموده، و به تدریس و افاده اشتغال جسته، و جمعی کثیر از فضـلا و اکابر به درسـش حاضـر شده مانند: میرزا محمد حسـین نائینی، و سـید شـرف الدین عاملی، و حاج سید حسین فشارکی و دیگران. (۱)

در نقباء البشر (:۱۶۰) فرماید: حافظ علما و مشتغلین، و مروج دین، و کمک ضعفا و مساکین بود.

در ۱۲۵۸ متولـد شده، و در ۱۲۷۱ حـج خانه خدا گزارده، در ۱۲۸۱ به نجف اشـرف مهاجرت نموده، و تا سال ۱۳۱۴ در سامرا بوده، سـپس به کـاظمین منتقل شـده. در ۱۲ جمـادی الاولی سال ۱۳۳۸ وفـات یـافته، در یکی از حجرات رواق مطهر مـدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- انیس المقلدین، رساله علمیّه ۲- حاشـیه احکام الایمان تألیف آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی ۳- حاشیه بر جامع عباسی ۴- راه راست، ترجمه صـراط المسـتقیم، و آن رسـاله علمیه فارسـیه است ۵- صـراط المستقیم ۶- مفتاح الهـدایه ۷- حواشی بر متاجر آقا باقر بهبهانی؛ و غیره.

ص: ۲۸۴

۱- ریحانه الادب ۳: ۴۲۲۳۰.

وفاتش را مؤلف ریحانه الادب (۳۴۲:۲) روز سوم جمادی الاولی سال ۱۳۳۷ می نویسد.

سید صدر الدین عاملی

و اما پدر صاحب عنوان: مرحوم آقا سید صدر الدین محمد بن صالح عاملی، از اکابر فقها و مجتهدین شیعه، در فقه و اصول و حدیث و رجال و ادب و دیگر علوم از اساتید به شمار می رود.

در ۱۱۹۳ متولد، و در نزد سید جواد عاملی و حاج سید مهدی بحرالعلوم طباطبائی و شیخ جعفر کاشف الغطاء (پدر زن خود) و بسیاری از علمای زمان تحصیل نموده، و عده ای کثیر در نزد او درس خوانده و یا اجازه داشته اند که از آن جمله است: مرحوم آقا سید محمد حسن مجتهد موسوی اصفهانی.

مرحوم آقا سید صدر الدین سال ها در اصفهان در محله آب بخشان ساکن بوده، و مورد احترام قاطبه علمای این سامان بالاخص سید حجه الاسلام بوده، و سرانجام در شب جمعه ۱۴ محرم سال ۱۲۶۲ در نجف وفات یافته، و در یکی از حجرات مدفون شد. (۱)

کتاب های زیر از اوست:

۱- اسره العتره، در فقه استدلالی ۲- حاشیه تسهیل ابن مالك ۳- حاشیه منتهی امل الادیب تألیف ابن ملا، در نحو ۴- حاشیه منتهی المقال ۵- حاشیه

۱- برای شرح حال این فقیه بزرگ و خاندان او رجوع شود به تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۳۰۹:۱-۲۱۷.

نقد الرجال ۶- حجیّه الظنون ۷- قره العین، در نحو [مطبوع] ۸- القسطاس المستقیم، در اصول فقه ۹- قوت لاـ یموت، رساله عملیه ۱۰- مجال الرجال ۱۱- المستطرفات ۱۲- منظومه رضاعیه [و شرح آن، مطبوع]. (۱)

و اما فرزندان مرحوم آقای حاج سید اسماعیل صدر:

مشارالیه را چهار نفر فرزند پسر بوده که همگی عالم و فاضل می باشند:

۱- آقا سید محمد جواد [صدر]

در ۱۲۹۹ متولد، و در ۲۵ شوال ۱۳۶۱ وفات یافته است. (۲)

۲- آقا سید حیدر [صدر]

در ۱۳۰۹ در سامراء متولد شده، و در ۲۷ جمادی الاولی سال ۱۳۵۶ در کاظمین وفات یافته. (۳)

وی را تألیفاتی است که از آن جمله است:

۱- الاوضاع اللفظیه ۲- حاشیه کفایه ۳- رساله فی المعانی الحرفیه ۴- رساله در تبعیض احکام به علت تبعیض اسباب ۵- شبهه الحیدریه؛ و غیره.

۳- حاج سید صدر الدین صدر. بعداً به نام ایشان اشاره خواهد شد.

۴- سید محمد مهدی.

مادر این چهار فرزند، خواهر علامه جلیل القدر سید حسن بن هادی صدر کاظمینی از عمو زادگان صاحب عنوان است.

۱- ریحانه الادب ۴۲۹:۳، روضات الجنات: ۳۳۳، مستدرک الوسائل: ۳۹۷.

۲- نقباء البشر: ۳۲۰.

۳- نقباء البشر: ۶۸۳.

مرحوم آقا سید حسن صدر از اعاظم علما، و اکابر فقها و مجتهدین است. در ۲۸ رمضان ۱۲۷۲ متولد، و در شب ۱۱ ربیع الاول ۱۳۵۴ در کاظمین وفات یافت.

وی را تألیفاتی عدیده است که مهم تر و معروف تر از همه کتاب تأسیس الشیعه الکرام الفنون الاسلام، و الشیعه و فنون الاسلام می باشد که در نوع خود کتاب ابتکاری و بی نظیر است.

حافظ ابوالقاسم اسماعیل جوزی

ابن محمد بن فضل بن علی بن احمد قرشی طلحی بستی جوزی ملقب به قوام السنه. از مشاهیر علمای اهل سنت، و از اساتید سمعانی است. سمعانی در کتاب انساب گوید: الجوزی (به ضمّ جیم) به زبان اصفهانی به معنی جوجه است، و صاحب عنوان در اصفهان بدین نام شهرت داشته است. متولد ۴۷۵، فوتش در سال ۵۳۵ روی داده است.

میر مجدالدین اسماعیل باب الدشتی

ابن امیر مظفر بن امیر مسعود باب الدشتی.

از عرفا و فضلای اصفهان، در صفر سال ۹۵۵ فوت شده، و در جنب مسجد قطبیه در بقعه ای مخصوص مدفون گردیده، مسجدی که در جنب مقبره قرار دارد را به مناسب این قبر قطبیه می نامند، (۱) و مدفون در مقبره را قطب الدین علی باب الدشتی می گویند.

۱- مجله یادگار شماره ۹ و ۱۰ سال ۴.

حاج شیخ اسماعیل بروجردی

فرزنـد حاج آقا منیر الـدین. عالم فاضل، از شاگردان پـدر خود و جمعی دیگر از فضـلای اصـفهان بوده، (۱) در روز ۳ شنبه ۳ شعبان سال ۱۳۵۲ به سن بیشتر از پنجاه سال وفات یافته، در تکیه ملک جنب پدر مدفون گردید.

میرزا اسماعیل خان ثاقب

فرزند مرحوم شهاب لاوی (میرزا نصر الله) فرزند ملا محمد بن ملک احمد. از اهالی لاو (از بلوک سمیرم) است.

در المآثر و الآثار گوید: (:۲۷۶) اسلافش همه از افاضل، و برخی از ایشان به منصب قضای عسکر نایل بوده اند.

در نشریه فرهنگ لنجان (:۴۸) گوید: ملا ملک، قاضی عسگر فتحعلی شاه قاجار بوده است.

مشارالیه خود از کبرای شعرا، و «شباب» تخلص می کرد، و تاج الشعراء لقب داشت.

فوتش در ۱۲۹۱ روی داده است. وی از اعضای مؤثر انجمن ادبی ابوالفقراء به شمار می رفته است.

صاحب عنوان از شعرا و اساتید فن ادب در اصفهان به شمار می رفت.

ص: ۲۸۸

۱- رجال اصفهان: ۴۸.

وی در عموم انجمن های ادبی حاضر شده، و در انجمن ادبی شیدا از اساتید مسلم به شمار می رفت.

در ۱۲۸۵ متولد، و در ۲۹ محرم سال ۱۳۶۵ وفات یافته، (۱) در یکی از اطاق های تکیه تویسرکانی مدفون گردید.

ملا محمد اشرف سدهی

فرزند حیدر علی بن ملا کلب علی بن محمد بن نورا بن محمد بن نور الدین علی بن عبدالعالی میسی عاملی.

از مشاهیر علما و فضلا؛ (۲) به قصد زیارت حضرت رضا (علیه السلام) به ایران آمده، و در اصفهان بر حسب خواهش علما و بزرگان ساکن شده، در سال ۱۱۳۵ در قریه ورنو سفادران که آن را (بن اصفهان) نیز گویند وفات یافته، و هم در آنجا مدفون گردید.

از تألیفاتش کتاب عروه المتقین، در شرح و تفسیر آیه الکرسی به طبع رسیده است. (۳)

۱- رجال اصفهان: ۳۸.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۰.

۳- اثر دیگر او سفینه العارفین فی معرفه اصول الدین نام دارد که تألیف آن در ماه شوال ۱۱۳۴ در اصفهان به پایان رسیده، و نسخه ای از آن در کتابخانه آیه الله گلپایگانی موجود است. تفسیر عروه المتقین در الذریعه عنوان گشته و آمده: طبع باصفهان فی ۱۳۶۸ عن نسخه خط المؤلف الموجوده عند احفاده الحاج شیخ مهدی الواعظ الاشرفی و الشیخ محمد صادق بن المیرزا علی اکبر النورائی الاصفهانی... و علی ظهر نسخه الاصل اجازه استاد المؤلف له و هو مجتهد العصر الشیخ درویش محمد بن ابراهیم النجفی. الذریعه ۲۴۹:۱۵.

میر محمد اشرف عاملی

ابن میر عبدالحسیب بن میر سید احمد عاملی اصفهانی.

شرح حال پدر و جد او در صفحات قبل این کتاب مذکور گردید.

صاحب عنوان از دانشمندان و علمای متبحر زمان خود بوده، در بیشتر علوم از عقلی و نقلی مهارت داشته.

وفات او را حزین (۱) در سال ۱۱۳۳، و در الذریعه (۳:۳۵۵) به سال ۱۱۴۵ می نویسد.

مدفنش در مقبره مخصوص در قبرستان قریه ورنو سفادران از قرای ثلاثه سده ماربین معروف است.

کتب زیر از تألیفات اوست (۲)

۱- اشرف المناقب، در ۱۱۰۲ به نام شاه سلیمان صفری تألیف کرده است. ۲- حاشیه بر قبسات ۳- حاشیه بر شرح مختصر عضدی ۴- شرح مشیخه تهذیب الحدیث، معروف به رجال سید محمد اشرف ۵- ترجمه الفیه ابن مالک به نظم ۶- فضائل السادات که معروف ترین تألیف اوست.

در ریحانه الادب گوید: کتابی بزرگ و کثیر الفوائد، و از کثرت احاطه و تتبع مؤلف خود حاکی است. کتاب به نام شاه سلطان حسین صفوی تألیف شده، و همان اشرف المناقب است که مطالبی بر آن افزوده است.

۱- تذکره حزین: ۱۵۰.

۲- برای اطلاع بیشتر از تألیفات او به فهرست کتب خطی کتابخانه های اصفهان: ۱۵۷ رجوع شود. (م).

۷- علاقه التجرید، شرح فارسی بر تجرید العقاید خواجه طوسی. (۱)

۸- المنهاج الصفوی.

وی را دو نفر فرزند است به نام: میر محمد حفیظ، و میر مرتضی، هر دو از علما و فضلای زمان خود بوده، و اولاد اولی در سده ماربین، و فرزندان دومی در نجف آباد ساکن، و هر دو به نام میر دامادی مشهور می باشند.

وفات صاحب عنوان در ۱۱۶۰ روی داده، قبرش در سده ماربین.

سید محمد باقر فرزند سید مرتضی، اول کسی است که از این سلسله که به نجف آباد مهاجرت نموده است. وی نیز عالم فاضل، و ادیب کامل بوده است.

میرزا اشرف نصر آبادی جرقویه ای

فرزند میرزا یوسف. ادیب شاعر، در سال ۱۳۳۹ وفات یافته، در تخت فولاد جنب فاضل هندی مدفون شد. (۲)

اشرف الکتّاب

آقا زین العابدین خطاط اصفهانی، [به نوشته مآثر: وی] از مفاخر عظیمه این دولت است که او در قلم نسخ، کرامت اظهار می فرمود. تعلیم آن استاد لازم التعظیم از آقا محمود خوشنویس اصفهانی علیه الرحمه بود... (۳) قریب یکصد سال زندگی کرد، و در نهم شعبان سال ۱۲۹۶ به اصفهان

۱- این اثر نفیس در دو جلد به کوشش جناب آقای حامد ناجی به چاپ رسیده است.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۰.

۳- مآثر و الآثار: ۲۱۲.

رحلت گزید. (۱)

در کارنامه بزرگان ایران (:۳۴۷) گوید: فرزند محمد تقی، معروف به اشرف الکتاب، و ملقب به سلطانی است.

در تذکره خوشنویسان معاصر (:۶۴) پس از آن که مطالب کارنامه بزرگان را با تغییر عبارت نقل می کند، وفاتش را به سال ۱۳۰۰ می نویسد و گوید: سر گشته شاعر درباره او گوید:

به پیش خط خوش نغز اشرف الکتاب *** ز خط سبز نکویان همه دهان بستند

سرگشته

میرزا عبدالله فرزند حاج فریدون گرجی اصفهانی. شاعر خوش طبع اصفهان، از اعضای انجمن ادبی ابوالفقراء، که اشعار او به سبک اشعار بُسحاق اطعمه (ابو اسحاق نداف شیرازی) بیشتر در وصف اطعمه و اشربه می باشد.

عمان سامانی در قصیده انجمنیه درباره او گوید:

و آن دگر سرگشته آن بُسحاق دانشور که هست *** شعر روح افزاش حلوای مذاق مرد و زن

سرگشته که تخلص دیگر او «اشتها» می باشد به میرزا اشتها شهرت دارد. در ۱۲۴۵ متولد، و در ۱۲۸۹ وفات یافته، ماده تاریخ وفاتش را میرزا

۱- رحلت وی در سال ۱۲۹۵ واقع شده و قبرش در محوطه جنوب شرقی بقعه علامه آقا حسین خوانساری قرار دارد.

عباسعلی خرم لنبانی گوید:

افسوس که اشتهای با فضل و هنر *** از ملک فنا سوی بقا کرد گذر

گفتا پی تاریخ وفاتش خرم *** ای وای که اشتهاد نداریم دگر

دیوانش به طبع رسیده، از اشعار اوست:

انتظاری مده ای دوست بخوان مهمان را *** گر پلو نیست بکش یخنی و آور نان را

نیم جانی است مرا در سر و در پا فکنم *** به کسی کآوردم مژده بادنجان را

اگر از نقل بسازند مرا زنجیری *** همه عمر به جان می طلبم زندان را

اشرف الکتاب

آقا سید محمد فرزند سید محمد صادق موسوی. خطاط ادیب، و شاعر متخلص به «بقاء». در ۱۰ ذی حجه سال ۱۲۵۷ متولد، و در ۲۹ ربیع الاول سال ۱۳۳۱ در طهران وفات یافته.

در المآثر و الآثار (:۲۰۲) درباره او گوید: قلم نسخ بر خطوط اکثر صنادید اساتید نسخ نویس عصر کشیده، امروزه صاحبان خزاین خطوط، و مکاتیب ممتازه من حیث الاقلام، در دارایی قرآن به خط وی با هم مفاخره می نمایند.

ص: ۲۹۳

اصفهانی

اشاره

در بین دانشمندان و مؤلفین قدیم اصفهان دو نفر بدین شهرت معروفند:

۱- شمس الدین ابو عبدالله محمد اصفهانی

ابن محمود بن محمد بن عبدالکافی.

در ۶۱۶ متولد، و در رجب سال ۶۸۰ در مصر وفات یافته، در قرافه مدفون گردید.

در اصفهان و بغداد تحصیل علوم نموده، (۱) و در منطق و کلام و اصول از اساتید به شمار می رود.

کتب زیر از اوست:

۱- قواعد ۲- غایه المطب، در منطق ۳- الکاشف عن الحصول، در شرح کتاب محصول، معروف ترین تألیفات اوست و در بین مؤلفین به همین جهت او را اصفهانی شارح محصول گویند.

۲- ابو الثناء شمس الدین محمود اصفهانی

ابن عبدالرحمن بن احمد بن محمد بن ابی بکر بن علی صوفی شافعی.

در ۶۷۴ در اصفهان متولد گردیده، (۲) در دمشق و تبریز و دیگر شهرها تحصیل نموده، سال ها در دمشق در مدرسه رواحیّه، و سپس در مصر در مدرسه معزّیه تدریس می نموده، متوفی به سال ۷۴۶ یا ۷۴۹.

ص: ۲۹۴

۱- البهیه: ۱۹۸ و طبقات الحنفیه.

۲- منتخب المختار: ۲۱۸.

کتب زیر از اوست:

۱- تسدید القواعد، در شـرح تجرید العقاید خواجه نصـیر الدین طوسـی. ظاهراً سومین شـرحی است که بر کتاب تجرید نوشـته شده است. صاحب عنوان به مناسبت این شرح به اصفهانی شارح تجرید معروف است، و شرحش را شرح قدیم گویند، و شرح ملا علی قوشـجی را شـرح جدید نامند. ۲- تفسیر قرآن ۳- شرح جاجبیه ۴- شـرح طوالع الانوار بیضاوی ۵- شرح مختصر ابن حاجب ۶- شـرح مطالع الانظار، در منطق ۷- شرح منهاج بیضاوی ۸- شرح قصیده در عروض ۹- کتابی در فقه، ناقص؛ (۱) و غیره.

در فهرست کتابخانه فیضیّه قم (۴۳۴:۳) گویـد: «اصـفهانی» بدون قید، در کلمات حکما و متأخرین از اصولیین بر او اطلاق می شود، و بسیار خوش خط و تند نویس بوده است.

افندی

افنـدی لغت ترکی است به معنای مصاحب بزرگ و رئیس، و بر عده ای از بزرگان (۲) اطلاق می شود، و در بین علمای شیعه مقصود از افندی:

میرزا عبدالله بن عیسی بیک بن محمد صالح بن میر محمد بیک بن جعفر بیک جیرانی تبریزی اصفهانی.

ص: ۲۹۵

۱- طبقات الحنفیه، روضات الجنات: ۷۵۳، ریحانه الالدب ۲۴۹:۳.

۲- مقتبس الاثر ۲۴۵:۵.

میرزا عیسی بیک

پدرش از علما و فضلا و محققین بوده، (۱) کتب زیر از اوست:

۱- تفسیر قرآن ۲- رساله در وجوب عینی نماز جمعه ۳- رساله در طرز قسم دادن اهل بیت ۴- رساله در حکم رؤیت هلال قبل از زوال ۵- شرح دروس، نا تمام.

حدود سال ۱۰۷۴ وفات یافته است.

صاحب عنوان: در ۱۰۶۶ متولد، و در ۱۱۳۰ وفات یافته، و از شاگردان علامه محمد باقر مجلسی است، و چون مدتی در مملکت عثمانی ساکن بود بدین لقب شهرت یافته است. (۲)

کتب زیر از اوست:

۱- الاجازات، یا مجموعه الاجازات ۲- الامان من النیران فی تفسیر القرآن ۳- بساتین الخطباء، در سه مجلد ۴- ترجمه جاماسب نامه ۵- ثمار المجالس و نثار العرایس، مانند کشکول ۶- الدرر المنظومه المأثوره، در ادعیه. نام صحیفه ثالثه سجادیّه است و به طبع رسیده است. ۷- رساله در موضوع خواجه گردانیدن ۸- رساله در وجوب عینی نماز جمعه ۹- رساله خراجیّه

۱- به نوشته علامه افندی: وی از افاضل عصر خویش بوده و اساتید او عبارتند از: ۱- مولی محمود بن میرزا علی اصفهانی شاگرد شیخ بهائی و میرداماد ۲- خلیفه سلطان ۳- مولی محمد تقی مجلسی ۴- مولی حسن علی تستری ۵- میرزا رفیعا ۶- آقا حسین خوانساری ۷- محقق سبزواری. ر.ك: ریاض العلماء ۳۰۸:۴-۳۰۶.

۲- اساتید علّامه سبزواری ر.ك: ریاض العلماء ۳۰۸:۴-۳۰۶.

۱۰- رسم خطوط الساعات و نصف النهار ۱۱- روضه الشهداء، به سه زبان ترکی، عربی، فارسی ۱۲- ریاض العلماء و حیاض الفضلاء، که معروف ترین تألیفات اوست، و بین مؤلفین و نویسندگان کتب تراجم و رجال شهرت دارد، و متأسفانه تاکنون به طبع نرسیده است، در ده مجلد (۱) ۱۳- شرح اصطلاحات شکل العروس از کتاب اقلیدس ۱۴- شرح الفیه ابن مالك، مفصل ۱۵- شرح الفیه ابن مالك، مختصر ۱۶- شرح صحیفه سجادیّه و حاشیه بر آن؛ و غیره.

توضیح و فایده:

۱- اول کسی که ادعیه منسوب به حضرت سجاد (علیه السلام) را جمع آوری کرد، سید اجل نجم الدین بهاء الشرف ابوالحسن محمد بن حسن بن احمد بن علی بن محمد بن عمر بن یحیی علوی است.

۲- صحیفه ثانیه تألیف شیخ حرّ عاملی، متوفای ۱۱۰۳.

۳- صحیفه ثانیه تألیف افندی، متوفای ۱۱۳۰.

۴- صحیفه رابعه تألیف حاج میرزا حسین نوری، متوفای ۱۳۲۰.

۵- صحیفه خامسه تألیف علامه سید محسن امین عاملی، متوفای ۱۳۷۱.

۶- صحیفه سادسه تألیف شیخ محمد باقر بیرجندی متوفای ۱۳۵۲.

۱- این کتاب در ۲ قسم تدوین گشته که قسم اول مشتمل بر تراجم علمای شیعه، و قسم دوم در بر دارنده تراجم علمای سایر مذاهب اسلامی است. قسم اول این کتاب در ۷ جلد چاپ شده و جای چاپی تحیقی و مصحح از آن همچنان خالی است.

۷- صحیفه سابعه تألیف شیخ هادی کاشف الغطاء، متوفای ۱۳۶۱.

۸- صحیفه ثامنه تألیف حاج میرزا علی شهرستانی، متوفای ۱۳۴۴.

هر یک از این علما و دانشمندان، در اثر مطالعه و تحقیق در کتب، مقداری از ادعیه منسوبه به حضرت سجاد امام زین العابدین (علیه السلام) که دیگران نقل ننموده اند را جمع آوری کرده و آن را صحیفه نامیده اند.

سید محمد امین شهرستانی

معروف به روح الامین، و مشهور به میر جمله.

ادیب فاضل کامل، در ۹۷۱ متولد، و در ۱۰۲۷ وفات یافته. وی عمو زاده میرزا رضـی شهرستانی صدر زمان شاه عباس صفوی است.

کتب زیر از دواوین شعر اوست:

۱- آسـمان هشتم، یا بهرام نامه ۲- خسرو و شیرین ۳- جواهر نامه ۴- گلستان ناز ۵- لیلی و مجنون ۶- مطمح الانظار؛ و غیره. (۱)

بابا

بابا: با ثالث به الف کشـیده، پـدر و جد را گویند که پدر پدر و پدر مادر باشد، و سـر کرده و ریش سـفید طایفه و قلندر را نیز گویند. (برهان قاطع)

پدر و پیران کامل که به منزله پدر باشند و هر کس را که در کاری باشد همو تعظیماً بابا گویند. (فرهنگ نوبهار).

۱- الذریعه ۷: ۲۶۰.

لقب و شهرت جماعتی کثیر از عرفا و صوفیه در قرن هفتم و هشتم هجری است که ذیلاً به نام برخی از آنها اشاره می شود:

۱- بابا شیخ احمد، در قریه سهرو فیروزان از بلوک لنجان.

۲- بابا الهی، نزدیک مقبره صاحب بن عباد در طوقچی.

۳- بابا الله، نزدیک مسجد ساروتقی در محله جویباره.

۴- بابا امیر، یکی از باغات چهار باغ منسوب بدو بوده (گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۴۸۶).

۵- بابا بدلاء، در محله دروازه حسن آباد بقعه دارد.

۶- بابا بیات، در اواخر تخت فولاد که فعلاً جزو اراضی فرودگاه شده است.

۷- بابا توتا (تون تاب) در محله جویباره اصفهان.

۸- بابا جوزا، نزدیک شاه میر حمزه کنار جاده گار لنگ.

۹- بابا حسن، در محله بید آباد، جوی به نام او شهرت دارد. قبرش ظاهراً در کوچه شله رنگ کن ها هنوز برقرار است.

۱۰- بابا شیخ حسین، نزدیک قریه پوده سمیرم.

۱۱- بابا دنبه، در پشت باغ نو، انتهای خیابان شیخ بهائی (صارمیّه).

۱۲- بابا رکن الدین.

۱۳- بابا سرخ، دنبال جوی شاه.

۱۴- بابا سعید، در اطراف اصفهان.

۱۵- بابا سلطان.

۱۶- بابا سنگکی، پشت مسجد جامع.

ص: ۲۹۹

۱۷- بابا شهاب الدین، در قریه آزادان.

۱۸- بابا شیر، در بازار حسن آباد.

۱۹- بابا صلت، نزدیک مقبره صاحب بن عباد.

۲۰- بابا عباس.

۲۱- بابا عبدالله، پشت مسجد سلام.

۲۲- بابا عبدالله، قریه خوزان سده ماربین.

۲۳- بابا عبدالله در لنجان.

۲۴- بابا عریان، نزدیک مقبره صاحب.

۲۵- بابا علمدار، در محله الیادران.

۲۶- بابا شیخ علی، در لنجان.

۲۷- بابا قادر، نزدیک مقبره صاحب بن عباد.

۲۸- بابا قاسم.

۲۹- بابا لنگر، در نزدیکی الو، در بلوک کرون.

۳۰- بابا لکات، در تخت فولاد.

۳۱- بابا متکا.

۳۲- بابا محمود، در لنجان.

۳۳- بابا ملا، در قریه ازیران رویدشت.

۳۴- بابا نوش، نزدیک سنبلستان.

۳۵- بابا وحدی (اوحدی در لنجان).

۳۶- بابا یحیی، در تکیه بابا رکن الدین.

غیر از باباهایی که نام برده شده: بابا شاه عراقی، و بابا محمد علی، و بابا

ص: ۳۰۰

قلندر نیز در اصفهان بوده، و هم در این شهر وفات یافته اند.

به طوری که از تـذکره نصـر آبادی ظاهر می شود کسانی که در عهـد صـفویّه تکیه و خانقاه داشـته اند را نیز بابا می گفته اند، مانند:

بابا حسینی: مدتی بابای حیدر خانه بوده؛ (۱) بابا سـلطان قلندر: شاه عباس ماضی بابایی تکیه حیدر، واقع در چهار باغ اصفهان را بدو داده است. (۲)

بابا رکن الدین

مسـعود بن عبدالله انصاری بیضاوی فارسـی. عارف مشهور، برخی از بزرگان مانند: شیخ بهائی و [مولی محمد تقی] مجلسی، و حاجی کلباسـی درباره او اعتقاد داشـته و وی را به جلالت قدر می ستوده اند. (۳) حتی در تـذکره القبور و برخی مواضع دیگر از شیخ بهائی مکاشفه ای در جلالت قدر او نقل می کنند.

در روز یک شنبه ۲۶ ربیع الاول سال ۷۶۹ وفات یافته، و در ایوان بقعه تکیه معروف به بابا رکن الدین مدفون گردید.

گویند: بابا بیات استاد و پیر طریقت او بوده است. (۴)

هیـچ یک از قبور واقعه در تخت فولاد از نظر تاریـخ (قبور تاریخ دار) به قدمت قبر بابا رکن الدین نمی رسد و به همین لحاظ، در عهد صفویّه و بعد از آن، از تخت فولاد به مزار بابا رکن الدین تعبیر می شود، و پل خواجو را نیز

۱- تذکره نصر آبادی: ۱۴۰.

۲- تذکره نصر آبادی: ۲۸۴.

۳- رجال اصفهان: ۶۳.

۴- ریحانه الادب ۱:۲۱۳.

پل بابا رکن الدین گویند. گنبد مقبره او از آثار باستانی اصفهان و مورخ به سال **۱۰۳۹** هجری می باشد.

بابا شاه اصفهانی

رئیس الرؤساء، از فحول دانشمندان بزرگ، (۱) و خوش نویسان سترگ بود، در خط شاگرد سید احمد مشهدی و میر علی هراتی بوده، و در اصفهان به درویشی و انزوا می زیسته.

به اتفاق عموم خط شناسان (۲) عقیده دارند که تا زمان بابا شاه خط را کسی به شیرینی و شیوایی او ننوشته است.

رساله آداب المشق که به نام میر عماد مطبوع و منتشر گردیده است از تألیفات اوست.

وفاتش را مؤلف خط و خطاطان در ۱۰۱۲، و در کارنامه بزرگان **۹۹۶** می نویسد، و تاریخ اول اقرب به یقین است.

قبرش در مشهد مقدس است.

از اشعار اوست (در نوشتن حروف و حرکات):

از واضع خطّ نسخ تعلیق *** بشنو سخنی ز روی تحقیق

بالای الف سه نقطه باید *** اما به همان قلم که آید

یک نقطه برای گردن با *** شش نقطه درازی تن با

در تذکره ریاض العارفین: (:۶۹) وی را به نام بابا شاه عراقی یاد می کند، و تخلص او را «حالی» می نویسد.

ص: ۳۰۲

۱- خط و خطاطان: ۹۶.

۲- کارنامه بزرگان ایران: ۱۶۸.

بابا قاسم

ابوالقاسم محمد، از عرفای قرن هفتم و اوایل قرن هشتم اصفهان است که شرح حال او مانند سایر باباها مجهول می باشد.

در سال ۷۴۰ وفات یافته، و در سال ۷۴۱ یکی از مریدانش به نام سلیمان بن ابی الحسن طالوت دامغانی بر مزار او گنبدی بنا نموده که جزو آثار باستانی اصفهان به شمار می رود.

ملا محمد باقر اصفهانی خطاط

اشاره

قلم نسخ خفی را مقل او در این عصر کمتر کسی می تواند نوشت. (۱)

سید محمد باقر خطاط

اصفهانی الاصل، طهرانی المسکن، صدر الکتاب. در نسخ نویسی به مقامی منیع رسیده، قرآنی به خط شریفش مطبوع افتاد. (۲)

* سید محمد باقر حسینی خاتون آبادی، از علما و امام مسجد جامع جدید عباسی (۳) بوده، وفاتش در سال ۱۱۹۳، قبرش در تخت فولاد تکیه آقا رضی. (۴)

۱- مآثر و الآثار: ۲۸۷.

۲- مآثر و الآثار: ۲۸۳.

۳- رجال اصفهان: ۲۰۲.

۴- وی همان میرزا محمد باقر پیش نماز مدفون در تکیه آقا رضی است. بر روی سنگ لوح او دو تاریخ ۱۱۲۳ و ۱۱۹۳ ذکر شده که اولی سال وفات، و دومی سال کتابت لوح مزار اوست. این اشتباه بر پایه اعتماد به یادداشتهای صاحب الرحله الاصفهانیّه به کتاب راه یافته است.

میرزا محمد باقر پیش نماز

[امام] مسجد شاه. از علمای ازکیا، عالم فاضل متقی، کتب بسیاری از فقه و اصول و اخبار و غیر آن بر طلاب وقف نموده که اکثر از حالت موقوفه خارج شده، لکن هنوز کم و بیش در دست طلاب باقی است. (۱)

در سال ۱۱۲۳ وفات یافته، در بقعه تکیه آقا رضی مدفون شد. (۲)

مشارالیه جدّ سادات عاملی ساکن رنان و خوراسگان می باشد.

(آقا سید محمد درب امامی)

فرزند سید عبدالوهاب بن سید میرزا حسینی، از علمای معمر اصفهان که در زهد و تقوی و فضل، بین الخواص و العوام شهرت داشت، ۱۵ ذی قعده سال ۱۳۵۹ وفات یافته، در قبر میرزا محمد باقر که از اجداد مادری او بود مدفون گردید.

(مرحوم حاج آقا عطاء الله امامی)

فرزند آقا سید محمد نیز از علما و فضلا، و از شاگردان آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی، و آقا میرزا احمد مدرس، و از ائمه جماعت اصفهان بود.

۱- وی شاگرد و مجاز از علامه بزرگوار مجلسی، آقا حسین خوانساری، و شیخ حرّ عاملی است.

۲- رجال اصفهان: ۹۴.

در روز پنجشنبه ۲۴ جمادی الاولی سال ۱۳۸۷ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید. (۱)

مولی محمد باقر اصفهانی

عالم فاضل محقق، متأخر از علامه مجلسی، و مؤلف کتاب درج الدرر در مناقب ائمه اثنی عشر (علیهم السلام) (۲) به فارسی می باشد.

میرزا باقر قاضی زاده عباس آباد

[فاضل عارف] از دانشمندان روزگار، و صاحب طبعان بوده، در اکثر علوم ماهر، (۳) و به فضایل ظاهری و باطنی موصوفف از شاگردان ملا محمد باقر سبزواری، و آقا حسین خوانساری، و میر قوام الدین [رازی] بوده، (۴)

در شعر «وجدان» تخلص می نموده.

در عشر سبعین از مراحل زندگانی وفات یافته است.

ص: ۳۰۵

۱- مدفن او در تکیه علامه فاضل سراب واقع است. وی پدر عالم جلیل مرحوم حجه الاسلام حاج آقا احمد فقیه امامی، و دانشمند محترم حاج آقا حسن فقیه امامی سلمه الله تعالی است. گفتنی است که وی از شاگردان مرحوم علامه شیخ محمد رضا نجفی نیز بوده، و شرح حال اجمالی او در تاریخ علامی و اجتماعی اصفهان ذکر شده است.

۲- الذریعه ۵۸:۸.

۳- تاریخ حزین: ۱۶۱.

۴- تذکره حزین: ۱۳۲.

از اشعار اوست:

فصل گل و موسم بهار است *** گلزار به رنگ و بوی یار است

بی تو شب ما و تیره روزان *** چون چشم سفید گشته تار است

حاج شیخ محمد باقر قزوینی

عالم فاضل معمر، استاد ریاضی، ساکن مدرسه نیم آورد، و از مدرسین حساب و هیئت قدیم. متجاوز از نود سال عمر کرده، و در ۲۸ ربیع الثانی سال ۱۳۶۵ وفات یافته، در تخت فولاد [تکیه تویسرکانی] مدفون گردید.

* میرزا محمد باقر قمیشه ای در فهرست کتابخانه مدرسه فیضیه قم (۲۶۷:۱) در ضمن کتاب «الجمع بین الرأیین» عربی چاپی فرماید: بعد از این کتاب رساله دیگر در این نسخه مندرج است به نام «رساله فی موضوع الخلافه الکبری» که در آن پس از مقدماتی امر خلافت را با براهین عقلیّه ثابت نموده است، و نیز رساله دیگری تحت عنوان «رساله فی موضع العلم» در این نسخه مندرج، و دو رساله اخیر از تألیفات مرحوم میرزا محمد باقر قمشهی اصفهانی می باشد.

در الذریعه (۲۳۸:۷) فرماید: الخلافه الکبری للحکیم الالهی الآقا محمد رضا القومشهی الاصفهانی المتوفی به طهران فی ۱۳۰۶، کان عارفاً متشرعاً ادیباً شاعراً تخلصه فی شعره «صهبا»... در طهران به مباشرت شاگردش شیخ محمود بروجردی با کتاب، الجمع بین الرأیین در سال ۱۳۱۵ به طبع رسیده است. بنابراین در عبارت فهرست باید اشتباهی باشد.

حاج سید محمد باقر ثانی بید آبادی

فرزند حاج سید اسدالله بن حاج سید محمد باقر شفتی. از علمای کاملین، و ادبا و شعرا و فضلا و علمای اخیار، معروف به حاج آقا. با پدر خود از اصفهان به نجف مهاجرت نموده، و سال ها در نزد اساتید آنجا تحصیل نموده، (۱) و پس از فوت عمّ بزرگوار خود (۱۳۲۰) به ایران مهاجرت نموده، و مورد توجه عموم طبقات بالاخص اهالی بید آباد قرار گرفته، و منشأ خدماتی شایان در مسجد سید قرار گرفته که از آن جمله است: تهیّه ضریح فولادی جهت قبقر مرحوم سید حجه الاسلام و نصب آن (۲) در تاریخ ۱۳۲۲، و دیگر تهیه ساعت که در قسمت قبله مسجد نصب گردیده است.

در نقباء البشر (:۱۹۵) فرماید: در جریانات مشروطیت ایران به نجف مراجعت نموده، و در سال ۱۳۲۳ مجدداً به اصرار مردم به اصفهان معاودت کرده، مورد احترام و اکرام قرار گرفته، پس از شش ماه در سوم رمضان ۱۳۳۳ وفات یافته، در مقبره جد خویش مدفون گردید.

در کتاب معجم رجال الفکر و الادب (:۳۵) درباره او فرماید: عالمٌ فاضل ادیب جلیل شاعر رقیق الطبع، له شعرٌ، کثیر، منه:

یابن عمّ النبیّ ایّ معالٍ *** لک فی ارفع المدائح تذکر

۱- رجال اصفهان: ۱۴۷.

۲- برای اطلاع از چگونگی ضریح و تاریخ آن به کتاب گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۸۷۵ رجوع شود.

در کتاب شعراء الغری در دو محل نامی از او برده شده، یکی به نام حاج آقا، و دوم: سید باقر. همچنین در اعیان الشیعه، و در الحصون المنیعه و دیگر کتب از او به احترام نام برده شده، طالبین مراجعه فرمایند.

اشعار کتیبه های شمالی مسجد سید (پشت بقعه سید و قرینه آن) از مرحوم حاج میرزا فتح الله میر محمد صادقی فرزند میرزا کوچک است، وی ادیب فاضل شاعر ماهر بوده، به فارسی و عربی شعر می سروده، اشعار ماده تاریخ فوت آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی نیز از اوست. (۱)

میر محمد باقر ملا باشی

فرزند میر محمد اسماعیل خاتون آبادی. عالم فاضل، (۲) مدرّس مدرسه

۱- به نوشته استاد روضاتی: وی مردی ادیب و فاضل و متعین بوده... پس از ۴۰ سالگی طبع شعر یافته، و اشعاری به عربی و فارسی در مدح و منقبت و مراثی خاندان رسالت (علیهم السلام) و نیز در رثاء و ماده تاریخ جماعتی از علماء، و هم در تاریخ بنای برخی از مساجد و معابد و غیرها سروده، و اشعار خود را نیز جمع کرده و بر آن مقدمه ای نگاشته که نسخه آن موجود می باشد. او به سال ۱۳۱۸ در اصفهان وفات یافته، جنازه اش را به نجف اشرف حمل، و در وادی السلام به خاک سپرده اند. مکارم الآثار ۸۱۹:۳. به نوشته استاد روضاتی: این که مرحوم مهدوی حاجی را از سادات میر محمد صادقی حسینی وصف کرده به کلی نادرست است و او سید نبوده. ر.ک: مکارم الآثار ۳۰۱۲:۸.
۲- محدث قمی درباره او می نویسد: فاضل کامل متبحر در فنون علم، صاحب مؤلفات بوده، از جمله ترجمه مکارم الاخلاق. اخذ علم کرده بود از والد ماجدش و از محقق خوانساری، و در مدرسه چهار باغ اصفهان تدریس می فرمود، و در سنه ۱۱۲۷ ق او را به زهر شهید کردند. در تاریخ او گفته شده: آمد جگر (۲۲۳) از شهید ثالث (۱۳۰۵) بیرون. منتهی الآمال ۱۶۴:۲-۱۶۳.

چهار باغ (اولین مدرس مدرسه مزبور) در ربیع الاول سال ۱۱۲۷ وفات یافته، (۱) در تکیه خاتون آبادی ها در اطاق دوم دست چپ مدفون گردیدو

مشارالیه استاد شاه سلطان حسین صفوی و جمعی کثیر از فضلای زمان خود بوده که از آن جمله است: سید نور الدین بن سید نعمت الله جزائری و دیگران. وی را تألیفاتی است. (۲)

سید محمد خاتون آبادی

فرزندش: میر سید محمد نیز پس از پدر، مدرس مدرسه چهار باغ بوده، و پس از وفات در همین تکیه مدفون گردیده است. (۳) وی را تألیفاتی است.

میر محمد باقر حسینی واعظ

ابن میر محمد اسماعیل واعظ، فرزند میر ابوصالح حسینی. از بزرگان

۱- رجال اصفهان: ۱۰۴.

۲- برخی از تألیفات او عبارتند از: ۱- ترجمه و شرح مجمع البیان ۲- ترجمه المشکول ۳- ترجمه عیون الحساب ۴- ترجمه البلد الامین ۵- ترجمه فقه الرضا (علیه السلام) ۶- ترجمه اناجیل اربعه ۷- رساله نوروزیه.

۳- در وقایع السنین (:۵۳۶) آمده: ولادت با سعادت عالی جناب فضیلت مآب میر سید محمد خلف حضرت علامی میر محمد باقر الخاتون آبادی فی شهر محرم الحرام من شهور سنه ۱۰۹۳، و ولادت سید مذکور در مدینه مشرّفه اتفاق افتاد و قبر وی نیز در مدینه مشرّفه است.

فضلا، و امام مسجد شاه، (۱) و مدرس مدرسه میرزا مهدی واقعه در محله بید آباد بوده، در اوایل قرن سیزدهم وفات یافته.

هفت فرزند داشته که هر یک عالمی محقق بوده اند، بدین شرح:

۱- میر محمد صادق واعظ، جد سادات معروف به میر محمد صادقی، وی برخی از خطب نهج البلاغه (۲) را ترجمه نموده است.

۲- حاج میر محمد اسماعیل.

فرزندش میر سید علی اکبر نیز از علماء بوده، در ۱۳۰۰ وفات یافته است.

۳- میر علی نقی، عالم فاضل.

سید محمد باقر میر محمد صادقی

و از احفاد اوست: حاج سید محمد باقر بن حیدر بن میر سید بن میر علی نقی (۳) که از جمله علما و فضلا و ائمه جماعت اصفهان، در نزد حاج آقا منیر الدین بروجردی تلمّذ نموده، و به دامادی او مفتخر گردیده، و در مسجد ایلچی امامت می فرموده. (مسجد از آثار صاحب سلطان بیگم دختر حکیم نظام الدین محمد ملقب به حکیم الملک ایلچی در سال ۱۰۹۷ بنا شده است).

در شب ۴ ماه صفر المظفر سال ۱۳۶۳ وفات یافته، (۴) در جنب تکیه ملک مدفون گردید، و بعداً در آنجا تکیه ای احداث نمودند به نام تکیه میر محمد صادقیها.

۱- ارشاد المسلمین: ۳۳ نسخه خطی.

۲- ارشاد المسلمین: ۳۴ نسخه خطی.

۳- ارشاد المسلمین: ۳۶ نسخه خطی.

۴- رجال اصفهان: ۵۱.

۴- میر سید علی [حسینی]

از عبّاد و زهّاد عصر خود بوده، از حیث سن، اصغر اولاد، لکن از جهت علم و زهد، اکبر از برادران بوده، در اصفهان وفات یافته، جنازه اش به اعتاب مقدسه نقل شده است. (۱)

وی پدر علامه میر سید حسن مدرس است که پس از این به نام او اشاره خواهد شد.

۵- میر محمد مهدی

۶- میر محمد کاظم

۷- میر محمد رضا.

ملا محمد باقر ابوالفقراء

فرزند ملا محمد تقی گزی. عالم و شاعر و ادیب، در اصفهان انجمن ادبی داشته، و جمعی کثیر از شعرا در آن شرکت می نموده اند.

در مقدمه دیوان غمگین ضمن دو قصیده انجمنیّه نام ۲۲ نفر از آنها ذکر شده است.

صاحب عنوان در سال ۱۲۸۶ وفات یافته. (۲)

ص: ۳۱۱

۱- ارشاد المسلمین: ۲۷ نسخه خطی.

۲- از آثار وی کتاب کنز الفقراء در یک مقدمه و ۱۴ باب و یک خاتمه در دو جلد در عقاید و سلوک سلسله علیّه فقرا موجود است که آن را در زمان محمد شاه قاجار به نام میرزا آقا خان صدر اعظم نوری به فارسی تألیف کرده، و نسخه آن به شماره ۲۱۷۰ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می شود.

پرتو (شاعر و خطاط معروف) در مادّه تاریخ وفاتش گوید:

آه و افسوس از ابوالفقرا *** که به دانش ورا نبود قرین

هم بدش جا به صفّه عرفان ** هم در ایوان شرع صدر نشین

بیتی آراست بر بدو مصرع *** چون دو ابروی شاهد شیرین

باقر بن تقی ابوالفقراء *** رفت اندر مقام علّیّین

میرزا علی رضا که وی را میرزا آقا جان نیز گفته اند، از اهل لنجان اصفهان، در خط نسخ استاد اجل خطاطین اصفهان (۱) بود، و در شعر نیز مسلم، بر سخنوران آن خطه، بل و غیرها مقدم می نمود، و «پرتو» تخلص داشت.

پدرش: آقا محمد علی نام داشته (۲) و قریب نود سال عمر نموده، و در جمادی الاولی ۱۳۰۴ وفات یافته. دیوانش به طبع رسیده است.

حاج شیخ محمد باقر نجفی مسجد شاهی

فرزند شیخ محمد تقی بن عبد الرحیم طهرانی.

از بزرگانم علما و مجتهدین، و رؤسای ملت و دین، در سال ۱۲۳۵ متولد، و در نزد علمای اصفهان و عراق همچون: صاحب جواهر، و شیخ انصاری، و شیخ حسن کاشف الغطاء (دائی خود) تلمّذ کرده، تا خود عالمی جلیل، و محققی بی بدیل گردید.

سپس به اصفهان مراجعت نموده و به تدریس و ترویج اشتغال جسته،

۱- مآثر و الآثار: ۲۷۷ و ۲۹۱.

۲- مقدمه دیوان پرتو (چاپ سنگی).

عده ای کثیر از بزرگان علما و فضلا از محضر او استفاده نموده سرانجام در مسافرت عتبات عالیات در شب ۵ صفر سال ۱۱۳۰ در نجف اشرف وفات یافته، در مقبره جدّ خود کاشف الغطاء مدفون گردید.

کتب و رسائل چندی تألیف نموده که از آن جمله است: ۱- شرح رساله در حجیت مظنّه از کتاب هدایه المسترشدین تألیف پدرش (مطبوع) ۲- لبّ الاصول ۳- لبّ الفقه؛ و غیره.

در مآثر و الآثار (:۱۴۲) درباره او گوید: ریاست شرعیّات اصفهان و مضافات آن در اواخر این عالم جلیل القدر به او انحصار یافت. اولاد او تاکنون ریاست علمی و دینی اصفهان را دارند. و به نام برخی از آنها اشاره خواهد شد. (۱)

حاج شیخ محمد باقر الفت

فرزند حاج شیخ محمد تقی آقا نجفی سابق الذکر.

عالم فاضل عارف کامل (۲) ادیب جامع، در جمعه دوم جمادی الاولی

ص: ۳۱۳

۱- وی پدر آیات عظام: حاج آقا نورالله، شیخ محمد حسین، شیخ محمد علی، شیخ محمد تقی، شیخ جمال الدین، و شیخ اسماعیل نجفی است. رحمه الله علیهم اجمعین.

۲- شرح حال الفت در مجموعه مقابلات بدر الدین کتابی، و دولت دیدار (مجموعه اشعار و نوشته های استاد منوچهر قدسی) آمده، و با تمام وارستگی و فضایل اخلاقی الفت، توصیف او به «عارف کامل» چنانچه در متن آمده نادرست است، وی اجرای قوانین شریعت را که به دست پدر بزرگوارش مرحوم آیه الله آقا نجفی انجام می شد «نقطه ای سیاه و شایان تأسف بر فراز قسمتی از سطور و حروف زندگانی» او دانسته و «مبالغه اش در اجرای حدود و تعزیرات شرعیّه بر جمله شاربین خمر و مرتکبین فسوق» را نکوهش می کند! مباینت این تفکّر با عرفان اصیل اسلامی که رابطه نا گسستنی با شریعت دارد به خوبی آشکار است.

سال ۱۳۰۱ متولد (۱) شده، در اصفهان و نجف اشرف در نزد علمای اعلام تحصیلات خویش را به پایان رسانیده، و در اوایل مشروطیت ایران در عداد آزادی خواهان وارد شده، در سال ۱۳۰۷ خورشیدی از طرف مردم اصفهان به نمایندگی مجلس شورای ملی انتخاب گردیده، در طی مسافرت های خود در ایران و خارج، در همدان خدمت آقا سید محمد غمام عارف مشهور رسیده و دست ارادت بدو داده.

کتب عدیده ای (۲) تألیف نموده که از آن جمله است: ۱- مجله آفتاب، که در آن کتاب های: ۱- وسائل رستگاری ۲- پرورش استقلال از کتب خارجی را مرحوم الفت ترجمه کرده، و ضمیمه آن مرتب به طبع رسانیده (۳) است.

۲- ابواب الروضات، فهرست کتاب روضات الجنات که به طبع رسیده ۳- کشف الحجب؛ در اسامی کتب ۴- مجمع الاجازات، دو مجلد ۵- نسب نامه الفت، کتاب مفید و قابل توجهی است. ۶- دیوان اشعار با تخلّص الفت؛ و چندین مجلّد دیگر.

الفت در صبح چهارشنبه ۲۶ ربیع الاول ۱۳۸۴ وفات یافته، در مقبره پدر جنب امام زاده احمد مدفون گردید، و به مناسبت چهلمین روز وفاتش جزوه ای به نام «یاد نامه الفت» به طبع رسید که در آن مادّه تاریخ های شعرا که جهت او مرثیه گفته اند، و چندین غزل از اشعار او به طبع رسیده.

۱- نقباء البشر: ۱۹۸.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۵۶.

۳- تاریخ جراید و مجلات ۱:۱۰.

آقای میر سید علی خان نوربخش «آزاد» در مرثیه ماده تاریخ وفاتش گوید:

گفت آزاد بهر تاریخش *** حیف الفت ز ما برید الفت

مرحوم الفت دارای کتابخانه (۱) معظم و آبرومندی بود که پس از وفاتش به دانشکده ادبیات اصفهان اهدا گردید.

علامه مولی محمد باقر مجلسی

فرزند مولی محمد تقی بن مولی مقصود علی.

از اعاظم علما، و اکابر فقها و محدثین شیعه و اسلام، و از مفاخر علمی فرقه امامیه است. خدمات و ترویجاتی که از او در شیعه شد از احدی از علمای دیگر به ظهور نپیوسته است.

عالم فاضل، و محقق کامل، و متکلم جامع، مجدد مذهب شیعه در رأس قرن یازدهم.

در اصفهان امام جمعه و شیخ الاسلام بوده،و تمام عمر شریفش به درس و بحث و ترویج دین، و تألیف کتب احادیث و اخبار آل محمد (علیهم السلام)، و اجرای حدود و احکام، و امر به معروف و نهی از منکر، و احقاق حقوق مردم، و دفع شرّ ظلمه، و قلع و قمع بدعت های صوفیّه و غیره گذشته است، و از آنجایی که نادان با علم و عالم مخالف است، و از دیگری از علما به اندازه او ترویج علم و دانش اسلامی نشده، و بدعت ها و انحرافات اهل

۱- نقباء البشر: ۱۹۸.

بدعت و ضـلالت ظاهر نگردیده، جمعی با او در زمان زندگی مخالفت می نموده، و عده ای نیز تاکنون همین روش ناپسـند را ادامه می دهند.

کمتر خـانه ای از خـانه های شـیعه فارسـی زبان یافت می شود که کتابی از او در آنجا نباشـد که موجب هـدایت و ارشاد عامّه مردم نشود. (۱)

کتب و رسائل عدیـده تألیف فرموده که تعـداد آن از عربی و فارسـی بیشتر از یکصـد و پنجاه مجلد می شود. (۲) از آن جمله است:

۱- اختیارات ۲- اربعین ۳- اعتقادات ۴- اوزان ۵- بحـار الانوار که دائره المعـارف اخبار شـیعه امامیه، و در ۲۵ مجلد تالیف شده، و مشـهورترین کتب اوست. ۶- تحفه الزائر ۷- جبائر ۸- جلاء العیون ۹- جنّت و نـار ۱۰- حق الیقین ۱۱- حلیه المتقین ۱۲- حیات القلوب، ۳ مجلّد ۱۳- ربیع الاسابیع ۱۴- زاد المعاد ۱۵- شـرح اصول کافی [به نام مرآه العقول] ۱۶- شرح جوشن کبیر ۱۷- شرح عهد نامه مالك اشتر ۱۸- شرح [ثلاث] احادیث مشکله ۱۹- صراط النجاه ۲۰- صلاه اللیل ۲۱- صواعق الیهود ۲۲- صـیغ العقود ۲۳- صـیغ النکاح ۲۴- طریق النجـاه ۲۵- علائم الظهور ۲۶- عین الحیـات ۲۷- عیـن الیقین ۲۸- الفرق بین صفات الذات و صفات الفعل ۲۹- الفوائد الطریقه [در شر صحیفه سجادیّه] ۳۰- کفارات ۳۱- مقباس المصابیح

۱- ریحانه الادب ۵:۱۹۳.

۲- رجوع شود به: کتابشناسـی علامه مجلسـی تـألیف: حسـین درگـاهی و علی اکبر تلافی داریـانی. ضـمیمه این کتاب رساله تذکره الانساب مرحوم حیدر علی مجلسی که به معرفی خاندان علامه مجلسی پرداختهَ، و نیز فهرست تألیفات علامه مجلسی به قلم نواده دختری او میر محمد حسین خاتون آبادی به چاپ رسیده است.

۳۲- مفاتیح الغیب [در استخاره] ۳۳- ملاذ الاخیار [در شرح تهذیب الاحکام] ۳۴- مشکوه الانوار ۳۵- مال النواصب ۳۶- الوجیزه، در رجال؛ و غیره. (۱)

در رجال اصفهان (:۱۳۴) نقل از مجله ارمغان گوید: ملا محمد باقر مجلسی شعر می گفته، و در آن «مشتاق» تخلص می کرده، و این شعر از اوست:

به خواب عدم راحتی داشتیم *** که ما را از این خواب بیدار کرد؟

در تذکره حسینی (:۳۲۴) گوید: شاعر معنی مکاسب، آخوند ملا محمد باقر مناسب، مرد کوکناری بوده، و در آخر «مشتاق» تخلص می نموده، این شعر از اوست: به خواب...

بنابراین اشتباه صاحب ارمغان در انتساب شعر به مجلسی ظاهر شد.

علامه مجلسی در سال ۱۰۳۷ متولد، و در ۲۷ رمضان المبارک سال ۱۱۱۰ وفات یافته، در مقبره مخصوص جنب مسجد جامع اصفهان پشت سر پدر بزرگوار خود مدفون گردید و قبرش مزار مؤمنین، و محل توجه مقدسین و متدیّنین است که به وسیله آن از خداوند متعال حاجت می طلبند، و اکثر به مراد می رسند. از قبر او متواتراً نقل کرامات شده است.

مادّه تاریخ های زیادی درباره فوت او گفته شده که برخی از آنها ۱۱۱۱ می شود.

ماده تاریخ های: «حزن و غم»، «خازن جنت» = ۱۱۱۱؛ و تاریخ های:

۱- ریحانه الادب ۱۹۱:۵، روضات الجنات: ۱۱۸، الکنی و الالقاب ۱۲۱:۳ ، قصص العلماء: ۲۰۴ ، رجال اصفهان: ۱۲۱ ، الفیض القدسی، و مستدرک الوسائل: ۴۰۸.

«رونق از دین برفت» و «مقتدای جهان ز پا افتاد» و «عالم علم رفت از عالم» و «باقر علم شد روان بجنان» هر کدام ۱۱۱۰ می شود، و بهترین تاریخ این است:

ماه رمضان چو بیست و هفتش کم شد *** تاریخ وفات باقر اعلم شد

«۱۱۳۷»

جلالت قدر، و عظمت مقام علامه مجلسی را احدی انکار نتواند کرد، و موافق و مخالف بدان اقرار دارند، و این مختصر گنجایش بیان یک هزارم از فضایل و مناقب او را ندارد، به همین قدر اکتفا نموده و از پیشگاه مقدس او معذرت می طلبد. (۱)

آخوند ملا محمد باقر فشارکی

فرزند ملا محمد جعفر. از علمای بزرگ، و فقها و مجتهدین معروف، و از مدرسین عالم مقام است. در اصفهان متولد گردیده، در اصفهان نزد حاج شیخ محمد باقر [نجفی] و در نجف نزد علمای آنجا تحصیل نموده، و پس از مراجعت در مسجد محله نو و مسجد قطبیه اقامه جماعت و تدریس

۱- در شرح احوال و آثار و خدمات این بزرگمرد کتب فراوانی نوشته شده از جمله: ۱- الفیض القدسی تألیف علامه میرزا حسین نوری. ۲- ترجمه فیض قدسی از سید مجید نبوی. ۳- زندگانی علامه مجلسی از مرحوم مؤلف، در ۲ جلد. ۴- علامه مجلسی بزرگ مرد علم و دین از آقای علی دوانی. ۵- علامه مجلسی از حسن طارمی. ۶- ملا محمد باقر مجلسی، زندگی، زمانه، نگاهها، نقدها از سید علی محمد رفیعی. ۷- اندیشه سیاسی علامه مجلسی از ابراهیم سلطان محمدی.

می فرمود و عده ای کثیر از فضلا به درس او حاضر شده. (۱)

وی اول کسی است که رسم احیای شبهای جمعه در تخت فولاد را گذاشت. در مسجد مصلّی شبهای جمعه به قرائت قرآن و نماز و دعای کمیل و توبه و انابه می گذرانیده. پس از او مرحوم شیخ مرتضی ریزی، و پس از ایشان دیگران این سنّت سنیّه را اجرا می کنند.

مرحوم فشارکی پس از نماز در مسجد خود منبر تشریف برده و مردم را با بیانات کافیه، و مواعظ شافیه ارشاد می فرمود، و الحق منابر ایشان جهت عموم طبقات مفید بوده.

کتب و رسائل عدیده (۲) تألیف فرموده که از آن جمله است:

۱- آداب الشریعه ۲- آداب نماز شب ۳- اعمال سه ماه رجب، شعبان، رمضان ۴- اسباب الفقر و الغناء و المغفره ۵- اصول دین ۶- اربعین ۷- تنزیه المؤمنین ۸- حواشی بر شرح لمعه ۹- حواشی بر فرائاد ۱۰- حواشی بر قوانین ۱۱- حواشی بر متاجر ۱۲- ذخیره العباد ۱۳- رساله در تداخل اسباب ۱۴- رساله در خیار غبن ۱۵- رساله در حیض ۱۶- رساله در رضاع ۱۷- رساله شرط ۱۸- رساله در شهرت ۱۹- رساله در صحت عبادت جاهل ۲۰- رساله در طهارت ۲۱- رساله در عدم جواز حق الرجوع ۲۲- رساله در عدم لزوم تقلید اعلم ۲۳- رساله در غنا ۲۴- رساله در قرعه ۲۵- رساله در منجزات مریض ۲۶- رساله در معربفت اسامی چهارده معصوم (علیهم السلام) ۲۷- رساله در اموری که سبب طول عمر و حفظ از امراض می شود ۲۸- رساله عملیّه.

۱- رجال اصفهان: ۹۰.

۲- نقباء البشر: ۲۰۰.

۲۹- عشریّه ۳۰- عنوان الکلام ۳۱- تحفه المسعودیه، در امامت، به نام ظل السلطان؛ و غیره. (۱)

مرحوم فشارکی در شب یکشنبه ۲۶ رجب سال ۱۳۱۴ وفات یافته، در بقعه تکیه آقا حسین خوانساری در تخت فولاد مدفون گردید.

در کتاب مآثر و الآثار (:۱۸۴) درباره او گوید: در جرگه علمای اصفهان مشهور است، و به طهران نیز مکرر آمده، مسجد و منبرش رونقی لایق دارد، و رواجی فایق.

در این بقعه است قبر مرحوم ملا اسدالله فرا دنبه ای، استاد مقدمات و سطوح در اصفهان، و استاد فشارکی صاحب عنوان بوده است.

میرزا محمد مهدی فشارکی

اشاره

فرزندش: مرحوم میرزا محمد مهدی مشهور به آقا میرزا، عالم فاضل زاهد، مردی خلیق و مهربان و در عین حال ساده بوده، حکایاتی از ساده لوحی او نقل می کنند که مجال نقل آنها نیست.

در دوم جمادی الاولی سال ۱۳۴۰ وفات یافته، (۲) در مقبره تکیه آقا حسین خوانساری پشت سر پدر مدفون گردید.

۱- مرحوم همایی می نویسد: راقم سطور علاوه بر عنوان الکلام و سایر مؤلفات مطبوعه، پاره ای از احکام و نوشته های شرعیه و مجلات او را به خط خودش دیده ام. دلیل بارزی بر درجه عالی فقاهت، و پختگی تقریر و انشای اوست. بزرگترین قضات عدلیّه فعلی ما از فهم دقایق احکام و نوشته های قضایی او عاجزند تا به انشا و تقریر آن چه رسد. تاریخ اصفهان: ۱۶۹.

۲- رجال اصفهان: ۲۳۳.

وی داماد آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی بوده است. (۱)

فشارکی: به کسر اول و سکون چهارم منسوب است به قریه فشارک از بلوک قهپایه اصفهان، و از منسوبین بدانجا است:

(مرحوم آقا سید محمد فشارکی)

فرزند امیر سید قاسم طباطبائی، از اعاظم علما و مجتهدین، و از شاگردان میرزا محمد حسن شیرازی و دیگران بوده، و در زمان حیات استاد خود حوزه درس و بحث داشته، و به طوری که می نویسند: (۲) ریاست تدریس در زمان استادش محضر بدو بوده، و به نجف مهاجرت کرده.

و در ۱۲۵۳ متولد، و در ۳ ذی قعده سال ۱۳۱۶ وفات یافته، در نجف مدفون گردید، و عده ای کثیر از فقهای نام دار از محضر درس او برخاسته اند که از آن جمله است: آقا شیخ محمد رضا نجفی، و آقا میرزا منحمد حسین نائینی، و حاج شیخ عبدالکریم یزدی و دیگران. (۳)

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اصاله البرائه ۲- الاغسال ۳- الفروع للمحمدیّه، در فقه ۴- شرح رساله برائت شیخ انصاری؛ و غیره. (۴)

ص: ۳۲۱

۱- احسن الودیعه ۱:۱۵۸.

۲- احسن الودیعه ۲:۹۷.

۳- ریحانه الادب ۴:۳۴۲.

۴- مجموعه ای از آثار ایشان تحت عنوان الرسائلس الفشارکیه به چاپ رسیده که شامل اینهاست: ۱- رساله در اصالت برائت ۲- رساله تقوّی سافل به عالی ۳- رساله در دماء ثلاثه ۴- رساله در خلل صلات ۵- رساله در خیارات ۶- رساله در اجاره. در ابتدای نسخه خیارات، نام آن الفروع المحمدیه و نوادر العلم ذکر شده است.

میرزا محمد باقر قهی اصفهانی همدانی

فرزند محمد جعفر بن محمد صادق بن عبدالقیوم بن اشرف بن محمد ابراهیم بن ملا محمد باقر سبزواری.

از رؤسای علمای شیخیّه و ساکن همدان بوده، عالم فاضل محقق کامل، در دهم ربیع الاول سال ۱۲۳۹ در قهی از بلوک اصفهان (۱) متولد، و در ۲۳ شعبان سال ۱۳۱۹ در همدان وفات یافته است.

کتب زیر از اوست:

۱- الاجتناب ۲- اسرار الشهاده ۳- بشارات ۴- تحفه النجفیّه، ۵- جبر و تفویض ۶- جواب شبهات وارده بر شیخ احمد احسائی ۷- درّه النجفیّه، دو جلد ۸- رساله در شرح نفس رحمانی ۹- رساله در معاد ۱۰- کفایه المسائل ۱۱- کلیات و اصطلاحات حکمت ۱۲- مشاعر، در بیان حواس و مشاعر ظاهری و باطنی ۱۳- میزان در اصول عقاید ۱۴- موضح، رد بر اعتراضات شیخیّه ۱۴- النعل حاضره؛ (۲) و غیره.

در مآثر و الآثار (:۲۹۲) درباره او گوید: ساکن بلده همدان، رئیس فرقه شیخیّه آنجا، بل و غیرها، بر سر ریاست کرامخه (پیروان حاج محمد کریم خان کرمانی) با حاجی محمد خان کرمانی همی در تناع و تجاذب است و تشاحّ و تشاجر.

در فهرست رضویه (۱۳۱:۴) فرماید: مقدمات را نزد پدرش آموخت، و برای تحصیل مهاجرت به اصفهان نمود و در مدرسه نیم آورد ساکن شد،

۱- رجال اصفهان: ۸۹.

۲- الکرام البرره: ۱۷۶ و نقباء البشر: ۲۰۰ و فهرست رضویّه و الذریعه.

سپس بـه کرمـان رفت و در مـدرسه ابراهیمیّه منزل نمـوده، و نزد حـاج محمـد کریم خـان تلمّـذ نمـود، و از طرف مشـاراليه به پیشوایی فرقه شیخیّه در همدان منصوب گردید، و در غائله نزاع شیخیّه و بالا سری ها در همدان در سال ۱۳۱۵ از آن شهرستان خارج، و مقیم در نائین گردید.

قبرش در مشهد مقدس است.

فرزندش: میرزا عبدالله نیز عالم فاضل بوده و در همدان سکونت می فرموده.

حاج سید محمد باقر امامی

فرزند سید محمد جواد امام جمعه شهرکرد.

عالم فاضل، و ادیب شاعر (۱)، در حدود سال ۱۳۰۰ متولد، و در ۱۳۶۷ در اصـفهان وفات یافته، جنازه به شهرکرد حمل شده، در دامنه تل امامیّه مدفون گردید. (۲)

در اوایل «معصوم» تخلّص می نمود، و در اواخر «امامی» تخلّص داشت.

علاوه بر دیوان اشعار، مثنوی در شرح حدیث حقیقت منقول از کمیل بن زیاد علیه الرحمه دارد.

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۵۹.

۲- به نوشـته مرحوم نیکزاد وی از شاگردان مرحوم ملا محمد همایی، آخوند کاشـی، حکیم قشـقایی، سید ابوالقاسم دهکردی (عموی خود) و آخونـد ملا محمـد حسـین فشارکی بوده، و از دو نفر اخیر اجازه روایت حـدیث و اجتهاد دریافت نموده است. ر.ک: شناخت سرزمین چهار محال ۲:۴۱-۳۶.

میرزا محمد باقر صدر خاصّه

اشاره

فرزند علامه فقیه سید حسن نواب بن خلیفه سلطان مرعشی. عالم فاضل معمّر، (۱) مؤلف: ۱- شکّیات که در آن تمام شکوک را نقل نموده، و نسخه خط مؤلف در کتابخانه ملک در طهران است (۲) ۲- حواشی بر روضه البهیّه. (۳)

ذیلاً جهت مزیده فایده به نام برخی از علمای سلسله خلیفه سلطان اشاره می شود:

۱- نواب سید ابراهیم

ابن سید علاء الدین حسین خلیفه سلطان. عالم و فاضل و محقق بوده، حاشیه بر شرح لمعه و حاشیه بر مدارک دارد. (۴) فوتش در ۱۰۹۸ روی داده. [تحت عنوان ابراهیم خلیفه سلطانی ذکر شد.]

۲- میرزا محمد باقر نواب

ابن محمد مقیم صدر خاصّه، از اجلّه علما و فضلای اصفهان، در خدمت پدر خود تحصیل، و از او نقل روایت و احادیث می نماید. پس از وفاتس در قبرستان ستّی فاطمه (مقبره خانوادگی خود) مدفون گردید. (۵)

۱- حواشی بر روضه البهیّه.

۲- الذریعه ۲۱۸:۱۴.

۳- الذریعه ۹۱:۶.

۴- تاریخ اصفهان جابری ۸۸ و ریحانه الادب ۵۷:۳.

۵- رجال اصفهان: ۱۸۵.

مشاراليه به صدر ثانی معروف است.

* میرزا حبیب الله صدر.

در الذریعه (۲۲۴:۱۲) در ضمن کتاب سلوه الشیعه تألیف مطهّر بن محمد مقدادی فرماید که در آخر نسخه، فتوای او و جمعی دیگر از علما در ردّ بر صوفیّه و افعال آنان نقل شده است. (۱)

۳- نواب محمد حسن میرزا

فرزند میرزا محمد ابراهیم صدر و متولی خراسان، از نواده دختری شاه سلطان حسین صفوی، و خود از اعیان فضلا و اشراف بوده، در ۱۵ ماه رمضان المبارک ۱۲۳۲ وفات یافته، نزدیک قبر خواجوئی در تخت فولاد مدفون گردید.

۴- میرزا سید حسن خلیفه سلطانی

فرزند بزرگ میرزا محمد باقر صدر، از شاگردان و مجازین از علّامه مجلسی و شیخ حرّ عاملی و غیره می باشد. (۲)

۱- وی میرزا حبیب الله فرزند سید حسین مجتهد کرکی است و ذکر او در خاندان خلیفه سلطان نادرست است. نام او در ذ یل نام نواده اش سید محمد معصوم بعداً ذکر می شود.

۲- رجال اصفهان: ۱۸۵.

۵- میرزا سید حسن نواب

ابن علاء الدین حسـین خلیفه سلطان، عالم فاضل محقق، از اجله فقها و علما و زهاد و متکلمین، و جد سادات خلیفه سلطانی در اصفهان و جرقویه می باشد. (۱) زوجه او زبیده بیگم دختر شاه سلیمان صفوی و خواهرشان سلطان حسین می باشد.

۶- میرزا علاء الدین حسینی

فرزند میرزا باقر. از اجلاء فضلا و علما، و شاگرد و مجاز از پدر خود بوده. مدفون در ستّی فاطمه.

۷- نواب میرزا محمد رفیع

ابن سید حسین خلیفه سلطانی، مادرش جان آغا بیگم دختر (۲) شاه عباس کبیر بوده، او و برادرانش: میرزا ابراهیم، و میرزا سید حسن، و میرزا سید علی از آن مخدره می باشند. چهار برادر، از ارباب فضل و کمال و تقوا و اجتهاد بوده اند.

صاحب عنوان از علمای حدیث و فقه، و مردی زاهد و عابد و صائم الدهر بوده. تألیفاتی دارد، از آن جمله است:

۱- تعلیقه بر قواعد علامه ۲- تعلیقه بر شرح لمعه ۳- تعلیقه بر شرح تجرید.

فرزندش: نواب میرزا فتح الله نیز عالم و فاضل بوده، موقوفات زیادی

۱- رجال اصفهان: ۱۸۴.

۲- رجال اصفهان: ۱۸۵.

معین کرده که فعلاً بیشتر از آنها از بین رفته است.

۸- میرزا محمد سعید [خلیفه سلطانی]

فرزند میرزا محمد طاهر، حکیم عالم فاضل فقیه زاهد، (۱) متوفی در ۱۱۱۶، قبرش در قبرستان آب بخشان اصفهان. (۲)

۹- میرزا محمد صادق [خلیفه سلطانی]

ابن میرزا محمد طاهر. (۳) از علما و اجلاء بوده، (۴) در ذی قعده ۱۱۲۵ وفات یافته، قبرش در صحن ستّی فاطمه.

۱۰- میرزا محمد طاهر خلیفه سلطانی

از علما و فضلای اصفهان، پس از وفات در قبرستان آب بخشان مدفون گردیده.

۱- به نوشته مرحوم آیه الله مرعشی بر لوح قبر او نوشته شده بود: الفقیه الزاهد، الحکیم المتألّه، العابد الناسک الساجد الادیب الاریب. رجال اصفهان: ۱۴۵.

۲- رجال اصفهان: ۱۴۵.

۳- رجال اصفهان: ۱۸۶.

۴- در وقایع السنین و الاعوام (:۵۱۹) آمده: سلسله جلیله خلیفه سلطان نوعاً در باب علم و کمال و ورع، و صاحبان آثار علمی و غیره و تألیفات فقهی و اصولی و کلامی می باشند از آنهاست: جناب علامه الزمانی آقای میرزا محمد صادق الحسینی دامت برکاته که مدتی خدمت سراسر سعادت مولانا آخوند ملا محمد باقر مجلسی اکتساب حدیث می فرمودی و از ایشان روایت می نماید، و از رشحات خامه او حاشیه نفیسه بر شرح هدایه میبدی می باشد.

۱۱- نواب میرزا مقیم صدر الصدور

داماد شاه سلطان حسین، و شاگرد نواب میرزا محمد نصیر بن حسن بن علامه خلیفه سلطان بوده، و در سال ۱۱۳۶ از طرف شاه سلیمان ثانی (میر سید محمد خان مرعشی) تولیت آستان قدس رضوی به او واگذار شده، و چون در اصفهان ساکن بوده نایب التولیه، میرزا محمد شفیع خلیفه سلطانی (برادر خود) را معین نموده، قبرش در قبرستان ستّی فاطمه است.

۱۲- نواب میرزا محمد هاشم

ابن میرزا محمد تقی خلیفه سلطانی، در غرّه رمضان ۱۲۳۷ وفات یافته، در عالم و عمل از اکابر عصر خود به شمار می رفته، قبرش در خارج صحن ستّی فاطمه است.

حاج شیخ محمد باقر واثق

فرزند حسن علی بن محمد بن میرزا همدانی اصفهانی.

عالم فاضل، و ادیب شاعر، متخلص به «واثق»، در ۱۲۷۴ متولد، و در ۱۱ ربیع الثانی سال ۱۳۳۶ وفات یافته، در تکیه تویسرکانی در تخت فولاد (۱) مدفون گردید.

نام دیوانش «نصح الحبیب» می باشد (به مناسبت آن که نام فرزندش حبیب الله است).

ص: ۳۲۸

۱- رجال اصفهان: ۳۷ و نقباء البشر ۲۰۶.

از اشعار اوست:

به قصدا آن که زمانی ز تو کناره کنم *** گرفته مصحف حق گفتم استخاره کنم

گشودم آیه قرآن و بود نهی صریح *** به حیرتم که به نهی خدا چه چاره کنم

ز استخاره فرقان چو گشته ام مأیوس *** دگر به هر که رسم حال، استشاره کنم

ز فرقت تو عزیزم تمام شبها را *** دو دست را به دعا، چشم بر ستاره کنم

مرحوم واثق در علوم تجوید و نحو و صرف و اشتقاق و لغت و معانی بیان و منطق و کلام و حکمت و ادبیات و ریاضیات و تاریخ و عروض و غیره استاد بوده، و مدت سی سال در مدرسه صدر ادبیات تدریس می نموده. (۱)

آثارش: ۱- دیوان اشعار، قریب دو هزار بیت ۲- لیلی و مجنون ۳- نصح الحبیب، قریب هزار بیت ۴- تصحیح برخی از مجلدات کتاب بحار الانوار و غیره می باشد.

میرزا حبیب الله نیّر

فرزندش: مرحوم حاج میرزا حبیب الله نیّر، فاضل ادیب، و شاعر

۱- رجال اصفهان: ۱۸۶.

متتبع، (۱) در ۲۱ شوّال سال ۱۳۰۸ در اصفهان متولد شده، و در نزد پدر دانشمند خود مقدمات علوم را آموخته، سپس به درس جمعی از بزرگان مانند: آقا شیخ مرتضی ریزی و آخوند کاشی حاضر شده و از محضر آنان استفاده و استفاضه نموده، و در خدمت مرحوم آقا میرزا عبدالحسین قادسی (دایی خود) خط و ادب بیاموخت.

در انجمن شعرا شرکت جسته و نیّر الادباء لقب یافت. (۲)

در فنون ادب و ریاضی و شعر و نقد الشعر و تجوید و خطّ و دیگر فنون از صاحب نظران شد، سپس برای رفع نیازمندی های مادی شغل حسابداری را انتخاب نموده و تا آخر عمر بدان اشتغال داشت.

از آثارش: ۱- کتاب معادن الافادات در سه مجلد به طبع رسیده. کتاب جامع و سودمندی است، مانند کشکول در مطالب متفرّقه.

۲- کتابی به نام رسوا در خدع میرزا خدا، رد بر بهائیان ۳- رساله کوچکی در اغلاط قرآن های چاپ باغچه سرا، به طبع رسیده.

به عربی و فارسی شعر می گفت، و در فن ماده تاریخ گویی مهارت داشت، جهت بیشتر از علمای زمان مرثیه و ماده تاریخ گفته که در این کتاب به برخی از آنها اشاره می شود.

در ۴ جمادی الثانیه ۱۳۷۹ وفات یافته، در تکیه تویسرکانی مدفون گردید.

ص: ۳۳۰

۱- معادن الافادات ۲:۲۲.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۵۲۳.

از اشعار اوست:

چون که در لعل لب یار نهان بود نمک *** خواستم اذن، لبش را بمکم گفت نمک

و شاعر ادیب فاضل آقای حاج سید محمد رضا بهشتی متخلص به «دریا» ماده تاریخ وفات او را ضمن قطعه ای چنین گوید:

بهشتی هشت پا در جمع و گفتا *** بهشتی شد حبیب الله نیّر

فایده: در ظرف دو ماه، سه نفر از مشاهیر ادبا و دانشمندان وفات یافتند:

۱- مرحوم نیّر

۲- حسن اهتمام فرزند غلامحسین. شاعر و ادیب، متولد در ۱۲۹۸ قمری، صاحب دیوان اشعار مطبوع.

۳- میرزا صادق خان انصاری از ادبا و فرهنگیان ساکن طهران.

بـدین مناسـبت آقای فضل الله اعتمادی متخلص به «برنا» قطعه ای در ماده تاریخ وفات این سه نفر سـروده است، ماده تاریخ این است:

سال تاریخشان ز مقطع جو *** همچو برنا اگر که هشیاری

سه ادیب معزّز و دانا *** نیّر و اهتمام و انصاری

از اشعار اهتمام (نقل از دیوان اشعار او):

دل چو آشفته گشت و هر جایی *** کارش آخر رسد به رسوایی

آن که از سر عشق بی خبر است *** منع مجنون کند به شیدایی

پیش اهل نظر چه فایده ای *** دیده ای را که نیست بینایی

سید محمد باقر گنجی

سید محمد باقر بن حسین بن ابی تراب موسوی گنجی اصفهانی، عالم فاضل، و خطیب بارع، از بنی اعمام آیه الله اصفهانی است. در شهر گنجه متولد، و هم در آنجا ساکن بوده، و در سال ۱۳۳۵ به سن قریب به هشتاد سال وفات یافته. (۱)

کتب و رسائل عدیده ای نوشته و برخی از آنها به طبع رسیده، از آن جمله است: ۱- الایقان، مطبوع ۲- تبیان المقال (الاحوال) در رجال ۳- روض الجنان، در مواعظ شهر رمضان، مطبوع ۴- عبقات الاصول، در فقه ۵- مرقاه الایمان، مطبوع، و در مقدمه آن، تألیفاتش نامبرده شده است. ۶- مزامیر الاولیاء؛ و غیره.

پدرش: آقا سید محمد حسین نیز عالمی کامل، و فقیهی محقق بوده، در حدود سال ۱۳۳۰ به سن متجاوز از یکصد و بیست سال در گنجه وفات یافته است.

سید محمد باقر حسینی منجم

اشاره

فرزند سید محمد حسین بن بدیع الزمان گنابادی.

عالم فاضل ریاضی دان.

میرزا بدیع الزمان (جدّ صاحب عنوان) فرزند میرزا محمد جعفر

ص: ۳۳۲

۱- نقباء البشر: ۲۰۶ و مواضع مختلفه الذریعه.

خراسانی منجّم (شجره نسب او را تا امام (علیه السلام) در کتاب سادات اصفهان مرقوم داشته اند) از سادات اعلی درجات صحیح النسب محالّ گناباد خراسان بود، منصب منجم باشی گری آقا محمد خان قاجار را داشته، از خراسان قطع علاقه نموده، در اصفهان متوطن شده، و پس از فوت، در یکی از تکایای این شهر مدفون گردیده است. (۱)

فرزندش: میرزا سید محمد حسین منجم فتح علی شاه قاجار بوده، و احکام موافق در نجوم می نموده، در اصفهان وفات یافته، جنازه اش را به عتبات عرش درجات انتقال داده اند. (۲)

فرزندش: میرزا سید محمد باقر عالم فاضل ادیب، در علم طب کتب عدیده نگاشته، و در نجوم نیز احکام مطابق واقع می نمود. هر هفت خط را استادانه می نوشت. در اصفهان روزگار می گذرانید. اوایل این دولت (سلطنت ناصر الدین شاه) در طهران به مرض وبا درگذشت، و در سر قبر آقا مدفون گشت. (۳) [سه برادر او بعداً ذکر می شوند.]

از آثارش زیج اصفهان است که به فارسی تألیف نموده (۴) و از روز نوروز ۱۱۹۷، مطابق ۱۴(۱۳) جمادی الاولی سال ۱۲۳۳ شروع نموده است. (۵)

اولاد و احفاد میرزا بدیع الزمان فعلاً در اصفهان و طهران ساکن، و از خاندان های اصیل، و به علم و دیانت مشهور، و به نجومی و منجّمی معروفند. ذیلاً به نام چند نفر از آنان اشاره می شود:

۱- المآثر و الآثار: ۲۵۵.

۲- المآثر و الآثار: ۲۵۵.

۳- المآثر و الآثار: ۲۵۵.

۴- الذریعه ۸۲:۱۲.

۵- نسخه خطی کتاب مصابیح الانوار از تألیفات او در کتابخانه ملک موجود است.

۱- میرزا ابو محمد منجّم

ابن میرزا محمد حسین. بیست و دو سال زندگانی کرده و در عنفوان جوانی، گوی کمال از همگنان ربوده، خط شکسته را در نهایت استادی می نوشته، و در علوم ادبیه، فرید روزگار بوده. اشعار آبدار می گفته، قبل از تأهل، در اصفهان وفات یافته است. (۱)

تاج الشعراء شهاب لاوی در مرثیه او اشعاری سروده است.

۲- میرزا اسماعیل منجّم

ابن بدیع الزمان. در اصفهان متوطن بوده، و در علوم ریاضی و نجوم مهارت داشته است.

۳- میرزا جعفر

ابن میرزا محمد باقر. در صنعت تذهیب رنج ها برده تا استادی مسلم گردید، لکن در اوان جوانی به سن ۲۸ سالگی وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید. (۲)

۴- میرزا محمد حسن منجم

فرزند میرزا محمد حسین، معروف به رئیس المنجّمین. از دانشمندان و ریاضی دانان و منجمین، (۳) در ۱۶ ربیع الثانی ۱۲۱۲ متولد، و در شب ۱۹

۱- مآثر و الآثار: ۲۵۶.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۷.

۳- المآثر و الآثار: ۲۵۵.

ذی قعده ۱۲۸۹ در طهران وفات یافته، در قم در مقبره علی بن بابویه مدفون گردید.

احکام موافق بسیار از او مشهور است، از آن جمله خبر فتح هرات را قبلاً به اطلاع دستگاه دولتی رسانیده است.

فرزندش: سید مهدی ملقّب به منجّم باشی و ساکن طهران بوده، و تا سال ۱۳۰۶ زنده بوده است.

۵- میرزا محمد منجّم

ابن میرزا محمد حسین. ادیب شاعر خطاط و ریاضی دان، (۱) در عروض درجه استادی داشت.

در شب ۱۹ ذی قعده سال ۱۲۸۹ در اصفهان وفات یافته، در تکیه آباده ای مدفون گردید. (۲)

ماده تاریخ وفاتش را شهاب لاوی ضمن قطعه ای چنین گفته است:

بگفتا شهاب از پی سال رحلت *** بفردوس زد کوس حشمت محمد

۶- حاج سید محمد منجم

فرزند سید زین العابدین بن میر سید محمد بن اسماعیل بن بدیع لزمان.

عالم واعظ محدّث خبیر، و زاهد کم نظیر، در شب ۵ شنبه ۳ ماه

۱- المآثر و الآثار: ۲۵۶.

۲- رجال اصفهان: ۳۴.

رمضان المبارك سال ۱۳۶۸ به سن متجوز از ۷۵ وفات یافته، در تکیه سید العراقیان مدفون گردید.

فرزندش: آقا جمال الدین منجمی فاضل و واعظ، از تربیت شدگان حوزه علمیّه قم، در جوانی شب ۲۵ شوال ۱۳۸۲ وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید.

میرزا محمد باقر فقیه ایمانی

ابن حسین علی. عالم فاضل، و زاهد ورع متقی. پدرش از علمای طهران، و پسر از فحول دانشمندان و مؤلفین اصفهان است.

در خدمت مرحوم حاج آقا منیر الدین بروجردی (پدر زن خویش) و جمعی دیگر از علما تحصیل نموده، (۱) عمر خود را به عبادت و انزوا گذرانید.

در حدود ۷۰ مجلد کتاب تألیف نموده که از آن جمله است:

۱- انیس المحجه فی کیفیه الرجعه ۲- بشاره الالهیه الی الدوله القائمیه، عربی ۳- تحفه القائمیه ۴- تحفه السنیه فی نصره القائم فی البلیه، ارجوزه ۵- تحلّه المعما، ارجوزه ۶- تذکره الحجه ۷- تکمله الایمان، مطبوع ۸- حقّه

۱- دیگر اساتید وی عبارتند از: ۱- سید محمود کلیشادی ۲- آخوند کاشی ۳- آخوند گزی ۴- شیخ عبدالحسین محلاتی ۵- آیه الله بروجردی (در ایام اقامت وی در اصفهان) ر.ک: مقدمه مطلع الانوار به قلم فرزند ایشان حجه السلام حاج شیخ مهدی فقیه ایمانی.

الدرر ۹- خصایص المهدیّه ۱۰- دره البهیه ۱۱- رساله در تجوید قرآن ۱۲- رساله در تفسیر آیه تطهیر ۱۳- رساله در تفسیر آیه أنّ الله یحبّ التوّابین ۱۴- روح الایمان ۱۵- سماء الجود ۱۶- صراط المستقیم ۱۷- طالع مسعود ۱۸- عین الانهار ۱۹- العزّه المضیئهّ ۲۰- فتوحات مهدیّه ۲۱- فلک الرغبه ۲۲- فوائد المهدیه ۲۳- فواتح المهدیّه ۲۴- فوز الاکبر، به طبع رسیده ۲۵- مرآه الآثار ۲۶- مطلع الانوار، ارجوزه ۲۷- معراج الایمان ۲۸- مفتاح الرحمه ۲۹- هدیه المهدویه، و غیره. (۱)

بیشتر تألیفات صاحب عنوان مربوط به حضرت صاحب الزمان عجل الله تعالی فرجه الشریف می باشد.

وی از جمله کسانی است که در زمان غیبت کبری مشرف به حضور باهر النور آن ولی الله اعظم (علیه السلام) گردیده و بدین افتخار، مباهی گردیده است.

فوت این عالم جلیل در شب جمعه ۲۰ ذی قعده سال ۱۳۷۱ به سن قریب به هشتاد سال اتفاق افتاد، قبر شریفش در اطاق شرقی تکیه کازرونی است. (۲)

ماده تاریخ وفاتش را مرحوم نیّر گوید:

لهفی لفقدان ذی علم و ناشره *** فقیه مذهب اسلامٍ و ناصره

محمد باقر راوی الاحادیث *** تألیف سبعین جلداً من مفاخره

زد واحداً ایّها النیّر تؤرّخه *** توقف العلم من فقد الباقره

۱- مهدی منتظر را بشناسید: ۵۸.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۳۶۷.

ملا محمد باقر قمیشه ای

فرزند حاج محمد رضا. از حکمای معروف، و فقهای مشهور است.

در نشریه فرهنگ شهرضا گوید: فقه را از محضر حاج شیخ محمد حسن صاحب جواهر استفاده کرده، و در حکمت شاگرد ملاـ علی نوری است. در حسن خط و انشاء نیز مهارت داشته، در ۱۲۹۶ وفات یافته در حوض خانه امام زاده شهرضا مدفون گردید.

در تذکره القبور (۱) گوید: شخص اول ائمه جماعت و علمای شهرضا است. نزد خواصّ و عوام از علما و غیر علمای اصفهان و قمشه مکرّم و محترم، بلکه ارادت به او داشتند.

در نزدیک فاضلان قبری است از ملاـ محمد باقر قمیشه ای که او نیز عالم و فاضل، و اتفاقاً او نیز در سال ۱۲۹۶ وفات یافته. بنابراین در قرن ۱۳ دو نفر عالم هم نام و هم وطن، هر دو در یک سال فوت شده، یکی در قمیشه و دیگری در اصفهان. (۲)

میر محمد باقر چهار سوقی

صاحب «روضات الجنّات» فرزند میر زین العابدین بن میر ابوالقاسم بن آقا

۱- رجال اصفهان: ۱۶۶.

۲- ملا محمد باقر قمشه ای مدفون در تخت فولاد اصفهان چنانچه بعداً در متن می آید متوفی ۱۳۱۶ ق، و مدفون در تکیه فیض است، که با توجه به یافت نشدن سنگ نوشته ای مطابق با متن در نزدیک فاضلان، احتمال اشتباه در مطالب متن قوی و قریب به یقین است.

سید حسین فرزند حاج میرزا ابوالقاسم جعفر معروف به میر کبیر موسوی خوانساری اصفهانی.

حاج میرزا ابوالقاسم [صاحب مناهج المعارف] در ۲۰ صفر ۱۰۹۰ در اصفهان متولد، و در ۲۳ ذی القعده ۱۱۵۸ در قودچان گلپایگان (۱) وفات یافته، قبرش در آنجا مزاری معروف است.

آقا سید حسین فر زندش، در ظهر روز سه شنبه هشتم ماه رجب ۱۱۹۲ وفات یافته، تألیفاتی دارد. قبرش در خوانسار.

میر سید ابوالقاسم در ۱۱۶۳ متولد، و در اواسط ماه رمضان ۱۲۴۰ وفات یافته، قبرش در خوانسار. (۲)

میر زین العابدین خوانساری

از علمای اتقیا، و مجتهدین بزرگ اصفهان، به علم و زهد و فقاهت معروف بوده، در ۸ ذی قعده ۱۱۹۰ متولد، و در ۹ جمادی الثانیه سال ۱۲۷۵ وفات یافته، در تخت فولاد در تکیه مادر شاهزاده مدفون گردید.

وی را کتب و رسائلی است که از آن جمله است: ۱- تعلیقات بر کتب مختلفه ۲- رساله در اجماع ۳- رساله در قواعد عربیت ۴- رساله در تداخل اسباب ۵- رساله در تعارض حقیقت مرجوحه با مجاز راجح ۶- رساله در نیت ۷- رساله در احباط و تکفیر ۸- رساله در نوادر احکام ۹- شرح اصول المعالم ۱۰- شرح زبده الاصول ۱۱- حواشی بر کتب علامه ۱۲- خطب و اشعار و

۱- زندگانی آیه الله چهار سوقی: ۷۵.

۲- زندگانی آیه الله چهار سوقی: ۷۵.

صلواتی که انشاء کرده اند؛ و غیره.

وی را هشت فرزند پسر بوده بدین ترتیب:

۱- میرزا محمد جواد. متولد در ۱۷ صفر ۱۲۱۹، متوطن و مدفون در خراسان.

۲- حاج سید محمد.

۳- میر سید علی، در کودکی وفات یافته.

۴- آقا میرزا محمد باقر، صاحب روضات.

۵- آقا میرزا محمد هاشم، صاحب مبانی الاصول.

۶- آقا میرزا محمد صادق.

۷- میرزا کاظم.

۸- میر سید حسن خوانساری مشهور به مجتهد. (۱)

(حاج میر سید محمد خوانساری)

اشاره

در ۱۱ محرم سال ۱۲۲۲ در خونسار متولد، و در ۲۸ رمضان المبارك سال

۱- درباره این سید جلیل نوشته اند: تحصیلات خود را در اصفهان انجام داده، و در اوایل بلوغ خود به درجه اجتهاد رسیده بوده، از این جهت به مجتهد معروف شده، ولی بیشتر از ۱۹ سال از عمرش نگذشته بود که ناکام و بلا عقب در سال ۱۲۷۳ قمری از دنیا رفت، و او را در قبرستان ستّی فاطمه مدفون ساختند، و سپس هنگام احداث خیابان و خراب کردن آن قبرستان، قبر آن مرحوم را هم نبش کردند و پس از گذشت ۸۰ سال از وفات آن مرحوم جسد شریفش تر و تازه و هیچ گونه تغییری در آن پیدا نشده بود... مجدّداً جسد را کفن کرده و در تکیه صاحب روضات بین بقعه آن مرحوم و شبستان آقا باشی مدفون ساختند. ر.ك: مقدمه مناهج المعارف.

۱۲۹۳ در اصفهان وفات یافته، بیرون بقعه تکیه مادر شاهزاده در قسمت غربی مدفون گردید. (۱)

در کتاب شناسی، هیچ یک از علمای متأخّر این سامان به پایه او نرسیده اند. قریب هزار نسخه خطی به نظر او رسیده که تمام یا قسمتی از آن به خط اوست. صاحب روضات الجنات از تبحر و مهارت این برادر دانشور، در تألیف کتابش بسی استفاده فرموده.

مرحوم آقا میرزا محمد باقر، عالم جلیل، و محقق و رجالی، عابد زاهد، از اکابر مجتهدین، و از مفاخر علمی شیعه و اسلام است.

در ۲۲ ماه صفر سال ۱۲۲۶ در اصفهان متولد گردیده، در نزد پدر دانشمند خود، و سید حجه الاسلام، و صاحب ضوابط، و شیخ محمد تقی [رازی] طهرانی، و میر سید محمد شهشهانی و جمعی دیگر تلمّذ فرموده، از آن پس به درس و بحث و ارشاد و هدایت و ترویج مشغول گردیده.

جمعی کثیر از فقها و مجتهدین از جمله شاگردان او می باشند که از آن جمله است مرحوم آخوند ملا محمد حسین کرمانی.

به فارسی و عربی شعر می سروده. کتب و رسائل عدیده ای تألیف فرموده که از آن جمله است:

۱- احسن العطیّه، شرح بر الفیّه ۲- تسلیه الاخوان، فارسی در مصیبت ۳- حاشیه بر شرح لمعه ۴- حاشیه بر قوانین ۵- رساله در ضروریات دین ۶- رساله در بلایای نازله بر سعید و شقی ۷- رساله در شرح حدیث حمّاد

۱- فهرست کتب خطی کتابخانه های اصفهان: ۲۳.

۸- رساله در امر به معروف و نهی از منکر ۹- رساله عملیّه ۱۰- روضات الجنات، در احوال علما و سادات، معروف ترین تألیفات اوست و به همین جهت، وی را صاحب روضات گویند ۱۲- طرف الاخبار لتحفه الاخیار، دو مجلد ۱۳- قره العین، منظومه فارسی ۱۴- قصاید عربی و فارسی در مدح و فضیلت اهل بیت پیغمبر (علیهم السلام) ۱۵- مجالسی در مصائب حضرت سید الشهداء (علیه السلام) ۱۶- منشآت و نوشتجات ادبی که عموماً مسجعه و مقفّی است ۱۷- منظومه عربی در اصول؛ و غیره.

وفات این عالم بزرگوار در شب دوشنبه هشتم جمادی الاولی سال ۱۳۱۳ روی داده، قبرش در تخت فولاد جنوب مسجد مصلی قرار گرفته است، و سپس جهت او تکیه ای عالی بنا کردند که از مزارات معروف تخت فولاد است.

میرزا فتح الله افسر (۱) در تاریخ وفات او گوید: (۲)

قد طار من غرف الروضات طائرها *** نحو الجنان و ابقی من مآثره

قال المؤرخ فی تاریخ رحلته *** (تعطّل العلم من فقدان باقره)

وی را هفت نفر فرزند می باشد که همگی اهل فضل و کمال و زهد و

۱- زندگانی آیه الله چهار سوقی: ۸۴.
۲- اشعار فوق سروده حاج میرزا فتح الله ابن محمد کاظم شهیر به میرزا کوچک است، و نسبت آن به افسر اشتباه است. ر.ک: مکارم الآثار ۳۰۱۱:۸.

تقوی، و مورد توجه و وثوق عموم طبقات مردم اصفهان، و پیشوای مردم دین دار بوده اند، و آنان عبارتند از:

۱- مرحوم آقا میرزا احمد

فرزندش: مرحوم حاج میرزا محمد حسین ملاذ روضاتی نیز از علما و فضلا و ائمّه جماعت اصفهان بود. (۱) سید مهدی درچه ای سید اسماعیل صدر و شیخ الشریعه اصفهانی بوده و در اواخر از همه شوون روحانیت کناره گیری کرده و به عبادت و زیارت اعتاب مقدسه پرداخته، مردی خوش اخلاق بود، و در کارهای خود توکلی عجیب به خدا داشت، و مانند پدر خود به دنیا بی رغبت بود. ر.ك: مقدمه مناهج المعارف. در روز عاشورا سال ۱۳۰۲ متولد، و در سوم رجب سال ۱۳۸۲ وفات یافته، در بقعه جد امجد خویش مدفون گردید.

۲- حاج میر محمد حسین خوانساری

عالم فاضل، در ۲۵ رمضان المبارك ۱۲۷۵ متولد، و در شب ۸ جمادی الاولی سال ۱۳۵۲ در اصفهان وفات یافته، در بقعه پدر مدفون گردید.

۳- آقا میرزا عطاء الله خوانساری

در ۲۹ ربیع الاول ۱۲۶۶ متولد، و در ۶ جمادی الاولی ۱۳۳۵ وفات یافته. (۲) وی مؤلف فهرستی است بر کتاب روضات الجنّات. (۳)

ص: ۳۴۳

۱- وی از شاگردان حاج آخوند زفره ای، میرزا یحیی مدرس، سید محمود کلیشادی، میرزا احمد مدرس، آخوند گزی، آقا نجفی، حکیم قشقائی

۲- رجال اصفهان: ۹۸.

۳- وی از علما و فقهای اصفهان، و از شاگردان پدر و عم خود میرزا محمد هاشم چهار سوقی و حاج شیخ محمد باقر نجفی بوده، و از پدر و عموی خود و نیز از مرحوم سید محمد کاظم یزدی و آقا نجفی اصفهانی در اجتهاد و روایت اخبار مجاز بوده، و علاوه بر مفتاح الروضات تقریرات دروس اساتید خود را نیز نگاشته است. ر.ك: مقدمه مناهج المعارف.

۴- آقا میرزا مجتبی روضاتی

در دوشنبه ۲۳ شعبان ۱۳۰۲ متولـد، و در شب ۴ شنبه ۸ رجب ۱ ۳۸۳ وفات یافته، از شاگردان آقا سید محمـد باقر درچه ای و جمعی دیگر از فضلای اصفهان بود.

۵- آقا میرزا مسیح چهار سوقی

در شب جمعه ۲۷ شوّال ۱۲۵۵ متولـد، و در شب شنبه ۹ ذی حجه سال ۱۳۲۵ وفات یافته، (۱) در بقعه پدر خویش مدفون گردیده. (۲)

وی مؤلّف چندین کتاب و رساله مختصره و بیاض ادعیه و یک عشریّه و

۱- رجال اصفهان: ۹۹.

۲- ایشان از علمای صاحب نفوذ و مقتدر و محبوب اجتماعی عصرش محسوب می شد، و در خدمت به خلق، و اصلاح شؤون مسلمین، و دادرسی از مظلومین آنی فارغ نمی نشست... عاقل و متین و متشخّص و با سیاست و خوش اخلاق بود، و چون وجود نافعی برای مردم، و پناهی برای فقرا و مستمندان بود محبوبیت اجتماعی داشت. وی از شاگردان پدر و عم خود و مرحوم شیخ محمد باقر نجفی و آخوند ملا حسین علی تویسرکانی بود، و پدر و عمّش تصریح به اجتهاد او فرموده اند. ر.ک: مقدمه مناهج المعارف. استاد همایی در شرح حال پدرش طرب می نویسد: آقا میرزا مسیح چهار سوقی را برای خصلت فتوّت و جوانمردی که در حمایت مظلومان و پناهندگان خود داشت به دوستی و مصاحبت برگزیده بود. دیوان طرب: ۱۲۴.

جزوات منبری [(۱)] می باشد.

ماده تاریخ وفاتش را مرحوم فتح الله جلالی ضمن قطعه ای چنین گوید:

یکی آمد ز غیب ناگه و گفت *** برياض جنان نمود مکان

وی را دو فرزند برومند و فاضل می باشد:

میرزا جلال الدین روضاتی

اشاره

در ۲۱ صفر سال ۱۲۸۳ متولد، و در ۱۶ رمضان المبارک ۱۳۶۰ در اصفهان وفات یافت. در خدمت پدر دانشمند و عم بزرگوار خویش تلمذ فرموده، و چندین مجموعه بزرگ در مواعظ و مطالب منبری جمع آوری کرده، دیگری از تألیفاتش کتابی است به نام مکائد شیطان.

ماده تاریخ وفاتش این است:

یکی آمد برون و گفت چنین *** شد بخلد برین جلال الدین

وی را فرزندانی است که از آن جمله است:

۱- میرزا محمد باقر [روضاتی]

در ۱۲ ربیع الاول ۱۳۱۵ متولد، و در نزد علمای اصفهان تحصیل نموده، و در مسجد خیابان امامت می فرمود، و در ۲۸ رجب ۱۳۸۳ وفات یافته، در صحن تکیه صاحب روضات مدفون گردید.

۱- زندگانی آیه الله چهار سوقی: ۸۰.

۲– میرزا محمد هاشم [روضاتی]

در ۱۵ محرم ۱۳۱۹ متولـد، و در ۲۷ جمادی الاولی سال ۱۳۵۶ در شـطّ کوفه غرق شـده، و در نزد عمّ بزرگوار خود در وادی السلام (۱) مدفون گردید.

عالم و فاضل و محقق بوده، امید ترقیات زیاد درباره او می رفته، لکن اجل مهلتش نداده.

۱– حاشیه فرائد الاصول ۲– حاشیه بر مکاسب ۳– حاشیه بر مغنی ۴– حاشیه بر کشف المراد در شـرح تجریـد الاعتقاد، که قسمتی از آن در اصفهان به طبع رسیده ۵– اجزای متفرقه ای در اخلاق، تاریخ، تفسیر و مواعظ.

میر سید حسن چهار سوقی

فرزند دیگر مرحوم آقا مسیح: مرحوم حاج میر سـید حسن چهار سوقی است از رؤسای علمای اصفهان، ملجأ و پناه مردم، عالم فاضـل محقق مقبول القول، در نزد عموم طبقـات از عوام و خواص مورد توجه و احـترام بوده، در ۳ رجب سال ۱۲۹۴ متولد، و در صبح ۵ شنبه ۱۳ جمـادی الاولی سال ۱۳۷۷ در اصـفهان وفـات یـافته، جنازه به نجف حمل گردیـده، در جوار عمّ بزرگوار خود در وادی السلام مدفون گردید.

عـده ای کثیر از دانشـمندان در مرثیه و ماده تاریخ وفاتش اشـعاری سـرودند که از آن جمله است ماده تاریخی که مرحوم آقا حسن رئیس زاده واعظ گفته است:

۱– زندگانی آیه الله چهار سوقی: ۱۰۵.

منوّر مشعلی خاموش شد از علم و از دانش *** که مانندش نیاید در جهان از هیچ مشکاتی

ز سال فوت پرسید از رئیسی با صفا گفتا *** ز جنّت مجتبی سر کرد بیرون گفت روضاتی

۴۰-۱۴۱۷=۱۳۷۷

در خدمت آقا سید محمد باقر درچه ای و آقا سید محمود کلیشادی و آخوند کاشی و جمعی دیگر از علما این شهر تحصیل نموده تا به درجه اجتهاد نایل گردید.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- تقریرات اصولی استاد علامه خود مرحوم درچه ای، در اصل برائت و احتیاط ۲- تقریرات اصولی استاد نامبرده در مبحث ظن ۳- جامع الدرر، دو مجلد، در متفرّقات عربی و فارسی منظوم و منثور ۴- جزوات متعدده در مواعظ منبری؛ و غیره.

سبط جلیل ایشان فاضل بزرگوار آقا سید محمد علی بن آقا میرزا محمد هاشم کتابی مستقل به نام «زندگانی حضرت آیه الله چهار سوقی» درباره ایشان و فامیل خود نوشته که در شرح حال صاحب روضات و خاندانش در کتاب حاضر از آن استفاده زیاد شده است.

۶- میرزا محمد مهدی [چهار سوقی]

در ۸ رمضان المبارک ۱۲۵۱ متولد، و در ۱۳ ذی حجه ۱۳۲۴ وفات

یافته، (۱) در بقعه پدر مدفون گردید. (۲)

کتب زیر از اوست:

۱- ترجمه الفیّه به نام فرایض الیومیه ۲- تعلیقه بر لمعه الدمشقیه ۳- تکمیل شرح الفیّه که پدرش نوشته، به نام مکمل البقیه من احسن العطیه ۴- دلیل المصلین ۵- شرح بر تبصره علامه ۶- شرح بر نفلیّه شهید؛ و غیره.

ماده تاریخ وفاتش این است:

تاریخ وفاتش طلبیدم ز خرد *** فرمود که آه نور مهدیٍّ غاب

۷- میرزا هدایت الله چهار سوقی

در ۲۷ جمادی الثانیه ۱۲۷۱ متولد، و در ۲ شوال ۱۳۴۵ وفات یافته، در بقعه پدر مدفون گردید. (۳)

مرحوم آخوند ملا عبدالکریم ادیب الشریعه سودایی در مرثیه و تاریخ وفاتش گوید:

سراج الهدی نجم الهدایه سید *** جلیلٌ نبیل صادق فی الروایه

ازال ثلاثاً قال تاریخ فوته *** لقد افجع الاسلام موت الهدایه

۱- رجال اصفهان: ۹۸.

۲- وی از شاگردان پدر و عمّ خود صاحب مبانی الاصول، و آخوند ملا حسین علی تیسرکانی بوده، و از آنان اجازه اجتهاد و روایت داشته، و پس از فوت پدر بزرگوارش جمعی از مؤمنین در تقلید به ایشان مراجعه کردند. ر.ک: مقدّمه مناهج المعارف.

۳- وی از علما و مجتهدین شهر اصفهان و از شاگردان پدر و عم خود و حاج شیخ محمد باقر نجفی و میرزا محمد جواد مجتهد حسین آبادی بوده، و حواشی بر رسائل و شرح کبیر (ریاض المسائل) نوشته است. ر.ک: مقدمه مناهج المعارف.

میرزا حبیب الله روضاتی

فرزنـدش: مرحوم حـاج میرزا حبیب الله، عـالم فاضـل، از ائمه جماعت مورد وثوق و احترام مردم، در ۱۳۰۸ متولد، و در ۱۲۷۹ وفات یافته، در بقعه تکیه گلزار مدفون گردید. (۱)

مرحوم فتـح الله جلالی شاعر و ادیب، و خطاط و عارف، در ۱۲۸۹ متولد، و در غرّه شعبان ۱۳۳۶ [در ایام قحطی] وفات یافته. (۲)

پدرش: عبدالرحیم افسر نیز شاعر و ادیب و خطاط بوده، و در ۱۳۰۵ وفات یافته.

وی فرزند میرزا محمد علی مسکین شاعر و خطاط معروف است که در ۲۷ صفر ۱۳۰۳ وفات یافته است.

ص: ۳۴۹

۱- وی از مروّجین دین بود که شب و روز در این راه فعـالیت و تلاش خسـتگی ناپـذیر داشت و تا آخرین شب وفاتش از اقامه جماعت و بیـان احکام و وعظ و ارشاد دست بر نـداشت. مردی متواضع و خوش اخلاق بود. جمع کثیری از مردم اصـفهان در تخت فولاـد در جلسه دعای کمیل او شـرکت می نموده و به احیاء می پرداختنـد. اساتیـد ایشان عبارتنـد از: شـیخ علی مـدرس یزدی، سـید محمود کلیشادی، سـید مهدی درچه ای، سـید ابوالقاسم دهکردی، سید محمد باقر درچه ای و حاج آقا منیر احمد آبادی، ر.ک: مدمه مناهج المعارف.

۲- به نوشـته مرحوم همایی قبر جلالی و پدر و جدش هر سه در صـحن تکیه مادر شاهزاده است که فقط جلالی سنگ محقّری به خطّ دارد و افسر و مسکین هیچ کدام سنگ لوح ندارند. تاریخ اصفهان (هنرمندان: ۸۶)

میرزا شکرالله منعم

فرزنـد دیگر مسـکین: مرحوم منعم شـاعر اصـفهانی است، نامش میرزا شـکرالله، در ۵-۱۲۸۶ متولـد، و در بیع الثـانی ۱۳۶۰ در اصفهان وفات یافته، حدود یکصد هزار بیت شعر سروده، (۱) نام دیوانش که به طبع رسیده «سفره منعم» است. از اشعار اوست:

دم ز چشم تو بزد نرگس و هشیار نبود *** حرف بیهوده زدن دور ز بیمار بود

دوش گفتم ننمودی ز چه رخ بر خورشید *** گفت این بی سر و پا لایق دیدار نبود

حاج میرزا محمد باقر تویسرکانی

اشاره

فرزنـد مرحوم حاج میرزا عبدالغفّار حسـینی، عالم فاضل، مجتهد زاهد، از علمای اخیار، و فضـلا و ابرار، در غرّه جمادی الاولی سال ۱۲۹۳ متولد، و در شب دوم ربیع الاول ۳۷۴، وفات یافته، در تخت فولاد جنب پدر بزرگوار خود مدفون گردید.

مشارالیه از شاگردان حاج میرزا بـدیع درب امامی، و پدر والا گهر خود، و میرزا حسـین همدانی، و آخوند کاشـی، و آقا سـید محمد باقر درچه ای بوده، فقیهی جامع و منزوی بود. بیشتر اوقات در کتابخانه خود به مطالعه مشـغول بود، و جمعی از فضـلا و دوستانش به منزل او رفته، به مباحثه مشغول بودند.

ص: ۳۵۰

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۴۷۱.

کتب زیر از اوست:

۱- تعلیقات بر حواشی مغنی ۲- حواشی بر شرایع ۳- حواشی بر شرح لمعه ۴- حواشی بر تفسیر روح البیان شیخ اسماعیل حقّی ۵- المآثر الباقریّه، در چندین مجلد، در فوائد رجالی و متفرّقات.

ماده تاریخ وفاتش این است:

اذ جمع الواحد فی الجمع قل *** اقترب الباقر بالباقر

جمعی از فضلا در این بقعه مدفون می باشند که از آن جمله است:

۱- حاج میرزا ابوالحسن تویسرکانی

فرزند میرزا عبدالغفار. از محترمین علمای اصفهان و متنفّذین به شمار می رفت، و مانند برادر خود در مسجد حاج محمد جعفر آباده ای امامت می فرمود. (۱) در ۱۲۹۵ متولد، و در صبح ۳ شنبه ۱۸ محرم سال ۱۳۸۳ وفات یافت.

۲- میرزا حسن قدسی کاشانی

عالم فاضل، مقدس زاهد، فرزند ملاـ علی. در کاشان متولد، و در خدمت ملا حبیب الله تلمذ کرده، و سپس به اصفهان مهاجرت نموده، در نزد جمعی از بزرگان همچون آقا سید محمد باقر درچه ای و آقا ابوالقاسم

۱- به گفته جناب حجّه الاسلام دکتر سید احمد تویسرکانی وی از شاگردان مرحوم والد بزرگش، آخوند ملا محمد حسین فشارکی، سید محمد باقر درچه ای، میرزا بدیع درب امامی و میرزا احمد اصفهانی بوده است.

دهکردی تحصیلات خویش را تکمیل نمود.

در یکشنبه دوم رمضان المبارک ۱۳۷۷ به سن متجاوز از نود سال وفات یافته، در ایوان بقعه تکیه تویسرکانی مدفون شد.

۳- آقا سید علی بدیع زادگان

شاعر و ادیب متخلّص به «هور» فرزند حاج میرزا عبدالحسین درب امامی، نواده دختری عالم جلیل حاج میرزا بدیع درب امامی. (۱) در ماه رمضان ۱۳۳۰ متولد، و در ۵ شوّال ۱۳۸۷ وفات یافته، در ایوان بقعه مدفون گردید.

مادّه تاریخ وفاتش این است: «هور منزل نمود در مینو»

۴- میرزا محمد علی تویسرکانی

فقیه زاهد، از شاگردان حاج شیخ محمد باقر نجفی و دیگران، از مدرسین مدرسه نیم آورد. (۲)

در ۱۳۲۹ وفات یافته، در بقعه مدفون شد.

ص: ۳۵۲

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۵۴۰.

۲- وی فرزند مرحوم میرزا محمد نقی نایب الصدر، و از شاگردان مرحوم آیه الله سید عبدالغفار تویسرکانی بوده، و کتابی به نام بصائر الفقه از آثار او نزد جناب دکتر تویسرکانی موجود است، که به گفته ایشان مجلدی از آن نیز در دست مرحوم سید ضیاء علامه فانی بوده است. آیه الله سید احمد خوانساری، آیه الله ملا محمد جواد صافی گلپایگانی و آیه الله میرزا محمد طبیب زاده از شاگردان او بوده اند.

۵- حاج مهدی سمسار

از تجّار اصفهان، مرد دیندار و خیری بوده، به مناسبت طبع کتاب مستطاب وافی خدمتی به علم و دین نموده و به همین مناسبت، ذکری از او شد تا ادای بعضی حقوق او شده باشد و شاید برای متموّلین تنبّهی شود.

در ۱۸ شوّال ۱۳۵۳ وفات یافته، قبرش داخل بقعه.

از بقیّه مدفونین در این بقعه بعداً نام برده می شود.

میرزا محمد باقر مجلسی

فرزند میرزا عبدالله فرزند آخوند ملا محمد باقر مجلسی معروف به مجلسی ثالث. عالم فاضل محقق (۱) و از پدر خود روایت می کند. پس از فوت، در مقبره اجدادی خویش مدفون گردید.

حاج محمد باقر خان صدر

فرزند میرزا عبدالحسین بن حاج محمد حسین خان صدر اعظم اصفهانی. در علوم ادبیه و خط نسخ و تحریر استادی [بوده] است نحریر. (۲) پدرش مرحوم عبدالحسین خان مدتی حکومت سمنان را داشته، مردی خلیق و فاضل و خوش خط (۳) و تیز هوش بوده، و در علم طب نیز شهرت و مهارت داشته است. قبرش در نجف در سرداب مدرسه صدر.

۱- رجال اصفهان: ۱۲۸.

۲- المآثر و الآثار: ۲۵۳.

۳- ماضی النجف و حاضرها ۴۸۲:۳.

سید محمد باقر حسینی

فرزند میر سـید علی میر محمد صادقی، برادر علامه میر سید حسن مدرس. عالم فاضل محقق، در ۱۲۱۶ متولد، و در حدود سال ۱۲۸۰ وفات یافته، جنازه بر حسب وصیت به نجف نقل شده. (۱)

تألیفات وی عبارت است از:

۱- حواشی بر قرآن مجید ۲- کتابی در ادعیه مأثوره. (۲)

وی را چهار فرزند پسر بوده: ۱- آقا سـید محسن، بعداً شـرح حالش نوشته خواهد شد ۲- سـید ابراهیم و میر سـید علی و سید رضا علیهم الرحمه.

حاج سید محمد باقر ابطحی حسینی سدهی

اشاره

فرزند سـید محمد علی (برادر سـید ابوالقاسم سدهی) عالم فاضل، از شاگردان حاج شـیخ محمد تقی نجفی، و آقا سـید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی.

در سلخ جمادی الاولی ۱۲۹۰ متولـد، و در ۱۵ شعبان سال ۱۳۶۷ در مسافرت مشـهد مقـدس وفات یافته، در صـحن نو مدفون گردید.

مشارالیه تقریرات فقهی و اصولی اساتید خود را به رشته تحریر در آورده، عالمی خوش بیان، و مجتهدی طلیق اللسان بود.

در مدرسه صدر و مدرسه کاسه گران سطوح فقه تدریس می نمود، و عدّه ای کثیر از طلّاب از محضر او مستفیض می شدند.

۱- الکرام البرره: ۱۸۵.

۲- ارشاد المسلمین: ۴۴ نسخه خطّی.

فایده: عده ای از دانشمندان و علمای اصفهان در ارض اقدس مشهد مدفون می باشند. ذیلاً به نام چند نفر از آنها اشاره می شود:

۱- شیخ محمد جعفر جزی

فرزند آخوند ملا عبدالکریم جزی از فضلا و ائمّه جماعت اصفهان، در سفر زیارت در ۱۴ ذی قعده ۱۳۸۳ در مشهد وفات یافت.

۲- حاج آقا حسن ملاذ الاسلام

فرزند حاج سید جعفر بن حاج سید محمد باقر حجه الاسلام بید آبادی. عالم فاضل، داماد آقا نجفی، و امام مسجد سید بوده، در سفر زیارت در ۱۷ شعبان سال ۱۳۳۶ (۱) وفات یافته، در دار الحفاظ مدفون گردید.

۳- آقا شیخ حسن علی اصفهانی

ابن علی اکبر [مقدادی] عارف فاضل زاهد. مقدس، از مریدان و تربیت یافتگان از محضر حاج محمد جواد عارف سرجویی بید آبادی. (۲) سال ها در

۱- تاریخ علماء خراسان: ۲۵۴.

۲- عارف نامی حاج شیخ حسن علی اصفهانی به نوشته استاد همایی از دست پروردگان حاج محمد صادق تخت فولادی (از مشایخ طریقه چشتیه) بوده است. در کتاب نشان از بی نشان ها که به قلم فرزند شیخ بزرگوار به نگارش در آمده نیز ذکری از شاگردی پدر نزد عارف بید آبادی که از مشایخ سلسله ذهبیه بوده است به چشم نمی خورد و همان مرحوم حاج محمد صادق تخت فولادی و سید مرتضی کشمیری به عنوان اساتید سلوک او ذکر شده اند.

مشهد (در قریه نخودک) ساکن، و مورد توجه و عنایت خواص و عوام بوده، و عموم طبقات از انفاس قدسی او مستفیض می شدند.

در ۱۷ شعبان ۱۳۶۱ وفات یافته، در صحن کهنه مدفون گردید.

از آثارش نشر رساله ترجمه الصلاه فیض است که تأویلاتی از او درباره نماز و معانی آن به ضمیمه رساله مزبور به طبع رسیده است. (۱)

۴- حاج آقا مرتضی ملا باشی

فرزند حاج میرزا رضا. عالم فاضل، (۲) در ۱۳۸۷ در اصفهان وفات یافته، جنازه به مشهد منتقل گردید.

۵- شیخ محمد حسین کلباسی

فرزند آقا محمد مهدی بن علامه حاج محمد ابراهیم. در نجف و کاظمین تحصیل نموده، و عمده تحصیلات او نزد حاج سید اسماعیل صدر اصفهانی کاظمینی بوده، در ۱۳۴۰ در مشهد وفات یافته، (۳) در دار السیاده مدفون شد.

۱- تاریخ علمای خراسان: ۲۵۲.

۲- به نوشته مرحوم مؤلف وی از فضلای معروف اصفهان به شمار می رفته، عالمی جامع و کامل و کم معاشرت بود. اسامی اساتید او از این قرار است: ۱- شیخ علی مدرس یزدی ۲- سید آقا جان ریزی ۳- شیخ محمد علی مدرس فتحی دزفولی ۴- شیخ محمد حکیم خراسانی ۵- میرزا علی آقا شیرازی ۶- حاج آقا رحیم ارباب ۷- میر سید علی نجف آبادی ۸- سید محمد نجف آبادی ۹- آیه الله العظمی بروجردی. ر.ک: تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۳:۲۶۷.

۳- ماضی النجف و حاضرها ۳:۲۲۷.

۶- حاج سید محمد رحیم سدهی

معروف به حاج آقا سدهی. عالم فاضل، از مؤثّقین نزد امام جمعه اصفهان بوده، در شب ۱۸ صفر سال ۱۳۳۷ در سفر زیارت در مشهد وفات یافت.

۷- حاج میرزا رضا کلباسی.

بعداً به شرح حال ایشان اشاره خواهد شد.

۸ – حاج سید سعید طباطبائی نایینی.

ابن نصر الله بن سعید، کتابفروش، عالم فاضل، از خدمتگزاران واقعی علم و دین، که پس از تحصیلات در اصفهان اقدام به تأسیس مدرسه و چاپخانه گلبهار نموده، و کتب زیادی به طبع رسانیده، در اواخر عمر در مشهد ساکن شده و جهت مسجد گوهر شاد ایجاد کتابخانه ای نموده، و قسمتی از کتاب های خود را بر آنجا وقف کرده، و هم [در روز جمعه ۲۳ جمادی الثانی ۱۳۷۸] در آنجا وفات یافته و مدفون شد.

چندین مجلد کتاب جهت مدارس جدید تألیف و چاپ کرده است.

۹- حاج شیخ علی اکبر شیخ الاسلام اصفهانی

فرزند حاج میرزا رحیم بن عبدالله بن رحیم بن مرتضی.

عالم فاضل، از رؤسای علمای اصفهان بوده، و در گرانی و قحطی ۶-۱۳۳۴ اصفهان به عنوان شهردار (رئیس بلدیّه) انتخاب شده، و بنا به نوشته جابری در تاریخ اصفهان و ری: در اثر سوء تدبیر او و سود جویی برخی دیگر، قحطی مزبور ایجاد شده.

در انتخابات مجلس شورای ملی نیز به عنوان وکیل و نماینده مردم اصفهان انتخاب شده و در مجلس شرکت نموده است.

سرانجام در ۲۲ ذی قعده ۱۳۵۰ در مشهد وفات یافت، و در مدرسه میرزا جعفر مدفون گردید. (۱)

۱۰- حاج سید محمد علی ابطحی سدهی

فرزند سید مهدی حسینی. از سلسله سادات معروف به سادات حکیمی. در ماه صفر سال ۱۲۹۴ در سده متولد، و در ماه رجب ۱۳۷۱ در سفر زیارت مشهد به آنجا وفات یافته، در صحن دار الضیافه مدفون گردید.

در خدمت آقای شیخ مرتضی ریزی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و شیخ عبدالحسین محلاتی، و جهانگیر خان قشقائی، و میرزا هدایت الله

۱- به نوشته مرحوم مؤلف وی سومن فرزند پسر مرحوم حاج میرزا محمد رحیم از دختر مرحوم حاج شیخ محمد باقر نجفی بوده، در قبل از ۱۲۹۰ در اصفهان متولد گردید، و در نزد علمای این شهر تحصیل کرد، و پس از فوت برادرش مرحوم حاج میرزا محمد حسن به منصب شیخ الاسلامی اصفهان منصوب گردید. در کلیه جریانات سیاسی و اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی زمان خود شرکت فعالانه داشته، و خدماتی در حد توان و قدرت خود به جامعه انجام داده است. اساتید وی عبارتند از: ۱- حاج میرزا بدیع درب امامی ۲- سید محمد باقر درچه ای ۳- آقا نجفی ۴- آخوند کاشی ۵- آخوند گزی ۶- حکیم قشقائی. مرحوم شیخ الاسلام در حوزه درس مرحوم آخوند کاشی با مرحومین حاج آقا رحیم ارباب و آقا شیخ محمد حکیم خراسانی آشنا و هم مباحثه بوده و این آشنائی و رفاقت تا آخرین روزهای حیات آنان ادامه داشت. برای آگاهی بیشتر از خدمات او ر.ك: خاندان شیخ الاسلام اصفهان: ۱۵۸-۱۴۰.

چهار سوقی تحصیل نموده، و در حدود پنجاه مجلد کتاب و رساله تألیف نموده که از آن جمله است:

۱- تعلیقه بر فرائد ۲- ختام الغرر [مطبوع] ۳- رساله در تعارض ادلّه ۴- رساله در تعادل و تراجیح ۵- رساله استدلالی در توحید ۶- رساله در حجّیّت مظنه ۷- رساله در صلات ۹- رساله در طهارت ۱۰- رساله در قضا و شهادات ۱۱- رساله در معاملات ۱۲- رساله استدلالی در معاد ۱۳- رساله استدلالی در امامت ۱۴- رساله در نبوت ۱۵- رساله در ولایت حاکم ۱۶- شرح فارسی بر کفایه آخوند خراسانی؛ و غیره.

۱۱- حاج سید محمد علی گلستانه موسوی

از علمای بزرگوار (۱) و دانشمندان و مؤلفین اصفهان ساکن در مشهد بوده، که پس از تکمیل تحصیلات در اصفهان و نجف به مشهد مهاجرت نموده و به ترویج احکام، و نشر عقاید، و اقامه جماعت پرداخته، سرانجام در ۱۶ رمضان المبارک سال ۱۳۶۱ وفات یافته، در ایوان طلا مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- تحفه الامامیه ۲- الوسائل فی اثبات الحق و اذهان الباطل، و غیره.

۱۲- شیخ بهائی

شیخ بهاء الدین محمد بن حسین عاملی، از مفاخر شیعه و اسلام. چون بیشتر مدت عمرش در اصفهان سپری شده، جهت تیمن و تبرک نام او ذکر شده.

۱- تاریخ علمای خراسان: ۲۹۹ و الذریعه ۳:۴۲۱.

در ۴ شنبه ۲۷ ذی حجه ۹۵۳ در بعلبک متولد، و در ۴ شوال ۱۰۳۰ در اصفهان (۱) وفات یافته، در مشهد مقدس مدفون شد.

۱۳- حاج شیخ محمود کلباسی

فرزند میرزا محمد تقی بن حاج آقا محمد بن علامه حاج محمد ابراهیم کلباسی.

عالم فاضل، از شاگردان آقا میرزا مهدی اصفهانی و حاج شیخ مرتضی آشتیانی بوده، و در یک شنبه ۲۶ شوال ۱۳۶۵ به سن کمتر از شصت سال در مشهد وفات یافته، هم در آنجا مدفون شد.

کتب زیر از اوست:

۱- راه سعادت در اخلاق، فارسی و مختصر ۲- رساله درباره ربا. هر دو در طهران به سال ۱۳۵۸ به طبع رسیده است.

۱۴- میرزا مهدی اصفهانی

فرزند شیخ اسماعیل بن آقا علی محمد. از سلسله مشایخ بید آباد اصفهان. عالم فاضل محقق حکیم مدقّق، از مدرسین آستانه رضویّه.

در اصفهان خدمت آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی، و جهانگیر خان و جمعی دیگر از دانشمندان تحصیل نموده، سپس سال ها در طهران از محضر علمای آن سامان استفاده برده، سرانجام در مشهد مقدس

۱- برای اطلاع از حالات او علاوه بر قصص العلماء و روضات و دیگر کتب به کتاب زندگانی شیخ بهائی مرحوم استاد سعید نفیسی، و کتاب رشحات السمائی در شرح حال شیخ بهائی تألیف آقای معلم حبیب آبادی رجوع شود (م).

مجاور، و به درس و بحث پرداخته، جمعی (۱) کثیر از فضلا از محضرش مستفید گردیده، در روز پنج شنبه ۱۹ ذی حجه الحرام سال ۱۳۶۵ به عارضه سکته وفات یافته، در زیر گنبد اللهوردی خان مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- ابواب الهدی ۲- اعجاز قرآن (سیاسه الخلفاء فی وجه اعجاز القرآن) ۳- جنّات الرضویّه ۴- الصوارم العقلیّه، در رد بر شیخیّه ۵- غایه المنی ۶- مصباح الهدی، در فقه ۷- معارف القرآن ۸- معاریض و توریه؛ و غیره.

دانشمند فرزانه آقای حاج شیخ محمد باقر ساعدی از علما و مؤلفین معاصر خراسان در ماده تاریخ وفات او فرماید:

دل ز غیب ار پاک کردی بازگو *** (میرزا مهدی بخلدش جایگاه)

۱۵- حاج سید هاشم میر دامادی نجف آبادی

(۲)

فرزند میر سید محمد. عالم فاضل، و فقیه زاهد، مجتهد اصولی مفسّر، از

۱- تاریخ علماء الذریعه.

۲- در متن لقب او به اشتباه گلستانه ذکر شده بود که اصلاح گردید. به نوشته مرحوم شریف رازی وی در تاریخ ۱۳۰۳ هجری در نجف اشرف متولد شده، مقدمات و سطح را نزد مدرسین معروف گذرانیده، و سپس از محضر مرحوم آخوند خراسانی و میرزا محمد تقی شیرازی و میرزا محمد حسین نائینی استفاده نموده و به درجه اجتهاد نائل شده است. همچنین وی از اساتید اخلاق و عرفان: حاج سید احمد کربلایی، سید مرتضی کشمیری و میرزا جواد آقا ملکی تبریزی استفاده نموده است. جهت آشنایی بیشتر با حالات این عالم ربانی ر.ک: گنجینه دانشمندان ۱۷۵:۷ تا ۱۸۰.

اعاظم علما، و اکابر مجتهدین و دانشمندان ساکن در مشهد مقدس.

در نجف آباد متولد شده، در اصفهان و نجف اشرف تحصیلات خویش را به پایان رسانیده، و در مشهد مجاور گردیده، در یکی از شبستان های مسجد گوهر شاد اقامه جماعت می فرمود، و شبها پس از نماز، جلسه تفسیری داشت که جمعی کثیر از فضلا و غیره از آن بهره مند می شدند.

نگارنده نیز در سفرهای خود بدان ارض اقدس، در جلسه تفسیر او حاضر شده و از آن استفاده برده.

کتب زیر از اوست:

۱- خلاصه البیان، در تفسیر قرآن. در دو مجلد. (۱)

[۲- ترجمه کتاب سیف الامّه نراقی ۳- رساله در رجعت ۴- تقریرات اصول نائینی؛ و غیره].

در ۲۳ جمادی الثانیه سال ۱۳۸۰ وفات یافته، و در آنجا مدفون گردیده.

حاج میرزا محمد باقر خان مشیر الملک نائینی

فرزند میرزا علی محمد خان بن عبدالوهاب خان طباطبائی. در ۶ یا ۱۲۷۹ متولد، و در ۶ رجب سال ۱۳۴۸ وفات یافته، در کربلا مدفون گردید.

مردی بزرگ و دانا و هوشیار بوده، و در اثر استعداد و پشتکار، از نویسندگی میرزا حبیب الله مشیر انصاری به مقاماتی رسیده، و نزد ظّل السلطان نفوذی یافته، و تقریباً مدت سی سال با اقتدار در آن دستگاه

۱- تاریخ علمای خراسان: ۳۰۸.

می زیسته، و پس از عزل او و بر چیده شدن آن دستگاه، خانه نشین شده و به تدریس پرداخته.

در کتاب انساب مردم نائین (:۸۴) شرح مفصلی درباره او نوشته شده، طالبین مراجعه نمایند.

وی را فرزندانی است، از آن جمله است:

۱- حاج میرزا احمد خان مشیر فاطمی، از مشایخ و بزرگان شیخیّه اصفهان، در ۱۳۱۵ متولد، و در ۱۳ رمضان المبارک ۱۳۸۲ وفات یافت.

۲- سید مهدی عماد السلطنه فاطمی، از مردان سیاسی و وزرا، سال ها به عنوان نماینده اصفهان در مجلس شورای ملی و سنا شرکت نموده، در ۱۳۰۷ متولد، و در ۱۳۸۲ در طهران وفات یافت.

شیخ محمد باقر اصفهانی حائری

ابن مولی محمد کاظم اصفهانی حائری، عالم فاضل، (۱) از اساتید سید محمد باقر حجت کربلایی بوده، بعد از سال ۱۳۰۰ در کربلا وفات یافته است. (۲)

۱- نقباء البشر: ۲۲۰.

۲- الشیخ محمد باقر الاصفهانی من العلماء المبرزین و الافاضل البارعین و الادباء الماهرین. ولد فی کربلا ۱۲۵۱ هـ.ق و حضر علی اعلامها الاکابر امثال: والده الشیخ محمد کاظم و الشیخ محمد حسین الباشنه طلائی و السید المیرزا علی نقی الطباطبائی و السید زین العابدین و الطباطبائی و الشیخ محمد تقی الهروی و الملا آقا الدربندی و الفاضل الاردکانی و الشیخ زین العابدین المازندرانی و الشیخ حسن الکسائی و غیرهم حتی صار من فرسان العلم و اعلام الفضیله و اشتغل بالوظائف الشرعیّه حتی توفّی ۱۳۳۲ هـ.ق و دفن بها. میراث اسلامی ایران ۱۰:۴۰۷.

میر محمد باقر داماد

ابن شمس الدین محمد حسینی استر آبادی.

عالم فاضل حکیم فیلسوف ادیب شاعر متخلص به «اشراق».

چون پدرش داماد محقق کرکی بوده به داماد شهرت یافته، و این لقب در صاحب عنوان و احفادش تاکنون باقی مانده است.

در جمیع علوم از معقول و منقول و فقه و حدیث و رجال و بالاخص حکمت، از اساتید مسلم به شمار می رفته. (۱)

کتب زیادی تألیف فرموده که از آن جمله است: ۱- اربعه ایام ۲- الافق المبین ۳- امانت الهی، در تفسیر آیه امانت ۴- انموزج العلوم ۵- ایقاظات ۶- تفسیر سوره اخلاص ۷- حبل المتین، در حکمت ۸- خلق الاعمال ۹- دیوان اشعار ۱۰- الرواشح السمائیّه ۱۱- الصراط المستقیم، در حکمت ۱۲- قبسات، در حکمت، و ۳۸ مجلّد دیگر.

وفاتش در سال ۱۰۴۰ مابین کربلا و نجف در راه واقع شده، قبرش در نجف، و ماده تاریخ وفاتش: «عروس علم دین را مرده داماد» می باشد، (۲)، و تاریخ های: «الرضی» و «الراضی» که به ترتیب ۱۰۴۱ و ۱۰۴۲ می شود اشتباه است. (۳)

۱- رجوع شود به: حکیم استر آباد نوشته دکتر سید علی موسوی بهبهانی.
۲- در متن به صورت: عروس علم و دین را مرد داماد آمده که ۱۰۴۱ می شود و غلط است.
۳- ریحانه الادب: ۶۲:۶، روضات الجنات: ۱۱۴، قصص العلماء: ۳۳۳.

میر محمد باقر نواب لاهیجی

اشاره

فرزند محمد بن محمد. عالم فاضل حکیم فقیه محدّث، از اکابر حکمای زمان فتح علی شاه قاجار، (۱) و مؤلف:

۱- تحفه الخاقان، در تفسیر قرآن که بنا به خواهش پادشاه نامبرده در چهار مجلد تألیف شده. ۲- شرح نهج البلاغه، در دو مجلد ۳- کتابی در فقه که در نزد احفادش موجود است. ۴- ترجمه کشف الغطاء. (۲)

در سال ۱۲۴۰ وفات یافته، ظاهراً در صحن حضرت عبدالعظیم (علیه السلام) مدفون گردید.

اولاد او تاکنون در اصفهان ساکن و برخی از آنها از اهل علم و فضل و کمال می باشند، از آن جمله است:

۱- حاج میرزا ابراهیم نواب

ابن میرزا محمد باقر بن محمد بن محمد باقر نواب. عالم فاضل، امام

۱- در قصص العلماء می نویسد: میرزا محمد باقر نواب از اهل لاهیجان بود، و در حکمت ید طولانی داشت، و در نجوم نیز ماهر بود، و در تفسیر، اوحد زمان. و در زایجه طالع جعفر خان زند دیده که در فلان وقت کریم خان وفات می کند، و جعفر خان سلطان می شود، پس به او اخبار داد، از آن پس قضیه بر طبق آن واقع گردید، و جعفر خان، میرزا را وزیر خود نمود، و پس از وی میرزا به اصفهان توطن نمود، و باعث اشتهار آخوند ملا علی نوری، میرزای مزبور در زمان جعفر خان شد... مجملاً میرزا محمد باقر در اصفهان در معقول تدریس می کرد، و معظم و محترم بود.

۲- به نوشته استاد روضاتی: دیگر از آثار قلمی مرحوم نواب حاشیه شوارق الالهام است که مقداری از اوایل آن به نظر رسیده است. مکارم الآثار ۴:۱۲۳۳.

جماعت مسجد ذوالفقار (۱)، از شاگردان آقا میرزا احمد مدرس، و آخوند گزی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و آقا شیخ محمد رضا نجفی و جمعی دیگر بوده، در اول صفر ۱۳۶۶ وفات یافته، در لسان الارض مدفون گردید.

۲- میرزا محمد نواب

فرزند میرزا محمد باقر نواب. عالم و فاضل بوده، و پس از فوت، در لسان الارض در اطاقی مخصوص مدفون گردیده است. (۲)

ص: ۳۶۶

۱- به نوشته استاد روضاتی وی از علمای جلیل القدر زمان، و بسیار ستوده خصال بوده، و در نزد اساتید مدرسین عصر خود در اصفهان درس خوانده، و با مرحوم آخوند ملا عبدالکریم گزی مجتهد شهیر (ره) اختصاص تمام داشته است. وفاتش در اول ماه صفر ۱۳۶۶ قمری واقع شده و در قبر سابق مرحوم آقا میرزا محمد حسن نجفی در لسان الارض مدفون گردید. وی پدر عالم فاضل میرزا محمد مهدی نواب است که به نوشته صدیق وی استاد روضاتی: از فضلا و دانشمندان، و دارای تحصیلات عالیه در نزد علما و مدرسین اصفهان و قم بوده، و چندین رساله در تقریرات دروس اساتید خود نگاشته است. ر.ک: مکارم الآثار ۴:۱۲۳۴.

۲- به نوشته استاد روضاتی وی مردی عالم و بزرگوار و زاهد بوده، خط او بسیار زیبا، و کتابخانه آن مرحوم که از پدر به او رسیده بوده از بهترین کتابخانه های آن دوران بوده، ولیکن پس از فوتش از بین رفت. وی به دست اشرار زمان مورد اذیت و آزار قرار گرفته، به سبب آن صدمات وفات می کند،... و در لسان الارض تخت پولاد اصفهان به نزدیک قبر معروف به شعیای پیغمبر مدفون، و سنگ مرمر بزرگی بر قبر او نصب، و این اشعار روی آن نوشته شده بود: آه و افسوس کز جفای سپهر *** از جهان اهل فضل و ایمان رفت عالم و عارف آن خلاصه ناس *** سوی دار السلام رضوان رفت با تن خسته و دل مجروح *** شایق حق شد و ز دوران رفت حاجی میرزا محمد نوّاب *** در ریاض جنان شتابان رفت

دختر مرحوم نواب، عیال مرحوم میرزا محمد علی هزار جریبی، و مادر میرزا محمد حسن نجفی می باشد که بعد از این شرح حالش نوشته خواهد شد.

آقا سید محمد باقر درچه ای

فرزند سید مرتضی بن احمد بن مرتضی، از احفاد میر لوحی سبزواری اصفهانی.

(میر لوحی)

میر محمد بن محمد منطهر نقیبی موسوی سبزواری، از مشاهیر علمای (۱) اصفهان در اواخر عهد صفویه بوده، و شرح مخالفت ها و عداوت های او با علامه محمد باقر مجلسی معروف و مشهور است. گویند: به دستور و تحریک او قبر حافظ ابو نعیم را که از اجداد مجلسی بوده، عوام خراب کردند، و در این عمل قصد اذیت و ازار و اهانت به مجلسی را داشته است.

وی را تألیفاتی است: ۱- اربعین در احوال حضرت حجت عجل الله تعالی فرجه به نام کفایه المهدی (۲) ۲- اعلام المحبین، در رد بر صوفیه ۳۰ ریاض المؤمنین و حدائق المتقین ۴- زاد العقبی ۵- کتابی در مذمت ابومسلم خراسانی.

ص: ۳۶۷

۱- رجال اصفهان: ۱۲۲.

۲- تاریخچه محلّه خواجو: ۸۳.

قبرش در طرف جنوبی خیابان دلگشا در اراضی مهر آباد، مقابل کارخانه سوسن، فعلاً در شبستان مسجد سمسار. (مسجد و مقبره خراب شده و جزو خیابان شد).

فرزندش: میر محمد هادی میر لوحی عالم فاضل، مؤلف کتابی است در اصول دین که به طبع رسیده، (۱) و کتاب چهل حدیث که در کتاب اصول العقاید خود از آن نام می برد.

و فرزند دیگرش: آقا سید محمد بوده، و در ۱۱۱۳ وفات یافته، قبرش در صحن امام زاده اسماعیل پهلوی قبر برادر است.

مرحوم سید مرتضی پدر صاحب عنوان مانند پدرانش عالم و فاضل و زاهد بوده، و در قریه درچه از بلوک لنجان ساکن شده.

وی را فرزندانی است که از آن جمله است:

۱- آقا سید محمد حسین درچه ای

عالم زاهد ورع. در ۲۸ جمادی الثانیه سال ۱۳۳۴ وفات یافته، قبرش در تخت فولاد نزدیک قبر ملا اسماعیل خواجوئی.

۲- آقا سید مهدی درچه ای

از مشاهیر علما و مجتهدین، و اکابر فقها و مدرسین، در اصفهان و نجف نزد علما تحصیل نموده، (۲) و پس از وصول به مقامات عالیه علم و دانش به

۱- تاریخچه محله خواجو: ۸۴ و ۱۷۹، رجال اصفهان: ۱۷۹.

۲- برخی از اساتید ایشان عبارتند از: ۱- حاج میرزا بدیع درب امامی ۲- شیخ محمد حسن نجفی ۳- آخوند کاشی ۴- آخوند خراسانی ۵- شیخ هادی تهرانی ۶- شیخ محمد حسن مامقانی.

اصـفهان مراجعت نموده، در مسجد نو بازار و مدرسه نیم آورد خارج فقه و اصول تدریس می نمود، و عده ای کثیر از فضلای طلّاب به درس او حاضر می شدند. در این اواخر، مجتهد اعلم و جامع الشرایط در اصفهان منحصر به او بود. (۱)

در صبح جمعه دهم ربیع المولود سال ۱۳۶۴ به سن متجاوز از نود وفات یافته، جنازه با تجلیل مناسب مقام او، در تخت فولاد در تکیه کازرونی جنب برادر مدفون گردید.

در ایام تحصیل در نجف اشرف با مرحوم شیخ محمد علی اوحدی سدهی (که او نیز از فضلا به شمار می رفت، و چندین دوره به عنوان نماینده مردم اصفهان در مجلس شورای ملی شرکت نمود، و در شب ۲ شنبه ۱۱ جمادی الثانیه ۱۳۸۱ در طهران وفات یافت) معاشر و هم حجره بوده، و او از زهد و تقوای مرحوم آقا سید مهدی حکایت ها نقل می نمود که مقام، مناسب ذکر آنها نیست.

مرحوم حاج میرزا حبیب الله نیّر در مرثیه و مادّه تاریخ وفات او گوید:

لهفنا من فقد کهف الناس درّیّ النسب *** حجّه الاسلام کنز العلم اغلی من ذهب

قد اجاد النیّر التاریخ فیما قد کتب *** (سید المهدیّ فی قدس الجنان قد ذهب)

وی را فرزندانی عالم و فاضل است که از آن جمله است: مرحوم آقا سیّد

۱- رجال اصفهان: ۶۶.

محمد حسین، عالم و فاضل و محقق، در اصفهان و قم و نجف تحصیل نموده، و مورد احترام اساتید خود بود، و امید ترقیات زیاد درباره او می رفت، لکن اجل مهلتش نداده، و در سال ۱۳۷۵ در نجف اشرف به جوانی وفات یافت.

آقا سید محمد باقر از اکابر علما و مجتهدین، و اعاظم فقها و مدرسین، عالم فاضل زاهد فقیه اصولی. (۱) در ۱۲۶۴ متولد، و در شب ۲۸ ربیع الثانی سال ۱۳۴۲ به مرض سکته در حمام درچه وفات یافته، و در تخت فولاد در تکیه کازرونی مدفون گردید.

عمده تحصیلاتش در اصفهان نزد: آقا میرزا محمد باقر چهار سوی، و میرزا محمد حسن نجفی، و میرزا ابوالمعالی کلباسی؛ و در نجف نزد: آقا میرزا محمد حسن شیرازی، و حاج میرزا حبیب الله رشتی، و حاج سید حسین کوه کمری بوده، و پس از فوت مرحوم آقای [سیّد اسماعیل] صدر، مرجع تقلید مردم اصفهان بلکه ایران گردید.

حوزه درس او در فقه و اصول از هر جهت ممتاز بوده، و طلاّب علوم جهت کسب فیض از محضر ایشان، از اطراف و اکناف به اصفهان آمده و مستفید می گشتند.

عده ای کثیر از مجتهدین از حوزه درس ایشان برخاسته اند که از آن جمله است: علاّمه جلیل القدر، فقیه اهل بیت العصمه و النّبوه، مرحوم حاج آقا حسین بروجردی رحمه الله علیه.

وی را تألیفاتی است (۲) که از آن جمله است: ۱- یک دوره فقه و اصول در

۱- رجال اصفهان: ۶۷.

۲- زندگانی آیه الله چهار سوقی: ۱۵۷.

شانزده مجلد ۲- حاشیه بر متاجر ۳- حاشیه بر مناسک ۴- رساله در جبر و تفویض ۵- حواشی بر رسائل عملیّه ۶- حاشیه بر اصول دین تألیف شیخ جعفر شوشتری؛ و غیره.

ماده تاریخ وفاتش را مرحوم نیّر چنین گوید:

یا نیّر انقص بسبعٍ قل لرحلته *** العلم قدمات من فقدان باقره

۷-۱۳۴۹=۱۳۴۲

و مرحوم حاج میرزا حسن خان انصاری گوید:

از صف علم الیقین آمد یکی بیرون و گفت *** باقر از علم الیقین شد جانب حق الیقین

فرزندانش عموماً اهل علم و کمال بوده که از آن جمله است:

۱- سید ابوالعُلی درچه ای، عالم فاضل، امام مسجد قطبیّه، متوفی در ۸ جمادی الاولی سال ۱۳۸۰ در راه مشهد مقدس، جنازه به مشهد منتقل شده و در آنجا مدفون گردید.

۲- سید ابوالمعالی، فاضل و اهل کمال بوده، در ۶ ربیع الاول سال ۱۳۷۴ وفات یافته، در بیرون بقعه تکیه کازرونی مدفون گردید.

هر دو برادر در خدمت پدر و عمّ خود تلمّذ نموده اند.

تذکر: در شب ده شعبان سال ۱۳۶۹ احمد دهقان مدیر مجلّه «طهران مصوّر» در محل کار خود کشته شد. روز بعد در مقاله ای که روزنامه ها درباره او نوشتند وی را خواهر زاده مرحوم درچه ای معرفی کردند که از طرف خانواده درچه ای تکذیب شد. در برخی از مجلات و روزنامه ها وی را

خواهر زاده دهقان سامانی نوشته اند؛ و در کتاب نمایندگان ملّت (۱) وی را خواهر زاده میرزا محمد متفقّه از نمایندگان دوره اول و دوم مجلس معرفی می کند. در هر حال، دهقان، اصفهانی است و در چند دوره به عنوان وکیل خلخال در مجلس شرکت نموده است.

ملا محمد باقر سبزواری

فرزند محمد مؤمن. عالم فاضل محقِّق، از بزرگان مجتهدین، و رؤسای علما و مدرسین اصفهان بوده، و معروف به محقق سبزواری است.

نزد شیخ بهایی، و میر فندرسکی، و ملا حسن علی بن ملاّ عبدالله شوشتری تحصیل نموده، و منصب امام جمگی و شیخ الاسلامی داشته. (۲)

در ۱۰۹۰ وفات یافته، جنازه به مشهد مقدس نقل شده، در مدرسه میرزا جعفر مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- جامع الزیارات ۲- حاشیه بر الهیّات شفا ۳- حاشیه بر شرح اشارات ۴- خلافیّه، رساله علمیه ۵- ذخیره المعاد، در شرح ارشاد ۶- روضه الانوار ۷- شرح زبده شیخ بهائی ۸- کفایه الفقه، معروف ترین تألیف او.

سید محمد باقر خاتون آبادی

فرزند محمد مهدی بن محمد حسین بن میر محمد صالح. (۳)

۱- نمایندگان ملّت به قلم شیفته: ۲۳۴.

۲- ریحانه الادب ۵:۲۴۲.

۳- الکرام البرره: ۱۹۲.

پدرش برادر میر عبدالباقی خاتون آبادی، و خود عالم فاضل صالح بود، و آقا احمد کرمانشاهی وی را در کتاب «مرآت الاحوال» نام برده. تولد و وفاتش معلوم نیست.

ملا محمد باقر قمیشه ای

فرزند ملا محمد مهدی. از علما و فقها، و از شاگردان ملا حسین علی تویسرکانی و آقا سید محمد شهشهانی بوده، و در سال ۱۳۱۶ وفات یافته، (۱) در تخت فولاد نزدیک مقبره فیض مدفون گردید.

حاج سید محمد باقر حجه الاسلام شفتی

اشاره

فرزند سید نقی (به نون) از اعاظم مجتهدین، و اکابر فقهای اصولیّن، عالم زاهد، و فقیه جامع. شرح حال آن بزرگوار، معروف خاصّ و عام، در عموم کتب رجال مضبوط است به طور مختصر آن که. در ۱۱۷۵ در جرزه از نواحی طارم علیا متولد، و در شب یکشنبه ۲۴ ربیع الثانی ۱۲۶۰ وفات یافته، در مقبره مخصوص در قسمت شمالی مسجد سید که از بناهای اوست مدفون گردید، و بعداً جمعی از اولاد و احفاد و شاگردانش در آنجا و در بقعه مجاور مدفون گردیدند.

در جلالت قدر، و بلندی مقام، و علوّ همّت، و سعه صدر، و جود و سخا، و تصلّب در امر دین، و امر به معروف و نهی از منکر، احدی از علما به پایه او نمی رسد. با وجودی که شاه وقت و دستگاه دولتی با مخالف بوده،

۱- رجال اصفهان: ۲۰۲.

اجرای حدّ قتل به دست مبارک او تا یکصد و بیست نفر نقل شده، که شخصاً اجرای حدّ شرعی فرموده است.

در ۱۱۹۲ به عراق جهت تحصیل مهاجرت کرده، در خدمت حاج سید مهدی بحر العلوم، و کاشف الغطاء، و آقا سید علی صاحب ریاض، و وحید بهبهانی، و آقا سید محسن کاظمینی در نجف و کاظمین مدت هشت سال تحصیل نموده، و در قم محضر میرزا ابوالقاسم قمس را به مدت شش ماه درک کرده، و در کاشان به درس ملا مهدی نراقی حاضر شده، سپس در ۱۲۰۶ به اصفهان آمده، پس از آن که در اثر فقر، رنج ها دیده، سرانجام به خواست خداوند متعال ترقی ها کرده، و عمده ترقّی او در اثر ترویجات آقا سید محمد مجاهد کربلائی و میرزای قمی و حاجی کلباسی بوده که با مشارالیه دوستی و محبت زیاد داشته اند، و درباره آن، حکایات زیادی نقل می شود.

گویند: از آقا سید محمد مجاهد درباره اجتهاد او سؤال شد، او فرموده بود: اجتهاد مرا از او سؤال کنید.

از آثارش علاوه بر کتبی که بعداً ذکر می شود بنای مسجد سید واقع در محلّه بید آباد می باشد که در بین مساجد اصفهان بلکه ایران هیچ یک به این گشادگی و با روحی نیست، و از هنگام ساختمان تاکنون از معمورترین مساجد اصفهان، و الحق مسجدی است که بنا به منطوقه قرآن کریم: «اسّس علی التقوی» می باشد، و به طور یقین از هیچ یک از مجتهدین، بنیانی چنین به جا نمانده، مگر مسجد اعظم قم که بنا به امر و اراده مرحوم آیه الله بروجردی ساخته شد.

ص: ۳۷۴

اینک نام برخی از تألیفات ایشان: ۱- آداب صلاه الیل ۲- الاجازات * الاستقبال، در شرح مبحث قبله (۱) ۳- اصحاب الاجماع ۴- اصحاب العدّه ۵- تحفه لابرار در احکام شرعیّه ۶- تمییز مشترکات الرجال * جواب سؤالات دو جلد ۷- حاشیه بر سیوطی [= الحلیه اللامعه] ۸- رساله در شکوک نماز ۹- رساله در اوقاف ۱۰ - رساله در وجوب اقامه حدود ۱۱- رساله در عقد بر خواهر مطلقه ۱۲- رساله در قبول زن در بلاـ مانع بودن ۱۳- رساله در هبه ولی، مدت متعه را ۱۴- رساله در شرح زیارت عاشورا ۱۵- رساله در شرح حال ابان بن عثمان ۱۶ تا ۲۵- رساله در شرح حال ابراهیم بن هاشم، و اسحق بن عمّار، و برقی، و حمّاد بن عیسی، و سهل بن زیاد، و عمر بن یزید، و عبدالحمید بن سالم، و محمد بن اسماعیل، و محمد بن سنان، و محمد بن عیسی ۲۶- رساله در اتّحاد معاویه بن شریح و ابن میسّر ۲۷- زهره البارقه، در چند مسأله اصولی ۲۸- سؤال و جواب، دو جلد مطبوع ۲۹- شرح جوابات المسائل الصادره عن المحقّق القمی * الطراز فی الحقیقه و المجاز (۲) ۳۰- قضا و شهادات (۳) ۳۱- مطالع الانوار، در شرح شرایع، در ۵ مجلد ۳۲- مباحث الفاظ اصول ۳۳- مناسک حج؛ (۴) و غیره.

۱- این کتاب از تألیفات میر محمد عباس شوشتری است که بحث قبله از کتاب تحفه الابرار سید شفتی را شرح نموده.

۲- این کتاب همان الزهره البارقه است که در الذریعه تحت عنوان «الطراز» ذکر شده.

۳- به گفته علاّمه سید حسن صدر: این کتاب تقریرات درس مرحوم علامه سید محسن اعرجی کاظمی است. ر.ک: الذریعه ۱۴۱:۱۷.

۴- برای اطلاع از حالات او به کتب: روضات الجنات، قصص العلماء: ۱۳۵، تاریخ اصفهان، رجال اصفهان: ۱۴۶، الکنی و الالقاب ۱۵۵:۲، الکرام البرره: ۱۹۲ و دیگر مواضع رجوع شود. (م)

وی را چندین فرزند است که همگی اهل علم و کمال بوده، ذیلاً نام برخی از اولاد و احفادش مذکور می شود:

۱- سید ابوالحسن بید آبادی

ابن السید محمد علی بن سید محمد باقر، عالم فاضل محقق، در (۱) سال ۱۳۲۰ وفات یافته است.

۲- میرزا ابوالفضل بید آبادی

ابن زین العابدین بن سید محمد باقر. عالم فاضل، پس از فوت، در مقبره مسجد سید مدفون گردید.

۳- سید ابوالقاسم بید آبادی

ابن سـید محمد باقر. عالم فاضل، در محله بید آباد مرجع شـرعیات (۲) بوده، و قبل از برادر خود حاج سـید اسـدالله وفات یافته است.

۴- آقا سید محمد باقر بید آبادی

معروف به آقا محمد عماد الاسلام، فرزند حاج سید جعفر.

۱- نقباء البشر: ۴۱.

۲- الکرام البرره:۵.

عالم فاضل، و شاعر ادیب کامل متخلص به «فخر»، در حدود سال ۱۲۰۸ متولد شده، و در سال ۱۳۴۰ در شیراز وفات یافته، در مقبره حضرت شاه چراغ (علیه السلام) مدفون گردید.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- فصول العلیّه، در آداب نماز شب، مطبوع ۲- هدایه السالکین، در احادیث اربعین، غیر مطبوع. نسخه آن در نزد نگارنده موجود است و در ۱۳۱۶ تألیف شده است.

۵- حاج سید جعفر بید آبادی

ابن حاج سید محمد باقر. عالم فاضل، از رؤسای علما و متنفذین. در محلّه بید آباد عنوان کلی داشته، و پس از فوت حاج سید اسدالله مرجع شرعیّات و متولی مسجد سید بوده، و در زمان تولیت او اقداماتی در تکمیل ساختمان مسجد شده، در سال ۱۳۲۰ در مسافرت عتبات وفات یافته، جنب برادر مدفون گردید.

۶- حاج میرزا محمد حسین بید آبادی

ابن آقا میرزا هاشم بن حاج سید جعفر. عالم فاضل زاهد، از شاگردان آقا سید محمد باقر درچه ای و آخوند کاشی و آخوند گزی و جمعی دیگر بوده (۱)، و امام مسجد علی قلی آقا و مسجد سید، متوفی در ۱۰ ربیع الثانی

۱- از جمله مرحوم سید ابوالقاسم دهکردی و میر محمد تقی مدرس.

سال ۱۳۶۹، و مدفون در بقعه مسجد سید.

مرحوم نیّر (۱) در تاریخ وفاتش گوید:

ارّخ النیّر للعام و شهرٍ و الیوم *** تنقص العشره من (شهر ربیع الثانی)

۷- آقا حسین بید آبادی

ابن سید ابوالقاسم بن سید محمد علی. عالم زاهد، امام مسجد سید، متوفی در سال ۱۳۵۶، مدفون در بیرون بقعه تکیه بروجردی در تخت فولاد. (۲)

۸- میرزا زین العابدین بید آبادی

ابن حاج سید محمد باقر. عالم فاضل محقق، قبر ش در بقعه مسجد سید، پای ارسی.

ص: ۳۷۸

۱- معادن الافادات ۳:۲۱.

۲- اساتید ایشان مرحوم آقا سید ابوالقاسم دهکردی و آقا سید محمد باقر درچه ای و آقا شیخ محمد رضا نجفی و جمعی دیگر از بزرگان می باشند. وی ظهرها در مسجد سید امامت می فرموده و با همه سختی ها که در دوره رضا خانی به اهل علم و روحانیون وارد می شد تحمل نموده و ترک مسجد و محراب نفرموده و در شبهای ۱۹ ماه مبارک رمضان در مسجد سید مراسم احیا به پا می داشت. ر.ک: بیان المفاخر ۲:۱۸۵-۱۸۴.

۹- حاج سید محمد علی بید آبادی

ابن حاج سید محمد باقر. عالم فاضل محقق، قبرش در بقعه مسجد سید. (۱)

۱۰- حاج میرزا محمد علی ملاذ الاسلام

فرزند آقا میرزا هاشم بن حاج سید جعفر. امام مسجد سید، از محترمین علمای اصفهان، که بین الخواصّ و العوام محبوبیتی داشت، و در دوایر دولتی و نزد مردم مقبول القول بود، و پشت و پناه مردم، و کوشا در رفع حوایج آنان بود.

طبع شعری داشت (۲) و «عاصی» تخلص می نمود. دیوانی دارد که به طبع نرسیده.

در حدود سال ۱۳۰۰ متولد، و در ۲۱ ربیع الاول سال ۱۳۷۲ وفات یافته، در بقعه مسجد سید مدفون گردید.

مرحوم نیّر در ماده تاریخ وفات او ضمن قطعه ای فرماید: (۳)

قائم اللیل یناجی بخضوعٍ و خشوع *** و بکاءٍ و رکوع و سجود و قیام

ص: ۳۷۹

۱- وی از شاگردان علامه صاحب جواهر، و مجاز از او بوده، و آثاری چون شرح شرایع و شرح لمعه از او بر جای مانده است. ر.ك: بیان المفاخر ۲:۱۶۰-۱۵۹ و مکارم الآثار ۷:۲۴۹۰-۲۴۸۷.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۲۲۸.

۳- معادن الافادات ۳:۲۲.

يذكر الله و يستغفره بالاسحار *** فی صلاةٍ و دعاءٍ و اذانٍ بدوام

نيّرٌ نَقَّصَ اثنين فصار التاريخ *** جعل القدس مكاناً لملاذ الاسلام

از اشعار اوست:

دهید مژده که بوی بهار می آید *** هزار شکر رفیقان، که یار می آید

به میکده خبری بر، صبا ز روی وفا *** بگو که آن صنم گل عذار می آید

۱۱- آقا سید مؤمن بید آبادی

فرزند حاج سید محمد باقر. عالم فاضل کامل، پس از حاج سید اسدالله اعلم و افقه اولاد سید بوده. (۱) وی بعد از فوت برادر، ریاست و عنوان کلی یافته، و در مسجد سید امامت داشته، و چون مادرش کنیز بوده، قدری سیاه چرده بوده است. در ۶ رمضان سال ۱۲۹۴ وفات یافته، در مقبره پدر مدفون گردید.

مرحوم حاج میرزا بهاء الدین عاملی در ماده تاریخ وفاتش ضمن قطعه ای گوید:

ماه صیام نزد رسول آمد از جهان *** آن سیدی که مؤمن آل رسول بود

۱- رجال اصفهان: ۱۴۷.

۱۲- میر محمد مهدی بید آبادی

فرزند ارشد حاج سید محمد باقر. عالم فاضل (۱) بوده، و در بقعه مدفون می باشد.

۱۳- سید مهدی بید آبادی

فرزند سید محمد علی بن سید محمد باقر حجه الاسلام.

عالم فاضل محقق، مؤلف کتابی است به نام «غرقاب» در رجال که در سال ۱۳۰۳ شروع به تألیف آن نموده و تا سال ۱۳۰۹ تألیف آن به طول انجامید. (۲)

نسخه ای از آن در کتابخانه مرحوم اقبال آشتیانی بوده است. تولد او در ۱۲۷۸ روی داده است. (۳)

۱- رجال اصفهان: ۱۴۶.

۲- الذریعه ۱۵۳:۲.

۳- به نوشته استاد روضاتی: مؤلف «غرقاب» در نجف به مجالس درس آیات عظام شیخ محمد حسن مامقانی، آخوند ملا محمد شربیانی و شیخ عبدالله مازندرانی حاضر شده و استفاده کرده و در اصفهان نزد مرحوم میرزا محمد هاشمن چهار سوقی و شیخ مرتضی ریزی درس خوانده است. مکارم الآثار ۲۴۸۹:۷. صاحب عنوان در ۱۲ شوّال ۱۳۲۶ وفات یافته و در بقعه تکیه سید ابو جعفر خادم الشریعه مدفون گردید.

بداق بیک

شاعر و ادیب متخلص به «نسیم» (۱) از ایل شاملو، جوان خوش طبع و صاحب کمال بوده و پس از وفات، در مزار بابا رکن الدین مدفون گردیده.

از اشعار اوست:

خموشی فیض ها دارد سخن پرداز می داند *** نخستین آن که ساکت هیچ گه ملزم نمی گردد

بدر جاجرمی

از شعرای معروف قرن هفتم است. شاگرد مجد همگر بوده، و در زمان خواجه بهاء الدین محمد جوینی و شمس الدین صاحب دیوان در اصفهان ساکن بوده (۲) و مدح آنان می نموده، و در ۶۸۶ در اصفهان وفات یافته. (۳)

قصیده عنوان الحکم ابوالفتح بستی را شعر به شعر ترجمه کرده و به طبع رسیده، از آنجاست:

زیاده المرء فی دنیاه نقصان *** و ربحه غیر محض الخیر خسران

هر کمالی که ز دنیاست همه نقصان است *** سود کان محضِ نکویی نبود خسران است

ص: ۳۸۲

۱- تذکره نصر آبادی: ۴۳.

۲- خزانه عامره: ۱۴۸.

۳- فهرست کتب چاپی ۲:۹۳.

سه شاعر در یک زمان

در قرن هفتم سه شاعر نامدار (غیر از شعرای اصفهان) در دستگاه صاحب دیوان می زیستند:

۱- امامی هروی، در سال ۶۷۶ در اصفهان (۱) وفات یافته.

۲- بـدر جرجامی، شاگرد مجد همگر، و مـداح خواجه شـمس الدین صاحب دیوان، و مؤلف رساله ای منظوم (۲) در اختلاج اعضاء.

۳- مجد همگر شیرازی، مدّاح خواجه شمس الدین صاحب دیوان (۳) شاعر و خطاط، ملك الشعرای اتابکان بوده، و متوفی در ۱۷ صفر سال ۶۸۶ به سن نود سالگی، نسبش به انوشیروان می رسد.

فایده: در قرن ششم نیز مجیر بیلقانی از اهالی شیروان، در اصفهان حکومت یافته، و چون مردم این شهر را هجو گفت، شعرا نیز وی را هجو کردند، و سرانجام در سال ۵۷۷ (۴) و یا ۵۸۶ به دست (۵) مردم این شهر کشته شد.

بدیع الزمان تبریزی

فرزند علی رضا عباسی. پسر نیز مانند پدر در انواع کمال و هنر، سرآمد

ص: ۳۸۳

۱- مجمع الفصحاء ۱:۸۸.

۲- تذکره دولتشاه سمرقندی: ۱۴۳ و مجمع الفصحاء ۱:۱۶۸.

۳- دانشمندان و سخن سرایان فارس ۴:۳۲۸.

۴- مجمع الفصحاء ۱:۵۱۱.

۵- تاریخ ادبیات دکتر شفق: ۲۳۳.

عصر خود بوده و در فنون حکمت و فلسفه و نظم و نثر، استاد است. در شهر اصفهان وفات یافته، و در تخت فولاد مدفون گردید.

دو بیت ذیل، اول یکی از قصاید اوست:

بدین خرمی جهان، بدین تازگی بهار *** بدین روشنی شراب، بدین نیکویی بهار

یکی چون بهشت عدن، یکی چون هوا لطیف *** یکی چون گل گلاب، یکی چون شب بهار

در کتاب خط و خطاطان (:۹۷) گوید: در آغاز شباب وفات یافته، و در خط شاگرد پدر خود بوده، و به عربی و ترکی متکلم بوده است.

پدرش: علی رضا عباسی تبریزی ملقب به «شاه نواز» از مفاخر عهد شاه عباس صفوی است. در انواع خطوط و نقاشی و تذهیب و طراحی استاد بی نظیر بوده. (۱) برخی از کتیبه های مساجد اصفهان که در عصر شاه عباس بنا شده است به خط اوست. سال وفاتش معلوم نیست.

مولی بدیع الزمان هرندی کوپایی

مؤلف شرح صحیفه سجادیّه موسوم به «ریاض العابدین» است. و آن شرحی است مانند ترجمه، به اسم شاه صفی صفوی تألیف شده است. (۲)

مؤلف از شاگردان شیخ بهائی، و شیخ الاسلام یزد بوده است. [متوفای ۱۰۴۹]

۱- پیدایش خط و خطاطان: ۱۲۸.

۲- الذریعه ۳۲۹:۱۱.

حاج میرزا بدیع درب امامی

فرزند سید مصطفی بن میر عبدالحمید بن میر سید محمد موسوی.

عالم جلیل، و فاضل ادیب مجتهد فقیه، از مشاهیر علما و مدرسین اصفهان.

به مناسبت سکونت در محله درب امام بدین لقب مشهور گردید. پدرانش عموماً از فضلا و دانشمندان اصفهان بوده و قبر آنها (پدر و جدش) در صحن درب امام می باشد. (۱)

مرحوم حاج میرزا بدیع که [به گفته آخوند گزی:] واقعاً بدیع الزمان بوده در مدرسه نیم آورد، تدریس و در مسجد جنب بازارچه وزیر، امامت می نمود، و عمری، به زهد و تقوا و فقر و استغنا گذرانید، و علاوه بر کمالات مذکوره، در حسن خط و ادب و شعر نیز شهرت داشته.

در نزد حاج ملا حسین علی تویسرکانی، و میر سید محمد شهشهانی، و آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی، و حاج شیخ محمد باقر نجفی درس خوانده (۲) و از هر سه نفر اجازه داشته است.

کتب زیر از اوست:

۱- حاشیه بر ریاض المسائل ۲- حاشیه بر قوانین ۳- دیوان اشعار ۴۰ رساله در حجیّت استصحاب به اخبار ۵- رساله در خراج و مقاسمه؛ و غیره.

مشارالیه در عصر روز جمعه ۲۱ شعبان سال ۱۳۱۸ به سن شصت و هفت

ص: ۳۸۵

۱- زندگانی آیه الله چهارسوی: ۱۷۲.

۲- رجال اصفهان: ۳۰.

سالگی وفات یافته، در تکیه میر سید محمد شهشهانی در بقعه مدفون گردید.

مرحوم حاج میرزا حبیب الله نیّر (۱) در تاریخ وفاتش گوید:

فیا نیّر اکتب لتاریخ فوته *** بفردوس خلّد رواح البدیع

و مرحوم سید عبدالوهاب مستشار دفتر، در تاریخ وفاتش گوید:

«بدیع هم به مکان رفیع جای گرفت»

از اشعار اوست:

جام و جانان، شمع و من جمعیم در یک انجمن *** جام خندان است و جانان، شمع گریان است و من

میرزا فتح الله درب امامی

فرزندش: مرحوم حاج میرزا فتح الله عالم زاهد، از علمای اخیار، و فضلای ابرار، در چهارشنبه ۱۷ ربیع الاول سال ۱۳۰۱ متولد، و در صبح شنبه ۱۱ رجب سال ۱۳۷۷ وفات یافته، و در بقعه تکیه شهشهانی مدفون شد.

در نزد پدر خود، و مرحوم جهانگیر خان، و میر محمد تقی مدرس، و آخوند کاشی، و حاج ملا جواد آدینه ای، و آخوند گزی ،و آقا سید محمد باقر درچه ای، و آقا میرزا احمد مدرس در فقه و اصول و حکمت و ادبیات تحصیل نموده، و از مرحوم فشارکی اجازه روایت داشت.

۱- معادن الافادات ۳:۱۷.

برکیارق

فرزند ملکشاه، مادرش زبیده خاتون، دختر یاقوتی بن چغر بیک. در ۴۷۴ متولد شده، و چون پدرش ملکشاه درا ۴۸۶ در بغداد وفات یافت به سلطنت نشست، و تمام مدت پادشاهی او به جنگ با برادران و دیگران گذشت، و سرانجام در ۴۹۸ در بروجرد وفات یافته، جنازاو را در اصفهان در مقبره پدر مدفون ساختند.

حلیه او خوب، چهره (۱) به غایت معتدل، و محاسن به هم پیوسته، و ابرو گشاده.

وزرای او: عزّ الملک، و مؤیّد الملک، و فخر الملک. (پسران خواجه نظام الملک) و عزّ الملک عبدالجلیل دهستانی، و مستوفی مجدالملک قمی؛ حجاب او: امیر حاجب قماج، و امیر حاجب طغاک، و امیر حاجب عبدالملک.

سجع مهر او: «احمد الله علی المنعم» بوده است.

بکائی

مرحوم شیخ غلامعلی فرزند مقصود علی بن نظر علی بن حسین علی. فاضل ادیب شاعر، (۲) در ۱۲۸۰ متولد، و در شب ۳ رمضان المبارک ۱۳۶۷ وفات یافته، در تخت فولاد نزدیک فاضلان (۳) مدفون گردید.

مردی فاضل و ادیب و وارسته بوده، خط نسخ و شکسته و نستعلیق را

۱- سلجوقنامه: ۲۹.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۹۰.

۳- رجال اصفهان: ۲۰۶.

خوب می نوشت. در شعر «بکائی» تخلص می نمود. از اشعار اوست:

در روز جزا ز قدرت لم یزلی *** بر اهل قبور چون رسد صوت جلی

خواهند چو از قبور خود برخیزند *** گویند علی علی غلامان علی

* شیخ بهاء الدین استیری، از علمای اواخر صفویّه و ساکن مشهد مقدس بوده، جهت شکایت از مأمورین دولتی و جلوگیری از فاغنه به اصفهان آمده، و کسی به شکایت او ترتیب اثر نداده، در مراجعت از اصفهان شهید گردیده است. (۱)

شیخ بهاء الدین کاشی

از شاگردان علامه ملا محمد باقر مجلسی و راوی از ایشان است. (۲) در ۱۱۳۷ به دست افاغنه شهید گردیده.

وی را تألیفاتی است: ۱- شرح بر صحیفه کامله سجادیه ۲- شرح بر نهج البلاغه؛ و غیره. (۳)

قبرش در چملان (سنبلستان) واقع بود و بعداً که آنجا را تسطیح کردند از بین رفت. نگارنده به زیارت او موفق شده بود.

ص: ۳۸۸

۱- رجال اصفهان: ۱۴۶.

۲- رجال اصفهان: ۱۸۶.

۳- مأخذ این شرح حال نوشته صاحب الرحله است و منبع دیگری که به شاگردی وی نزد علامه مجلسی و آثار او اشاره کند یافت نشد.

میرزا بهاء الدین صدری

بهاء الدین محمد بن علی محمد نظام الدوله بن عبدالله امین الدوله بن حاج محمد حسین خان صدر اصفهانی.

عبدالله خان امین الدوله از جهت خدماتی که به علماء و مسلمین نموده، و ترویجاتی که از او شده، وی را علی بن یقطین ثانی لقب داده اند. (۱)

از آثارش: ۱- ترمیم قناتی در نجف ۲- اتمام سور نجف که پدرش شروع کرده بود ۳- ساختن دو حمام بزرگ در نجف اشرف ۴- ایجاد چندین باب دکّان، وقف بر حمام ۵- ایجاد کاروانسرایی بزرگ، وقف بر مدرسه صدر، جهت اطعام شبهای جمعه و روشنایی و آب سقّاخانه. (۲)

در پنجشنبه ۲۵ شعبان ۱۲۶۳ در نجف وفات یافته، و پنج پسر از خود باقی گذارد:

۱- اسد خان ۲- حبیب الله خان ۳- علی محمد خان نظام الدوله ۴- محمد خان ۵- نصرالله خان.

ماده تاریخ وفات امین الدوله این است: «جنّات عدن ازلفت للامین»

شرح خدمات سیاسی و اجتماعی او در کتب تاریخ مضبوط است، طالبین مراجعه نمایند.

ص: ۳۸۹

۱- ماضی النجف و حاضرها ۲:۴۸۵.

۲- فوائد البهائیه: ۳۲.

(میرزا حبیب الله خان)

فاضل و صالح و سخیّ و بخشنده بوده، و مجموعه کمالات صوری و معنوی؛ به عربی و فارسی شعر می سروده، و به نظم و نثر رسائلی نگاشته، در حدود سال ۱۳۱۰ در طهران وفات یافته، در حضرت عبدالعظیم مدفون شد. (۱)

(میرزا علی محمد خان نظام الدوله)

اشاره

در ۱۲۲۲ در ایران متولد شد، و در اصفهان و طهران تحصیل علوم نموده، در سال ۱۲۴۷ به اتفاق پدر به نجف اشرف مهاجرت نموده، و به تکمیل علوم و تهذیب نفس و تألیف و تصنیف پرداخته، در فقه و اصول و حدیث و رجال (۲) و علوم ادبی و ریاضیات مهارت داشته، قریب ۱۸ مجلد کتاب تألیف نموده که از آن جمله است: ۱- البرهان ۲- تقریرات ۳- دیوان شعر، به عربی و فارسی ۴- رساله در اصول فقه ۵- رساله در شبهه محصوره و آب مضاف، به طبع رسیده ۶- رساله در امامت ۷- سلافه الوزراء، در معنی ولایت به طریق اهل تصوّف و عرفان، به نظم و نثر، مطبوع ضمن فوائد البهائیه ۸- شهاب الثاقب، در ردّ صواعق ابن حجر ۹- کشف الابهام، در فقه. ۱۰و۱۱- دو کتاب در رجال ۱۲- کتابی در نحو و صرف ۱۳- کتابی در ترجمه ۱۹ نفر از بزرگان اهل سنّت، و رد بر آنها از کتب اهل سنّت

۱- در ماضی النجف و حاضرها (۴۸۲:۳) گوید: احد رجال العصر و نوابغ الدهر علماً و فضلًا و تقوی و صلاحاً... بل من احد حسنات الدهر التی عقم عن انتاج مثلها.

۲- ماضی النجف و حاضرها ۳:۴۹۰.

۱۴- معارج القدس، در حکمت و کلام و توحید و عدل ۱۵- نور الابصار؛ و غیره.

مشارالیه نزد صاحب جواهر، و ملاّ مقصود علی غروی، و میرزا حسن بن ملا علی نوری و جمعی دیگر از بزر گان تحصیل علوم و دانش نموده، و از حاج ملا احمد نراقی اجازه روایت و اجتهاد داشته است.

(تاریخ اجازه مربوط به زمانی است که حاکم کاشان بوده است)

سرانجام در ۸ ذی حجّه سال ۱۲۷۶ در نجف وفات یافته، در مدرسه صدر مدفون گردید. (۱)

و شش فرزند پسر داشته:

۱- حاج اسد خان نظام العلماء

(۲)

فاضل صالح، در ۱۳۲۴ در نجف وفات یافته، در مدرسه صدر مدفون شده.

تاریخ وفاتش را سید محمد نجف آبادی، شاعر و ادیب چنین گفته است:

اسد ثاو بأعتاب حمی *** اسد الله و خیر الاوصیاء

فبأعتاب علیٍّ ارّخوا *** فاز و الله نظام العلماء

پس از مرگ، شش پسر داشته که از آن جمله است:

اول: احمد خان، متوفی در ۲۰ شعبان ۱۳۶۳.

دوم: حمید خان، در ۲۶ ذی حجه ۱۳۶۳ وفات یافته، در صحن کربلا مدفون گردید از مردان سیاسی.

۱- فوائد البهائیّه: ۸۳.

۲- ماضی النجف و حاضرها ۴۸۲:۳.

۲- حاج امین آقا نظام الدوله

در ۱۲۶۹ متولد، و در ۱۳۳۰ وفات یافته، در اطاق صحن مطهر مدفون گردید. در زمره علما و فضلا معدود بوده است.

۳- حاج علی آقا نظام الدوله

مادرش دختر فتحعلی شاه قاجار بوده، در نجف وفات یافته، در مقبره خانوادگی خود مدفون شد. در کتاب الذریعه (۹۰:۱۱) وفاتش را حدود ۱۳۱۹ می نویسد.

۴- مرتضی قلی خان نظام الدوله

فاضل و ادیب، در نزد علما و فضلا تحصیل نموده، تألیفاتی دارد، از آن جمله است: ۱- اشعه القدسیّه، فارسی، ۲ تتمّه طراز اللغه تألیف علی خان مدنی که به دستور میرزا سلیمان خان نایب الحکومه اصفهان تألیف نموده ۳- جمرات ۴- دیوان اشعار عربی و فارسی ۵- مکاتبات او با اعیان زمان خود ۶- نامه ای در جواب اعتراضات آخوند زاده و غیره. (۱)

وفاتش در ۱۵ ذی قعده سال ۱۳۰۶ در طهران اتفاق افتاده، و در حضرت عبدالعظیم مدفون گردید.

۱- ماضی النجف و حاضرها ۴۹۹:۳.

۵- حاج نجف علی میرزا

توضیحی در دست نیست(ویراستار)

۶- شیخ بهاء الدین محمد صاحب عنوان.

بهاء الـدین محمـد ملقّب به صدر الشریعه، عالم و فاضل، ادیب و شاعر، از رؤسای ملت و دین. در اصـفهان خدمت حاج سـید اسـدالله بیـد آبادی و حاج شـیخ محمد باقر مسـجد شاهی، (۱) و در طهران خـدمت محمـد صادق سـنگلجی، سـپس مدتی در خراسـان در خـدمت علمـای آن سامـان تحصـیل نموده، و از عـده ای از مجتهـدین اجازه یافته، در اواخر عمر در طهران ساکن شده، در حدود سال ۱۳۱۶ در طهران وفات یافته، جنازه حمل به نجف شده، در مدرسه صدر مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- دیوان اشعار فارسی و عربی ۲- فوائد البهائیّه، (۲) مطبوع؛ و غیره.

حاج میرزا بهاء الدین نوری

فرزند حاج میرزا جواد بن حاج ملا محمد علی نوری اصفهانی.

ملا محمد علی نوری

حاج ملا محمـد علی، عالم فاضل، حکیم عارف فقیه، در قصـبه نور مازنـدران متولـد شـده، و در اصـفهان تحصـیل علوم فقه و اصول و حکمت

۱- ماضی النجف و حاضرها ۳:۴۹۶.

۲- در متن به اشتباه فوائد البهیّه آمده بود که تصحیح شد.

نموده، جهت تصفیه نفس به هندوستان (۱) مسافرت نموده و ریاضت ها کشیده، و پس از مراجعت در اصفهان ساکن شده، (۲) و عزلت و انزوا اختیار نموده و کمتر با مردم معاشرت و مراوده می نموده است.

در ۲۲ ذی قعده الحرام سال ۱۲۵۳ وفات یافته، در صحن تکیه بابا رکن الدین مدفون گردید. (۳)

کتب زیر از اوست:

۱- حواشی بر شرح لمعه ۲- حواشی بر مثنوی؛ و غیره. (۴)

(حاج میرزا جواد نوری)

عالم فاضل محقق، و عارف زاهد کامل، از شاگردان آقا میر محمد شهشهانی، و خود داماد حاجی کلباسی (۵) بوده، در شب بیستم شوّال سال ۱۳۲۳ به سن قریب به یکصد سال وفات یافته، در داخل بقعه تکیه بابا رکن الدین در ایوان قرینه قبر بابا مدفون گردید. (۶)

۱- رجال اصفهان: ۶۶.

۲- وی از شاگردان سید محمد مجاهد بوده و به امر او کتاب نخبه الاصول را نگاشته است. از دیگر آثار او حواشی بر شوارق و شرح لمعه و مطوّل است. میرزا سلیمان تنکابنی از شاگردان درس شرح لمعه او بوده است. ر.ک: قصص العلماء: ۷۱. در طرائق (۳:۲۲۳) وی را از مریدان حسین علی شاه اصفهانی شمرده است.

۳- صاحب عنوان غیر از عالم عارف ربانی میرزا محمد علی نوری مدفون در جوار آقا محمد بیدآبادی است.

۴- ریحانه الادب ۶:۲۶۰.

۵- ریحانه الادب ۶:۲۶۰ و رجال اصفهان: ۶۵.

۶- به نوشته علامه خیابانی: وی از اکابر و فحول، جامع معقول و منقول، ریاست مذهبی اصفهان در عصر خود بدو منتهی، بسیار محترم و مرجع فیصله مهمّات مردم. کراماتی بدو منسوب است ر.ک: ریحانه الادب ۶:۲۶۰. در کتاب خاندان کلباسی نوشته مرحوم شیخ محمد کلباسی حائری آمده: مرحوم حاج میرزا عبدالجواد از علمای اصفهان و در اواخر عمرش به واسطه کبر سن، شیخ العلمای اصفهان بوده است. او در نزد برادر عیالش آقا محمد مهدی کلباسی، و حاج ملا محمد جعفر آباده ای، و آقا میر سید محمد شهشهانی، و آقا شیخ محمد باقر نجفی تلمّذ نموده. ر.ک: خاندان کلباسی: ۱۴۴.

کتب و رسائلی تألیف نموده که از آن جمله است: ۱- رساله در فقه استدلالی ۲- رساله در نمازهای مستحبی ۳- رساله علمیّه ۴- رساله در نماز شب، مطبوع ۵- رساله در صلاه ۶- رساله در نکاح ۷- رساله در تجارت ۹- کتابی در اصول؛ و غیره.

(حاج میرزا بهاء الدین نوری)

معروف به فاضل نوری، عالم فاضل، جامع معقول و منقول، ادیب و شاعر. (۱) در نزد علمای اصفهان تحصیل نموده و پس از فراغت، به تدریس و اقامه جماعت و فصل خصومات پرداخته، سرانجام در شب

۱- به نوشته علاّمه خیابانی: وی از اکابر علمای جامع معقول و منقول، در اخلاق فاضله طاق ... تمامی اوقات شریفه او در تصفیه باطن و تهذیب اخلاق مصروف می شد، و مسلک سیر و سلوک را سالک، و در فنون شعری نیز ماهر بود. ر.ک: ریحانه الادب ۶:۲۵۹. به نوشته استاد همایی: وی مدت ۱۴ سال در اصفهان نزد آخوند ملا محمد کاشانی و اساتید دیگر، و مدت ۴ سال در عتبات عالیات تحصیل کرده و سرمایه علمی و ادبی اندوخته بود. ر.ک: تاریخ اصفهان: ۶۷.

۵ شنبه ۲۰ جمادی الاولی سال ۱۳۴۳ وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید. (۱)

در شعر «فاضل» تخلّص می نماید. دیوانش به طبع نرسیده است.

از اشعار اوست:

دلبر فرّخ رخ شیرین لقا *** تا به من غمزده شد آشنا

برد ز من دین و دل و عقل و هوش *** صبر و سکون نیز نماندی به جا

یار جفا پیشه، وفا پیشه کن *** گر چه محال است ز خوبان وفا

میرزا محمد تقی نوری

دیگر از معروفین این خانـدان، مرحوم میرزا محمد تقی فرزند میرزا محمد علی است. عالم و فاضل بوده، و در فن تعبیر خواب، ابن سیرین زمان خود بوده، از تعبیرات او حکایتها نقل می کنند. (۲)

در سال ۱۳۲۹ وفات یافته، در پشت بقعه تکیه بابا رکن الدین مدفون گردید.

معروف است که مردی قبل از کشته شدن ناصر الدین شاه او را در خواب،

۱- رجال اصفهان: ۶۵ و ریحانه الادب ۶:۲۵۹.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۶ و مقالات الحنفاء ۱۸۲.

به لباس اهل علم دید، تعبیر خواب خود را از مرحوم نوری خواست. فرمود: ناصر الدین شاه کشته می شود. پس از وقوع قضیّه، دلیل تعبیر را از او پرسیدند، حدیث «فمن خرج عن زیّه فدمه هدر» را فرموده بود.

بهرام بن فیروز اصفهانی

مؤلّف شارستان فارسی، در بیان مراتب دانش، و عقاید و آداب ایرانیان باستانی. مؤلّف از شیراز به تته رفته، و از شاگردان جمال الدین محمود تبریزی و آذر کیوان است. (۱) در ۱۳۰۴ در لاهور فوت شده است.

تذکر: آذر پژوه اصفهانی، مترجم (۲) و توضیح دهنده گفتار ابراهیم زردشت پیغمبر ایران، از فضلای اصفهان، ساکن هندوستان می باشد.

بهزاد

نقاش زبردست و معروف اصفهانی. مدتی در دربار پادشاهان هند می زیسته. از آثارش مجلدی است در کتابخانه سلطنتی که آن را مرقّع گلشن گویند، شامل ۱۷۶ صفحه به صورت های گوناگون از حیوانات هند، و در صفحه هفتم آن به قلم و مهر و امضای جهانگیر پادشاه پسر اکبر شاه هندی در سال ۱۰۱۷ نوشته شده است: استاد بهزاد، این مرقّع را به فرموده من ساخته است.(۳)

ص: ۳۹۷

۱- فهرست رضویه ۴:۳۲۱.

۲- فهرست رضویه ۴:۲۷۴.

۳- کتابخانه های ایران: ۶۵.

پرتو

میرزا علی رضا معروف به آقا جان. از اهالی لنجان، شاعر و ادیب و خطاط و خوشنویس، خط نسخ را در کمال استادی می نوشته. (۱) دیوان اشعارش به طبع رسیده است.

در مآثر و الآثار (:۲۹۱ و ۲۷۷) درباره او گوید: از خطاطین مشهور قلم نسخ است، و استاد اجلّ خطّاطین اصفهان.

در جمادی الاولی سال ۱۳۰۴ به سنّ نود سالگی وفات یافته است.

از اشعار اوست:

سیرم از مردم دنیا طلب دون که به جهد *** لقمه از گرسُنه گیرند و خورانند به سیر

شیر مردان بر روبه صفتان می بینم *** ایستاده به ادب دست بکش سر در زیر

پیر

لفظ پیر در لغت به معانی: کسی که دارای سنّ زیاد باشد؛ از کار افتاده، رهبر؛ رهنما؛ مرشد، آمده است.

در کتاب برهان قاطع گوید: پیره بر وزن خیره، خلیفه و جانشین و مشایخ و ارباب طریقت خانقاه باشند، بنابراین، لفظ پیره با های غسیر ملفوظ که بعداً محذوف شده به معنی مرشد طریقت و مشایخ صوفیّه می باشد، و در قرن

۱- کارنامه بزرگان: ۳۶۶.

هفتم و هشتم این لقب بیشتر رواج داشته، و جمعی از عرفای اصفهان بدین شهرت معروفند.

در کتاب مقامات العارفین (:۵۲۵) طبقات پیران را سه دسته نموده، بدین ترتیب: ۱- پیر صحبت ۲- پیر دلالت ۳- پیر خدمت.

دو دسته اوّل از اهل علم، و دسته سوم می توانند از غیر از اهل علم باشند.

و در کتاب مقالات الحنفاء (:۱۷۸) پیران را بر چهار دسته بدین گونه تقسیم می کنند: ۱- پیر خدمت ۲- پیر صحبت ۳- پیر دلیل ۴- پیر ارشاد.

و در مقامات العرفاء (:۲۳۱) پیران را بدین گونه تقسیم می کند:

۱- پیر خرابات ۲- پیر مغان ۳- پیر طریقت ۴- پیر دلیل.

و در همان کتاب گوید: مراد از پیر در عبارات صوفیّه، حضرت امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) است، و کلمات علی و پیر در حروف ابجد مساویند بدین گونه:

علی = عین + لام + یا ۱۳۰+۷۱+۱۱= ۲۱۲

پیر = پ + ی + ر

پیربکران

در شش فرسنگی شهر اصفهان در دهکده ای که به نام پیر بکران معروف است قبری است منسوب به محمد بن بکران که در سال ۷۰۳ وفات یافته، و از اقطاب و مشایخ صوفیّه، عالم و فاضل بوده، و در همین محل، خانقاه داشته، و تدریس علوم ظهر و باطن می نموده، و پس از فوتش یکی از مریدان او جهت

وی صحن و گنبد و ایوانی بنا نهاده که از حیث کاشی کاری و گچ بری ممتاز است.

شرح حال عارف مزبور مانند بسیاری دیگر از عرفا مجهول است.

در پای یکی از ستون ها تخته سنگی است (۱) که بر روی آن جای سم اسبی دیده می شود که عوام آن را جای پل دُلدُل گویند، و عده ای آن را جای پای اسب الیاس گویند و معتقدند که حضرت الیاس پیغمبر از این محل به آسمان عروج نموده است.

از امتیازات این بقعه و بارگاه آن است که چون در ادوار مختلف در آن تعمیر و بنایی شده است، در آن هم، نام خلفای اربعه دیده می شود، و هم نام و اسامی معصومین چهارده گانه (علیهم السلام).

این مقبره در مجاورت قبرستان قدیمی یهودیان اصفهان و یکی از مقابر مقدّسه آنان به نام استر خاتون قرار دارد.

نام عده ای دیگر از پیران:

۱- پیر پاره دور، در محله جویباره.

۲- پیر پرنده، در حدود کوچه نمکی، در یکی از خانه ها، قبرش هنوز باقی است.

۳- پیر جمالی، در اردستان (برای اطلاع از احوالات او و دیگر پیران اردستان به کتاب آتشکده اردستان رجوع شود).

۴- پیر حاجات، در مزرعه اله آباد نزدیک قریه دیزیچه و نکو آباد لنجان.

۱- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۲۵۳.

۵- پیر سلیمان، از معاصرین نصر آبادی، و از شاگردان آخوند نصیرا بوده است. (۱)

۶- پیر عنایت، در قریه دستگرد خیار.

۷- پیر مرتضی علی، در اردستان.

۹- پیر محمود (سلطان محمود) در راوشن، بین نائین و اصفهان؛ و غیره.

تأثیر

میرزا محسن، از تبریزیان ساکن عباس آباد اصفهان است که نسب او از طرف مادر به محمد حسین چلبی، و از طرف پدر به ابوالخان زرگر می رسد. (۲)

وی ادیب کامل، و شاعر فاضل، دارای آداب حمیده، و اخلاق پسندیده، و در علم سیاق، و انتظام مهامّ دیوانی، و حسن معاشرت با انام، بی قرینه. (۳) ماده تاریخ های زیادی جهت معاصرین خود گفته. (۴)

منظومه های زیر از اوست:

۱- مثنوی ثمره الحجاب ۲- مثنوی جهان نما ۳- مثنوی حسن اتّفاق ۴- مثنوی دعوه العاشقین ۵- مثنوی گلزار سعادت ۶- مثنوی منهاج المعراج

۱- تذکره نصر آبادی: ۵۳۸.

۲- ولادت این شاعر توانا در ۱۰۶۰ ق و وفاتش در ۱۱۲۹ ق واقع گردیده.

۳- تذکره حزین: ۷۲.

۴- دانشمندان آذربایجان: ۷۷ و مجلّه ارمغان شماره ۳ سال ۱۲.

۷- مثنوی میمنت نامه ۸- دیوان اشعار، مشتمل بر قصاید و غزلیّات و مقطعات و رباعیات و غیره.

ملا تاجا

تاج الـدین حسن بن محمـد لنجانی. عالم جلیل زاهـد (پـدر فاضل هندی) معروف به مولا تاجا، در ۱۰۹۸ یا ۱۰۸۵ وفات یافته، (۱) قبرش در مقبره جنب مسجد بازار غاز. (۲)

وی مؤلف کتاب: * بحر موّاج، در تفسیر قرآن (۳) ۱- تزویج النبی زینب و رقیه من عثمان ۲- شرح شافیه ۳- شرح کافیه ۴- شرح صحیفه سجادیه می باشد. (۴)

در ریحـانه الادب (۵:۳۸۱) نقـل از مسـتدرک الوسائـل گویـد: تاج ارباب العمامه، فوتش در ۱۰۸۵ روی داده، ظـاهراً وی تـاج الدین حسن مذکور در شرح حال ملا محمد تقی مجلسی می باشد.

۱- در وقایع السـنین و الاعوام در ضمن وقایع سال ۱۰۹۸ آمده: فوت ملا تاجا پدر ملا بهاء الدین مشـهور به فاضل هندی در ۷ رجب هذه السنه. ... مرد طالب علمی بود، مشغول به مباحثه و مطالعه و تصحیح کتب حدیث.

۲- رجال اصفهان: ۵۶.

۳- این کتاب از تألیفات شـهاب الـدین احمـد دولت آبادی معروف به فاضل هندی از علمای اهل سنّت است و انتساب آن به فاضل هندی شیعه یا پدر بزرگوارش اشتباه است.

۴- انتساب هیچ یک از کتب فوق به صاحب عنوان ثابت نیست.

فرزنـدش فاضل هنـدی از او روایت احادیث می کند، (۱) و خـود از مجـازین از مولی حسن علی بن مولی عبـدالله تسـتری می باشد.

تاراج

محمد حسین. شاعر ادیب متخلص به «تاراج». شغل او مقوا سازی بوده، و دیوانش قریب ده هزار بیت می باشد. (۲)

رباعی ذیل از اوست:

در صومعه شیخ، قصّه تازه کند *** در دیر کشیش، ذکر و آوازه کند

آسوده کسی که بر حدیث هر دو *** یک گوش چو در، یکی چو دروازه کند

وفاتش در سال ۲۸۸، روی داده، و مرحوم عباسعلی خرّم لنبانی در ماده تاریخ او گوید:

کلک خرّم پی تاریخ وفاتش بنوشت *** روح تاراج بود شاد الی صبح جزا

مولی محمد تقی اصفهانی

معروف به ملا تقیا. از علمای قرن دوازدهم هجری (۳) در اصفهان، و از

۱- الذریعه ۱:۲۲۲.

۲- کشکول جمالی: ۵۵ و تذکره شعرای اصفهان، خطی.

۳- الذریعه ۱:۲۲۲.

مجازین از فاضل هندی و ملا حسین بن ملا حسن جیلانی است. تاریخ اجازه فاضل ۱۱۱۸ می باشد. (۱)

مولی محمد تقی گزی

فاضل زاهد، (۲) از مقدسین و پیشوایان دینی مردم برخوردار بوده، و ظاهراً خدمت حاجی کلباسی و سید حجه الاسلام تلمّذ نموده، و نزد آنان مقبول القول و معتمد علیه، و به زهد و تقوی معروف بوده. قبرش در بقعه تکیه قبرستان گز می باشد.

مشارالیه پدر مرحوم ابوالفقراء، و جد مادری مرحوم ملا عبدالکریم گزی است.

میر محمد تقی مدرس

فرزند علامه میر سید حسن مدرس میر محمد صادقی.

عالم فاضل جلیل القدر عظیم المنزله، در ۱۳ صفر سال ۱۲۷۳ متولد، (۳) در شب ۲ شنبه ۷ ربیع الثانی سال ۱۳۳۳ وفات یافته، در بقعه پدر خویش جنب مسجد رحیم خان مدفون گردیده.

عمده تحصیلات او در اصفهان نزد آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی

۱- از مدفونین در تکیه صاحب روضات: فاضل کامل، عالم ربانی، مولانا محمد تقی ابن مولانا محمد حسین جیلانی است که در روز سه شنبه ۱۷ جمادی الاولی سال ۱۱۲۵ وفات نموده، و محتمل است که صاحب عنوان باشد.

۲- رجال اصفهان: ۱۶۷.

۳- رجال اصفهان: ۱۵۵.

بوده، سپس مدت ده سال در اعتاب مقدسه محضر علمای آن سامان کسب فیوضات نموده، و در آنجا خدمت میرزا محمد حسن شیرازی و جمعی دیگر درس خوانده، تا به مقامات عالیه اجتهاد نایل شده است.

در ۱۳۰۵ به امر استاد به اصفهان مراجعت نموده، حوزه درس تشکیل داده، (۱) و عده ای نیز از مجلس درس او مستفید می شدند.

مجموعه ای از چندین رساله از رسائل تألیفی او به نام «الرسائل التقویّه فی المسائل الفقهیّه» به طبع رسیده، و آنها عبارت است از: ۱- رساله در بیان وجه ممیز بین حق و حکم ۲- رساله در صلاه مسافر ۳- رساله در منجزات مریض ۴- رساله در قاعده من ملک شیئاً ۵- رساله در ماهیت اجاره.

میر سید حسن مدرس

فرزندش: مرحوم آقا میر سید حسن، عالم و فاضل، از شاگردان پدر خود، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و آقا سید مهدی درچه ای، و آخوند کاشی بوده، و در مسجد رحیم خان امامت می فرمود، و به زهد و تقوا و ترک دنیا و اعتراض از مردم معروف بود.

پس از وفات [در شب جمعه ۵ جمادی الثانی ۱۳۷۲]، در بقعه مسجد رحیم خان مدفون گردید.

میرزا محمد باقر مدرس

فرزند دیگر ایشان: مرحوم آقا میرزا محمد باقر، عالم فاضل، از ائمه

۱- نقباء البشر: ۲۵۱.

جماعت در محله پا قلعه بود. در ظهر روز ۴ شنبه ۳۰ رجب سال ۱۳۸۸ مقارن طبع کتاب به سن متجاوز از هفتاد وفات یافته، در مقبره جد بزرگوار خویش، جنب مسجد رحیم خان مدفون گردید.

حاج شیخ محمد تقی قمیشه ای

فرزند میرزا محمد حسین. عالم جلیل، از شاگردان آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی بوده، (۱) و پس از تکمیل تحصیلات به موطن خود معاودت نموده، و به درس و مباحثه و اقامه جماعت و ارشاد مردم پرداخته، و پس از فوت برادرش آقا میرزا محمد مهدی قمیشه ای ریاستی یافته، سرانجام در قمیشه وفات یافته، و هم در آنجا مدفون گردید.

وی را تألیفاتی است از جمله: الاصول العلميّه در برائت و احتیاط و استصحاب. (۲)

ملا محمد تقی هروی

فرزند حسین علی بن رضا ابن اسماعیل حائری اصفهانی.

عالم فاضل محقق کثیر التألیف و التصنیف، در رمضان المبارك سال ۱۲۱۷ در شهر هرات متولد شده، و مقدمات علوم را در آنجا آموخته، در ۱۲۳۵ به اصفهان مهاجرت نموده و نزد شیخ محمد تقی رازی، و حاج محمد ابراهیم کلباسی، و سید محمد باقر حجه الاسلام بید آبادی تحصیلات خود را

۱- نقباء البشر: ۲۵۲.

۲- الذریعه ۲:۲۰۰.

تکمیل نموده، [(۱)] و در نجف به درس شیخ محمد حسین صاحب فصول، و شیخ محمد حسن صاحب جواهر، و در کربلا به درس حاج سید کاظم رشتی، و میرزا علی نقی طباطبائی حاضر شده، سپس به اصفهان مراجعت نموده، و ریاست کلی و مرجعیت تام یافته، [(۲)] و در اواخر عمر به مناسباتی از اصفهان به کربلا مهاجرت فرموده، و در آن ارض اقدس مجاور گردیده، و در ۱۷ ربیع الاول سال ۱۲۹۹ وفات یافته، در مقبره صاحب ضوابط در صحن کوچک حسینی مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- الاربعین، در اخبار اصول دین ۲- توضیح الحساب ۳- تلخیص تحفه الابرار استادش سید شفتی ۴- تنبیه الغافلین، رد بر باب [(۳)] ۵- التعاد و التراجیح ۶- تعلقه بر حواشی شیروانی بر معالم ۷- الحدیقه النجفیه، حاشیه بر شرح لمعه ۸- حجیت مظنه مطلق ۹- حاشیه بر خلاصه الحساب شیخ بهائی ۱۰- حاشیه بر قوانین ۱۱- خلاصه البیان، در تفسیر مشکلات قرآن ۱۲- الدرر المنثوره ۱۳- رساله در بطلان طلاق به عوض ۱۴- رساله در

۱- الکرام البرره: ۲۱۲ و مواضع المختلفه الذریعه.

۲- در مکارم الآثار آمده: مرحوم آقای شریعت اصفهانی که او را درک بلکه استفاده هم از او نموده بوده می فرمود: وی بزرگواری با حسن سیرت و صفای سریرت و نقاوت طویت و خلوص نیت بوده و در نزد خواص و عوام وجاهتی تمام داشته. مکارم الآثار ۶۲۶:۳.

۳- صاحب الذریعه می فرماید: حدّثنی تلمیذه فی اصفهان شیخنا الشریعه الاصفهانی: انّه إنما کتبه دفعاً للتهمه التی الصقت به من بعض معاصریه و معارضیه. الذریعه ۱۸۸:۱۰.

عدالت ۱۵- رساله در عرق جنب از حرام ۱۶- رساله فی العصیر بأنواعها ۱۷- رساله در زوال، و آن شرح بر مبحث زوال روضه البهیه است ۱۸- السبع المثانی، در احوال معصومین چهارده گانه ۱۹- سؤال و جواب، در مسائل روزه و زکات، به عربی و فارسی ۲۰- شرح خطبه همّام ۲۱- شرح دعای ابوحمزه * شرح روضه البهیه ۲۲- طریق النجاه ۲۳- عیون الاحکام ۲۴- کاشف الاستار [در شرح تلخیص تحفه الابرار] ۲۵- لوامع الفصول [= شرح مبادی الوصول] ۲۶- لطائف الفوائد ۲۷-س مقاصد العلیّه ۲۸- مبادی الاصول ۲۹- مشارع ۳۰- مناسک حج ۳۱- المطلق و المقید ۳۲- ملخص تفسیر آیه الکرسی [سید کاظم رشتی] ۳۳- الموت و البرزخ ۳۴- المناقب الحسینیّه ۳۵- مجالس المواعظ ۳۶- نتایج الافکار، در اصول فقه ۳۷- نهایه الامال، معروفترین تألیف او ۳۸- دو کتاب در رد باب و بابیه. (۱)

نقل شده است که در اصفهان متهم به بابیت و میل به طریقه ایشان داشته، و به همین دلیل سه جلد کتاب در رد آنها نوشته، و بالاخره مجبور به مهاجرت از این شهر گردیده است.

ص: ۴۰۸

۱- در مکارم الآثار اسامی ۴۹ عنوان از آثار وی ذکر شده. از این آثار کتاب المیراث که تقریر درس صاحب جواهر است منتشر شده است. برخی از شاگردان و مجازین صاحب عنوان عبارتند از: شیخ محمد حسن بار فروشی صاحب نتیجه المقال، میرزا محمد همدانی امام الحرمین، شیخ محمد باقر اصطهبانانی، شیخ الشریعه اصفهانی. ر.ک: مکارم الآثار ۳:۶۳۱-۶۲۵. از دیگر شاگردان او میرزا عبدالرزاق موسوی احمد آبادی است که نسخه ای از کتاب الارث استاد را با چند رساله دیگر کتابت کرده است. سیری در تاریخ تخت فولاد: ۱۳۴.

شیخ محمد تقی رازی

اشاره

فرزنـد محمـد رحیم (عبـدالرحیم) ایوان کیفی طهرانی. از رؤسای علما و مجتهدین، و اکابر فقها و مدرسـین، عالم فاضل زاهد، (۱) در خدمت شـیخ جعفر کبیر نجفی، و سـید محسن کاظمینی، و وحید بهبهانی، و آقا سـید علی صاحب ریاض، و حاج سـید مهدی بحر العلوم تحصـیل نموده، و از خواص اصـحاب شـیخ جعفر بوده، و به دامادی او مفتخر شده، پس از وصول به مقامات عالیه علم و اجتهاد، و کسب اجازه از اساتید خود به اصفهان مهاجرت نموده، و به تدریس فقه و اصول اشتغال جسته.

در اوایل، در محله احمـد آباد سـکونت نموده، سـپس در مسـجد شاه تدریس نموده، و هم در مجاورت آن سـکونت فرموده و تاکنون بیشتر از اعقابش در آنجا ساکن، و به همین جهت به آقایان مسجد شاهی شهرت دارند.

مقامات علمی و مراتب کمال او زیاده بر حد بیان است. در تمامی علوم از معقول و منقول بر معاصـرین خود مقدم بوده، (۲) به خصوص در اصول فقه که تبحری بی نهایت داشته است. (۳)

۱- رجال اصفهان: ۵۲۰.

۲- ریحانه الادب ۴۰۳:۳.

۳- به نوشته محمد باقر الفت: وی علاوه بر جنبه علمی یک قسم از میل و مذاق عرفانی و اشتغال به سیر و سلوک و طریقت نیز داشـته، و نسـبت به شخصـی از مردان راه... که سـیدی گوشه نشـین در قصـبه نجف آباد بوده ارادت می ورزیده است. چنانچه بعضـی از کتابهای شـیخ عطار را به خط خود نوشـته است. علاّمه گزی در تـذکره می نویسد: مجاهدات و ریاضات و کمالات نفس آن بزرگوار، و بعضی استبصارات و ختومات از او در نزد اهل معرفت معروف است.

کتب زیر از اوست:

۱- تقریرات استاد خود بحرالعلوم در طهارت، و آن شرح کتاب وافی است. ۲- حاشیه بر معالم الاصول به نام «هدایه المسترشدین»، در سه مجلد، معروف ترین تألیف اوست، و به همین جهت وی را صاحب حاشیه گویند، و حاشیه شیخ و حاشیه مطلق در میان علما مراد همین کتاب است، و از آن مقام علمی مؤلف آشکار می شود. ۳- رساله علمیّه، فارسی ۴- رساله در حجیت مظنه ۵- رساله در عدم مفطر بودن توتون و تنباکو ۶- رساله در فساد شرط ضمن العقد * شرح اسماء الحسنی (۱) * کتابی در طهارت ۸- کتابی در فقه [تبصره الفقهاء]؛ و غیره.

وفات صاحب عنوان در روز جمعه ۱۵ شوّال سال ۱۲۴۸ روی داده، و در تکیه مادر شاهزاده که به نام تکیه شیخ محمد تقی نیز خوانده می شود در تخت فولاد مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش: «راهنمای امم کرد بجنّت مقام» می باشد.

فایده: ۱- شیخ جعفر بن خضر نجفی دارای چندین نفر داماد بوده که همگی عالم و فقیه و مجتهد، و از اکابر دانشمندان زمان خود بوده اند، و آنها عبارتند از:

۱- شیخ محمد تقی رازی اصفهانی

۱- شرح اسماء الحسنی از علامه سید علاء الدین گلستانه که به همت مرحوم شیخ محمد تقی نجفی چاپ شده است بعدها به اشتباه به خود مردم آقا نجفی منسوب شد، و ظاهراً در اثر تشابه اسمی آن مرحوم با جد خود، شرح مزبور به صاحب عنوان نیز منسوب شده است.

۲- آقا سید صدرالدین عاملی اصفهانی

۳- آقا محمد علی بن آقا محمد باقر بن محمد باقر هزار جریبی

۴- شیخ اسدالله بن اسماعیل کاظمینی (۱) وی از جمله کسانی است که قبل از سن بلوغ به مرتبه اجتهاد رسیده است، و مؤلف «مقابیس» و غیره می باشد.

فایده: ۲- جهت تکمیل شرح حال شیخ محمد تقی، به نام چند نفر از علمای خاندانش غیر از آنچه سابقاً تذکر داده شده اشاره می شود:

۱- شیخ محمد باقر طهرانی اصفهانی

فرزند شیخ محمد حسین صاحب فصول. در اوایل قرن ۱۴ فوت شده است.

۲- شیخ محمد حسین اصفهانی

ابن محمد رحیم رازی ایوان کیفی، برادر صاحب عنوان. مؤلف ۱- رساله عملیه فارسی ۲- الفصول الغرویه، در اصول، مشهورترین تألیفات او ۳- رساله در طهارت و نماز و روزه داری. (۲) فوتش در ۲۵۴ در کربلا واقع شده، و در صحن صغیر مدفون گردیده. (۳)

۱- قصص العلماء: ۱۹۶.

۲- الکرام البرره: ۳۹۰.

۳- به نوشته علامه خیابانی وی از اکابر و متبحرین علمای امامیه اواسط قرن ۱۳ هجرت می باشد که فقیه اصولی محقق مدقق، جامع معقول و منقول، حاوی فروع و اصول، و صاحب فکری بس عمیق بود. در نسخه ای از فصول الغرویّه به کتابت میر سید عبدالوهاب بن ابوالقاسم رضوی همدانی (شاگرد مؤلف) آمده: تاریخ وفات مرحمت مآب شیخ محمد حسین مصنف هذا الکتاب یوم دوشنبه ۱۰ شهر جمادی الاولی سنه ۱۲۵۵. تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲۱۲:۱. در ریحانه الاد ب (۳۸۰:۳) درباره کتاب فصول می نویسد: این کتاب در تحقیقات ابنقه و تدقیقات رشیقه، اجمع و اکمل کتب اصولیه بوده و محل استفاده اکابر و فحول، و فهم مطالب و تفطن بر نکات و دقایق آن مایه افتخار افضال و بهترین معرف مقامات علمی وی می باشد.

۳- شیخ عبدالحسین

ابن شیخ محمد حسین. عالم فاضل، از شاگردان پدرش و صاحب جواهر بوده، و در ۱۲۶۱ وفات یافته است.

۴- حاج شیخ عبدالریم حائری

ابن شیخ عبدالحسین، عالم [عارف] فاضل مجتهد. در دوم ربیع الاول سال ۱۲۹۴ در کربلا متولد، (۱) و در شب جمعه ۶ ذی قعده سال ۱۳۶۷ در طهران وفات یافته.

نزد آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی در اصفهان، و شیخ زین العابدین مازندرانی در کربلا [و ملا اسماعیل بروجردی جد مادری خود] تحصیل نموده.

کتب زیادی تألیف نموده که از آن جمله است: ۱- بدایع الاحکام، در شرایع الاسلام ۲- بدر التنجیم، در تقویم ۳- جامع الشتات، در متفرقات ۴- داستان ابسال و سلامان ۵- دیوان اشعار عربی و فارسی ۶- رساله در بیع

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۱۵۱ و نقباء البشر: ۱۱۰۴.

وقف ۷- رساله در این که شریعت سر طبیعت است ۸- رساله در این که مراد از ذکر، نماز است ۹- رساله در احکام ساکنین قطب ۱۰- رساله در رد صوفیه ۱۱- شرح رساله حیّ بن یقظان ۱۲- غنائم التبیان، در تفسیر قرآن ۱۳- منظومه درایه و رجال ۱۴- ملخص المقال، در احوال رجال ۱۵- موجز المقال، در درایه ۱۶- مشرق الانوار، در قصص و امثال ۱۷- ودایع الاسرار؛ و غیره.

۵- شیخ محمد اصفهانی

ابن محمد علی. خواهر زاده شیخ محمد تقی رازی، (۱) و جامع جلد سوم هدایه المسترشدین.

برای اطلاعات بیشتر از احوالات او [شیخ محمد تقی رازی] به کتب: قصص العلماء، روضات الجنات، ریحانه الادب، نسب نامه الفت و دیگر مواضع مراجعه شود.

ص: ۴۱۳

۱- در المآثر و الآثار آمده: آقا شیخ محمد اصفهانی الاصل طهرانی السکنی، همشیره زاده شیخ محمد تقی اصولی صاحب الحاشیه است. کتاب فصول شیخ محمد حسین و کتاب شرح لمعه را کسی مثل او تدریس نمی کرد. اعلی الله مقامه. علامه میرزا حبیب الله شریف کاشانی می نویسد: کان عالماً زاهداً صالحاً من تلامذه خاله صاحب الفصول، و قد قرأ الفصول علیه، و کان یدرس فی الطهران فی مدرسه الصدر بجنب مسجد الشاه، و قد قرأت هذا الکتاب علیه، و کان له علیه حواش رشیقه و تعلیقات انیقه. لباب الالقاب: ۵۱.

سید محمد تقی خراسانی

ابن سید محمد رضا بن حاج سید یوسف خراسانی اصفهانی نجفی.

عالم فقیه، در ۱۲۷۵ در کاظمین متولد، و در اصفهان و مشهد و نجف تحصیل نموده، و مدتی به درس حاج میرزا حبیب الله رشتی، و حاج میرزا حسین بن حاج میرزا خلیل طهرانی، و آخوند خراسانی حاضر شده و از آنها استفاده نموده، در اخلاق و فضایل نفسانی (۱) به مقام سامی رسیده، در روز ۱۷ ربیع الاول سال ۱۳۵۰ وفات یافته، در وادی السلام جنب پدر مدفون گردید.

سید محمد تقی مستجاب الدعوه

فرزند سید محمد سعید بن محمد صادق بن ابوالقاسم بن محمد باقر بن میر محمد صادق موسوی اصفهانی.

عالم فاضل زاهد. پدرانش گاهی در یزد و زمانی در اصفهان ساکن بوده، و برخی از بنی اعمام او در یزد متوطن بوده، و هنوز هم در اعقابشان در آنجا ساکن هستند.

صاحب عنوان از علمای کاملین، و اهل زهد و تقوا و عزلت و انزوا بوده، و در نزد حاجی کلباسی و سید حجه الاسلام مقبول القول و محترم بوده، خدمت آقا محمد بید آبادی و جمعی دیگر تحصیل نموده، و در محله خواجو سکونت داشته.

۱- نقباء البشر: ۲۵۵.

در سال ۱۲۳۶ به سن متجاوز از نود سال وفات یافته، در تخت فولاد جنب تکیه خاتون آبادی در تکیه ای مخصوص مدفون شده است. (۱)

اشعار زیر منسوب به اوست:

زارت بلا موعدٍ فی غیهب الغسق *** کأنّها الکوکب الدریّ فی الافق

فقلت أهلاً بک یا خیر زائره *** أما خشیت من الحراس فی الطرق

فأنشأت بلسان الحال قائمه *** من یرکب البحر لا یخشی من الغرق

فقلت لما رأت عینی محاسنها *** سبحان من خلق الانسان من علق

اعیذها من عیون الناس کلهم *** بقل اعوذ برب الناس و الفلق

جدش: مرحوم میر محمد باقر از فضلای اواخر صفویّه بوده، و در ۲۵ جمادی الثانیه ۱۱۱۱ وفات یافته، در تخت فولاد حوالی تکیه خاتون آبادی مدفون گردیده است.

سید عبدالحمید موسوی اصفهانی

و فرزندش: حاج سید عبدالحمید فاضل متقی، از شاگردان میر حسن مدرس بوده، و در ۶ رمضان ۱۳۱۶ وفات یافته، جنب پدر و جد خویش

ص: ۴۱۵

۱- رجال اصفهان: ۱۰۱.

مدفون گردیده، وی را حواشی است بر سیوطی که نسخه آن نزد نگارنده موجود است.

۳- سید محمد سعید در زمان حیات پدر به هندوستان رفته، دیگر خبری از او نشد.

میر محمد تقی خاتون آبادی

ابن میر محمد صادق خاتون آبادی، عالم کامل عارف، (۱) در ۲۲ جمادی الاولی سال ۱۲۳۸ وفات یافته، در قبرستان مقابل تکیه مادر شاهزاده مدفون گردید. (۲)

سید محمد تقی تبریزی

ابن میر محمد صالح حسینی تبریزی، پدرش از اطبای معروف عهد

۱- رجال اصفهان: ۷۲.

۲- استاد همایی می نویسد: وی یکی از علمای زهد پیشه خاندان جلیل سادات حسینی خاتون آبادی است از رشته ای که به لقب کوفتگر مشهور بوده، و از اعقابشان از اصفهان به حوالی دهق مهاجرت کرده اند. اول کسی که به این لقب شهرت یافت میر محمد صادق پدر میر محمد تقی است که فرزند میر ابوصالح بن میر عبدالله بن میر محمد باقر بود، و میر محمد اسماعیل خاتون آبادی معروف صاحب تکیه که نسب سادات پا قلعه بدو می رسد برادر منیر عبدالله مزبور است. به نوشته استاد همایی قبر وی [که اکنون از بین رفته] مورد توجه و عنایت عامّه بوده که فاتحه او را موجب اجر جزیل اخروی و کشف معضلات دنیوی می شمارند. تاریخ اصفهان: ۱۲۵. متأسفانه در تعمیرات! چند رساله اخیر آثار قبر از بین رفته است.

صفوی (۱) در اصـفهان بوده، و خود از علمـا و زهـاد، و مؤلف رساله ای است در محاسـبه النفس. وفاتش در سال ۱۱۲۰ روی داده، و در قبرستان سنبلستان مدفون بوده است.

قبر تا این اواخر معروف و مورد احترام بود که مردم آن را زیارت می کردند.

مولی محمد تقی نصیری طوسی

فرزنـد عبدالحسـین. از علمای قرن یازدهم هجری در اصـفهان است که نسب او به شـیخ طوسـی، ابو جعفر محمد بن حسن می پیوندند.

عالم فاضل زاهـد عابد، مؤلف کتابی است به نام ۱- العقال فی مکارم الخصال، فارسـی. تاریخ اتمام تألیف: یک شنبه ۲۸ ربیع الثانی ۱۰۸۰ در اصــفهان می باشـد. ۲- المبـدأ و المعـاد ۳- تحریر و تلخیص اخلاـق ناصـری تـألیف خـواجه طوسـی [۴- لب الالباب].

تذکر: ذیلاً به نام چند نفر از علما و مؤلفین (۲) این خاندان اشاره می شود:

۱- مولی محمد ابراهیم بن زین العابدین نصیری. در سال ۱۰۹۷ زنده بوده است.

۲- حسن بن محمد صالح نصیری. مؤلف کتاب هدایه المسترشدین در

ص: ۴۱۷

۱- رجال اصفهان: ۱۸۶.

۲- الذریعه ۴:۲۳۶.

استخارات، در ۱۱۳۲ تألیف شده است. (۱)

۳- مولی محمد رضا نصیری

ابن عبدالحسین، از مجازین از امیر شرف الدین علی بن حجه الله شولستانی.

مؤلف: ۱- تفسیر الائمه لهدایه الامه، در ۳۰ مجلد ۲- کشف الآیات ۳- مختصر تفسیر الائمه در ۶ مجلد. در ۱۰۶۷ از تألیف آن فراغت حاصل نموده است ۴- ترجمه قرآن. (۲)

۴- مولی عبدالحسین بن محمد زمان نصیری. در سال ۱۰۲۵ زنده بوده است.

۵- مولی عبدالله بن محمدرضا بن عبدالحسین.

۶- مولی عبدالمنان طوسی

صاحب تعلیقه بر تهذیب، متوفی در ۱۲۱۹، مدفون (۳) در تخت فولاد ۷- مولی محمد بن ابراهیم بن زین العابدین.

ص: ۴۱۸

۱- علامه طهرانی در الذریعه (۱۹۲:۲۵) می نویسد: ثمّ انّی رأیت الکتاب و هو یدل علی تبحره و غزاره علمه.

۲- به نوشته علامه افندی وی محمد رضا بن عبدالحسین بن ادهم بن ادهم بن بهرام نصیری مشی الممالك یا واقعه نویس است، و تفسیر او در ۱۸ مجلد بوده، و علاوه بر آن کتابی در لغات فارسی و ترکی و عربی نگاشته است. ر.ك: تعلیقه امل الامل: ۲۷۲.

۳- رجال اصفهان: ۲۲۰.

آقا سید محمد تقی موسوی احمد آبادی

ابن عبدالرزاق بن عبدالجواد موسوی احمد آبادیا.

عالم جلیل، و فاضل مجتهد، و خطیب بارع. در شب جمعه ۵ جمادی الاولی ۱۳۰۱ متولد، در شب ۳ شنبه ۲۵ رمضان المبارک سال ۱۳۴۸ وفات یافته و در تخت فولاد، در جنب پدر مدفون گردید.

در اصفهان نزد: آخوند کاشی، و آقا سید ابوالقاسم دهکردی، و عبدالکریم گزی و جمعی دیگر تحصیل نموده تا به مقامات عالیه علم و اجتهاد رسیده.

کتب چندی تألیف کرده که از آن جمله است:

۱- ابواب الجنات، در آداب جمعات ۲- بساتین الجنان، در معانی و بیان ۳- ترغیب الطلاب الی علم الاعراب ۴- تذکره الطالبین، در ترجمه آداب المتعلمین ۵- دیوان اشعار، با تخلص «تقی» و گاهی «شرعی» ۶- سراج القبور ۷- کنز الغنائم فی فضل الدعاء للقائم ۸- مکیال المکارم، مطبوع ۹- محاسن الادیب فی دقایق الاعاریب ۱۰- نور الابصار، در فضیلت انتظار ۱۱- وظیفه الانام فی زمن غیبت الامام، مطبوع؛ و غیره.

پدرش: مرحوم آقا سید عبدالرزاق امام جمعه [= جماعت] از علمای ازکیا، در سال ۱۳۱۹ وفات یافته، در تخت فولاد نرسیده به تکیه ملک مدفون گردید.

ملا محمد تقی مجلسی

ابن ملا عبدالله بن ملا محمد تقی مجلسی اول، از علما و صاحب تألیف است.

ص: ۴۱۹

قبرش در خارج بقعه (۱) مجلسی، جنب مسجد جامع اصفهان.

مولی عبدالله مجلسی

پدرش: مولی عبدالله، از شاگردان پدر خود و آقا حسین خوانساری بوده، و در سال ۱۰۸۴ در هندوستان وفات یافته. (۲)

از تألیفاتش کتاب شرح تهذیب (۳) که تمام نشده است.

فوتش را در ریحانه الادب (۴۶۲:۳) به سال ۱۱۳۴ می نویسد.

ملا محمد نصیر مجلسی

برادرش: ملا محمد نصیر نیز فاضل و ادیب بوده، تألیفاتی دارد: ۱- ترجمه جلد فِتَن و مِحَن بحار ۲- حاشیه بر شرح لمعه ۳- رساله در اثبات رؤیت جن؛ و غیره.

قبرش ظاهراً در مقبره مجلسی است.

میرزا محمد تقی الماسی

فرزند میرزا کاظم بن میرزا عزیز الله بن مولی محمد تقی مجلسی

۱- رجال اصفهان: ۱۲۸.

۲- در ریاض العلماء (۲۳۶:۳) آمده: فقیه واعظ عالم صالح ناقد لعلم الرجال، جلیل محدّث ورع عابد. در مرآت الاحوال (۶۸:۱) می نویسد: در تقدس ذات، یگانه آفاق بوده است. از ایشان تعلیقات شریفه بر کتاب حدیقه المتقین والد مرحوم آن جناب به نظر رسیده است.

۳- الذریعه ۱۵۷:۳.

اصفهانی. عالم فاضل و معروف، در ۱۰۸۹ متولد، و در شعبان ۱۱۵۹ وفات یافته. از جد مادری خود علامه ملا محمد باقر مجلسی روایت احادیث می کند، و جمعی از دانشمندان در عداد شاگردان و مجازین از او می باشند.

کتب زیر از اوست:

۱- بهجه الاولیاء، فارسی، در ذکر کسانی که به شرف ملاقات حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه نایل شده اند. (۱) ۲- الرسائل الکثیره؛ و غیره.

وی در زمان نادر شاه امام جمعه اصفهان بوده و پس از فوت، در بقعه مجلسی جنب مسجد جامع مدفون گردید.

علت شهرت او به الماسی آن است که پدرش قطعه الماسی در جای دو انگشت مبارک امیرالمؤمنین (علیه السلام) در ضریح مطهر نصب نمود که قیمتش در آن زمان هفت هزار تومان بوده، و فعلاً موجود است. (۲)

برادرش: میرزا محمد علی بن میرزا محمد کاظم نیز از علمای معروف سلسله مجلسی، و مدفون در صحن مقبره مجلسی می باشد. (۳)

جدش: ملا عزیز الله بزرگترین اولاد ملا محمد تقی بوده، عالم فاضل، و محقق مدقق بوده، در ۱۰۲۵ متولد، و در ۱۰۷۴ وفات یافته، و کتاب ترتیب خلاصه الاقوا از تألیفات اوست.

فرزندش: ملا عزیز الله نیز عالم فاضل بزرگوار بوده، (۴) و کتابی در اصول عقاید تألیف نموده [به نام هدایه العالمین]، در سال ۱۱۶۳ وفات یافته، در بقعه مجلسی مدفون گردید.

۱- ریحانه الادب ۱:۱۶۸.

۲- فوائد الرضویّه ۲:۴۳۹.

۳- رجال اصفهان: ۱۲۷.

۴- رجال اصفهان: ۱۲۷.

میرزا محمد تقی بن میر سید محمد

از علمای ازکیا، در سال ۱۱۲۸ وفات یافته. قبرش در تخت فولاد جنب تکیه میرزا رفیعا بوده که اکنون جزو اراضی فرودگاه است. (۱)

ملا محمد تقی مجلسی

فرزند ملا مقصود علی نطنزی معروف به مجلسی اول.

از اکابر علما و فقهای شیعه، و از ثقات و معتمد ین محدثین، فقیه محدث اصولی رجالی زاهد عارف، در فقه و رجال و تفسیر و حدیث بر عموم علمای زمان خود تفوق داشته، و در خدمت: پدر خود، و شیخ بهائی، و میرفندرسکی، و ملا عبدالله شوشتری تحصیل نموده، و او اول کسی است از علما که به نشر اخبار آل محمد (علیهم السلام) همت گماشته، و در فقه و اصول و تفسیر و رجال و حدیث و ادعیه کتابها تألیف نموده، و خود اهل ریاضت و ذکر بوده، و اربعین ها ریاضت کشیده، و مکاشفاتی داشته که برخی از آنها معروف است.

در سال ۱۰۰۳ متولد، و در ۱۰۷۰ (۲) وفات یافته. ماده تاریخ وفاتش:

«صاحب علم رفت از عالم»

و «مسجد و منبر از صفا افتاد»

و «افسر شرع اوفتاد بی سر و پا گشت فضل» می باشد.

ص: ۴۲۲

۱- رجال اصفهان: ۲۰۶.

۲- رجال اصفهان: ۱۱۸، ریحانه الادب ۱۹۸:۵ ، روضات الجنات: ۱۲۹، قصص العماء ۲۳۱، الکنی و الالقاب ۱۲۴:۲. (م).

در عموم کتب رجال و تراجم از منامات و مکاشفات او داستان ها نقل می کنند، طالبین مراجعه فرمایند.

خود در شرح فقیه (۱) در باب نماز میت فرموده: والحمد لله رب العالمین که بنده در چهار سالگی همه اینها را می دانستم، یعنی خدا و نماز و بهشت و دوزخ، و نماز شب می کردم در مسجد صفا، و نماز صبح را به جماعت می کردم، و اطفال را نصیحت می کردم به آیت و حدیث، به تعلیم پدرم.

کتب زیر از اوست:

۱- احیاء الاحادیث، در شرح تهذیب ۲- اربعون حدیثاً ۳- حدیثه المتقین، نام رساله عملیه اوست * حاشیه بر صحیفه سجادیه ۴- حاشیه نقد الرجال ۵- حواشی بر اصول کافی ۶- رساله در نماز جمعه و وجوب تعیینی آن ۷- رساله در رضاع ۸- رساله در اوزان ۹- رساله در ریاضات شرعیه ۱۰- رساله در رد ایرادهایی که بر ملای روم گرفته ۱۱- روضه المتقین، شرح عربی من لا یحضر [مطبوع، ۱۴] ۱۵- شرح خطبه استسقاء از خطب نهج البلاغه ۱۶- شرح صحیفه سجادیه ۱۷- شرح صحیفه به فارسی ۱۸- طبقات الرواه ۱۹- طریق روایت صحیفه کامله ۲۰- لوامع صاحبقرانی، شرح فارسی من لا ـ یحضر، معروف ترین تألیف او [مطبوع، ۸ جلد] ۲۱- مناسک حج؛ و غیره.

وی را سه فرزند پسر به سر حد کمال رسیده، (۲) و چهار دختر داشته.

۱- فوائد الرضویه ۲:۴۴۰.

۲- تذکره الانساب مجلسی: ۹۴.

پسران عبارتند از:

۱- علامه محمد باقر مجلسی.

۲- ملا عبدالله.

۳- ملا عزیز الله، اکبر اولاد مجلسی.

و نام دخترانش نیز مذکور گردید.

جد مادریش (پدر مادرش) ملا درویش محمد [نطنزی] نام داشته و از مشایخ اجازه بوده، و پدرش: عارف زاهد مقدس (۱) شیخ مقصود علی، عالمی فاضل بوده، و دایی ایشان، ملا محمد قاسم از شاگردان شهید ثانی و راوی از ایشان بوده است.

مشایخ او [ملا محمد تقی مجلسی] عبارتند از: شیخ بهائی، و ملا عبدالله تستری، و قاضی معز الدین محمد اصفهانی، و شیخ یونس جزایری، و قاضی ابوالشر ف، و شیخ عبدالله بن شیخ أبو البرکات، و ملا محمد قاسم. (دایی خود) و جمعی دیگر از علما و بزرگان.

مقبره او در جنب مسجد جامع اصفهان به سر قبر آخوند معروف است، و ظاهراً مراد از آخوند، فرزند صاحب عنوان یعنی آخوند ملا محمد باقر باشد، اگر چه پدر و پسر هر دو به نام آخوند مشهورند.

ابوالبرکات واعظ اصفهانی

فایده: شیخ ابوالبرکات، [عالم فاضل محدث] واعظ صالح معمر، (۲) در مسجد جامع اصفهان منصب وعظ و خطابت داشته، و قریب یکصد سال عمر

ص: ۴۲۴

۱- تذکره الانساب مجلسی: ۹۴.

۲- اعیان الشیعه ۸:۲۹۱.

نموده، و از شیخ علی محقق کرکی متوفی به سال ۹۴۰ روایت احادیث می کند، و جمعی از دانشمندان از او اخذ حدیث نموده و از ایشان روایت می کنند که از آن جمله است: ملا محمد تقی مجلسی، و شیخ عبدالله واعظ، فرزندش.

سید محمد تقی گلستانه

فرزند میرزا محمد مهدی. عالم فاضل، ساکن طهران. پدرش از علمای طهران، و امام مسجد قنات آباد بوده، و در سال ۱۳۲۲ وفات یافته. وی به جای پدر امامت می نموده. از احفاد سید علاء الدین محمد شارح نهج البلاغه می باشد. (۱) دارای کتابخانه آبرومندی بوده است.

ثاقب

میرزا محمد حسین خان لاوی، عموی شهاب لاوی می باشد. شاعر و ادیب بوده، و به ثاقب اول معروف است، و میرزا اسماعیل خان را ثاقب دوم گویند.

ثقه الاسلام

در بین بزرگان از محدثین و فقها اگر به طور مطلق گفته شود لقب کلینی است (کلین بر وزن زبیر نام موضعی است در ری) نامش: ابو جعفر محمد بن یعقوب بن اسحق، اولین کسی که به لقب ثقه الاسلام مشهور گردیده، و وی

۱- نقباء البشر: ۲۷۱.

را مجدد شیعه در رأس قرن سوم هجری دانسته اند. وی یکی از محدثین ثلاثه ارباب کتب اربعه است. کتابش (کافی) از معروف ترین کتب حدیث شیعه، قبرش در بغداد، و وفاتش در سال ۴۲۹ روی داده است.

در بین متأخرین از علمای اصفهان سه نفر بدین شهرت معروفند:

(آقا سید عبدالله ثقه الاسلام)

ابن سید محسن بن میر محمد باقر بن میر سید علی مدرس میر محمد صادقی. عالم جلیل، در ۱۲ ربیع الثانی سال ۱۲۸۵ در اصفهان متولد گردیده، مقدمات علوم (۱) را در اصفهان نزد علمای این شهر آموخته، در سن هیجده سالگی به عتبات عالیات جهت تکمیل تحصیلات مهاجرت نمو ده، در آن ارض اقدس مدتی نزد جمعی از دانشمندان تلمذ نموده که از آن جمله است: میرزا محمد علی رشتی، و میرزا محمد حسن شیرازی، و حاج میرزا حبیب الله رشتی، و آقا سید محمد کاظم یزدی، و قسمت عمده تحصیلات او نزد آخوند خراسانی بوده، و از خواص آن مرحوم به شمار می آمده، و در ۱۲۳۰ به ایران معاودت نموده، به درس و بحث و اقامه جماعت اشتغال جسته.

سرانجام در قبل از ظهر روز (۲) ۶ ماه صفر سال ۱۳۸۲ وفات یافته، در تخت فولاد در تکیه میر محمد صادقیها جنب تکیه ملک مدفون گردید. (۳)

۱- ارشاد المسلمین: ۴۷ نسخه خطی.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۴۲۸.

۳- برای شرح حال و مشایخ اجازه آن مرحوم به قلم خودش رجوع شود به: المسلسلات ۱:۴۹-۴۴.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- ارشاد المسلمین، در نسب نامه خود. و در این کتاب از او استفاده شده است ۲- انیس العارفین، در احوال برزخ و جنت و ناز، مطبوع ۳- تقریرات اصولیه اساتیدش ۴- حاشیه بر طهارت شیخ ۵- خلاصه الاصول، از مبحث الفاظ تا مبحث تعادل و تراجیح ۶- رساله در عدالت ۱۰- رساله در قاعده من ملك شیئاً ۱۱- رساله در قاعده میسور ۱۲- رساله در وضو، طبق رساله شیخ اسماعیل مقری، که تمام سطرها اگر خوانده شود مسأله وضو است، و کلمات اول سطرهای هر صفحه غرض از تألیف است، و کلمات وسط سطرها اگر جمع شود مسأله لغز است، و کلمات آخر سطرها بیان ذکر دعایی است به جهت علاج جراحات ۱۳- رساله ای در طرق روایت خود، و اجازه آنها به فرزندش فاضل بزرگوار آقا سید محمد کاظم ۱۴- کتابی در مجازات های معاصی (حدود و دیات و تعزیزات) ۱۵- مبک المؤمنین ۱۶- مشکول، مانند کشکول ۱۷- مقتصر المقال، در علم رجال ۱۸- نور الایمان، رد بر بابیّه؛ و رسائل عدیده دیگر.

(حاج شیخ محمد علی ثقه الاسلام)

فرزند حاج شیخ محمد باقر بن شیخ محمد تقی رازی اصفهانی.

عالم زاهد فقیه مجتهد اصولی، از مشاهیر علما و فقها و مدرسین اصفهان. مادرش دختر سید صدرالدین عاملی بوده، به دین جهت از طرف پدر و مادر هر دو، نواده شیخ جعفر کبیر است.

در ربیع الاول سال ۱۲۷۱ در اصفهان متولد شده، و در اصفهان و نجف نزد: پدر بزرگوار خود، و آقا شیخ مهدی نجفی، و حاج میرزا حبیب الله رشتی، و میرزای بزرگ شیرازی، و شیخ راضی نجفی تحصیل نموده تا به مقامات عالیه اجتهاد نایل شده، در اصفهان به درس و بحث و اقامه جماعت و تدریس پرداخته.

سرانجام در روز ۳ شنبه چهارم شعبان المعظم سال ۱۳۱۸ وفات یافته، در نجف اشرف در جنب برادر خود آقا شیخ محمد حسین مدفون گردید.

در تاریخ اصفهان و ری (:۳۳۵) درباره او گوید: عقل اکمل آقایان مسجد شاه بوده، و به کارهای خوب اقدام نمود، یکی: دادن سالی هزار تومان به دولت، عوض مالیات قهوه خانه های اصفهان و بستن آن انجمن مفاسد و کارخانه اتلاف مال و جان و حال و وقت و شرافت و آسایش مردم را. دوم: جلوگیری از خیالات سطحی برادرش آقای حاج شیخ نورالله.

تاریخ فوتش «ثقه الاسلام آوی بالجنان» است.

دیگر از آثار او احداث مدرسه ای به نام خودش در محله حسن آباد اصفهان که ظاهراً محل مدرسه ساروتقی بوده (۱) و در طول زمان خراب شده، ایشان در سال ۱۳۱۷ تجدید بنا کردند.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- حواشی بر کتاب ارشاد الاذهان، که آن را فرزندش حاج شیخ مهدی به دستور او ترجمه کرده و وی حاشیه کرده است ۲- رساله در آداب نماز شب و

۱- تاریخچه محله خواجو: ۲۹.

استخاره، مطبوع ۳- رساله در اصول دین، مطبوع ۴- کتابی در معاصی کبیره، مطبوع ۵- کتابی در ولایت به عربی ۶- رساله عملیه که در آن هزار مسأله از مسائل نماز را ذکر فرموده است. ۷- مناسک حج؛ و غیره.

(حاج شیخ نور الله اصفهانی مسجد شاهی)

حاج شیخ مهدی معروف به حاج آقا نور الله فرزند حاج شیخ محمد باقر. عالم سیاسی، و مجتهد عالیقدر. در اصفهان متولد شده، و در اصفهان و نجف نزد علما تحصیل نموده، پس از مراجعت به ایران در عداد علمای سیاسی و متنفّذ قرار گرفته، در جنگ بین الملل اول در اثر سوء سیاست و اغوای جمعی، به نفع آلمانها اقداماتی نمود و خود و دیگران را رسوا نموده [!] و در مجلس مؤسسان اول، و خلع سلطنت از خاندان قاجار، از اعضای مؤثّر بوده، و در ۱۵ ربیع الاول سال ۱۳۴۶ به پاره ای جهات با جمعی از علمای اصفهان به قم مهاجرت نموده، و سرانجام پس از مدتی توقف در آنجا و نتیجه نگرفتن از مهاجرت و تفرقه علما، در شب غرّه رجب سال مزبور در قم وفات یافته، جنازه به نجف اشرف منتقل گردید. (۱)

۱- دکتر کتابی در رجال اصفهان می نویسد: وی مردی نیک نفس و بلند همّت، با هوش و استعداد فوق العاده، بلند نظر، دلیر و صریح اللهجه بود. سر پر شور، و طبعی ماجرا جو داشت، و ابداً خستگی در او پیدا نمی شد، و همیشه پشت و پناه ملت و مردم ایران بود. به هیچ وجه عوام فریب و ریاکار نبود، و رفاه خویش و سعادت و شادکامی همه را طالب بود... خانه او ملجأ و مأوای ستمدیدگان و ارباب حوایج بود. وی یکی از احرار و فداکاران بزرگ مشروطیّت ایران به حساب می آید که سالیان دراز بدون هیچ سستی و خستگی علیه زور و استبداد مبارزه می کرد، و مخصوصاً در اصفهان علمدار نهضت های مشروطه خواهان بود، و سرانجام جان خود را نیز بر سر آن گذاشت، ولی متأسفانه نام بزرگ او کمتر زیب تاریخ مشروطیت ایران قرار گرفته است. رجال اصفهان: ۱۸۹. برای شرح حال این مرد بزرگ که متأسفانه در اثر شرایط زمانی تألیف این کتاب، مجال حق گذاری نسبت به او فراهم نبوده است رجوع شود به: ۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ج۲ ۲- رجال اصفهان دکتر کتابی ۳- کتاب اندیشه سیاسی و تاریخ نهضت حاج آقا نور الله اصفهانی نوشته آقا موسی نجفی، و مخصوصاً فصل ۲۲: گزارش تاریخی یک روزنامه نگار مبارز از قیام قم تحت عنوان «حاج آقا نور الله روحانی بزرگ اسلام و ایران را چگونه کشتند؟».

انصاری درباره او گوید: (۱) حاج شیخ نور الله دارای خلالی خوب و خصالی نامطلوب بود. در حیا، و تواضع، و حلم، و علم، و شجاعت، و شهامت، و عدم خدیعت، و لطف مجاورت، و حسن بیان در معاشرت عین القلاده آقایان مسجد شاه می نمود، که از پاره ای حرکات دیگران و تکفیر و تفسیق مردم برائت داشت، ولی در سخاوت و صرف اوقات را به تدریس یا به رسیدگی حال ارباب حاجات، کوتاهی می آمد. سیاستش همه حبّ ریاست بود [!] و پیشرفت اندیشه خود، و مقید به نیک و بد در سرانجام امر نبود. بختی بلند، و ثروتی گرامند داشت. (۲)

۱- تاریخ اصفهان و ری: ۲۹۸.

۲- مرحوم جابری که خود از مخالفین مشروطیت بوده در نوشته های خود نظر مساعدی نسبت به اعمال و اقدامات مرحوم حاج آقا نور الله نداشته، و قضاوتهای خاص خود را ارائه می دهد، ولی نام آن بزرگ مرد، و خاطره مجاهدات او، خصوصاً قیام تاریخی او بر علیه استبداد رضا خانی که منجر به شهادت مظلومانه او گردید برای همیشه در تاریخ ثبت خواهد بود.

ماده تاریخ وفاتش را انصاری گوید:

بدا فی وجهه نور و غابا *** لذا ارّخت (غاب مهبط النور)

کتب زیر از آثار اوست:

۱- خصال الشیعه ۲- دیوان اشعار عربی و فارسی ۳- شرح حال شیخ محمد حسین برادر خود؛ و غیره.

ثمر انصاری

میرزا حسین خان فرزند میرزا محمد علی انصاری، شاعر و ادیب و نویسنده بوده، در ۱۲۸۴ متولد، و در جمادی الاولی سال ۱۳۴۴ وفات یافته، در اطاق تکیه تویسرکانی (۱) در تخت فولاد مدفون گردید. (۲)

کتب زیر از اوست:

۱- ترجمه تاریخ شرق اقصی ۲- ترجمه تاریخ فرانسه ۳- ترجمه تاریخ جنگ روس و ژاپن ۴- دیوان اشعار، که دو بار به طبع رسیده ۵- رعنا و زیبا، منظوم، به طبع رسیده ۶- عبره للناظرین در تاریخ؛ و غیره.

جامع باقولی

ابوالحسن علی بن حسین بن علی نحوی اصفهانی موصوف به جامع العلوم. در علم نحو و فنون اعراب از اساتید به شمار می رفته، (۳) و کتب زیر

۱- جنب تکیه میر محمد صادقی صحیح است.

۲- رجال اصفهان: ۳۸.

۳- ریحانه الادب ۳۸۲:۱.

از اوست:

۱- البیان فی شواهد القرآن ۲- تفسیر القرآن ۳- الجوهر ۴- شرح اللمع ۵- علل القرائه ۶- کشف المشکلات و ایضاح المعضلات فی علل القرآن ۷- المجمل؛ و غیره.

سال وفاتش معلوم نیست. در سال ۵۳۵ زنده بوده است.

جامی

نور الدین عبدالرحمن بن نظام الدین احمد بن شمس الدین محمد دشتی اصفهانی. (۱) شاعر ماهر، و ادیب عارف صوفی، پدر و جدش در محله دشت اصفهان ساکن، و خود جامی در جام متولد گردیده، و در اوایل «دشتی» تخلص داشته، و بعداً «جامی» را انتخاب نموده است.

در عموم کتب رجال و تذکره های شعرا نام و تألیفاتش مذکور است، و بهارستان او که به سبک گلستان تألیف شده معروف.

در ۲۳ شعبان ۸۱۷ متولدا، و در محرم ۸۹۸ در هرات وفات یافته. (۲)

قریب ۴۰ مجلد کتاب و رساله به نظم و نثر تألیف نموده.

دیگر از تألیفات معروف او نفحات الانس، در شرح حال ۶۱۴ نفر از مشایخ صوفیه است. برای اطلاع بیشتر از حالات او به تذکره های شعرا و تاریخ ادبیات مراجعه شود.

ص: ۴۳۲

۱- ریحانه الادب ۱:۳۸۵.

۲- تحفه سامی: ۸۵.

جذوی

شاعر اصفهانی است که در سال ۹۱۰ وفات یافته. (۱)

از اشعار اوست:

عاشق و بد نام اگر گشتم دلم باری خوش است *** عاشقی بد نامی ای دارد ولی کاری خوش است

سید جعفر خراسانی

از اعقاب حاج سید یوسف. در عداد فضلای اصفهان معدود بوده (۲) در سال ۱۳۳۲ وفات یافته، جنب فاضلان مدفون گردید.

شیخ جعفر ریزی

از علما و فقها در قرن سیزدهم بوده. دخترش مریم نیز فاضل و دانشمند بود، و کتابت «مطالب السؤول» را در رمضان المبارک ۱۲۸۷ به انجام رسانیده و از آن، مقام علم و فضل دختر و پدر آشکار است. (۳)

شیخ جعفر لنگرودی اصفهانی

از شاگردان آخوند ملا علی نوری، (۴) در اواخر عمر در طهران ساکن گردیده. وی استاد میرزا محمد تنکابنی مؤلف قصص العلماء است، و

۱- ریحانه الادب ۱:۳۹۹.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۷.

۳- الکرام البرره: ۲۳۵.

۴- الذریعه ۴۶۸:۱۳ و الکرام البرره: ۲۳۹.

شرحی بر حکمت العرشیّه تألیف آخوند ملا صدرا نوشته است. [(۱)]

میرزا جعفر سبزواری

اشاره

شیخ الاسلام [(۲)] فرزند ملا محمد باقر سبزواری. از اجله علما، و فحول فقها و دانشمندان اصفهان بوده، خدمت پدر خود و جمعی دیگر از علما تلمذ نموده، و در این شهر تدریس و امامت داشته و پس از وفات در جنب مسجد حکیم در قسمت جنوبی گنبد، در قبرستان کوچکی (برف انداز مسجد) مدفون گردیده و آثار قبر تاکنون باقی است. [(۳)]

در تاریخ حزین درباره او گوید: از اتقیای معروف و مرتاضان بوده.

منصب شیخ الاسلامی اصفهان در اولاد و اعقاب او تا این اواخر برقرار بود.

ص: ۴۳۴

۱- وی حاج ملا محمد جعفر بن ملا محمد صادق لاهیجی از مشایخ حکما و مدرسان فلسفه است که به نوشته استاد همایی: شاگرد میرزا ابوالقاسم مدرس خاتون آبادی، و ملا محراب گیلانی، و آخوند ملا علی نوری بوده و علی التحقیق پیش از سنه ۱۲۹۴ ه_.ق فوت شده است. وی فرزندی به نام حاج میرزا محمد کاظم داشته که داماد حاجی کلباسی و از علما و فقها محسوب بوده است. وی جد آقایان رشتی ساکن اصفهان است. مقدمه شرح المشاعر: ۱۵. شرح حکمه العرشیّه که در متن آمده اشتباه و شرح المشاعر صحیح است.

۲- توصیف صاحب عنوان به شیخ الاسلام در اثر تشابه اسمی وی با شیخ جعفر قاضی کمره ای شیخ الاسلام است و صحیح نیست.

۳- رجال اصفهان: ۲۰۷ و تاریخ حزین: ۹۰.

ذیلاً به نام برخی از دانشمندان آنها اشاره می شود:

۱- میرزا حسن شیخ الاسلام

فرزند حاج میرزا رحیم بن رحیم بن عبدالله بن رحیم بن مرتضی بن میرزا عبدالمطلب. عالم فاضل (برادر حاج شیخ علی اکبر) شیخ الاسلام اصفهان بوده، و در شب ۱۸ جمادی الثانیه سال ۱۳۰۹ وفات یافته. قبرش در مشهد در مدرسه میرزا جعفر واقع است.

یک روز حکومت ظلّ السلطان:

در تاریخ اصفهان و ری (۱) در ضمن وقایع سال ۱۳۰۹ ضمن اختلاف میرزا حبیب المله انصاری مشیر الملک با ظل السلطان می نویسد. چند روز بعد ظلّ السلطان تمارض کرد، مهدی قلی میرزا آمد مشیر را به عیادت برد، شیخ الاسلام و آقا میرزا علی مستوفی خزانه و میرزا محمد خان امین الدوله هم بودند. ظل السلطان در اندرون بود. ابراهیم خلیل خان گفت چای و قهوه آوردند نزد مشیر گذاردند، اولی را او نزد شیخ گذارد، و دوم را به آقا میرزا علی داد، و سومین را میرزا محمد خان، چهارم را خود خورد. پس از سه روز، جنازه هر چهار را از خانه هایشان بیرون آوردند. حال سم داشته یا نداشته؛ یا فوت چهار نفر تصادف بوده، یا خود ظل السلطان اگاه بوده یا نبوده؟ در غیب الهی است. [!]

ص: ۴۳۵

۱- رجال اصفهان: ۲۰۷ و تاریخ حزین: ۹۰.

۲- میرزا رحیم شیخ الاسلام

فرزند میرزا مرتضی بن میرزا عبدالمطلب. عالم جلیل القدر.

پدرش: میرزا مرتضی شیخ الاسلام اصفهان بوده و در ۱۲۲۶ وفات یافته است.

مرحوم میرزا رحیم از رؤسای علمای اصفهان بوده، و در ۹ صفر سال ۱۲۴۹ وفات یافته، در بقعه تکیه آقا حسین خوانساری در تخت فولاد مدفون گردید. (۱)

محمد حسین ضیاء شاعر اصفهانی در مرثیه و ماده تاریخ وفاتش گوید:

ندای ارجعیش چون بگوش هوش رسانید *** سروش عالم غیبی ز سوی جنت مأوا

نوشت کلک ضیاء از برای تاریخش *** (رحیم را که کند رحم جز رحیم بعقبا)

۳- حاج میرزا زین العابدین سبزواری

اشاره

ابن محمد علی بن محمد ابراهیم بن مرتضی بن میرزا عبدالمطلب عالم فاضل محقق مفسر ادیب، در خدمت میرزا عبدالعلی هرندی، و میرزا محمد مهدی نایب الصدر، و میرزا محمد علی حسینی و جمعی دیگر تلمذ فرموده، (۲) و از جوانی آثار نبوغ در او ظاهر بوده، چنانچه از تفریظی که مرحوم نایب الصدر بر یکی از کتب او نوشته ظاهر می شود.

۱- رجال اصفهان: ۹۲.

۲- فهرست کتبی خطی کتابخانه های اصفهان: ۱۰۷.

کتب زیر از اوست:

۱- اعراب ستّ سور من القرآن الکریم.

۲- تذکره القراء ۳- شجره طیبه، در تجوید، دو جلد عربی و فارسی که در مقدمه برخی از قرآنها به طبع رسیده.

در حدود سال ۱۲۵۰ متولد، و در ۱۳۱۸ وفات یافته، (۱) جنب مسجد اقا نور در محلی که به نام امام زاده سه تن معروف است مدفون گردید.

صحیفی شیرازی

فایده: یکی دیگر از مدفونین در این امام زاده: ملا صحیفی شاعر شیرازی (۲) است. وی شغل صحافی داشته و به ترکی و فارسی شعر می سروده، و در ۱۰۲۲ وفات یافته، و در امام زاده سه تن (سه تنان) مدفون گردیده.

ماده تاریخ وفاتش را شفائی چنین گفته است:

سال فوتش ز عقل جستم گفت *** رفت ملّا صحیفی از دنیا

نصر آبادی (۳) درباره او گوید: خط ثلث را خوب می نویسد. این رباعی از اوست که درباره روضه یکی از ائمه گفته است:

بستند ملایک کمر از صدق و یقین *** در خدمت شمع روضه خلد آیین

مقراض به احتیاط زن ای خادم *** ترسم ببری شهپر جبریل امین

استاد سعید نفیسی در کتاب شرح احوال و آثار شیخ بهائی (:۷۴) گوید:

۱- رجال اصفهان: ۳۰.

۲- الذریعه ۹:۵۹۹.

۳- تذکره نصر آبادی: ۳۰۵.

شاه عباس شبی میان حرم حضرت رضا ۷ فتیله شمع ها را با مقراض می گرفت. مرحوم شیخ بهائی بداههً این رباعی را گفت (رباعی فوق با اندکی تفاوت). بعد نفیسی درباره آن توجیهاتی نموده است، رجوع شود.

۴- میرزا عبدالله شیخ الاسلام

فرزند میرزا رحیم شیخ الاسلام، از علمای اصفهان، و صاحب ریاست و مقام، و دارای منبر و محراب بوده، و در سلخ ذی حجه سال ۱۲۷۵ وفات یافته، در تخت فولاد جنب پدر مدفون شده است.

۵- شیخ عبدالمطلب شیخ الاسلام

ابن میرزا رحیم اول بن میرزا محمد جعفر بن ملا محمد باقر. شیخ الاسلام اصفهان بوده، و در ۳ شنبه ۱۳ رجب سال ۱۱۶۰ وفات یافته، در تکیه آقا حسین خوانساری مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

کلک راهب از پی افسوس گفت *** گلبن باغ جنان از پا فتاد

(ماده تاریخ یک سال اختلاف دارد) ۱۱۵۹=۵۰-۱۲۰۹

میرزا محمد جعفر میردامادی

اشاره

فرزند حاج میرزا محمد حسین. (۱) در خدمت آقا میرزا محمد هاشم، و آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی، و حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی

ص: ۴۳۸

۱- رجال اصفهان: ۲۳۸.

تلمذ نموده، عالم زاهد و متقی بوده، در حین وضو گرفتن به سکته قلبی وفات یافته، در قریه اندوان از قرای سده مدفون گردید.

میرزا عبدالحسین میردامادی

فرزندش: آقا میرزا عبدالحسین در تمام مراتب وارث پدر بوده، و از شاگردان: آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی، و ملا عبدالکریم گزی بوده، و در مسجد پدر امامت می نمود. در ۱۳۶۴ وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید.

مولی محمد جعفر کرباسی

ابن محمد طاهر خراسانی کرمانی اصفهانی.

در ۱۰۸۰ متولد گردیده و تا سال ۱۱۵۱ زنده بوده است.

وی از شاگردان فاضل سراب، و [احتمالاً] استاد ملا اسماعیل خواجوئی بوده. (۱)

ص: ۴۳۹

۱- به نوشته صاحب ریاض الجنّه آن جناب اعجوبه عهد خود بوده است، و معاصرین او کرامات بسیار، و خوارق عادات بی شمار از او نقل می کنند، و او را از شدت ریاضت نفس، و از فرط جوع و عطش، در اواخر عمر نابینایی عارض شده بود، و با وجود نابینایی مانند چشم داران می دید، و ایما و اشاره مردم را درک می کرد، و از مغیبات خبر می داد، و چند روز علانیه می مرد و باز زنده می شد، و ده روز مطلقاً اکل و ش رب نمی کرد... به مرتبه ای انقطاع از دنیا داشت که مفاد: «موتوا قبل ان تموتوا» را بر عالمیان روشن کرده بود. ر.ک: ریاض الجنه ۲:۲۸۶-۲۸۲ شرح حالی نیز از این عالم ربانی در تتمیم امل الامل آمده و در آنجا نیز مانند متن «کرباسی» به «کرمانی» تصحیف شده. مرقد مطهر صاحب عنوان در شهر یزد قرار دارد، و سنگ لوح مزار او سال وفاتش را ۱۱۵۰ ق نشان می دهد.

کتب زیر از اوست: (۱)

۱- اصحاب النبی الممدوحین ۲- اصحاب امیرالمؤمنین (علیه السلام) ۳- الاصحاب، که آن را از کتاب «سیر السلف» تألیف اسماعیل بن محمد طلحی اصفهانی استخراج نموده است (۲) ۴- اکلیل المنهج، در رجال، و آن تکمله رجال میرزا محمد استر آبادی موسوم به «منهج المقال» است ۵- تباشیر؛ و غیره.

* سید جعفر ابن سید عبدالمجید بن محمد صادق بن عبدالحسین بن محمد باقر بن امیر اسماعیل خاتون آبادی. عالم عامل، و نایب الصداره (۳) ممالک ایران بوده، قبرش جنب قبر جدش امیر عبدالحسین در تکیه آقا حسین خوانساری. [قبلاً ذکر شد]

میرزا جعفر شهشهانی

فرزند سید محمد علی، معروف به میرزا جانی، از اعقاب شاه علاء الدین محمد معروف به شهشهان.

از علمای اتقیا، فاضل و متقی، و شاگرد مرحوم سید حجه الاسلام و حاجی کلباسی بوده، و تولیت موقوفات شاه علاء الدین و قریه اصفهانک

۱- مواضع مختلفه الذریعه.

۲- مصفّی المقال: ۱۰۶.

۳- رجال اصفهان: ۲۰۷.

را داشته، و در کمال زهد و قناعت می زیسته است. پس از فوت، در اصفهان مدفون گردیده است.

فرزنـدش: آقا میرزا یحیی عالم فاضل، (۱) خـاله زاده حـاج سـید الله بیـد آبادی، و مورد وثوق و احترام ایشان بوده، و به همین مناسبت از محله شهشهان به بید آباد منتقل شده و در جنب منازل سید در محله قبله دعا سکونت فرموده.

سید محمد صدر الواعظین

فرزنـدش: آقا میر سـید محمد صدر الواعظین، عالم زاهد، و واعظ صالح، از شاگردان آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی، و آقا سیـد محمـد بـاقر درچه ای، از وعاظ محترم اصـفهان، و مورد وثوق و احترام کلیه طبقات بوده. در جمادی الثانیه سال ۱۳۶۳ به سن قریب به هشتاد وفات یافته، در تکیه سید العراقین مدفون گردید. (۲)

مرحوم عبدالحسین آیتی یزدی (۱۳۷۳-۱۲۸۷) در ماده تاریخ وفات او به شمسی گوید:

شهشهانی ز عالم فانی *** رفت و شد غرق عفو سبحانی

سال تاریخ فوت او گردید *** شهشهانی محمد ثانی

ص: ۴۴۱

۱- رجال اصفهان: ۱۹۱.

۲- مدفن ایشان در تکیه گلزار واقع است. در تکیه سـید العراقین حاج سید محمد صدر الواعظین طباطبائی و میرزا محمد صدر الواعظین آزادانی مدفون می باشند.

حسین شهشهانی

و از او سه فرزند برومند باقی ماند که بزرگترین آنها مرحوم حاج آقا حسین شهشهانی مستشار دیوان عالی کشور می باشد.

از مردم اصفهان، و از خاندان علم و روحانیت، مردی آزاده و دانشمند و پرهیزکار بود. تحصیلات خود را در اصفهان و نجف به پایان رسانیده تا به مقام اجتهاد رسیده، به دعوت داور وزیر دادگستری به آن وزارت وارد شده، و تا مستشاری دیوان عالی کشور ترقی نموده، مدتی کفالت وزارت دادگستری و وزارت کشور را داشته، و زمانی نیز استاندار مازندران، و مدتی ریاست اداره ثبت اسناد کل را داشته.

در ۱۳۱۷ متولد، و در ۱۳ شوال ۱۳۸۱ در ژنو وفات یافته، جنازه به اصفهان منتقل شده، در بقعه شهشهان (۱) مدفون گردید.

مرحوم شهشهانی مردی دانشمند و خلیق و خوش محضر بود.

مقالات زیر از ایشان در روزنامه های مرکز، انتشار یافته است:

۱- فرمانی از نادر شاه درانی ۲- وقف نامه مسجد میر عماد کاشان ۳- تاریخچه بقعه شهشهان و اسناد آن ۴- فهرست قسمتی از اسناد و مکاتبات مجموعه شخصی آن مرحوم، مربوط به دوران قاجاریه که آنها را از آقای غلامرضا فرزانه زیر نظر ایشان تهیه نموده است.

از آثار آن مرحوم احیای قریه اصفهانک موقوفه بقعه شهشهان است که بعضی از بنی اعمام ایشان آن را به عنوان ملکیت به ثبت رسانیده بود، و دیگر تجدید ساختمان بقعه نامبرده.

ص: ۴۴۲

۱- کتاب سواد و بیاض ۱:۲۷۱.

میرزا جعفر خاتون آبادی

امام جمعه، فرزند حاج میر سید محمد امام جمعه. از رؤسای علمای اصفهان بوده، و پس از وفات، به اذن مرحوم حاج سید محمد باقر حجه الاسلام در مقبره مجلسی، (۱) در قبر ملا محمد علی استر آبادی دفن شده است.

آقا محمد جعفر هرندی

اشاره

فرزند حاج ملا مهدی بن حاج محمد ظهیر بن حاج محمد سمیع بن حاج خدابخش، نواده ملا بدیع الزمان هرندی، متوفی به سال ۱۰۴۹. (۲)

حاج محمد ظهیر مردی زاهد و گوشه نشین بوده، و فرزندانی دارد که به نام برخی از آنها اشاره خواهد شد.

آقا محمد جعفر صاحب نوان در خاندانش معروف به آقا محمد بزرگ است. در زمان او امور شرعیّه اردستان و هرند بدو محول بوده، و تولیت مدرسه جدّه کوچک را داشته، و در سال ۱۲۰۳ وفات یافته، (۳) در بقعه ای مخصوص در محله جولاباد هرند مدفون گردید.

این فامیل در اصفهان به نام نحویهای هرندی مشهورند. ذیلاً به نام چند نفر از مشاهیر آنها اشاره می شود:

۱- رجال اصفهان: ۱۳۰.

۲- مکارم الآثار: ۱۴۲.

۳- مکارم الآثار: ۱۵۳.

۱– میرزا محمد باقر هرندی

شیخ الاسلام اردستان، فرزند حاج محمد حسین نایب الصدر، از علما بوده، وی را حواشی است بر شرح لمعه.

۲– حاج میرزا محمد تقی هرندی

ابن حاج محمد حسین نایب الصدر. داماد حاج ملا عبدالله هرندی مؤلف «دلایل الدین» است و مردی عالم و زاهد و متقی بوده، و در ۱۳۰۷ وفات یافته است.

۳– حاج محمد حسین نایب الصدر

فرزند آقا محمد جعفر. از رجال معروف اصفهان و اردستان، و مرجع احکام و قضاوت شرعیه بوده، و هم در آن حدود وفات یافته است.

۴– حاج آقا شمس الدین هرندی

فرزند حاج ملا عبدالله (حاج آقا) هرندی، فاضل و عالم، و امام یکی از مساجد محله شهشهان، و از شاگردان پدر خود و آقا سید محمد باقر درچه ای و دیگران بوده، در حدود سال ۱۳۶۰ در طهران وفات یافت.

۵– آقا میرزا عباس نحوی

فرزند میرزا عبدالجواد. ادیب و فاضل بوده، و از بنیان گزاران فرهنگ جدید در اصفهان به شمار می رود.

ص: ۴۴۴

مدرسه دیانت به مدیری او از اولین مدارس جدید اصفهان است. سال ها مدیر دبستان نظامی، و سپس دبیر ادبیات دبیرستان های اصفهان بوده، و جمعی کثیر از دانش آموزان از محضر او استفاده نمودند.

کتابی در صرف و نحو، و کتابی در شرعیات جهت محصلین مدارس تألیف نموده که به طبع رسیده و سال ها در اصفهان تدریس می شده.

در سال ۱۳۰۰ متولد، و در شب ۲ جمادی الثانیه سال ۱۳۷۱ وفات یافته، در تکیه مجاور تکیه ملک مدفون گردید.

دیگر از آثار او رساله مختصری است در شرح حال نحویهای هرندی خانواده خود.

۶- میرزا عبدالجواد هرندی

فرزند میرزا عبدالحسین، در ذی قعده سال ۱۲۸۰ متولد، و در محرم ۱۳۰۵ در عنفوان جوانی وفات یافته، در سر قبر آقا مدفون گردید.

با وجودی که در جوانی از دنیا رفته، مقدمات علوم را از صرف و نحو و معانی و بیان و فقه در نزد فضلای اصفهان تحصیل نموده، و خط نستعلیق را در کمال استادی می نوشته است.

۷- میرزا عبدالحسین هرندی

ابن محمود تقی هرندی خوش نویس، (۱) از اساتید فنّ خطّ بوده، و در

ص: ۴۴۵

۱- رجال اصفهان: ۱۱۷.

سال ۱۲۵۳ متولد، و در ۱۳۲۶ وفات یافته، در بقعه سر قبر آقا مدفون گردید.

۸- میرزا عبدالعلی هرندی

فرزند میرزا محمد تقی، از علمای گوشه نشین، و فضلا و مدرسین (۱) بوده، و مخصوصاً ادبیات عرب، و به ویژه تخصص در تدریس نحو داشته، و به همین جهت، اولاد و اعقاب خود و برادرانش تاکنون به نام نحوی شهرت دارند.

کتب زیر از اوست:

۱و۲- دو شرح بر سیوطی، یکی سی هزار بیت، و دیگری شصت هزار بیت. ۳- رساله صیغ العقود ۴- شرح دعای یا من ارجوه ۵- رساله عیدیّه ۶- حواشی بر بسیاری از کتب، فقه و اصول و نحو و غیره.

در ۱۲۲۲ متولد، و در ربیع الاول سال ۱۳۰۶ وفات یافته، قبرش در سر قبر آقا.

۹- حاج ملا عبدالله هرندی

معروف به حاج آقا، فرزند میرزا محمد بن حاج ملا عبدالله. از علما و فضلا، (۲) در حکمت و کلام زحمت ها کشیده، در مسجد محله شهشهان اقامه جماعت می فرموده، و در ۱۴ رجب سال ۱۳۴۹ وفات یافته، در تخت

۱- رجال اصفهان: ۱۱۷.

۲- رجال اصفهان:۴۹.

فولاد در تکیه ملک جنب قبر استادش آخوند ملا محمد کاشی مدفون گردید.

۱۰- ملا عبدالله هرندی

عالم فاضل، فرزند حاج محمد هادی. کتب زیر از اوست:

* اصول دین ۱- دلائل الدین، بزرگ در سه مجلد ۲- مجمع اسرار القرآن ۳- نور القبور؛ و غیره.

در سال ۱۲۵۶ به سن ۷۸ سالگی وفات (۱) یافته، قبرش در جنب امام زاده اسحق هرند واقع است.

۱۱- حاج میرزا محمد علی نحوی

فرزند میرزا علی محمد. فاضل ادیب خطاط، در یکی از مساجد محله شهشهان، جنب کوچه بناها امامت می نمود. در ۲۱ ذی حجه الحرام ۱۳۸۱ به سن قریب به ۷۵ سالگی وفات یافته، در تکیه گلزار در تخت فولاد مدفون گردید.

۱۲- ملا محمد مهدی هرندی

فرزند حاج محمد ظهیر. از علمای بزرگ زمان خود بوده، و از میر محمد حسین خاتون آبادی اجازه روایت داشته، و در ۹ جمادی الثانیه ۱۱۸۰

۱- رجال اصفهان: ۱۴۳.

وفات یافته. (۱)

قبرش در صندوق چوبی واقع در کنار ایوانچه غربی بقعه مجلسی، جنب مسجد جامع است. (۲) وی را فوائد متفرقه ای است بر اصول کافی.

۱۳- حاج ملا نعمه الله هرندی

فرزند حاج ملا محمد جعفر هرندی. معروف به لسان الواعظین، از فضلای اهل منبر اصفهان.

در جمعه ۲۰ شعبان سال ۱۳۵۵ وفات یافته، در تکیه ملک (۳) مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

قدوه اصحاب منبر زبده اهل یقین *** واعظ اندر دین احمد رهنمای مؤمنین

بیست از شعبان گذشته روز جمعه چاشتگاه *** شد روان سوی جنان شادان لسان الواعظین

۱۴- حاج محمد هادی هرندی

فرزند حاج محمد ظهیر. از اجلّه مقدسین (۴) و فضلا بوده و پس از

۱- وی از اساتید علامه ملا مهدی نراقی در اصفهان است که به نوشته فرزندش ملا احمد نراقی در اکثر علوم عقلی و نقلی از او بهره برده است.

۲- رجال اصفهان: ۳۲ و مکارم الآثار: ۱۵۳.

۳- رجال اصفهان: ۲۳۵.

۴- رجال اصفهان: ۱۴۳.

وفات، در قبرستان آب بخشان، جنب بقعه ملا حسین تفلیسی مدفون گردید.

شاطر جلال

از طبقه رامشگران و مطربان بوده، و در سال ۹۷۰ به کاشان رفته (۱) و طرف تعلق خاطر محتشم شاعر معروف قرار گرفته، و این شاعر، منظومه «جلالیه» را به نام او سروده است.

محتشم کاشانی

محتشم شاعر معروف کاشانی، نامش علی (برخی نام او را ابراهیم گرفته اند) و نام پدرش احمد می باشد. در سال ۹۹۶ و یا ۱۰۰۰ وفات یافته، قبرش در کاشان است.

ماده تاریخ وفات «محتشم رود» می باشد. وی سراینده دوازده بند معروف در مرثیه حضرت ابا عبدالله الحسین (علیه السلام) می باشد. منظومه جلالیه به ضمیمه دیوان اشعارش در بمبئی و تبریز به طبع رسیده است.

از آثار او ۶ رباعی است در تاریخ جلوس شاه اسماعیل ثانی که از آن ۱۱۲۸ تاریخ استخراج می شود. (۲)

آثار محتشم عبارتست از: ۱- جامع اللطائف، نام دیوان اشعار اوست

ص: ۴۴۹

۱- فهرست کتب چاپی فارسی: ۹۴۷.

۲- تذکره نصر آبادی: ۴۷۳ و مواضع مختلفه الذریعه.

۲- جلالیه، دیوان غزلیات ۳- نقل عشاق، منثور که در ۹۴۴ تألیف نموده، و در آن وقت سی و یک ساله بوده، بنابراین تولدش در سال ۹۱۳ بوده است ۴- دوازده بند معروف ۵- صبابیّه و شبابیّه مثنوی؛ و غیره.

جلال الدین طبیب

جلال الـدین محمد، طبیب خاص حرم شاه سـلطان حسـین صـفوی بوده. در محلّه احمد آباد سـکونت داشـته، و در جنب منزل خود مدرسه ای به سال ۱۱۱۴ هجری بنا نموده، و پس از فوت در یکی از حجرات آن مدفون گردید.

ماده تاریخ بنای مدرسه چنین است: (۱)

اجر و تاریخ این بنای رفیع *** خواستم از خدا و خیر انام

بشنیدم ندا ز عالم غیب *** بدهد ذوالجلال و الاکرانم

فوت بانی مدرسه در سال ۱۱۳۱ روی داده است.

تاریخ وفاتش: «فغان» است. (۲)

جلال الدین طبیب

حاوی فضایل نفسانی، و جامع الاختیارات، بدیع الصفات و کمالات

ص: ۴۵۰

۱- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۶۶۱.

۲- تاریخ فوت او چو فغان بود در حساب *** افغان ز جان خلق بر آمد ولی چه سود

انسانی، در اصل صفاهانی است و در طب شاگرد صدر الدین علی شیرازی. (۱)

مطلع زیر از اوست:

دامن از من چه کشی ای به توام عهد درست *** تا قیامت مه من، دست من و دامن توست

حاج شیخ جمال الدین نجفی

فرزند حاج شیخ محمد باقر. عالم جلیل، از رؤسای علمای اصفهان، در سال ۱۲۸۴ متولد شده، در خدمت پدر خود در اصفهان، و حاج میرزا حبیب الله رشتی و آخوند خراسانی در نجف تحصیل نموده، سپس به اصفهان مراجعت کرد، در جنگ بین الملل اول در سال ۱۳۳۲ روسها به طهرانش بردند، و تا اواخر عمر در آنجا ساکن، و از مراجع عالیقدر به شمار می رفت.

یکی دو سال قبل از وفات به اصفهان معاودت نموده، در شب یکشنبه ۲۵ جمادی الاولی سال ۱۳۵۴ وفات یافته، در بقعه تکیه مادر شاهزاده مدفون گردید. (۲)

مشارالیه از علماء متنفذ و محبوب القلوب عند الخواص و العوام بود، شب های جمعه در تخت فولاد در تکیه میرزا رفیعا احیا می گرفت،

۱- تحفه سامی: ۵۲.

۲- جهت اطلاع از شرح احوال این عالم مجاهد رجوع شود به: تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان جلد ۳ و مکارم الآثار ج۷.

و جمعی کثیر در آن شرکت می نمودند، در اصفهان در مسجد شیخ لطف الله، و در طهران، مسجد سید عزیزالله امامت می فرمود.

ماده تاریخ وفاتش را دانشمند بزرگوار آقای معلم حبیب آبادی ضمن قطعه ای فرماید:

به ماه و سال تاریخش معلم *** بگفت این شعر با حالی مرفّه

جمادیّ یکم در بیست و پنجم *** جمال دین به جنّت رفت ناگه

در مقالات الحنفاء (:۲۴۷) درباره او گوید: آن جناب در اواخر عمر، در اوقات مختلفه از حقایق عرفان راز می جست، و مولانا شمس العرفا شمّه ای از عوالم درویشی را در اواخر با ایشان در میان گذارده بود. [!]

مادرش مخدّره ای از سادات اخوی طهران، (۱) و زوجه اولیه اش دختر مرحوم حاج آقا محسن عراقی (۱۳۲۵-۱۲۴۷) عالم معروف بود.

حاج سید جمال الدین صهری

فرزند حاج سید جعفر میر دامادی سدهی.

واعظ کامل، و عالم فاضل، و ادیب شاعر. در سال ۱۳۲۱ در قریه ورنو سفادران از قرای ثلاثه سده ماربین متولد گردیده، در اصفهان خدمت اساتید [ی چون: آیه الله ارباب، سید علی نجف آبادی، شیخ محمد حکیم] تحصیل نموده، (۲) سپس جهت ارشاد و هدایت مردم به منبر رفته، و الحق واعظی بلیغ و شیرین بیان بود، و چئن به آنچه می گفت،

۱- زندگانی آیه الله چهار سوقی. ۱۵۴.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۳۰۹.

خود معتقد بود، بیانش بیشتر مؤثر واقع می شد.

سال ها در خوزستان ساکن، و در اواخر به اصفهان مراجعت نموده، محبوبیتی غریب داشت، و مورد احترام و اکرام عموم طبقات بالاخص علما و خطبا بود.

سرانجام در بعد از ظهر پنجشنبه هفتم ربیع الثانی ۱۳۸۸ وفات یافته، جنازه روز جمعه با تجلیل کامل و مشایعت عموم طبقات بر سر دست به سده (۱۸ کیلومتری اصفهان) منتقل شده، در مقبره خانوادگی جنب پدر مدفون گردید.

دیوان قصاید و غزلیاتش به نام الفین صهری است و به طبع نرسیده است. (۱)

آقا جمال خوانساری

جمال الدین محمد بن آقا حسین بن جمال الدین محمد خوانساری.

عالم جلیل، و فاضل محقق بی بدیل، در حکمت و کلام و فقه و اصول از اساتید به شمار می رفته، و ریاست علمی شهر اصفهان در زمان او منحصر به او بوده.

در خدمت پدر و دایی خود مرحوم ملا محمد باقر سبزواری تحصیل نموده، و از ملا محمد تقی مجلسی اجازه دارد.

تألیفات و مصنفات زیادی (۲) دارد، از آن جمله است: ۱- اختیارات

۱- مخزن الادب تألیف راجی سدهی معاصر، نسخه خطی.

۲- رجال اصفهان: ۸۸، روضات الجنات: ۱۵۵، ریحانه الادب ۵۴:۱، قصص العلماء ۲۶۵، الکنی و الالقاب ۱۳۷:۲ و دیگر مواضع. (م).

الأیّام ۲- اصول دین * تـاج الـتراجم در تفسـیر قرآن (۱) ۳- ترجمه الصـلاه ۴- ترجمه فصول المختـاره تألیف علم الهـدی ۵- ترجمه مفتاح الفلاح شیخ بهائی ۶- حاشیه تهذیب الحدیث ۷- حاشیه شرایع ۸- حاشیه شرح اشارات ۹- حاشیه شرح لمعه ۱۰- حاشیه شرح مختصر الاصول ۱۱- حاشیه شفا ۱۲- حاشیه من لا یحضر ۱۳- حیاه الاموات ۱۴- حاشیه بر حاشیه ملا میرزا جان بر شرح مختصر الاصول ۱۵- حاشیه بر حاشیه خفری ۱۶- رساله در نیّت ۱۷- شـرح غرر و درر عبدالواحد آمدی * شرح فارسی در مفتاح الفلاح، و شاید همان حاشـیه باشد ۱۸- شـرح احادیث طینت، به نام شاه سلطان حسین ۱۹- شرح حدیث بساط ۲۰- کتـابی در نمـاز جمعـه، و در آن وجـوب آن را رد کرده است. ۲۱- کتـابی در زیارات حضـرت رضا (علیه السـلام) که به طبع رسیده است؛ و غیره.

مؤلف ریحانه الادب بنابر آنچه در امل الامل و روضات وی را در باب جیم عنوان کرده است احتمال می دهد که نام او جمال الدین باشد نه محمد، لکن در مقدمه زیارت نامه صـریحاً فرماید: کمینه داعیان دوام دولت قاهره، المفتاق الی رحمه الله الباری، جمال الدین محمد بن حسین الخوانساری.

ص: ۴۵۴

۱- مرحوم محـدث ارموی می نویسـد: این کتاب به هیـچ وجه به آقا جمال ربط نـدارد، بلکه کتابی است که شـخص دیگر که خیلی گم نام و بی قدر و منزلت بوده و متوطن اصـفهان نیز نبوده ترجمه کرده است. ر.ك: شرح غرر و درر آمدی ج۱، مقدمه ص (قح).

صاحب عنوان در ۲۶ رمضان المبارک سال ۱۱۲۵ وفات یافته، (۱) ، در بقعه تکیه والد معظم خود در تخت فولاد مدفون گردید. (۲)

شوخی ها و ظرافت ها و خوش طبعی های زیادی از او نقل شده است، و گویند: کتاب «کلثوم ننه» یکی از تألیفات ایشان است.

جمال الدین محمد اصفهانی

معروف به جواد اصفهانی ابو جعفر بن علی بن ابو منصور، در دیوان سلطان محمود سلجوقی به سمت مأمور عرض حال، برقرار بوده، چون اتابک زنگی (۳) تولیت موصل یافت او را از اصفهان برده، وزارت داد.

مردی کریم و بخشنده و منشأ خدمات بزرگ بوده، مورد حسد قرار گرفته، در سال ۵۵۸ یا ۵۵۹ در زندان قطب الدین مودود بن زنگی وفات

۱- به نوشته وقایع السنین و الاعوام: فوت «فاضل عالم تقی نقی عامل آقا جمال» در ماه مبارک رمضان سال ۱۱۲۲ ق واقع گشته. در آخر نسخه ای از رساله صلاه الجمعه از آثار او، کاتب (محمد مهدی بن محمد حسین حسینی) این عبارت را نگاشته: لقد غربت شمس مصنّفه نور الله تربه و اعلی فی علیین رتبته فی لیله الاحد ثانی شهر رمضان المبارک سنه ۱۱۲۲ ر.ک: تراجم الرجال ۲:۳۸۹.

۲- به نوشته مرحوم مؤلف: قبر حاج شیخ اسدالله فهامی (از مخصوصین مرحوم آیه الله فشارکی) مابین قبر مرحومین حجتین آیتین: آقا جمال الدین و آقا حسین خوانساری قرار دارد، و در موقع دفن مشارالیه، قبر به قبر علامه محق خوانساری باز شده، و عده ای جسد مبارک علامه خوانساری را صحیح و سالم مشاهده کردند. سیری در تاریخ تخت فولاد: ۱۱۱.

۳- آگهی شهان از کار جهان ۱:۲۶۳.

یافته، در مدینه طیّبه به فاصله شش ذراع از قبر مطهر رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) مدفون گردید.

وی بانی آثار خیریه از پل ها و غیره بوده، آثار زیر را به نام او ثبت کرده اند:

۱- بنای مسجد خیف در منی ۲- بنای حجر اسماعیل به طرف کعبه ۳- بنای مسجد در کوه عرفات ۴- بنای قلعه شهر مدینه ۵- ساختن برکه های آب و سقا خانه ها در عرفات ۶- زینت طلا کاری کعبه مطهره؛ و غیره.

به همین جهات، او را معمار الحرمین لقب داده اند. از اقطار جهان (۱) به آوازه کرمش روی به آستانه او نهاده، و در سال قحطی تا دستار و جامه خود را به درویشان داده، و در اصفهان تعمیر مسجد آقاسی نموده.

خاقانی قصیده اصفهان و مثنوی «تحفه العراقین» را در سال ۵۵۱ به نام او سروده.

جنازه اش را به دستور اسدالدین شیر کوه بنا بر معاهده ای که داشت از موصل تا مدینه سر دست بردند.

در آثار الوزراء عقیلی (:۳۵۸) گوید: خاقانی قصیده شینیّه خود را که «باکوره الاثمار و مذکوره الاسحار» گویند به نام و در مدح وی گفته، و خواص مکه این قصیده را به زر نوشتند.

برای اطلاع بیشتر از حالات او به وفیات الاعیان، و کامل ابن اثیر، و تاریخ سلاجقه عماد کاتب و دیگر مواضع مراجعه شود.

۱- تاریخ اصفهان و ری: ۱۲۵.

سید جمال الدین واعظ اصفهانی همدانی

معروف به صدر الواعظین، فرزند سید عیسی بن محمد علی موسوی عاملی اصفهانی. ساکن همدان، در حدود سال ۱۲۷۹ در همدان متولد، (۱) و در رجب ۱۳۲۶ در بروجرد کشته شد.

وی از وعاظ طراز اول ایران، و از عوامل مهم [!] مشروطیت است. (۲) وی در سال ۱۳۰۰ رساله قضا و قدر از کتاب «کلمات مکنونه» فیض کاشانی (۳) را به دستور استادش شیخ علی نوشته است.

از آثارش علاوه بر سخنرانی ها و مطالبی که در مجالس عمومی درباره مشروطیت گفته، رساله «لباس التقوی» نیز در شیراز به طبع رسیده است.

پدرش: سید عیسی بن محمد علی (سید محمد علی برادر علامه فقیه آقا سید صدر الدین عاملی اصفهانی است) عالم و فاضل، و ساکن همدان بوده، و شاعر و ادیب است.

وی مؤلف «الزهره الستّیه» مثنوی فارسی در مدح پیغمبر و حضرت امیرالمؤمنین و ائمه طاهرین (علیهم السلام) می باشد. کتاب در ۵۰ صفحه هر صفحه ای پنجاه سطر است. (۴)

* جناب، میرزا ابوطالب فرزند میرزا نصی. شاعر و ادیب و خطاط

۱- الذریعه ۲۹۳:۱۸.

۲- ابراهیم صفایی می نویسد: سید وسعت مشرب داشت و با فرقه های مختلف در صلح و صفا بود. گاهی دم از درویشی می زد، وقتی با بابی ها و ازلی ها نرد دوستی می باخت.

۳- فهرست رضویّه ۱۴۰:۴.

۴- الذریعه ۷۵:۱۲.

بوده، و در عهد شاه سلطان حسین صفوی در اصفهان می زیسته، و خط شکسته را به خصوص استادانه می نوشته. (۱) فوتش در ۱۱۰۵ روی داده. (۲)

از اشعار اوست:

نه به وصل یار طاقت نه به هجر تاب دارد *** چه کنم چنین دلی را که مرا خراب دارد

خبر از جناب داری که ز دوری تو شبها *** نه به دل قرار و طاقت نه به دیده خواب دارد

جناب

مرحوم حاج میر سید علی بن میر محمد باقر بن میر محمد حسین حسینی، معروف به جناب.

در ۲۵ ذی حجه الحرام سال ۱۲۸۷ در اصفهان متولد، و در شب جمعه ۳۰ شوّال ۱۳۴۹ در طهران وفات یافته، در صحن امام زاده عبدالله در قصبه حضرت عبدالعظیم (علیه السلام) مدفون گردیدو

وی از مشاهیر رجال ادبی و ریاضی اصفهان است که در نزد علمای این سامان، فقه و اصول و حکمت و طب، به خصوص ریاضی را آموخته، و در هیئت جدید و قدیم سر آمد معاصرین گردید. تمام عمر خود را صرف تحصیل علوم و اشاعه آن، و تنویر افکار از راه روزنامه و کتاب و تدریس فرمود.

ص: ۴۵۸

۱- ریحانه الادب ۱:۴۳۰.

۲- بنا به تحقیق آقای نصر اللهی وی همان میرزا ابوطالب حیات است که قبلاً عنوان شد و سال فوت او (۱۱۳۵) است.

سال ها رنج برده تا کتابی در تاریخ و جغرافیا و رجال اصفهان تألیف نموده به نام ۱- الاصفهان، در ده مجلد، که فقط جلد اول آن به طبع رسیده است. ۲- روزنامه الجناب، شماره اول آن در شهر شوّال ۳۲۴ منتشر شده، ظاهراً ۹ شماره به طبع رسیده است. ۳- الاصفهان، کتاب تاریخی راجع به اصفهان ۴- راهبر مسافر اصفهان، جزوه کوچکی است در ۴۷ صفحه ۵- ترجمه قسمتی از سفر نامه شاردن فرانسوی راجع به اصفهان که در پاورقی کتاب الاصفهان به طبع رسیده ۶- مقالات مطبوعه در روزنامه های اصفهان؛ و غیره.

جناب

میرزا فتح الله جناب، از بزرگان عهد صفوی بوده که زمان نادر شاه را نیز درک کرده، نسبش به امیر نجم ثانی [از امرای شاه اسماعیل صفوی] می رسد. شاعر و ادیب بوده، و سرانجام در ۱۱۴۶ در جاده بین طهران و کاشان به دستور نادر شاه کشته شده است. (۱)

از اشعار اوست:

اگر زنم به لب از دست آن نگار انگشت *** شود چو غنچه ز خون دلم نگار انگشت

حاج ملا محمد جواد آدینه

حکیم فقیه زاهد، از مبرزّین شاگردان مرحوم جهانگیر خان قشقائی

۱- ریحانه الادب ۱:۴۳۰ و مجمع الفصحاء ۲:۹۲.

بوده، و خود از مدرسین حکمت در اصفهان می باشد. (۱) در مدرسه صدر تدریس می فرمود و جمعی کثیر از محضرش مستفیض می شدند.

در رجب سال ۱۳۳۹ وفات یافته، در تکیه آقا شیخ مرتضی ریزی در اطاق سوم سمت مشرق مدفون گردید.

تذکر: در ماه رجب این سال سه عالم بزرگوار از علمای اصفهان وفات یافتند:

۱- آقا جمال الدین چهار سوقی

فرزند مرحوم آقا میرزا محمد هاشم، و مجاز از پدر (۲) خود و امام مسجد آقا میرزا محمد هاشم پس از فوت پدر.

۲- حاج میرزا محمد رضا [رضوی خوانساری] (۳)

فرزند سید عبدالرسول رضوی خوانساری، از علمای کاملین، و فقها و مدرسین اصفهان، و مصحّح مجلدات وافی و مستند و بحار الانوار، و برخی دیگر از کتب، در هنگام طبع، در شب ۲۷رجب [وفات یافت].

قبرش در تکیه آقا سید محمد ترک در تخت فولاد.

۳- حاج ملا جواد آدینه

مرحوم حاج میرزا حسن خان انصاری در ماده تاریخ آنها گفت:

۱- رجال اصفهان: ۸۵ و نقباء البشر: ۳۱۶.

۲- زندگانی آیه الله چهار سوقی: ۱۱۹.

۳- رجال اصفهان: ۴۰.

تاریخ گفت جابری از نصّ دو خبر *** اینک عجب سه ثلمه با سلام در رجب

شیخ محمد جواد محقّق اصفهانی حائری

عالم فقیه ادیب، و شاعر زاهد، از مدرّسین ادبیات در کربلا، و ساکن مدرسه حسن خان بوده، و عمری به فقر و استغناء زندگی فرموده، و جمعی از فضلا و مستعدین در خدمتش تحصیل نموده.

گاهی به مقتضای حال، اشعاری می سروده و در آنها «قدسی» و «محقق» تخلّص می نموده. قسمتی از اشعارش به طبع رسیده.

در مقدّمه دیوانش گوید: متبحّر در علوم عربیت، و شاخص در ادبیت، و استاد نحو و منطق و علم کلام، و مبرّز در معقول و منقول، و با آن که فقیه فاضلی بود، جنبه شعر و ادبیتش غالب بر سایر معلوماتش می نمود.

در ۱۳۲۸ وفات یافته، در صحن مطهر حسینی (علیه السلام) مدفون گردید.

از اشعار اوست:

در بزم دهر عیش میسّر نمی شود *** زین جام می گلوی کسی تر نمی شود

هرگز کسی ز آینه جام در جهان *** دارای عصر خویش و سکندر نمی شود

نفس اژدری است تا نشود کشته ای حکیم *** در دست، گنج عقل میسّر نمی شود

ص: ۴۶۱

شیخ محمود جواد اصفهانی

از مدرسین و علمای اصفهان بوده، و عده ای در اصفهان در خدمتش تلمذ می نموده اند که از آن جمله است: شیخ محمد حسین بن میرزا محمد علی مقدس اصفهانی، و این شاگرد از استاد خود ثنای بلیغ می نموده و استاد در حدود سال ۱۳۴۵ وفات یافته است. (۱)

و شیخ محمد حسین نامبرده نیز از فضلای نجف به شمار می رفت، و در شوّال سال ۱۳۸۶ در نجف وفات یافته، در آن ارض اقدس مدفون گردید.

حاج محمد جواد بید آبادی عارف سرجویی

عارف و محقق، از مشایخ سلسله ذهبیّه در اصفهان، و دارای نفسی قدسی بوده، عده ای از بزرگان این شهر به او ارادت می ورزیده اند.

در ۱۰ مه صفر سال ۱۳۴۴ به سن قریب به نود در کربلا وفات یافته، و هم آنجا مدفون گردید.

میرزا جواد چهار محالی اصفهانی

در جوانی به کرمان رفته و در آنجا متوطّن گشته و گوشه نشین و مسکنت گزین گردید، و همانجا در سال ۱۲۳۳ وفات یافته. (۲)

وی از معاصرین حسین علی شاه عارف اصفهانی است.

شاعر و ادیب بوده و به نام خود تخلص می کرده، دیوانی دارد. (۳)

ص: ۴۶۲

۱- نقباء البشر: ۳۱۶.

۲- طرایق الحقایق ۳:۱۱۲.

۳- سال وفات او در تذکره اختر ۱۲۲۳ و در سفینه المحمود ۱۲۳۰ ذکر شده و تاریخ مذکور در متن کتاب نادرست است.

از اشعار اوست:

شد یار یار دیگران، با دیگران یاریش بین *** با عاشقان شد سرگران، عاشق نگهداریش بین

در طرف باغ و بوستان می می کشد با این و آن *** وز من همی دارد نهان، مستی و هشیاریش بین

جواد مجد زاده صهبا

فرزند شیخ احمد مجد الاسلام کرمانی. فاضل و ادیب و شاعر. (۱)

پدرش اهل فضل و دانش و ادب و شاعر و نویسنده، و از آزادی خواهان صدر مشروطیت بوده، و روزنامه ندای وطن را در طهران منتشر می نموده.

دیگر از روزنامه هایی که او منتشر می نموده روزنامه ادب (۲) است، و از آثارش: منظومه «شهر خاموشان» راجع به اوضاع عدلیّه است.

و از اتفاقات مهم زندگی او تبعید شدن ایشان به کلات نادری در زمان عین الدوله می باشد که در این مسافرت حاج میرزا حسن رشدیه و میرزا آقا اصفهانی با ایشان همراه بوده اند.

مجد الاسلام در رمضان سال ۱۳۴۱ در کرمان وفات یافته است.

مرحوم صهبا در ۱۲۸۶ خورشیدی (۱۳۲۵ قمری) در کرمان متولد شده، و در صبح دوشنبه نهم جمادی الثانیه ۱۳۶۴ در اصفهان وفات

ص: ۴۶۳

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۳۱۷.

۲- تاریخ جراید و مجلات ۲۹۲:۴ و ۸۹:۱.

یافته، در تکیه بابا رکن الدین در اطاق مجاور بقعه مدفون گردید.

مشارالیه تحصیلات خود را در کرمان و طهران به پایان رسانیده، و سپس مدتی در شیراز و شاپور و کازرون مأموریت یافته، و در چند سال آخر عمر به اصفهان منتقل گردیده، امور باستان شناسی اصفهان بدو محول گردید، و در حفظ آثار باستانی این شهر مانند یک اصفهانی دلسوز و علاقمند خدمت نموده، به طوری که مردم این شهر بدو دلبستگی یافته و او را یک نفر اصفهانی متولد در کرمان می دانستند.

کتب زیر از اوست:

۱- یک دوره کتاب تاریخ و جغرافیا جهت دبیرستان ها ۲- آثار تاریخی ایران ۳- حافظ شیرین سخن ۴- دیوان اشعار ۵- روزنامه سرنوشت که به مدت دو سال در اصفهان منتشر می شد.

از اشعار اوست:

گر چه دارا در غمش جز ناله شبگیر نیست *** ناله شبگیر ما را در دلش تأثیر نیست

دل چه می خواهد ز جان من که در دام بلا *** خود گرفتار آمد و خود کرده را تدبیر نیست

آقا سید محمد جواد دهکردی

امام جمعه دهکرد، فرزند سید محمد باقر حسینی. عالم فاضل جلیل، در اصفهان و نجف تحصیل علوم نموده، و در شهرکرد به ترویج

دین و شریعت پرداخته، (۱) در سال ۱۳۱۰ وفات یافته. (۲)

برادرش آقا سید احمد نوربخش در ماده تاریخ وفاتش گوید:

به تاریخ گویند با پنج تن *** بخلد است آقا محمد جواد

شیخ محمد جواد فریدنی

فرزند شیخ علی اصغر. از فضلا و مدرسین اصفهان، و ساکن مدرسه عربان بوده، و سطوح فقه و ادبیات تدریس می نمود.

در ۴ شنبه ۱۲ جمادی الاولی سال ۱۳۷۵ وفات یافته، در صحن تکیه آقا سید محمد لطیف خواجوئی مدفون گردید. (۳)

سید محمد جواد مسائلی

زنجانی فرزند سید محمد (۴) (بن سید محمد باقر فرزند میرزا علی نقی) (۵) عالم فاضل، و فقیه اصولی کامل، از شاگردان شیخ انصاری بوده،

۱- رجال اصفهان: ۱۷۷.

۲- وی از شاگردان میرزا محمد هاشم چهار سوقی، میرزا محمد حسن نجفی و شیخ محمد باقر نجفی بوده و از اساتید خود اجازه اجتهاد داشته و مورد علاقه و ارادت شدید مردم چهارمحال بوده است. بدون مطهر او ۳ سال پس از دفن، به صورت سالم و تغییر نیافته به عتبات عالیات حمل گردید. شناخت سرزمین چهار محال ۱۵:۲.

۳- وی به جز شیخ محمد جواد اصولی فریدنی، از فضلا و مدرسین اصفهان، متوفای: ۱۴۰۰ هـ.ق، و مدفون در تخت فولاد، و نیز از غیر از شیخ محمد جواد فریدنی از علما و فقهای ساکن نجف اشرف، متوفای: ۱۳۸۵ هـ.ق و مدفون در شهر مقدس قم است.

۴- الذریعه ۴۹۴:۴.

۵- صاحب «توضیح الفرائد» سید محمد جواد مسائلی فرزند سید محمد آذربایجانی خوئی معروف به سید محمد ترک است، و سلسله نسب مذکور در متن بر اساس اشتباهی است که در چاپ اول ذریعه رخ داده. عبارت صحیح الذریعه که در چاپ دوم اصلاح شده چنین است: و لیس هو ابن السید محمد باقر بن المیرزا علی نقی المذکور فی تذکره القبور: ۴۱. به جز نسخه مذکور از «توضیح الفرائد» که به نوشته صاحب الذریعه در کتابخانه سید محمد یزدی موجود بوده، جلد دوم آن که از مبحث شک تا آخر بحث اصاله البرائه را در بر دارد در کتابخانه جامع گوهرشاد موجود است. ر.ک: فهرست نسخه های خطی گوهر شاد ۱۹۵۷:۴.

و حاشیه ای بر فرائد الاصول استاد خود نوشته به نام «توضیح الفرائد»، از اول حجیت قطع تا آخر حجیت مظنّه. در سال ۱۲۸۸ از نوشتن آن فراغت حاصل نموده است.

میرزا جهان بخش نهاوندی اصفهانی

نامش محمد جواد، و معروف به میرزا جهانبخش است.

عالم و ادیب و منجم بوده، و در اصفهان سکونت داشته، رساله در استخراج خط نصف النهار (۱) جهت شاگردش سید عباس بن سید علی موسوی شاهرودی متوفی در سال ۱۳۴۵ در مشهد تألیف نموده است.

صاحب عنوان در سال ۱۳۳۴ وفات یافته است.

جهاد اکبر

آقا سید علی بن سید جعفر خراسانی. فاضل و ادیب، از آزادی خواهان و

۱- الذریعه ۶۵:۱۱.

روزنامه نویسان صدر مشروطیت (۱) بوده، در ۱۹ جمادی الاولی سال ۱۳۶۵ وفات یافته، در تخت فولاد جنب فاضلان مدفون گردید.

مرحوم جهاد اکبر مدتها به سمت مدّعی العموم (۲) در دادگستری یزد خدمت نموده.

مرحوم آیتی در رثا و ماده تاریخ وفاتش گوید:

کس در جهان نیامده کز این جهان نرفت *** کس خانمان نساخت کز آن خانمان نرفت

سال وفات خواستمش پیر عقل گفت *** جز با جهاد اکبر کس بر جنان نرفت

روزنامه جهاد اکبر مدت دو سال یا کمی بیشتر منتشر می شده، و نویسندگی آن به عهده میرزا محمد علی علم فرزند آخوند ملا علی اکبر فشارکی بوده که مردی فاضل و دانشمند بوده، و قبل از سال ۱۳۶۰ در اصفهان وفات یافته است.

جهانگیر خان قشقائی

فرزند آقا محمد خان درّه شوری. از اعاظم حکما و متألّهین، و اجلّه فلاسفه و مرتاضین بوده، در اوایل عمر اندکی تحصیل علوم نموده، به سن چهل سالگی به اصفهان آمده، و شوق تحصیل علم در او ایجاد شده، به تحصیل معقول و منقول پرداخته، (۳) نزد آقا محمد رضا حکیم قمیشه ای و

۱- رجال اصفهان: ۲۰۷.

۲- تاریخ جراید و مجلات ۲:۱۷۸.

۳- رجال اصفهان: ۳۹.

میرزا محمد حسن نجفی و جمعی دیگر تحصیل نموده، و عده ای کثیر از علمای اصفهان افتخار شاگردی او را دارند، و آن حکیم دانشمند از جمیع جهات ممتاز بوده، در علم و اخلاق زکیه بر عموم علما تفوق داشته، و در مدرسه صدر ساکن بوده، و عمری را به تجرد و قناعت گذرانیده، و تا آخر عمر، لباس ایلی خود را تغییر نداده، و به عبا و عمامه ملبس نگردیده.

در ۱۲۲۳ (۱) متولد، و در شب یکشنبه ۱۳ رمضان المبارک سال ۱۳۲۸ در اصفهان وفات یافته، در تکیه آقا سید محمد ترک، اول تخت فولاد مدفون گردید. وی مؤلف شرحی است بر نهج البلاغه، و اشعاری دارد.

ماده تاریخ وفاتش را جابری چنین می گوید:

«جهانگیر نزد خدای جهان شد»

چنگیز میرزا

فرزند حاج محمد ولی میرزا قاجار، ادیب فاضل، مؤلف کتاب لمعات ناصری (۲) در ۱۴۰ صفحه، در تاریخ ۱۸ ربیع الاول ۲۶۷ از تألیف آن فراغت یافته است.

چهره نما

حاج عبدالمحمد مؤدّ السلطان ایرانی پور علی زاده، ادیب فاضل، و

۱- دانشمندان و سخن سرایان فارس ۲:۱۶۱.

۲- الذریعه ۱۸:۳۴۷.

شاعر و نویسنده و مورخ، در اصفهان متولد شده، و در این شهر مقدمات علوم را آموخته، به مصر مهاجرت نموده، و تا آخر عمر در آنجا ساکن بوده، و از محترمین ایرانیان ساکن مصر به شمار می رفته. روزنامه چهره نما را در آنجا می نوشته، و مدت سی و دو سال مرتباً انتشار داده است. (۱)

در حدود سال ۱۲۹۱ متولد، و در اول شعبان ۱۳۵۴ در قاهره وفات یافته، و هم در آنجا مدفون گردید.

۱- احقاق الحق ۲- امان التواریخ ۳- پیدایش خط و خطاطان ۴- زردشت باستانی و فلسفه او ۵- فؤاد التواریخ.

میرزا حبیب الله اصفهانی

ادیب فاضل، و شاعر و نویسنده زبان شناس، از اهالی بن (به کسر اول) چهار محال بوده، در اسلامبول می زیسته، و در آنجا به تدریس زبان فارسی اشتغال داشته.

کتب زیادی نوشته که عبارت است از:

۱- برگ سبز ۲- دبستان فارسی، راجع به دستور زبان فارسی ۳- دستور سخن ۴- راهنمای فارسی ۵- غرایب عقاید ملل؛ (۲) و غیره.

شرح حال نسبتاً مفصلی از او در کتاب سواد و بیاض مذکور است، طالبین مراجعه نمایند.

ص: ۴۶۹

۱- تاریخ جراید و مجلات: ۲:۱۹۸.

۲- نقباء البشر: ۳۵۳ و الذریعه ۱:۱۶۰.

مولی حبیب الله عباس آبادی

ساکن عباس آباد اصفهان، و در عقلیات، مشهور زمان بود. نتایج افکار حکما را با معارف اصحاب شهود تطبیق نموده، و به مشرب و مسلک صوفیه انس و عادت گرفته، در اصفهان در جوار رحمت الهی رسید.

این بیت از اوست:

ما را ز خداوندی لطف تو همین بس ** کز بندگی همچو منی عار نداری

حاج ملا حبیب الله رئیس الواعظین

عالم فاضل، و واعظ کامل، سال ها در اصفهان مردم را موعظه و ارشاد نموده، از شاگردان میرزا محمد حسن نجفی، و حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی، و آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی و دیگران بوده.

در سال ۱۳۳۱ وفات یافته، (۱) در تخت فولاد مدفون گردید.

فرزندش: مرحوم آقا حسن رئس زاده فاضل و ادیب و شاعر بوده، و «رئیسی» تخلص می نموده. واعظی صالح بود.

در ۲۶ شوال ۱۳۸۶ وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید.

حبیب الله صفاهانی

مولف کتاب «شرح اسماء الله الحسنی»، (۲) معاصر با شاه عباس ثانی

ص: ۴۷۰

۱- رجال اصفهان: ۲۰۷.

۲- فهرست کتب خطی کتابخانه های اصفهان: ۳۱.

صفوی، کتاب خود را در سال ۱۰۶۱ به نام این پادشاه نوشته است. بیشتر از این از حالاتش معلوم نیست.

* حبیب الله اصفهانی ادیب فاضل، (۱) مؤلف کتاب عوائد الملک. (۲)

سید حبیب الله موسوی اصفهانی

عالم جلیل، استاد و شیخ روایت شیخ عبدالنبی تویسرکانی مؤلف «لئالی الاخبار» است. (۳) تاریخ اجازه ۱۲۷۷ می باشد، وفات او پس از این تاریخ است. صورت اجازه در آخر «لئالی الاخبار» به چاپ رسیده است.

شیخ حبیب الله نائینی

فرزند ملا ابراهیم. از علما و فضلای ساکن اصفهان، و در دستگاه آقایان مسجد شاه بود؛ و خدمت آنان تحصیل نموده، در سال ۱۳۴۸ وفات یافته، در تکیه ملک نزدیک قبر استادش آخوند کاشی (۴) مدفون گردیده است.

میرزا حبیب الله اصفهانی

فرزند میرزا عبدالله. عالم و فاضل و ادیب و نویسنده بوده، در سال

۱- الذریعه ۳۵۵:۱۵.

۲- وی همان میرزا حبیب الله اصفهانی معروف به افندی، ساکن اسلامبول است که به نوشته الذریعه در سال ۱۳۱۵ وفات نموده. ر.ک: الذریعه ۳۱:۱۶ و ۱۷۹:۷.

۳- الکرام البرره: ص۲۹۹.

۴- رجال اصفهان: ۲۰۷.

۱۱۰۶ وفات یافته. وی مؤلف کتاب: «توصیف الوزراء» است که آن را رجال میرزا حبیب الله نیز گویند، (۱) در احوال و زاری دولت صفویه.

ظاهراً وی سید نور الدین حبیب الله نسّابه اصفهانی است. (۲)

شیخ حسن بروجنی اصفهانی

عالم جلیل، و رجالی کبیر، مولف کتابی در رجال، (۳) و آن تعلیقه ای است بر مشیخه من لا یحضر. در سال ۱۲۵۷ از کتابت آن فارغ شده، و در آن تحقیقات زیادی درباره رجال نموده است.

میرزا حسن چینی

معروف به مولانا، از فلاسفه مشهور است، و در اصفهان حکمت متعالیه را تدریس بلکه تأسیس می فرموده. (۴) از شاگردان ملا علی نوری بوده،

ص: ۴۷۲

۱- الذریعه ۴۸۹:۴ و دهم.

۲- مرحوم مؤلف در ملحقات رجال اصفهان (۱۹۲:) می نویسد: فایده: تاریخ سلطانی از تألیفات حسن بن سید مرتضی حسینی استر آبادی است که در اواخر زمان صفویّه در زمان شاه سلطان حسین صفوی در اصفهان تألیف شده، و ۳ قسمت است: اول: تاریخ سلاطین قبل از اسلام. دوم: احوالات حضرت رسول و ائمه اطهار (علیهم السلام)، و در آن بسیاری از امام زادگان اصفهان را نقل نموده و بیشتر آنان را از «تذکره شیخ نور الدین حبیب الله نسابه عاملی» نقل نموده که ما تمام آن را در رساله شجره طیبه که جهت امام زادگان مدفون در اصفهان می باشد نقل نموده ایم. سوم: در تاریخ سلاطین صفویه است.

۳- الکرام البرره: ۲۹۶.

۴- المآثر و الآثار: ۲۳۶، الکرام البرره: ۲۹۵.

و پس از وفات استاد، تدریس معقولات بدو منتهی شده، ظاهراً در ۱۲۶۴ وفات یافته.

میرزا ابوالحسن جلوه را از شاگردان او نوشته اند.

شیخ حسن دشتکی

عالم فاضل، از شاگردان حاج میرزا بدیع درب امامی، و آخوند محمد حسین کرمانی، و آقا سید محمد باقر درچه ای بوده. در مدرسه جدّه، ساکن و سطوح فقه و ادبیات تدریس می نمود.

در سال ۱۳۴۴ وفات یافته، (۱) در تخت فولاد مدفون گردید.

ملا حسن ریزی

از مبرّزین شاگردان حاجی آباده ای و ملا حسین علی تویسرکانی، عالم فاضل بوده، در شب عاشورای سال ۱۲۹۹ وفات یافته، در بقعه تکیه آباده ای (۲) مدفون گردید.

میرزا حسن شوکت

اصلاً اصفهانی است، فاضل ادیب، در سفارت عثمانیّه به نگارشات می پرداخته، در نظم و نثر استاد بوده، (۳) و تاریخ پطر کبیر را که میرزا

۱- رجال اصفهان: ۳۰۷.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۸.

۳- المآثر و الآثار: ۲۹۲.

رضا مهندس باشی ترجمه کرده، او انشا نموده است.

در مجمع الفصحاء (۲۴۸:۲) گوید: شوکت شیرازی، و هو شمس الدین حسن، سپس شرحی مختصر راجع به فضایل و کمالات او نوشته.

از اوست:

تا گشودی گره ز زلف دراز *** گره از کار عاشقان شد با

گه به دل گه به دیده ای ساکن *** تا چه خواهی از این نشیب و فراز

در کتاب دانشمندان و سخن سرایان فارس نامی از او ذکر نشده، و این خود مؤید اصفهانی بودن اوست.

امیر سید حسن طالقانی

از اعاظم علما، و اکابر عارفان، [به نوشته حزین:] در هیچ فنّی از علوم نبود که او را استحضاری به کمال نباشد، مسائل حکمت را بـا مشاهـدات صوفیه انطباق داده، قوّت تقریر و مباحثه اش به مثابتی بود که احـدی از اصـحاب جـدل را نزد او یارای سـخن گفتن نبود. بعض طلبه ظاهر، وی را غایبانه به عقاید غیر مستفاده از شـرع اقدس نسبت می دادند. (۱) در اصفهان رحلت نمود. (۲)

۱- تاریخ حزین: ۱۶۹.
۲- مرحوم مؤلف در کتاب سیر در تاریخ تخت فولاد (:۱۱۵) مـدفن وی را تکیه خرابه واقع در جنب تکیه میرزا رفیعا که بعداً جزو اراضـی فرودگاه و تخریب شـده می داند، و از دیگر مدفونین در آنجا سـید محمد کاظم بن سـید حسـین طالقانی (متوفی ۱۱۱۷ق) را نام می برد.

سید حسن قمیشه ای اصفهانی

عالم فاضل، از تلامـذه آقا سـید محمد کاظم یزدی و آخوند خراسانی در نجف بوده، و دارای تألیفاتی است و تقریرات اساتید خود را نیز نوشته، در ۱۳۲۷ در نجف اشرف وفات یافته است. (۱)

حاج سید حسن کاشی

اشاره

فاضل کامل، و واعظ جامع، از مشاهیر گوینـدگان و خطبای اصـفهان بوده، در قدرت بیان کم نظیر بوده. در کاشان متولد بوده و در اصفهان خدمت اساتید و بزرگان تحصیل نموده، و سال ها مردم را به مواعظ شافیه ارشاد و هدایت می نموده.

در سال ۱۲۹۵ به دسـتور ظـلّ السـلطان حاکم جابر اصـفهان کتاب در تفسـیر آیه «اولی الامر» نوشـته، و در آن اولی الامر را به حکام و سلاطین تفسیر نموده، و آن را به خرج ظلّ السلطان به چاپ رسانیده و منتشر ساخت.

انتشار کتاب در بین علما و مجتهدین سر و صدایی راه انداخته و موجب شد که چند نفر از مجتهدین بزرگ مانند: میرزا محمد حسن نجفی اصـفهانی، و حـاج سـید علی اکبر فـال اسـیری شـیرازی، و آقا میرزا محمـد باقر چهار سوقی حکم کفر او را صادر کردند. در نتیجه، حاج سـید حسن مدتی از اصفهان نفی بلده شده و به طهران رفت؛ سپس مجدداً به اصفهان مراجعت نموده و در غرّه ربیع الثانی سال ۱۳۲۰ وفات یافته، در تخت فولاد (۲) در

ص: ۴۷۵

۱- نقباء البشر: ۳۷۱.

۲- رجال اصفهان: ۴۴ و ۹۸ ظواهر الجواهر: ۲۹.

تکیه میرزا ابوالمعالی کلباسی در اطاقی مخصوص مدفون گردید.

وی علاوه بر کتاب سابق الذکر، کتابی به نام «منهج الواعظین» دارد که فرزندش مرحوم آقا اسدالله الواعظین به نام آن اشاره کرده است.

در شرح حال آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی می نویسند که در امر انتشاءات و خطب و نوشتجات، مسجّع و مقفّی می نوشته، به حدّی که جواب استفتاء و حکم را نیز چنین می نوشته است.

حکم تکفیر حاج حسن بدین عبارت بوده است: این سید کاشی، مشغول به دین تراشی، یا در متن کفر است یا در حواشی.

آن مرحوم را فرزندانی فاضل و اهل علم و منبر می بود:

۱- آقا سید اسدالله ثقه الواعظین

فاضل و ادیب و شاعر، و از محترمین اهل منبر اصفهان به شمار می رفت. کتب و رسائل چندی تألیف نموده و آن ها را در پشت جزوه های که در ترجمه و شرح حدیث کساء نوشته و به طبع رسانیده نام برده است:

۱- آثار باقریّه ۲- بغیه الامجاد فی لغات الاضداد ۳- ترجمه و شرح حدیث کساء، مطبوع ۴- درر الثمین ۵- دیوان السادات ۶- سرور العباد فی صدق المعاد ۷- سلطان المقاتل ۸- کرامه الائمّه فی معرفه الائمّه ۹- لئالی الصدق و خیر التحف ۱۰- مجمع الاحزان ۱۱- معاجز القرآن ۱۲- المعراجیّه ۱۳- منتخب اللغه؛ و غیره.

در شب شنبه ۲۶ ذی حجه الحرام سال ۱۳۸۰ وفات یافته، در اطاق پدر مدفون شد.

۲- آقا سید زین العابدین مطهری

فاضـل بزرگـوار، مؤلف کتـاب «دفنیه الـدرر» در امـام زاده هـای اصـفهان، و متوفی در ۳ رمضـان المبـارک سال ۱۳۶۰ به سـن متجاوز از ۸۵ سالگی، و مدفون در اطاق پدر.

۳- آقا میرزا محمد علی

از فضلای اهل منبر اصفهان.

مولی حسن دیلمانی جیلانی

از بزرگان و مشاهیر اهل فضل و دانش بوده، و در اصـفهان سـکونت داشـته، و در مسـجد جامع عباسی تدریس می نموده. (۱) [به گفته افندی:] دوسـتدار حکما و صوفیّه بوده، و از علوم دینی و نقلی نصـیبی نداشـته، در اواخر عمر قوای عقلانیش اختلالی یافته، و در همان اوان وفات یافته است. (۲)

مولی حسن

ادیب فاضل، مؤلّف کتاب «انشاء الصلوات» که در سال ۱۲۷۵ به چاپ

۱- اعیان الشیعه ۲۵۴:۲۱.

۲- مرقد صاحب عنوان در بقعه صاحب روضات واقع است، و بر سنگ نوشته مزار او چنین آمده: وفات عالی حضرت مرحمت و غفران پنـاه، رضوان آرامگاه، حقایق و معارف آگاه، علامه العلمائی الوحیـد فی عصـره و اوانه، الواصل الی بحار رحمه الله و غفرانه، آخوند ملا حسن الدیلمی فی سادس عشر شهر صفر ختم بالخیر و الظفر من شهور سنه اربع و تسعین و الف ۱۰۹۴.

رسیده، (۱) و در ظهر آن نوشته است: للعارف الممتحن، امین الحق، معین الاسلام المولی حسن نزیل اصفهان.

میر حسن عطار

در محله امام زاده اسماعیل عطاری می کرده، (۲) در دواشناسی استاد بوده، مثنوی به نام «خروسیّه» دارد. مردی لطیفه گو و حاضر جواب بوده، قبل از ۱۰۸۳ فوت شده است.

حاج محمد حسن واعظ

واعظ فاضل و جامع بوده، در ۲۰ ربیع الاول سال ۱۳۰۷ وفات یافته، در تکیه آقا حسین خوانساری مدفون گردیده.

از شاگردان میر سید محمد شهشهانی بوده است.

میرزا محمد حسن میر دامادی سدهی

از اعقاب میر محمد اشرف. (۳) از مبرّزین شاگردان حاج شیخ محمد علی نجفی و آقا سید محمد باقر درچه ای بوده، پس از تکمیل تحصیلات در مدرسه نیم آورد ساکن شده، و به درس و افاده علوم اشتغال جسته، ایام تعطیل به سده می رفته، و مسجد و محرابش رونقی داشته است.

۱- الذریعه ۳:۳۹۲.

۲- تذکره نصر آبادی: ۱۴۲.

۳- رجال اصفهان: ۲۳۸.

در سال ۱۳۳۲ وفات یافته، در مقبره شاهزاده ابراهیم در قریه ورنوسفادران (بن اصفهان) مدفون گردیده است.

میرزا علی محمد میردامادی

فرزنـدش: میرزا علی محمـد، عـالم فاضل زاهـد، در نزد علمای اصـفهان تحصـیل نموده، بالاخص نزد آخونـد گزی و آقا سـید محمد باقر درچه ای. در سال ۱۳۵۲ وفات یافته، در جنب پدر مدفون گردید.

* ملا حسن گیلانی: (۱) عالم و فاضل و عارف بوده، در کمال خاموشـی و آرامی سلوك نموده، و هیچ گاه بی جذبه شوق و شور نبوده. (۲)

گاهی رباعی می گفته، از آن جمله است:

نه در طلب سمور و نه اطلس باش *** در دیده اعتبار خار و خس باش

خواهی که سری برون کنی از منزل *** چون جاده تو با مال کس و ناکس باش

شیخ محمد حسن یزدی اصفهانی

فاضل جلیل، و خطیب ادیب، از فضلای قرن سیزدهم هجری است. (۳)

ص: ۴۷۹

۱- وی همان مولی حسن دیلمانی جیلانی است.

۲- تذکره نصر آبادی: ۱۵۷.

۳- الکرام البرره: ۳۰۳.

در حدود سال ۱۲۷۵ تفریظی بر کتاب «دمعه الساکبه» تألیف مولی محمد باقر دهدشتی نوشته است.

شیخ محمد حسن فرزند شیخ محمد ابراهیم، عالم و فاضل، و مؤلف کتابی است در تاریخ غزوات حضرت امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) که نسخه آن در خاندانش باقی است. (۱)

در ۱۷ محرم الحرام سال ۱۲۸۶ وفات یافته، در ایوان شمالی بقعه آباده ای در تخت فولاد (۲) مدفون گردیده است.

[شیخ محمد علی اشتری]

نواده اش: آقا شیخ محمد علی اشتری فرزند حاج شیخ محمد بن شیخ محمد حسن صاحب عنوان، واعظ فاضل، و زاهد متّقی، از موثّقین اهل منبر اصفهان، در شب جمعه ۱۸ رجب سال ۱۳۷۵ به سن متجاوز از نود سال وفات یافته، در بقعه آباده ای مدفون گردید.

* شیخ حسن عیناثی عالم فاضل محقق، (۳) نامش حسن بن علی بن

۱- نام آن سیف الوعظین است و به چاپ رسیده. در الذریعه (۱۲:۲۹۰) آن را به شیخ محمد حسن بن محمد ابراهیم بن حاج محتشم اردکانی یزدی واعظ متوفی ۱۳۱۵ ق نسبت داده و می نویسد: و کان هو استاد السید محمد کاظم الیزدی. گفتنمی است که پدر همسر مرحوم سید محمد کاظم نیز مولی حسن بن ابراهیم بن عبدالغفور یزدی نام داشته و صاحب عنوان غیر از آن دو می باشد.

۲- رجال اصفهان: ۳۳.

۳- رجال اصفهان: ۳۲.

الحسن بن یونس بوده، در نجف اشرف سکونت داشته، و در اصفهان (۱) وفات یافته است.

مرحوم گزی در تذکره القبور نام شیخ حسن مذکور را برده و گوید: وی مؤلف کتاب «منتخب الاخبار» است. سپس فاضل ارجمند و محقق جلیل مولی محمد علی معلم حبیب آبادی (متولد در ۱۳۰۸) در حواشی خود بر تذکره القبور می فرماید: نام مؤلف «منتخب الاخبار» حسین است (در روضات الجنّات: ۶۴۲ نیز صراحت دارد) و قبر مزبور از شیخ حسن عیناثی است.

نویسنده گوید: صاحب قبر هیچ یک از آنها نبوده، بلکه شیخ حسن یزدی سابق الذکر است.

میرزا حسن عراقی

فرزند میرزا ابراهیم. عالمی جلیل و غیور بوده، (۲) و در نهی از منکر و رفع ظلم، و اشتغال به تدریس و امور شرعیّه، و طریقه زهد و تقوی ممتاز، و امام مسجد سلام بوده که جهت او بنا کرده اند.

وفاتش در ۱۳۲۳ روی داده، قبرش در تکیه شهشهانی در تخت فولاد.

در نجف از شاگردان حاج میرزا حبیب الله رشتی بوده و تقریرات (۳) استاد را نوشته، و در اصفهان نیز خدمت آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی و دیگران تلمّذ نموده، و مجاز از چهار سوقی است.

۱- روضات الجنات: ۶۴۲ چاپ اول.

۲- رجال اصفهان: ۱۶۷.

۳- نقباء البشر ۱:۲۷۸.

در مدرسه صدر تدریس می نموده و جماعتی کثیر از محضرش مستفیض می شدند.

حاج محمد حسن گزی

فرزند محمد ابراهیم بن محمد علی بیک شیروانی. عالم فاضل معمّر، مؤلف کتب فقهیّه، در شب ۲ شنبه ۲۶ رمضان المبارک سال ۱۳۲۶ وفات یافته، نزدیک فاضل هندی در تخت فولاد مدفون شده، سپس به نجف منتقل گردید.

از آثار او کتاب «مجمع الرسائل» است که عده ای از مجتهدین بر آن حاشیه نوشته اند.

خود از شاگردان شیخ مرتضی انصاری و دیگران بوده است.

میرزا سید حسن موسوی

فرزند سید ابراهیم بن محمد مؤمن بن علی رضا عالم.

از علمای شیخیّه در اصفهان، و مورد احترام علما و دانشمندان بوده، در حدود سال ۱۲۶۳ متولد، و در صبح دوشنبه ۲۸ ماه صفر سال ۱۳۴۱ وفات یافته، در امام زاده اسماعیل مدفون، و سپس به کربلا انتقال یافت.

وی از شاگردان شیخ محمد باقر مسجد شاهی بوده است.

وی تألیفات زیادی دارد، در حدود هفتاد مجلد که از آن جمله است:

۱- تحفه اللبیب، که به طبع رسیده و اسامی تألیفاتش در آن مذکور است. ۲- مجالس الغرّاء.

ص: ۴۸۲

ابو علی حسن حدّاد

ابن احمد بن حسن بن احمد بن محمد مهره.

از مشایخ علم قرائت و تجوید و حدیث در اصفهان بوده، در ۴۱۹ متولد، و در ذیحجّه ۵۱۵ وفات یافته است.

میر سید حسن مدرس قمیشه ای

ابن سید اسماعیل بن میر عبدالباقی بن میر عابدین طباطبائی.

عالم مجاهد جلیل، و مجتهد سیاسی، جامع معقول و منقول، فقیه متکلم. اصل ایشان از سرایه از دهات کچویه بلوک (۱) اردستان می باشد، به شهرضا منتقل شده و میر عبدالباقی در آنجا از دنیا رفته و مدفون شده است.

مدرس در حدود سال ۱۲۸۷ در سرایه متولد گردیده، و در نزد پدرش که از افاضل خطبا (۲) و فضلا بوده مقدمات علوم را بیاموخته، در شش سالگی به اتفاق خاندانش به شهرضا منتقل گردید. در حدود ۱۳۰۸ پدرش وفات یافته است.

مشارالیه مدت سیزده سال در اصفهان نزد فضلای این شهر مانند: میرزا عبدالعلی نحوی، و جهانگیر خان قشقائی، و آخوند کاشی، و آقا محمود مغنی و دیگران تحصیل نموده، و مدت هفت سال در نجف به درس آقا سید محمد کاظم یزدی، و آخوند خراسانی، و ملا علی نهاوندی حاضر شده، سپس به اصفهان مهاجرت نموده، و در مدرسه جدّه سکونت کرده، و در فقه و اصول به تدریس اشتغال داشته.

۱- آتشکده اردستان ۲:۳۰۰.

۲- نقباء البشر ۱:۳۸۲.

سپس در دوره دوم انتخابات مجلس شورای ملی، به عنوان مجتهد طراز اول از طرف علما انتخاب و شـرکت نموده، و در دوره بعـد، از طرف مردم طهران انتخاب گردیـده، و جمعاً ۵ دوره در مجلس شـرکت داشـته، ضمناً در مدرسه سپهسالار نیز تدریس می نموده است.

در این ادوار به عنوان لیـدر اقلیت شـناخته شـده، و دو مرتبه او را می خواسـته انـد ترور کنند که در هر دو دفعه جان بدر برده. سال ها در شـهرهای مختلف زندان بوده، سرانجام در شب ۲۸ رمضان المبارک سال ۱۳۵۷ در کاشمر شهید شده، در امام زاده آنجا مدفون گردید.

آقای ابراهیم خواجه نوری در کتاب: «بازیگران عصـر طلایی»، و آقای حسـین مکی در کتاب: «مدرس قهرمان آزادی» و آقای عبدالحسین هوشمند راد شیرازی در کتاب «سرگذشت مرحوم سید حسن مدرس»، و مرحوم عبدالله مستوفی در «شرح زندگانی من» و دیگران شرح حال او را نوشته اند، طالبین مراجعه نمایند. (۱)

حاج میرزا حسن صفی علیشاه

فرزند محمد باقر. عارف مشهور، از اقطاب صوفیّه نعمت اللهیّه. در سوّم

ص: ۴۸۴

۱- کتاب «مدرس مجاهدی شـکست ناپذیر» نوشـته جناب آقای عبدالعلی باقی یکی از آثار پر ارزش و خواندنی درباره شـهید آیه الله سـید حسن مـدرس است. کتاب «مـدرس شـهید نابغه ملی» نوشـته جناب آقای علی مدرسـی نوه دختری مـدرس که در چاپ اخیر به نام «مـدرس مرد روزگاران» نامیـده شده، و کتاب دو جلدی «مدرس» از انتشارات بنیاد تاریخ انقلاب اسـلامی نیز از منابع غنی جهت بررسی احوال و افکار این مرد بزرگ می باشند.

شعبان سال ۱۲۵۱ در اصفهان متولد، و در ۲۴ ذی قعده الحرام سال ۱۳۱۶ در طهران وفات یافته، در خانقاه خود واقع در خیابان صفی علیشاه مدفون گردید. عالم و فاضل و ادیب و شاعر و مفسر بوده، در خدمت جمعی از علما تحصیل نموده، سپس خدمت عده ای از مشایخ و اقطاب صوفیّه رسیده، و در این راه زحمت ها کشیده، و به مقاماتی رسیده، در طهران ساکن، و جمعی از صوفیّه و درویشان را گرد خود جمع کرده و دستگاه ارشاد گسترده، و هم در آن شهر وفات یافته. (۱)

کتب چندی در عرفان و ادب و تفسیر، به نظم و نثر نوشته که از آن جمله است: ۱- آیه العشّاق ۲- اثبات نبوّت خاصّه ۳- اسرار المعارف ۴- بحر الجواهر ۵- تفسیر قرآن مجید، منظوم ۶- بحر الحقایق ۷- دیوان اشعار ۸- زبده الاسرار، در اخلاق و مراثی ۹- عرفان الحق که آن را دیوان الحقایق و بحر الحقایق نیز گویند ۱۰- میزان المعرفه ۱۱- مثنوی سبحه صفا، مطبوع ۱۲- مثنوی رعنا و زیبا؛ و غیره.

صاحب عنوان از مریدان حاج میرزا کوچک رحمت علی شاه شیرازی بوده، پس از مرگ او به مکه مشرف شده، و سپس چهار سال در هندوستان بوده، و به ملاقات جمعی از مرتاضین آنجا رسیده.

شرح رنجیدگی او از منوّر علی شاه، و تشکیل فرقه و خانقاه او در کتب مضبوط است، طالبین به کتب مربوطه مراجعه نمایند.

۱- طرایق الحقایق ۳:۲۰۴ و المآثر و الآثار: ۲۹۳، و مواضع مختلفه الذریعه.

* شیخ حسن اصفهانی فاضل و عالم بوده، و در قرن (۱) سیزدهم هجری می زیسته است. (۲)

ملا محمد حسن مازندرانی

فرزند ملا- محمد باقر. عالم و فاضل و واعظ بوده، در روز ۵ شنبه ۶ محرم الحرام سال ۱۳۲۲ وفات یافته، در صحن تکیه آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

بجویید تاریخ این خوش سرشت *** محمد حسن شد میان بهشت

سید محمد حسن مجتهد اصفهانی

فرزند سید محمد تقی مستجاب الدعوه، عالم فاضل جلیل، و محقق کامل بی بدیل، مجتهد فقیه اصولی، جامع معقول و منقول بوده، در حدود سال ۱۲۰۷ متولد، و در جمادی الاولی سال ۱۲۶۳ وفات یافته، در تخت فولاد جنب پدر مدفون گردید.

در اصفهان نزد: پدر خود، و آخوند ملا علی نوری، و میرزا ابوطالب

ص: ۴۸۶

۱- الکرام البرره: ۳۰۹.

۲- بر اساس مندرجات نقباء البشر: وی حسن بن محمد باقر اصفهانی کاتب نسخه ای از «غریب القرآن» سجستانی است، و جز این اطلاع و نشانه ای دال بر عالم بودن او در دست نیست.

صاحب حاشیه [بر سیوطی]، و حاجی کلباسی، تحصیل نموده، (۱) و از جمعی از علما به اخذ اجازه روایت و اجتهاد مفتخر شده که از آن جمله است:

۱- آقا رضا بن سید مهدی بحر العلوم، تاریخ آن ۱۲۵۱. ۲- آقا محمد رضی اصفهانی ۳- آقا سید صدر الدین عاملی ۴- آقا سید محمد کاظم رشتی (احتمالاً) ۵- ملا مهدی قمبوانی ۶- میرزا محمد مهدی نایب الصدر اصفهانی. تا به مقامات عالیه علم و اجتهاد رسیده، و حوزه درس و بحث تشکیل داده، و به مناسباتی به طهران مهاجرت کرده، و دو سال در آنجا ساکن بوده، و به تدریس اشتغال جسته.

کتب زیادی نوشته از آن جمله است:

۱- حواشی غیر مدونه بر کتب زیر:

حاشیه میرزا ابوطالب بر سیوطی؛ و شرح لمعه؛ و شوارع الهدایه حاجی کلباسی؛ و شوارق لاهیجی، و قوانین میرزای قمی؛ و رساله عدم جواز تقلید میت حاجی کلباسی؛ و رساله در حجیت مظنه سید مجاهد؛ و صمدیه شیخ بهائی؛ و غیره.

۲- رساله جبتیه، در تطبیق جبت و طاغوت بر اولی و دومی ۳- رساله در اختلاف معانی الفاظ شرعیه ۴- رساله در شیر بها ۵- رساله در جنایت ام ولد ۶- رساله در رد مظالم ۷- رساله در حکم زنی که خود را بلامانع معرفی کند ۸- رساله در احیای موات ۹- رساله در شرط ضمن العقد ۱۰- رساله در جواز تسامح در ادّله سنن ۱۲- رساله در معرفت خدا و پیغمبر و امام (علیهم السلام) ۱۳- رساله

۱- رجال اصفهان: ۱۰۱ و الکرام البرره: ۳۱۵.

در انفراد طلاق به عوض خلع ۱۴- رساله در اعجاز قرآن، مطبوع ۱۵- سؤال و جواب در ارث ۱۶- شرح مبحث شکوم کتاب منهاج استادش کلباسی ۱۷- شرح کتاب مراح الارواح، در صرف ۱۸- شرح تهذیب منطق تفتازاتی ۱۹- یک دوره فقه کامل در ۶ مجلد ۲۰- مهجه الفؤاد در شرح ارشاد علامه در چهارده مجلد ۲۱- نصایح العلماء، در نصیحت خطاب به فرزندش حاج سید مهدی نحوی ۲۲- مناسک حج، ناتمام ۲۳- رساله در اصالت برائه، ناتمام ۲۴- شرح بر شرح رضی بر شافیه؛ و غیره.

سید مهدی نحوی

اشاره

فرزندش: مرحوم حاج سید مهدی، علامه فقیه، در شوّال ۱۲۴۸ (۱) متولد، و در صبح روز دوشنبه ۱۵ ذی حجه الحرام سال ۱۳۰۷ وفات یافته، در جنب پدر مدفون شد.

مشارالیه از علما و فقها و اجلا بوده، و در مدرسه شاهزاده ها تدریس می نموده، و در مسجد حمال ها در بازار کفاش های اصفهان امامت می نموده، و در نزد: پدر، و آقا میر سید حسن مدرس، و ملا اسماعیل واحد العین (۲) و آقا سید اسدالله بید آبادی و جمعی دیگر تحصیل نموده، و جمعی از بزرگان در عداد شاگردان ایشان محسوب می شدند.

۱- رجال اصفهان: ۱۰۲.

۲- با توجه به سال وفات ملا اسماعیل واحد العین (۱۲۴۳) صاحب عنوان نمی تواند از او استفاده نموده باشد و لذا استاد وی مرحوم ملا اسماعیل حکیم در کوشکی (م۱۳۰۴) باید باشد.

فقه و اصول و خصوصاً ادبیات تـدریس می نموده، و چون تخصـص ایشان در تدریس علم نحو بوده به نحوی شـهرت یافته، و گاهی او را سید نحوی می گفته اند، جهت امتیاز ایشان از نحوی های هرندی که غیر سید بوده اند.

و از وی چهار پسر باقی ماند:

۱- حاج میرزا محمد حسن نحوی

عالم فقیه، و مجتهـد متکلم اصولی، از شاگردان: آقا میرزا محمـد باقر [خوانساری]، و پدر خود، و آقا نجفی، و حاج میرزا بدیع درب امامی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی و جمعی دیگر از دانشمندان اصفهان بوده. (۱)

در ۱۲۷۸ متولد، و در شب جمعه ۱۴ ربیع الثانی ۱۳۶۱ وفات یافته.

تاریخ وفاتش را آقای معلم ضمن قطعه ای فرماید:

کم کرد معلم دو و گفت از پی سالش *** سید حسن نحوی عارف ز جهان رفت

قبرش در مجاورت قبر جدش سید حسن مجتهد قرار دارد.

وی داماد آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی صاحب روضات بوده است.

۲- میرزا محمد حسین نحوی

طبیب فاضل متطبب، از شاگردان حاج میرزا محمد باقر حکیم باشی

۱- رجال اصفهان: ۱۰۳.

است. در ۱۲۸۲ متولد، و در ۱۳۴۰ وفات یافته، جنب آباء خویش مدفون گردید.

۳- سید عبدالوهاب معین العلماء

فاضل و از آزادی خواهان صدر مشروطیت بوده، و روزنامه نیّر اعظم (۱) را در طهران منتشر می نموده.

در ۱۲۸۴ متولد، و در شب جمعه ۶ رمضان المبارک ۱۳۵۸ در اصفهان وفات یافته، در جنب پدران خویش مدفون گردید.

در روزنامه مظفری چاپ بوشهر (ش ۳ سال ۱۱) شرح نسبتاً مفصلی از احوالات او نوشته شده، طالبین مراجعه کنند.

وی از ابتـدای تشـکیلات عدلیه وارد خدمات دولتی شده، و مدتها ریاست عدلیّه مازندران، زنجان، گیلان، آباده، گلپایگان را داشته است.

۴- آقا سید محمد باقر نحوی

عـالم فاضـل، و مجتهـد زاهـد، از شاگردان: حاج میرزا ابوالحسن بروجردی، و آخونـد ملا محمـد حسـین فشارکی، و آقا شـیخ محمـد رضا نجفی، و مجاز از هر ۳ نفر، و همچنین از شاگردان آقا سـید محمـد باقر درچه ای و آخوند کاشانی بوده، عمری به زهد و قناعت گذرانیده.

در ۱۳۰۳ متولـد، و در ظهر پنجشـنبه ۵ جمـادی الاولی سال ۱۳۵۰ به عـارضه سـکته وفـات یـافت، و در جنب آبای گرام خود مدفون شد.

ص: ۴۹۰

۱- تاریخ جراید و مجلات ایران ۴:۳۲۶.

ماده تاریخ وفاتش را مرحوم آقا کمال الدین خوانساری (پدر زن ایشان) فرماید: (۱)

آن سمی حضرت باقر که بود *** نحوی عصرش فصیح و هم بلیغ

سال فوتش را اگر پرسی ز من *** گویمت ای حیف از او با ای دریغ

محمد حسن ادیب الدوله اصفهانی

ابن محمد حسین، در ۱۲۸۸ ق متولد، و در ۱۳۵۳ ق وفات یافته، از ادبا و نویسندگان و مترجمین است. (۲) از آثارش: ترجمه کتاب آبی و کتاب مسافرت استانله به آفریقا می باشد. (۳)

* مولی حسن بن الحسن الدیلمی عالم فاضل، و حکیم بارع و فقیه. به اتفاق پدر خود از گیلان به اصفهان مهاجرت نموده، و از معاشرین و مصاحبین و همدرسان افندی مؤلف ریاض العلماء (۴) می باشد. تألیفاتی دارد از آن جمله شرح صحیفه سجادیّه است. در ۲۶ رمضان المبارك سال ۱۱۱۹ وفات یافته است.

۱- رجال اصفهان: ۱۰۳.

۲- به نوشته مشار: وی مدت چهل سال در دارالفنون به تعلیم و تربیت شاگردان اشتغال داشت و در ۲۳ اردیبهشت ۱۳۱۳ ش درگذشت.

۳- فهرست مؤلفین کتب چاپی ۲:۵۴۱.

۴- تاریخ علماء و شعرای گیلان: ۱۱۲.

مؤلف تاریخ علما و شعرای گیلان را در نام صاحب عنوان اشتباهی روی داده، زیرا که مؤلف شرح صحیفه سجادیه نامش: مولی حسین بن حسن است. گویند: شرح صحیفه او انتحال از شرح سید علی خان مدنی است. علامه جلیل القدر مؤلف الذریعه (۱۳:۳۵۰) فرماید: من شرح سید علی خان را دیدم که به خط خود در حواشی آن، مواضع انتحال را تعیین نموده بود.

مولی حسین گیلانی دایی سید ابوالقاسم بن حسین موسوی خوانساری جد صاحب روضات است، و قبرش در بقعه مشارالیه قرار دارد، و آقا میرزا محمد باقر به مناسبت بودن قبر او در این محل، وصیت به دفن در اینجا نموده است. در اسامی حسین مجدداً از او نامی برده خواهد شد.

* سید محمد حسن بن محمد حسین اصفهانی از علمای معاصر با فتحعلی شاه، و از مراجع تقلید، و رؤسای علما بوده، و دارای تألیفات است، از آن جمله است: هدایه الطالبین، (۱) رساله عملیّه، از اول طهارت تا آخر اعتکاف، و آن را به نام پادشاه نام برده نوشته است. (۲)

آقا سید محمد حسن فانی یزدی

ابن سید حسین بن اسماعیل بن مرتضی حسینی یزدی، معروف به فانی

۱- الکرام البرره: ۳۲۱.

۲- وی همان میرزا محمد حسن امام جمعه است، و از کتاب نامبرده در متن و نیز کتاب «مصابیح القلوب» پدر و میر محمد حسین خاتون آبادی که آن نیز کتابی فقهی به فارسی و تقدیم شده به فتحعلی شاه است نسخ متعددی موجود است.

عـالم فاضـل جليـل، و واعظ كامل بليغ، زاهـد ورع متقی، در ۲ رجب ۱۲۷۱ متولد (۱) شـده، و نزد [آخونـد ملا زین العابدین عقـدایی و] علمای اصـفهان تحصـیل نموده تا از جمله فضـلا و خطبا و بزرگان اهل منبر معـدود گردیـده، ادیب کامل، و شاعر مصنف بود. کتب زیر از اوست:

۱- اکسیر الاخبـار، چهار مجلـد ۲- برهـان المتقیـن، رد بر بـابیه ۳- بهجه الاـبرار ۴- التوفیقـات الاـلهیه، در مواعـظ ۵- حبیب العاشقین ۶- حرز المؤمنین، در احراز و ادعیه ۷- درر اللئالی فی اسرار الموالی، در طلسمات و خواص آیات ۸- رد السخیفه ۹- عقیده الحق، در شرح باب حادی عشر ۱۰- غوث الامه ۱۱- فلاح الایمان، در مواعظ ۱۲- هدایه السالکین؛ و غیره.

مرحوم فـانی در شب ۱۷ ربیع الاـول سال ۱۳۳۸ وفـات یـافته، در تکیه ملک مـدفون گردیـد. قبرش دارای محجر چوبی [بوده] است، و مورد توجه عموم مؤمنین است که به زیارت او می روند و از او حاجت می طلبند.

حاج میرزا محمد حسن امام جمعه

اشاره

فرزند میر محمد حسین بن میر عبدالباقی خاتون آبادی.

از رؤسای علمای اصـفهان، ملجأ و پناه مردم، و امام جمعه اصـفهان بوده، در مسجد شاه اقامه جمعه می نموده، و می نویسند: تا سیزده صف این طرف میل های میدان شاه صف نماز او می رسیده. (۲)

در دوم محرم سال ۱۲۴۸ وفات یافته، قبرش در بقعه سر قبر آقا است.

۱- ریحانه الادب ۴:۲۹۰، نقباء البشر: ۳۹۳، رجال اصفهان: ۴۷.

۲- رجال اصفهان: ۱۱۴.

فایده: تاکنون به نام برخی از مدفونین در سر قبر آقا اشاره شده است، ذیلاً به نام چند نفر دیگر از مدفونین در این مقبره تذکر داده می شود:

۱- حاج محمد حسین اصفهانی

فرزند شیخ زین الدین. از عرفا و صوفیه و از مشایخ بوده.

در کتاب دانشمندان و سخن سرایان فارس (۴۷۶:۱) در ضمن شرح حال میرزا محمد علی بن اسحق دارابی شیخ الاسلام گوید:

«از مریدان شیخ محمد حسین بن زین الدین اصفهانی بوده (۱)

قبرش در صحن مقبره سر قبر آقا، و بر سنگ او نوشته است: حاج محمد حسین بن علام فهام قدوه الفضلاء العظام شیخ زین الدین ذی قعده ۱۲۹۳.

ص: ۴۹۴

۱- شیخ محمد حسین مزبور، حسین علی شاه معروف از اقطاب نعمه اللهیّه است و مطلب ذکر شده ربطی به صاحب عنوان ندارد. مرحوم مؤلف در مزارات اصفهان می نویسد: شیخ محمد حسین بن علام فهام شیخ زین العابدین. عارف فاضل مقدس، از قرّاء قرآن مجید، متوفی ذی القعده الحرام سال ۱۲۳۹ ه_.ق. اشعار مرثیه و تاریخ فوت بر روی سنگ قبر منقور بود و قبرش در ضلع جنوب شرقی صحن قبری بلند بسته داشت که در سال های اخیر از بین رفت. مطلع اشعار مرثیه: آه و افسوس کز جفای سپهر *** رفت حاجی حسین ازین دوران آن که در قدس بی نظیر آمد *** بود در شهر قاری قرآن مزارات اصفهان: ۵۱.

۲- صاحب ملا رجب

شاعر بذله گوی اصفهانی، دیوانش به طبع رسیده. (۱) بیشتر اشعارش هزل و به لهجه اصفهانی است. در سال ۱۳۰۵ وفات یافته است.

عمری را به زهد و قناعت گذرانیده، و از راه کتابت قرآن و ادعیه روزگار می گذرانیده است.

۳- میر سید علی مستوفی شهشهانی

فرزند میرزا احمد، از ادبا و فضلا، وفاتش ۵ شنبه ۴ صفر سال ۱۳۱۱، قبرش در صحن مقبره.

۴- میرزا محمد علی سینی اصفهانی

از علما و اتقیا بوده، (۲) در سال ۱۳۳۲ وفات یافته، قبرش در وسط صحن مقبره مزبور است.

۵- حاج شیخ محمد ولد آخوند ملا علی

از فضلا و اتقیا. وفاتش روز شنبه ۳ صفر ۱۳۲۴، قبرش در صحن مقبره نامبرده.

۶- میرزا محمد مهدی شاعر متخلص به «ناحی».

۱- رجال اصفهان: ۱۱۶.

۲- رجال اصفهان: ۱۱۶.

ادیب و شاعر، (۱) در ۱۳۱۴ وفات یافته، ماده تاریخ وفاتش این است:

بهر تاریخ او ادیب بگفت *** او مکان کرد سوی خلد برین

۷- میرزا هادی طبیب

فرزند حاج میرزا کوچک. پدرش در شب ۴ شنبه ۱۴ ربیع الثانی سال ۱۱۸۱ وفات یافته، خود از اطبای اصفهان، و به حذاقت و مهارت معروف بوده، پس از فوت (۲) در مقبره سر قبر آقا مدفون شده است.

میرزا حسن منجم

فرزند میرزا دوست محمد بن خان محمد، از علمای منجمین، و فحول اساتید این فن است. (۳)

در شب چهارشنبه ۲۲ جمادی الاولی ۱۲۱۱ متولد، و در شب دوشنبه ۲۸ ذی قعده ۱۲۹۲ وفات یافته، جنازه اش به نجف منتقل گردید.

حاج ملا حسن دری

فرزند رجب علی، اصلاً از اهالی جوشقان است، پدرش به قصبه دُرّ منتقل گردیده، و صاحب عنوان در آنجا متولد گردیده.

عالم فاضل، و فقیه جامع، و حکیم زاهد بوده، در اصفهان تحصیل نموده تا به مقام اجتهاد رسیده، عمری به عزّت و قناعت و زهد

۱- رجال اصفهان: ۱۱۶.

۲- تاریخ نائین: ۲۰۶.

۳- المآثر و الآثار: ۲۸۶، مکارم الآثار: ۳۹۸.

گذرانیده (۱)، و تـا اواخر عمر، لبـاس دهاتی خود را عوض ننموده و با کلام بوده است، لکن در سال های آخر عمر به اصـرار جمعی از علما معمم شده است.

در مدرسه نیم آورد تدریس، و در مسجد نو بازار حجره داشته.

کتـاب هـای چنـدی تـألیف نمـوده اسـت کـه از آن جمله است: ۱- یـک دوره فقه اسـتدلالی فارسـی ۲- مناسک حـج، عربی استدلالی و مفصل.

در ربیع الاول سال ۱۳۳۶ وفات یافته، در تکیه ملک مدفون گردید.

مرحوم انصاری در تاریخ وفاتش گوید:

فقیه دُرّ حسن آن درّ یکتا *** که زندی گفت بر ابر و به مرّیخ

صدف بشکست و جست و جابری گفت *** (غیاب الکو.کب الدرّی) به تاریخ

* شـیخ محمد حسن رشتی فرزند حاج شیخ محمد رفیع، عالم فاضل، مؤلف کتاب مفتاح الالم (۲) در سه مجلد، تاریخ فراغت از تأ لیف غرّه شعبان ۱۲۸۰. (۳)

۱- رجال اصفهان: ۵۰.

۲- فهرست کتابخانه فیضیه قم ۱۰۲:۲.

۳- وی مولی محسن بن محمد رفیع گیلانی است که در الذریعه به محمد حسن تصـحیف شده است. شـرح حال مولی محسـن در جای خود آمـده است. وی در ابتدای جلد چهارم مفتاح الالم (که در متن به پیروی از الذریعه ۳ جلد ذکر شده) می نویسد: پیش از این کتاب، سیصد و نه کتاب و رساله دیگر نگاشته است. ر.ك: فهرست فیضیّه ۱۰۲:۲.

حاج ملا حسن آرندی نائینی

فرزنـد زکریّا. عارف کامل، و زاهـد و متّقی بوده، (۱) در اصـفهان در مـدرسه نیم آورد سـاکن، و در لباس و خوراک، نهایت اقتصاد را می نموده. در علوم حکمت و ریاضی استاد بوده و تدریس می نموده، و بزرگان به او ارادت می ورزیده اند. (۲)

مشهور آن است که اگر هزار مسأله در علوم مختلف از او می پرسیدند، بدون مراجعه به مدرک، همگی را جواب می گفت.

قبل از تأسیس تلگراف و ظهور باب، از آنها خبر داده است.

در اوایل عمر، شبانی می کرده، خدمت حاج محمد حسن عارف نائینی رسیده، و ریاضت ها کشیده، تا به مقام کشف و شهود رسیده، ریاضیات و مجاهداتش در طریقه اویسیه بوده. (۳)

در سال ۱۲۷۰ وفات یافته، در ایوان بقعه بابا رکن الدین مدفون شده است.

ماده تاریخ وفاتش این است:

گفت سیما بهر تاریخ وی از الهام غیب *** جای بگزیده بجنّت مرشد کامل حسن

میرزا حسن تبریزی

فرزند محمد صادق خان. پدرش به امر شاه عباس اول از تبریز به

۱- رجال اصفهان: ۶۵.

۲- الکرام البرره: ۳۰۱.

۳- مآثر و الآثار: ۲۲۷ و تاریخ نائین.

اصفهان آمده، و در محلّه عباس آباد سکونت نموده. (۱)

پسر، عالم و فاضل بوده، و شرحی بر مثنوی (شرح اشعار مشکله) نوشته است، و رسائلی در معقولات دارد.

سید حسن اصفهانی

ابن صادق، ساکن رشت، عالم فقیه، و فاضل جلیل، در کربلا نزد پدر خود و جمعی دیگر (۲) تحصیل نموده، و سپس در نجف در درس فاضل ممقانی، و حاج میرزا حسین خلیلی، و آخوند خراسانی، تحصیل نموده، مدتی در خراسان، و بالاخره در رشت ساکن شده، و از مراجع آنجا معدود بوده است، و در آنجا وفات یافته است.

خود او داماد سید محمد علی بوشهری، و برادرش سید محمد باقر که او نیز از فضلا معدود است داماد سید احمد اصفهانی حائری است.

حسن لغذه

ابو علی حسن بن عبدالله، معروف به لغذه (به ضمّ اول و سکون ثانی و فتح ثالث) یا لُکذَه، از ائمّه نحو و ادب و لغت، و هم طبقه با ابو حنیفه دینوری، (۳) و شاگرد زجاج (متوفی ۳۱۰) بوده، و با او در علم مخالفت داشته، در [اواخر عمر خود را] عراق از حیث علم و ادب بی نظیر بوده است.

۱- خزانه عامره: ۴۲۹ و الذریعه ۱۰۶۸:۹ [به مناسبت ذکر دیوان فرزندش میرزا معزّ الدین].

۲- نقباء البشر: ۴۰۰.

۳- معجم الادباء ۱۴۴:۸ و ریحانه الادب ۱۲۷:۵ و غیره.

کتب زیر از اوست:

۱- التسمیه ۲- خلق الانسان ۳- خلق الفرس ۴- دیوان اشعار ۵- الردّ علی ابن قتیبه فی غریب الحدیث ۶- الصفات ۷- مختصر النحو ۸- النوادر ۹- نقض علل النحو ۱۰- الهشاشه و البشاشه؛ و غیره.

افضل الدین حسن مهابادی

ابن علی بن احمد بن علی مهابادی.

فقیه صالح [ادیب] متبحر، از ثقات علمای امامیّه قرن ششم هجری است. (۱) کتب زیر از اوست:

۱- الاعراب ۲- دیوان شعر ۳- ردّ تنجیم ۴- شرح شهاب ۵- شرح لمع ۶- شرح نهج البلاغه؛ و غیره. سال وفاتش معلوم نیست.

میرزا حسن نوری

فرزند آخوند ملا علی بن جمشید نوری اصفهانی.

از اکابر علما و حکما و فلاسفه، از شاگردان پدر خود (۲) بوده، مدتی در کربلا سکونت داشته، و ظاهراً از شاگردان سید ابراهیم قزوینی صاحب «ضوابط» بوده، و به امر او نام فرزندش را عبدالحسین گذاشته است.

به برخی از کتب حکمت و معقول حواشی نگاشته است.

۱- ریحانه الادب ۵:۱۶۱ و مواضع مختلفه الذریعه.

۲- الکرام البرره: ۳۴۲، مآثر و الآثار: ۲۷۰.

ملا علی نوری

پدرش: آخوند ملا علی نوری، فیلسوف فقیه، و حکیم ادیب و شاعر، از متدیّنین (۱) حکمای اسلام، و متشرّعین فلاسفه است.

در مازندران و قزوین مقدمات علوم را آموخته، به اصفهان آمده، خدمت میرزا ابوالقاسم مدرس و آقا محمد بید آبادی و دیگران تلمذ نموده، با علمای بزرگ همچون: میرزای قمی، و سید حجه الاسلام، و حاجی کلباسی خصوصیت داشته، و مورد کمال علاقه و احترام آنان بوده.

در رجب ۱۲۴۶ وفات یافته، جنازه به نجف منتقل گردیده، در آستانه در طوسی از صحن مطهر مدفون گردیده است.

کتب زیر از اوست:

۱- جواب سؤالات میرزا ابوالحسن جاجرمی در موضوع عصمت ۲- حواشی بر اسرار الایات ۳- حواشی بر اسفار ۴- حواشی بر شواهد ربوبیّه ۵- حواشی بر شرح فوائد شیخ احمد احسائی ۶- حاشیه بر مشاعر ملا صدرا ۷- حاشیه بر مفاتیح الغیب ۸- حجه الاسلام، در رد میزان الحق تألیف پادری نصرانی ۹- دیوان اشعار ۱۰- سؤال و جواب، در معارف ۱۱- الرقیمه النوریّه، در جواب برخی اشکالات از مباحث حکمت ۱۲- مکاتبات و مراسلات ادبی و علمی که به میرزای قمی و دیگران نوشته، و برخی از آنها در آخر کتاب سؤال و جواب میرزای قمی و قصص العلماء به چاپ رسیده است. ۱۳- تفسیر سوره اخلاص؛ و غیره.

۱- رجال اصفهان: ۷۹، ریحانه الادب ۶:۲۶۲، فوائد الرضویه: ۳۳۹، روضات الجنات: ۴۱۷ و قصص العلماء: ۱۵۰.

مرحوم نوری در مدرسه کاسه گران تدریس می نموده، و اغلب به مسجد میرزا باقر واقع در بید آباد جهت درک نماز سید حجه الاسلام حاضر می شده است.

از اشعار اوست:

بارها با خود این خیال کنم *** که رَوَم ترک عشق یار کنم

باز اندیشه می کنم که اگر *** نکنم عاشقی چه کار کنم

***

به غیر خواجه قنبر امام دین حیدر *** اگر چه هست خدا، لیک نیست مولایی

یدالله است، یدالله فوق ایدیهم *** به غیر دست خدا نیست دست بالایی

بهای خاک درت نقد جان دهد نوری *** که غیر این نبود بهر سود سودایی

آقا میرزا محمد حسن نجفی

فرزند میرزا محمد علی بن آقا محمد باقر هزار جریبی اصفهانی.

(آقا محمد باقر هزار جریبی)

ابن محمد باقر، اعلم علمای زمان خود، و ساکن در کربلا بوده، و استاد میرزای قمی، و شیخ روایت حاج سید مهدی بحر العلوم بوده، و در

۱۲۰۵ وفات یافته، در ایوان علما در نجف اشرف مدفون گردیده. (۱)

وی را دو فرزند است: اول:

آقا محمد علی هزار جریبی

عالم جلیل القدر، از تلامذه محقّق قمی، و آقا سید جواد عاملی، و حاج سید مهدی بحر العلوم، و حاج ملا احمد نراقی، و آقا شیخ جعفر نجفی می باشد. (۲)

مدتها در ارومیه و تبریز بوده، و در آنجا تدریس می فرموده، اخیراً به اصفهان آمده، و داماد میرزا محمد باقر نوّاب شده، و به فقیه مطلق شهرت یافته، و در مسجد ذوالفقار امامت می نموده.

و تألیفات و تصنیفات زیاد دارد، از آن جمله است:

۱- انیس المشتغلین ۲- البحر الزاخر ۳- جوابات المسائل ۴- حاشیه بر قواعد شهید ۵- حاشیه بر قواعد علامه ۶- حاشیه بر طهارت مدارک ۷- حاشیه بر شرح لمعه [= مخزن الاسرار الفقهیّه] ۸- حاشیه بر نکاح شرایع ۹- حاشیه بر شوارق و تجرید ۱۰- حاشیه بر قوانین *** حاشیه بر معالم ۱۲- رساله در نماز ۱۳- رساله در امامت ۱۴- رساله در رجال ۱۵- رساله در نکاح عدّه ذمّیه ۱۶- سراج المنیر، در فوائد رجالیّه (شاید شماره ۱۴ باشد) ۱۷- شرح احادیث مشکله * شرح روضه البهیّه ۱۸- کتابی در اصول ۱۹- کتابی در قصاید و شرح آنها ۲۰- کتابی در فقه: در نماز مسافر

۱- مکارم الآثار ۱:۲۲۵ و نقباء البشر: ۴۲۰.

۲- رجال اصفهان: ۱۶۳.

و نکاح و طلاق و دیات [= البحر الزاخر]، پر فایده و کثیر الفروع ۲۱- مجمع العرائس [= حاشیه بر معالم]؛ و غیره.

در اواخر عمر به شهرضا منتقل گردیده و این مهاجرت سبب گمنامی واو شده است. در هر صورت، از مجتهدین بزرگ است، و از او کرامات و استجابت دعا و ترویجات و زهد و تقوی معروف است.

در ۱۲ رجب ۱۱۸۸ متولد، و در شب شنبه ۱۸ ربیع الثانی ۱۲۴۵ در شاه سید علی اکبر در نزدیکی شاه رضا به مرض وبا وفات یافته، و در همانجا مدفون گردید. قبرش داخل بقعه امام زاده است.

دوم:

آخوند ملا محمد صادق هزار جریبی

از جمله علما و اخیار بوده، در ۱۲۰۳ وفات یافته، (۱) قبرش در صحن تکیه میرزا رفیعا قرار داشت که فعلاً آثار آن از بین رفته است.

مرحوم میرزا محمد حسن نجفی عالمی بزرگ، و فقیهی نامور، و در غایت زهد و تقوی (۲) بوده، در دیانت و محکمی امر مرافعات، و امتناع از چیزی که بوی رشوه در او باشد، و عدم ملاحظه از اکابر و ارحام در این مقام، عند الخواص و العوام مسلّم بود، و مرحوم میرزای شیرازی اعتماد تامّی به او داشته، که اهل اصفهان هر وقت از ایشان سؤال کرده اند که به چه کسی رجوع کنند؟ می فرمودند: به میرزا محمد حسن نجفی. و

۱- رجال اصفهان: ۲۱۷.

۲- رجال اصفهان: ۴۵.

جمعی از خواص از ایشان تقلید می کردند، و ایشان امام جماعت مسجد ذوالفقار بودند، و عمر گرامی را صرف تحصیل و تدریس و تألیف و تصنیف و جواب استفتاءات می فرمودند.

در حدود سال ۱۲۳۷ متولد، و در روز ۵ شنبه ۱۱ ربیع الاول سال ۱۳۱۷ در اصفهان وفات یافته، در لسان الارض مدفون گردید، سپس به نجف منتقل گردید. (۱)

کتب زیر از ایشان است:

۱- اجزایی در اصول ۲- اجزایی در فقه ۳- حاشیه بر فصول ۴- حاشیه بر قوانین ۵- رساله در زیارت عاشورا ۶- کتابی در طهارت ۷- کتابی در تقوا، ناتمام؛ و غیره.

مشارالیه در نجف از زمره شاگردان: آقا سید ابراهیم قزوینی صاحب ضوابط، و شیخ مرتضی انصاری، (۲) و میرزای شیرازی بوده، و در اصفهان عده زیادی در عداد شاگردانش محسوب می شدند.

شیخ محمد حسین نجفی هزار جریبی

برادرش مرحوم شیخ محمد حسین از علمای کاملین بوده، و رساله ای در

ص: ۵۰۵

۱- در تاریخ اصفهان جابری (:۱۷۴) آمده: و در لسان الارض بقعه جد مادری مرحوم حجه الاسلام آقای میرزا محمد حسن نجفی است... و بعد از ۲۷ سال دفنش در آن بقعه، قبر را چون شکافتند برای نقل جسدش به عتبات، مرحوم ملا عبدالکریم جزی شاگردش و جماعتی بزرگان دیدند ذرّه ای از بدنش نریخته، حتی یک موی ریش آن بزرگ، گویی آن دقیقه از غسّال خانه اش آورده در مدفن گذارده اند.

۲- زندگانی و شخصیت شیخ انصاری: ۲۴ و نقباء البشر: ۴۲۰.

شرح حال پدر و جد خویش نوشته، و کتابی به نام «البوارق لکشف معضلات الحقایق» (۱) دارد.

در سال ۱۲۲۵ متولد شده، و مقدّمات را نزد پدر خود آموخته، و چون پدرش مدت پانزده سال به مرض سل مبتلا بوده و نتوانسته بود کتاب های خود را پاک نویس کند، فرزندش پس از سال ها از مرگ پدر این مهم را انجام داده، وگرنه تمام تألیفات پدرش از بین می رفت.

سال وفاتش معلوم نیست.

شیخ حسن کربلایی

فرزند علی بن محمد رضا بن محسن تستری اصفهانی.

عالم جلیل، و فقیه فاضل، (۲) در کربلا متولد شده و بدین جهت به کربلایی معروف شده، در مدرسه اکبر خان ساکن بوده، به درس میرزای شیرازی حاضر شده، و از او و جمعی دیگر از علما استفاده کرده، و در موضوع امتیاز تنباکو و لغو آن که از قضایای سال ۱۳۰۹ می باشد کتابی جامع تألیف نموده به نام «تاریخ الدخانیه». پس از فوت میرزا به کربلا مراجعت نموده، و به خدمت حاج اسماعیل صدر اصفهانی رسیده.

سرانجام در روز ۵ شنبه ۱۷ ربیع الاول سال ۱۳۲۲ در کاظمین وفات یافته، و هم در آنجا مدفون شد.

۱- الکرام البرره: ۴۱۴ و الذریعه ۳۵۴:۱۵.

۲- نقباء البشر: ۴۲۱.

کتب زیر از اوست:

۱- تاریخ دخانیّه ۲- تقریرات استادش ۳- رساله در قاعده «الناس مسلطون علی اموالهم» در نهایت بسط وجودت؛ و غیره.

میر سید حسن مدرس

فرزند میر سید علی بن محمد باقر. عالم محقق جلیل، از اعاظم علما و محققین. در ۱۲۱۰ در اصفهان متولد شده، (۱) در اصفهان نزد پدر خود و دیگران کمی تحصیل نموده، بعداً در کربلا خدمت شریف العلماء (ملا محمد شریف بن حسن علی آملی مازندرانی متوفی در ۱۲۴۵) و در نجف نزد صاحب جواهر و حاجی کلباسی (قبل از معاودت به ایران) و عده ای دیگر تلمذ فرموده، پس از مراجعت به اصفهان نزد شیخ محمد تقی رازی، و شیخ محمد حسین صاحب فصول و آخوند ملا علی نوری تحصیل نموده، (۲) و با سید محمد حسن مجتهد سابق الذکر هم درس و هم مباحثه بوده، و این رفاقت دوستی تا هنگام وفات برقرار بوده، و به موجب حدیث «الحبّ و البغض یتوارثان» در اولاد آنان تاکنون دوستی برقرار است.

در زمان حیات استاد خود حاجی کلباسی در اصفهان حوزه درس و بحث و افاده و استفاده تشکیل داده، و عده ای کثیر از فضلا و مجتهدین به درس او حاضر شده، و از نظر حسن تقریر و کثرت مطالب به «مدرّس»

۱- رجال اصفهان: ۱۵۳، روضات الجنات: ۱۸۲.

۲- الکرام البرره: ۳۳۴، ریحانه الادب ۵:۲۶۷.

معروف گردید، و از اطراف و جوانب، طلاب رو بدو کردند و حوزه درس او در اصفهان بی نظیر گردید.

در کتاب مکارم الآثار (۳۷۶:۱) شرح حال نسبتاً منفصلی ار او نوشته، طالبین رجوع نمایند.

ذیلاً نام برخی از مشاهیر شاگردانش مذکور می شود:

۱- میرزا ابوالمعالی کلباسی ۲- ملا محمد اصفهانی (۱) ۳- ملا محمد باقر فشارکی ۴- میرزا محمد حسن نجفی اصفهانی ۵- میرزا محمد حسن شیرازی معروف ۶- ملا حیدر اصفهانی ۷- ملا شکر الله لواسانی ۸- ملا علی اصغر خوسفی بیرجندی ۹- ملا علی اصغر بن محمد حسن خوسفی بیرجندی (دو نفر می باشند) ۱۰- حاج سید مهدی نحوی ۱۱- میرزا محمد هاشم چهار سوقی.

اینک اسامی تألیفات او:

۱- اجازات کثیره جهت عده ای از علمای اعلام ۲- اجوبه المسائل ۳- جوامع الکلم، در اصول ۴- رساله در عدالت ۵- رساله در اصول جاریه در شک ۶- رساله در برائت ۷- رساله در قاعده لا ضرر ۸- رساله در اصل صحت ۹- رساله فارسیّه در عبادت ۱۰- رساله دیگری در برائت ۱۱- رساله عملیّه [= هدایه الطالبین] ۱۲- شرح مختصر نافع * فقه استدلالی ۱۳- مناسک حج؛ و غیره.

ص: ۵۰۸

۱- فهرست شاگردان از مکارم الآثار گرفته شده و در آنجا از ۱۰ نفر یاد شده، و ملا محمد اصفهانی که در متن آمده ظاهراً تصحیف ملا حیدر اصفهانی است.

مرحوم مدرس در روز ۳ جمادی الثانیه سال ۱۲۷۳ در اصفهان وفات یافته، و در مقبره مخصوص جنب مسجد رحیم خان که بنیان آن از خود ایشان است، و حیم خان بیگلر بیگی آن را تمام نموده است، مدفون گردید.

وی را سه فرزند می باشد:

۱- آقا میر محمد تقی.

۲- آقا میر سید علی.

۳- آقا سید محمد، فاضل و طالب علم بوده و در جوانی به سال ۱۲۸۰ وفات یافته، در مقبره پدر مدفون گردید.

ذیلاً مختصری از شرح حال برخی از اعلام این سلسله نوشته می شود:

۱- میر محمد حسین [حسینی]

ابن میر سید علی، میر سید حسن مدرس بزرگ، از علمای مشهور، و فقهای معروف اصفهان بوده، مقدمات و سطوح را نزد پدر آموخته، در نجف اشرف و کربلا نزد صاحب جواهر و شریف العلماء تلمذ نموده، و از آن دو به اخذ اجازه مفتخر شده. در اصفهان نیز مدتی به درس حاجی کلباسی حاضر شده، سپس حوزه درس و بحث تشکیل داده، و جمعی از افاضل به درس او حاضر شده اند. (۱)

در روز ۲ شنبه ۲۱ ذی حجه الحرام سال ۱۲۸۸ وفات یافته، در تخت فولاد جنب فاضل هندی مدفون گردید.

۱- رجال اصفهان: ۵۸.

تقریرات فقهی و اصولی اساتید خود را در چندین مجلد نوشته است.

۲- سید محمد جواد [حسینی]

ابـن میر محمـد حسـین مـذکور. از علمـای اخیـار، نزد پـدر در اصـفهان تحصـیل نمـوده، و در کربلاـ بـه درس میرزا علی نقی طباطبـائی، و در نجف به محضـر شـیخ انصـاری حاضـر شـده، و از آن دو اسـتفاده نموده، یک دوره فقه، و یک دوره اصول از تقریرات اساتید خود نوشـته، سـرانجام در سال ۱۲۸۰ در مراجعت از مکه معظمه بین راه وفـات یـافته، در نجف اشـرف مـدفون گردید.

۳- میر سید علی [مدرس]

ابن میر سید حسن مدرس. عالم فاضل صالح، در ۱۲۵۳ متولد، و در ۱۳۱۹ وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید. مقدمات علوم را در اصـفهان آمـوخته، و در سـال ۱۲۷۱ به عتبـات جهت تکمیـل تحصـیلات مهـاجرت نموده، و نزد شـیخ انصاری و دیگران تحصیل نموده، (۱) و در ۱۲۹۱ به اصفهان مراجعت کرده، به درس و بحث و اقامه جماعت پرداخته است.

۴- میر سید محمد [مدرس]

ابن میر سـید علی مذکور. عالم فاضل زاهد جلیل القدر، در زهد و تقوا بی نظیر، و در اخلاق حسـنه و مکارم اخلاق و صفات، ممتاز بود.

۱- رجال اصفهان: ۱۵۵.

در ۱۲۹۰ در نجف اشرف متولد شده، و نزد پدر و عم بزرگوار خود تلمذ نموده، و در اصفهان خدمت آقا سید محمد باقر درچه ای و آخوند کاشی و جمعی دیگر از فحول، معلومات خویش را تکمیل نموده، به تدریس و ترویج و اقامه جماعت پرداخته، در ۲۰ ماه صفر سال ۱۳۶۶ در مسافرت عتبات (۱) در کربلا وفات یافت. (۲)

۵- سید محمد هاشم بن میر سید علی مذکور. فاضل و متقی بوده، و در اصفهان و نجف نزد بزرگان تلمّذ فرموده، سرانجام به سال ۱۳۴۵ وفات یافته است.

حاج میرزا حسن خان جابری انصاری

فرزند حاج میرزا علی مستوفی بن محمود.

فاضل ارجمند گرامی، ادیب مورخ شاعر، از مشاهیر فضلا و دانشمندان اصفهان، و از خاندان علمی و ادبی، در ۱۸ رجب ۱۲۸۷ در شیراز متولد شده، و در ۵ جمادی الثانیه (۳) سال ۱۳۷۶ در اصفهان وفات یافته، در ایوان داخلی بقعه بابا رکن الدین مدفون گردید.

در اصفهان خدمت جمعی از افاضل همچون: میرزا محمد حسن نجفی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی تلمّذ فرموده، و

۱- رجال اصفهان: ۱۵۵.

۲- وی پدر علامه میر سید حسن مدرس هاشمی، میر سید علی، و سید محمد حسین مدرس هاشمی، و پدر همسر مرحوم آیه الله سید محمد رضا خراسانی بوده است.

۳- شعرای معاصر اصفهان: ۱۳۵ و نقباء البشر: ۴۱۵.

در این بین، به تألیف و تصنیف اشتغال جسته، کتب زیادی تألیف نموده، و اغلب آنها را به طبع رسانیده است.

اینک به اسامی برخی از آنها اشاره می شود:

۱- آثار الحسان، در بدایع اشعار نسوان ۲- اوصاف المستحسنه ۳- آگهی شهان از کار جهان، ۴ مجلد ۴- آفتاب درخشنده ۵- اسرار الانصار ۶- اسرار تاریخ قاجاریّه ۷- بدایع و نوادر ۸- تاریخ اصفهان، مختصر ۹- تاریخ اصفهان و ری ۱۰- تفسیر حسن، تفسیر قرآن مجید ۱۱- تهذیب الاخلاق ۱۲- ترجمه وفیات الاعیان ابن خلّکان که به دستور ظّل السلطان انجام داده ۱۳- ترجمه فقه ابو حنیفه ۱۴- تسهیل وصّاف ۱۵- دیوان اشعار ۱۶- رساله در حقیقت معراج ۱۷- صعود المسعود ۱۸- عشق حقیقی و مجازی، منظومه فارسی ۱۹- گزارش شرح حال سعدی و حافظ ۲۰- گنجینه الاسرار ۲۱- گوهر شب چراغ، جلد اول آن مطبوع ۲۲- لئالی السمط فی معالی النبی و السبط ۲۳- منشآت ۲۴- نوش دارو، در اخلاق ۲۵- نور الثقلین، در مناقب رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم)؛ و رسائل عدیده دیگر از مطبوع و غیر مطبوع حدود سیزده مجلد. (۱)

مرحوم انصاری در کتب خویش به نام جمعی از مشاهیر خاندان خویش که در اصفهان ساکن بوده اند اشاره می کند. ذیلاً نام آنها در این کتاب جهت تتمیم مطلب تذکر داده می شود:

۱- در جلد ۳۷ فهرست نسخه های خطی مجلس برخی از آثار مخطوط مر حوم جابری از جمله دو جلد از کتاب عشق، و چند جلد از گوهر شب چراغ، و دو جلد از ترجمه وفیات الاعیان و... معرفی شده است.

۱- خواجه کمال ابوالفتح جابری فرزند خواجه جلال الدوله، معاصر شاه اسماعیل و مشرف خزانه سلطنتی.

۲- میرزا باقر فرزند میرزا محمد علی کلانتر اصفهان، و واقف خانه ها و املاکی در اصفهان.

۳- رئیس برگه، با فضایل متوافر، و از زمره اخیار و صاحبان خیرات بوده.

۴- جلال الدین. از وزرای تراکمه، و از اسخیای معروف بوده، معاصر سلطان الوند بهادر.

۵- میرزا حسین جابری، کلانتر و حکمران اصفهان در عهد نادر شاه، و مقتول به امر او.

۶- میرزا داود، در دستگاه سلاطین صفویه بوده، شاعر و ادیب و بانی تکیه حاج میرزا داود در جویباره است.

۷- ربیع الدین، معاصر با نادر شاه و فرزند رفیع الدین.

۸- رفیع الدین ابن مهدی مستوفی الممالک ایران.

۹- میرزا سلمان اعتماد الدوله بن علی، ادیب و نویسنده و شاعر معاصر شاه طهماسب صفوی.

۱۰- میرزا عبدالله فرزند میرزا سلمان، ادیب و شاعر.

۱۱- حاج میرزا علی امین الوزاره

ابن محمود. پدر انصاری صاحب عنوان، فاضل و ادیب و شاعر، از شاگردان آخوند ملا عبد الجواد مدرس خراسانی، و از اجزای دستگاه ظل السلطان. فوتش ۱۳۰۵.

ص: ۵۱۳

۱۲- نور الدین محمد، بانی مدرسه نوریّه در اصفهان، معاصر اواخر صفویّه.

۱۳- میرزا مسعود، وزیر دربار سلطان اسماعیل صفوی و اوایل شاه طهماسب.

۱۴- میرزا نظام الملک فرزند میرزا سلمان، در دستگاه صفویه مصدر امری بوده.

سید حسن موسوی مازندرانی

عالم و فاضل، فرزند میر محمد علی مازندرانی شاهان دشتی.

امام مسجد شمس آباد، و مؤلف شرح نهج البلاغه با توضیح لغات و تراکیب آن. قبرش در مقبره میرفندرسکی در تخت فولاد. (۱)

حسن وحید دستگردی

فرزند قاسم. فاضل محقق، و ادیب اریب، و شاعر گران مایه، از محققین و متّبعین در ادبیات فارسی است. در سال ۲۹۸ در قریه دستگیر خیار متولد، و در شب ۲۱ ذی حجه الحرام سال ۱۳۶۱ در طهران وفات یافته، در مقبره امام زاده عبدالله مدفون گردید.

در اصفهان خدمت جمعی از علما و ادبا همچون: آخوند ملا محمد کاشی، و آخوند گزی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و مرحوم جهانگیر خان قشقائی، و میرزا یحیی مدرس بید آبادی تحصیل نموده،

۱- رساله معین الاسلام در شرح حال پدر و جدش. وی متوفای ۱۲۹۷ ه_.ق است.

و در اوایل مشروطیت در زمره آزادی خواهان وارد شده، و در این راه کوشش ها نموده، سپس به طهران منتقل شده، و از سال ۱۳۳۸ مجلّه ادبی «ارمغان» را انتشار داده که تا حین الفوت مرتباً انتشار یافته، (۱) و پس از مرگ ایشان به همّت فرزند دانشمندش آقای محمود وحید زاده متخلص به «نسیم» که از دبیران و صاحب منصبان عالی رتبه وزارت آموزش و پرورش است تاکنون منتشر می شود.

در اوایل «لمعه» و سپس «وحید» تخلص می نمود، و در روزنامه ها به طور مستعار «ناظر اصفهانی» می نوشته. کتب زیر از اوست:

۱- انقلاب ادبی ۲- دیوان قصاید و غزلیات ۳- ره آورد وحید، دو مجلد ۴- سرگذشت اردشیر ۵- سفینه بهترین اشعار ۶- مجله ارمغان ۷- هزار اندرز نظامی، جمع آوری از اشعار نظامی گنجوی ۸- یخچالیّه، جلد دوم؛ و غیره.

مشارالیه در طی بیست و سه سال انتشار مجله ارمغان چندین مجلد کتاب ادبی نیز به طبع رسانید که از آن جمله است:

۱- تذکره نصر آبادی ۲- تحفه سامی ۳- دیوان ادیب الممالک فراهانی ۴- تصحیح و تحشیه و طبع خمسه نظامی، و افزودن دو مجلد بر آن (سبعه نظامی). ۵- دیوان جمال الدین عبدالرزاق اصفهانی.

تذکر: کتاب «یخچالیه» نام تذکره شعرای است انتقادی، از تألیفات آقا محمد علی مذهب فرزند ابوطالب اصفهانی که به اجماع معاصرین، در صنعت تذهیب، و صناعت شعر، سیما غزل، مقام استادی داشت. (۲)

۱- شعرای معاصر اصفهان، و سخنوران نامی معاصر ۱:۲۳۷.

۲- مآثر و الآثار: ۲۸۸.

رساله یخچالیّه از اختراعات فکر بکر اوست.

در شعر «بهار» تخلص می نموده. وفاتش در ۱۲۷۵ روی داده است.

شیخ محمد حسن ورنوسفادرانی سدهی

فرزنـد محمد کاظم ورنوسـفادرانی. عالم فاضل متبحر، (۱) مؤلـف تفسـیر مختصـری است بر قرآن کریم، و در اول آن گویـد: تفسیر بعضی از کلمات قرآن است و قرائت و صیغه و عدد آیات و حروف آن، تاریخ فراغت: سلخ ذی قعده ۱۲۴۱.

فرزندش محمد مهدی نام داشته، و او این تفسیر را وقف نموده است در سال ۱۲۶۳.

شیخ محمد حسن اصطهباناتی

فرزنـد علامه ملا محمد. از فضـلای اصـفهان، و معروف به زهد و تقوی بوده، در شوّال سال ۱۳۳۶ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید.

مولی محمد حسن طلائی

فرزنـد ملاـ محمـد خراسـانی. عالم فاضل، و فقیه کامل، در کیمیا رنجها کشـیده، و کتاب ها تألیف نموده (۲) کـه از آن جمله است: ۱- شرح رساله جابربن حیّان ۲- شرح شذور الذهب ۳- شرح مفتاح جلدکی؛ و غیره.

در سال ۱۱۲۹ وفات یافته، در مقبره آب بخشان مدفون گردید.

۱- الکرام البرره: ۳۴۹.

۲- رجال اصفهان: ۱۴۶.

پدرش: ملا محمد خراسانی هندی نیز از فضلا معدود بوده، و در سال ۱۱۱۰ وفات یافته، و در آب بخشان مدفون بوده است.

شیخ محمد حسن اصفهانی

ابن محمد، از شاگردان وحید بهبهانی است. در سال ۱۲۱۶ به ایران مهاجرت نموده، و چندین سال در کرمانشاه ساکن، و سپس به اصفهان منتقل شده، و در این شهر از جمله اعلام به شمار می رفته. (۱)

کتب زیر از اوست: ۱- انوار البصائر، در انواع علوم، در ۱۲ مجلد ۲- الرساله المعادیّه، به فارسی ۳- زبده الرجال؛ و غیره. (۲)

حسن کاتب

ابو سعید حسن بن محمد بن عبدالله بن حسنویه کاتب، مؤلف تاریخ بغداد از او روایت می کند، (۳) و او از ابو جعفر بن جعفر بن احمد بن سید السمسار نقل احادیث می نماید.

۱- الذریعه ۲۸:۱۲-۲۷ و مواضع مختلفه.

۲- گفتنی است که مرحوم مؤلف در «تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان» صاحب عنوان را خواهر زاده مرحوم شیخ محمد تقی رازی صاحب حاشیه دانسته، که این نسبت با توجه به شاگرد او در نزد علامه وحید بهبهانی، و تاریخ تألیف کتابهایش به هیچ وجه صحیح نبوده، و وی در طبقه اساتید و یا معاصرین مروم شیخ محمد تقی محسوب می گردد. برخی از مجلدات کتاب انوار البصائر او در کتابخانه دانشگاه اصفهان (مجموعه الفت) موجود است.

۳- اعیان الشیعه: ۱۷۹:۸.

حکیم شفایی

شرف الـدین حسن بن حکیم ملای اصـفهانی، عالم ادیب، و حکیم شاعر طبیب، معروف به حکیم شـفائی. در خدمت پدر (۱) که از شـاگردان میر غیـاث الـدین منصور شـیرازی بوده، و برادرش حکیم نصـیرا و جمعی دیگر از علمـا و ادبـا و اطبّا تحصـیل نموده، ادیبی مشهور، و طبیبی معروف بوده، در محله نیم آورد مطب داشته، و در نزد عموم طبقات معزز و محترم می زیسته، به طوری که نقـل می کننـد وقـتی در محله نیم آورد به شـاه عبـاس کـبی صـفوی برخورد می کنـد. پادشـاه قصـد فرود آمـدن از مرکوب خود جهت او می کنـد. (۲) حکیم به خواهش و تمنّیا مانع می شود، لکن تمام بزرگانی که در رکاب شاه بوده انـد به احترام او پیاده می شوند.

شفائی در اوایل عمر، هجو بسیار می گفته، لکن در اواخر توبه نموده.

کتب زیر از اوست:

۱- خمسه، در برابر خمسه نظـامی، به نـام هر کـدام اشاره می شود ۲- دیـده بیدار، که به نام شاه عباس نوشـته است ۳- دیوان اشعار از غزل و قصیده ۴- ساقی نامه ۵- شکر المذاقین ۶- مجمع البحرین، در برابر تحفه العراقین ۷- نمکدان حقیقت، بر وزن حدیقه سنائی ۸- کتابی در ادویه مرکبه ۹- مثنوی مهر و محبت، بر وزن یوسف و زلیخا؛ و غیره.

وفاتش در سال ۱۰۳۷ روی داده.

ص: ۵۱۸

۱- مجله ارمغان شماره ۶ و ۷ سال ۱۸.

۲- تذکره نصر آبادی: ۲۱۱.

ملا عرشی درباره تاریخ وفاتش گوید:

«بشاه دین شفائی داد جان را»

قبرش در قبرستان شاه میر حمزه قرار داشته که اکنون دانش سرای کشاورزی است.

در الذریعه (۹:۵۲۰) نقل از ریاض العلماء درباره او فرماید که: شفائی درباره خودش گفته است: طبابت من تبّحر و استادی مرا در سایر علوم پوشانید، و شعرم طبابتم را پوشانید، و کثرت هجایم شاعریم را مخفی داشت.

از اشعار اوست:

هر شب به کوی یار صبا می برد مرا *** ما هر دو عاشقیم، چرا می برد مرا؟

بر دوش خود گرفته و چون برق می دود *** در حیرتم که آه کجا می برد مرا؟

در ریاض العلماء به نقل مؤلف الذریعه (۹:۵۲۰) گوید: شاید وی مؤلف کتاب «قرابا دین شفائی» معروف باشد؛ سپس فرماید: احتمال بی مورد است، زیرا مؤلف «قرابا دین شفائی»، سید مظفر بن محمد حسین کاشانی معروف به شفائی است.

محمد حسن قاری

ابن حاج میرزا محمد مهدی قاری اصفهانی، از دانایان به علم تجوید و قرائت، و از خطاطین معروف اواخر قرن سیزدهم است. یک نسخه از کتاب

ص: ۵۱۹

«تحفه حکیم مؤمن» به خط زیبای او در کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار موجود است. در اصفهان در محله مسجد حکیم سکونت داشته است.

حاج شیخ محمد حسن عالم نجف آبادی

عالم زاهد فقیه مجتهد عادل، از مدرسین و ائمه جماعت اصفهان، و مورد وثوق و احترام کلیّه طبقات، از تلامذه حاج میرزا بدیع درب امامی، و آخوند ملا محمد حسین کرمانی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی، و جهانگیر خان قشقائی و جمعی دیگر بوده، سال ها در مدرسه جدّه تدریس می فرمود، و جمعی کثیر از مستعدین از محضرش مستفیذ می شدند.

کتب و رسائلی در فقه و اصول از تقریرات اساتید خود نوشته، و ضمناً کتابی به نام «فضیله السیاده» درباره سادات و اهمیت مقام آنان، و احادیث وارده در این موضوع تألیف فرموده و به چاپ رسیده است.

در شب ۳ شنبه ۱۸ ربیع الاول سال ۱۳۸۴ به سن متجاوز از نود و هفت سالگی وفات یافته، در بقعه تکیه کازرونی مدفون گردید.

میرزا حسن علی مجلسی

فرزند میرزا ابی طالب بن محمد تقی [الماسی] از افاضل سلسله مجلسی، در ۲۰ رجب سال ۱۲۲۷ وفات یافته، در تکیه آقا حسین خوانساری مدفون گردید.

ص: ۵۲۰

میرزا حسن علی مجلسی

فرزند ملا محمد باقر ثالث بن عبدالله بن علامه آخوند ملا محمد باقر. از اعلام سلسله مجلسی، و مدفون در خارج بقعه جنب مسجد جامع. (۱) از پدر خود نقل احادیث می نماید.

سید حسن علی موسوی سدهی

فرزند سید محمد، از فضلا و مؤلفین، و از شاگردان (۲) آقا شیخ زین العابدین مازندرانی و شیخ ابوالقاسم (صاحب تقریرات درس شیخ مرتضی انصاری) بوده، (۳) و در سال ۱۳۲۴ به سن قریب به هشتاد وفات یافته، در مقبره درب سید قریه فروشان سده مدفون گردیده است. (۴)

سید حسین اصفهانی

عالم فاضل زاهد متقی، از اجلّه شاگردان فاضل اردکانی بوده، در اواخر عمر در اثر مرض کور شده، قبل از سال ۱۳۳۰ در نجف وفات یافته است. (۵)

ص: ۵۲۱

۱- رجال اصفهان: ۱۲۸.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۸.

۳- رجال اصفهان: ۲۰۸. (به نقل از بلاغی)

۴- به گفته جناب آقای سید محمد رضا ابن الرسول: مطالب مذکور در متن مربوط به مرحوم آیه الله سید محمد باقر بن سید حسن علی موسوی سدهی است که به اشتباه به پدر نسبت داده اند. وی دارای اجازه اجتهاد از شیخ زین العابدین مازندرانی و میرزا محمد هاشم چهار سوقی بوده و از آثار او: کتاب مفصلی در فقه (طهارت و صلات) رساله در شرط ضمن العقد، منجزات مریض، احکام عبادت جاهل، فرار از دین موجود است.

۵- نقباء البشر ۲:۴۹۴.

شیخ حسین اصفهانی

عـالم فاضل ربّانی، از شاگردان و مجازین از شـیخ محمـد حسـین کاظمینی، و شـیخ محمـد حسن ممقانی، و فاضل شـربیانی، و شیخ محمد طه نجف، و مولی حسینقلی همدانی و دیگران بوده (۱)، در نجف وفات یافته است. (۲)

آقا حسن ورنامخواستی لنجانی

عالم جلیل، (۳) از شاگردان [شـیخ محمد باقربن] شیخ محمد تقی صاحب حاشیه. پس از تکمیل معلومات و وصول به مقامات عالیه علم و اخلاق به مولد خود مراجعت نموده، به ترویج دین و نشر احکام اشتغال جسته، و در آنجا وفات یافته است. (۴)

شیخ محمد حسین طریحی

از فضلا و اجلا و زهاد و مرتاضین، (۵) از خاندان شیخ طریحی، از خانواده های علمی نجف بوده، در اصفهان سکونت داشته. از شاگردان

ص: ۵۲۲

۱- نقباء البشر ۲:۴۹۵.

۲- ظاهراً وی شـیخ محمـد حسـین قمشه ای فرزند ابوطالب است که بعداً ذکر می شود، و تعدد عنوان به تبعیت از نقبائ البشـر صورت گرفته است.

۳- نقباء البشر ۲:۴۹۵.

۴- علامـه طهرانی می نویسـد: هو من السـادات الاجلاـء الاتقیـاء... و له قرابه سـببیّه مع السـید المیرزا ابی القاسم الزنجانی العالم المقیم باصبهان.

۵- رجال اصفهان: ۱۶۲ نقباء البشر: ۵۰۴.

حاج ملا هادی سبزواری حکیم الهی و جمعی دیگر بوده. (۱)

در شهر رمضان المبارک سال ۱۳۲۱ وفات یافته، در یکی از اطاق های بقعه حاجی کلباسی جنب مسجد حکیم مدفون گردید.

سید محمد حسین اصفهانی

از علمای کاملین، وفاتش در ۲۰ ذی حجه ۱۲۳۵ روی داده، قبرش نزدیک بقعه فیض (۲) سنگی راست بالای سر اوست، و بر روی سنگ القاب زیادی دارد.

ملا حسین رفیق

شاعر و ادیب (۳)، از دوستان و معاصرین آذر بیگدلی مؤلف «آتشکده» بوده، در اوایل سبزی فروشی می کرده است. در ۱۱۵۰ متولد، و در ۱۲۱۲ وفات یافته، در نجف مدفون گردید. (۴)

۱- نسبت شاگردی صاحب عنوان نزد سبزواری قطعاً اشتباه است. وی عالمی زاهد و پارسا و داماد مرحوم سید محمد علی آقا مجتهد بوده و در یکی از حجرات مسجد شاه به عبادت و ریاضت اشتغال داشته است. در حدیقه الشعراء او را جانشین استاد غلامرضا شیشه گر (از مدعیان قطبیت طریقه نعمه اللهی) دانسته است.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۸.

۳- آتشکده آذر، مجمع الفصحاء ۴:۳۲۰، و الذریعه ۹:۳۸۱، مکارم الآثار ۴۳۱.

۴- تاریخ وفات رفیق در تذکره انجمن خاقان به سال ۱۲۱۲ ذکر شده، و این با گفته صاحب انجمن که: «عمر درازی یافته» منافات دارد؛ چرا که تولد رفیق در همان کتاب ۱۱۵۰ ذکر شده. در تذکره روز روشن می نویسد: وی در سنه یک هزار و یک صد و پنجاه از عدم به وجود آمده، و تا سنه یک هزار و دو صد و بیست و شش در قید حیات بود.

دیوان اشعار او محتوی ۸ هزار بیت است.

از اوست:

تا کی خبر ز روز سفر می دهی مرا *** از روز مرگ من چه خبر می دهی مرا؟

این حرف تلخ از آن لب شیرین چه می زنی *** زهر از چه در میان شکر می دهی مرا؟

تو سرو سرکشی و من آن ساده باغبان *** کاندیشه می کنم که ثمر می دهی مرا

* میرزا حسین رفیق شیرازی از فضلا و شعرا (۱)

* ملا حسین ریزی از فضلا و مدرسین و ائمّه جماعت اصفهان، در ۱۲۹۱ وفات یافته، (۲) قبرش در تخت فولاد. (۳)

ص: ۵۲۴

۱- هیچ دلیلی بر شاعر بودن وی وجود ندارد، و بر سنگ نوشته قبر او که در تکیه فیض واقع است از او با عنوان میرزا حسین خان رفیق شیرازی نام برده شده است.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۹.

۳- وی ملاـ حسن ریزی متولد ۱۲۹۹ ق مدفون در تکیه آباده ای است که نام و سال وفات او در نوشته صاحب «الرحله» تصحیف، و به تبع او در متن کتاب عنوان شده.

* میرزا محمد حسین شهرستانی از علما و فضلا بوده، قبرش در تکیه صاحب روضات می باشد. پدرش: ملا حسن شهرستانی است (۱) که در سال ۱۰۹۴ وفات یافته، و قبرش در تکیه صاحب روضات است. (۲)

میرزا محمد حسین اژه ای

از اعقاب ملا علی اکبر اژه ای، عالم معروف است.

در ۱۳۰۳ وفات یافته، در مجاورت قبور آباء خود مدفون گردید.

آقا سید حسین شهشهانی

عالم فاضل محقق، مؤلف کتابی است در رد بر حاج محمد کریم خان کرمانی رئیس شیخیه که نسخه ای از آن در کتابخانه حاج سید محمد باقر ثانی بید آبادی موجود بوده است.

استاد حسین معمار

از اساتید هنرمند اصفهان در قرن دهم بوده (۳) از آثار وی ساختمان

ص: ۵۲۵

۱- رجال اصفهان: ۲۰۹.

۲- یکی از اشتباهات صاحب «الرحله» که متأسفانه چون سایر اشتباهات او به این کتاب راه یافته این است که در نوشته او آخوند ملا حسن دیلمی لنبانی به آخوند ملا حسن شهرستانی، و فرزند او آقا حسین جیلانی لنبانی نیز به میرزا محمد حسین شهرستانی تصحیف شده و جزو مدفونین در بقعه صاحب روضات ذکر گشته اند!

۳- کارنامه بزرگان: ۱۴۷ - گنجینه آثار تاریخی اصفهان.

بقعه هارون ولایت در اصفهان است که به امر شاه اسماعیل در تاریخ ۹۱۸ بنای آن به پایان رسیده است.

میرزا حسین

حکیم عـالم فاضـل، و فقیه کامـل، از حکمای الهی در قرن دهم بوده، در سال ۱۰۰۴ وفات یافته، قبرش نزدیک مسـجد مصلی (۱) در تخت فولاد. (۲)

ملا حسین کاشی

عالم فاضل محدث، در سال ۱۱۹۰ وفات یافته (۳)قبرش در صحن تکیه جعفریّه مقابل امام زاده اسماعیل.

ملا حسین تفلیسی

عالم جلیل، و زاهد محقق بوده، در اصفهان تدریس می نموده، و جمعی از افاضل در خدمت او تحصیل نموده اند. (۴)

معاصر با آقا محمد بید آبادی بوده، و بسیاری از علما و مقدسین به او اعتقاد کامل داشته اند.

پس از وفات [در رجب ۱۱۹۲]، در قبرستان آب بخشان مدفون گردیده و

ص: ۵۲۶

۱- رجال اصفهان: ۲۰۷.

۲- مأخـذ این عنـوان نوشـته صـاحب الرحله است و در آن «میرزا حسن» آمـده، که در نوشـته مؤلـف به «میـرزا حسـین حکیم» تبدیل شده.

۳- رجال اصفهان: ۱۸۱

۴- رجال اصفهان: ۹۹ و ۱۴۲.

بقعه کوچکی داشت. پس از تسطیح قبرستان، استخوانهای این عالم بزرگوار را به تخت فولاد نقل کرده، در بقعه صاحب روضات مدفون ساختند.

میرزا حسین کوزه کنانی اصفهانی

منشی دفتر فتحعلی شاه قاجار. وی مؤلف کتاب «زینه الحکایات» است در قصص و حکایات فارسی که به دستور پادشاه نامبرده تألیف شده است. (۱)

در دانشمندان آذربایجان (:۱۱۷) نامی از او برده و این شعر را از او نقل می کند:

زندگانی یک دو روزی بیش نیست *** وقت اندک قابل تشویش نیست

شادی و اندوه عالم یک دم است *** بهر یک دم این چه اندوه و غم است؟

در مجمع الفصحاء (۹۴۵:۵) گوید: به وسیله معتمد الدوله نشاط در دستگاه سلطنت راه یافت، و «رحمت» تخلص می نمود، و عمر معقولی نمود. [میرزا محمد کوزه کنانی «رحمت» غیر از صاحب عنوان است.]

آقا حسین منجم

فاضل و دانا به علوم ریاضی و هیئت بوده، و مؤلف: ۱- الرسائل النجومیّه

ص: ۵۲۷

۱- الذریعه ۹۲:۱۲.

۲- زیج اصفهان می باشد، (۱) که نسخه آن نزد مرحوم سید هبه الدین شهرستانی موجود بوده است.

سید امیر محمد حسین اصفهانی

فاضل جلیل، از مجازین از میر محمد حسین بن میر محمد صالح خاتون آبادی، (۲) تاریخ اجازه ۱۱۴۷. (۳)

معزّ الدین حسین اصفهانی

معروف به قاضی معز. فاضل کامل عامل محقق مدقق، از علمای عصر شاه عباس اول بوده، و در قضاوت، حد اعلای تدین و دقت را به کار می برده و قضایای معروفی دارد. در سال ۱۰۲۰ به اتفاق سلطان حسین ندوشنی یزدی و قاضی خان سیفی به سفارت روم رفته. در برخی از اجازات، نامش معزّ الدین محمد نوشته شده است. (۴)

سید قاضی امیر حسین اصفهانی

مجاور مکّه معظّمه، از مشایخ اجازه علامه مجلسی است. (۵) وی اول

۱- الذریعه ۲۵۹:۱۰.

۲- الذریعه ۱۸:۱۱.

۳- این اجازه در الکواکب المنتثره به چاپ رسیده و در آن چنین آمده: العالم العامل الفاضل الکامل، ذوالنفس القدسیه، و الملکات المرضیّه، الجامع بین مرتبتی العلم و التقوی، الامیر محمد حسین السینی الاصفهانی. ر.ک: الکواکب المنتثره: ۱۹۵ و نیز: ۱۸۵-۱۸۴.

۴- اعیان الشیعه ۲۰۹:۲۵.

۵- اعیان الشیعه ۲۱۰:۲۵.

کسی است که اعتماد به کتاب فقه الرضا (علیه السلام) نموده و آن را در بلاد منتشر گردانیده است.

* شیخ حسین اصفهانی فاضل بزرگوار، از شاگردان (۱) سید حجه الاسلام است، و کتاب «سراج المتهجدین» در فضیلت نماز شب و آداب آن را از کتاب «تحفه الابرار» استاد خود انتخاب نموده. قبل از ۱۲۸۸ در ایران به طبع رسیده است. (۲)

میرزا شاه حسین ثنائی

شاعر و ادیب بوده، سابقاً در سلک نواب بلند جناب حضرت درمش خان (۳) منتظم بوده، و شاه اسماعیل صفوی منصب وزارت بدو ارزانی داشته (زمستان ۹۲).

در آثار الشیعه گوید: از اولاد شیخ محمد بن یوسف بنای صوفی معروف است، و خود عارف و عاقل بوده، در اوایل عمر بنّایی می کرده،

۱- الذریعه ۱۲:۱۶۰.

۲- مؤلف «سراج المتهجدین» عام فاضل مرحوم مولی نوروز علی بسطامی معروف به فاضل بسطامی است، مؤلف کتب عدیده که معروف ترین آنها «فردوس التواریخ» در تواریخ مربوط به مشهد مقدس رضوی می باشد، و متوفی به سال ۱۳۰۹ ق به سن ۸۵ سالگی، و مدفون در قبرستان قتلگاه مشهد پشت قبر مرحوم شیخ طبرسی است. نسبت دادن کتاب مزبور به صاحب عنوان (که اصلاً وجود خارجی ندارد) و شمردن او از شاگردان سید شفتی، ناشی از اشتباه ظاهراً مطبعی الذریعه است.

۳- رجال حبیب السیر: ۲۲۸، آثار الشیعه ۹۴:۴ و الذریعه و مواضع دیگر.

در اثر استعداد ذاتی، ترقّی نموده تا به مقام وزارت رسیده.

در روز ۴ شنبه ۲۸ جمادی الاولی ۹۲۹ به دست یکی از نوکران خود مقتول گردید.

مولی حسین اصفهانی

عالم فاضل، از اساتید حاج ملا علی خلیلی (۱) بوده و در نجف اشرف سطح فقه تدریس می نموده، و هم در آن ارض اقدس وفات یافته و مدفون گردیده است.

ملا حسین نائینی

از فضلای اصفهان است، در یکی از حجرات مسجد سید سکونت داشته، و سطوح فقه و اصول و ادبیات تدریس می نموده. در زمستان سال ۱۳۲۵ قمری شبانه از ضعف و پیری پاهایش در خواب زیر کرسی سوخته و بدین علت وفات یافته، در تخت فولاد در بقعه آقا محمد بید آبادی مدفون گردید. (۲)

ص: ۵۳۰

۱- الکرام البرره: ۳۶۴.

۲- به نوشته استاد روضاتی: در تاریخ نائین ۴۶:۴ شخصی را به نام حاج میرزا حسین بن میرزا محمد باقر از تلامذه آخوند کاشی ذکر کرده و گوید: وی به سال ۱۳۲۵ درگذشته است. احتمال می رود که ملا حسین مذکور باشد. زندگانی آیه الله چهار سوقی: ۱۶۴.

حاج میرزا محمد حسین مدرس کهنگی

فرزند سید محمد ابراهیم بن علی طباطبائی. از علمای اخیار، و صلحا و ازکیا بوده، در اصفهان در خدمت: آقا میرزا ابوالمعالی کلباسی، و آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی، و حاج شیخ محمد علی ثقه الاسلام، و حاج میرزا بدیع درب امامی، و آخوند کاشی، و جهانگیر خان و جمعی دیگر از فحول و دانشمندان تحصیل نموده تا به درجه اجتهاد نایل گردید؛ سپس در سال ۱۳۱۷ به نجف رفته، آنجا به درس آخوند خراسانی، و حاج آقا رضا همدانی، و آقا سید محمد کاظم یزدی حاضر شده، عالمی جلیل، و مجتهدی بلا عدیل گشت.

در سال ۱۳۲۱ به اصفهان مراجعت نموده، به تدریس و تألیف اشتغال جسته، و کمتر با مردم مراوده می نموده.

در ملکات نفسانی و فضایل اخلاقی بی نظیر بود، ضمناً به کارهای زراعتی، روزگار می گذرانید. چندین رشته قنات، حفر و ایجاد نمود.

در حدود سال ۱۲۸۸ متولد، و در ۱۷ جمادی الثانیه سال ۱۳۷۶ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید. کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- تقریرات اصولی آخوند خراسانی ۲- تقریرات فقهی آقا سید محمد کاظم یزدی ۳- رساله در بداء به نام «هدایه الوری در شرح بدا» که به طبع رسیده.

آقا سید حسین خوانساری

فرزند سید ابوالقاسم جعفر (جد صاحب روضات) و مؤلف شرح

زیارت عاشورا، متوفی به سال ۱۱۹۱ قمری. در شرح حال ایشان به همین قدر اکتفا شده.

شیخ محمد حسین قمیشه ای

فرزند ابی طالب، عالم جلیل، و فاضل ثقه صالح، معروف به صغیر (جهت امتیاز او نسبت به استادش شیخ محمد حسین قمیشه ای آتی الذکر) در نهضت علما علیه نفوذ انگلستان شرکت جسته، و جزو علمای مجاهد بوده. خدمت جمعی کثیر از علما و اخیار همچون آخوند خراسانی، و مولی حسین قلی همدانی، و حاج میرزا حسین خلیلی تلمذ نموده. (۱)

کتبی تألیف نمود: ۱- کتابی در معجزات صادره از ائمّه معصومین (علیهم السلام) ۲- کتابهایی در مواعظ و اخبار؛ و غیره.

در ۲ محرم سال ۱۳۳۷ وفات یافته، در صحن شریف نزدیک مقبره شیخ الشریعه اصفهانی مدفون گردید.

سید محمد حسین میردامادی

فرزند میر سید احمد سدهی. از علما و زهّاد بوده، و بین الخواصّ و العوام به زهد و قدس شهرت داشته، خدمت میر سید حسن مدرس و دیگران تلمّذ نموده. در ۵ جمادی الاولی سال ۱۲۵۹ به سن ۲۹ سالگی مسموماً وفات یافته، در سده مدفون گردید. (۲)

۱- نقباء البشر ۲:۵۲۰.

۲- رجال اصفهان: ۲۳۸.

آخوند ملا محمد حسین کرمانی

فرزنـد ملا اسدالله. عالم محقق جلیل، از اکابر علما و مدرسـین و مراجع در اصـفهان بوده، در حدود سال ۲۴۵ در کرمان متولد گردیده، مقدمات علوم را در آنجا آموخته، جهت تکمیل آن به اصـفهان مراجعت کرده، در خدمت: مرحوم حاج شـیخ محمد باقر مسـجد شاهی، و آقا میرزا محمـد باقر چهار سوقی، و ملا حسـین علی تویسـرکانی، و میرزا محمـد حسن نجفی، و آقا سـید محمد شهشهانی و جمعی دیگر تحصیل نموده (۱) تا به مقام اجتهاد رسیده، و از آنان به اجازه روایت و اجتهاد مفتخر شده، به درس و بحث و جواب اسـتفتاءات و قضاوت و حکومت شـرعیّه اشـتغال جسته، در حکمت شاگرد ملا حیدر صباغ سدهی بوده است.

سرانجام در شب ۲۱ جمادی الاولی سال ۱۳۳۰ وفات یافته، در مقبره مخصوص جنب مسجد خود مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- اجزایی در اصول و فقه ۲- تقریرات فقهی و اصولی اساتید خود ۳- رساله عملیّه؛ و غیره.

مشارالیه در اصـفهان مرجع مرافعات و قضاوت بوده، و در کمال زهد و قناعت می زیسـته، و از آثار او تعمیر و تأسیس دو باب مسـجد به نـام نور و رضوان می باشـد. اولی در چهار راه کرمانی در خیابان حافظ جنب منزل خود، و دومی در نزدیک دروازه اشرف جنب شترگلو می باشد، که هر دو

۱- رجال اصفهان: ۱۸۲ و نقباء البشر: ۵۳۰.

مخروبه بوده و ایشان بانی تعمیرات آن شده است.

در تاریخ بنای مسجد گفته اند:

حضرت کرمانی آن مفتیّ عصر *** یافت چون توفیق از حیّ شکور

مسجدی در اصفهان تأسیس کرد *** از ید تقوا مسمّی شد به نور

چون تجلی نور حق در آن بنا *** کرد و شد وادی ایمن همچو طور

باب آن گردید بابی از بهشت *** خادمش رضوان شد از حکم غفور

زین سبب مفتیّ دوران آن بنا *** کرد و نامیدش به رضوان با سرور

بهر تاریخش ملایک از سما *** جمع گردیدند و حوران از قصور

شد یکی بیرون و از کلک منیر *** بر درش بنوشت: یا رضوان و نور

علاوه بر مقام فقاهت، شاعر و ادیب بوده و «مفتی» تخلص می نموده است. ماده تاریخ وفاتش را مرحوم انصاری گوید:

«فردوس مقام زاهد کرمانی است»

شیخ محمد علی کرمانی

فرزندش: عالم فاضل، مرحوم حاج شیخ محمد علی کرمانی از علمای اخیار بوده، در اصفهان خدمت جمعی کثیر همچون: حاج ملا جواد آدینه ای، و میرزا محمد علی رنانی اصفهانی، و آقا سید محمود مغنی، و شیخ محمد حسن حکیم شیرازی، و آخوند کاشی، و جهانگیر خان، و میرزا محمد علی حکیم کاشانی اصفهانی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و عبدالکریم جزی، و میرزا حسین همدانی (عالم فاضل و ادیب، در مدرسه نیم آورد تدریس می نموده، و در سال ۱۳۲۵ وفات یافته، در صحن درب

ص: ۵۳۴

امام مدفون شده) و آیه الله بروجردی (قبل از مهاجرت به نجف) تحصیل نموده، سپس در سال ۱۳۱۹ به نجف مهاجرت کرده، در آنجا خدمت: آقا سید محمد کاظم یزدی، و شیخ الشریعه اصفهانی، و آخوند خراسانی تحصیل نموده، و نسبت به اخیر، خصوصیت داشته، و از جمعی از اساتید خود به اخذ اجازه روایت و اجتهاد نایل گردیده، در ۱۳۳۰ به اصفهان مراجعت فرموده، و مدتی به درس و بحث اشتغال یافته، سپس ترک مباحثه و تدریس نموده، و تقریباً مدت ده سال آخر عمر به طور تجرّد و انزوا می زیست.

در ذی حجه ۱۲۹۵ متولد، و در شب جمعه ۶ جمادی الاولی سال ۱۳۸۰ وفات یافته، در تخت فولاد مقابل تکیه میرزا ابوالمعالی مدفون گردید.

رسائل عدیده ای در مباحث فقه و اصول نوشته، از آن جمله: * تقریرات اصولی آخوند خراسانی ۱- رساله در مبحث الفاظ ۲- رساله در استصحاب ۳- رساله در تعادل و تراجیح ۴- رساله در عدالت ۵- رساله در بیع ۶- رساله در مرجّحات ۷- رساله در وضو ۸- رساله در مسح رجلین ۹- رساله در دماء ثلاثه ۱۰- رساله در تعارض استصحاب و ید ۱۱- رساله در بیع معاطاه ۱۲- شرح خطبه نهج البلاغه (اول الدین معرفه الله) و حدود بیست رساله و کتاب دیگر.

ملا محمد حسین عارفچه

اشاره

فرزند ملا اسماعیل طبسی خراسانی. پدرش در طبس متولد شده، پس از تحصیل مقدمات علوم جهت تکمیل به اصفهان آمده، و خدمت

حجّه الاسلام و دیگران تلمذ کرده، و هم در این شهر وفات یافته است، در هارون ولایت مدفون شده. مردی فاضل و متقی بوده و روزگار به کتابت می گذرانیده است.

صاحب عنوان در اصفهان متولد شده، و تحصیلات خود را نزد علمای این سامان همچون ملا حسین علی تویسرکانی و آقا میر سید محمد شهشهانی به پایان رسانیده، در عداد خطبا و واعظین بوده.

کتب چندی در مواضع منبری تألیف نموده که از آن جمله است: ۱- انیس الواعظین ۲- زاد العارفین ۳- زاد المواقف ۴- زاد الواعظین و غیره.

وی در سال ۱۳۲۲ وفات یافته و در تکیه آقا رضی در تخت فولاد مدفون گردیده است.

میرزا محمد علی عارفچه

فرزندش: میرزا محمد علی عارفچه، واعظ فاضل صالح، و ادیب شاعر، از فضلای اهل منبر، و از مرثیه خوانان و مداحین خاندان نبوت بود. عمری به زهد و قناعت گذرانید. (۱)

در شب جمعه ۱۹ ذی قعده الحرام سال ۱۳۸۰ به سن متجاوز از هشتاد وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید.

کتب زیر از اوست که همه آنها مطبوع می باشد:

۱- تحفه المعصومین ۲- دیوان اشعار ۳- زبده القصاید ۴- صد قصیده و

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۳۲۶.

زیارات ۵- منتخب کبیر، در ادعیه و زیارات ۶- هدیّه المعصومین؛ و غیره.

آخوند ملا حسین فشارکی

فرزنـد محمـد جعفر. علامه فقیه مجتهد اصولی، از اعاظم فقها، و اکابر رؤسای دین، در نیمه روز ۳۰ ذی قعده الحرام ۱۲۶۶ در اصـفهان متولـد، و در شب ۳ شنبه ۸ ذی قعـده سال ۱۳۵۳ در اصـفهان وفـات یافته، (۱) در بقعه تکیه آقا شـیخ مرتضـی ریزی مدفون گردید.

در اصـفهان از شاگردان برادر خود ملا محمـد باقر فشارکی، و حاج شـیخ محمـد باقر مسـجد شاهی، و آقا میرزا محمـد هاشـم چهار سوقی بوده؛ سـپس جهت تکمیل معلومات به نجف مهاجرت فرموده، و از محضـر میرزای رشتی (حاج میرزا حبیب الله) و به خصوص از درس آقا شـیخ زین العابدین مازندرانی استفاده نموده، و به اخذ اجازه مفتخر شده، به اصفهان مراجعت نموده و به درس و بحث و اقـامه جماعت و جواب اسـتفتاءات و فصل خصومات پرداخته، و در اواخر مرجعیت تامّه یافته، و جمعی کثیر از علما و فضلای اصفهان از شاگردان او محسوب، و عده ای به دریافت اجازه از ایشان مفتخر شده اند.

حواشی زیادی بر کتب علمیّه و رسائل علمیّه نوشته، و رساله علمیّه ای نیز جهت مقلّدین مرقوم داشته است.

مرحوم جابری در وقایع سال ۱۳۵۴ درباره او گوید: (۲) عالمی متبحر، و ساده

۱- رجال اصفهان: ۸۴، نقباء البشر: ۵۵۷.

۲- تاریخ اصفهان و ری: ۴۱۰.

متدین بود، و اگر به حواشی او پاره ای مواشی نیامده می توانست بر بسیاری از علمای عراق نیز رجحانش داد.

تاریخ وفاتش این است:

بموته یا جابریّ ارّخ *** ماشارك الفشاركی علیم

آقا سید محمد حسین میر دامادی سدهی

فرزند آقا سید محمد جعفر. عالم فاضل، و ادیب زاهد شاعر، (۱) در شب جمعه ۲۳ ربیع الثانی سال ۱۳۰۳ متولد، و در شب جمعه اول ربیع الثانی سال ۱۳۸۰ وفات یافته، در جنب امام زاده سید محمد مدفون گردید.

در اصفهان خدمت: آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی، و جهانگیر خان، و آخوند گزی، و حاج میر محمد صادق احمد آبادی، و آقا سید مهدی درچه ای تلمّذ نموده، و مدتی در قم به درس حاج شیخ عبدالکریم یزدی حاضر شده، و در نجف به درس آقا سید ابوالحسن اصفهانی و اقا میرزا محمد حسین نائینی رفته، پس از تکمیل فضائل به اصفهان مراجعت نموده، در سده ساکن، و به ارشاد و هدایت مردم و اقامه جماعت پرداخته. کتب زیر از اوست:

۱- دیوان اشعار با تخلّص «آیت» ۲- رساله در قاعده علی الید، تقریرات مرحوم نائینی ۳- صومیّه، در مواعظ ماه رمضان ۴- عشریّه؛ و غیره. (۲)

۱- مخزن الادب راجی، خطی.

۲- فرزند او عاغلم جلیل حاج سید جعفر میر دامادی، از علمای محترم تهران، و از شاگردان مرحوم آیه الله بروجردی، آیه الله ارباب، علامه طباطبائی و شیخ مهدی امیری مازندرانی است، و فرزند دیگر او حجه الاسلام سید باقر میر دامادی نیز از علمای محترم ساکن تهران است.

حسین مسرور

فرزند حاج محمد جواد، ادیب ارجمند، و نویسنده توانا معروف به سخنیار. در روز بیستم ماه صفر سال ۱۳۰۸ در قریه کوپا متولد، و در چهارشنبه ۹ رجب ۱۳۸۸ در طهران وفات یافت.

در اصفهان و شیراز و مشهد (۱) تحصیلات خویش را به پایان رسانیده، مدتها در شیراز ریاست چارپار خانه آنجا را داشته، در طهران به خدمت فرهنگ وارد شده، و از مفاخر علم و ادب محسوب گردیده، نویسنده ای زبردست، و شاعری پر مایه، و مترجمی قوی بود.

کتب زیر از اوست:

۱- امثال سائره ۲- داستان تاریخی محمود افغان ۳- ده نفر قزلباش ۴- دیوان اشعار ۵- راز الهام، نام قسمتی از دیوان اوست ۶- فرهنگ زبان ۷- گوشه ای از زندگانی لطفعلی خان زند، موسوم به قران ۸- نی زن بیابان ۹- هنرنامه؛ و غیره.

رسول بهروان

برادرش: مرحوم رسول بهروان، شاعر و ادیب، در حدود سال ۱۳۱۵ متولد، و در کوپا و اصفهان تحصیل علوم ادب و تاریخ نموده، به خدمت

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۴۴۳ و سخنوران نامی معاصر ۱:۲۱۳.

فرهنگ وارد شده، از دبیران دانشمند اصفهان بود. (۱) دارای دیوان اشعار می باشد.

در شب شنبه ۳۰ ذی قعده ۱۳۸۴ وفات یافته، در تکیه سید العراقین (۲) در تخت فولاد مدفون گردید.

حاج شیخ محمد حسین کمپانی

فرزند محمد حسن معین التجّار. از اعاظم علما، و اجلّای فلاسفه، و اکابر ادبا و شعرا. در دوم محرم سال ۱۲۹۶ متولد، (۳) و در شب ۵ شنبه ذی حجه الحرام سال ۱۳۶۱ وفات یافته، در اطاق جنب مناره ایوان طلای نجف مدفون گردید.

از شاگردان: آقا سید محمد فشارکی، و حاج آقا رضا همدانی، و آخوند خراسانی، و در فلسفه از تلامذه میرزا محمد باقر اصطهباناتی و جمعی دیگر بوده، پس از فوت آخوند خراسانی حوزه درس و بحث تشکیل داده، و از نظر جامعیت و فلسفه و ادب شهرت یافته، در فقه و اصول و تفسیر و ادب تدریس می نموده، و در ملکات نفسانی و اخلاق روحانی ممتاز بوده.

کتب زیر از اوست:

۱- اجاره ۲- الاجتهاد و التقلید ۳- اصول الفقه ۴- انوار القدسیّه ۵- ارجوزه در روزه ۶- ارجوزه در اعتکاف ۷- اربع قواعد فقهیّه ۸- تحفه الحکیم، منظومه ای در فلسفه عالیه، [از] مهم ترین تألیفات او ۹- تعلیقه بر رساله

ص: ۵۴۰

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۹۵.

۲- تکیه خلیلیان صحیح است.

۳- نقباء البشر: ۵۶۰، ریحانه الادب ۵:۹۰.

القطع شیخ انصاری ۱۰- حاشیه بر مکاسب شیخ انصاری ۱۱- الحقیقه الشرعیّه ۱۲- دیوان شعر فارسی ۱۳- دیوان غزلیات ۱۴- دیوان اشعار عربی ۱۵- رساله در عدالت ۱۶- رساله در دمشق (دو رساله) ۱۷- رساله در طلب و اراده ۱۸- رساله در صحیح و اعم ۱۹- رساله در شرط متأخّر ۲۰- رساله در اشتراک الفاظ ۲۱- رساله در موضوع علم ۲۲- رساله در تقسیم وضع به شخصی و نوعی ۲۳- رساله در علائم حقیقت و مجاز ۲۴- رساله در معاد ۲۵- رساله در نماز جماعت ۲۶- رساله در نماز مسافر ۲۷- رساله در طهارت ۲۸- نهایه الدرایه، شرح بر کفایه ۲۹- وسیله، نام رساله عملیه ایشان است.

پدرش از جمله تجّار و اخیار بوده، در کاظمین مجاور بوده، و در سال ۱۳۳۴ وفات یافته است.

فرزندش: حاج آقا محمد نیز از علمای کاملین ساکن نجف اشرف می باشد.

میر محمد حسین امام جمعه

فرزند میرزا حسن. (۱) از علمای اخیار و رؤسا بوده، و خدمات شایانی به مردم در موضوع جنس و معارضه با حکومت نموده، و بدین جهت مورد کمال علاقه مردم بوده، و پس از فوت برادرش میر سید محمد در ۱۲۹۱ امامت جمعه بدو محول گردیده.

صاحب عنوان در ۲۳ رجب ۱۲۹۸ وفات یافته، در مقبره سر قبر آقا جنب پدر مدفون گردید.

۱- الکرام البرره ۲:۳۸۳ رجال اصفهان: ۱۱۷.

سید حسین درب امامی

ابن حسن موسوی. عـالم بزرگوار، از خانـدان علم و روحـانیت، سـال هـا در نجف خـدمت اعاظم علما تلمّـذ نموده، و ظاهراً به محضر شیخ انصاری رسیده و در قبل از ۱۳۰۰ وفات یافته است.

مولی حسین جیلانی لنبانی

فرزند مولی حسن لنبانی. عالم فقیه زاهد، از مشاهیر علما در اواخر عصر صـفویّه در اصـفهان بوده، در ۲۶ رمضان ۱۱۲۹ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید.

آقا سید ابوالقاسم خوانساری [شاگرد و] خواهر زاده او بوده است.

آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی نواده او و وصـیت نموداه جنب جد امی خود مدفون گردد. در مسجد لنبان امامت و تدریس می نموداه.

کتب زیر از اوست:

۱- حواشـی بر ذخیره سبزواری ۲- رسـاله در زیارات ۳- رسـاله در زکات ۴- رساله در وجوب عینی نمـاز جمعه ۵- شرح صحیفه سجادیّه، مختصر، لکن در کمال اتقان ۶- شرح مفاتیح الشرایع؛ و غیره.

صـاحب عنوان از مجـازین از مولی محمـد صادق بن محمـد بن عبـدالفتّاح [تنکابنی] است. (۱) تاریـخ اجازه: ۴ جمادی الثانیه ۱۱۲۳ می باشـد، و در آن گویـد که در این وقت، مجیز ۴۱ سال داشته، بنابراین تولدش حدود ۱۰۸۲ می باشد، و نسبش بدین قرار است:

۱- رجال اصفهان: ۹۹.

شیخ محمد حسین بن حسن بن علی بن مولی حسن فقیه تنکابنی جیلی لنبانی.

پدرش: مولی حسن از مدرسین و علما بوده، در ۱۶ صفر سال ۱۰۹۴ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردیده است.

میر محمد حسین بن میر محمد حسین

عالم فاضل، متوفی در ماه صفر ۱۲۷۳، و مدفون در تخت فولاد جنب فاضل هندی. (۱)

شیخ حسین چنگانی

ابن حیدر بن حسن بن غلام چنگانی اصفهانی. (۲) فاضل مدقق بوده، و در سال ۱۲۷۸ کتاب «منیه اللبیب در شرح تهذیب» را جهت خود استنساخ نموده، و بر آن تعالیقی دارد که دلالت بر وفور علم و دانش او می کند.

سید حسین اصفهانی مازندرانی

ابن رضا بن علی بن محمد حسینی اصفهانی مازندرانی.

عالم فاضل جلیل، در ۱۱ ذی حجّه سال ۱۲۸۷ در نجف متولد شده، و در ۵ شنبه دوم جمادی الاولی سال ۱۳۴۴ در سامرا وفات یافته، در صحن شریف مدفون گردید. (۳)

۱- رجال اصفهان: ۹۹.

۲- الکرام البرره: ۳۸۶.

۳- نقباء البشر: ۵۷۹، تاریخ سامرا: ۷۶، و شاح السراء.

در نجف نزد فضلای این شهر تحصیل نموده، و به ریاضات اشتغال جسته، و به مراتب عالیه یقین رسیده، علم را با عمل توأم نموده. مجموعه ای کشکول مانند، تألیف کرده، نزد فرزندش موجود است.

حسین آمدی

ابو علی حسین بن سعد بن حسین بن محمد آمدی، لغوی ادیب شاعر، (۱) در بغداد تحصیل نموده، در اصفهان متوطن شده، و در شب پنج شنبه ۵ ربیع الاخر سال ۴۴۴ وفات یافته.

وی را تألیفاتی است.

حاج میرزا محمد حسین نایب الصدر

فرزند میر محمد صادق بن میرزا محمد رضا فرزند میرزا ابوالقاسم مدرس عالم بزرگوار، و فاضل ارجمند و ادیب بوده، از آثارش کتابی است در دو مجلد در شجره نامه سادات خاتون آبادی فامیل خود. (۲)

از شاگردان شیخ انصاری و حاج ملا علی کنی بوده، در ربیع الاخر سال ۱۳۲۶ وفات یافته، قبرش در زیرزمین تکیه خاتون آبادی در تخت فولاد.

سید محمد حسین حسینی اصفهانی

ابن محمد صادق، خطیب ادیب، و عالم جلیل، مؤلف کتاب «مشرق

۱- معجم الادباء ۹:۲۶۶.

۲- رجال اصفهان: ۱۰۴، نقباء البشر: ۵۸۷.

التوحید» در اصول دین به فارسی، که آن را به اسم فتح علی شاه قاجار در سال ۱۲۵۰ تألیف نموده است. (۱)

میر محمد حسین خاتون آبادی

ملقب به سلطان العلماء فرزند میر عبدالباقی. از بزرگان علمای زمان، و مجتهد و فقیه و مروج بوده، کتبی تألیف نموده، از آن جمله است:

۱- رساله در منجّزات مریض ۲- رساله عملیّه [= مصابیح القلوب] ۳- رساله در رد پادری نصرانی ۴- رساله جهادیّه؛ و غیره.

قبل از طلیعه صبح شب ۶ ماه صفر ۱۲۳۳ وفات یافته، جمعی کثیر از علما از وی روایت می کنند. (۲)

شیخ محمد حسین بن ملا عبدالکریم

عالم فاضل، در جمعه غرّه شوّال المکرّم (عید فطر) سال ۱۲۸۳ وفات یافته، در تکیه مادر شاهزاده مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

از پی تاریخ او بهای حزین گفت *** شیخ حسین از زمانه کام ندیدی

ملا حسین گریان اردستانی

فرزند ملا عبدالله. واعظ صالح، و ادیب شاعر متخلص به «گریان» از

۱- الکرام البرره: ۳۹۵.

۲- الکرام البرره: ۳۹۶، روضات الجنات: ۱۹۹ و غیره.

نویسندگان زبردست، و شعرای عالی قدر، و وعاظ محترم بوده. (۱)

کتابهای زیر از اوست:

۱- انوار المجالس، دو جلد [مطبوع] ۲- تخمیس دوازده بند محتشم ۳- تذکره الحال ۴- حمله مختاریّه ۵- صومیّه ۶- طریق البکاء [مطبوع] ۷- عشره النساء؛ و غیره.

در سال ۱۳۱۰ به مرض وبا در طهران وفات یافت.

سید حسین بختیاری

اشاره

ابن علی بن ابی القاسم حسینی. عالم فاضل، و مدرس معروف. در ۱۳۰۴ در اصفهان (۲) متولد شده، و پس از تحصیل مقدمات به نجف مهاجرت نموده، خدمت آخوند خراسانی و میرزا محمد تقی شیرازی تحصیل نموده، و پس از فوت استاد، حوزه درس و مباحثه تشکیل داده، و به مصاهرت و دامادی مرحوم آیه الله اصفهانی مفتخر شده، و در ۲۶ محرم سال ۱۳۶۸ وفات یافته.

کتب زیر از اوست:

۱- حاشیه بر وسیله مرحوم اصفهانی ۲- رساله در قاعده لا ضرر و لا ضرار؛ و غیره.

سید علی بختیاری

پدرش نیز از علما و فضلا معدود بوده، و در سال ۱۳۱۲ در اصفهان

۱- الکرام البرره: ۵۹۹.

۲- نقباء البشر: ۶۰۴.

وفات یافته است. وی از شاگردان حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی بوده، و کتب زیر از اوست:

۱- تفسیر سوره آل عمران ۲- تفسیر سوره انبیاء ۳- تفسیر سوره یوسف (۱)

* میر محمد حسین مدرس فرزند علی حسینی. عالم فاضل، (۲) از ائمّه جماعت و موثقین بوده، روز ۲ شنبه ۲۱ ذی حجه ۱۲۸۸ وفات یافته، جنب فاضل هندی مدفون گردید. وی برادر علاّمه جلیل میر سید حسن مدرس می باشد. (۳)

* شیخ محمد حسین اصفهانی، (۴) فرزند علی اکبر. عالم فاضل، مؤلف کتاب «دروس الاصول» در ۱۶ ذی حجّه ۱۲۴۸ از تألیف (۵) جلد آن فراغت حاصل نموده، ظاهراً از شاگردان شریف العلماء مازندرانی بوده است.

ملا محمد حسین خوانساری

اشاره

فرزند ملا علی اکبر، از فضلا و اتقیا، در اصفهان ساکن بوده، و از مخصوصین حاج سید اسدالله بید آبادی، و مورد وثوق (۶) و اطمینان

ص: ۵۴۷

۱- الذریعه ۴:۳۳۴.

۲- رجال اصفهان: ۵۸، الکرام البرره: ۴۰۱.

۳- شرح حال وی در ذیل نام برادرش ذکر شد.

۴- وی ملا محمد حسین خوانساری است که سهواً دو بار عنوان شده.

۵- الکرام البرره: ۴۰۹ و الذریعه ۸:۱۴۴.

۶- رجال اصفهان: ۱۵۳.

ایشان بوده، و در مسجد میرزا باقر در محله بید آباد امامت می نموده.

در ۱۵ جمادی الثانیه سال ۱۳۰۲ وفات یافته، در مقبره کوچک مسجد سید مدفون گردیده.

مولی علی اکبر خوانساری

پدرش: مولی علی اکبر، عالم جلیل، از شاگردان و خواص اصحاب سید حجه الاسلام، و مورد اعتماد و وثوق ایشان بوده، به طوری که آن بزرگوار پس از ساختن مسجد سید، مشارالیه را به امامت مسجد میرزا باقر منصوب نموده است.

پس از وفات او، جنازه به نجف اشرف منتقل شده، در وادی السلام مدفون گردید. (۱)

وی از شاگردان و مجازین از سید صدرالدین عاملی بوده (۲) (و در شب جمعه ۱۴ محرم ۱۲۶۳ وفات یافته است). (۳)

آقا کمال الدین خوانساری

فرزند صاحب عنوان: مرحوم آقا کمال الدین خوانساری، عالم عادل

۱- رجال اصفهان: ۱۵۴.

۲- مآثر و الآثار: ۲۴۰.

۳- مؤلف در بیان المفاخر (۳۵۴:۱) ایشان را عنوان نموده، و اسامی یازده اثر علمی ایشان را که در کتابخانه آیه الله گلپایگانی نگهداری می شوند ذکر کرده و می نویسد: صاحب عنوان در سال ۱۲۷۱ در اصفهان وفات یافته، و آنچه نویسنده در کتاب دانشمندان و بزرگان اصفهان در وفات صاحب عنوان نوشته ام مربوط به آقا سید صدرالدین استاد ایشان است.

جلیل، و زاهد معمّر ادیب و شاعر، از علمای کاملین، جامع معقول و منقول بود، در مسجد میرزا باقر امامت می نمود، و در آنجا سطوح تدریس می کرد. (۱) در حدود سال ۲۸۰ متولد، و در ظهر چهارشنبه ۱۷ صفر سال ۱۳۶۱ وفات یافته، در مقبره زینبیّه در اطاق آقا سید ابوالقاسم دهکردی مدفون شد.

کتب زیر از اوست:

۱- ایرادات بر کتاب هزار مسأله، در فقه ۲- دیوان اشعار (جمع نشده است) ۳- کتابی در رد بابیه ۴- محاسن الذکر؛ و غیره.

مولی حسین کربلائی

فرزند علی اکبر اصفهانی. مؤلف کتاب «سرور المؤمنین فیما یتعلق بأعداء الدین» (۲) که به نام شاه سلطان حسین صفوی تألیف شده است. (۳)

حسین طغرایی

فخر الکتاب ابو اسماعیل مؤید الدین حسین بن علی بن محمد بن

ص: ۵۴۹

۱- رجال اصفهان: ۱۴۱، شعرای معاصر اصفهان: ۳۸۷.

۲- الذریعه ۱۷۷:۱۲.

۳- وی ظاهراً پدر عالم فاضل جلیل علی بن حسین کربلایی مدرس مدرسه مریم بیگم است. شیخ علی کربلایی از شاگردان علامه مجلسی و مجاز از شیخ فخر الدین طریحی است و آثار فراوانی چون: سراج السالکین، انوار الهدایه فی التفسیر بالروایه، مراد المرید فی ترجمه مزار الشهید، معراج السالکین و... می باشد. سال وفاتش را سید قوام سیفی قزوینی اینگونه گفته: با شهید کربلا محشور باد = ۱۱۳۶.

عبدالصمد اصفهانی، معروف به طغرایی. ادیب فاضل، و شاعر ماهر شیعی مذهب، از وزرای سلطان مسعود بن محمد سلجوقی. در سال ۵۱۳ (۵۱۵) در بازار بغداد نزدیک مدرسه نظامیّه به دست غلامی کشته شد. (۱)

در نظم و نثر استاد بوده، و در فن کیمیا نیز مهارت داشته، و از طرف پدر نسب او به ابوالاسود دئلی می پیوندد.

قصیده لامیّه العجم که از نوادر اشعار عرب است شامل ۵۹ بیت است، اول آن این است:

اصاله الرأی صانتنی عن الخطل *** و حیله الفضل زانتنی لدی العطل

محمد حسین مقدس فانی مبارکه ای

فرزند علی محمد، عارف ادیب، و صوفی شاعر. در ۱۲۹۴ متولد، و در شب یکشنبه ۱۴ محرم سال ۱۳۵۳ در مولد خود وفات یافته و در قبرستان آنجا مدفون گردید. خدمت جمعی از عرفا و مشایخ رسیده، و به طوری که در مقدمه دیوان مطبوعش نوشته شده به مقام قطبیت رسیده. در زهد و تقوا و شعر و ادب معروف است.

کتب زیر از اوست:

۱- آفتاب عرفان ۲- خورشید حقیقت، مطبوع ۳- شمس حقیقت ۴- نور معرفت؛ و غیره.

۱- روضات الجنات: ۲۴۸ ریحانه الادب ۵۸:۴ آثار الوزراء عقیلی: ۲۶۲ و معجم الادباء، و مواضع مختلفه الذریعه، اعیان الشیعه ۷۶:۲۷.

مولی محمد حسین قمیشه ای کبیر

ابن محمد قاسم قمیشه ای نجفی. از بزرگان علما و فقها.

در حدود سال ۱۲۵۰ متولد، و در دهه دوم سال ۱۳۳۶ در نجف وفات یافته، در ایوان مقبره شیخ الشریعه اصفهانی مدفون گردید.

از شاگردان: شیخ انصاری، و آقا سید حسین ترک کوه کمتری، و میرزای بزرگ شیرازی، و میرزای رشتی بوده، (۱) در فقه و اصول از علمای صاحب نظر بوده، در محاربه عراقیان با انگلیس ها شرکت جسته، و از زمره مجاهدین در امر دنیا و دین است.

کتب زیر از اوست:

۱- ادله الرشاد، در شرح نجاه العباد، ۱۸ مجلد بزرگ ۲- حواشی بر شرح لمعه ۳- زیارت عاشورا و کیفیت آن ۴- عده طریق التدقیق [در اصول فقه، در ۱۴ مجلد] ۵- الخضابیه، رساله مبسوطه ۶- آداب الحمّام.

فرزندش: میرزا محمد حسن نیز عالم و فاضل بوده، در شهر رمضان المبارک سال ۱۳۳۶ وفات یافته، در نجف مدفون گردید.

مولی محمد حسین اصفهانی کاظمینی

ابن کرم علی، متولد در حدود ۱۱۷۰. پدر و جدش تجارت می کرده اند. خود در اوایل جوانی اندکی [تجارت و سپس] تحصیل علوم نموده، (۲) سال ها

۱- نقباء البشر: ۶۳۵، زندگی و شخصیت شیخ انصاری: ۲۵۲.

۲- الذریعه ۷۳:۱۸.

به سیر و سیاحت در اطراف شهرها پرداخته، و خدمت جمعی کثیر از علما و بزرگان رسیده، و چون از سفر خسته شد در کاظمین ساکن گردیده، و مدت سی سال در آن ارض اقدس مجاور بوده، در سال ۱۲۲۷ شروع به تألیف کتابی کشکول مانند نموده، و آنچه در مسافرت ها و شهرها دیده و شنیده است در آن جمع آوری کرده است. و دیگر: جامع التواریخ که در ۱۲۲۸ تألیف شده است. (۱)

شیخ محمد حسین قاینی

فرزند محمد محسن بن عبدالله بن محسن بن حسین اصفهانی بیرجندی.

عالم عامل و فقیه، سال ها در نجف اشرف ساکن بوده، و درس شیخ انصاری را درک نموده، (۲) سپس به درس آقا سید حسین کوه کمری حاضر شده، در سامرا مدتی درک محضر میرزای شیرازی کرده، و در ۱۳۰۷ وفات یافته، در کربلا مدفون گردید.

ابی القاسم راغب اصفهانی

ابن محمد بن مفضل بن محمد. ادیب لغوی نحوی شافعی، معروف به راغب، از بزرگان علما و فقها، و در علوم ادب و لغت و شعر و حدیث و

۱- الذریعه ۴۷:۵.

۲- نقباء البشر: ۶۳۸، زندگی و شخصیت شیخ انصاری: ۲۸۲.

کلام و حکمت بی نظیر بوده، جمعی وی را شیعی امامی می دانند. (۱)

کتب زیر از اوست:

۱- اخلاق راغب ۲- افانین البلاغه ۳- الایمان و الکفر ۴- تحقیق البیان، در تأویل قرآن * تفسیر قرآن ۵- تفصیل النشأتین و تحصیل السعادتین ۶- جامع التفسیر ۷- الذریعه الی مکارم الشریعه، در اخلاق که به فارسی ترجمه شده است ۸- محاضرات الادباء ۹- مفردات، در تفسیر غریب القرآن ۱۰- مقدّمه التفسیر؛ و غیره.

وفاتش به سال ۵۶۵ روی داده است. (۲)

شیخ حسین واعظ اصفهانی حائری

فرزند محمد، متوفی حدود سال ۱۳۲۰، مؤلف کتاب «طریق الجنّه» مقتل فارسی. (۳)

شیخ محمد حسین ذوعلم فشارکی

اشاره

فرزند محمد باقر. عالم عامل، و فاضل بزرگوار، از شاگردان آخوند محمد حسین فشارکی و داماد ایشان، و امام مسجد یزدآباد. از موثّقین علمای اصفهانی، و محبوب القلوب عند الخواصّ و العوام بود.

۱- روضات الجنات: ۲۴۸، ریحانه الادب ۲:۶۵، اعیان الشیعه ۲۷:۲۲۰، لغت نامه.

۲- تاریخ مزبور در روضات الجنات ذکر شده دکتر سید علی میر لوحی در مقدّمه الذریعه می نویسد: و القول الصحیح من هذه الاقوال هو القول بأنّ وفاته اتّفقت سنه ۴۰۲ ه_ أو ۳۹۹ ه_.

۳- الذریعه ۱۵:۱۶۵

تألیفاتی دارد، از آن جمله است: نور الآفاق، در شرح دعای مکارم الاخلاق که بسیار خوب و محقّقانه نوشته شده، و تاکنون چندین مرتبه به طبع رسیده است، در دو مجلد.

مشارالیه در ۷ ماه صفر سال ۱۳۷۳ در مسافرت در رامسر وفات یافته، جنازه به قم منتقل گردیده، در مقبره شیخان مدفون گردید.

فایده: عده ای از علما و شعرای اصفهان در قم مدفونند که به نام برخی از آنها مستقلاً اشاره می شود، و ذیلاً به نام چند نفر دیگر اشاره می گردد:

۱- سید ابراهیم سرّی

فرزند ابوالقاسم موسوی پوده ای. شاعر و ادیب، (۱) در ۱۳۱۱ متولد، و در ۱۴ رمضان المبارک ۱۳۶۹ در یکی از بیمارستانهای طهران وفات یافته، در قم مدفون گردید. (۲)

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۲۴۲.

۲- وی در اصفهان نزد عده ای از فضلا از جمله ملا ابوالقاسم زفره ای و حاج میرزا یحیی مدرس بید آبادی ادبیات فارسی و عربی و فقه و اصول تحصیل نمودهف و به تصوّف و عرفان روی آورده، و در شیراز از امام جمعه اصطهباناتی مراسم ذکر و ریاضت آموخته، در انواع سخن از قصیده و غزل و رباعی استاد بود، و در نهایت جزالت و روانی شعر می گفت. دیوان اشعار او به کوشش فرزند ارجمندش دکتر سید ابوالقاسم سرّی به چاپ رسیده است. وی درباره پدر خود می نویسد: یکی از شعرا و گویندگان معاصر اصفهان که خود مردی عارف و فاضل، و ادیبی جامع و کامل، و شاعر استاد بود، و شعر را به خاطر ارضای عواطف و ابراز ادراکات روحانی خود می گفت، نه به خاطر این و آن، مرحوم آقا سید ابراهیم سرّی بود. مرحوم سرّی در مدت قریب ۶۰ سال عمر خود در تحصیل دانش، و تکمیل فضایل نفسانی، و تزکیه نفس، و تسلّط بر قوای نفسانی و حیوانی، و وصول به مقامات عالیه انسانی، و عوالم عرفان و ایقان و کشف و شهود رنج بسیار کشید... برای کاستن از رنج های روحی که در اثر دیدار نابسامانی ها او را احاطه کرده بوده به درویشی و تصوّف روی نهاد. ر.ک: مقدمه دیوان سرّی.

از آثارش منظومه ای به نام «مرغابیه» به طبع رسیده است.

۲- حاج میرزا عبدالجواد کلباسی

فرزنـد حـاج میرزا محمـد هاشم کلباسـی. از علمای محترم و متنفّـذ و خلیق، و مورد احترام در دسـتگاه دولت و عموم مردم، از علما و دیگران.

در رمضان ۱۳۱۹ متولد، و در روز شـنبه ۱۹ جمادی الاولی سال ۱۳۸۷ در اثر تصادف ماشـین در راه طهران وفات یافته، در قم مدفون گردید.

از آثارش کتابی به نام «منهاج السالکین» در آداب حج و زیارات مدینه منوّره به طبع رسیده است.

مشـارالیه از زمره مردانی بود که زنـدگانیش را به عبادت خالق، و خـدمت مخلوق گذرانیـد، و در حقیقت پشت و پناه مردم، و در صدد کمک و یاری آنها و رفع گرفتاری از مسلمانها بود.

۳- حاج میرزا علی هسته ای

فرزند محمد رضا، از اعقاب شیخ زین الدین بن عین علی خوانساری.

عالم فاضل، و واعظ کامل، از معمرین اهل علم و فضل، سال ها در نجف خـدمت علمای آن سامان تلمـذ فرموده، و در حـدود سال ۱۳۲۵ به

اصفهان مراجعت کرده، و سال ها در این شهر امامت و تدریس نموده، سپس به طهران مسافرت کرده، و در دستگاه مرحوم حاج شیخ فضل الله نوری شهید وارد شده، و از خواص آن عالم جلیل القدر واقع شده.

پس از وقعه شهادت او به اصفهان آمده، و تا آخر عمر گاهی در اصفهان، و زمانی در طهران ساکن، و به وعظ و خطابه و ارشاد مردم از راه مواعظ پرداخته، و الحق واعظی شیرین بیان، و گوینده ای طلیق اللسان (۱) بوده.

در دوشنبه ۱۶ ربیع الثانی سال ۱۳۸۷ در طهران وفات یافته، در قم مدفون گردید.

از آثار قلمی او حواشی بر اعتقادات علامه مجلسی به طبع رسیده است.

۴- حاج میرزا علی اکبر تابش

فرزند حاج میرزا مهدی. ادیب شاعر مقدس، از خاندان میرزاهای بید آباد که نسب آنان به میرزا مهدی اشتهاردی نویسنده عصر نادری، و

۱- به نوشته مرحوم شریف رازی: وی در حدود سال ۱۲۵ قمری در اصفهان متولد، و پس از خواندن مقدمات و سطوح به نجف مشرف شده، و سال ها از محضر مرحوم آخوند خراسانی و سید محمد کاظم یزدی و شریعت اصفهانی استفاده نموده، واعظی شیرین بیان، و گوینده ای طلیق اللسان بوده، و از گویندگان واجد مقام اجتهاد و فقاهت بود، و در مجالس، خوش محاوره و ظریف و حاضر جواب بود. در عصر مرحوم آیه الله العظمی حائری یزدی زیاد در قم مانده و منبر می رفت، و عموماً مراجع و علما برای استفاده از بیاناتش شرکت می کردند. ر.ک: گنجینه دانشمندان ۴۲۷:۲-۴۲۶. از اساتید ایشان در اصفهان: مرحوم سید محمد باقر درچه ای و حکیم جهانگیر خان قشقائی بوده اند. ر.ک: مجله مبلغان ش ۴۷ مقاله آیه الله هسته ای، به قلم محمد تقی ادهم نژاد.

بانی مدرسه میرزا مهدی در بید آباد می پیوندند.

مشارالیه نزد فضلای اصفهان مقدمات (۱) علوم را آموخته، در علم و ادب و ریاضی و سیاق مهارت داشت، در انجمن ادبی شیدا شرکت جسته، و از اعضای محترم انجمن به شمار می رفت.

قسمتی از اشعارش در مجلّه دانشکده اصفهان به طبع رسیده، دیوانش قریب سه هزار بیت است.

در روز ۱۵ شعبان سال ۱۳۷۰ به سن متجاوز از ۶۵ سالگی در طهران وفات یافته، در قم مدفون گردید.

۵- حاج میرزا قوام الدین رشتی

فرزند حاج میرزا عبدالرزّاق. عالم زاهد متّقی، در سال ۱۳۱۵ متولد، و در ۷ صفر ۱۳۶۵ در طهران وفات یافته، در قم مدفون گردید.

مشارالیه در اصفهان مقدمات علوم را آموخته، و از بدو تأسیس حوزه علمیّه قم بدان شهر مهاجرت نموده، و در خدمت علمای آن سامان بالاخص مرحوم حاج شیخ عبدالکریم یزدی تحصیلات خویش را به پایان رسانیده است. (۲)

۶- حاج سید کاظم مرتضوی کرونی

فرزند سید محمد حسین بن سید عبدالله.

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۱۲۲.

۲- پدرش نواده ملّا محمّد جعفر لنگرودی شارح مشاعر است.

عـالم جلیل، و محـدّث بی بـدیل، فقیه ادیب مفسـر متکلم، از مفاخر علمی عصـر حاضـر. در اصـفهان و طهران و نجف اشـرف تحصـیل نموده، به اصفهان مهاجرت کرده، و پس از سال ها به طهران منتقل شده، و تا آخر عمر در آن شهر به وعظ و ارشاد و تفسیر پرداخته، جلسه تفسیر قرآن ایشان از هر حیث ممتاز بوده، و عده ای زیاد از فضلا از آن مستفید می شدند.

در ذی قعده سال ۱۳۶۷ به سن متجاوز از هفتاد و پنج سالگی در طهران وفات یافته، در قم مدفون شد.

آقا حسین خوانساری

فرزند جمال الدین محمد بن حسـین. عالم جلیل، صاحب تحیقات و تدقیقات، معروف به محقق خوانساری، و مشـهور به اسـتاد الکلّ، و استاد البشر. چون پدر و پسرش هر دو جمال الدین نام داشته اند وی را ذوالجمالین نیز گویند. (۱)

دی ذی قعـده ۱۰۱۶ متولـد، و در ۱۰۹۹ وفات یافته، در تخت فولاد مـدفون شده، سـپس شاه سـلیمان صـفوی بر قبر او بقعه ای عالی بنا نموده.

ماده تاریخ وفاتش این است:

از آسمان به جمع یکی سر نمود و گفت *** امروز هم ملایکه گفتند یا حسین

و (ادخل جنتی) می باشد. ۱۰۹۹=۱+۱۰۹۸

۱- اعیان الشیعه ۱۶۴:۲۷، روضات الجنات: ۱۹۶، رجال اصفهان: ۸۲، ریحانه الادب ۲۳۹:۵، قصص العلماء: ۲۶۵ و غیره.

وی از شاگردان مولی حیدر بن محمد [خوانساری] مؤلف «زبده التصانیف» و ملا محمد تقی مجلسی، و علامه سبزواری، و خلیفه سلطان، و میرزا ابوالقاسم فندرسکی و غیره بوده، و جمعی کثیر در خدمتش تلمّذ نموده اند.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- ترجمه صحیفه سجادیّه ۲- تفسیر سوره فاتحه * تواریخ وفیات علما ۳- ترجمه قرآن * ترجمه نهج الحق علامه حلی ۴- جبر و اختیار ۵- جزء لا یتجزی ۶- جواهر و اعراض ۷- حاشیه بر الهیات شفا ۸- حاشیه بر طبیعیات شفا ۹- حاشیه بر شرح اشارات ۱۰- حاشیه بر حاشیه قدیم بر شرح تجرید ۱۱- دیوان اشعار ۱۲- رساله در نفی وجوب مقدمه واجب ۱۳- رساله در تشکیک ۱۴- رساله در شبهه طفره ۱۵- رساله در شبهه التزام ۱۶- رساله در مسائل متفرقه در حکمت و منطق و اصول ۱۷- رساله در حرمت شرب خمر، به فارسی ۱۸- شبهات متفرّقه * شرح اشارات و تنبیهات ۱۹- دفع شبهه ایمان و کفر ۲۰- مشارق الشموس، در شرح دروس، معروف ترین تألیفات او ۲۱- جواب نامه شریف مکّه به شاه سلیمان * مائده السماویّه که جهت شاه سلیمان تألیف شده است. (۱)

وی مانند فرزندش لطیفه گو و حاضر جواب بوده است. نقل است: یکی از امرا به ایشان عرض می کند که شنیده شده است که پیش از این دنیا را اسب داشته، این سخن راست است، یا دروغ؟ در جواب می فرماید: نه

ص: ۵۵۹

۱- کتاب مائده سماویّه و ترجمه نهج الحق از آثار آقا رضی الدین فرزند صاحب عنوان است.

بابا غلط است، همیشه دنیا را خر داشته است.

از این قبیل مطایبات از ایشان زیاد نقل شده است.

فایده: ذیلًا به نام چند نفر از اولاد و اعقاب صاحب عنوان اشاره می شود:

۱- آقا جمال الدین محمد. فرزند ارشد آقا حسین.

۲- آقا حسین بن آقا شریف بن آقا رضی بن آقا حسین.

عالم فاضل حکیم، (۱) در سال ۱۱۹۱ زنده بوده، و مولف شرح «التحصیل» تألیف بهمنیار در حکمت است.

۳- آقا ربیع، فرزند آقا رضی. فاضل و زاهد بوده است. (۲)

* محمد رضا فرزند علامه محقق آقا حسین، مؤلف کتاب [شرح] حکمه العین (۳) ظاهراً مراد، رضی الدین محمد آتی الذکر باشد.

۴- آقا رضی الدین محمد خوانساری

ابن آقا حسین. عالم فاضل، به جوانی قبل از برادر وفات یافته، وی را تألیفاتی است:

ص: ۵۶۰

۱- تذکره حسینی: ۱۰۹.

۲- در تذکره روز روشن (:۲۸۸) تألیف مولوی محمد مظفّر حسین صبا آمده: ربیع: آقا محمد ربیع بن آقا رضی خوانساری که در دوره محمد شاه پادشاه هند به هندوستان رسیده، و میرزا نجف خان به تعظیم و احترامش کوشیده. او راست: کی سر و برگ تماشای بهارست مرا *** گل به چشم از غم هجران تو خار است مرا.

۳- الذریعه ۲۱۲:۱۳.

۱- تتمیم شرح دروس، از تألیفات پدر خود، قسمت صوم و اعتکاف. و از مطالعه آن آثار فضل و تحقیق مؤلف ظاهر می شود. این شرح با شرح پدرش یکجا به طبع رسیده. مؤلف الذریعه درباره آن می فرماید:

و هما کالشمس وضحاها، و القمر اذا تلاها

۲- المائده السماویه، که مؤلف اعیان الشیعه آن را به پدرش نسبت داده است.

۳- شرح حدیث البیضه مروی در کافی، به نام شاه سلطان حسین تألیف شده. (۱)

* آقا کمال الدین، فرزند آقا حسین. همچون دو برادر خود عالم و دانشمند بوده، و در اصفهان می زیسته و پس از وفات، در بقعه پدر مدفون شده است. (۲)

حاج شیخ محمد حسین مولوی کتابفروش

فرزند ملا محمد بن ملا علی خوانساری. از فضلای اصفهان، و از

۱- از آثار او: مائده سماویه به همراه رساله نیت صادقه، شرح حدیث بیضه، و شرح حدیث حماد (آداب نماز) به کوشش آقای علی اکبر زمانی نژاد به چاپ رسیده است.
۲- به طور قطع می توان گفت که آقا حسین خوانساری فرزندی به نام آقا کمال نداشته و این اشتباه از صاحب «الرحله» نشأت گرفته. وی ضمن مدفونین در بقعه خوانساری می نویسد: آقا کمال بن آقا حسین الخوانساری، جنب آقا جمال ولالوح له. که باید می نوشت: آقا رضی الدین بن آقا حسین. در روضات الجنّات ضمن بیان مدفن آقا حسین و آقا جمال خوانساری می نویسد: بل من خلفهما الآقا رضی الدین کما نقله الثقات.

شاگردان حاج میرزا یحیی مستوفی و آقا نجفی و جمعی دیگر (۱) بوده، و شغل کتابفروشی داشت، و از راه طبع کتب دینی خدمت شایسته ای به علم و دین فرموده.

تألیفاتی دارد، از آن جمله است: ۱- تفسیر مولوی، در حاشیه قرآن به طبع رسیده، و خلاصه چندین کتاب تفسیر است ۲- حواشی بر قرآن ۳- کشف الایات، که در آخر جنّات الخلود به طبع رسیده است.

در سلخ شعبان سال ۱۳۶۶ وفات یافته، در تخت فولاد حوالی قبر فاضل هندی در بقعه ای مخصوص جنب پدر مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

از پی تاریخ او گفت خرد با یکی *** جا بجنان می کناد شیخ محمد حسین

پدرش: آقا ملا محمد نیز فاضل و دانشمند بوده، و شغل کتابفروشی داشته، و در ۱۰ ذی قعده ۱۳۰۷ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون شده است.

کمال الدین حسین ضمیری

فرزند محمد. شاعر ادیب کثیر الشعر، از شعرای عهد صفوی، اشعار زیادی سروده، و آنها را در کتابهای چندی جمع آوری نموده، که از آن جمله است: ۱- آیینه خیال ۲- اسکندر نامه ۳- احیای کمال ۴- بدایع الشعر ۵- بهار

۱- از جمله مرحوم آخوند گزی و شیخ مرتضی ریزی. سیری در تخت فولاد: ۱۹۸.

و خزان ۶- بـدایت حـال، یا ترانه وصال ۷- حسن فـال ۸- حسـنه الاخبار ۹- خجسـته فال ۱۰- درّ مثـال ۱۱- سـفینه اقبال ۱۲- سحاب حلال، یا سـحر حلال ۱۳- صورت حال ۱۴- صنایع ۱۵- صیقل ملال ۱۶- عذر مقال ۱۷= ظاهرات ۱۸- عیون الزلال ۱۹- فراغ بـال ۲۰- قدس خیال ۲۱- کنزل الاقوال ۲۲- لیلی و مجنـون ۲۳- لوامع خیال ۲۴- معشوق لاـ یزال ۲۵- معراج آمال ۲۶- مکثر الاحوال ۲۷- منتهای کمال ۲۸- نهایه السحر ۲۹- ناز و نیاز ۳۰- وامق و عذرا.

آذر در آتشـکده گوید: در اصـفهان بلکه در ولایات دیگر، به کثرت شـعر او شاعری نیامده، در علم رمل اسـتاد بوده، به همین جهت «ضمیری» تخلص می نموده، وفاتش را به سال ۹۷۳ نوشته اند. (۱)

آقا سید محمد حسین رجائی

فرزند آقا سید محمود بن محمد جواد موسوی.

عـالم جلیـل، معروف به بلنـد، از اجله شـاگردان آقا سـید محمـد باقر درچه ای و آقا نجفی و شـیخ محمـد علی نجفی و از ائمه جماعت و موثّقین بود. در سال ۱۳۴۸ در مسافرت عتبات در کرمانشاه وفات یافت. (۲)

میرزا محمد حسین سر رشته دار

فرزند میرزا مرتضی. از مستوفیان و کار گزاران دستگاه ظل السلطان بوده،

ص: ۵۶۳

۱- آتشکده آذر: ۱۸۵، مجمع الفصحاء ۷۰۹:۴.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۸.

در شیراز (۱) خدمت رحمت علی شاه نعمت اللهی رسیده، و در زمره عرفا و صوفیه وارد شده، در علم سیاق، استاد، و خط نستعلیق را خوب می نوشته، در غرّه رجب سال ۱۳۲۰ وفات یافته، بیرون بقعه فیض مدفون گردید.

شیخ محمد حسین کلباسی

فرزند آقا محمد مهدی. عالم جلیل ورع صالح، (۲) در مشهد خراسان [ساکن] بوده، در ۱۲۸۵ به نجف رفته، و خدمت جمعی از علما همچون شیخ محمد حسین کاظمینی و دیگران تلمّذ نموده، و دختر شیخ محمد حسن صاحب «جواهر» را به زوجیت گرفته. در ۱۳۳۶ به خراسان مراجعت کرده، و مورد توجه و اقبال عموم طبقات واقع شده، و موفقیت کلی یافته.

در ۱۳۴۰ وفات یافته، در دار السیاده مبارکه مدفون گردید.

محمد حسین میرزا فصیح

فرزند محمد ولی میرزا. شاعر و ادیب و نویسنده توانا، متخلص به «فصیح»، در غرّه ذی حجّه سال ۱۳۳۳ متولد، و در روز جمعه ۳۰ ربیع الثانی سال ۱۳۷۴ وفات یافته، (۳) در تخت فولاد در تکیه آقا شیخ مرتضی ریزی مدفون گردید.

مدتی در روزنامه های اصفهان به خصوص «باختر» و «عرفان» مقاله می نوشت. مردی شوخ و بذله گو و حاضر جواب بود، مطالعات و

۱- رجال اصفهان: ۲۱۰ و طرائق الحقایق ۳:۱۹۶.

۲- نقباء البشر: ۶۶۲.

۳- شعرای معاصر اصفهان: ۳۶۲.

محفوظات عمیق او سبب بود که در مجالس، مورد نظر باشد.

اشعار زیادی سروده که جمع نشده است. (۱)

ملا حسین مازندرانی

فرزند ملا ولی الله. در علم ریاضـی و حکمت و کلام، اسـتاد بوده، و جمعی کثیر از فضـلای اصـفهان در خدمتش تلمّذ نموده. (۲) فاضـلی متقی، و عالمی عامل بوده، قریب به صد سال عمر نموده، در حدود هزار و دویست [و نود] و اندی وفات یافته، در مقبره سر قبر آقا مدفون گردید.

میرزا حسین خان دانش

فرزنـد محمـد هـاشم. از افاضـل، و ادیب و نویسـنده و شـاعر، متخلص به «دانش» از خانـدان میرزاهـای چهار سو علی قلی آقا، فاضل و دانشمند بوده، در بغداد و اسلامبول به تناوب ساکن بوده.

در ۲۳ ربیع الاول سال ۱۳۶۲ به سن متجاوز از هفتاد در آنکارا وفات یافته. (۳)

کتب زیر از اوست:

۱- اسـتاد منوچهر قدسـی در شـرح حال او می نویسد: فصـیح در مکیّفات و مخدّرات افراط می کرد... در شعر و ادب استعداد شکفته شگفت انگیزی داشت. اگر زمانه امانش داده بود به ضرس قاطع می گویم که در شعر معاصر اصفهان هیچ کس و هیچ کس به پایه او نمی رسید. ر.ک: دولت دیدار: ۱۲۷ تا ۱۳۶.

۲- رجال اصفهان: ۱۱۶.

۳- ریحانه الادب ۲:۲۱۰، مجله یادگار شماره ۷ و ۸ سال ۳، مواضع مختلفه الذریعه.

۱- ترجمه رباعیات خیام به ترکی، به کمک رضا توفیق. ۲- ترجمه بعضی از قصه های لافونتن ۳- خرابه مداین ۴- دستور زبان فارسی ۵- زردشت نامه ۶- سر آمدان سخن، شرح حال ۱۵ نفر از شعرای ایران ۷- سوهان ۸- نوای صرصر ۹- هدیه سال؛ و غیره.

ملا حسین کربکندی

فرزند ملا یوسف بن علی. واعظ صالح، و فاضل ادیب محدث، از فضلای اهل منبر بوده، و به عماد الواعظین شهرت داشته. (۱)

در خدمت فضلای اصفهان تحصیل نموده، در ۹ صفر سال ۱۳۲۳ وفات یافته، در بقعه حاجی آباده ای مدفون گردید.

از آثارش چندین مجلد کتاب و بیاض در مواعظ منبری و اخبار به صورت مجلس است که در نزد اولادش موجود است.

پدرش: مرحوم ملا یوسف نیز واعظ و صالح بوده، و در ۱۲۹۸ وفات یافته، در بقعه حاجی آباده ای مدفون شد.

میرزا امد عماد الواعظین

فرزندش: مرحوم حاج میرزا احمد عماد الواعظین نیز از افاضل اهل منبر و اخیار بود، عمری به زهد و قناعت گذرانید، در خدمت آقا سید محمود مغنی و آخوند ملا محمد حسین کرمانی و جمعی دیگر تحصیل نموده، در

۱- رجال اصفهان: ۳۳.

صبح روز جمعه سوّم جمادی الثانیه سال ۱۳۸۴ وفات یافته، در جنب پدر مدفون گردید. (۱)

حاج شیخ محمد حسین اشنی قودجانی

عالم فاضل زاهد فقیه مجتهد، در حدود ۱۲۸۵ متولد، و در اصفهان و نجف تحصیل نموده، سال ها در قریه اشن (به فتح اول و ثانی) از بلوك عربستان ساکن، و در این اواخر ایشان را به اصرار به شهر منتقل نموده، خارج فقه و اصول تدریس می نمودند.

و در ساعت ۳ بعدازظهر یکشنبه ۲۴ رمضان ۱۳۷۵ فوت شده، در روز ۲ شنبه در بقعه آقا میرزا ابوالمعالی مدفون گردید.

میرزا محمد حسین مدرس

فرزند آقا میر محمد تقی مدرس. از علما و ائمّه جماعت ساکن طهران، در شوّال ۱۳۸۸ در طهران وفات یافت.

حاج محمد حسین صدر اصفهانی

ابن محمد علی بن رحیم. از وزرای عهد فتح علی شاه قاجار بوده. جدش مرد فقیری بوده، در اصفهان علافی می نموده، به سبب همّت عالی و استعداد ذاتی ترقّی نموده، آثار خیریّه زیادی از او باقی مانده که

۱- وی پدر دانشمند فقید مرحوم حسین عمادزاده است.

از آن جمله است: مدرسه صدر خواجو، (۱) و مدرسه پا قلعه؛ و غیره.

در اصفهان در ۱۲۳۹ وفات یافته، در مدرسه صدر نجف در سرداب مدفون گردید.

حسین علی شاه

اشاره

حاج محمد حسین معروف به شیخ زین الدین، عالم عارف کامل، از اقطاب سلسله نعمت اللهیّه. پدرانش عموماً از علما و فضلا بوده اند. (۲) در علوم ظاهر از شاگردان دایی خود آقا محمـد [شـیخ زین الـدین] آتی الترجمه و دیگران بوده، و در طریقت از مریدان معصوم علی شاه دکنی بوده است.

در اصـفهان سـاکن، و به درس و بحث و اقـامه جماعت می گذرانیـده، سـپس ترک درس و مباحثه نموده، و سال ها به سـیر و سیاحت پرداخته. از طرف نور علی شاه اصفهانی مقام خلیفه الخلفایی یافته.

کتابی در [ردّ هانری] مارتن نصرانی نوشته.

در شب ۴ شنبه ۱۱ محرم سال ۱۲۳۴ در کربلاـ در حین خوانـدن نمـاز وفـات یـافته، و در بیرون باب النجف طرف دست چپ مدفون شده است.

فایده: ذیلاً به نام چند نفر از خاندان و مریدان حسین علی شاه که در طرایق الحقایق از آنها نامبرده شده اشاره می شود:

۱- تاریخچه محله خواجو: ۱۸، ریاض العارفین: ۲۵۶، تاریخ اصفهان و ری.

۲- طرایق الحقایق ۳:۹۹.

۱- میرزا رضا طبیب شرابی

از اعیان اصفهان (۱) و طبیب مسیحا نفس، از شاگردان میرزا نصیر [اصفهانی و آقا محمد بید آبادی] بوده، در سال ۱۲۳۸ وفات یافته، شاعر و ادیب بوده، و در شعر «منصور» تخلص می نموده، دارای دیوان اشعار است.

۲- شیخ زاهد ثانی گیلانی اصفهانی

عالم فاضل، و شاعر ادیب عارف، (۲) از اعقاب شیخ زاهد گیلانی عارف مشهور است. از شاگردان آخوند ملا علی نوری بوده، پس از تحصیل علوم ظاهر خدمت حسین علی شاه رسیده.

در سال ۱۲۲۲ در سفر حج در کاظمین وفات یافته. از اشعار اوست:

عمری به در مدرسه ها بنشستیم *** با اهل ریا و کبر و کین پیوستیم

از یک نظر عاشق رندی آخر *** هم از خود و هم ز غیر خود وارستیم

سلسله ایشان به سلسله مشایخ بید آباد معروفند، و جمعی کثیر عالم و فاضل در بین آنها بوده، و عده ای از آنها به مقام قضاوت این شهر رسیده اند.

۳- میرزا محمد صادق ناطق

(۳)

اصل او از اتراک است. سال ها در خوزستان و آذربایجان به سیاحت

۱- طرایق الحقایق ۳:۱۱۴.

۲- طرایق الحقایق ۳:۱۰۵.

۳- طرایق الحقایق ۳:۱۱۳.

پرداخته، و خدمت جمعی از اهل حال رسیده، و در فن ماده تاریخ گویی استاد بوده، کتابی در این فن نوشته، در ۱۲۲۵ وفات یافته. (۱)

اشعاری که جهت اتمام تعمیرات گنبد مطهّر حضرت معصومه (علیهاالسلام) در قم گفته معروف است، و هر مصرع آن تاریخ اتمام بنا می باشد. (۲)

۴- میرزا محمد علی میرزا مظفر

عالم زاهد جلیل، (۳) از زهّاد و عبّاد بوده، و در مسجد علی امامت

۱- نام کتاب او «بحر الالفاظ» و سال وفاتش ۱۲۳۵ هـ.ق است.

۲- این اثر بی نظیر یکی از شاهکارهای ادب فارسی است، و تدوین آن یکی از معجزات و کراماتی است که بی شک توجه معنوی حضرت معصومه (علیهاالسلام) و عنایت های خا صّه آن حضرت نسبت به شاعر، باعث خلق آن شده است. شاعر قصیده را با «بسم الله الرحمن الرحیم» آغاز کرده که با حروف ابجد می شود سال ۱۲۱۸ که سال تذهیب گنبد مطهر است. بعد: «باسم موجود کریم» که این جمله هم ۱۲۱۸ «این قصیده مسمّی به قصیده معجزیّه است» ۱۲۱۸ «شصت و دو بیت» ۱۲۱۸ «یکصد و بیست و چهار مصراع» ۱۲۱۸. هر کدام از مصراع ها به تنهایی به حروف ابجد ۱۲۱۸ می باشد. برخی از ابیات این قصیده چنین است: این قبّه گلبنی است بزیور بر آمده *** یا پاک گوهریست پر از زیور آمده این دوحه ایست کامده از جنّت العلاـ *** یا کوکبی است سعد و منوّر بر آمده این زیب عر یا که بود گوی آفتاب *** یا نور حق که در همه اشیا بر آمده بهتر بود به حسن و علو از جنان در آن *** مسکن که بنت موسی بن جعفر آمده زهرا عفاف فاطمه بنت موسی آنک *** بر روی شرف ز فاطمه و حیدر آمده معصومه ای که در ره ایوان اقدسش *** از قدر و صدق حور و پری چاکر آمده

۳- رجال اصفهان: ۶۱.

می نموده، و بـا وضع فقر، کمـال مواظبت در آداب شـریعت داشـته، و نسـبت به مردم دنیا از غنی و فقیر و شاه و وزیر، بی اعتنا بوده است.

وفاتش در ۳ شنبه ۱۳ شوّال ۱۱۹۸ روی داده، قبرش در تکیه میرزا رفیعا بود، و سـنگ سـیاهی به خط رقاع بسیار خوب داشت، که در موقع تسطیح و توسیع فرودگاه اصفهان از بین رفت.

در طرایق گوید: (۱۱۳:۳) در حکمیات خصوص الهیات، ید باسطی داشته، و در زهد و عبادت، (۱۱۳:۳) سامان عهد بود.

* حاج محمد کاظم سعادت علی شاه، از سلسله شیخ زین الدین. بعداً شرح حالش نوشته می شود.

۵- ملا محراب گیلانی

عالم حکیم، و فقیه زاهـد عارف، (۱) از شاگردان آقا محمد بید آبادی [ملا اسـماعیل خواجویی و سـید قطب الدین نیریزی]، و در زهد و انزوا و اعراض از ماسوا، وحید عصر خود بوده.

در عصر روز یکشنبه ۱۴ جمادی الاولی سال ۱۲۱۷ وفات یافته، قبرش در صحن تکیه آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی است.

۶- ملا محسن بغایری

اشاره

ابن کرم علی، از طرف مادر نواده ملا محراب سابق الذکر عارف فاضل

۱- رجال اصفهان: ۹۹ و طرایق الحقایق ۱۱۴:۳.

بوده، (۱) و در اواخر عمر در طهران ساکن شده، در شب ۴ شنبه ۱۴ رجب سال ۱۳۰۵ به سن قریب به هشتاد سالگی وفات یافته، در صحن امام زاده حمزه مدفون گردید.

عبدالرزاق بغایری

فرزندش: مرحوم سرتیپ عبدالرزاق خان بغایری، عارف دانشمند، از مفاخر علمی و ادبی ایران، و از اساتید فن ریاضی بود، سال ها در سر حدّات ایران مأمور تعیین خط مرزی و ترسیم نقشه آنها بوده.

در سال ۱۲۸۶ متولد، و در شب ۲۵ شعبان سال ۱۲۷۲ در طهران وفات یافت.

کتب چندی تألیف نموده، از آن جمله است: ۱- کتابی بزرگ در شرح حال علما و دانشمندان ۲- رساله ای به نام: ما مهندس داریم؛ و غیره.

۷- آقا محمد شیخ زین الدین

از علما و فقها، (۲) در ۹ ربیع الاول سال ۱۲۰۲ وفات یافته، در تخت فولاد نزدیک بقعه آقا محمد بید آبادی مدفون شده است.

ماده تاریخ وفاتش را ملا حسین رفیق گفته، این است:

بهر تاریخش به آیین دعا گفتا رفیق *** گفت (دایم باد خلد آقا محمد را مکان)

۱- طرایق الحقایق ۱۱۴:۳.

۲- رجال اصفهان: ۸۱.

شیخ زین الدین خوانساری

پدرش: شیخ زین الدین علی بن عین علی خوانساری از اکابر علما (۱) و فضلا بوده، و در مدتی امامت جمعه اصفهان را داشته، و در سال ۱۱۶۷ وفات یافته، و در قبرستان آب بخشان مدفون شده، بقعه کوچکی داشت.

وی را تألیفاتی است از آن جمله است: ۱- رساله در ردّ بر ملا حیدر علی شیروانی در نجاست غیر امامی ۲- رساله ای در رد بر ملا محمد شفیع تبریزی در موضوع نماز در لباس ابریشم؛ و غیره.

اولاد مرحوم شیخ زین الدین دو دسته اند:

اول: اولاد پسری، که آقا محمد صاحب عنوان باشد.

دوم: اولاد دختری که حسین علی شاه و سعادت علی شاه و جمعی دیگر باشند.

* میرزا حسین علی الماسی، فرزند میرزا ابوطالب، (۲) عالم فاضل محدّث، از احفاد مجلسی، در ۲۰ رجب سال ۱۲۲۷ وفات یافته، در صحن تکیه آقا حسین خوانساری مدفون گردید. مشارالیه برادر زن و راوی از میرزا حیدر علی مجلسی است. (۳)

۱- مکارم الآثار ۱:۱۲۷.

۲- رجال اصفهان: ۲۱۰.

۳- تحت عنوان ملا حسن علی بن ابی طالب مجلسی ذکر شد، و نام او در اینجا تصحیف شده.

حاج ملا حسین علی صدّیقین

اشاره

فرزنـد محمـد اسـماعیل بن محمـد ربیع. عـالم فاضل زاهـد متقی، از علمای پرهیزکار که به هـد و تقوا معروف خاص و عام، و مورد وثوق و احترام کلیه طبقات بود.

در اصـفهان خـدمت جمعی از اکـابر درس خوانـده، و مراتب عرفـان را خـدمت حـاج محمـد جواد عـارف بیـد آبـادی تکمیل نمودهف و سال ها به ریاضت و تصـفیه باطن گذرانیـده، تا جامع مراتب صوری و مقامات معنوی شـد. (۱) الحقّ ملکی بود به صورت بشـر. در مسـجد در کوشک امامت و در مدرسه آن تدریس می نمود. از طرف مرحوم آیه الله آقا ابوالحسن اصـفهانی نماینده تامّ الاختیار بود.

در شب جمعه دوم صفر سال ۱۳۶۸ به سن متجاوز از هفتاد وفات یافته، (۲) در یکی از حجرات تکیه کازرونی مدفون گردید.

از آثار ایشان حواشی مختصری است بر تذکره القبور که نگارنده آنها را در رجال اصفهان نقل کرده ام.

تذکر: در این اطاق چند نفر از فضلا و دانشمندان معروف اصفهان

۱- دکتر سـید محمد باقر کتابی می نویسد: عالم فاضل وارسته پرهیزگار، و عارف فرزانه بزرگوار، که در علم و عرفان و زهد و تقوا در عصـر خود کم نظیر بود. برای اصـفهانیان مشـعل فروزانی بود که مشـی و فعل و گفتار او به راستی هدایت و نور می بخشید. مجلس او تمام هدایت و ارشاد بود. با احساس پاک، و مهر و الفتی عظیم، و رویی گشاده جوانان را رهبری می نمود و روشنی می بخشید. بیاناتش از دل بر می خاست و لاجرم بر دل می نشست. رجال اصفهان: ۴۲۹.
۲- رجال اصفهان: ۹۶ و نقباء البشر: ۶۷۱.

مدفون می باشند که ذیلاً به نام آنها اشاره می شود:

۱- آقا میرزا محمد باقر فقیه ایمانی

توضیحی موجود نیست (ویراستار)

۲- حاج میرزا حسین منتصر

فرزند محمد اسماعیل. ادیب و شاعر، (۱) و از زمره تجّار اخیار بود، در شب ۹ محرم سال ۱۳۲۱ متولد، و در روز جمعه ۱۲ شوّال المکرم سال ۱۳۷۲ وفات یافت. دیوان اشعاری دارد.

۳- آقا سید محمود، درب امامی

فرزند سید عبدالعلی موسوی. عالم فاضل، و محدث کامل، از موثقین اهل منبر و محدثین اصفهان به شمار می رفت.

در عصر روز ۳ شنبه ۲۱ ذی حجه الحرام سال ۱۳۷۲ به سن متجاوز از نود سال وفات یافته، در این اطاق مدفون گردید.

از آثارش کتاب «ثمرات الحیات» در دو مجلد، در مواعظ و اخبار به طبع رسیده است.

۴- آقا شیخ هبه الله هرندی

فرزند شیخ محمد علی بن شیخ علی. عالم فاضل و مدرس، از فضلای اصفهان به شمار می رفت. نزد جمعی از بزرگان همچون حاج میر محمد صادق خاتون آبادی، و آقا سید محمد نجف آبادی، و حاج میر سید

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۴۶۷.

علی مجتهد نجف آبادی تحصیل نموده، در مدرسه صدر کلیّه سطوح فقه و ادبیات را تدریس می نمود.

در ۴ شنبه ۲۲ ماه صفر ۱۳۶۶ وفات یافته، در اطاق تکیه کازرونی مدفون شد.

حاج ملا حسین علی تویسرکانی

فرزند نوروز علی ملایری. عالم محقق، و فقیه جامع، مجتهد اصولی، از شاگردان شیخ محمد تقی [رازی] طهرانی است. در اصفهان حوزه تدریس ایشان شهرت کامل داشته، (۱) و بسیاری از مردم تقلید ایشان می نموده اند، و در مسجد ایلچی در محله احمد آباد امامت می نموده، و از نظر احتیاط، جمعه ها را به قریه درچه می رفته و اقامه نماز جمعه می نموده. (۲)

کتابهای چندی تألیف نموده که از آن جمله است:

۱- حاشیه بر جامع عباسی ۲- رساله در رد بر حاج کریمخان کرمانی ۳- رساله در رد بر اخباریه ۴- رساله در رد بر رد (در تذکره القبور عنوان نشده است که رد بر چه کسی) (۳) ۵- فصل الخطاب، در اصول، در دو مجلّد

ص: ۵۷۶

۱- استاد همایی می نویسد: حوزه درسش پیش خواص فضلا و طلاب، به کثرت تحقیق و تعمق و تتبع، بر سایر حوزه های مشابه ترجیح داده می شد. آخوند ملا محمد کاشانی مدرس معروف معقول و منقول مدت هشت سال نزد او تحصیل فقه و اصول کرده بود. تاریخ اصفهان: ۱۷۲.

۲- رجال اصفهان: ۸۹، روضات الجنات ۲۲۴:۸ و الکرام البرره: ۴۳۸.

۳- رساله شماره ۲ «شهاب ثاقب» نام دارد، و نام رساله شماره ۴ «قارعه القوارع» است که ردّ بر جوابیّه حاج کریم خان به «شهاب ثاقب» است، و نسخه خطی هر دو رساله موجود است. همچنین دوره کتاب ارزشمند «کشف الاسرار» به خطّ مؤلّف در کتابخانه جناب حجّه الاسلام دکتر سید احمد تویسرکانی نگهداری می شود.

۶- کشف الاسرار، در شرح شرایع، یازده مجلد ۷- مقاصد العلیّه، حاشیه بر قوانین، دو مجلد ۸- نجاه المؤمنین، در اخلاق و اصول دین، و آن را در سال ۱۲۷۲ به نام فرزندش (محمد) نوشته است؛ و غیر از اینها از جواب مسائل و رساله ها و غیره.

در ۲۸ صفر سال ۱۲۸۶ به سن قریب نود سالگی وفات یافته، در ایوان بقعه تکیه آقا حسین خوانساری مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش را شاگردش میرزا محمد همدانی معروف به امام الحرمین گوید: (۱)

فقضی نحبه و سار الیها *** و دعاه الایه ارّخ (غفور)

ملا حمزه قاینی

فرزند اسدالله بن عبدالله بن محمد (۲) شریف علوی. در اصفهان خدمت حاجی کلباسی و سید حجّه الاسلام تحصیل نموده، و به دستور استاد خود در اصفهان ساکن شده، و به وعظ و ارشاد مردم پرداخته، در یکی از مسافرت های خود در مراجعت از قاین به اصفهان، در شاهرود وفات یافته و مدفون شده است. (۳)

ص: ۵۷۷

۱- ر.ک: فهرست نسخه های خطی کتابخانه های اصفهان: ۱۹۲.

۲- بهارستان آیتی: ۲۲ و الکرام البرره: ۴۴۳.

۳- وی عموم عالم جلیل آیه الله شیخ محمد باقر بیرجندی صاحب «کبریت الاحمر بوده است. ر.ک: رجال قاین: ۲۵.

فرزندش: شیخ اسدالله نمیز فاضل بوده، و در این شهر سکونت داشته است. اولادش در اصفهان و کرمانشاهان ساکنند.

حمزه اصفهانی

ابو عبدالله حمزه بن حسن، ادیب مورخ، در حدود سال ۲۷۰ متولد، و در حدود ۳۶۰ وفات یافته.

وی مؤلف کتب چندی است:

۱- الامثال علی افعل، در آن یک هزار و ششصد مثال از امثال سائره عرب را جمع آوری نموده. نسخه آن در کتابخانه علامه حاج شیخ آقا بزرگ تهرانی در نجف اشرف می باشد. ۲- الامثال الصادره عن ثبوت الشعر ۳- التصحیف ۴- سنی ملوک الارض و الانبیاء، معروف ترین تألیف او (۱) ۵- کبار البشر ۶- تاریخ اصفهان؛ و غیره.

مولی حیدر علی صبّاغ

کرمانی عالم فاضل حکیم ریاضی متکلّم ادیب، در اصفهان ساکن بوده، و شیخ الشریعه اصفهانی خدمت او تلمّذ فرموده، (۲) و شاگرد از استاد بسیار تمجید و تجلیل می نموده است. (۳)

۱- به نام تاریخ پیامبران و شاهان توسط دکتر جعفر شعار ترجمه شده است.

۲- الکرام البررهک ۴۵۱.

۳- به نوشته مرحوم جابری: آخوند ملا حیدر شهیر به صبّاغ از مردم لنجان، و از حکمای معقول که نزد مردم ملا عبدالجواد و آقا میرزا سید حسن و ملا ولی الله تحصیل، و سال ها در مدرسه صدر به تدریس مشغول بود، و عالم به فقیه و اصول و ریاضی و حساب، و با حافظه قوی، و زهد معنوی... پراکنده اوراق تألیفاتی در ریاضی دارد، تاریخ اصفهان: ۳۳۹. در کتاب زندگانی حکیم جهانگیر خانم قشقائی (:۵۰) به نقل از مرحوم مهدوی آمده: حکیم قشقائی در عقلیّات و سطوح از محضر مرحوم ملا حیدر صبّاغ لنجانی بهره جسته است.

* آخوند ملا حیدر اصفهانی، معقول و منقول را خدمت ملا ولی الله و ملا عبدالجواد خراسانی و میر سید حسن مدرس آموخته بود، و در کافّه سطوح تدریس می کرده، وفاتش در سال ۱۲۸۸ روی داده است. (۱)

شیخ حیدر علی فروشانی

از علمای بزرگ، در اصـفهان و نجف خدمت جمعی کثیر از فحول علما تلمّذ نموده، و مدتی به درس شیخ انصاری و آقا سید حسـین ترک کوه کمری حاضر شده، به ایران مهاجرت نموده، و در محل تولد خود ساکن شده، ریاست علمی و دینی آنجا را یافته، مورد توجه عموم طبقات بالاخص علما و طلّاب واقع شده، حوزه درسش از هر جهت ممتاز بوده. (۲)

در حدود سال ۱۳۰۰ وفات یافته، در قبرستان فروشان مدفون گردید. (۳)

۱- المآثر و الآثار: ۳۰۵.

۲- رجال اصفهان: ۲۳۹ و نقباء البشر: ۶۹۱.

۳- وی در سال ۱۳۲۰ هـ.ق وفات نموده قبرش در کنار مسجد ملا حیدر خمینی شهر است.

ملّا حیدر علی اردبیلی اصفهانی

عالم فاضل، در مقدمات و سطوح از شاگردان حاج سید مهدی نحوی، و در فقه و اصول از تلامیذ حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی بوده.

در سلخ صفر سال ۱۳۲۷ وفات یافته، در تخت فولاد مقابل تکیه میرزا ابوالمعالی مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

از جنان آمد یکیّ و از پی تاریخ او *** گفت حیدر روز میزان شافع حیدر علی

ملا حیدر علی اصفهانی

شاعری بلند پایه بوده، در هندوستان سکونت داشته است، (۱)

این شعر از اوست:

به جرم عشق توام می کشند و غوغایی است *** تو هم بر آبه لب بام خوش تماشایی است

میرزا حیدر علی میر دامادی سدهی

فر زند میرزا محمد حسین. عالم جلیل، از شاگردان: آقا میرزا محمد باقر، و آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی، و حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی و جمعی دیگر از فحول بوده. مجتهدی بزرگ و رئیسی

۱- تذکره حسینی: ۱۲۵.

نافذ القول بوده، در ۱۳۲۶ وفات یافته، در مقبره خوزان مدفون شده، و پس از مدتی به نجف اشرف منتقل گردید. (۱)

از آثارش تصحیح و مقابله کتاب «ربیع الاسابیع» علامه مجلسی است که در سال ۱۳۱۳ به طبع رسیده است. کتاب به خط محمد رضا بن محمد مهدی خوزانی اصفهانی خطاط معروف است.

میرزا حیدر علی مجلسی

فرزند میرزا عزیز الله، از علمای معروف زمان خود بوده، و در بین سلسله مجلسی به کثرت علم، و وفور فضل، و احاطه بر انساب خانواده مشهور است. از شاگردان میر عبدالباقی امام جمعه است.

در ۳ شنبه ۱۸ رمضان المبارک ۱۱۴۶ متولد، و در سال ۱۲۱۴وفات یافته، در صحن تکیه آقا حسین خوانساری مدفون گردید. (۲)

ماده تاریخ وفاتش را آقا محمد کاظم واله ضمن قطعه ای چنین گفته است:

خواست واله در دو مصرع سال تاریخش ز من *** تا بود هر یک به فوتش رهنمای اهل علم

گفتمش: شد سوی جنّت پیشوای اهل زند *** گفتمش: سوی جنان شد مقتدای اهل علم

۱- رجال اصفهان: ۲۳۸ و نقباء البشر: ۶۹۲.

۲- رجال اصفهان: ۹۲، مکارم ۵۲۹:۲، روضات: ۷۷۴، الکرام البرره: ۴۵۱.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اجازه کبیره ۲- تذکره الانساب، در انساب سلسله مجلسی، به طبع رسیده است ۳- رساله در مفقود الخبر ۴- رساله در منتسب از طرف مادر به جناب هاشم ۵- منتخب الؤلؤه، اجازه جهت پنج نفر از فرزندان اوست ۶- اجازات دیگری جهت شاگردان خود. (۱)

یکی دیگر از مدفونین در این تکیه:

(مرحوم میرزا نورالدین مجلسی)

فرزند میرزا محمد حسین بن حسن علی بن محمد صادق بن حسن علی سابق الذکر. (۲) عالم فاضل ادیب شاعر متخلص به «چهره» از فضلای اهل منبر اصفهان، در ۱۲۷۴ متولد، و در شب ۱۵ رمضان المبارک ۱۳۴۷ وفات یافته، در جنب جدّ خویش مدفون گردید.

جمعی دیگر از خاندان مجلسی از اولاد میرزا محمد تقی الماسی نیز در این حوالی مدفونند لکن سنگ قبر ندارند و قبورشان معین نیست.

ص: ۵۸۲

۱- فوائد الرضویّه: ۱۶۶ و ۴۶۷.

۲- به نوشته مرحوم همایی: وی میرزا محمد حسین ملقب به نور الدین متخلص به «چهره» معروف به میرزا نور الدین مجلسی ابن میرزا حسن علی ابن میرزا محمد صادق ابن میرزا حسن علی بن میرزا ابوطالب ابن میرزا محمد تقی مجلسی بوده است. ر.ک: تاریخ اصفهان: ۱۷۷.

میرزا حیدر علی شیروانی

اشاره

فرزند ملا میرزا، از اجلّه علما و فقها، و نواده دختری ملا محمد تقی مجلسی، و داماد علامه ملا محمد باقر مجلسی است. (۱)

کتب زیر از اوست:

۱- تعلیقه بر مسالک ۲- رساله فی العصمه ۳- رساله در تکفیر غیر امامی ۴- رساله در تکفیر منافقین ۵- رساله در حد قصر در نماز و روزه ۶- رساله در طریق استنباط احکام در زمان غیبت امام (علیه السلام) ۷- شکوک الصلاه؛ و غیره. قبرش در مقبره مجلسی.

محمد بن حسن شیروانی

پدرش: مولی محمد بن حسن معروف به ملا- میرزا، از اعاظم علما و فقها و مدرسین اصفهان بود، و کتب عدیده در فقه و اصول تألیف فرموده، و در جمعه ۲۹ رمضان ۱۰۹۸ وفات یافته، جنازه او به مشهد مقدس نقل شده، در سرداب مدرسه میرزا جعفر مدفون گردیده است.

کتب زیر از اوست:

۱- انموزج العلوم ۲- ۳- دو حاشیه بر معالم، عربی و فارسی ۴- حاشیه بر حکمه العین ۵- شرح بر شرایع ۶- شرح بر رساله اثبات الواجب؛ و غیره.

۱- روضات الجنات: ۶۴۳.

میرزا حیدر علی نائینی

الأصل، اصفهانی المولد، طهرانی المسکن، از علمای معقول و منقول، و تارک دنیا بوده، و در بازارچه نایب السلطنه پاره دوزی می کرده، و به مشهدی حیدر معروف بوده. (۱) حاشیه بر شرح چغمینی در هیئت نوشته که به طبع رسیده است.

در ۱۳۴۴ به سنّ ۷۸ سالگی وفات یافته، نزدیک سر قبر آقا مدفون شده است.

ص: ۵۸۴

۱- تاریخ نائینهٔ ۱۴۵.

پیوست _ معرفی اندیشمند گرانقدر مرحوم مصلح الدین مهدوی

از جمله فعالیت های فرهنگی شهرداری اصفهان در جهت زنده نگه داشتن یاد و نام بزرگان عرصه علم و دانش و فرهنگ که با هدف تقویت و رشد پایه های فرهنگ و اندیشه ایران اسلامی صورت گرفته معرفی این چهره ها می باشد که در قالب تألیف و چاپ و نشر کتاب در حال انجام است و توجه به احیاء تراث که حفظ و معرفی آثار این بزرگان می باشد. در همین راستا اقدام به چاپ و نشر کتاب دانشمندان و بزرگان اصفهان اثر محقق گرانمایه مرحوم سید مصلح الدین مهدوی پس از سی و پنج سال نموده است. همچنین ساماندهی و بازسازی تکیه مهدوی، همزمان با چاپ این اثر ارزشمند از دیگر اقدامات فرهنگی این مجموعه در جهت پاسداشت مقام بزرگان علمی و حفظ ارزشهای فرهنگی این شهر می باشد. همچنین شایسته است از خانواده محترم آن بزرگوار که این اثر ارزشمند را جهت چاپ و نشر در اختیار این مجموعه قرار داده اند تقدیر و تشکر به عمل آید.

جهت آشنایی بیشتر خوانندگان عزیز، در ادامه زندگی و آثار وی که خلاصه ای از مقدمه کتاب (مزارات اصفهان) از دیگر آثار این محقق فرهیخته که توسط آقای دکتر اصغر منتظر القائم تصحیح گردیده، آمده است.

مرحوم سید مصلح الدین مهدوی در بامداد ۱۵ محرم الحرام سال ۱۳۳۴ هـ.ق در یکی از محلات قدیمی اصفهان به نام بید آباد در خاندانی گرانقدر و اهل علم و تقوی به دنیا آمد. پدرش سید محمد تقی ملقب به سید شهاب الدین نحوی مهدوی اصفهانی، از علمای پرهیزگار و ادیبی برجسته بود. مادرش دختر علامه فقیه آخوند ملا محمد حسین کرمانی از مدرسان و ائمه جماعت و صاحب مسند قضا بود.

مصلح الدین در شش سالگی پدر را از دست داد و به وسیله مادرش تربیت شد. دوره ابتدایی را در مدارس جدید (اقدسیه) و (گلبهار) گذراند و همزمان با تحصیل علوم جدید شوق علوم اسلامی وی را به مدارس علمیه کشانید. صرف و نحو، معانی و بیان فقه و اصول را در این مدارس فرا گرفت و سیوطی و مغنی و مطول را نزد آقا میرزا محمد علی معلم حبیب آبادی مولف کتاب کتاب گران سنگ مکارم الآثار خواند. آشنایی با این مورخ و رجالی دانشمند، او را به تاریخ و رجال علاقه مند ساخت.

سالهای بسیاری از عمر شریف خود را صرف تحقیق در این باره کرد. از استادان وی سید محمد حسین شوندی، مولی محمد همامی، آیت الله میر سید حسن مدرس میر محمد صادقی، حاج میرزا محمد باقر امامی، حاج شیخ محمد علی کرمانی، شیخ محمد حسن قاضی عسگر و کمال الدین خوانساری در اصفهان و شیخ محمد حسین فاضل تونی و آیت الله سید محمد کاظم عصار در تهران بودند.

به نوشته مروم مهدوی در زندگی نامه خود از چند نفر از بزرگان مجتهدان و آیات عظام به اجازه روایت مفتخر شده است که عبارتند از: شیخ آقا بزرگ تهرانی، سید شهاب الدین مرعشی نجفی، حاج شیخ محمد باقر کمره ای، شیخ محمد علی عراقی، معلم حبیب آبادی، سید اسماعیل هاشمی، سید ضیاء الدین علامه، حاج سید علی حسین اصفهانی مشهور به علامه فانی، سید محمد شیرازی، حاج سید مصطفی صفائی خوانساری و محقق بلاند مرتبه حاج سید محمد علی روضاتی حفظه الله تعالی و از جلسات درس آیات عظام میلانی و شیرازی در مشهد نیز سود جسته است.

مرحوم مهدوی سی و چند سال از عمر شریف خود را با اشتیاق و پشتکار فراوان در راه تعلیم و تربیت صرف کرد در دبیرستان های اصفهان و تهران به تدریس اشتغال داشت. پس از باز نشستگی عمر شریف خود را صرف تحقیق و تألیف کرد و با کوشش بسیار آثار ارزشمندی درباره امامان شیعه دانشمندان، شخصیت های علمی و فرهنگی شیعه و فرهنگی و هنر اصفهان به رشته تحریر در آورد.

تاکنون بیست و پنج کتاب و مقاله نامبرده به شرح ذیل به چاپ رسانده است:

۱- ابطال الصفا درباره اسامی شهدای واقعه جانسوز کربلا

۲- ارمغان اصفهان شرح حال مرحوم آیت الله حاج سید میر سید علی بهبهانی

۳- بیان المفاخر در شرح حال حاج سید محمد باقر حجه الاسلام شفتی و خاندانش، در دو مجلد

۴- تاریخچه شهر سامرا

۵- تاریخچه محله خواجوی اصفهان

۶- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان در دو قرن اخیر در سه مجلد

۷- تذکره شعرای معاصر اصفهان، شرح حال و نمونه اشعار ۴۸۶ نفر از شعرای اصفهان

۸- دانشمندان و بزرگان اصفهان یا تذکره القبور

۹- رجال اصفهان، حواشی بر تذکره القبور علامه ملا عبدالکریم گزی

۱۰- زندگی نامه آیت الله بروجردی

۱۱- زندگی نامه حضرتین عسگرین علیهم السلام

۱۲- زندگی نامه علامه مولی محمد باقر مجلسی، در دو مجلد

۱۳- زندگی امام محمد باقر علیه السلام

۱۴- سیری در تاریخ تخت فولاد یا لسان الارض، شرح تاریخچه قبرستان تخت فولاد و تکایا و مدفونین در آنها

۱۵- شرح حال شهید اصفهانی حاج میرزا ابوالحسن آل رسول موسوی و خاندان ایشان در تحفه الابرار

۱۶- شرح حال چهار نفر از خاندان عالم زاهد جلیل مرحوم حاج محمد ابراهیم کلباسی

۱۷- شرح حال آیت الله العظمی نجفی مرعشی در هفته نامه نوید اصفهان

۱۸- شرح حال آقا شیخ محمد رضا نجفی در مجله نور علم قم

۱۹- شرح حال حاج سید محمد باقر شفتی در مجله نور علم قم

۲۰- شرح حال مرحوم حاج آقا حسین عماد زاده اصفهانی در هفته نامه نوید اصفهان

۲۱- شرح حال حاج شیخ مرتضی مظاهری در هفته نامه نوید اصفهان

۲۲- شرح حال مرحوم سید کریم نیکزاد حسینی دهکردی در هفته نامه نوید اصفهان

۲۳- غایه الامال و الامانی، شرح حال سید هاشم بحرانی در مقدمه کتاب لوامع النورانیه

۲۴- عطیه الجواد علیه السلام و کلمات قصار حضرت جواد الائمه علیه السلام

۲۵- محیط ادب فهرست اجمالی مدارس دینی اصفهان قدیمی و جدید اصفهان

۲۶- یک دوره پنج جلدی تعلیمات دینی با مشارکت عده ای از همکاران برای دبیرستان های مرحوم مهدوی بنا به نوشته خودشان چهل و شش کتاب و مقاله دیگر را تألیف کرده اند که تاکنون به زیور چاپ آراسته نشده است. از جمله آنها:

- امام زاده های اصفهان و توابع - بررسی نسب و تاریخ امام زاده ها و بناهای مدفون در آنها

- تاریخ علما و محدثین اصفهان شامل شرح حال ۲۰ هزار نفر که ظاهراً بزرگترین تألیف مرحوم مهدوی می باشد.

- اصفهان با دار العلم شرق، تاریخ مدارس دینی اصفهان، موسسین، مدرسین و طلاب.

- تاریخ کاظمین

- خاندان خجندیان

- رساله تاریخچه زندگانی باقرخان خوراسگانی یا صفحه ای از تاریخ اصفهان در عهد زندیه

- فدک و سیر تاریخی آن

- شرح حال معصومین و کلمات قصار آنان در چهارده مجلد که در دو جلد آن چاپ شده است

- الحائریون در ذکر جمعی از علمای مدفون در کربلا

- تاریخ تشیع مردم اصفهان

روان شاد مصلح الدین مهدوی پس از عمری پر برکت توأم با اخلاق حمیده و سماحت و بزرگواری که در راه تعلیم و تحقیق فرهنگی اسلامی گذرانید، سرانجام در تاریخ ۴ تیر ماه ۱۳۷۴ خورشیدی مطابق با ۲۶ محرم الحرام ۱۴۱۶ هجری قمری بدرود حیات گفت و جنازه آن مرحوم در تخت فولاد اصفهان در تکیه مهدوی در کوچه روبروی غسالخانه، که اکنون مخابرات است، مدفون گردید.

روحش شاد و یادش جاوید باد.

جلد ۲

خجسته

میرزا محمد، شاعر و ادیب و فاضل، در سال ۱۱۹۰ وفات یافته، در صحن امام زاده احمد مدفون گردیده است. (۱)

مولی خداوردی افشار

فرزند محمد قاسم. از اجلای شاگردان مولی عبدالله تستری، و معاصر با مجلسی بوده، کتابی در رجال به نام «زبده الرجال» تألیف نموده، و در آن اسامی مجهولات را اسقاط نموده است. (۲)

و در فضل و کمال او کافی است که در خانواده ای به مقام سامی علم و کمال رسیده که در بین آنها اهل فضلی وجود نداشته است.

در الذریعه راجع به عدم ذکر مجاهیل، مطلبی قابل توجه نقل شده، طالبین رجوع نمایند.

* ناصرالدین خسرو اصفهانی ادیب شاعر، مؤلف سعادتنامه منظوم، متوفّی به سال ۷۳۱. به طوری که در کشف الظنون گفته، و ظاهر عبارت آن است که او غیر از ناصر خسرو علوی قبادیانی متوفی به سال ۴۸۱ باشد، و این غلط است، (۳) و کتاب نامبرده از ناصر خسرو علوی است، و

۱- رجال اصفهان: ۱۷۱.

۲- فوائد الرضویّه ۱۶۸:۱ و الذریعه ۲۷:۱۲.

۳- الذریعه ۱۸۱:۱۲.

وی اصفهانی نمی باشد، و برخی از تذکره نویسان مانند آذر و دیگران که وی را اصفهانی نوشته اند اشتباه نموده اند.

سید خلیل الله اصفهانی

از بزرگان علمای زمان خود، و مشاهیر دانشمندان عصر خویش بوده. از شاگردان سید حسین بن میر ابی القاسم خوانساری می باشد. (۱)

شیخ خلیل الله طالقانی

از افاضل اصحاب ایقان، و مستغرق بحر عرفان، مدت چهل سال یا کم و بیش در یک خرقه، و شبانه روزی به یک دو لقمه چربش اکتفا نموده. علوم ظاهر و باطن را جامع، و نور شهود از سیمای او لامع بود، گوشه عزلت در اصفهان اختیار کرده، و از آنجا در حدود سال ۱۱۱۴ (۱۱۲۰) وفات یافته، در بقعه شیخ علی بن سهل در قبرستان طوقچی مدفون گردید. (۲)

از آثارش: ۱- دیوان اشعار ۲- رساله در علم مناظر و مرایا ۳- زاد السبیل، در آداب سلوک ۴- نظم کافیه ابن صاحب می باشد.

خطوط را زیبا می نوشته، و مجموعه کتب خویش را بر طلبه علوم وقف نموده بود.

۱- الکرام البرره: ۵۰۹، الکواکب المنتثره: ۲۴۵.

۲- تذکره حزین: ۲۴، رجال اصفهان: ۲۱۰، فوائد الرضویّه ۱:۱۷۵.

از اشعار اوست:

ما باده کشان شنبه و آدینه نداریم *** جز جام شراب و دل بی کینه نداریم

ملا خلیل شریف

معروف به حکیم، عالم فاضل جلیل، و حکیم عارف، (۱) متوفی به سال ۱۲۸۶، و مدفون در جنب فاضلان در تخت فولاد. (۲)

میرزا محمد خلیل امامن جمعه قمیشه ای

عالم فاضل جلیل، از اجلّه علما و سادات، و در محلّ خود مرجع شرعیات بوده. (۳)در اصفهان تحصیل نموده، و پس از وفات، در حجره جنب حرم شاهرضا مدفون گردیده است.

آقا خلیل قاینی

فرزند محمد اشرف. از اهالی قاین، در اصفهان (۴) تحصیل نموده، و در قزوین ساکن گردیده، و در سال ۱۱۳۶ وفات یافته. (۵)

۱- رجال اصفهان: ۲۱۰.

۲- مدفن صاحب عنوان در حوال قبر علامه خواجویی قرار دارد و بر سنگ لوح مزارش به فقیه و محدّث توصیف شده و معروف بودن او به حکیم که در متن آمده صحیح نیست.

۳- رجال اصفهان: ۱۶۶.

۴- فوائد الرضویّه ۱:۱۷۴.

۵- وی از مفاخر علمی زمان خود، و از شاگردان علاّمه آقا رضی الدین خوانساری بوده است. ر.ک: تتمیم امل الآکل: ۱۴۲.

کتب زیر از اوست:

۱- رساله در ردّ بر نصاری ۲- شرح رساله جبر و تفویض منسوب به حضرت هادی (علیه السلام) موسوم به الرساله الالهیّه ۳- شرح حدیث عمران صابی؛ و غیره.

سیّد محمّد خلیل موسوی

فرزند محمّد حسین. عالم فاضل جلیل، و محدث خبیر، آشنا به علوم حدیث و اخبار بوده، و در موقع چاپ «بحار الانوار» از طرف حاج محمد حسن امین الضرب اصفهانی متصدق تصحیح و مقابله آنها شده، و از این راه خدمتی شایان به علم و دین نموده. در سال ۱۳۱۴ وفات یافته است. (۱)

میرزا محمد خلیل میر دامادی سدهی

فرزند سیّد عبدالکریم حسینی. از شاگردان آقا سیّد محمّد باقر درچه ای بوده، و در سده، ریاست علمی و دینی در زمان او بدو منحصر بوده، و هم آنجا وفات یافته، در جنب مسجد جامع مدفون گردید. (۲)

۱- رجال اصفهان: ۲۳۹، نقباء البشر: ۷۰۷.

۲- وی شاگرد و داماد حاجی کلباسی بوده و شاگردی او نزد مرحوم درچه ای نادرست است. بلکه چنانچه نوشته اند: مرحوم درچه ای فوق العاده از او تجلیل می نموده. (مقدّمه لطائف غیبیّه)

خواجه

کلمه خواجه در لغت به معانی: رئیس، کد خدا، شیخ، مرشد و مالدار، بزرگ، توانگر استعمال شده، و جمعی از بزرگان اصفهان بدین شهرت معروفند:

۱- خواجه اعلم، از عرفا. قبرش در کنار خیابان هاتف نزدیک کوچک نمکی بود که در مسیر خیابان خراب شد، و مسجد خواجه اعلم در مجاورت اوست، مناره زیبایی داشت.

۲- خواجه افضل ترکه، قبلاً به نام او اشاره شد.

۳- خواجه امام الدین واعظ، از دانشمندان قرن هفتم.

۴- خواجه امام صفی الدین اصفهانی مدرّس مدرسه ای که مادر ارسلان بن طغرل در همدان بنا نموده بود.

۵- خواجه حسن، که ظاهراً همان مولا تاجا باشد، در جنب مسجدی در محله بازار غاز.

۶- خواجه میر حسن، مقابل مسجد مصری. ظاهراً از عرفا و متصوفّه بوده، و در شب ۵ شنبه ۱۰ رمضان ۷۸۸ وفات یافته است. (۱)

۷- خواجه خضری، شهرت شیخ محمد بن یوسف بنا است که به شیخ سینا معروف است.

۸- خواجه رکن الدین صاعد، از صاعدیان.

۹- خواجه سعد الدین ساوجی، معاصر سلطان محمود غازان، برادر اولجایتو ملقّب به صاحب دیوان، از وزرای معروف، بانی ساختمان

ص: ۵۸۹

۱- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۵۸۸.

محراب نفیس گچ بری مسجد جامع اصفهان، مقتول در دهم شوّال ۷۱۱ در محول نزدیک بغداد.

در قبرستان شاه میر حمزه مقبره خرابه ای بود منسوب به خواجه سعد، ظاهراً منسوب به همین وزیر بود که قبل از وفات، جهت خود تهیّه نموده و بعداً مقبره خاندان او شده بود.

۱۰- خواجه صدر الدین علی طبیب، بانی مقبره و خانقاه شیخ ابوالقاسم نصر آبادی.

خواجه نظام الملک

امیر ابوعلی قوام الدین حسین بن علی بن اسحق بن عباس نوقانی رادکانی طوسی، وزیر ملکشاه سلجوقی.

از با کفایت ترین و لایق ترین و دانشمندان وزرای سلاجقه. خدمات زیادی به ملک و مملکت نموده، و علما و دانشمندان را احترام زیاد می نموده. در شهرهای مختلف، مدارس جهت طلاب علوم ساخته که عموماً به نظامیّه معروف است، مانند: نظامیّه اصفهان، بغداد، ری، نیشابور.

در ۲۱ ذی قعده ۴۰۸ متولد، و در ۱۲ رمضان سال ۴۸۵ در سفر بغداد در کرمانشاه (بروجرد) به دست فدائیان اسماعیلیّه کشته شد، جنازه به اصفهان منتقل گردیده، در مدرسه او مدفون شد، و آنجا را به همین جهت «تربت نظام» گویند.

خواجه عقل فطری را با عقل مکتسبی توأم ساخته، و در فقه و حدیث و ادبیّات و دیگر علوم متداوله دستی قوی داشته، به فارسی

و عربی شعر می گفته.

گوینـد: خواجه اوّلین کسـی است که بنـای مـدرسه گذاشـته، و هم اول وزیری است که از طرف خلفـا لقب یافته، او را رضـی امیرالمؤمنین، و تاج الحضرتین می نامیده اند.

مـدت سـی سال با کمال قـدرت و احترام، وزارت الب ارسـلان و ملک شاه را داشـته. از آثارش علاوه بر مـدارس و مساجـد و رباطات کتاب: ۱- سیاست نامه، یا سیر الملوک ۲- قانون الملک (غیر از کتاب سیاست نامه است).

خواجه بـا وجود اشـتغال به کارهای وزارت، و رسـیدگی به حال ارباب حاجت و رعیّت، خطّ نسـتعلیق (۱) و رقـاع را در کمال خوبی می نوشته است.

انوری در مرثیه او گوید:

حامیّ جهان ز جور افلاک برفت *** بنیاد نظام عالم خاک برفت

او رفت و سعادت از جهان پاک برفت *** تو زهر زمانه خور که تریاک برفت

چون در شوّال این سال، ملک شاه وفات یافت، امیر معزّی در مرثیه آن دو گفت:

رفت در یک مه به فردوس برین دستور پیر *** شاه برنا از پی او رفت یک ماه دگر

ص: ۵۹۱

۱- تذکره خوشنویسان: ۳۷.

کرد ناگه قهر یزدان عجز سلطان آشکار *** قهر یزدانی ببین و عجز سلطانی نگر

***

دستور و شهنشه از جهان رایت خویش *** بردند و مصیبتی نیامد زان بیش

بس دل که شدی ز مرگ شاهنشه ریش *** گر کشتن دستور نبودی در پیش

فایده ۱: در مقبره خواجه چندین نفر از سلاطین و بزرگان مدفون می باشند:

۱- برکیارق.

۲- جمال الدین حسین بن صفی الدین محمد صفوی، از شاهزادگان صفوی، در سال ۹۲۳ وفات یافته، در این محل مدفون گردید. (۱)

۳- سلطان سنجر سلجوقی، در این مقبره قبری بدو منسوب است لکن سحت آن مورد تردید می باشد، بلکه بطلان آن واضح است.

۴- میر سید علی شهید. از بزرگان علمای [وزرای] زمان خود بوده، و در ۳ شوّال ۸۵۹ شهید شده، در این محل مدفون گردید. (۲)

۵- سلطان غیاب الدین محمّد بن ملکشاه، متوفّی در ۲۴ ذیحجه سال ۵۱۱ به سنّ سی و پنج سالگی.

در این سال، یحیی بن مهدی اصفهانی مورخ نیز وفات یافته، در این شهر مدفون گردید.

۱- رجال اصفهان: ۱۹۳.

۲- رجال اصفهان: ۱۹۳.

۶- میرزا محمد معینا، از کتّاب و نویسندگان و شعرای عهد صفوی، وفاتش به سال ۱۱۲۰ روی داده است. (۱)

۷- سلطان محمود بن محمد بن ملکشاه، بدون موفقّیت در جنگ ها به سال ۵۲۵ کشته شد و سلطنت نکرد.

۸- سلطان مسعود بن محمد بن ملکشاه. در ۵۴۷ در همدان مرده، و ظاهراً در اصفهان مدفون شد.

۹- ملک شاه، جلال الـدین ابوالفتـح حسن بن محمـد آلب الرسـلان بن چغری بیک بن سـلجوق. در ۴۴۷ متولـد، و در ۴۶۵ به سلطنت نشسته، و در شوّال ۴۸۵ وفات یافته.

در اثر لیاقت و کاردانیِ خواجه نظام الملک، از معروف ترین و مقتدرترین سـلاطین سـلجوقی است، و در زمان او حسن صبّاح شروع به دعوت نمود، و به دست یارانش عده ای کثیر از بزرگان کشته شدند.

از آثار او اصلاح تقویم است که به دستیاری جمعی از علمای بزرگ ریاضی انجام یافته، و به «تقویم جلالی» معروف است.

خاقانی در مرثیه او گوید:

ملک شه آب و آتش بود، رفت آن آب و مرد آتش *** کنون خاکستر و خاک است مانده در سپاهانش

۱۰- حکیم مؤمن تنکابنی

میرزا محمّد مؤمن بن محمد زمان حسینی تنکابنی. سیّد حکیم فاضل

۱- رجال اصفهان: ۱۹۴.

ادیب. معاصر شاه سلیمان صفوی بوده، و کتاب خود را در طب به نام «تحفه المؤمنین» و بر حسب آنچه مشهور است «تحفه حکیم مؤمن» را در زمان این پادشاه تألیف نموده که مکرّر به طبع رسیده. اولاد او در اصفهان و نجف آباد ساکن می باشند.

در صحن مقبره خواجه، قبر کوچکی است که بر روی او: میرزا محمّد مؤمن (حکیم و ادیب و شاعر) (۱) متوفّی به سال ۹۲۳ مرقوم است، و اتحّادِ نام، برخی را به اشتباه انداخته، وی را حکیم مؤمن تنکابنی سابق الذکر دانسته اند، و حال آن که تاریخ قبر، حکایت از اختلاف آن دو می نماید، و او دانشمند دیگری است غیر از حکیم تنکابنی.

۱۱- مؤیّد الملک ابوبکر بن نظام الملک، در ۴۹۴ گرفتار شده، و برکیارق او را کشته، جنازه اش به اصفهان منتقل شده، و در مقبره خواجه جنب پدر مدفون گردیده است.

خواجه را اولاد و اعقاب زیاد است که عموماً به وزارت رسیده، و احتمالاً پس از فوت، در مقبره پدر مدفون شده اند، و آنها عبارتند از: ۱- ضیاء الملک احمد ۲- فخر الملک حسن ۳- شمس الملک عثمان ۴- عزّ الملک ۵- صدرالدین محمّد بن حسن.

۱- به نوشته رفیعی مهر آبادی بر سنگ مزار نامبرده اسامی ۱۴ معصوم و سه بیت شعر با این مطلع: فریاد ز رفتن محمد مؤمن *** کز نخل حیات خویشتن طرف نبست و تاریخ وفات او در ۲۷ رمضان المبارک ۹۲۳ نقش شده و هیچ عنوان و لقبی برای او ذکر نشده که می رساند که از مردان عادی بوده که ناکام از دنیا رفته است. ر.ک: آثار ملی اصفهان: ۷۹۱.

جهت اطّلاع از حالات آنان به کتاب آثار الوزراء، و تجارب السلف، و سلجوقنامه، و دیگر مواضع رجوع شود.

فایده ۲- چنانکه قبلاً یاد آور شدیم عده ای از دانشمندان و بزرگان به دست فدائیان اسماعیلیّه کشته شدند. ذیلاً به نام چند نفر از آنها که مربوط به اصفهان است اشاره می شود: (منقول از جامع التواریخ رشیدی)

۱- خواجه نظام الملک، به دست ابو طاهر ارزانی دیلمی در ۴۸۵.

۲- ابوالمظفّر خجندی، مفتی و واعظ اصفهان، به دست ابوالفتح سنجری، در شعبان ۴۹۱ (ابوالمجید مظفّر) و در ری ارغش نظامی که دختر عمّ برکیارق زن او بود کشته شد.

۳- امیر بیکلا سرمز سردار بزرگ سلطان محمد، در عمارت سلطنتی اصفهان، به سال ۴۹۳.

۴- قاضی عبدالله اصفهانی، به دست ابوالعباس نقیب، در ماه صفر ۴۹۳.

۵- عبدالجلیل دهستانی، وزیر برکیارق، به دست جوانی موی سرخ، در ۴۹۵.

۶- ابوالعلا صاعدی مفتی اصفهان در مسجد جامع، به دست باطنیان، در ۴۹۵.

۷- خواجه عبداللطیف خجندی، رئیس شافعیان، به دست فدائیان، در ۴۹۶.

۸- سیّد دولتشاه علوی رئیس اصفهان، به دست باعبدالله موغانی، در جمادی الاولی ۵۲۸.

۹- راشد، فرزند مسترشد خلیفه عبّاسی، به دست چهار رفیق، در

رمضان ۵۳۲. در این سال، کیا بزرگ امید، پادشاه اسماعیلی مرده، و پسرش محمد جای گیر او شد.

۱۰- اغملش، نایب خلیفه در اصفهان، به سال ۶۱۳.

دامی

ملاـ عبدالواسع دامی فرزند ملّا کلب علی، در ۱۱۶۴ متولد، و در ۱۱۷۳ وفات یافته، قبرش در مقابل تکیه میرزا ابوالمعالی، نرسیده به (۱) قبر ملّا علی اکبر اژه ای.

ماده تاریخ وفاتش این است:

[رقم زد این چنین کلك رفیق از بهر تاریخش] *** به ناکامی ز دنیا رفت عبدالواسع دامی

از اشعار اوست:

حال هیچ آشنا نمی پرسی *** یا همین حال ما نمی پرسی

دانش ساروی

ملّا علی. در اوّل «دانش» تخلّص می کرده، و سپس «جاوید» را انتخاب نمود. در ۱۰۷۰ وفات یافته، در بقعه محمّد [علی] بیک در مزار [= تکیه] (۲) بابا رکن الدین مدفون گردید.

۱- رجال اصفهان: ۵۳، بزرگان و سخن سرایان همدان ۱:۲۷۱.

۲- رجال اصفهان: ۲۱۱. [به نقل از بلاغی]

حکیم محمّد داود هندی اصفهانی

معروف و ملقّب به تقرّب خان. از اطبّای معروف اصفهان است که به هند رفته و در آنجا شهرت یافته، ثروتی بی کران اندوخته، در اصفهان سال ۱۰۵۵ مسجد جامع جورجیر یا جؤجؤ را تجدید سلاختمان کرده که به نام مسجد حکیم شهرت دارد.

یکی از فرزندانش: میرزا محمد تقی طبیب است که ساکن اصفهان بوده، و ظاهراً به میرزا کوچک شهرت داشته است.

داود ظاهری

ابو سلیمان داود بن علی بن خلف اصفهانی کوفی، از مشاهیر علما و فقها و محدّثین شافعی است که در بین اهل سنّت به زهد و تقوی معروف بوده، و در حقّ امام شافعی تعصّب زیاد داشته، و درباره او دو کتاب تألیف نموده. گویند: عقلش بر علمش راجح بوده.

در ۲۰۱ هجری در کوفه متولد، و در ۲۷۰ در آنجا وفات یافته، و آنچه وفاتش را در ۲۰۷ (وفیات الاعیان) نوشته اند غلط ظاهر است.

وی از جمله کسانی است که حکم به ظاهر قرآن و حدیث می کند، و رأی و قیاس و تأویل را باطل می داند، و آنان را ظاهری گویند، و او مؤسّس این مذهب است.

فرزندش: ابوبکر محمد بن داود نیز فقیه و محدّث و ادیب و شاعر بوده، در دوشنبه نهم رمضان ۲۹۷ به سنّ چهل و دو سالگی وفات یافته.

ص :۵۹۷

کتب زیر از اوست:

۱- الاعذار ۲- الانتصار ۳- الانذار ۳- الزهره، در ادبیّات، در بیروت به طبع رسیده ۵- الوصول الی معرفه الاصول.

میرزا داود مرعشی

ابن میرزا عبدالله بن محمد شفیع، از اکابر سادات عالی درجات، (۱) به جلالت شأن معروف، و به اقتفای فضایل و کمالات، موصوف. به منصب رفیع تولیت روضه رضویّه، و مصاهرت دودمان صفویّه ممتاز گردیده.

در ۱۰۶۵ در اصفهان تولّد، و در سال ۱۱۳۳ در اصفهان وفات یافته، شاعر و ادیب و نویسنده است.

کتب زیر از اوست:

۱- دیوان اشعار ۲- مثنوی زبور العاشقین ۳- سفرنامه ۴- سلطان الانساب ۵- مثنوی نمکدان؛ و غیره.

میرزا داود را فرزندی [= نواده ای] است به نام: میرزا احمد [بن میرزا ابوالقاسم] که ادّعای سلطنت نموده و به سید احمد شاه معروف شده، (۲) و در بیع الاول سال ۱۱۴۰ جلوس نموده، و اسیر قشون افغان کشته، در اصفهان شهیدش کردند. برادرش [= پدرش:] میرزا ابوالقاسم را نیز افاغنه در سال ۱۱۳۶ مقتول ساخته بودند.

ص: ۵۹۸

۱- تاریخ حزین: ۲۰۹، تذکره حزین: ۱۴۶ و مکارم الآثار: ۱۶۰.

۲- مکارم الآثار ۱:۱۶۲.

درب امام

مزار کثیر البرکات امام زاده واجب التعظیم، حضرت (۱) ابوالحسن زین العابدین علی بن نظام الدین احمد بن شمس الدین عیسی ملقّب به رومی بن جمال الدین محمد بن علی العریضی بن الامام جعفر بن محمّد الصادق (علیهما السلام)؛ از بزرگان سادات، و اجلاّ و محدّثین بوده، و در این محل مدفون شده است.

امام زاده ابراهیم بطحایی، و مادر امیر جهانشاه آق قوینلو در مجاورت امام زاده مدفون می باشند. ساختمان امام زاده از آثار باستانی اصفهان، (۲) و مقبره از مزارات مشهور است که مردم اهتمام در زیارت او دارند، و محلّ نذورات و دعوات می باشد. درب امام جدّ سادات امامی اصفهان می باشد.

درویش صادق

در زمان صفویّه می زیسته، و مرتضی قلی خان شاملو به او ارادت داشته، جهت او در سر مزار بابا رکن الدین تکیه ای ساخته، و در آنجا ساکن بوده، و هم در آنجا مدفون گردیده. (۳)

این یک بیت از آثار اوست:

دل خانه خداست مکن وقف چون مزار *** این خانه را به صاحب این خانه واگذار

ص: ۵۹۹

۱- رجال اصفهان: ۱۸۷.

۲- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۳۴۱.

۳- تذکره نصرآبادی: ۲۱۲.

درویش محمّد صالح

مرد مرتاض صاحب سلوکی بوده، در تکیه جنب مسجد لنبان به ریاضات اشتغال داشته، سپس در جنب نهر طاق نما شاه عباس ثانی جهت او تکیه ای زیبا و با صفا ساخته، در آنجا سکونت یافته، پس از مرگ در همانجا مدفون شده است. (۱)

به ترکی و فارسی شعر می گفته است. (نهر طاق نما ظاهراً مادی فرشادی است، نه مادی نیاصرم که برخی تصوّر کرده اند).

درویش عبدالمجید طالقانی

شاعر ادیب خطّاط شکسته نویس معروف. (۲) در کسوت درویشی، سیرت پادشاهی داشته؛ وی یکی از ارکان اربعه مخترعین و خوشنویسان عالم است. در سنین جوانی به سال ۱۱۸۵ در اصفهان وفات یافته، در قبرستان کوچک مقابل تکیه میر مدفون است.

در بدایع و نوادر گوید: غالباً به مالاریا مبتلا بوده.

از اشعار اوست:

جز دام تو جای دیگرم نیست *** حاجت به شکستن پرم نیست

***

۱- تذکره نصر آبادی: ۲۰۹.

۲- رجال اصفهان: ۱۱۰، پیدایش خطّ و خطّاطان: ۱۲۶.

آه از شب هجران تو و روز قیامت *** کان را شبی از پی نه و آن را سحری نیست

در شعر «خموش» تخلّص داشته، (۱) و در فنّ شکسته نویسی به حدّی ترقّی کرد که رونق خطّ شفیعا را شکسته.

حاجب شیرازی درباره او گوید:

ای گشته مثل ز خوشنویسی ز نخست *** مفتاح خزاین هنر خامه توست

تا کرده خدا لوح و قلم را ایجاد *** ننوشت کسی شکسته را چون تو درشت

آذر مؤلّف «تذکره الشعراء» در ماده تاریخ وفات او گوید: (۲)

«شده ایوان جنان منزل درویش مجید» (۱۰۸۵)

دیوان اشعار او در کتابخانه مرکزی دانشگاه طهران موجود است.

درویش عبدی

از شاگردان مبرّز میر عماد خطّاط (۳) است که سال ها در خدمت استاد به تعلیم خطّ نستعلیق اشتغال داشته، و پس از کسب اشتهار، به لباس فقر و سلوك به سیاحت پرداخته، در سال ۱۰۵۷ در اسلامبول وفات یافته است.

۱- خطّ و خطاطان رفیعی: ۱۵۶.

۲- در نوشته مؤلف «شده ایوان جنان» به «شده دیوان جنان» تصحیف شده بود و بر اساس آن سال فوت او (۱۰۸۵) نیز (۱۰۸۸) حساب شده بود که اصلاح شد.

۳- خطّ و خطاطان: ۱۰۹، پیدایش خط و خطاطان: ۱۴۱.

یکی دیگر از شاگردان میر عماد: عبدالجبّار اصفهانی است که خطّ او در نهایت اشتهار، و خود در اصفهان معزّز و محترم می زیسته، و به سال ۱۰۶۵ در این شهر وفات یافته است.

درویش قاینی

ساکن اصفهان بوده، در سال ۱۱۸۵ وفات یافته، شاعر و ادیب بوده است.

کمال الدین درویش محمد نطنزی

ابن شیخ حسن عاملی نطنزی اصفهانی. از موثّقین علمای اصفهان است که از شیخ علی کرکی نقل احادیث نموده، و مولی محمّد تقی مجلسی و شیخ عبدالله بن جابر عاملی از او نقل احادیث می نمایند. (۱)

وی اوّل کسی است که در عهد صوفیه نشر احادیث شیعه نموده. تا سال ۹۳۹ زنده بوده، و قبرش در نطنز دارای قبّه و بارگاه بوده است.

(شیخ عبدالله بن جابر عاملی)

پسر عمّه مجلسی اول بوده، و شیخ روایت مجلسی می باشد.

از علمای کاملین، و فقها و محدثین بوده، و ظاهراً در اصفهان وفات یافته است.

۱- اعیان الشیعه ۳۷۱:۳۰ و ۲۴:۳۱.

درویش نصیرا

از اهالی قزوین بوده، در اصفهان خدمت علاّمه آقا حسین خوانساری، و مولی محمد مؤمن تبریزی، و درویش طفیل یزدی تحصیل نموده، در حساب و معمّا و لغز، صاحب ربط بوده. در ۱۰۷۹ وفات یافته است.

سیّد ذبیح الله بن هدایه الله بن مهدی شهید موسوی اصفهانی مشهدی

(میرزا محمّد مهدی شهید)

ابن هدایه الله، از علما و کاملین بوده، (۱) در سال ۱۱۵۲ متولد، و در رمضان ۱۲۱۸ در مشهد شهید گردیده. (۲) مؤلّف حاشیه ای است بر شرح دروس شهید. (۳)

ص: ۶۰۳

۱- فاضل بسطامی در فردوس التواریخ در ترجمه او گوید: از مشاهیر علمای خراسان، بل از معاریف فضلای ایران است. در معقول و منقول و فقه و اصول مهارت تمام و استحضار مالا کلام داشته. پایه مأثرت و مکرمت را در اعلی درجات علم و عمل گذاشته. تحصیل علوم شرعی را در خدمت آقای بهبهانی نموده... و تکمیل علوم عقلیّه در حضرت حکیم ربّانی آقا محمد بید آبادی فرموده، و علوم ریاضیه را در نزد مرحوم شیخ حسین [عاملی]. به انجام رسانیده. بالجمله، در غالب فنون، ماهر، کالسحاب الماطر، و البحر الزاخر. همیشه مشغول افاضه انواع علوم و رسوم و آداب، و تشویق و تربیت محصّلین و طلّاب بوده. کراماتی چند به آن سید نسبت می دهند... در جوف شب، خود برای ارامل و ایتام، حمل مایحتاج و طعام و نفقه و انعام می نمود. ر.ک: فوائد الرضویّه: ۶۷۲-۶۷۱.

۲- الکرام البرره: ۵۲۳.

۳- اثر مهمّ فقهی میرزا مهدی شهید «نبراس الهدایه» در شرح کفایه محقّق سبزواری است که در پنج جلد تدوین گشته و نسخ خطّی آن موجود است.

(میرزا هدایه الله شهیدی)

اشاره

فرزندش: حاج میرزا هدایه الله در ۱۱۷۸ متولد، و در ۷ رمضان ۱۲۴۸ وفات یافته، (۱) مؤلف کتابی است در تفسیر قرآن. (۲)

صاحب عنوان: از علمای کاملین، و مدرسین آستانه مقدّسه رضویه (علیه السلام) بوده. وی را تألیفاتی (۳) است:

۱- ترجمه عیون اخبار الرضا (علیه السلام) ۲- شرح کفایه سبزواری، خمس و زکات ۳- رساله در طهارت ۴- رساله دیگری در طهارت، کوچکتر از اول ۵- رساله در مواسعه و مضایقه.

میرزا هاشم شهیدی

برادر صاحب عنوان: حاج میرزا هاشم شهیدی (۴) در ۱۲۰۹ متولد، و در ۱۲۶۹ وفات یافته، در حرم مطهّر جنب پدر خویش مدفون گردید. (۵)

ص: ۶۰۴

۱- محدّث قمی می نویسد: سید ماجد عالم عابد مفسر جلیل حاج میرزا هدایت الله... ریاست شرعیّه خراسان در آن عصر منحصر به ایشان بوده. فوائد الرضویّه: ۶۷۲.

۲- تاریخ علمای خراسان: ۶۶.

۳- اعیان الشیعه ۴۴:۳۱.

۴- تاریخ علمای خراسان: ۹۱.

۵- به نوشته محدّث قمی: سید سند ماجد جلیل حاجی میرزا هاشم، ولد ارشد میرزا هدایه الله، و نواده مرحوم شهید است که در حضرت والدش تحصیل فقه و تفسیر و کلام، و تکمیل هر مرتبه و مقام نموده، و از ایشان اجازه اجتهاد تحصیل فرموده، و اکثر ایام صائم، و در لیالی قائم، و پیوسته به ذکر و دعا اشتغال داشت، و ماه رجب و شعبان را ترک صیام نمی نمود، و در جوف لیالی به منازل فقرا و مساکین قدم رنجه می فرمود. و از مؤلفات ایشان است کتابی نظیر تسلیه الفؤاد. فوائد الرضویّه: ۶۷۳.

(حاج میرزا داود خراسانی)

فرزند حاج میرزا مهدی، در ۱۱۹۰ متولد، و در ۱۲۴۰ وفات یافته، (۱) در حرم مطهر مدفون گردید. (۲)

برادرش: میرزا عبدالجواد نیز از علمای اخیار بوده، در ۱۱۸۸ متولد، و در ۱۲۷۶ وفات یافته، جنب پدر و برادر خویش مدفون شده است.

ال شهید از اولاد میرزا محمد مهدی موسوی اصفهانی، و از خاندان های علمی قدیمی می باشند که در مشهد متوطن بوده، و بیشتر افراد آن از قرن دوازدهم تاکنون از اهل علم و ادب و شعر بوده و به اصفهانی شهرت دارند. از شرح حال این خاندان در این کتاب همین قدر کافی است. (۳)

ذوالرمه

ابوالحارس یا ابوالحارث غیلان یا عبیدالله بن عقبه، از مشاهیر

ص: ۶۰۵

۱- اعیان الشیعه ۲۲۷:۳۰، تاریخ علمای خراسان.

۲- محدّث قمی می نویسد: سید اجل و فاضل اورع اکمل حاج میرزا داود... از غالب علوم حظی وافر، و بهره ای کامل داشته، و در خدمت والد ماجدش مانند برادرش تحصیل فضل و ادب و اخلاق نموده، و در فنون ریاضیّه ماهر بوده. گویند: چون مرحوم مبرور آقا شیخ محمد تقی [رازی] اصفهانی به زیارت ارض اقدس مشرف شد، سید مذکور چهارده ماه آن جناب را مهمان کرده، و قروض ایشان را که زیاده از هزار تومان بود از مال خالص خود ادا کرد، و در آن ایام فقه و اصول را در خدمت ایشان اکمال فرمود. فوائد الرضویّه: ۶۷۳-۶۷۲.

۳- شرح حال مفصل خاندان شهیدی در مقدّمه دیوان حاج میرزا حبیب خراسانی بیان شده است.

شعرای عرب، مردی ادیب و فصیح، لکن زشت صورت و قبیح منظر بوده، در سال ۱۱۷ در اصفهان وفات یافته است. (۱)

مولی ذوالفقار اصفهانی

از علمای قرن یازدهم هجرت در اصفهان است، و در علوم عقلی مهارت داشته است. (۲)

ذوقی

میرزا ابوالقاسم فرزند عباس بن اسماعیل، از شعرای اصفهان است (۳) که دیوانش به طبع رسیده، و در انواع سخن از غزل و قصیده مهارت داشته.

در ۱۲ محرّم الحرام سال ۱۳۳۶ به مرض استسقاء وفات یافته، در تخت فولاد مقابل تکیه میرزا ابوالمعالی مدفون گردیده است.

در علوم خطّ و سیاق به اعلی درجه کمال رسیده، سال ها در عراق عرب

۱- ریحانه الادب ۴۵:۲.

۲- اعیان الشیعه ۵۶:۳۱. کمال الدین ذوالفقار بن حاج علی سلطان از شاگردان علّامه مجلسی و معاصرین علّامه افندی بوده و در ریاض از فوائد رجالی او استفاده شده، از تألیفات او: الاربعین فی مطاعن المتصوفین، و الزبر و البینات در شرح رساله اعتقادات علامه مجلسی شناخته شده. ر.ك: صفویّه در عرصه دین، فرهنگ و سیاست ۵۸۰:۲. و او غیر از امیر ذوالفقار است که آقا حسین خوانساری اجازه ای مفصّل برای او نگاشته است.

۳- رجال اصفهان: ۵۳.

و شیراز ساکن بوده، و با علما و فضلا و شعرا محشور شده، و آوازه شعر و ادب او به همه جا رسیده.

غمگین در ماده تاریخ وفاتش گوید:

آفتاب فلک فضل و هنر *** میر ابوالقاسم قدسی بنیان

گفت غمگین ز پی تاریخش *** ذوقی ما بجنان شد پویان

ملّا ذوقی اردستانی

علی شاه، معروف به ملّا ذوقی، شاعر و عارف. (۱) در اصفهان شغل گیوه دوزی داشته، با حکیم شفائی معاصر بوده، و حکیم در هجو او و بینی بزرگش قریب صد رباعی گفته.

در سال ۱۰۴۵ در اصفهان وفات یافته، در مقبره پیر پینه دوز مدفون گردیده.

از اشعار اوست:

نه شکوفه ای نه برگی نه ثمر نه میوه دارم *** همه حیرتم که دهقان به چه کار کشت ما را

اشعارش در حدود دو دیوان است.

ذوالنون طبیب اصفهانی

ملازم سام میرزا صفوی فرزند شاه اسماعیل اول بوده، کتاب «الطبّ

ص: ۶۰۷

۱- تذکره نصر آبادی: ۲۷۵، آتشکده اردستان ۴۰۸:۲.

السامی» را به نام او نوشته، و جز آن رسایلی دیگر در طبّ و معمّا دارد. (۱)

رابط

از شعرا و گویندگان، ادیب و شاعر، نامش ملک محمد بن نورا صحّاف، از احفاد آقا ملک کدخدای اصفهانی است.

تتبع اشعار نظامی کرده، صاحب دیوان است دیگر از آثارش ساقی نامه است که نسخه آن در بادلیان موجود است. (۲)

راز اصفهانی

میر میران، مشهور به نوازش خان بن علی مردان اصفهانی. در زمان شاه سلطان حسین صفوی به سفارت هند رفته، و سپس در بنگاله ساکن شده، (۳) و در آنجا در ۶ ربیع الاول ۱۱۸۰ وفات یافته. شاعر و ادیب بوداه.

و او غیر از: رازی اصفهانی است که برادر کوچک محمد شریف هجری شاعر بوده، و در زمان شاه طهماسب اول وزیر اصفهان بوده است.

راشد عبّاسی

ابو منصور جعفر بن فضل، سی امین خلیفه بنی عباس است.

در ۱۶ ذی قعده ۵۲۹ پس از کشته شدن پدرش به خلافت رسیده، و در ۵۳۰ او را خلع نموده، به اصفهان آمده، در این شهر در ۵۲۳ به دست

۱- الذریعه ۱۴۲:۱۵.

۲- تذکره نصرآبادی: ۴۲۳، الذریعه ۳۴۴:۹.

۳- الذریعه ۳۴۲:۹.

فدائیان اسماعیلیّه کشته شده، و در قریه شهرستان مدفون گردید.

مقبره او معروف است و از آثار باستانی اصفهان به شمار می رود.

انصاری در کتاب آگهی شهان از کار جهان جلد یکم درباره او گوید:

مستر شد از مراغه و راشد به اصفهان *** بر خاکشان گذر کن و بر خوان رثای جهل

سیّد راضی اصفهانی

از شاگردان حاج میرزا حسین نوری در نجف بوده، و در خدمت آخوند خراسانی تلمّذ فرموده، و از خواصّ اصحاب ایشان به شمار می رفته است.

راهب

میرزا جعفر نام داشته، از سادات طباطبائی، نواده میرزا رفیعا حکیم و عالم معروف است. به هن رفته، مراجعت نموده؛ کتابی به نام نادرشاه نامه دارد. (۱) در سال ۱۱۶۶ وفات یافته، در قبرستان آب بخشان مدفون گردیده است.

مادّه تاریخ وفاتش را مشتاق گوید:

«راهب صد حیف زین جهان رفت»

و او غیر از: راهب رنانی اصفهانی است که او نیز به هند سفر کرده، و نصر آبادی به نام او اشاره می کند. (۲)

۱- تذکره حسینی: ۱۳۶، خزانه عامره: ۲۴۶، آتشکده نیمه دّوم: ۴۹۶.

۲- تذکره نصر آبادی: ۴۱۴.

از اشعار اوست:

چنان مکن که ز خاکم غبار بر خیزد *** مباد پرده ام از روی کار برخیزد

مولی رجب علی تبریزی

عـارف حکیم، و ادیب شـاعر. معاصـر شـاه عباس ثانی، و مورد احترام کلیّه طبقات بوده، و در محلّه شـمس آباد ساکن بوده، و بزرگان و امرا به زیارت او می رفته انـد، و در مـدرسه شـیخ لطف الله تـدریس می نمودته است و کتب و رسائلی تألیف کرده. (۱)

در شعر «واحد» تخلّص می نماید. در سال ۱۰۸۰ وفات یافته است. نصر آبادی در تاریخ وفاتش گوید:

شهر تقوی و علم و دانش را *** کرد ملا رجب علی خالی (۲)

کتب زیر از اوست:

۱- اصول الآصـفیّه، در مسایل حکمت ۲- رسـاله فارسـی در اشتراک وجود لفظاً، که آن را آقا جمال خوانساری رد نموده ۳- رساله در تطبیق آنچه در شـرع درباره معغاد گفته شـده با صـفات نفس ۴- دیوان اشعار ۵- رساله در اثبات واجب، فارسـی؛ و غیره.

۱- تذکره نصر آبادی: ۱۵۴- اعیان الشیعه ۱۸۸:۲۱ - ریحانه الادب ۲۸۵:۶.

۲- عدد ملا رجب علی (۴۱۶) که از عدد مصرع اول کم شود، تاریخ به دست می آید.

از اشعار اوست:

واحد که به کوی دوست منزل دارد *** غم نیست اگر غم تو در دل دارد

پیوسته به تعمیر بدن مشغول است *** بیچاره همیشه دست در گِل دارد

مؤلف ریاض العلماء به او معتقد نبوده و گوید: در علوم ادبی و دینی اطلاعات نداشته، لکن در علوم عقلی استاد، و شفا و اشارات تدریس می نموده، لکن قدرت به نوشتن عبارت عربی نداشته است.

جمعی کثیر در خدمت او تلمذ می کرده اند که از آن جمله است:

امیر قوام الدین رازی اصفهانی مؤلف کتاب «عین الحکمه» و رساله در اشتراک لفظی وجود که مطابق عقیده استاد نوشته؛ و محمد شفیع اصفهانی؛ و محمد رفیع زاهدی معروف به پیرزاده؛ و مولی عباس مولوی مؤلف اصول الفوائد؛ و قاضی سعید قمی.

(ملاّ محمّد علی واحد قمی)

شاعر فاضل ادیب، از شاگردان مولی عبدالرزّاق کاشانی، (۱) ساکن اصفهان بوده، و در شعر «واحد» تخلّص می کند. [به نوشته نصر آبادی:] در ترتیب نظم و حل معما دستی دارد، و خطّ نسخ تعلیق را خوب

۱- به نوشته نصرآبادی؛ وی مدتی از شاگردان علامه میر عبدالرزاق کاشی بوده. میر عبدالرزاق غیر از مولی عبدالرزاق، و متأخّر از اوست.

می نویسد، و بدین جهت، مواجب از سر کار پادشاه می گیرد. مثنوی گفته، از بس که خوب گفته شعرا آن را از وی نمی دانسته اند.

از اشعار اوست:

از غبارم شاخ گل بر سر ملایک می زنند *** تا بتان از نقش پا گل بر مزارم ریختند

سیّد رحمه اللّه نجفی اصفهانی

از علمای زمان خود بوده، (۱) و در لشگر شاه عباس سمت امامت جمعه داشته. (۲)

میرزا رحیم کلانتر

فرزند میرزا محمد علی موسوی. از سادات حکیم سلمانی.

شاعر ادیب فاضل، از خاندان های محترم و اصیل اصفهان، که مدّت

۱- اعیان الشیعه ۲۰۸:۳.

۲- به نوشته عالم آرای عباسی (۱۴۶:۱): میر رحمت الله پیش نماز از سادات نجف اشرف و فضلای عصر بود. در درگاه معلّی منصب پیش نمازی داشت، مورد شفقت شاهانه و شمول اعزاز و احترام خسروانه بود. به غایت متّقی و پرهیزگار. شعر عربی را بسیار خوب می گفت. در علم فقه و تفسیر و حدیث مرتبه عالی داشت. شاگرد بی واسطه مجتهد مغفور شیخ زین الدین علیه الرحمه بود و اکثر اوقات شریفش صرف درس و بحث می شد و از افاده خالی نبود.

چهار قرن است در این شهر به عزّت و احترام زیسته، و عده ای کثیر شاعر و ادیب از آنها برخاسته است.

صاحب عنوان در جمعه غرّه رمضان المبارک ۱۲۹۵ وفات یافته، در لسان الارض مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش را سروش ضمن قطعه ای گفته است:

«کلانتری جنان را رحیم داد بدو»

مشارالیه جدّ فامیل کلانتری اصفهان می باشد.

میرزا رستم گورکانی

ابن عمر شیخ بن امیر تیمور گورکانی، از طرف شاهرخ حکومت (۱) اصفهان را داشته، در سال ۸۲۴ در اصفهان وفات یافته و مدفون گردید.

رستم بیک آقا قوینلو

در محله در کوشک، در جنب مدرسه و مسجد، قبرستان بزرگی بوده که تا این اواخر قسمتی از آن باقی بود، و سر در آن از آثار باستانی اصفهانی به شمار می رفت که به چهل ستون منتقل گرتدید. در این قبرستان عده کثیری از فضلا و دانشمندان و عرفا و وزرا مدفون بوده اند. در پشت سر در آن، بقعه ای وجود داشته که جزو خانه های اطراف شده. بقعه ای در آنجا بود، مشهور در بین عموم مردم آن بود که مقبره متعلّق به

۱- رجال اصفهان: ۲۱۲.

رستم بیک بن مقصود بیک بن امیر حسن، از حکمرانان آق قوینلو می باشد.

مشارالیه در سال ۹۰۲ به دست احمد بیک اغرلو محمد بن امیر حسن، عمو زاده خود کشته شده است.

در حوالی این محل، مدرسه قدیمی به نام ترکها، و حمّامی است معروف به زینب بیگم که منسوب به سلاطین آق قوینلو می باشد، و در سال های اخیر که جهت لوله کشی کوچه آنجا را کندند آثار قبرستان تا حوالی مدرسه ظاهر گردید.

این زینب بیگم غیر از زینب نساء بیگم صفوی، و زینب بیگم زن حکیم الملک اردستانی بانی مدرسه نیم آورد می باشد.

رشید الدین اصفهانی

ابن ابراهیم [عالم فاضل] از شاگردان شیخ حسین بن عبدالصمد حارثی پدر شیخ بهائی بوده و از او مجاز بوده است. (۱)

محمّد رضا چلبی تبریزی

اشاره

از شاگردان میر داماد بوده، (۲) و استاد، کتاب «شارح النجاه» رساله عملّیه خود را به خواهش او تألیف نموده است. (۳)

ص: ۶۱۴

۱- اعیان الشیعه ۳:۳۲، الذریعه ۱۸۶:۱.

۲- الذریعه ۴:۱۳.

۳- در ابتدای «شارع النجاه» از او با وصف مؤمن موقن متدیّن یاد شده که اصرار بر تألیف کتابی فارسی فتوایی از میرداماد داشته است. با اینم وصف ذکر او در عداد دانشمندان و بزرگان اصفهان بی وجه است.

چلبی ها از تبریزیان ساکن عبّاس آباد اصفهان بوده اند، و دیگر از معروفین آنها است:

(محمّد حسین چلبی)

در کمال مردمی و آدمیّت، و صلاح و پاکیزگی وضع، و پرهیزگاری روزگار گذرانیده، مسجد و حمّام و بازاری در جنب منزل خود ساخته، به اسم او مشهور است.

از اشعار اوست (رباعی درباره کتاب):

اندر سر و در حضر ای صاحب هوش *** هم راز بود کتاب از من مینوش

گنگی است سخن گوی و بشیری است نذیر *** آنگه که شوی ملول گردد خاموش

برادرش: محمد قاسم، جواد آدمی بوده، به تجارت به هند رفته، آنجا فوت شده است. از اشعار اوست:

رسم است که رهزن به شب تیره زند راه *** ساقی شب مهتاب ره توبه ما زد

* میرزا رضا حسینی از علما و سادات اصفهان بوده، و قبرش در بقعه مجلسی، در پای قبر آخوند است. (۱)

۱- مرحوم مؤلّف می نویسند: به ظنّ نویسنده وی میرزا سید رضا حسینی مذکور در تاریخ حزین استن که درباره او می نویسد: از سادات سینیه اصفهان، و آن سلسله از قدیم الایام از اعاظم و اکابر آن شهر بوده، اکثر از افاضل جهان، و اغلب منصب صدرات در آن خاندان... بالجمله سیّد مذکور از شکفته طبعان روزگار و ایامی مهیا به عزّت و احترام داشت... قریب به حادثه مذکور (فتنه افغان) رحلت کرد. زندگی نامه علاّمه مجلسی ۳۱۹:۲. گفتنی است حزین وی را در تذکره نیز عنوان کرده و مرحوم مؤلف ترجمه او را در متن به نقل از تذکره نقل خواهد کرد.

آقا رضا عباسی

نقاش زبر دست و معروف زمان شاه عباس اول: از آثارش (۱) تصویر عمارت عالی قاپو، و سر در قیصریّه، و برخی از نقاشی های عمارت چهل ستون می باشد.

وفاتش در ذی القعده الحرام سال ۱۰۴۴ روی داده است.

شیخ محمد رضا اصفهانی قهدریجانی

از اجلّه فضلا و فقها، و از شاگردان آخوند خراسانی بوده که پس (۲) از وفات استاد، به سامّرا رفته، و دو سال به درس میرزا محمد تقی شیرازی حاضر شده، سپس به ایران جهت زیارت حضرت رضا (علیه السلام) مشرف شده، و پس از برگشتن، در کربلا در ۷ شعبان ۱۳۳۴ وفات یافته، در ایوان بزرگ معروف به مقبره میرزا موسی دفن شده. عالمی خلیق و مهربان بوده است.

۱- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۴۱۷.

۲- نقباء البشر: ۷۲۶.

شیخ نجیب الدین رضا تبریزی

عارف جلیل، و شاعر ادیب، از اهالی تبریز، و از اقطاب سلسله ذهبیّه است. در اصـفهان متولد گردیده، و ارادت به شیخ محمد علی مؤذّن سبزواری داشته؛ در اشعار، گاهی «رضا» و گاهی «زرگر» و «جوهری» و «نجیب الدین» تخلّص می کند. (۱)

در سال (۱۰۷۵) ۱۰۸۰ وفات یافته، قبرش در قسمت شمالی آب انباری که فعلاً جزو اراضی فرودگاه است قرار داشت، و تا این اواخر موجود بود، و نگارنده آن را دیده بود.

کتب زیر از اوست:

۱- خلاصه الحقایق ۲- دستور سلیمان ۳- دیوان غزلیات ۴- سبع المثانی [مطبوع] ۵- نور الهدایه [مطبوع]، و غیره.

مشارالیه غیر زرگر اصفهانی شاعر است که نامش محمّد حسن بوده، و وفاتش در ۱۲۷۰ روی داده است.

و غیر از آقا محمد حسن زرگر عارف اصفهانی است که در حدود ۱۲۸۰ در مشهد وفات یافته، در صحن نو مدفون شده. (۲)

استاد و پیر طریقت او: شیخ محمّد علی مؤذّن خراسانی (۳) اصفهانی از اماجد عرفای معاصر شاه عبّاس صفوی بوده.

ص: ۶۱۷

۱- تذکره الاولیاء پرویزی، رجال اصفهان: ۲۱۳، ریاض العارفین: ۱۲۳، ریحانه الادب ۳۷۵:۲، طرایق الحقایق ۱۸۳:۳ و غیره.

۲- طرایق الحقایق ۱۸۴:۳-۱۸۳.

۳- طرایق الحقایق ۱۶۴:۳، ریاض العارفین: ۲۱۹.

کتب و رسائلی تألیف نموده، از آن جمله است:

۱- تحفه العباسیّه، که در ۱۰۷۷ تألیف شده، و به طبع رسیده است ۲- دیوان اشعار ۳- شرح کتاب اسرار الصلاه تألیف شهید ثانی و غیره.

در اصفهان وفات یافته، و هم در این شهر مدفون گردیده است. (۱)

آقا محمّد رضا اصفهانی

از عرفا و صوفیه بوده، و در خدمت منور علی شاه (۲) مرجع خدمات بوده. قبل از ۱۳۰۰ در خفر کشته شده، و در شیراز مدفون گردید.

میرزا محمد رضا فقیه

از علما و زهّاد عصر خویش بوده، در ۱۲۶۷ وفات یافته، در قبرستان آب بخشان مدفون شده است. (۳) قبرش در نزدیکی مسجد قرار داشته است.

آقا محمد رضا قمیشه ای

حکیم فیلسوف الهی ادیب شاعر متخلص به «صهبا» از مشاهیر حکما و مدرّسین، در طهران ساکن شده، و در مدرسه صدر کتب حکمت و

۱- به نوشته دکتر احسان الله استخری: شیخ مؤذّن مدت یک سال در اصفهان به وعظ و ارشاد خلایق پرداخته، در سال ۱۰۷۷ پس از مرگ شاه عباس دوم به زیارت عتبات ائمّه هدی رفت، و پس از بازگشت به اصفهان، در سال ۱۰۷۸ به طوس عزیمت نموده، در آن جا به سرای آخرت رحلت کرد. اصول تصوف: ۴۰۱.

۲- طرایق الحقایق ۳:۱۹۲.

۳- رجال اصفهان: ۱۴۴.

عرفا تدریس می نموده. (۱)

از شاگردان: حاج ملاـ محمد جعفر لاریجانی [= لنگرودی]، و میرزا حسن نوری، و حاج سید رضی لاهیجی بوده، و جمعی کثیر از حکما از حوزه درس او برخاسته اند، همچون: جهانگیر خان قشقائی و شیخ محمود بروجردی و دیگران.

کتب عدیده و حواشی کثیره بر کتب حکومت نوشته، و برخی از آنها مطبوع و منتشر است، از آن جمله است:

۱- اسفار اربعه و تحقیق درباره آنها، که در حاشیه شرح هدایه ملّا صدرا به طبع رسیده. ۲- حاشیه اسفار ملّا صدرا ۳- حاشیه تمهید القواعد صدر ترکه اصفهانی، مطبوع ۴- حاشیه بر شرح قیصری بر فصوص الحکم ۵- الخلافه الکبری، مطبوع ۶- رساله در وحدت وجود ۷- رساله در موضوع علم، مطبوع ۸- رساله در حدیث زندیق ۹- رساله در فرق بین اسماء ذات و صفات ۱۰- دیوان اشعار با تخلّص «صهبا». * الولایه الالهیّه، ظاهراً با الخلافه الکبری یک کتاب باشد. (۲)

در سال ۱۲۴۱ متولد، و در شب ۵ شنبه ۲۷ محرم سال ۱۳۰۶ در طهران وفات یافته.

پدرش: شیخ ابوالقاسم، و فرزندش: میرزا قوام الدین نام داشته اند، و هر دو از فضلا و علما به شمار می رفته اند.

۱- طرایق الحقایق ۱۹۲:۳.

۲- تاریخ فلاسفه اسلام، سالنامه شهرضا: ۲۵، ریحانه ۴۹۶:۴، و نقباء البشر: ۷۳۲.

میرزا سید رضا حسینی

فرزند میرزا شاه تقی. شاعر و ادیب متخلّص به «سیّد» از سادات حسینی اصفهان، در حسن سلیقه و رنگینی صحبت بی نظیر، و در سخن فهمی و نکته سنجی مسلّم هر صغیر و کبیر. (۱)

از اشعار اوست:

داغ عشق تو فراموش نخواهد گردید *** این چراغی است که خاموش نخواهد گردید

استاد محمد رضا بنا

فرزند محمد حسین. از زبر دست ترین هنرمندان (۲) قرن دهم و یازدهم هجری است، و اثر او بنای مسجد شیخ لطف الله، یعنی زیباترین بنای تاریخی اسلامی جهان است که از سال ۱۰۱۲ تا ۱۰۲۸ در عهد شاه عبّاس بزرگ صفوی ساخته شده است.

شیخ محمد رضا نجفی مسجد شاهی

فرزند علامه شیخ محمد حسین بن حاج شیخ محمد باقر نجفی.

از اجلّه علما و فقها و مدرسین اصفهان. در نجف اشرف در جمعه ۲۰ محرم سال ۱۲۸۷ قمری از دختر [سید محمد علی آقا مجتهد فرزند] علامه فقیه سید صدرالدین عاملی متولد گردیده؛ در خدمت: پدر

۱- تذکره حزین: ۱۹۳: «در سنه ۱۱۳۳ که انجام روزگار آرام و انتظار بود در اصفهان به ملا اعلی ملحق شد».

۲- کارنامه بزرگان ایران: ۲۱۲.

دانشمند خود، و سید ابراهیم قزوینی، و میرزا حبیب الله طهرانی معروف به ذی الفنون، و آخوند خراسانی، و آقا سید محمد کاظم یزدی، و شیخ الشریعه اصفهانی، و حاج آقا رضا همدانی، و خصوصاً آقا سید محمد فشارکی تحصیل نموده، (۱) تا در علوم فقه و اصول و ریاضی و نجوم و ادب سر آمد اقران گردیده، و جامع معقول و منقول شده، در تمام علوم اطلاعاتی فراوان یافته، (۲) در فقه و اصول، مجتهدی بارع به شمار می رفت.

در ۱۳۲۳ به ایران مهاجرت فرموده، و در اصفهان ساکن شده، به درس و مباحثه و اقامه جماعت و افتاء اشتغال جسته، در معاشرت و حسن خلق بر بسیاری از معاصرین خود امتیاز داشت. (۳)

کتب عدیده تألیف نموده، از آن جمله است:

۱- اداء المفروض فی شرح ارجوزه العروض [تبریزی] ۲- استیضاح المراد ۳- الاجازه الشامله للسیده الفاضله، اجازه جهت حاجیه خانم امین ۴- امجدیّه، در اعمال ماه رمضان، به نام فرزندش: عالم زاهد ورع، مجلد العلماء ۵- الایراد و الاصدار ۶- تنبیهات دلیل انسداد ۷- تعریب رساله

ص: ۶۲۱

۱- از دیگر اساتید ایشان چنانچه در رساله امجدیّه آمده: مرحوم عالم زاهد و عارف سالک آخوند ملا حسین قلی همدانی طالب ثراه بوده است.

۲- رجال اصفهان: ۷۷، اعیان الشیعه ۲۴۷:۳، معجم رجال الفکر و الادب: ۳۶، نقباء البشر: ۷۴۷، شعرای معاصر اصفهان: ۲۱۳.

۳- مرحوم مؤلف در جلد دوم «تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان» شرح حال مفصل این عالم فرزانه، و بیش از یکصد نفر از شاگردان او را آورده است، و در مقاله مستقلی نیز که در مجله «نور علم» به چاپ رسیده به تشریح حیات پربار وی پرداخته است.

سیر و سلوک بحر العلوم ۸- حلی الزمن العاطل فی من لا قیته من الافاضل ۹- ذخائر المجتهدین، در شرح معالم الدین [فی فقه آل یاسین] دو مجلد ۱۰- رساله در رد کتاب فصل القضا تألیف سید حسن صدر ۱۱- رساله در قبله ۱۲- الروض الاریض، نام دیوان اشعار عربی اوست ۱۳- روضه الغناء، در معنی غنا [مطبوع] ۱۴- السیف الصنیع، در رد منکرین علم بدیع ۱۵- سقط الدرّ، در احکام کرّ ۱۶- سمطا اللئال، در دو مسأله وضع و استعمال * شرح نجات العباد * شرح منظومه میرزا مصطفی تبریزی در عروض ۱۹- شرح اکر ثاوذوسیوس ۲۰- عقد الثمین ۲۱- القول الجمیل، در ردّ صدقی جمیل ۲۲- گوهر گرانبها، در ردّ عبدالبها (۱) ۲۳- نجعه المرتاد فی شرح نجاه العباد ۲۴- النوافج و الروز نامج ۲۵- نقد فلسفه داروین [در ۲ جلد، مطبوع] ۲۶- وقایه الاذهان [مطبوع] ۲۷- حواشی بر بسیاری از کتب، مانند حواشی بر کافی؛ و غیره.

از اشعار اوست:

الا انّ شکل المال فی الدهر منتج *** ولکنّ شکل العلم فیه عقیم

فمن یشتری منّی جمیع فضائلی *** فانّی بأنحاء العلوم علیم

صاحب عنوان در شب یکشنبه ۲۴ محرم سال ۱۳۶۲ وفات یافته، در بقعه شیخ محمد تقی جدّ خویش مدفون گردید.

ص: ۶۲۲

۱- مؤلف این کتاب را نیز تالیفی است به نام گوهر گرانبها در تاریخ وفات علما، غیر مطبوع. (م)

شیخ محمد حسین نجفی

پدرش: عالم زاهد جلیل، آقا شیخ محمد حسین فرزند شیخ محمد باقر مسجد شاهی در ۲ محرم ۱۲۶۶ متولد، و در غرّه محرّم سال ۱۳۰۸ وفات یافته، (۱) در یکی از اطاقهای صحن نجف مدفون گردید.

وی خدمت پدر خویش مقدمات علوم را آموخته، و در سامرّا به درس میرزای شیرازی حاضر شده، و ضمناً از محضر حاج میرزا حبیب الله رشتی و شیخ راضی نجفی و میرزا باقر شکی و دیگران نیز استفاده نموده، به اصفهان مراجعت نموده و در این شهر مورد توجه و عنایت عموم طبقات گشته، و ریاست کلی یافته، از غایت زهد و ورع، ترک ریاست نموده، در سال ۱۳۰۳ به نجف مراجعت کرده، به تکمیل نفس و ریاضت پرداخته، و از همه مردم اعراض نمود.

کتبی تألیف نموده: ۱- جزواتی در اصل برائت ۲- رساله ای در معارف و اصول عقاید ۳- تفسیر قرآن که قسمتی از آن به طبع رسیده. (۲)

شیخ محمّد رضا شریعت طالخونچه ای

فرزند ملّا زین العابدین شریعت طالخونچه ای.

۱- رجال اصفهان: ۷۶، نقباء البشر: ۵۶۹.

۲- این اثر نفیس به نام «مجد البیان فی تفسیر القرآن» به چاپ رسیده و در مقدمه آن، شرح حالات و مقامات مؤلف به قلم برادرش آیه الله حاج آقا نورالله اصفهانی آمده. ترجمه این رساله نیز در جلد دوّم تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان چاپ شده.

عالم فاضل ادیب شاعر، از شاگردان آقا سیّد محمد باقر درچه ای، و آقا سید مهدی درچه ای و آقا شیخ محمّد رضا مسجد شاهی، و حاج میر محمد صادق خاتون آبادی است.

در حدود ۱۳۰۰ متولد، و در ۱۳۷۳ وفات یافته، در قریه طالخونچه از بلوک سمیرم مدفون گردید. (۱)

دیوان اشعارش به طبع رسیده است.

سید محمد رضا حسینی

فرزند محمد صالح حسینی، از [فقهای عصر خود و] همدرسان میرزا محمد همدانی معروف به امام الحرمین بوده، و جهت او اجازه ای در سال ۱۲۸۱ مرقوم داشته است. (۲)

حاج میرزا رضا کلباسی

اشاره

فرزند میرزا عبدالرحیم بن میرزا محمد رضا بن العلّامه حاج محمد ابراهیم کلباسی.

عالم جلیل، فقیه جامع، و مجتهد اصولی کامل، در شب ۲۵ ذی قعده الحرام ۱۲۹۵ در اصفهان متولد، و در شب ۴ شوّال ۱۳۸۳ در مشهد مقدس وفات یافته، و در آنجا مدفون گردید.

در اصفهان و طهران و نجف در نزد علما تحصیل نموده، و سال ها در

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۲۶۷.

۲- الذریعه ۲۳:۱۱، الکرام البرره: ۵۵۶.

اصفهان ساکن، و به ترویج دین، و نشر احکام، و احیای مساجد مخروبه قیام نموده، و اخیراً در مشهد مجاور شده، و در اصفهان و خراسان احیای شبهای جمعه ایشان و قرائت دعای کمیل وی عنوانی داشت.

در برخی از مساجد اصفهان امامت، و در مدرسه صدر تدریس می نمود، و جمعی از افاضل از محضر او مستفید می شدند.

کتب زیر از ایشان است:

۱- انیس اللیل، در شرح دعای کمیل ۲- ایقاضات الاصول ۳- الدعوه الحسینیّه ۴- رهنمای دین، یا دستور تبلیغ ۵- مقامات العارفین ۶- مکیال الیقین، در اصول دین ۷- هدیّه السالکین لعموم المؤمنین، که آن را بر حسب خواهش نویسنده این کتاب تألیف فرموده و به طبع رسیده است. (۱) ۸- حواشی عدیده بر کتب مختلفه فقهی و اصولی و غیره.

شیخ محمّد ابراهیم کلباسی

برادرش: مرحوم حاج شیخ محمد ابراهیم، عالم فاضل محقق مصنّف، در جمعه ۱۱ شوّال ۱۳۰۲ متولد، و در شنبه ۲۰ ربیع الاهر سال ۱۳۶۲ در طهران وفات یافته.

از شاگردان و مجازین از حاج میرزا ابوالحسن بروجردی معروف به درکوشکی، و آخوند کشی و آقا سید محمد باقر درچه ای است.

۱- نقباء البشر: ۷۵۹ و اطلاعات خصوصی.

کتب زیر از اوست:

۱- افاضات عظیمیّه، در آداب شرعیّه ۲- التذکره العظیمیّه، به طبع رسیده (اسامی تألیفاتش در پشت آن مرقوم شده) ۳- تذکره الواعظین ۴- تقریرات اصولی استادش مرحوم درچه ای ۵- خصائص العباسیّه، در شرح احوالات حضرت اباالفضل العباس (علیه السلام) ۶- رساله در اجاره ۷- رساله در بیع ۸- رساله در اصول دین ۹- رساله در تعبیر خواب ۱۰- رساله در وصیت * الفوائد الستیّه شامل ۵ رساله نامبرده ۱۱- شرح انموزج زمخشری، در نحو ۱۲- نجاه البشر، در ابواب اثنی عشر.

فرزندش: مرحوم آقا شیخ مهدی نیز از علما و فضلا به شمار می رفت، در قم تحصیل نموده، در طهران در مسجد محمودیّه امامت می نمود، و در ۱۳۶۴ وفات یافت.

میرزا عبدالرحیم کلباسی

پدر صاحب عنوان: مرحوم میرزا عبدالرحیم کلباسی، عالم و فاضل بوده، در ۹ شعبان ۱۲۵۴ متولد، و در ۹ شعبان ۱۳۳۵ وفات یافته، در اطاق کوچکی در دست راست وارد شونده در تکیه میرزا ابوالمعالی مدفون گردید. (۱)

در اصفهان و نجف در خدمت جمعی از فحول علما تلمّذ فرموده. (۲)

ص: ۶۲۶

۱- رجال اصفهان: ۴۰، نقباء البشر: ۱۱۰۳.

۲- به نوشته فرزند وی در التذکره العظیمیّه: وی از بسیاری از اکابر اساتید مجاز بوده و تصدیق اجتهاد ایشان نموده اند، از جمله: ۱- حاج میرزا حسین خلیلی ۲- شیخ زین العابدین مازندرانی ۳- میر محمد هاشم چهار سوقی ۴- مولی محمد ایروانی ۵- مولی لطف الله مازندرانی.

کتب ذیل از اوست:

۱- تعلیقه بر رسائل شیخ انصاری ۲- تفسیر و معنی قرآن ۳- رساله در تیمّم ۴- کشف الحجاب، در شرح خلاصه الحساب ۵- مجموعه ای در اجازات ۶- مجموعه ای در مطالب متفرّقه ۷- کتابی در مواعظ.

میرزا محمد رضا کلباسی

پدرش: حاج میرزا محمد رضا معروف به شیخ الاسلام، فرزند حاجی کلباسی، از علمای اتقیا بوده، و در شب ۱۴ رمضان ۱۲۱۹ متولد، و در شب جمعه ۱۴ شعبان ۱۲۸۴ وفات یافته، در بقعه پدر خود جنب مسجد حکیم مدفون گردید. (۱)

حاج شیخ محمد رضا جرقویه ای

اشاره

فرزند حاج ملا علی بن ملا محمد تقی بن حاج علی حسین آبادی جرقویه ای. عالم جلیل، در شب جمعه ۲۶ ذی حجّه الحرام ۱۳۰۹ متولد، و در شب یکشنبه ۸ محرم ۱۳۷۲ در اصفهان وفات یافته، در تکیه سیّد العراقین مدفون گردید.

سال ها در اصفهان از محضر علمای این سامان همچون آقا سید محمد باقر درچه ای و آخوند کاشی استفاده نموده، و سپس به نجف

ص: ۶۲۷

۱- رجال اصفهان: ۱۶۳- رساله آقای معلم در شرح حال خاندان کلباسی نسخه خطّی.

مهاجرت کرده، به درس آقا سید محمد کاظم یزدی و شیخ الشریعه اصفهانی حاضر شده، تا به مرتبه اجتهاد نایل گردیده؛ به اصفهان مراجعت نموده، در منزل تدریس می نمود، و جمعی از افاضل طلّاب به درس او حاضر می شدند. (۱)

وی را تألیفاتی است: ۱- تقریرات فقهی و اصولی آقا سید محمد باقر درچه ای ۲- تقریرات آقا سید محمد کاظم یزدی در فقه، در مباحث مختلفه ۳- رساله مبسوط و استدلالی در معنی غنا و احکام آن؛ و غیره. (۲)

ملا علی جرقویه ای

پدرش: حاج ملا علی نیز از علمای نامدار، و به زهد و تقوی معروف بوده، در اصفهان خدمت آقا میرزا ابوالمعالی کلباسی و حاج میرزا بدیع درب امامی تلمّذ نموده، و در حدود ۱۳۲۵ وفات یافته، در مولد خود مدفون شده است. (۳)

۱- امالی تألیف آقای معلم، نسخه خطّی.

۲- از آثار ایشان ۴ رساله فقهی در حکم مجنب متیمّم به حدث اصغر، اختلاف بین متعاقدین، شبهات مقرونه به علم اجمالی و رساله در قبله به چاپ رسیاده، و صورت اجازه مرحوم آیه الله آخوند فشارکی که به تأیید مرحوم آیه الله نائینی رسیده به همراه آن چاپ شده است.

۳- در اجازه اجتهاد مرحوم آخوند فشارکی به آیه الله جرقویه ای، پدر ایشان این گونه توصیف شده: العالم الناسک الصالح الجلیل المولی الصفّی الوفی الحاج ملّا علی اعلی الله مقامه، و اکمل اکرامه فی حیاته عند ربّه المتعال...

سید محمّد رضا مازندرانی

فرزند سیّد علی بن محمّد بن محمّد تقی حسینی مازندرانی اصفهانی. عالم زاهد ورع متّقی، در اصفهان خدمت آقا میر سید حسن مدرّس و جمعی دیگر تلمّذ نموده، در نجف به درس شیخ انصاری حاضر شده، سپس در مدرسه صدر نجف به تدریس اشتغال جسته، و در ۲۱ رمضان ۱۲۹۲ وفات یافته، در وادی السلام مدفون گردید. (۱)

از آثارش تعلیقاتی است بر عدّه ای از کتب، مانند: قوانین و مکاسب و غیره.

فرزندش: آقا سید حسین نیز از فضلای نجف به شمار می رفته، و نیابت تولیت مدرسه صدر را داشته. در ۱۱ ذی حجّه ۱۲۸۷ در نجف متولد، و در ۱۳۴۴ در سامرّاء وفات یافته، در آنجا مدفون گردید. (۲)

شیخ محمد رضا حسام الواعظین

فرزند حاج میرزا محمد علی علاقبند بن ملاّ اسماعیل بن علی بن جعفر بن حسن اصفهانی. واعظ جلیل، و فاضل محدّث خبیر، ادیب شاعر و خطّاط، از خطای طراز اوّل اصفهان بلکه ایران به شمار می رفت.

در ۱۳۰۱ متولد، و در شب جمعه ۱۳ ربیع الاوّل سال ۱۳۸۱ وفات یافته، در یکی از اطاق های تکیه سید العراقین مدفون گردید.

در اصفهان خدمت: آقا سید محمود کلیشادی، و ملا محمد حسین

۱- الکرام البرره: ۵۶۱.

۲- الکرام البرره: ۵۶۱.

کرمانی، و آقا سید محمد باقر درچه ای تحصیل نمود. سال ها در طهران ساکن، و به وسیله شمس العرفا (۱) در سلسله فقر [!] وارد شده و به تصفیه نفس پرداخته، سپس به اصفهان مراجعت نموده و به وعاظ و ارشاد پرداخته، الحق واعظی شیرین بیان، و محدّثی طلیق اللسان بود. شعر خوب می سرود، و خطّ نستعلیق را در نهایت استادی می نوشت.

شیخ مهدی حقوقی

برادرش: آقا شیخ مهدی، از مرثیه سرایان و روضه خوانان خوش اعتقاد بود، ارادتی کامل به سادات و اهل علم داشت. در پنجم ربیع الاوّل سال ۱۳۷۳ به سنّ قریب به هفتاد وفات یافته، در همان اطاق مدفون گردید.

مرحوم حسان الواعظین در مرثیه و ماده تاریخ فوت برادر قطعه ای سروده، از آن جمله است:

هر که در کوی دوست منزل کرد *** سر و جان داد و خدمت دل کرد

ص: ۶۳۰

۱- سید حسین حسینی تهرانی ملقّب به شمس العرفاء (شاگرد شیخ عبدالقدوس کرمانشاهی) که معتقد به قطبیّت سید حسین زاجکانی پس از مجذوب علی شاه بوده و با نفی سایر انشعابات پس از مجذوب علی شاه، خود را قطب سلسله نعمه اللهی می دانست و مریدان بسیاری داشت. ر.ک: دو رساله در تاریخ جدید تصوف ایران: ۸۶-۸۰.

سال فوتش حسام چون می خواست *** با حساب جمل مقابل کرد

یکی آمد به جمع و آن گه گفت *** مهدی اندر بهشت منزل کرد

میرزا محمد علی علاقه بند

پـدرشان: مرحوم حاج میرزا محمـد علی، از محترمین اهل منبر اصـفهان بوده، و سال ها در این شـهر به وعظ و ارشاد و هدایت مردمان پرداخته، در سال ۱۳۲۵ به سنّ متجاوز از هشتاد وفات یافته، قبرش در همین اطاق می باشد.

پدرانش همگی اهل علم و منبر اصفهان بوده و در این شهر می زیسته اند.

دیگر از مدفونین در این اطاق: مرحوم حاج سید مصطفی مؤیّد الاطبّاء فرزند میرزا محمد تقی حسینی درب امامی، از پزشکان معروف اصـفهان، و از شاگردان حاج میرزا محمّد باقر حکیم باشـی و دیگران است. در ۱۳۷۳ به سنّ متجاوز از نود سال وفات یافت.

آقا محمد رضا اصفهانی

فرزنـد علی نقی، از علمـا و محـدّثین و عرفـا و کـاملین (۱) بـوده، در ۱۲۷۹ وفـات یـافته، در خارج تکیه مادر شاهزاده مـدفون گردیده است. (۲)

۱- رجال اصفهان: ۱۱۳.

۲- تنها آگاهی به دست آمـده از صاحب عنوان منـدرجات سـنگ نوشـته او واقع در تکیه آقا محمـد بید آبادی است که چنین است: وفات زبـده ارباب دانش و بینش، و مرکز دایره فضـیلت، میرزا محمدرضا خلف مرحوم آقا علی نقی اصـفهانی فی شوّال ۱۲۷۹. بنابراین اوصاف مذکور در متن از روی حدس و گمان بوده و مستند نیست.

حاج شیخ محمّد رضا مهدوی شهرضایی

فرزنـد حاج ملاّ محمّـد مهـدی. عالم فاضل فقیه مجتهـد، در حدود سال ۱۳۰۲ متولـد، و در شب ۴ شنبه ۱۴ ربیع الثـانی ۱۳۸۸ وفات یافته، در امام زاده شهرضا مدفون گردید.

در اصـفهان به درس: آخونـد کاشـی، و جهانگیر خان قشـقائی، آقا سـید ابوالقاسم دهکردی، و حاج میر محمّـد صادق خاتون آبادی، و در نجف از محضـر: آقا شـیخ مرتضـی طالقانی، و آقا سـید حسین بادکوبه ای، و آقا سید ابوالحسن اصفهانی استفاده نموده، به موطن خویش مراجعت کرده، و مقبولیّت تـامّه یـافته، در علم و عمل بی نظیر، و تا آخر عمر در انجام وظایف شـرعیّه از نشر و تبلیغ احکام، و تدریس و اقامه جماعت، و اغاثه ملهوفین و کمک به ضعفا دقیقه ای اهمال نفرمود. (۱)

از تألیفاتش: ۱- رساله در اخلاق ۲- رسائل متعدّدی در فقه و اصول و تفسیر می باشد که هیچ یک به طبع نرسیده است.

سیّد رضا فانی موسوی

فرزند میر فاضل هندوستانی. فاضل ادیب، و عارف شاعر، (۲)

ص: ۶۳۲

۱- سالنامه شهرضا: ۳۶ و نشریه فرهنگ شهرضا.

۲- ریاض العارفین: ۴۷۸، طرایق الحقایق ۸۸:۳.

دیوانش را هدایت مؤلّف «ریاض العارفین» از غزل و مثنوی و غیره جمع آوری نموده است. در ۱۲۲۲ وفات یافته است.

از اوست:

درآ به مشهد توحید و بین که شاهد ما *** ز چشم خویش نهان در وجود خویشتن است

پدرش: میر افضل شاه هندی (میر فاضل) از هندوستان به اصفهان مهاجرت نموده، و دعوی علم طبّ و علوم غریبه داشته، و با ناصر علی اصفهانی اختلافی حاصل کرده، و کار به مباهله کشیده و در این بین، میر افضل وفات یافته است.

سال وفاتش را مؤلف طرایق، ۱۱۹۷ می نویسد: ماده تاریخ وفاتش را فرزندش: «آه آه از میر افضل آه آه» گفته است. (آ = ۲ حساب شده است). لکن در ریاض العارفین سال فوت پدر و پسر را اشتباه نموده و فوت پسر را ننوشته است.

درویش ناصر علی

نامش میرزا محمّد معروف به گلکار از ملازمین کریم خان زند بوده، خدمت نور علی شاه اصفهانی رسیده، جذبه ای او را رسیده، ترک دنیا کرده و تا آخر عمر در حال جذبه بوده، و در تمام عمر جز شلوار لباس دیگر نپوشیده. [(۱)] حرف های عجیب، و حالات غریب از او نقل می کنند.

ص: ۶۳۳

۱- رجال اصفهان: ۷۱، طرایق الحقایق ۳:۸۸، ریاض العارفین: ۵۷۵.

در اصفهان وفات یافته، و در تخت فولاد نزدیک آب انبار کازرونی مدفون گردیده است. از اشعار اوست:

خراباتی که رندان را مقام است *** برو صوفی که بر خامان حرام است

سیّد محمّد رضا خراسانی

اشاره

فرزند حاج سیّد یوسف بن محمّد حسینی. عالم جلیل، (۱) و فاضل صالح زاهد، از شاگردان و مخصوصین شیخ انصاری، و از دوستان میرزای بزرگ شیرازی و میرزای رشتی بوده، چشمانش ضعیف و نابینا شده، لکن در اثر معجزه حضرت رضا (علیه السلام) شفا یافته.

در ۲۲ ذی قعده الحرام ۱۳۰۲ در نجف وفات یافته، در وادی السلام مدفون گردید.

سیّد یوسف خراسانی

پدرش: حاج سید یوسف قاینی از علمای کاملین، (۲) و ائمّه جماعت در اصفهان بوده، و تاکنون علم و روحانیّت از خاندان او منقطع نگردیده.

از معاصرین سید حجّه الاسلام رشتی، و معزّز و محترم نزد او بوده، و در اصفهان تدریس می نموده.

ص: ۶۳۴

۱- رجال اصفهان: ۵۸، شخصیت شیخ انصاری: ۲۶۸.

۲- رجال اصفهان: ۵۸.

کتب زیر از اوست:

۱- حاشیه بر حاشیه ملاّ میرزا جان ۲- حاشیه بر مدارک ۳- الکواکب الضیائیّه، در شرح بر زبده شیخ بهائی در اصول، در دو مجلّد بزرگ.

در شب ۲۴ ربیع الاوّل سال ۱۲۴۶ در اصفهان وفات یافته، جنب فاضل هندی مدفون گردید.

فرزندش: سید محمد تقی؛ و نواده اش: سید محمّد حسین بن محمّد تقی، عالم و فاضل، در کربلا مجاور بوده، و در قضایای وهابیّه در کربلا و قتل و غارت آنها حضور داشته، و ظاهراً پس از ۱۲۶۰ وفات یافته است.

فرزندش دیگری: حاج سید محمد جعفر نام داشته، وی نیز در عداد علمای اصفهان، و ائمّه جماعت این سامان معدود بوده، در سال ۱۳۳۲ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید.

وی را دو نفر پسر می باشد:

۱- سید علی، معروف به جهاد اکبر.

۲- سید هاشم معروف به جهاد اصغر، از آزادی خواهان بوده، و در ۱۳۶۶ وفات یافته، و در نزدیک قبر فاضل هندی مدفون شده.

مادّه تاریخ وفات او این است:

سید هاشم لقب جهاد اصغر *** پور جعفر ز نسل پیغمبر

رفت چون زین جهان به سوی جنان *** گشت تاریخ او (له غفران)

مرحوم آقا سید محمّد رضا دارای پنج فرزند پسر بوده که همگی اهل

علم و دانش بوده اند، بدین قرار:

۱- حاج سیّد محمّد تقی خراسانی

عـالم فاضل متّقی، در ۱۲۷۵ در کـاظمین متولـد شـده، و درس حـاج میرزا حـبیب الله رشتی را درک کرده، و خـدمت آخوند خراسانی و حاج میرزا حسین خلیلی آن را تکمیل نموده، و در اخلاق و عرفان در خدمت ملّا حسین قلی همدانی رسیده و به تکمیل نفس پرداخته، و در ۱۷ ربیع الثانی ۱۳۵۰ در سامّرا وفات یافته، (۱) جنازه به نجف منتقل شده، در وادی السلام جنب پدر مدفون گردید.

وی از معاشرین و مصاحبین واعظ عالم فقیه آقا شیخ علی یزدی نجفی مشهدی متوفی به سال ۱۳۱۱ بوده است.

۲- حاج سیّد محمّد جواد خراسانی

عالم زاهد متّقی، از ائمّه جماعت اصـفهان، در ۲۵ رجب ۱۲۷۱ متولّد، و در ۱۳۵۲ وفات یافته، (۲) در تخت فولاد نزد قبر پدر مدفون گردید.

آقای حاج شیخ مهدی نجفی، عالم زاهد جلیل معاصر درباره او می فرماید: لم ار مثله فی الوثاقه و الجلاله و العباده.

مشارالیه از جمله کسانی است که به شـرف زیارت حضرت بقیّه الله الاعظم امام عصر - عجل الله تعالی فرجه - مشّرف گردیده است. (۳)

ص: ۶۳۶

۱- نقباء البشر: ۲۵۵.

۲- رجال اصفهان: ۵۹.

۳- شـرح آن در کتـاب «العبقری الحسـان» علاّمه نهاونـدی ذکر شـده است. در این کتاب به نقل از آیه الله شـیخ مهـدی نجفی دربـاره صـاحب عنوان آمـده که آن مرحوم اوثق ائمّه جمـاعت اصـفهان بود و مقامـاتی عالی داشت، و ما اظلّت الخضـراء علی اصدق لهجه منه. العبقری الحسان ۲:۱۰۱.

وی را تألیفاتی است: ۱- رساله در شـرح حال جدّ و پدر خود، مختصر ۲- رساله ای در تعبیر خواب ۳- رساله ای در رؤیاهای صادقه؛ و غیره.

۳- سیّد محمّد حسین خراسانی.

عالم فاضل، در ۱۳۲۷ در مشخد خراسان وفات یافته، هم در آنجا مدفون گردید.

۴- حاج سیّد مرتضی خراسانی

عالم ثقه جلیل، و فقیه مجتهد عادل عامل، از اجلّه علما و فقها و مدرّسـین و ائمّه جماعت اصـفهان بود، عمری به زهد و عبادت گذرانیده، در ۱۳۵۷ وفات یافته، (۱) در بقعه تکیه کازرونی مدفون گردید. (۲)

۵- حاج سیّد یوسف طوسی

عالم زاهد عابد، از علمای اخیار، و فضـلای ابرار، و مورد وثوق عموم طبقات بوده، در نجف اشـرف متولد شده، و در نجف و اصفهان تحصیل نموده، عمده تحصیلات او در خدمت آقا سیّد محمّد باقر درچه ای و آخوند

۱- رجال اصفهان: ۶۸ و ۲۳۰.

۲- وی از شاگردان مبرّز آخوند خراسانی و حاج آقا رضا همدانی و ملّا علی نهاوندی بوده و شاگردانی چون سـید علی علّامه فانی، شیخ علی مشکوه، سید محمّد رضا خراسانی، حیدرعلی خان برومند و... از درس او استفاده نموده اند.

کاشی [و سیّد ابوالقاسم دهکردی و آخوند فشارکی] در اصفهان بوده.

در ۲۵ ربیع الاوّل سال ۱۳۷۹ به سنّ قریب به هشتاد وفات یافته، و در تکیه مجاور تکیه کازرونی مدفون گردید. (۱)

ماده تاریخ وفاتش این است:

گفت برنا از پی تاریخ او *** (یوسف دین رفتی از مصر فنا) (۲)

فرزندش: آقا کمال الدین طوسی، شاعر ادیب متخلّص به «وداد» در ۹ محرم ۱۳۷۰ در طهران وفات یافته، در ابن بابویه مدفون گردید.

فرزند دیگر: آقا جلال الدین از علما و ائمّه جماعت طهران است در مسجد خیابان ناصر خسرو اقامه جماعت می نماید.

مولی رضا قلی پیش نماز

اشاره

عالم جلیل، امام مسجد جامع عباسی در اصفهان بوده، (۳) و از دانایان به علوم قرآن و تجوید به شمار می رفته، و در این مسجد قرائت قرآن می فرموده. (۴)

ص: ۶۳۸

۱- شاگرد وی سید جمال الدین میر دامادی می نویسد: در تقوا و ورع کم نظیر و در دستگیری فقرا و اطعام آنها بی نظیر بود.

۲- در اصل دار فنا بود که به گفته شاعر تصحیح شد.

۳- اعیان الشیعه ۴۳:۳۲.

۴- در وقایع السنین (:۵۲۲) آمده: فوت عالم فاضل صالح متّقی، آخوند مولانا رضا قلی مشهور به پیش نماز مسجد جامع جدید عباسی واقع در دار السلطنه اصفهان، در ۱۰۷۲ تقریباً مرد خوبی بود، و قدر معقولی طالب علم بود، و در علم قرائت قالون عصر خود بود، و بسیار خوش لهجه بود با وجود سنّ بسیار... و بعد از فوت آخوند مرحوم، آخوند مولانا محمد صالح خلف ارشدش امام مسجد مزبور شد، و در ۱۰۹۷ به رحمت ایزدی پیوست. و آخوند مولانا محمّد صالح قدر وافی و خطّ کافی از علم داشت، و در خوبی ها و فضائل نفسانی ممتاز بود از اکثر مردم خوب. نیز در آن کتاب (:۵۳۷) آمده: فوت آخوند مولانا محمّد صالح امام جامع جدید عبّاسی خلف ارشد آخونمد مولانا رضا قلی در ۱۰۹۶ تقریباً، و بعد از او حسب الامر امامت به صلاحیّت و ورع آثار آخوند مولانا محمّد جعفر مفوّض شد.

مولی محمّد صالح پیش نماز

فرزندش: مولی صالح نیز از ائمّه جماعت مسجد مزبور بوده، ودر عصر مؤلف «ریاض العلماء» وفات یافته است.

اولاد و اعقاب صاحب عنوان عموماً اهل فضل و دانش بوده اند.

حاج سیّد رضی لاریجانی

عـالم حکیم، و فیلسوف جلیل، از اجلّه شاگردان آخونـد ملاّ علی نوری در اصـفهان (۱) بوده، و در این شـهر حکمتس متعالیه تـدریس می فرموده، به طهران منتقل شده، و میرزا محمّد تنکابنی مؤلف «قصـص العلماء» از شاگردان وی بوده، و در آن شـهر در سال ۱۲۶۷ یا ۱۲۷۰ وفات یافته، و هم در آنجا مدفون گردیده است. (در اعیان الشیعه ۶۴:۳۱ به نام سید رضا مذکور است)

۱- الکرام البرره: ۵۷۵.

میرزا محمّد شمس الادباء

فرزندش: میرزا محمد شمس الادباء. (۱) فضایل وی چون شمایل صورت و مخایل سیرتش مطبوع، در ۱۰ ربیع الثانی ۱۲۵۳ در اصفهان متولد، و تا سنّ ۱۴ سالگی در این شهر ساکن بوده، سپس به اتفاق پدر به طهران رفته، در آنجا در علوم ادب و حکمت تحصیل نموده، به عربی و فارسی شعر می گفته، و در شعر پارسی اغراق زیاد را معتقد نبوده، و به اسلوب متقدّمین شعر می سروده، و در ۵ شنبه غرّه شعبان ۱۳۰۳ وفات یافته است.

آقا رضی اصفهانی

استاد فن، و نقّاد سخن بوده، (۲) سیر هندوستان نموده و برگشته، در ۱۲۰۴ وفات یافته، و جمله (آه از رضی) مادّه تاریخ وفات اوست.

شاعر و ادیب و سخن دان بوده است.

* محمد رضی اصفهانی عالم فاضل فقیه مجتهد و عادل، از دانشمندان گم نامی است که در اصفهان در قرن سیزدهم می زیسته، و مانند هزاران عالم دیگر بدون اسم و رسم زندگی نموده و بدرود حیات گفته است. از آثارش اجازه اجتهادی است که به نام آقا سیّد محمّد حسن مجتهد موسوی بعد از سال ۱۲۴۴ نوشته است. (۳)

ص: ۶۴۰

۱- مجمع الفصحاء: ۴:۴۶۲.

۲- مآثر الکرام: ۳۱.

۳- مؤلف محترم در بیان المفاخر (۱:۳۰۰) در بیان اساتید سیّد محمّد حسن مجتهد می نویسد: آقا محمد رضی به ظنّ نویسنده آقا سید رضی لاریجانی مازندرانی از معروفترین شاگردان حاج ملا علی نوری متوفی به سال ۱۲۷۰. در این صورت، توضیحات متن و توصیف صاحب عنوان به فقیه و مجتهد و گمنام نادرست است، ولی صدور اجازه اجتهاد از حکیم و عارفی چون سید رضی لاریجانی که در وادی فقاهت و اجتهاد نبوده بسیار بعید است. سید محمّد حسن مجتهد از آقا سید رضا بحر العلوم از علمای نجف نیز اجازه روایی دریافت کرده و ممکن است آقا رضی نیز یکی از علمای نجف باشد.

آقا رضی شیرازی

اشاره

سید رضـی الدین محمد بن محمّد تقی حسـینی موسوی نجفی شـیرازی اصـفهانی. (۱) عـالم فاضل محقّق، جلیل القـدر، عظیم المنزله، زاهـد متّقی، از مدرسـین و محدثین و ائمّه جماعت اصـفهان بوده، و در روز جمعه ۵ ربیع الثانی ۱۱۱۳ وفات یافته، در تخت فولاد در تکیه ای مخصوص به نام تکیه آقا رضی مدفون گردید. قبرش از قبور مورد توجه عموم می باشد.

از تألیفات او تفسیری است بر قرآن کریم. (۲)

مشارالیه از شاگردان و مجازین از شیخ صالح بن عبدالکریم بحرانی، و شیخ محمّد بن حسن حرّ عاملی، و شیخ قاسم بن محمد کاظم، معدود بوده

ص: ۶۴۱

۱- رجال اصفهان: ۹۳، اعیان الشیعه ۳۲:۱۰۹.

۲- تفسیر وی «نور الانوار و مصباح الاسرار» نام دارد که در پنج جلد بزرگ تدوین شده، و نسخ خطی آن در کتابخانه های آستان قدس رضوی، آیه الله مرعشی، آیه الله گلپایگانی، ابن مسکویه اصفهان، دانشکده علوم پزشکی شیراز وجود دارد. این تفسیر به شیوه روایی، ادبی نگارش یافته. از دیگر تألیفات او «جامع الاحکام» در فقه است که در کتابخانه آستان قدس و مرعشی موجود است.

و در تاریخ ۱۱۰۶ جهت شیخ احمد بن حسن حرّ عاملی اجازه نوشته است.

شیخ علی نقی اصطهباناتی

دیگر از مدفونین در این بقعه است: شیخ علی بن محمد، معروف به شیخ علی نقی اصطهباناتی اصفهانی، عالم حکیم عارف شاعر صوفی، (۱) مؤلّف «برهان المرتاضین» در بیان طریقه ذهبیّه،در یک مقدمه و پنج فصل و خاتمه. نسخه به خطّ مؤلف در کتابخانه آستانه رضویّه موجود است.

مشارالیه جانشین شیخ نجیب الدین رضا تبریزی اصفهانی بوده، و پس از فوت او، قطب سلسله ذهبیّه، سید قطب الدین محمّد تبریزی شده است. صاحب عنوان در سال ۱۱۲۹ وفات یافته، و در بقعه آقا رضی مدفون گردیده است. (۲)

مشتاق

دیگر از مدفونین در این بقعه: میر سید علی مشتاق، شاعر و ادیب، (۳) و از بزرگان شعرا و ادبا است که در اصفهان انجمن ادبی داشته، و در برگشت سبک نامطلوب هندی به سبک عراقی رنج ها برده، تا بالاخره به کمک

ص: ۶۴۲

۱- تذکره الاولیاء پرویزی: ۱۳۳، مقالات الحنفاء: ۱۴۵.

۲- مدفن این عارف بزرگ در شهر اصطهبانات فارس واقع است. در کتاب اصول تصوف (:۴۲۱) آمده: مرقد شیخ اکنون در اصطهبانات قرار دارد و مزار عموم است. تمامی مردم آن صفحات از آرامگاه مبارک وی استفاضه کرده، به برکت آن مدفن شریف مراد می جویند، و بر مشکلات صوری و معنوی غالب می آیند.

۳- رجال اصفهان: ۹۴، آتشکده آذر نیمه دوم: ۶۳۸، مجمع الفصحاء ۹۳۸:۵.

دوستان و شاگردان خود موفق گردیده است.

در حدود سال ۱۱۰۰متولد، و در ۱۱۷۱ وفات یافته.

ماداه تاریخ وفاتش را رفیق گفته:

«جای مشتاق در جنان بادا.»

دیوانش به طبع رسیده. از اشعار اوست:

دلم دانسته در دام تو افتاد *** تو پنداری که صید غافلی بود

در مقدّمه دیوان مشتاق درباره آرامگاه او گوید: در تکیه شیخ زین الدین در اصفهان به خاک رفت، و هنوز قبر او در آنجا باقی است.

نویسنده گوید: در اصفهان تاکنون به نام تکیه شیخ زین الدین تکیه ای نمی شناسیم، و محل قبر مشتاق را ینز به طور قطع نمی دانیم، و هرگاه مراد: شیخ زین الدین بن عین علی خوانساری عالم معروف زمان باشد که مشتاق جهت او مرثیه و ماده تاریخ وفات گفته، او نیز در قبرستان آب بخشان مدفون بوده است. (۱)

ماده تاریخ وفات شیخ زین الدین این است:

بگفت از پی تاریخ رحلتش مشتاق *** بسوی بزم جنان رفت قدوه علما

ص: ۶۴۳

۱- مرحوم معلم می نویسد: قبر مرحوم شیخ زین الدین مذکور تا چند سال پیش از این در بقعه مختصری که طاق و دیوارهای آن فقط ازگل بنا شده بود در قبرستان آب بخشان موجود بود و هیچ آثار و علامات و سنگ نوشته ای آنجا یافت نمی شد، و فقط مرحوم آقای گزی - اعلی الله مقامه - چند ماهی قبل از وفاتشان فرمودند: قبر آن مرحوم در این بقعه است، و مدرک ما در وجود قبر او در این موضع فقط قول آن مرحوم است و بس. ر.ک: نفحات الروضات: ۴۷۶.

سید رضی اصفهانی

از افاضل شاگردان آخونـد خراسانی است که پس از وفات اسـتاد به درس میرزا محمد تقی شـیرازی حاضـر شده، و در جوانی حدود سال ۱۳۳۳ در کربلا وفات یافته (۱) و همانجا مدفون گردیده است.

شیخ رضی الدین لالا

رضـی الدین علی بن سـعید بن عبدالجلیل غزنوی جوینی. از بزرگان صوفیّه و عرفا است. (۲) گویند: از ۱۶۴ شیخ خرقه گرفته، و در هند صـحبت ابوالرضا بابارتن جوکی را دریافته. از مریدان شـیخ نجم الدین کبری است. در نسب او گویند: عموزاده و یا نواده عموی حکیم سنائی بوده. در سال ۶۴۳ وفات یافته.

برخی (۳) مدفن او را در حوالی اصفهان دانسته، و گویند: قبرش به گنبد لالا مشهور بوده است.

در ریحانه الادب گوید: مابین روضه سلطان محمود غزنوی به خاک رفته.

میرزا رضی مستوفی

فرزند میرزا محمد شفیع اصفهانی تبریزی (وزیر فتح علی شاه قاجار).

ص: ۶۴۴

۱- نقباء البشر: ۷۸۳.

۲- رجال اصفهان: ۲۱۳، ریاض العارفین: ۱۱۷، ریحانه الادب ۲:۳۱۷.

۳- ریاض العارفین: ۱۱۷.

شاعر ادیب مورّخ متخلّص به «بنده». از آثارش کتاب زینه التواریخ (۱) است که به کمک میرزا عبدالرحیم اشتهاردی اصفهانی در اصفهان تألیف نموده است. اصل ایشان از تبریز است.

آقا رضی مجلسی

فرزند مولی محمّد نصیر بن عبدالله بن مولی محمّد تقی.

عامل فاضل، مؤلف کتاب صحیفه المتقین و منهج الیقین، در امامت، و آن مکمّل کتاب حیوه القلوب علّامه مجلسی می باشد. (۲) (در تذکره الانساب کتاب را به پدرش نسبت داده) در زمان شاه سلطان حسین صفوی تألیف شده. دیگر: ترجمه جلد ۹ بحار الانوار.

شیخ محمّد رفیع جیلانی اصفهانی

اشاره

عالم فاضل، و فقیه جامع، در متولد شده، پس از تحصیل مقدمات به اصفهان مهاجرت نموده، و سال ها به تکمیل فضایل و معلومات خود گذرانیده. در نجف به درس سید بحر العلوم و دیگران حاضر شده.

کتب زیر از اوست: (۳)

۱- اصل الاصول، در شرح معالم، مفصّل ۲- جواهر الاصول، حاشیه بر

۱- الذریعه ۹۱:۱۲، مجمع الفصحاء ۱۷۷:۴.

۲- الذریعه ۲۳:۱۵.

۳- الکرام البرره: ۵۷۷.

معالم تا آخر تعادل و تراجیح ۳- حواشی بر درّه بحر العلوم ۴- رساله در جمعه ۵- کشف المدارک، تعلیقه بر مدارک، مطبوع ۶- اللئالی الثمنیه (۱) در شرح نهج البلاغه؛ و غیره.

صاحب عنوان در حدود سال ۱۲۴۵ به بعد در نجف وفات یافته.

وی را ظاهراً سه فرزند می باشد:

۱- شیخ محمد جعفر بن رفیع بن رفیع رشتی بید آبادی.

(۲)

فاضل و عالم بوده است.

۲- شیخ محمّد محسن گیلانی

عالم فاضل محقّق کثیر التألیف، شاعر ادیب زاهد، در اواخر عمر ظاهراً در طهران ساکن بوده، و در آن شهر وفات یافته، در نجف مدتفون گردید. نسب او به علاّمه محقق شیخ بهائی می رسد و شاید انتساب او از طرف مادر باشد.

تعداد مؤلفاتش از کتاب و رساله متجاوز از ۱۱۶ مجلد می شود، از آن جمله است: ۱- اجابه المحبّ ۲- اربعین ۳- انیس الصالحین ۴- انیس العباد ۵- ایقاظات ۶- بحر الحکم [شرح هدایبه میبدی] ۷- بحر الامکان ۸- بحر الامال ۹- بحر المآرب ۱۰- بحر المصائب ۱۱- بروق اللوامع ۱۲- بستان

۱- اللئالی الثمینه از تألیفات علاّمه سیّد حسین قزوینی است که در آن کتاب برخی از آثار صاحب عنوان از جمله شرح نهج البلاغه ذکر شده است.

۲- الکرام البرره: ۲۵۳.

الجعفريّه ۱۳- بديهيّات ۱۴- بنيان الاصول ۱۵- تحفه الايادى ۱۶- تحفه الاخيار ۱۷- جامع المسائل ۱۸- جامع المصائب، در دو جلد ۱۹- جنّات عدن ۲۰- جنّه الامان ۲۱- خلاصه الخلاصه ۲۲- درج الداريج ۲۳- درر الاقوال [فى فقه سيّدنا محمّد و آله الاطهار المفضال] (۱) ۲۴- دليل المتحيرين ۲۵- ديوان اشعار، و در آن «عاصى» تخلص مى كند ۲۶- درّه مضيئه ۲۷- ذخيره المعاد ۲۸- ذريعه الوداد [تفسير سوره يوسف] ۲۹- رضوان الآمال ۳۰- روض الرياض [حاشيه معالم] ۳۱- رياض الارواض [شرح معالم] ۳۲- روضه حسينيّه ۳۳- رسائل الرسائل ۳۴- وريقات الانيقات ۳۵- زاد السالكين ۳۶- سبيل السبل ۳۷- سفينه النجاه ۳۸- سوانح ۳۹- شدّ الوثيق ۴۰- ضياء الذاكرين ۴۱- عوالم العوالم ۴۲- غزوه خيبر، منظوم ۴۳- قبله الآفاق ۴۴- القواعد و الفوائد ۴۵- قوانين المصائب ۴۶- كشايف الاسرار ۴۷- كشف الحجب ۴۸- كشف المقال ۴۹- كنزل الاحباب ۵۰- كنز الاخوان ۵۱- لوايح الطرايح ۵۲- متروك الانظار ۵۳- مجمع الاذكار ۵۴- مجمع المعانى [حاشيه رياض] ۵۵- مرجع الضماير، در دو مجلد ۵۶- منهاج الدين، در اصول دين ۵۷- مثنوى شش دفتر ۵۸- مثنوى شور و شيرين ۵۹- مفاتيح النجاه ۶۰- ملتمس المحبوب ۶۱- نظم المجالس، در چندين مجلّد ۶۲- نسج النسوج ۶۳- وقايع الصفّين ۶۴- وسيله المراد ۶۵- وسيله النجاه، فارسى، در جبر و تفويض، و آن را در سال ۱۲۶۹ تأليف نموده ۶۶- هديه الاخوان ۶۷- ينابيع الدرر؛ و غيره.

۱- مجلّدات ۸ تا ۱۱ آن در كتابخانه آيه الله مرعشى موجود است.

۳- آقا شیخ محمد گیلانی

عالم جلیل، از شاگردان صاحب جواهر و شیخ انصاری بوده، و برخی از مؤلفات پدر بزرگوار خود را به طبع رسانیده است.

در کتاب اعیان الشیعه (۱۲۷:۲۲) نامی از مولی محمد رفیع (رفیع بن رفیع) برده شده است.

میرزا رفیعا نائینی

اشاره

رفیع الدین محمد بن حیدر بن زین الدین علی بن حیدر طباطبائی.

عالم فقیه حکیم زاهد متکلّم، از بزرگان علما و فقها، و اجلّه حکمای زمان صفویّه بوده، در اغلب کتب نام او به عظمت و احترام برده شده، و عموماً وی را به جلالت قدر، و به نبالت شأن ستوده اند. (۱)

در حدود سال ۱۰۰۰ متولد، و در ۷ شوّال ۱۰۸۲ وفات یافته (۲) در تخت فولاد مدفون گردید، و بر قبرش گنبدی عالی بنا کردند که اکنون جزو آثار باستانی اصفهان به شمار می رود، و در اراضی فرودگاه قرار دارد.

مشارالیه از شاگردان: میرفندرسکی، و میر داماد، و ملاّ عبدالله شوشتری، و شیخ بهائی؛ و از اساتید مجلسی ثانی به شمار می رود.

۱- آتشکده اردستان، تاریخ نائین، رجال اصفهان: ۶۰، روضات الجنات، ریحانه الادب ۱۲۷:۶، الکنی و الالقاب ۲۵۰:۲؛ و غیره.

۲- در وقایع السنین آمده: فوت سیّد سند فاضل محقق مدقّق، العلاّمه الفهّامه، فرید دهره، و قریع عصره، استادی و استنادی میرزا رفیعا نائینی - قدس الله روحه - در ۱۰۸۰ هجری.

کتب زیر از اوست:

۱- اقسام التشکیک ۲- ثمره، در تخلیص کتاب شجره از مؤلّفات خودش ۳- حواشی بر کتاب مختلف علّامه ۴- حاشیه بر شرح حکمه العین امیرک بخاری ۵- حاشیه بر شرح مختصر عضدی ۶- حاشیه بر مدارک الاحکام ۷- شرح اصول کافی که به روش فلاسفه نوشته و خوب از عهده بر آمده است ۸- شجره الهیّه، در اصول دین، به فارسی به نام شاه صفی صفوی ۹- شرح ارشاد الاذهان علّامه حلی ۱۰- شرح صحیفه کامله * تعلیقه بر اصول کافی، که به طبع رسیده، و ممکن است همان شرح اصول کافی باشد ۱۱- رساله در طهارت و صلات ۱۲- رساله در سریان وجود ۱۳- سؤال و جواب در طهارت و صلات که شاگردش سید محمّد مهدی بن محمّد رضا مشهدی جمع آوری نموده است، و آن غیر از شماره ۱۱ می باشد؛ و غیره.

ماده تاریخ وفاتش این است:

به تاریخ فوتش خردمند گفت *** مقام رفیع مقام رفیع ۱۰۸۲

اولاد میرزا رفیعا در اصفهان و اردستان و زواره سان، و در بین آنها جمعی از اهل علم و فضل بوده و می باشند، از آن جمله است:

۱- میرزا محمّد حسین بن رفیع الدین محمد بن مهدی بن محمد بن میرزا رفیعا معروف به شیخ الاسلام.

در خاندان شیخ الاسلام که صاحب عنوان نفر اول آن محسوب است و مشهور به میر محمّد حسین اول است، میر محمّد حسین دیگری نیز می باشد (میر محمد حسین بن محمد صادق بن میر محمد حسین) که به

میر محمّد حسین دوّم مشهور می باشد. وی نیز عالم و فاضل و محقّق بوده. سید محمّد مظهر، و فرزندش میرزا ابوالحسن جلوه از نواده میر محمّد حسین اول می باشند.

۲- میر سیّد علی نائینی

ابن میر محمّد رفیع بن محمّد مهدی بن بهاء الدین محمّد بن میرزا رفیعا. عالم فاضل، و ادیب شاعر، (۱) از علمای معروف زمان خود در اصفهان بوده، و در روز عاشورا در سال ۱۱۹۵ در اصفهان وفات یافته، در قبرستان ستّی فاطمه مدفون شده، قبرش تاکنون باقی است.

کتب زیر از اوست:

۱- حواشی بر تفسیر بیضاوی ۲- رساله در حرمت تراشیدن ریش ۳- رساله در وجود عینی نماز جمعه ۴- رساله در رجعت، و آن را از ضروریّات مذهب شیعه دانسته است.

محقّق عالیقدر آقای آقا ملاّ محمد علی معلم حبیب آبادی در کتاب نفیس مکارم الآثار (۲۹:۱) شرح حال او را عنوان فرموده، و شرحی مبسوط درباره نسب او مرقوم فرموده اند، طالبین مراجعه نمایند.

سید محمّد رفیع خاتون آبادی

فرزند میر محمّد صالح حسینی. عالم جلیل، از سلسله خاتون آبادی ها

ص: ۶۵۰

۱- رجال اصفهان: ۱۸۵.

می باشد. به سنّ ۸۸ سالگی وفات یافته، و در تکیه [= مقبره] بابا رکن الدین مدفون گردیده است. (۱)

نوّاب میرزا محمّد رفیع الدین

مادرش خان آغا بیگم دختر (۲) شاه عباس کبیر بود. از علمای حدیث و فقه، و زاهد و عابد بوده، و در نزد پدر خود خلیفه سلطان سیّد علاء الدین حسینی تحصیل نموده، کتب زیر از اوست:

۱- تعلیقاتی بر قواعد علاّمه ۲- تعلیقاتی بر شرح لمعه ۳- تعلیقات و حواشی بر شرح تجرید؛ و غیره.

سه برادرش: نوّاب میرزا ابراهیم، و نوّاب میر سید علی، و نوّاب میر سید حسن هر سه عالم و بزرگوار بوده، و فرزندش:

نواب میرزا فتح الله نیز در زمره علما و فقها (۳) محسوب بوده، و بسیار محترم و معزّز بوده، موقوفاتی از او باقی مانده، و از شاگردان پدر خویش محسوب می گردد.

ص: ۶۵۱

۱- محدّث قمی در ذکر میر محمّد صالح فرزند میر اسماعیل بن میر عماد می نویسد: همانا میر محمّد صالح را از زوجه خود سیده النساء بنت سید حسین حسینی که منتسب به گلستانه است دو فرزند بود: سید عبدالواسع و سید محمّد رفیع. سید محمّد رفیع مشغول به عبادت بود. هشتاد و هشت سال عبادت کرد، و در اصفهان وفات نمود، و در مقبره بابا رکن الدین مدفون گشت. و سید محمّد صالح والدش در اوایل شباب وفات کرد، و در خاتون آباد با سید حسین پدر از وجه خود در جنب بقعه ای که منسوب است به ابن محمّد حنفیّه مدفون گشت. منتهی الآمال ۲:۱۶۵.

۲- رجال اصفهان: ۱۸۵.

۳- رجال اصفهان: ۱۸۶.

رکن الملک

مرحوم حاج میرزا سلیمان بن محمد کاظم شیرازی اصفهانی، نایب الحکومه اصفهان. فاضل ادیب شاعر متخلص به «خلف» مردی خلیق و مهربان و خوش رفتار بوده، و نسبت به علما احترام زیاد می کرده، و در دستگیری از ضعفا و فقرا اهتمام داشته، و نسبت به سایر حکّام، در رفع حوایج زیر دستان کوشا بوده. (۱)

در ۱۲۵۴ در شیراز متولد شده، و در ۳ شنبه ۷ جمادی الاولی سال ۱۳۳۱ وفات یافته، در اطاق مخصوص در دالان مسجد خود در تخت فولاد مدفون گردیده.

از آثارش چاپ و انتشار قرآن مجید، و صحیفه سجّادیّه، و کتاب زاد المعاد، و ساختمان مسجد عالی (۲)، و ساختمان تکیه حاجی آباده ای در اوّل تخت فولاد است.

مسجد مزبور به سال ۱۳۲۱ بنا شده، و ماده تاریخ بنای آن را طغرل شاعر اصفهانی می گوید:

«بنای مسجد اقصا مبارک شد سلیمان را».

و ماده تاریخ آب انبار آنجا را، عبدالجواد خطیب گوید:

«این صَرح مُمرّد نیز بنیان ز سلیمان شد»

یکی از ماده تاریخ های بنای مسجد ازمرحوم ثقه الاسلام حاج آقا نور الله نجفی مسجد شاهی است، و آن این است:

ص: ۶۵۲

۱- رجال اصفهان: ۳۱.

۲- مجله یادگار شماره ۹ سال۳.

چون ز رکن الملک والدین آن سلیمان دوم *** شد بنای مسجد الاقصی هدیً للمتقّین

سر برون آورد نور و بهر تاریخش سرود *** از سلیمان شد بنای مسجد اقصی متین

مرحوم رکن الملک از طرف پدر از اعقاب خلف بیک، سفره چی شاه عباس اول، و بانی مسجد سفره چی (که در بین مردم از کثرت استعمال به مسجد سرخی معروف گردیده) می باشد.

این مسجد در سال ۱۰۱۴ به سعی و همّت خلف بیک سفره چی ساخته شده، و کتیبه سر در آن به خطّ صحیفی خطّاط است.

سید روح الامین مختاری

ابن شمس الدین محمد بن سید محمد رضا مختاری نائینی اصفهانی. (۱)

فاضل صالح، و واعظ کامل، مؤلف: «تأویل الآیات». وی از ائمه مسجد جامع جدید عباسی بوده است. سال وفاتش معلوم نیست. از معاصرین صاحب ریاض العلماء است. [نواده اش سید ناصرالدین احمد مجاز از فاضل هندی]

زارویه بن شاهویه

مترجم کتاب «خدای نامه» که در عصر انوشیروان تألیف شده. (۲) از

۱- اعیان الشیعه ۴۱:۳۲، الذریعه: ۳۰۲:۳.

۲- الذریعه ۲۹:۸، ایران در عصر ساسانیان کریستن سن.

دانشمندان اصفهان، و آشنا به زبان پهلوی بوده، کتاب با اندک تغییری از اصل پهلوی ترجمه شده است.

مولی محمد زمان تنکابنمی

از علمای اواخر عهد صفویّه (۱) در اصفهان بوده، و کتاب «اسرار الصلاه» شهید ثانی را به فارسی ترجمه نموده است.

مولی محمّد زمان تبریزی

فرزند مولی کلب علی. از اجلّای شاگردان: علّامه مولی محمد باقر مجلسی، و آقا حسین خوانساری، و شیخ جعفر قاضی بوده، و تولیت و تدریس مدرسه شیخ لطف الله بدو مفوّض گردیده. (۲)

وی را تألیفات عدیده است، از آن جمله است:

۱- چنته، در فواید متفرقه ۲- شرح بر زبده شیخ بهائی ۳- فرائد الفوائد، در احوال مدارس و مساجد، و آن را زمان اقامت خود در مدرسه نامبرده تألیف نموده، و گوید: جمعی کثیر از مستعدینس از طلاب در این مدرسه به مقامات عالیه علم و ایقان رسیده اند.

فایده: اینک جهت مزید فایده، به نام جمعی از علمای نامبرده در کتاب فوق به نقل از «روضات الجنّات» اشاره می کنیم:

ص: ۶۵۴

۱- الذریعه ۷۸:۴.

۲- روضات: ۲۸۷، اعیان الشیعه، دانشمندان آذربایجان، الذریعه ۱۴۲:۱۶.

۱- مولی ابوالقاسم گلپایگانی بن محمد ربیع، مؤلف کتب کثیره.

۲- امیر محمد اسماعیل خاتون آبادی، صاحب تکیه معروف در تخت فولاد، و بانی مدرسه اسماعیلیّه در کوچه قصر منشی.

۳- امیر محمد باقر خاتون آبادی، فرزند امیر محمد اسماعیل نامبرده.

۴- مولی چلبی موصلی.

۵- مولی حسن گیلانی.

۶- میر سید حسین عاملی، مؤلف رساله الجمعه.

۷- علامه آقا حسین خوانساری.

۸- مولی حسین بن حسن گیلانی.

۹- مولی محمد حسین بروجردی. (۱)

۱۰- مولی رجب علی تبریزی

۱۱- مولی سعدی رشتی

۱۲- مولی شمس الدین گیلانی، صاحب حاشیه حکمه العین.

۱۳- مولی محمد صالح استر آبادی.

۱۴- مولی علی قلی خلخالی.

۱۵- مولی محمّد علی طهرانی.

۱۶- امیر قوام الدین طهرانی.

۱- میر عبدالحسین خاتون آبادی در ذیل وقایع سال (۱۰۸۴) می نویسد: فوت آخوند مولانا حسین بروجردی استاد این فقیر در کتاب «حکمه العین» و او مدرس مسجد جامع جدید عباسی است.

۱۷- ملّا مراد تفرشی

۱۸- مولی موسی طبسی

۱۹- حاج محمد مؤمن ابن موسی طبسی، مؤلّف «مناهج العرفان».

شیخ زین الدین اصفهانی

برادر شیخ علی نقی. عالم فاضل، جامع معقول و منقول، و دانا به علوم مختلف بوده. (۱)

شیخ زین الدین عاملی اصفهانی

عمّه زاده سیّد عباس (۲) بن علی بن نورالـدین عـاملی مؤلف کتاب «نزهه الجلیس» بوده. عالم فاضل محقق ادیب و شاعر بوده، و در رجب ۱۱۳۱ زنده بوده است، و مؤلف اعیان الشیعه احتمال داده که این دو شیخ زین الدین یک نفر باشند.

شیخ زین الدین عاملی صغیر

ابن علی بن محمد بن حسن بن شیخ زین الدین شهید ثانی عاملی اصفهانی.

در ظهر روز سه شنبه ۱۸ ذی حج ۱۰۷۸ متولد، و در حدود ۱۱۰۰ در

۱- اعیان الشیعه ۳۳:۲۲۹.

۲- اعیان الشیعه ۳۳:۲۱۹.

جوانی وفات یافته. (۱) او را شیخ زین الدین صغیر گویند، و عمّ بزرگوارش شیخ زین الدین محمد را اوسط، و شهید ثانی را کبیر گویند.

فاضل صالح بوده، و پدرش در کتاب «درّ المنثور» مجملی از شرح حال او را نوشته، گوید: در اصفهان متولد، و هم در این شهر وفات یافته، در مشهد مقدس مدفون گردید.

میر زین الدین جنّتی جزی

معروف به شیخ جنّتی. شاعر و ادیب، در کمال درویشی و صلاح بوده. (۲)

دیوان اشعارش حدود بیست هزار بیت است. مثنوی به نام «شاپور و شهباز» دارد. از معاصرین نصر آبادی است. (۳)

ملاّ زین العابدین خوانساری

ابن سعید، از علمای اخیار، (۴) و فضلای ابرار بوده، در ذی قعده سال ۱۲۸۸ وفات یافته، جنب فاضلان مدفون گردید.

۱- اعیان الشیعه ۳۳:۲۹۸.

۲- تذکره نصرآبادی: ۳۱۴.

۳- در قصص الخاقانی (۱۴۱:۲) نیز عنوان شده و آمده: زینت افزای بزم سخنوران مولانا جنّتی اصفهانی... مولد شریفش قریه جز برخوار اصفهان. در فن شاعری زبردست و صاحب دیوان است. در سنه ۱۰۵۵ وفات یافته، مدفنش در قریه مذکور است.

۴- رجال اصفهان: ۲۱۴.

زین العابدین تبریزی

فرزند محمد علی. از فضلای قرن سیزدهم هجری است. از آثارش کتاب زینه الصالحین، در دعا و آداب و شرایط آن می باشد. تاریخ نسخه ۱۲۶۲ می باشد. (۱)

ملا زین العابدین مجلسی

فرزند ملّا عبدالله بن ملّا محمّد تقی مجلسی. علّامه زاهد فقیه، قبرش در خارج بقعه مجلسی است. (۲)

سیّد زین العابدین طباطبائی ابرقوئی

عالم زاهد فاضل متّقی، و محدّث خبیر، ادیب شاعر، از اجلّه شاگردان آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی، و آقا شیخ محمد رضا مسجد شاهی، و جمعی دیگر از فحول دانشمندان بود. (۳)

مردی خلیق و مهربان، و از جمله کسانی بود که عملاً درس دین و اخلاق به مردم می آموخت، مستحبّی را از مستحبّات ترک نمی کرد، و

۱- در الذریعه (۹۳:۱۲) آمده: زینه الصالحین... لعلّه للمولی زین العابدین بن محمد علی التبریزی نزیل اصفهان.

۲- رجال اصفهان: ۱۲۸.

۳- در تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان آمده: سال ها خدمت عارف مشهور حاج محمّد جواد بید آبادی معروف به سرجوئی شرفیاب و دست ارادت به او داده، و از انفاس قدسی آن پیر روشن ضمیر که استاد بسیاری از بزرگان و علمای اصفهان و غیره بوده بهره مند شده، تا به مقام انسانیت رسید. الحق فرشته ای بود در لباس آدمی.

مکروهات را عملاً جزو محرّمات می دانست.

در هشتم ماه صفر سال ۱۳۷۲ به سنّ متجاوز از هفتاد سال وفات یافته، در تخت فولاد (۱) مدفون گردید.

کتب و رسائل عدیـده نوشـته، از آن جمله: ۱- تریاق اعظم ۲- ولاـیه المتقین، در تقوی و فضائل امیرالمؤمنین (علیه السـلام) به طبع رسیده.

از اشعار اوست:

جز صبر از هجوم بلا نیست چاره ای *** غیر از رضا به سرّ قضا نیست چاره ای

خواهی اگر نجات ز امواج حادثات *** جز التجا به آل عبا نیست چاره ای

میر زین العابدین حسینی

ابن میر سـید علی بن میر محمّـد بـاقر میر محمّـد صادقی. عالم فاضل متّقی، برادر علاّمه میر سـید حسن مـدرس، به اتّفا برادر به نجـف مشـرف شـده، و در خـدمت اساتیـد آنجـا تحصـیل نمـوده، به اصـفهان مراجعت کرده، به دسـتور برادر بزرگوار خود و خواهش مردم، به بلوک کرون رفته، و به نشـر احکام و تبلیغ و ترویج پرداخته، در حدود سال ۱۳۰۰ قمری در آنجا وفات یافته و مدفون گردید. (۲)

ص: ۶۵۹

۱- رجال اصفهان: ۱۲۸.
۲- ارشاد المسلمین: ۴۳ نسخه خطّی.

آقا سید زین العابدین رضوی خوانساری

اشاره

فرزنـد سـید محمّد حسن بن محمّد بن میر علی اکبر نقوی در حدود سال ۱۲۲۵ متولد، و در ۱۳ ربیع المولود سال ۱۳۰۷ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید. (۱)

در اصـفهان خـدمت جمعی از اعـاظم علمـا همچون: میر سـید حسن مـدرس، و ملاـ حسن علی تویسـرکانی، و آقا سـید محمد شهشـهانی تلمّذ فرموده، و به آقایان مسـجد شاه اختصاص یافته، در محله مسـجد حکیم سـکونت، و در مسجد علی اکبر امامت می نموده.

وی از جمله کسـانی است که به شـرف ملاقـات حضـرت ولی عصـر - عجـل الله تعالی فرجه الشـریف - نایل گردیـده، و از او کرامات و استجابت دعوات منقول است.

تألیفـاتی دارد، از آن جمله است: ۱- ترجمه کتـاب انوار نعمانی تألیف سـیّد نعمت الله جزائری دارد که به نام آقا نجفی به طبع رسیده است. ۲- حسام الشـیعه که به نام [بعضی از علمای اعلام و فضلای کرام حاضرین مجلس شریف و محفل منیف سرکار شریعتمدار] آقا نجفی به طبع رسیده است.

سید محمّد رضوی خوانساری

فرزنـد: مرحوم آقـا سـید محمّـد خوانسـاری. عالم فاضل جلیل، در ۱۲۹۲ متولـد شـده، در اصـفهان و نجف نزد اساتیـد بزرگ همچون: آقا سید

ص: ۶۶۰

۱- رجال اصفهان: ۴۴.

محمّد کاظم یزدی، و آخوند خراسانی، و میرزا محمّد علی مدرسی چهاردهی، و شیخ الشریعه اصفهانی تلمّذ فرموده، (۱) پس از وصول به مقام اجتهاد به اصفهان مراجعت نموده، و به درس و بحث و اقامه جماعت و ترویج دین پرداخته، و تا آخر عمر دقیقه ای از تألیف و تصنیف و ارشاد و هدایت غافل نبود.

در عصر ۵ شنبه ۸ ذی حجّه سال ۱۳۷۴ وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- اربعین ۲- ایمان ۳- برهان المتّقین، مطبوع در دو مجلّد ۴- جامع التنزیل فی مراتب التفصیل ۵- حاشیه بر کفایه استادش ۶- حاشیه بر رسائل ۷- حاشیه بر مکاسب ۸- حاشیه بر مبحث خیارات شیخ ۹- الدرر و اللئالی فی زاد الایام و اللیالی، مطبوع ۱۰- الدره البیضاء، حاشیه بر عروه الوثقی، مطبوع، دو جلد ۱۱- دعوه الحق، نام رساله علمیّه ایشان است، مطبوع ۱۲- دیوان اشعار، و در آن «فنائی» تخلص می کند ۱۳- رفرف الاصول ۱۴- رساله در رضاع ۱۵- رساله در توحید ۱۶- رساله در اسم اعظم ۱۷- رساله در بیان اقوال و تعداد اسم اعظم ۱۸- رساله در ادعیه و ختوم ۱۹- رساله در علم جفر ۲۰- رساله در رمل ۲۱- زاد الآخره ۲۲- سبع منازل ۲۳- سبیل اعظم ۲۴- سدره المنتهی، در سه جلد، در نماز ۲۵- شرح کفایه خراسانی ۲۶- شجره العلوم، منظوم ۲۷- شرح زیارت

۱- اطلاعات خارجی، و مقدّمه کتب مطبوعه ایشان، و تذکره شعرای خونسار: ۱۵۶.

ناحیه مقدّسه ۲۸- صلوات و فضائل آن ۲۹- ضیاء الانوار، در علائم ظهور ۳۰- علم الرحمن در اسرار قرآن ۳۱- فریاد حس، مطبوع ۳۲- الکوکب الدرّی ۳۳- اللؤلؤ المنثور ۳۴- مبشّرات الفؤاد، در علائم ظهور.

* «هدایه المؤمنین الطالبین» معروف به تاریخ اسماعیلیه را که در ۱۹۵۹ میلادی در مسکو به طبع رسیده، مؤلف فهرست کتب چاپی فارسی و عربی به نام ایشان نوشته، و ظاهراً بلکه یقیناً اشتباه می باشد. (۱)

سید بهاء الدین رضوی خوانساری

فرزندش: سید بهاء الدین رضوی در ۱۳۲۸ متولد، و در ۱۳۶۳ در اصفهان وفات یافته، جنب جد خویش مدفون گردید.

فاضل و ادیب و شاعر بود. در اصفهان و قم و نجف تحصیل نموده، و در این اواخر جزو آزادی خواهان وارد شده، و موجبات نارضایتی پدر را فراهم نموده، شعر می گفت، و در آن «جهدی» تخلص می نمود. (۲) دیوان اشعاری دارد. (۳)

۱- مؤلف کتاب نامبرده زین العابدین خراسانی فدایی است.

۲- تذکره شعرای معاصر اصفهان: ۱۵۱- شعرای خونسار: ۴۲.

۳- در تذکره شعرای خوانسار آمده: وی از اجلّه علمای قرن اخیر است. تحصیلات خود را در اصفهان و قم به پایان رسانیده، و با استفاده از محضر درس: پدر عالی مقام خود، و حاج سید صدرالدین کوپائی، و حاج شیخ عبدالکریم حائری، و سید ابوالحسن اصفهانی و سایر علما و مراجع تقلید به درجه اجتهاد نایل گردیده و از طرف آیه الله اصفهانی به عنوان تبلیغ به حجاز و کشورهای آفریقا مسافرت کرده، وی علاوه بر زبان عربی، به زبان های انگلیسی، فرانسه، آلمانی آشنایی داشت.

ساروتقی

اعتماد الدوله، میرزا محمد تقی بن میرزا هدایت الله تبریزی اصفهانی، مردی کاردان و با کفایت بوده، و در اثر استعداد و فعالیت، از نانوایی به مقام صدارت رسیده، در دستگاه سلاطین صفویّه اقتداری یافته، مورد بغض و کینه مخالفین واقع شده، به اشاره شاه عباس ثانی در شعبان سال ۱۰۵۵ به سنّ هفتاد سالگی به دست جانی خان کشته شده، در جنب قبرستان یهودیان مدفون گردیده است. (۱)

معروف آن است که قبرش در محلّه جویباره اصفهان است، لکن پس از تحقیق و تتبع مسلم گردید که قبر او در امام زاده شاه سید علی در محله خواجو قرار دارد.

ساروتقی در ایام وزارت خود مصدر خدمات مهمی واقع شده، و بانی آثار خیریّه زیاد می باشد، از آن جمله است:

۱- بازار ساروتقی، معروف به قهوه کاشی ها.

۲- چهار سوی ساروتقی، در بازار بزرگ.

۳- حمام ساروتقی.

۴- قصر ساروتقی، در محله امام زاده احمد.

۵- کاروانسرای ساروتقی، در قهوه کاشی ها.

۶- سه مسجد، در حسن آباد، و بازار، و جویباره.

۷- مدرسه ساروتقی، مقابل امام زاده احمد.

۸- خانه و مدرسه و مسجد در محله عباس آباد.

ص: ۶۶۳

۱- تاریخچه محله خواجو: ۶۶ و رجال اصفهان: ۲۱۶.

سراجا نقّاش

خواهر زاده ترابـا خطـاط و خوش نویس است. در بـدو حـال نقاشـی می کرده، ترک آن کرده، در مقام قناعت و صـلاح بوده، کمال پرهیز داشت، و عبادت بسیار می کرد. (۱)

گاهی شعر می گفت، از اوست:

از آن درفش فریدون گرفت عالم را *** که پیش دامن آهنگیر صفاهان است

مراد از ترابا: میرزا ابوتراب خطاط مذکور در کتاب حاضر می باشد.

از اشعار ترابا است:

دلم بی خدنگت حضوری ندارد *** که شب خانه بی شمع نوری ندارد

مشو در هم از خاطرم را شکستی *** قصوری ندارد قصوری ندارد

در تذکره نصر آبادی (:۱۳۹) به نام سرا جای دیگری اشاره می شود، و شاید هر دو یک نفر باشند. گوید:

نـامش: محمـد قـاسم، در فنّ نقاشـی زرنشان به مرتبه ای است که رخسار زر افشان سـیم و شان را در عرق شـرم دارد، و از اثر تردستیش از ابر تصویر، گوهر می بارد. گاهی شعر می گوید، از اوست:

پایه عرش به دوش دل آگاه علی است *** به سر دوش محمد که قدمگاه علی است

ص: ۶۶۴

۱- تذکره نصرآبادی: ۳۹۴.

و او غیر از: سراجای حکّاک است که در فنّ حکّاکی نظیر نداشته، و تا آخر عمر بدون عینک کار می کرده، و در کمال قدرت دست، و نیکویی خط بوده، (۱) در اصفهان وفات یافته. از اوست:

از گریه به هر جا که گذشتیم چمن شد *** وز ضعف بهر جا که نشستیم وطن شد

سروش

میرزا محمّد علی. در قریه سده ماربین اصفهان متولد شده، از ابتدای جوانی به کسب علم و دانش پرداخته، و بعداً (۲) به شعر گفتن پرداخت. سپس به مسافرت پرداخته، و در تبریز نزد قهرمان میرزا پسر نایب السلطنه عباس میرزا راه یافته، و به وسیله محسن میرزا میر آخور به دربار ناصر الدین شاه که در آن وقت ولیعهد بود راه یافته، و چون وی به سلطنت رسید با او به طهران آمده، در طهران معروف و مشهور شده، و از طرف شاه به «شمس الشعراء» معروف گردید.

دیوان اشعارش متضمن مثنوی و غزل و قصاید زیادی است در مدح پادشاه و امرای وقت، که آن را به سبک قدما سروده، و موسوم است به «زینه المدایح». دیگر از آثارش: الهی نامه و ساقی نامه است.

فوتش در ۱۲۸۵ روی داده است. (در مآثر و الآثار فوت را ۱۲۷۵ می نویسد، و تاریخ اول از منتظم ناصری و مجمع الفصحاء است)

ص: ۶۶۵

۱- تذکره نصرآبادی: ۱۴۳.

۲- مجمع الفصحاء ۱۸۴:۲، مآثر و الآثار: ۲۷۶.

سعادت علی شاه

حاج محمّد کاظم شیخ زین الدین، معروف به طاوس العرفاء.

در اوایـل جوانی به تجـارت مشـغول بوده، در زمره صوفیّه وارد شـده، و از طرف رحمت علی شاه اجازه تلقین و ارشاد یافته، تا بالاخره به مقام قطبیّت رسیده.

در طرایق (۱۸۴:۳) گویـد: اگر چه علم صوری کسب ننموده بلکه امّی بود، ولکن در حقـایق معـانی، و دقـایق سـیر و سـلوک، کمتر کسی با آن جناب برابری می نمود.

در ۱۲۹۳ در طهران وفـات یافته، (۱) در اطاقی مخصوص در صـحن حضـرت حمزه بن موسی بن جعفر (علیهما السلام) مدفون گردید که بعدها در آنجا جمعی از صوفیّه مدفون گردیدند.

ماده تاریخ وفات او را ملا محمّد صادق روشن گفته است:

علی و رحمت و سعادت را *** جمع کن سال رحلتش میدان

فرزندانش در طهران و اصفهان ساکن بوده، از جمله آنهاست:

میرزا مهدی. وی نیز در مسلک عرفا منسلک بوده، و در اصفهان سکونت داشته است.

بهمن علی لنجانی

فایده ۱: یکی دیگر از مدفونین در مقبره طاوس العرفاء: آخوند ملّا علی

۱- تذکره العارفین فسائی و مآثر و الآثار: ۲۷۵.

لنجانی (۱) اصفهانی متخلص به «بهمن» و ملقّب به بهمن علی است. سال ها در شیراز در خدمت رحمت علی شاه بود، در اواخر عمر به طهران رفته، و در حضرت عبدالعظیم (علیه السلام) مجاور شده، و آنجا در ماه صفر ۱۳۱۰ وفات یافته، در دالان مزار طاوس العرفاء مدفون گردید.

دارای دیوان اشعاری است مشتمل بر غزل و قصیده و غیره.

ملاّ هاشم سه چهاری

فایده ۲: دیگر از معروفین سلسله شیخ زین الدین است: مرحوم ملاّ محمّد هاشم سه چهاری، از منبریان اصفهان، واعظ صالح کامل، در ماه صفر ۱۳۶۱ وفات یافته، در تکیه شیخ مرتضی ریزی مدفون گردید.

سعد الملک آبی

از وزرای سلطان محمد بن ملکشاه سلجوقی است که به اتهام تحریک و تشریک به ملاحده، در بازار اصفهان به دار آویخته شد. فراست و کیاست تمام داشته و خلق و تواضعی به افراط. (۲)

سعید قاری اصفهانی

از دانایان به علوم قرآن بوده، در مسجد جامع اصفهان جلسه قرائت و

۱- طرایق الحقایق ۳:۱۹۹.

۲- آثار الوزراء عقیلی: ۲۳۱- آثار الشیعه ۴:۵۰.

تجوید داشته، و شیخ محمّد بن شمس الدین کاظمینی مؤلف «رساله قاسمیّه» (۱) نزد او تلمذ نموده است از فضلای عهد شاه سلیمان صفوی است.

میرزا سعیدا اردستانی

از احفاد میرزا رفیعا نائینی است. در سال ۱۲۵۱ وفات یافته، در صحن تکیه میرزا رفیعا مدفون گردیده است. (۲)

ملا محمّد سعید اردستانی

شاعر ادیب متخلص به «فدا» از احفاد حکیم الملک اردستانی بانی مدرسه نیم آورد می باشد. دارای طبعی خوش، و اشعاری دلکش است. در اصفهان نشو و نما یافته، و هم در این شهر وفات یافته، قبرش در سکوی پلوی (ملاّ محمّد صادق اردستانی) بود که از بین رفته است. (۳)

حکیم الملک اردستانی بانی مدرسه کاسه گران است که آن را مدرسه حکیمیّه نیز گویند؛ و بانی مدرسه نیم آورد: زینب بیگم زن حکیم الملک می باشد. هر دو مدرسه از آثار تاریخی اصفهان، و اولی در سال ۱۱۰۳، و دوم در سال ۱۱۱۷ بنا گردیده است.

۱- الذریعه ۲۲۱:۱۱.

۲- رجال اصفهان: ۲۱۴، آتشکده اردستان ۲۸۸:۲.

۳- رجال اصفهان: ۲۲، مجمع الفصحاء: ۸۰۵:۵.

میر محمّد سعید بحرینی اصفهانی

در کنار چهل ستون مسجد سید قبری است منسوب بدو.

گویند: از علمای زمان سید حجه الاسلام، و یا اواخر عهد صفوی بوده، و در خانه خود مدفون شده، بعدها قبر جزو مسجد قرار گرفته است. (۱) بیشتر از این از حالاتش معلوم نیست.

شیخ ابوالفرج سعید صیرفی اصفهانی

ابن ابی الرجاء. در اعیان الشیعه (۳۴:۲۳۰) به نقل از ریاض العلماء فرمایـد: از مشایخ قطب راوندی بوده، و در کتاب «خرایج و جرایح» اخباری از او نقل فرموده، ظاهر آن است که از علمای امامیّه باشد. (۲)

محمّد سعید طبیب اصفهانی

ابن محمّد صادق، مترجم کتاب «رجوع الشیخ الی صباه فی القوّه علی الباه» تألیف مولی احمد بن سلیمان مشهور به ابن کمال پاشا متوفی به سال ۹۴۰ قمری می باشد. نسخه ای از این کتاب در کتابخانه آستان قدس رضوی (علیه السلام) موجود است.

۱- رجال اصفهان: ۲۱۴.

۲- ر.ك: الخرایج و الجرایح ۲:۵۷۷-۵۸۲.

مولی محمّد سعید اشرف

ابن مولی محمـد صالح مازندرانی اصـفهانی، ادیب شاعر متخلص به «اشـرف» به هندوسـتان رفته، و سـمت اسـتادی زیب النساء بیگم دختر پادشاه آنجا را یافته، در سال ۱۰۸۳ به اصفهان مراجعت نموده، مجدداً به هند رفته، سرانجام در مونگیر از توابع پتنه در سال ۱۱۱۶ فوت شده، در آنجا مدفون گردید. (۱)

صاحب دیوان اشعار است. دیگر از تألیفاتش: کتاب شرح احادیث مستصعبه است. از اشعار اوست:

کاملان را جز لگدکوبِ حوادث چاره نیست *** می کند مالیدگی سستیّ اعضا را علاج

فرزندش: میرزا محمّد علی نیز ادیب و شاعر بوده و «دانا» تخلص می نموده، در مرشد آباد وفات یافته است.

و فرزنـدش دیگرش: محمد امین، [فاضل محقّق] مؤلف شـرح مبسوطی است بر تهذیب الکلام تألیف ملّا سـعد تفتازانی، که به قلم [برای] فرزندش محمد کریم نوشته شده است. دیگر از تألیفاتش: کتاب الامامه است. (۲)

فرزند دیگر صاحب عنوان: آقا محمّد مهدی است که در تذکره آتشکده از او ذکری نشده است.

۱- مآثر الکرام: ۱۱۶، الذریعه ۶۵:۱۳، تذکره نصرآبادی: ۶۹، تذکره الانساب مجلسی.

۲- ر.ك: الذریعه ۱۵۹:۱۳ و ۳۲۱:۲.

سیّد محمّد سعید قهپائی

ابن قاسم طباطبائی، عالم فاضل محقق (۱) مؤلف کتاب «مفاتیح الاحکام»، در شرح «زبده البیان» در آیات احکام تألیف مقدس اردبیلی. (۲)

مولی محمّد سعید لاهیجی اصفهانی

ابن میرزا محمد، از علمای زمان زندیّه در اصفهان است، که شیخ عبدالنبی قزوینی او را در سال ۱۱۷۵ ملاقات نموده، و از علم و دانش او تمجید و تحسین نموده است. (۳)

وی مؤلف شرحی است بر شاطبیّه در تجوید.

* فرزندش: میرزا محمّد نیز فاضل و عالم بوده و در جوانی وفات یافته، از دوستان شیخ محمد علی حزین مؤلف تذکره و تاریخ حزین است. (۴)

ص: ۶۷۱

۱- وی سید محمد سعید بن سراج الدین قاسم بن امیر محمد طباطبائی متولد ۱۰۱۲، و متوفای ۱۰۹۲ ه_.ق است.

۲- الذریعه ۳۰۲:۱۳.

۳- وی می نویسد: مولانا محمّد سعید الجیلانی الساکن فی اصفهان، من العلماء الصلحاء لقیناه... و کان مربوطاً بسلسله الحکیم داود. تتمیم امل الامل: ۱۷۶-۱۷۵.

۴- منظور مؤلف، شمس الدین محمّد گیلانی فرزند مولا محمد سعید رودسری است که بعداً در متن عنوان می شود. به نوشته حزین وی در حیات والد خود در عنفوان شباب درگذشت، و پس از مدتی والدش که از اعاظم علما بود رحلت نمود، با والد فقیر ایشان را مدتی قدیم بود. ر.ک: تاریخ حزین: ۱۶۱. بنابراین مرحوم مؤلف بین مولانا محمد سعید گیلانی معاصر علاّمه قزوینی، و مولانا محمد سعید گیلانی (رودسری) پدر شمس الدین محمّد است خلط نموده.

ابو عبدالله سلمان فارسی

اشاره

شرح حالش در جمیع کتب رجال مضبوط است، به طور اختصار آن که نامش: روزبه، از اهالی جی اصفهان بوده، و در طلب تحقیق دین رنج ها کشیده، و مسافرتها نموده، و سرانجام به شرف حضور محضر پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) مشرف گردیده، از بزرگترین صحابه آن حضرت معدود بوده، و به خطاب «السلمان منّا اهل البیت» مفتخر گردیده.

در سال ۳۳ یا ۳۶ در مداین وفات یافته قبرش معروفست.

در سنین عمر سلمان اختلاف زیاد است، و عموم مورخین وی را از معمرین نام برده اند.

ظاهراً وی را سه فرزند پسر بوده ۱- عبدالله ۲- کثیر ۳- محمّد، و برادری در شیراز، و خواهر و دختری در اصفهان داشته، و جمعی کثیر از محدثین از اولاد اویند، و سوزنی سمرقندی و ضیاء الدین خجندی خود را از اولاد او می دانسته اند.

برای اطلاع بیشتر از احوالات او به کتابهایی که در شرح حال وی نوشته شده مراجعه فرمایند.

فایده: ذیلاً جهت تکمیل مطلب و مزید فایدت، به اسامی چند نفر از صحابه و تابعین و کسانی که درک محضر یکی از ائمّه دین را نموده اند و اصفهانی بوده اند و یا در اصفهان وفات یافته اند اشاره می شود:

۱- ابراهیم بن ابی موسی اشعری

مقتول در قهجاورستان.

ص: ۶۷۲

۲- ابودردا

از یاران معاویه و دشمنان سرسخت حضرت امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) است. در قریه زهران (زران) در غرب اصفهان قبری بدو منسوب است و در بین عوام آش ابودردا معروف است که جهت شفای بیماران می پزند. این رسم از رسوم زمان سنّی گری اصفهانی ها تاکنون در بین زنها باقی مانده است. [وی در دمشق مدفون است و صاحب این قبر، نامشخص است.]

۳- موسی بن ابی موسی اشعری

در جنگ اعراب با اصفهانیان در نزدیکی قهجاورستان کشته شد. نوشته اند که در حال سجده نماز تیری به او اصابت نمود و مرد، و پدرش در این حالت حاضر بود، از دیدن این منظره غش کرد. او را با لباس دفن کردند. برخی گویند مقتول در این محل ابراهیم است نه موسی. در هر حال قضیّه در زمان خلافت خلیفه ثانی واقع شده.

۴- ابن بادشاله

صدوق در «کمال الدین» وی را در عداد کسانی نام می برد که در زمان غیبت صغری موفق به زیارت حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه گشته اند. (۱)

۱- اعیان الشیعه ۶:۷۱.

۵- ابراهیم ابن شبیه

شیخ در «تهذیب» از علی بن مهزیار روایت کند که او گوید: نامه حضرت ابی جعفر (علیه السلام) را نزد ابن شیبه اصفهانی دیدم. (۱) بنابراین، وی باید از اصحاب حضرت هادی (علیه السلام) باشد. (۲)

۶- ابی الحسن ضرّاب اصفهانی

راوی صلوات معروف مروی از حضرت حجّه عجل الله تعالی فرجه می باشد.

۷- ابی الحسن اصفهانی

از اصحاب حضرت صادق (علیه السلام). در کتب رجالی نامی از او برده نشده، لکن کلینی در کتاب شریف «کافی» در باب البان از کتاب اطعمه، حدیثی از او نقل می کند. (۳)

۸- حُمَمَه بن ابی حُمَمَه

ابن منده اصفهانی و ابونعیم و دیگران وی را از اصحاب پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) دانسته اند. گویند: در اصفهان شهید گردیده، لکن کیفیت کشته شدن معلوم نیست.

۱- اعیان الشیعه ۶:۶۰.

۲- در متن حضرت باقر (علیه السلام) ذکر شاده بود که اصلاح شد.

۳- اعیان الشیعه ۶:۸۹.

عده ای قبرش را در شهرستان، جنب قبر راشد عباسی گویند، لکن در «منتخب التواریخ» گویند: قبر شیخ ابوالقاسم سلیمان بن احمد بن ایوب طبرانی مؤلف معاجم ثلاثه پهلوی قبر حممه بن ابن حممه است.

به نام طبرانی و محل قبرش بعداً اشاره خواهد شد.

۹- سائب ابن اقرع ثقفی

در جنگ نهاوند مأمور تقسیم غنایم بوده، و عبدالله بن بدیل او را به جانشینی خود در اصفهان منسوب گردانید. اعقابش در یهودیه و اصفهان (قریه شهرستان) سکونت داشته اند.

۱۰- سریّ بن سلامه

شیخ در رجال خود وی را جزو اصحاب حضرت هادی (علیه السلام) مذکور داشته، و در فهرست فرماید: سریّ به سلامه اصفهانی؛ از برای او کتابی است. (۱)

۱۱- ابی الحسن سوار بن احمد بن أبی سوار العسکری

از بصریّین و غیرهم روایت می کند، چندین سال سمت قضاوت داشته و در ماه شعبان سال ۹۴ در این شهر وفات یافته است. (۲)

فایده: دانشمند بزرگوار سیّد عبدالحجّت بلاغی در تاریخ نجف به

۱- اعیان الشیعه ۱۴۸:۳۴.

۲- تاریخ نجف: ۱۴۸.

نقل از کتاب «ذکر اخبار اصفهان» تألیف حافظ ابونعیم، اخباری نقل می کند، از آن جمله:

حدیث از ابی الحسن سوار بن احمد به پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) می رسد که فرمودند: اذا کان یوم القیامه و نصب الصراط علی ظهرانی جهنّم لا ـ یجوزها و لا ـ یقطعها الا ـ من کان معه جواز بولایه علی بن ابی مطالب. یعنی: روز قیامت وقتی که پل بر جهنّم کشیده شود کسی حق دارد عبور از آن را، که پروانه دوستی حضرت علی (علیه السلام) را داشته باشد، انتهی.

۱۲ – عبدالرحمن اصفهانی

از اصحاب حضرت امام علی النقی (علیه السلام) است و او کسی است که موجب تشیّع اهل اصفهان در قرن سوم گردید. (۱)

۱۳ – عبدالله بن محمد اصفهانی

در «حدیثه الشیعه» وی را از اصحاب حضرت عسکری (علیه السلام) می شمارد. (۲)

۱۴ – محمّد بن سلیمان اصفهانی

در رجال نجاشی فرماید: ثقه است و روایت از حضرت صادق (علیه السلام)

ص: ۶۷۶

۱- وی ابو محمّد عسکری عبدالرحمن بن احمد بن جیرویه اصفهانی صاحب کتاب الکامل فی الامامه است و محمّد بن عبدالله بن مملک اصفهانی به وسیله او از مذهب اعتزال به تشیع گرایید.

۲- حدیقه الشیعه ۲: ۹۲۰.

می نماید. وی را کتابی است که نجاشی آن را به پنج واسطه از او نقل می کند.

۱۵- نابغه جعدی

ابو لیلی قیس بن عبدالله صحابی، از شعرای معروف عرب است که دوره جاهلیّت و اسلام را درک نموده، و در مدح حضرت رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) اشعاری سروده، و پیغمبر درباره او دعا فرموده است. سنّش را حدود ۱۸۹ سال بلکه بیشتر می نویسند. در سال ۶۹ هجری در اصفهان وفات یافته است.

۱۶- یعقوب بن یوسف ضرّابی غسانی اصفهانی

راوی صلوات کبیره منقول در کتب ادعیه.

شیخ سلیمان دارانی

از مشاهیر عرفای عهد صفوی است. مدفنش در قریه داران فریدن اصفهان معروف است. (۱)

سلیمان بیک

نواده محبّ علی بیک مشهور به لَلِه بیک است.

جوانی خوش سیرت و درویش طینت بوده، تولیت مسجد شاه

ص: ۶۷۷

۱- رجال اصفهان: ۲۱۵ [به نقل از بلاغی].

اصفهان را داشته، گاهی شعر می گفته، (۱) از اوست:

حیرت افزاست خیال سر زلفت چندان *** که به خود گم چو سیاهی به شب تارم شد

محبّ علی بیـک معروف به لله بیـک، خزانه دار شاه عباس، و لَلِه غلامان شاهی بوده و به طوری که شاردن اشاره می کنـد: در اوایل زنـدگی، تجارت می کرده، و در مجاورت میـدان شاه اصـفهان بازاری به نام او (بازار لَلِه بیک) معروف بوده، سـپس در کارهای سـلطنتی وارد شده، و ساختمان مسجد شاه اصفهان و برخی از ساختمان های دیگر در این شهر و در مازندران زیر نظر او انجام گردیده است.

ابو ایّوب سلیمان اصفهانی

ابن داود بن بشـر المنقری الشـاذکونی اصـفهانی کوفی، از ثقات محـدّثین امامیه. (۲) نجاشـی گویـد: محقّقـاً نمی توان او را از شیعیان دانست، لکن از جماعتی که از اصحاب حضرت صادق (علیه السلام) می باشند روایت احادیث می کند.

جهت اخذ حدیث و نقل آن به بغداد و کوفه و اصفهان رفته، در ۶-۲۳۴ در اصفهان وفات یافته است.

۱- تذکره نصرآبادی: ۳۲.

۲- اعیان الشیعه ۳۱۶:۳۵، رجال نجاشی: ۱۳۱، ریحانه الادب ۱۵۳:۳.

سیّد سلیمان بن محمّد علی

از علمای اتقیا. وفاتش در ۱۹ ذی قعده الحرام ۱۲۳۴ روی داده، قبرش در تخت فولاد اصفهان است. (۱)

مولی سمیع اصفهانی

از فضلای ساکنین نجف اشرف، عالم متقی، و فاضل صالح، در نهایت زهد و تقوا بوده، و در جمع کتب، مولع، و آنها را یا خود وقف نموده، و یا وصیّت به وقف کرده.

در ۱۳۲۷ وفات یافته، در وادی السلام مدفون گردید. (۲)

سه موافق

در محله جویباره اصفهان در نزدیکی تکیه حاج میرزا داود در مقبره ای متصل به مسجد معروف به ساروتقی قبری است که بین الخواصّ و العوام به مقبره ساروتقی شهرت دارد، و در محل آن را سه مافق (سه موافق) گویند، و به طوری که اهل تحقیق می گویند: در این نزدیکی سه قبر وجود داشته که یکی داخل در دکّان بقّالی مقابل مسجد، و دیگری در خانه پشت آن واقع بوده، و آن دو قبر از بین رفته، لکن آن که در مسجد بوده باقی مانده است هیچ گونه اثری که معرّف صاحبان قبر باشد وجود ندارد، و به طوری که قبلاً تذکر داده شد قبر ساروتقی نیز در این محل نیست.

۱- رجال اصفهان: ۲۱۵.

۲- نقباء البشر: ۷۳۳.

نگارنده را گمان بر آنست که صاحبان قبور از معاریف اسماعیلیّه می باشند که در اصفهان سکونت داشته اند.

سیبویه

ابو نصر محمّد بن عبدالعزیز اصفهانی نحوی لغوی قاضی اصفهانی.

عالم ادیب، از ابن فارس (متوفّی به سال ۳۹۰ ه_.ق) روایت حدیث می کند، و عموی سمعانی (متوفی در حدود ۵۶۰ ه_.ق) از او نقل احادیث می نماید (۱) بنابراین، از اعیان قرن چهارم و پنجم هجری در اصفهان است. سال وفاتش معلوم نیست.

مخفی نماند که وی غیر از سیبویه نحوی معروف: ابوالحسن عمروبن عثمان بیضاوی بصری مؤلّف «الکتاب» و متوفّی به سال ۱۶۲ هجری می باشد. جمعی دیگر از افاضل نیز بدین لقب مشهورند.

فایده: سیبویه بر وزن فیروزه لفظی است فارسی، مرکب از سیب و اویه (اویه پسوند تشبیه است) یعنی مانند سیب، و تلفظ این کلمه چنان که اعراب می گویند (به فتح باء و واو و سکون یاء) در فارسی برخلاف قاعده، و غلط واضح است.

سیّد العراقین

اشاره

مرحوم حاج میرزا عبدالحسین خاتون آبادی فرزند آقا میر محمّد مهدی

۱- ریحانه الادب ۳:۱۰۹.

بن حاج میر معصوم (۱) بن حاج میرزا محمّد علی بن میر ابوالمحسن بن میر محمّد اسماعیل [بن میر محمّد باقر بن میر محمّد اسماعیل] مدرّس کبیر خاتون آبادی. پدرانش عموماً از علمای بزرگ اصفهان، و رؤسای این شهر بوده، و به مناسبت سکونت در محله پاقلعه (از محلات اصفهان) به سادات پا قلعه معروف شده اند.

مرحوم سید العراقین در سال ۱۲۹۴ در اصفهان متولد شده، و مقدمات علوم را در این شهر آموخته، سپس جهت تکمیل به عراق عرب رفته، سال ها در نجف اشرف از محضر اساتید بزرگ آنجا در فقه و اصول استفاده نموده تا به درجه اجتهاد نایل گردیده، به اصفهان مراجعت نموده، به درس و بحث و اقامه جماعت، و فصل خصومات، و ترویج دین پرداخته.

سرانجام در شب چهارشنبه ۱۰ شوّال ۱۳۵۰ وفات یافته، در تکیه ای مخصوص در مجاورت تکیه خاتون آبادی ها مدفون گردید. (۲) (پس از آن، جمعی کثیر از فضلا و علما در مجاورت او در بقعه و خارج آن مدفون شدند که ذیلاً به نام برخی از آنها اشاره می شود.)

مرحوم سید العراقین آخرین مدرس معروف مدرسه چهارباغ به شمار می رفت که پس از فوت او، به مناسبت چندی، سال ها مدرسه تعطیل، و خالی از طلبه و محصّل بوده، و امورات وقفی آن زیر نظر اداره اوقاف اداره می شد، تا پس از وقایع شهریور ۱۳۲۰ مجدداً مدرسه به تصرّف وقف داده، و حق به من له الحق بازگشت. سپس طلاب در آن

۱- وی غیر از میرمعصوم خاتون آبادی، عالم ربانی مدفون در جوار آقا محمد بید آبادی است.

۲- رجال اصفهان: ۱۰۸.

ساکن شده و به تحصیل مشغول شدند، و به حمد الله تاکنون دایر، و صبح و عصر جلسات تدریس فقه و اصول و حکمت و ادب در آنجا دایر است.

ذیلاً به نام برخی از مدفونین در این تکیه اشاره می شود، و به نام عده ای دیگر نیز قبلاً اشاره شد، و یا بعداً اشاره خواهد شد:

۱- بحر العطاء مهدوی هرستانی موسوی

سید فاضل، از علمای سده ماربین، در یکشنبه ۲۹ ربیع الثانی ۱۳۷۱ وفات یافته، در این تکیه مدفون گردید.

مشارالیه در اصفهان خدمت جمعی از افاضل همچون: آقا سید ابوالقاسم دهکردی، و آقا شیخ محمد رضا نجفی، و آقا سید مهدی درچه ای تلمذ نموده، و از ائمّه جماعت و موثقین به شمار می رفت.

۲- شیخ میرزا محمد حسن قاضی عسکر

معروف به داور پناه. عالم فاضل، و محقق جلیل، در خوانسار متولد گردیده، و در محل تولد خود و اصفهان و نجف تحصیل کرد، مجتهدی عالی مقدار، و مدرسی کامل بود. در فقه و اصول و ادبیات در حدود سطوح و خارج تدریس می فرمود، و در کشف معضلات علوم، ید بیضا می نمود. سال ها در مدرسه در کوشک، فرائد و متاجر و کفایه مباحثه می نمود، جمعی از افاضل این شهر خدمت او تحصیل نموده اند.

از بدو تشکیل مدارس جدید به خدمت فرهنگ وارد شده، و بدین جهت مقامات علمی مشارالیه مجهول ماند، و آن طور که باید و شاید از

ایشان استفاده نگردید.

در ارتش سال ها به عنوان قاضی عسکر خدمت می نمود.

نگارنده مدّتی از محضر ایشان در علوم عربیّت استفاده نموده است.

در رجب سال ۱۳۸۲ به سنّ متجاوز از هشتاد وفات یافته، در این تکیه در بقعه ای مخصوص مدفون گردید.

فایده: در مدت دو ماه، سه نفر از دانشمندان و فضلای اصفهان وفات یافتند: مرحوم آقا سید احمد ابطحی شیرازی، و حاج میرزا محمّد حسین ملاذ روضاتی، و قاضی عسکر.

فاضل و ادیب معاصر آقای فضل الله اعتمادی متخلّص به «برنا» در رثا و مادّه تاریخ آنان فرمود:

طیّ یک ماه و چند روز، اجل *** برد از اصفهان سه تن فاضل

اولی ابطحیّ شیرازی *** عالم پاک طینت عامل

دومی سبط حجّتین ملاذ *** فاضل نیک سیرت عادل

سوّمی بود قاضی عسکر *** شیخ داور پناه روشن دل

کلک برنا نوشت بینی را *** شده تاریخ هر سه را شامل

شده اند احمد و حسین و حسن *** زاین جهان هر سه زاهد کامل

(مرحوم حاج سید احمد علم الهدی شیرازی)

اشاره

فرزند حاج سید علی اکبر واعظ طباطبائی یزدی است که در ۱۳ رجب

۱۲۹۷ متولد گردید، (۱) و در شب ۵ شنبه ۱۷ جمادی الثانیه این سال وفات یافته، جنازه به شیراز منتقل گردیده، در شاه چراغ مدفون گردید.

عالم جلیل، و فقیه محدّث، و ادیب جامع، و شاعر کامل بود، و سال ها در اصفهان ساکن، و محضرش مجمع افاضل و اماثل بوده، در اخلاق و ملکات نفسانی و قدرت حفظ، عدیم النظیر بود.

دیگر از متوفیّات این سال از فضلای اصفهان:

۱- مرحوم آقا سید فضل الله بهشتی

از ائمّه جماعت، و فضلای اصفهان. در اواخر محرّم.

۲- میرزا محمود تبریزچی

شاعر و ادیب صاحب دیوان. در ۲۸ رمضان.

۳- دکتر حسن ریاضی فرزند حاج سید هاشم

استاد دانشگاه تهران. در محرّم این سال در طهران، می باشند.

به نام برخی دیگر از متوفیات این سال در همین کتاب اشاره شده و می شود.

۳- میرزا نصرالله شه ناصر

ابن عبدالله خان لَلِه باشی بن مهدی قهپایه ای. ادیب و شاعر متخلّص به «شاه ناصری» قسمتی از دیوان اشعار او به نام «تحفه الجاوید» به طبع رسیده. در ۱۲۹۷ در قریه حریصه متولد، و در ۱۳۸۴ وفات یافته است. (۲)

ص: ۶۸۴

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۲۱.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۲۶۴.

این خاندان، خود را از اولاد شاه ناصر مدفون در مزرعه شنانه جبل قهپایه می دانند.

شاعر توانا آقای برنا در مادّه تاریخ وفات او گوید:

پی سال تاریخ برنا سرود *** شده در جنان شاه ناصر مکین

۴- مرحوم میرزا عباس خان شیدا

اشاره

فرزند اسحاق. ادیب و شاعر و نویسنده محقّق، در علم و فضل ممتاز بود. در ۱۴ ذی حجّه سال ۱۲۹۹ در شهرکرد متولد، و در اصفهان خدمت جمعی از بزرگان علم و ادب، در فقه و اصول و منطق و کلام و حدیث و تفسیر تحصیل نموده که از آن جمله است: آخوند کاشی، و آقا شیخ مرتضی ریزی، و میرزا حسین همدانی، و در خطّ از شاگردان میرزا فتح الله جلالی بود.

سال ها در اصفهان انجمن ادبی تأسیس نموده، و شعرا را دور هم جمع نموده، و به ترویج شعر و ادب، و تصحیح اشعار گویندگان پرداخت، و مدّت ۱۴ سال بدین مهم اقدام نموده، و در ضمن آن به شر مجلّه ادبی «دانشکده» اقدام نموده، لکن متأسفانه در دو دوره ای که مجلّه را منتشر ساخت جمعاً بیشتر از ۱۲ شماره منتشر نشد.

مرحوم شیدا پس از یک عمر کار و کوشش و رنج و مشقّت، سرانجام در شب ۳ شنبه ۲۴ جمادی الاولی سال ۱۳۶۹ وفات یافته، در این تکیه مدفون گردید.

ص: ۶۸۵

دو شاعر شیدا تخلّص دیگر اصفهانی:

۱- شیدای اصفهانی

سیـد عبدالله بن محمّد علی شاکر چالشتری، در ۱۲۹۶ متولـد گردیـده، و در نزد جدّ امّی خود مرحوم ملاّ علی جناب و دیگران تحصیل نموده، (۱) دیوانش حاوی چندین هزار بیت می باشد.

۲- شیدای اصفهانی

آقا محمد علی، شاعری خوش طبع بوده، دیوانش ۶ هزار بیت داشته، (۲) در شیراز ساکن بوده، و به سال ۱۲۱۴ در آنجا وفات یافته است.

۵- میرزا عبدالحسین حکیم الهی قمیشه ای

فرزند غلامرضا. فاضل ارجمند، در قمیشه متولد گردیده، و در اصـفهان تحصیل نموده، در ابتدای تأسیس مدارس جدید مدّتی در مدرسه گلبهار تدریس نموده، و در این دوره کتابی در تاریخ اسلام، مختصر و جامع تألیف نموده، که در سال ۱۳۵۵ قمری به طبع رسیده.

سپس ترک معلمی نموده، و به عنوان وکیل دعاوی در دادگستری وارد شده، و تا آخر عمر مشغول بود.

کتب و تألیفات دیگری نیز دارد، از آن جمله است: حواشی مفیدی بر قرآن کریم.

ص: ۶۸۶

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۲۹۴.

۲- مجمع الفصحاء ۵:۵۳۸.

در حدود سال ۱۳۵۵ وفات یافته، در این تکیه مدفون گردید. (۱)

۶- علی عبدالرسولی

فرزند مرحوم ملّا عبدالرسول فیروزکوهی. (۲) عالم فاضل، ادیب کامل، و شاعر محقق، متخلص به «ثابت».

پدرش: ملّا عبدالرسول [مازندرانی] از علما و فضلا و محققین بوده، و زیارت جامعه را شرح نموده، در سال ۱۳۲۲ قمری وفات یافته است.

مشارالیه در حدود ۱۲۹۸ متولد، و نزد اساتید معروف تحصیل نموده، و از فضلای نامی کشور به شمار می رفت.

در شب جمعه ۴ شعبان سال ۱۳۶۲ در ضمن مسافرت به اصفهان وفات یافته، در تکیه سیّد العراقین مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- تصحیح دیوان ادیب پیشاوری ۲- تصحیح دیوان خاقانی ۳- تصحیح دیوان فرّخی ۴- ترجمه رساله شطرنجیّه [از آثار پدرش، مطبوع] ۵- دیوان اشعار؛ و غیره.

وی علاوه بر مقام علمی و ادبی، انواع خطوط را بالاخص خطّ شکسته و نسخ و نستعلیق را در حد استادی نیکو می نوشت.

ص: ۶۸۷

۱- مدفن وی در تکیه میرزا ابوالمعالی کلباسی واقع است، و بنا بر سنگ نوشته موجود، در سال ۱۳۵۵ وفات نموده است.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۱۳۳ و سخنوران نامی معاصر: ۷۶.

۷- شیخ محمّد علی مدرّس دزفولی

فرزند نصر الله بن ابوالحسن بن لطفعلی بن حاج فتح الله ابن میر کلب علی منکره ای.

عالم فاضل محقّق، از افاضل مدرسین اصفهان، در زهد و تقوا و اعراض از دنیا بی نظیر، و در علم و عمل کم نظیر بود.

در ۱۲۷۱ در دزفول متولد، و در شب عرفه سال ۱۳۵۸ وفات یافته، در تکیه سید العراقین مدفون گردید. (۱)

از آثارش رساله «نورالانوار» در منطق که در ۲۴ سالگی تألیف نموده [و الکنوز الحسنیه در عقائد] به طبع رسیده است.

دیگر کتاب: کشّاف الغایه، در شرح تهذیب منطق تفتازانی است.

۸- میرزا محمّد علی عظیمی

فرزند میرزا علی محمّد بن ملّا اسماعیل بن حاج ملّا محمّد علی بن حاج ملّا عبدالعظیم بن محمّد تقی بیدگلی زواره ای واعظ.

میرزا علی محمّد ملقّب به شرف الواعظین بوده، (۲) و در اصفهان سکونت می نموده، و هم در این شهر وفات یافته است.

پسرش: میرزا محمّد علی نیز به شرف الواعظین شهرت داشته، و در محلّه باب الدشت ساکن بوده، و داماد آقا شیخ صفر علی همدانی می باشد، و از محترمین اهل منبر به شمار می رفت، و در حدود ۱۳۶۵ وفات یافته، در این تکیه مدفون گردید.

ص: ۶۸۸

۱- رجال اصفهان: ۲۲۳.

۲- آتشکده اردستان: ۱:۲۸۸.

۹- میرزا محمّد صدر الواعظین آزادانی

واعظ صالح زاهد، در رمضان ۱۳۶۰ به سنّ متجاوز از هفتاد سالگی وفات یافت. (۱)

۱۰- حاج سیّد محمّد صدرالواعظین

ابن حاج میرزا محمّد رضا طباطبائی. واعظ کامل، مورد ستایش و احترام عموم طبقات مردم اصفهان بود، و مردم این شهر، ارادت خاصّی به ایشان و فامیل آنها داشته و دارند، و نفس آنان را در استجابت دعا و ذکر مصیبت بسیار مؤثّر می دانند، و به کرّات امتحان شده است.

پدرش در ۱۳۱۰ وفات یافت ، و در مقبره سر قبر آقا مدفون گردیده است. (۲)

صاحب عنوان در ماه رمضان ۱۳۵۸ به سنّ متجاوز از هشتاد سالگی وفات یافته، در این تکیه مدفون گردید.

برادرش: نیز آقا سید مهدی واعظ نیز در اصفهان وفات یافته، در جنب ایشان مدفون گردید.

۱۱- مرحوم آقا مجید میر احمدی

فرزند سید یوسف سیف السادات حسینی، در ۱۳۱۰ متولد گردیده، در اصفهان تحصیل نموده، و از سال ۱۳۳۸ قمری مدیریت مدرسه

۱- رجال اصفهان: ۲۲۸.

۲- رجال اصفهان: ۲۲۸.

چهار سوق (شعبه مدرسه گلبهار) را یافته که بعداً به نام مدرسه فرهنگ نام گذاری شده، و تا آخرین لحظات عمر، تمام سعی و کوشش خود را در پیشرفت امور آن صرف نموده.

سرانجام در ۴ شنبه ۱۲ شوّال ۱۳۶۷ وفات یافته، در تکیه سید العراقین مدفون گردید. (۱)

فاضل ارجمند آقای حاج سید محمّد رضا بهشتی متخلّص به «دریا» در ماده تاریخ وفات او گوید:

دریا نوشت از پی تاریخ فوت او *** میر احمدی به جنّت فردوس کرد جای

مرحوم میر احمدی را باید از مؤسّسین و بنیان گزاران فرهنگ جدید در اصفهان محسوب داشت. خدمات مشارالیه در پیشرفت علم و دانش جدید، فراموش نشدنی است.

۱۲- سید هدایت الله مهدوی هرستانی

فرزند سید محمّد موسوی. فاضل صالح، از علمای سده اصفهان. در اصفهان تحصیل نموده، در روز ۵ شنبه ۸ ربیع الاول سال ۱۳۸۰ به سنّ متجاوز از شصت سال وفات یافته، در تکیه سیّد العراقین مدفون گردید.

دانشمند محترم و ادیب کامل، آقا میرزا محمد راجی شاعر معاصر، در مرثیه و مادّه تاریخ وفات او قطعه ای سرود بدین مطلع: (۲)

۱- سالنامه دبیرستان فرهنگ سال ۲۸-۲۹.

۲- مشارالیه شوهر خواهر راجی بود (م).

چون در جهان هسیتی قانون مرگ دم زد *** نقّاش، نقش حکمت در دفتر حکم زد

سینا کرونی

مصطفی قلی خان فرزند ملک محمّد کرونی، ادیب و شاعر گران مایه، (۱) در رمضان ۱۲۹۳ متولد شده، اندکی تحصیل نمود، سال ها در مدرسه شاهزاده ها ساکن، و حجره او مرکز ارباب دل، و مجمع اصحاب راز بود. غزل را در نهایت استادی می گفت.

در اواخر عمر در فرهنگ استخدام شده، به شغل آموزگاری مشغول شد، و در سنین آخر به مرض جنون مبتلا گشته، شوریده وضع به سر می برد.

در سال ۱۳۵۳ در حدود کرون مولد خود وفات یافته، همانجا مدفون گردید. قسمتی از دیوانش در ۱۳۲۷ قمری به طبع رسیده، و قسمتی دیگر را ظاهراً برخی ازمعاشرینش سرقت نموده، و به همین جهت او را دچار اختلال حواس کردند.

سیّد سینا کشفی بروجردی

یکی از فرزندان دوازده گانه سیّد جعفر بن اسحاق دارابی بروجردی معروف به کشفی است. (۲) عالم و فاضل و جامع بوده، و به تفسیر و فقه

ص: ۶۹۱

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۲۵۸.

۲- نقباء البشر: ۸۳۴:۲ و اطلاعات خارجی.

تخصّص داشته، در سال ۱۳۲۵ وفات یافته. (۱)

در اواخر عمر در اصـفهان ساکن بوده، و در این شـهر وفات یافته است. فرزنـدان و اعقاب برادرش سـید محمود در اصـفهان و نجف آباد ساکن و به کشفی معروفند.

شبیب مارنانی

شبیب بن عبدالله بن محمد بن احمد بن حوزه مارنانی اصفهانی، از متقدّمین علما و دانشمندان اصفهان است. (۲)

استاد شجاع اصفهانی

فرزند استاد قاسم. از معماران قرن ۱۱ هجری (۳) در اصفهان است.

از آثار وی در اصفهان حیاط گوشه غربی مسجد شاه اصفهان است که به امر شاه سلیمان صفوی در ۱۰۷۸ بنا شده، و کتیبه آن به خطّ محمّد رضا امامی است.

دیگر، بنای مصـلّی در امتداد پائین خیابان مشهد مقدّس است، تاریخ اتمام آن ۱۰۷۷. کتیبه آن به خطّ محمّد حسین بن عنایت الله می باشد.

۱- مرقـد این عـالم ربانی در اطاق بالا سـر حکیم و عارف شـهیر میر ابوالقاسم فندرسـکی قرار دارد که در کتب مربوطه به آن اشاره ای نشده. از شاگردان ایشان در درس تفسیر مرحوم حاج شیخ حسن علی اصفهانی (نخودکی) بوده است. ر.ك: نشان از بی نشان ها ۱۷:۱.

۲- معجم الادباء ۳۴:۱۷.

۳- کارنامه بزرگان ایران: ۲۸.

شحنه مازندرانی

میرزا مهدی خان (۱) شاعر و ادیب، متوفی در سال ۱۲۴۷، قبرش در تکیه فاضل سراب. از اشعار اغوست:

زاهد بشکست از سر خامی خم می *** اسباب نشاط باده خواران شد طی

گر بهر خدا شکست ای وای به من *** ور بهر ریا شکست صد وای به وی

سیّد ابوعلی شرف شاه افطسی

ابن عبدالمطلب حسینی افطسی اصفهانی (۲) فاضل نسّابه شریف.

سیّد شریف خلخالی

ابن سیّد عباس. عالم جلیل، (۳) از شاگردان حاج سید محمّد باقر حجّه الاسلام بوده، و بر کتاب «مطالع الانوار» استاد خود حواشی نوشته، و تا سال ۱۲۴۳ زنده بوده است.

سیّد محمّد شریف موسوی ونکی سمیرمی

ابن محمّد حسن بن حسین شیرازی اصفهانی. عالم جلیل، و مجتهد

۱- رجال اصفهان: ۲۸.

۲- اعیان الشیعه ۵۳:۳۶.

۳- الکرام البرره: ۶۲۰.

بارع، و فقيه جامع، در ۱۲۷۰ متولد، و در ۲۸ رمضان المبارک (۱) ۱۳۵۲ در طهران وفات يافته، در قم مدفون گرديد. (۲)

مقدّمات علوم را در مولد خويش آموخته، جهت تكميل به اصفهان مهاجرت كرده، به درس حاج شيخ محمد باقر نجفى و حاج ميرزا بديع درب امامى و ديگران حاضر شده؛ سپس به نجف مهاجرت نموده، در محضر شيخ لطف الله مازندرانى و حاج شيخ زين العابدين مازندرانى سال ها حاضر شده، و به درس ميرزاى بزرگ شيرازى حاج ميرزا محمّد حسن، و ميرزاى رشتى حاج ميرزا حبيب الله نيز حاضر شده تا به مقامات عاليه علم و ايقان رسيد.

در موقع مشروطيّت ايران جزو ياران آقا سيّد محمّد كاظم يزدى بوده، و در نجف از طرف برخى از طلّاب رنج ها ديده، به ايران مراجعت نموده، در شيراز ساكن شده، در ۱۳۴۲ به اصفهان آمده، مدت دو سال ساكن شده، و به درس و بحث و اقامه جماعت پرداخته؛ سپس به طهران رفته و در آنجا ساكن گرديده و به ترويج دين و نشر احكام از راه مسجد و منبر و تأليف كتب پرداخته، تا سرانجام در آنجا وفات يافت.

اولادش در شهرضا و طهران ساكن مى باشند، و مرحوم حجّه الاسلام حاج سيد هدايت الله تقوى معروف به آيه الله تقوى فرزند ارشد ايشان در طهران ساكن، و در سال ۱۳۸۶ وفات يافت.

ص: ۶۹۴

۱- دانشمندان فارس ۳۴:۲ - نقباء البشر ۸۲۵:۲.

۲- مرقد اين عالم جليل در مقبره جدّ اعلايش جناب موسى مبرقع فرزند امام جواد (عليه السلام) واقع گرديده است. ر.ك: ستارگان حرم ۱۵۵:۹.

کتب زیر از تألیفات ایشان است:

۱- تبصره الناظرین [در ردّ بر مبلّغ مسیحی] ۲- تذکره المسلمین، در امر به معروف و نهی از منکر ۳- رساله در ردّ وهابیّه ۴- رساله عملیّه ۵- رساله نفلیّه، در نوافل ۶- فقه، یک دوره در چندین مجلد، که در شیراز و اصفهان و طهران به طبع رسیده ۷- قانون الهی، در شیراز چاپ شده ۸- کشف البیان فی تربیه الانسان ۹- کشف المرام فی قانون الاسلام [در ردّ مشروطیّت] ۱۰- مرآت الاصول، در اصول [دین] ۱۱- النسخ و المنسوخ، در اصفهان به طبع رسیده ۱۲- نسیم سحر و هدایه المسترشدین؛ و غیره.

در نقباء البشر وی را از ونک طهر ان، (۱) و در دانشمندان فارس وی را از ونک سمیرم می نویسد.

مولی محمّد شریف خاتون آبادی

ابن محمد صادق. از اطبّای معروف قرن دوازدهم هجری (۲) در اصفهان است که به حذاقت و استادی معروف بوده، و کتب چندی تألیف نموده، از آن جمله است:

۱- حافظ الابدان، که در ۱۱۲۱ تألیف نموده، و نسخه آن نزد نگارنده موجود است ۲- شرح طبّ النبی (صلی الله علیه و آله و سلم) ۳- شرح طبّ الائمّه ۴- شرح طب الرضا (علیه السلام) ۵- اربعون حدیثاً، در طب، با شرح و بیان؛ و غیره.

۱- در نقباء البشر نیز او را از ونک سمیرم دانسته و می نویسد: اصله من ونک قریه قرب اصفهان. ر.ک: نقباء البشر: ۸۳۵.

۲- الذریعه ۳۶۳:۱۳.

شعله

سید محمّد. عالم و فاضل و طبیب و حکیم الهی، از معاصرین (۱) آذر بیگدلی مؤلف «آتشکده» است. در ۱۱۶۵ وفات یافته است. وی از معاصرین و معاشرین میر سیّد علی مشتاق، و از همفکران او و در برگشت سبک ادبی ایران است. از اشعار اوست:

خنده از گل، گریه از ابر بهار آموختیم *** ما ز هر صاحب دلی یک شمّه کار آموختیم

شعیا

در جنب امام زاده اسماعیل اصفهان قبری است منسوب به شعیا، که علی المشهور از بزرگان بنی اسرائیل است. در تاریخ انبیا (۵۶۲:) دانشمند بزرگوار آقای عمادزاده گوید: شعیا پسر امیضا، و او قبل از زکریّا و یحیی بوده، و قبرش در اصفهان است.

نگارنده گوید: قبر موجود در اصفهان یقیناً از شعیای پیغمبر معروف نیست، بلکه قبر یکی از علما و بزرگان دیگر یهود می باشد،مانند قبر یوشع که در لسان الارض قرار دارد، و عوام آن را یوشع بن نون گویند.

مولی محمّد شفیع استر آبادی

اشاره

فرزند محمّد علی بن احمد بن کمال الدین حسین. نواده علّامه مولی محمّد تقی مجلسی، عالم فاضل محقّق جامع، مؤلّف کتب عدیده، از آن جمله است: ۱- شرح قصیده فرزدق در مدح حضرت سجاد (علیه السلام) که در

۱- آتشکده آذر: ۴۹۵.

سال ۱۰۷۵ از تألیف آن تاریخ شده، و نسخه آن در کتابخانه علاّمه مجاهد آیه الله آقا سید شهاب الدین نجفی مرعشی در قم موجود است، و در آخر آن، جهت شاگرد خود مولی اسماعیل اجازه مرقوم داشته است.

۲- حاشیه بر شافی در امامت تألیف سید مرتضی علم الهدی.

فرزندش: مولی محمّد طاهر نام دارد که به یزد مهاجرت نموده و ظاهراً اولادش در آنجا ساکن بوده اند. (۱)

ملاّ محمّد علی استر آبادی

پدرش: علاّمه فقیه آخوند ملاّ محمّد علی بن احمد استر آبادی یکی از دامادهای چهار گانه مجلسی اول بوده، و خود عالمی محقّق، و فقیهی جامع بوده، در ۵ شنبه اوّل رجب ۱۰۱۰ متولد شده، و در ( ) وفات یافته، (۲) قبرش در بقعه مجلسی در ایوانچه پایین پا قبر مرمر بلند بسته ای دارد، (۳) و در همین قبر مرحوم آقا میرزا جعفر امام جمعه مدفون می باشد.

مرحوم ملاّ محمّد علی ظاهراً پنج پسر داشته:

ملاّ محمّد طاهر، و ملاّ کمال الدین حسین، و ملاّ محمّد شفیع.

۱- تذکره الانساب: ۱۰۶.

۲- در وقایع السنین ذیل وقایع سال (۱۰۸۴) آمده: فوت فاضل عالم کامل، اعبد اهل زمان، و احوطهم فی الفتوی، مولانا محمد علی استرآبادی در رجب ۱۰۸۴ هجری. و نیز در همان کتاب ذیل وقایع سال ۱۰۹۴ می نویسد: فوت آخوند مولانا محمد علی استرآبادی در این سال، در شب جمعه اول ماه رجب ۱۰۱۰ ولادت، و در شب جمعه اوّل رجب ۱۰۹۴ فوت.

۳- رجال اصفهان: ۱۳۰ - تذکره الانساب.

این سه نفر از اهل علم بوده اند، و از اولاد و اعقاب آنها جماعتی کثیر عالم و فاضل و ادیب و شاعر بوده که شرح حال آنان عموماً مجهول می باشد.

حاج ملّا محمد شفیع خوئی

فرزند محمّد. در خوی از شهرهای آذربایجان متولد گردیده، و در تبریز و خوی تحصیل نموده تا به درجه اجتهاد رسیده، (۱) پس از جنگ ایران و روس جزو علمای مجاهد وارد شده، و به میدان جنگ شتافته، پس از آن مجبوراً ترک آن حدود نموداه، و به جهت اشتهار و قدرت سیّد حجّه الاسلام به اصفهان آمده، نزد ایشان در کمال احترام می زیسته، و پس از آن که مسجد سید ساخته می شود مرحوم حجّه الاسلام امامت یک وقتن مسجد میرزا باقر را به ایشان واگذار نموده، و در کمال زهد و قناعت زندگی نموده، در سال ۱۲۶۵ وفات یافته، در مقبره کوچک مسجد سید مدفون می شود. ظاهراً وی را تألیفاتی بوده که از بین رفته است.

فرزندانش عموماً اهل علم و کمال و فاضل و صاحب قدرت بوده، و تاکنون در اصفهان و طهران ساکن می باشند، و به نام شفیع زاده و خوئی و اعتمادی شهرت دارند.

در مقبره کوچک مسجد سیّد جمعی از علما و فضلا مدفون می باشند که به نام پاره ای از آنها اشاره شده و می شود، و از اولاد صاحب عنوان:

ص: ۶۹۸

۱- وی از شاگردان علاّمه بحرالعلوم، شیخ جعفر کاشف الغطاء، سیّد علی صاحب ریاض و سید محمّد مجاهد بوده و کتابی در فقه استدلالی از او باقی است که در دست حفید وی آقای فضل الله اعتمادی متخلص به برنا است.

آقا عبدالحسین امین العلماء متوفی به سال ۱۲۹۳، و ملا محمّـد تقی در جنب پدرمدفون شده اند که هر دو عالم و فاضل و اهل علم و فضل بوده اند.

سیّد محمّد شفیع حسینی اصفهانی

عـالم فاضل، معاصـر شاه عباس ثانی بوده، و کتاب خود را به نام «بحر الفوائـد». به نام او تألیف نموده است. (۱) کتاب در پنج مجلّد می باشد. (۲)

آقا سیّد شفیع شوشتری

اشاره

فرزند سیّد محمّد بن عبدالکریم بن جواد بن عبدالله بن نورالدین علی بن سید نعمت الله موسوی جزائری.

عالم فاضل زاهـد، از علمای ازکیا بوده، و در جمله علوم بالاخص فقه و رجال مهارت داشـته، و در اصـفهان در محله دردشـت ساکن، و به درس و مباحثه و اقامه جماعت و ارشاد مردم اشتعال داشته. (۳)

در ۱۲۱۱ متولد، و در ۲۱ ذی حجّه الحرام سال ۱۲۷۴ وفات یافته، در صـحن تکیه آقا حسین خوانساری در تخت فولاد مدفون گردید.

۱- الذریعه ۳:۴۴.
۲- به نوشـته نصـر آبـادی در تـذکره (بخش وزرا و مسـتوفیان) وی از سادات مازنـدران مشـهور به علاقه منـد و دارای منصـب استیفای موقوفات ممالك محروسه بوده است. نسخ خطّی فراوانی از کتاب بحر الفوائد موجود است و هنوز به چاپ نرسیده.
۳- رجال اصفهان: ۹۲.

کتب زیر از اوست:

۱- حواشی بر شرح کبیر، معروف به «کشف الریاض» ۲- فوائد متفرّقه ای در رجال، که اغلب آن را در حواشی کتب رجالی به خطّ زیبای خویش مرقوم داشته است که اگر جمع آوری شود کتاب بزرگی خواهد شد. ۳- حواشی بر نقد الرجال.

سید محمّد جزایری

فرزند ایشان: مرحوم آقا سید محمّد، عالم فاضل زاهد منزوی، در ۱۲۴۹ (۱) متولد، و در صبح جمعه ۱۲ ذی حجّه الحرام سال ۱۳۲۲ وفات یافته، در تکیه میر سید محمّد شهشهانی (استاد خود) در داخل بقعه مدفون گردید. وی نیز مانند پدر خویش در رجال مهارت داشته، و حواشی برخی کتب مرقوم داشته است.

اولاد ایشان در اصفهان ساکن، و از اهل علم و ادب و وعظ و ارشاد می باشند.

مولی محمّد شفیع گیلانی

[فاضل جامع محقّق] از اذکیای علما، و در اواسط حکمت نادره آفاق بود، (۲) از معاشرین و مصاحبین شیخ محمّد علی حزین در اصفهان بوده است.

۱- رجال اصفهان: ۹۲.

۲- تاریخ حزین: ۲۲۶.

قبل از فتنه افغان در اصفهان وفات یافته است. (۱)

شقاقی

مهدی بیک. شاعر ادیب، (۲) در سال ۱۲۱۴ وفات یافته، قبرش در حرم امام زاده درب امام در پشت ضریح قرار دارد، و آقا محمّد طلعت (شاعر اصفهانی) در مادّه تاریخ وفات او گوید:

کرد طلعت رقم به تاریخش *** ثانی انوری شد از دنیا

از آثارش غیر از دیوان اشعار، مثنوی لیلی و مجنون است که به طریق هزل سروده،و گویند شاعری هتّاک و هجوگو بوده است.

استاد شمس الدین کاشی تراش

از هنرمندان قرن دهم هجری در اصفهان است؛ از آثارش (۳) تزیینات ایوان جبهه جنوبی مسجد جامع اصفهان است که در زمان شاه طهماسبا اوّل صفوی انجام گردیده است.

۱- حزین می نویسد: مولانای فاضل ملاّ محمّد شفیع گیلانی به اصفهان آمد. شیخ الاسلام بود و هم آنجا رحلت کرد. تاریخ حزین: ۲۳۷. به نوشته علاّمه قزوینی وی در رشت و شیراز شیخ الاسلام بوده است. ر.ک: تتمیم امل الآمل: ۱۸۴. وی برادر ملاّ محمّد رفیع بن فرج گیلانی است.

۲- رجال اصفهان: ۲۱۶، ریحانه الادب ۳:۲۲۸، مکارم الآثار: ۵۳۸.

۳- کارنامه بزرگان ایران: ۱۸۷.

مولی شمسا گیلانی

عالم فاضل محقّق. وی مؤلف فصول الاصول، حواشی بر معالم الاصول است. در ریاض لعلماء نامی از او مذکور است. (۱)

وی از جمله سی و چند نفر عالم و دانشمندی هستند که در مجموعه میرزا محمّد مقیم کتابدار شاه عباس مطالبی نوشته اند. (۲)

ملّا شمس الدین محمّد گیلانی

خلف ارجمند ملّا محمّد سعید گیلانی اصفهانی.

عالم فاضل، و جامع فضایل نفسانی بوده، در اصفهان متولد شده، پس از تحصیل علوم، ذوق سلوک و ر یاضات بر او غالب گشته، و ترک علوم گفته، و دست ارادت به حاج عبدالقادر عاشق آبادی اصفهانی داده، در بحبوحه جوانی در اصفهان در زمان پدر، مرحوم و مدفون گردید. (۳)

از معاشرین و دوستان حزین مؤلف تذکره است.

پدرش نیز از علمای معروف زمان خود بوده، و پس از فوت پسر به

۱- اعیان الشیعه ۱۲۷:۳۶.

۲- مرحوم استاد محمّد تقی دانش پژوه در مقاله نگارش های شمسای گیلانی می نویسد: شمس الدین محمّد گیلانی از فیلسوفان نامور و پر کار سده یازدهم است که دانشمندان او را کمتر می شناسند، با این که او از همتای خود صدرای شیرازای، هم در تألیف، و هم در نشر آراء فلسفی دستس کمی ندارد. هر دو شاگرد میر سیّد محمّد باقر داماد استر آبادی بوده، و با یکدیگر نامه نگاری داشته اند. استاد دانش پژوه در مقاله خود ۵۰ اثر شمسای گیلانی را شناسانده اند.

۳- تاریخ حزین: ۱۶۱- تذکره حزین: ۲۱۱.

چند سال وفات یافته، در اصفهان مدفون گردیده است. (۱)

(حاج عبدالقادر عاشق آبادی)

(عاشق آباد از دهات برخوار اصفهان است) عارف کامل، از مشایخ صوفیّه بوده، و عده ای کثیر مرید داشته. در سال ۱۱۱۸ وفات یافته، قبرش در تخت فولاد در کنار جادّه پشت تکیه بروجردی قرار داشت و قبری بلند بسته بود. در این اواخر جهت توسیع جادّه، قبر خراب شد و استخوان های او را کمی پایین تر، و محاذی بقعه آقا محمّد بید آبادی دفن کردند.

ملاّ شمس الدین بحرانی

معروف به ملاّ شمسی. عالم و فاضل بوده، و جهت تحصیل معاش

۱- در تتمیم امل الآمل آمده: مولانا محمّد سعید الرودسری. کان فاضلاً نبیلاً، و عالماً جلیلاً، و حکیماً ماهراً، و فقیهاً باهراً، و بالجمله، کان عظیم الشأن، رفیع المکان، نیّر البرهان، فخر الزمان. و هو من اجلّاء تلامذه اعظم الأفاضل، و أفخم الأماثل، مولانا محمّد باقر صاحب «ذخیره المعاد». از آثار معروف وی رساله در ردّ وحدت موجود است که دوست وی علاّمه فاضل سراب حاشیه ای بر آن نگاشته است. ر.ک: تتمیم امل الآمل: ۱۷۳-۱۷۲. وی فرزند مولی عطاء الله رودسری است که در ریاض العلماء درباره او می نویسد: والد المولی محمّد سعید المعاصر، کان فاضلاً عالماً متکلّماً حکیماً، و کان اوّلاً زیدیّاً ثمّ استبصر و صار امامیّاً. و قد قرأ علی جماعه من فضلاء عصره، منهم: القاضی معزّ الدین محمّد قاضی اصفهان، و علی السید الامیر ابی القاسم الفندرسکی، و المولی حسن علی بن المولی عبدالله التستری و امثالهم. و له من المؤلفات... ر.ک: ریاض العلماء ۳:۳۱۸، ۳۱۷.

علاوه بر تحصیل علم، تجارت نیز می نموده. از بحرین به ایران آمده، در قمیشه ساکن شده، و هم در آنجا وفات یافته، (۱) در امام زاده شاه سیّد علی اکبر نزدیک قمیشه مدفون گردید. (۲)

شوکت

نامش محمّد قاسم فرزند سلیمان خان اعتضاد الدوله، بانی مدرسه سلیمان خان در مشهد مقدّس می باشد. (۳)

شاعر و ادیب بوده و «شوکت» تخلّص می نموده. مدّتی حکومت قمیشه اصفهان را داشته، و هم در آنجا وفات یافته [و مدفون شده] است.

شوکت بخارایی

محمّد اسحاق، ادیب شاعر. پدرش صرّاف بوده، (۴) و خود یک چندی به این شغل مشغول بوده، رنجیده از بخارا به خراسان و سپس به اصفهان آمده، در زاویه علی بن سهل مقیم شده، به عبادت و ریاضت و انزوا و قناعت گذرانیده، مدت سی و چهار سال به یک لباس قناعت کرده، در ۱۱۰۷ فوت شده، در همانجا مدفون گردید.

۱- رجال اصفهان: ۱۶۵.

۲- به نوشته آیه الله مرعشی نجفی: مرحوم آیه الله آخوند ملّا محمّد حسین قمشه ای بزرگ از معمّرین و اجلّاء علمای ساکن نجف اشرف از اعقاب ایشان بوده اند. رجال اصفهان: ۱۶۶.

۳- رجال اصفهان: ۲۷.

۴- تذکره حزین: ۱۶۲- تذکره حسینی: ۱۸۴ - سرو آزاد: ۱۲۰؛ و غیره.

سیّد شهاب الدین نحوی

سید محمّد تقی معروف به شهاب الدین فرزند علّامه فقیه سید محمّد حسن. عالم فاضل زاهد. در شب غرّه ماه رجب سال ۱۲۶۳ متولد، و در نیمه شب چهارشنبه غرّه رجب سال ۱۳۴۰ وفات یافته، در تخت فولاد جنب پدر خویش مدفون گردید.

مقدّمات و سطوح را نزد برادر خود: حاج سید مهدی نحوی، و برادر دیگرش: سید محمّد (که در جوانی به سال ۱۲۷۵ وفات یافته است) فرا گرفته؛ سپس جهت تکمیل در محضر مرحومین حجّتین: ملاّ حسین علی تویسرکانی، و آقا میر سید محمّد شهشهانی حاضر شده، سال ها از محضر آنان مستفیذ گشته، ضمناً به درس آخوند ملاّ عبدالجواد خراسانی حکیم، و میرزا محمّد علی قاینی حاضر شد؛ سپس به مجلس حاج سید اسدالله بید آبادی اختصاص یافته، و از خواص اصحاب ایشان گردید؛ ضمناً مدتی نیز از درس مرحوم میر محمّد صادق کتابفروش استفاده برده، و مدت دو سال به درس حاج شیخ محمّد باقر مسجد شاهی حاضر شده، تا در اغلب علوم از ریاضی و طبیعی و حکمت و فقه و اصول و ادب تبحّری یافت.

سپس تا آخر عمر به خدمت خلق، و عبادت خالق پرداخته، مورد احترام خاصّ و عام قرار گرفته، در نزد عموم طبقات، محترم و مقبول القول بود.

از آثارش کتابی است جنگ مانند، در دو قسمت: ۱- در فواید متفرّقه، از نظم و نثر عربی و فارسی و فقه و حدیث و تفسیر.

۲- مجموعه ای از مراسلات استادش حاج سیّد اسدالله بید آبادی که به علما و غیره نوشته، و این قسمت شایسته کمال توجّه می باشد.

ص: ۷۰۵

نام برده پدر مؤلف کتاب حاضر می باشد.

شیخ الشریعه اصفهانی

مرحوم حاج میرزا فتح الله نمازی شیرازی معروف به شریعت اصفهانی فرزند محمّد جواد.

علاّمه فقیه، و مجتهد اصولی، از کابر مجتهدین و مراجع تقلید شیعه، جامع معقول و منقول، حکیم فیلسوف، و فقیه رجالی مفسّر.

در ۱۲ ربیع الثانی ۲۶۶ متولد، و در شب ۸ ربیع الثانی ۱۳۳۹ در نجف وفات یافته، در یکی از حجرات صحن مطهّر مدفون گردید.

عمده تحصیلات مشارالیه در اصفهان خدمت جمعی کثیر از فضلای این سامان بوده (۱) و سال ها در نجف اشرف محضرش مجمع علما و اهل تحقیق بوده.

کتب زیادی تألیف نموده، از آن جمله است:

۱- ابانه المختار، در ارث زن ۲- اصاله الصحّه ۳- افاضه القدیر فی حلّ العصیر [مطبوع] ۴- اناره الحالک، در قرائت ملک و مالک ۵- حاشیه بر فصول ۶- قاعده صدور در حکمت (الواحد البسیط لا یصدر عنه الاّ الواحد) ۷- قاعده لا ضرر [مطبوع] ۸- قاعده طهارت ۹- القول الصراح، در احوال صحاح ستّه [مطبوع] ۱۰- تعلیقات کثیره بر کتب رجال ۱۱- رساله در علم باری تعالی ۱۲- ردّ بر هدایه ۱۳- زاد المتّقین ۱۴- صیانه

۱- برخی از اساتید ایشان در اصفهان عبارتند از: ملاّ حیدرعلی صبّاغ، ملاّ محمّد صادق پیکانی، عبدالجواد حکیم خراسانی، ملاّ محمّد تقی هروی، و شیخ محمّد باقر نجفی.

الابانه [مطبوع]؛ و غیره.

فرزندش: مرحوم آقا میرزا مهدی، عالم و فاضل بوده، و در جوانی در حیات پدر به سال ۱۳۱۸ وفات یافته.

وی مؤلف کتابی است به نام: «إعلام الأعلام بمولد سیّد الانام» از تقریرات پدر خود، و در آن قول ۱۲ ربیع الاوّل را انتخاب نموده است.

شیرویه اصفهانی

نام او: شیخ ابو جعفر غلام نفطویه است. (۱)

در ریحانه گوید: برزویه (به فتح اول و سوم و چهارم) نامش احمد بن یعقوب بن یوسف نحوی ابو جعفر، در سال ۳۵۴ فوت شده است.

«غلام» در اصطلاح علمای رجال و درایه به معنی شاگرد و تربیت شده است.

صائب تبریزی اصفهانی

میرزا محمّد علی بن عبدالرحیم اصفهانی. شاعر و ادیب و فاضل معروف. (۲) شرح حالش معروف تر از آن است که احتیاج به شرح و بیان داشته باشد، و در تمام کتب ادبی و رجالی که بعد از وی تألیف شده نامش به احترام ذکر شده، و شرح حال او به طور اجمال و یا تفصیل مذکور است.

۱- اعیان الشیعه ۷۱۵:۶ و ریحانه الادب ۲۴۶:۱.

۲- ریحانه الادب ۳۴۱:۳ و مواضع مختلفه الذریعه و غیره.

خلاصه آن که در ۱۰۱۶ در محلّه عباس آباد اصفهان متولد گردیده، و چون پدرش تبریزی بوده آنها را تبارزه (تبریزیان) می گفته اند.

گویند: نسب او به شمس تبریزی می رسد. (۱)

در سال ۱۰۳۴ به قصد هندوستان از اصفهان مهاجرت کرده، به هرات و کابل رفته، در ۱۰۳۹ وارد دکن شده، و از آنجا به برهان پور رفته، و در دربار شاه جهان شهرت و اقتدار یافته، به لقب مستعد خان، و منصب ملك الکلامی مفتخر شده، در ۱۰۴۲ به قصد زیارت پدر به ایران مراجعت نموده، مدتی در تبریز و قم و قزوین و اردبیل و یزد ساکن بوده، سرانجام به اصفهان آمده و مورد عنایت شاه عباس ثانی واقع شده و منصب ملك الشعرایی یافته.

در اصفهان خانه او مجمع ارباب ادب، و مرکز شعرا و ادبا بوده، در کمال صفا و گرمی از آنان پذیرایی می نموده، و در حقیقت، انجمن ادبی شعرا بوده، که هر یک از آنان اشعار خود را جهت اصلاح بر او می خوانده اند، و او آنها را اصلاح می نموده.

سرانجام در ۱۰۸۱ در اصفهان وفات یافته، در باغ مسکونی خود در کنار مادی نیاصرم در انتهای محله عباس آباد به خاك رفته است.

قبر او تا این اواخر غیر معلوم بود، لکن در چند سال قبل، ظاهر شده، و اداره انجمن آثار ملی جهت او مقبره ای زیبا بنا کرد، و فعلاً روزهای جمعه انجمن ادبی شعرا به نام او و در کنار قبر او برقرار است.

۱- مجلّه مهر سال ۸ شماره ۴ دکتر مهدی مجتهدی.

دیوانش در حدود بیست هزار بیت، و هر قسمتی به نامی معروف است، از آن جمله است: ۱- آرایش نگار ۲- قندهار نامه ۳- محمود و ایاز ۴- مرآت الجمال ۵- میخانه ۶- واجب الحفظ * منتخبات اشعار او را مرحوم حیدر علی کمالی انتخاب نموده و به طبع رسانیده * منتخابات دیگری از او شهید نورانی انتخاب نموده ۷- بیاض اشعار، یا سفینه صائب، که در آن منتخب اشعار خود او و دیگران است، و قسمتی از آن را مرحوم وحید دستگردی در مجله ارمغان به طبع رسانیده است.

در فهرست مؤلفین (۱:۳۱۰) او را میرزا سید محمد علی می نویسد، و ظاهراً سیادت او اشتباه است، و از آثار مطبوع او: ۱- اشعار زبده ۲- دیوان اشعار ۳- زبده اشعار ۴- گلچین اشعار ۵- منتخب اشعار او را می نویسد.

در تاریخ فوت صائب در کتابها اختلاف است، از ۱۰۷۷ تا ۱۰۸۶ نوشته اند، لکن مطابق تحقیق و یقین، فوت او در ۱۰۸۱ واقع گردیده، چنان که سعیدا اشرف (۱) در مادّه تاریخ فوت او، و عبدالرشید دیلمی خواهر زاده میر عماد قطعه ای گفته، مادّه تاریخ این است:

روی با من کرد و گفت اشرف بگو تاریخ آن *** چون تو را بودند ایشان اوستاد و پیشوا

گفتم از ارشاد پیر عقل در تاریخ آن *** بود با هم مردن آقا رشید و صائبان

ص: ۷۰۹

۱- تذکره خوشنویسان: ۹۷.

در مقبره صائب چندین قبر دیگر از خاندان اوست، بدین شرح:

۱- میرزا ابوالقاسم فرزند صائب، فوت ۱۳ ذیقعده الحرام ۱۱۴۰.

۲- میرزا محمّد محسن (محمّد محسنا) فرزند صائب، فوت ۷ محرّم الحرام ۱۱۴۹.

۳- میرزا محمّد علی بن محمّد رحیم صائب

فوت یکشنبه ۸ جمادی الثانیه ۱۱۴۱، فاضل و عالم و ادیب بوده، و در الذریعه (۱۲۱:۱۳) فرماید: سیّد صدرالدین محمّد بن محمّد باقر رضوی قمی همدانی متوفّی حدود سال ۱۱۶۰ کتاب «شرح باب حادی عشر» را بنا به خواهش او کامل نموده است.

ماده تاریخ فوت او که بر سنگ قبرش نوشته شده است این است:

سال تاریخ او خرد گفتا *** کرد منزل بهشت جاویدان

(مرحوم حیدر علی کمالی)

فرزند حاج محمّد مهدی، در شوّال ۱۲۸۸ متولد، و در ذی حجّیه ۱۳۶۵ در طهران وفات یافت.

شاعر و ادیب و نویسنده ماهر بوده، کتب چندی تألیف نموده که از آن جمله است: ۱- دیوان اشعار ۲- لازیکا ۳- مظالم ترکان خاتون ۴- منتخبات اشعار صائب؛ و غیره. (۱)

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۳۸۸ - سخنوران نامی معاصر: ۱۹۷.

صائبا

از اهالی کاشان، و متولد در آن سامان بوده. (۱) در اصفهان سکونت داشته، و در این شهر وفات یافته. از شعرا و ادبای عهد سلاطین صفویّه است. از اشعار اوست:

از سینه و دل ما نشنید کس صدایی *** مردیم از جدایی ای سنگدل کجایی

صابر اصفهانی

مردی خیّر و ستوده خصال بوده، در عهد جهانگیر شاه در هند، واقعه نویس بوده، و در ۱۰۲۹ استخوان های «عرض» شاعر معروف را از هند به نجف برده، (۲) و تا سال ۱۰۶۱ زنده بوده است.

صبوح

محمّد علی بن محمّد شفیع اصفهانی. از خطّاطین و خوش نویسان قرن دوازدهم هجری در اصفهان بوده، که علاوه بر نویسندگی، شاعر و ادیب بوده، و در مدرسه کاسه گران ساکن، و روزگار به نوشتن کتب ادعیه و قرآن می گذرانیده. کتاب «ریاض رضوان» از تألیفات امیر عبدالباقی خاتون آبادی را به خطّ زیبای خود نوشته، و در حواشی آن گاهی اشعاری دارد. نسخه این کتاب در نزد نگارنده موجود است که در سال ۱۱۸۴ نوشته شده است.

ص: ۷۱۱

۱- مردان بزرگ کاشان: ۵۲ - تذکره حزین: ۱۲۰.

۲- خزانه عامره: ۳۱۹.

حاج صادق تخت فولادی

عارف زاهد، از عبّاد و زهّاد اصفهان بوده، و در تخت فولاد در تکیه مادر شاهزاده ساکن، و به عبادت مشغول بوده، و مردم را نسبت به او اعتقاد بسیار و نیکو بوده، (۱) با وجودی که عامی و بی سواد بوده، در اثر ریاضت و تقوا دارای صفای باطن شده، و دعای او را اثر خاص بوده است. (۲)

در ذی قعده سال ۱۲۹۰ وفات یافته، در صحن تکیه مزبور به خاک رفته است.

میر محمّد صادق حسینی خاتون آبادی

از علما و دانشمندان، در ۱۱۴۰ وفات یافته، (۳) قبرش در تکیه خاتون آبادی ها است.

* میر محمّد صادق خاتون آبادی، عالم فاضل، در ۲۲ ربیع الاوّل سال ۱۲۸۳ وفات یافته، قبرش مقابل تکیه مادر شاهزاده در تخت فولاد

ص: ۷۱۲

۱- رجال اصفهان: ۷۷.

۲- به نوشته استاد همائی: وی در طریقت از مشایخ سلسله چشتیه، جانشین رستم بیک (مدفون در مقبره شاه علی اکبر قمیشه) بوده، و جمعی از صلحا و ارباب کرامات از جمله میرزا حسن تخت فولادی و مرحوم حاج شیخ حسن علی اصفهانی ساکن مشهد که خرق عادات و کراماتش به تواتر رسیده است جزو مریدان و تربیت یافتگان وی بودند. ر.ک: رجال اصفهالنک ۱۲۱-۱۲۰. برای اطلاع بیشتر از حالات این مرد وارسته و استادش مرحوم بابا رستم رجوع شود به: نشان از بی نشانها ۱:۴۳-۳۵.

۳- رجال اصفهان: ۲۱۷.

اصفهان است. (۱)

آخوند ملاّ محمّد صادق کرباسی اصفهانی

سال ها در همدان ساکن بوده، از علمای معروف، و از مجازین از محمّد تقی مجلسی (۲) است، و تا سال ۱۰۶۰ حیات داشته، پس از این تاری وفات یافته، در تخت فولاد مدفون شده.

میر محمّد صادق موسوی

از علمای اخیار، و فضلای ابرار بوده، و در سال ۱۲۰۳ وفات یافته، در تکیه خاتون آبادی ها (۳) مدفون شده است. (۴)

حاج ملاّ محمّد صادق یزدی

عالم فاضل محقق. در یزد متولد شده، و در اواخر عمر به اصـفهان مهاجرت کرده، در سال ۱۲۶۵ در اصفهان وفات یافته، جنب فاضلان مدفون گردید. (۵)

۱- وی میر محمّـد تقی بن میر محمّد صادق خاتون آبادی متوفای ۱۲۳۸ ق است که قبلاً ذکر شد و نام و سال وفاتش در اینجا تحریف شده.

۲- رجال اصفهان: ۲۱۷.

۳- رجال اصفهان: ۲۱۸.

۴- مرحوم مؤلف وی را محمّـد صادق بن سـید ابوالقاسم خواجوئی بن محمّد باقر بن محمّد صادق بن ابوالقاسم بن محمّد باقر موسوی دانسته و نسب نیای خود سید محمّد تقی مستجاب الدعوه را به او می رساند.

۵- بر لوح مزار او تنها حاجی ملا محمّد صادق رحمه الله آمده و نسبت یزدی و توضـیحات دیگر متن، بر پایه اعتماد به نوشـته صـاحب «الرحله» است که برای ان نیز مسـتند ذکر نشـده و ظـاهراً نـادرست است. مرحوم مؤلف این عالم جلیل را مجـدداً ذیل عنوان ملاّ محمّد ذکر کرده که با صاحب عنوان متّحد است.

سیّد محمّد صادق نامی

از سادات موسوی معروف به حکیم سلمانی بوده، و برادر زاده میرزا رحیم حکیم باشی، و معروف به میرزا صادق خان منشی می باشد. (۱) ادیب و شاعر و مورّخ و نویسنده است. کتب زیر از اوست:

۱- خسرو و شیرین ۲- لیلی و مجنون ۳- وامق و عذرا ۴- یوسف و زلیخا، که آنها را به تتّبع خمسه نظامی سروده ۵- درج گهر ۶- ساقی نامه ۷- دیوان اشعار ۸- تاریخ گیتی گشا، در تاریخ زندیّه که به طبع رسیده ۹- منشآت، که مولی عبدالکریم کرمانی انتخاب نموده است.

نامی در سال ۱۲۰۴ وفات یافته است.

سیّد صادق اصفهانی

از علمای صالحین بوده، از کربلا به هندوستان مهاجرت نموده، مورد قبول عموم گردیده، و مرجعیّت یافته، سپس به کربلا مراجعت نموده، و در آنجا حدود سال ۱۳۱۰ فوت شده است. (۲)

فرزندانش عموماً اهل فضل و کمال بوده اند.

* شیخ محمّد صادق تنکابنی اصفهانی. از علمای مشهور اصفهان، و از شاگردان شیخ انصاری بوده، و شیخ الشریعه اصفهانی در اصفهان

۱- مکارم الآثار ۱:۱۷۶ - الکرام البرره: ۶۲۸.

۲- نقباء البشر: ۸۵۱.

خدمت او تلمّذ نموده، (۱) حدود سال ۱۲۹۰ وفات یافته است. (۲)

ملّا محمّد صادق پیکانی

فرزند ملّا احمد، از افاضل شاگردان شیخ انصاری بوده، و پس (۳) از وصول به مقام اجتهاد به اصفهان مراجعت نموده، به تدریس و تألیف اشتغال جسته، امید ترقیات زیادی درباره او می رفته، لکن در جوانی وفات یافته، در ایوانچه بیرون بقعه تکیه آقا حسین خوانساری مدفون شد.

سیّد محمّد صادق صدیق الاطبّاء لقمانی

فرزند سید محمّد باقر بن محمّد صادق موسوی.

در ربیع الاوّل ۱۲۹۶ متولد، و در پنجم جمادی الاولی سال ۱۳۷۴ وفات یافته، در اطاق تکیه کازرونی مدفون گردید.

طبّ جدید و قدیم را نزد اساتید فن آموخته، طبیبی حاذق به شمار می رفت. سال ها به معالجه بیماران پرداخته، در رشته عرفان وارد شده، از سلسله نعمت اللهیّه گنابادی به شمار می رفت. صوفی صافی ضمیر و متعصّب بود. از آثارش رساله ای در وبا به طبع رسیده است.

ماده تاریخ وفاتش را ادیب گرانمایه میرزا حسن بهنیا گوید:

۱- الکرام البرره: ۶۲۹.

۲- وی ملّا محمّد صادق پیکانی مذکور در متن است، و در نقل الکرام البرره پیکانی به تنکابنی تصحیف شده است.

۳- رجال اصفهان: ۹۳.

به جمع آورد سر جبریل و گفت از بهر تاریخش *** بجنّت کرد مأوی صادق صدّیق لقمانی

مشارالیه برادر زاده سید محمّد اشرف الکتاب معروف به «بقا» می باشد.

سید محمّد صادق حسینی اصفهانی

ابن محمّد باقر، واعظ کامل، مؤلف: ۱- جارح العینین (۱) فی مصائب الحسین (علیه السلام) که آن را در سال ۱۲۲۲ به نام فتح علی شاه تألیف نموده ۲- عین الدموع؛ و غیره می باشد.

ملاّ محمّد صادق مجلسی

فرزند علاّمه ملاّ محمّد باقر صاحب بحار الانوار، عالم فاضل بوده، (۲) و پس از وفات، در بقعه پدر مدفون گردیده است.

حاج میر محمّد صادق مدرّس خاتون آبادی

فرزند حاج میرزا حسین نایب الصدر عالم جلیل، و محقق کامل بی نظیر، از رؤسای علمای اصفهان، و مدرسین بزرگ این شهر محسوب می شود. (۳) در اصفهان مقدّمات علوم را تحصیل نموده، و جهت تکمیل به نجف اشرف مهاجرت کرده، در خدمت جمعی از اساتید بزرگ آنجا همچون: آخوند خراسانی و آقا سید محمد کاظم یزدی تلمّذ فرموده، و

۱- الذریعه ۵:۲۰.

۲- رجال اصفهان: ۱۲۸.

۳- رجال اصفهان: ۱۰۸- نقباء البشر: ۸۶۹.

نسبت به اولی اختصاص کلی یافته، و در تألیف کتاب «کفایه» یار و معین استاد بوده، و برخی از مطّلعین، بعضی از تحقیقات کتاب مزبور را از ایشان می دانند.

پس از مراجعت به اصفهان مرجعیت کلی در تدریس و فتوا یافته، جمعی کثیر از فضلای این شهر از شاگردان ایشان محسوب می شوند.

سرانجام در شب جمعه ۷ جمادی الاولی سال ۱۳۴۸ وفات یافته، در بقعه تکیه سید العراقین مدفون گردید.

جزواتی در فقه و اصول نوشته، و تقریرات فقهی و اصولی اساتید خود را به رشته تحریر در آورده، لکن متأسّفانه به طبع نرسیده است.

میرزا ابوالفضل خاتون آبادی

برادر ایشان: مرحوم حاج میرزا ابوالفضل خاتون آبادی، عالم زاهد مقدس، و فقیه جامع، مدرّس مدرسه ملّا عبدالله، و امام جماعت در آن مدرسه و مسجد ساروتقی در بازار، و مورد وثوق و اعتماد قاطبه اهالی اصفهان بود، و در شب دوشنبه ۱۱ رمضان المبارک ۱۳۸۸ در طهران وفات یافته، جنازه با احترامات لازمه به قم منتقل شده، در آن ارض اقدس مدفون گردید.

مولی محمّد صادق مینا

ابن محمّد صالح اصفهانی در اواسط عهد صفویّه به هندوستان (۱) مهاجرت نموده، فاضل و ادیب و نویسنده و شاعر بوده، کتب چندی در

۱- مصفّی المقال: ۱۹۹، تذکره نصرآبادی: ۶۴، و مواضع مختلفه الذریعه.

رجال و تاریخ نوشته که از آن جمله است: ۱- رجال ۲- شاهد صادق، فارسی کبیر، در انواع علوم ۳- الشمس البازغه، در حکمت، ردّ بر میرداماد در مبحث حدوث دهری ۴- صبح صادق، در رجال، فارسی و بزرگ، در چندین مجلّد ۵- القلائد؛ و غیره.

نصرآبادی گوید که جدّ او بوده، و محمّد صالح در هند در ۱۰۳۷ وفات یافته، و محمّد صادق شاعر و ادیب و متخلص به «مینا» بوده، و در ۱۰۶۱ در هند از دنیا رفته است.

صاحب عنوان در رجال خود، خویشتن را بدین گونه معرفی می کند:

کوچه گرد دیار نادانی *** صادق صالح سپاهانی

در منتظم ناصری در وقایع سال ۸۸ گوید: وفات صدرالدین محمّد طبیب زبیری اصفهانی که نسب آقا محمّد صادق مؤلف کتاب «شاهد صادق» به او می رسد.

در مقدّمه تذکره نصرآبادی وی را صدرالدین علی می نویسد. در هر حال، از صاحب عنوان قبلاً مختصراً نام برده شده است.

میر محمّد صادق بهشتی

ابن میر عبدالباقی بن میر محمّد رضا حسینی.

عالم و زاهد و فاضل بوده، در محلّه لنبان مرجع امور دینی بوده، و در مسجد لنبان امامت می نموده.

در سلخ ربیع الثانی سال ۱۳۰۸ وفات یافته، در قسمت شمالی مسجد مصلی در تخت فولاد مدفون شده.

اسـلام و اعقـابش عموماً اهل علم و صـلاح و فضل و کمال بوده و قبور آنها در همین محل می باشـد. ذیلاً به نام برخی از آنها اشاره می شود:

۱- سید ابراهیم بن میر اسدالله، فوت: ۲۸ صفر ۱۳۱۰.

۲- سید اسدالله بن ابراهیم، فوت: ۱۸ ربیع الاول ۱-۱۳۱۰.

۳- سید اسماعیل، فوت: ۱۴ جمادی الاولی ۱۳۳۸.

۴- سید محمّد باقر بن محمّد حسن، فوت: ۷ رمضان ۱۳۴۷.

۵- سیّد جلال الدین بن میر محمّد صادق، فوت: ۲۲ شعبان ۱۳۶۲.

۶- سید محمّد حسین بن ابراهیم، فوت: شب ۷ رمضان ۱۳۶۶.

۷- سید محمّد حسین بن میر محمّد صادق، فوت: ۲۸ جمادی الثانیه ۱۳۶۸.

۸- سید محمّد رضا بن محمّد هادی، فوت: ۱۱۹۵.

ماده تاریخ وفاتش این است:

رقم زد به تاریخ کلک رفیق *** محمّد رضا باد با جد مدام

۹- سید فخرالدین بن مهدی، فوت: ۲۸ جمادی الثانی ۱۳۳۸.

۱۰- سید فضل الله بن محمّد هاشم، فوت: شنبه ۱۲ محرم ۱۳۸۲.

۱۱- سیّد محمّد بن میر محمّد صادق، فوت: شب ۴ شنبه اول ربیع الثانی ۱۳۸۳.

۱۲- آقا مرتضی بن هاشم، فوت: ۱۷ ربیع الثانی ۱۳۷۶.

۱۳- سید محمّد مهدی بن میر محمّد صادق، فوت: ۲۲ رجب ۱۳۲۲.

۱۴- سید محمّد هاشم، فوت: شنبه ۱۴ رمضان المبارک ۱۳۵۳.

میرزا محمّد صادق امام جمعه

فرزند میرزا محمّد علی بن میرزا جعفر خاتون آبادی.

پس از فوت حاج میرزا هاشم، امام جمعه اصـفهان شده، در اصـفهان متولد، و هم در این شـهر تحصیل نموده، در مسجد جامع امامت می نمود.

در ۳ رمضان المبارک ۱۳۴۸ وفات یافته، در بقعه مجلسـی مدفون گردید. وی آخرین امام جمعه اصـفهان است که بعد از او تا بیست سـال عنوان امـام جمعگی منسوخ بود، تـا در سال ۱۳۶۸ مجـدّداً فرمـان امام جمعگی اصـفهان به نام آقای آقا میر محمّد مهدی [خاتون آبادی] صادر شده و به لقب سلطان العلماء معروف گردید.

میر محمّد صادق کتاب فروش

اشاره

فرزند میر سید محمّد. عالم زاهد متقّی، شاگرد و داماد سیّد حجّه الاسلام شفتی، از جمله فقهای ممتازین بوده، و در نزد علمای این شـهر به علم و عمل و فقاهت شهرت داشته، (۱) در محلّه خواجو سـکونت داشته، و عمر خویش را به تحصیل و تدریس و مطالعه و تألیف گذرانیده. سطوح فقه تدریس می نموده، و عده کثیری در خدمت ایشان تحصیل نموده اند.

کتب و رسائلی در فقه نوشته اند، شرحی بر شرایع دارد.

در حدود ۱۲۱۰ متولد، و در ۵ شنبه ۱۲ شعبان ۱۳۰۴ وفـات یافته، در بقعه ای مخصوص جنب تکیه میرزا رفیعا مـدفون گردید که فعلاً جزو اراضی فرودگاه می باشد.

ص: ۷۲۰

۱- رجال اصفهان: ۶۲.

سید محمّد کتاب فروش

پدرش: مرحوم آقا میر سید محمّد بن سید محمّد علی بن هادی افطسی حسینی نیز عالم و زاهد بوده، و بسیار پیرو معمّر شده، و در اصفهان سطوح فقه تدریس می نموده، پس از فوت در همین بقعه مدفون گردیده است. فرزندانش در اصفهان ساکن، و عموماً اهل فضل و کمال می باشند.

دیگر از معروفین این خاندان: مرحوم میر محمّد حسین کتابفروش فرزند میر علی نقی است که از علما و فضلا بوده، و در ۱۳۴۱ وفات یافته، جنب بقعه نام برده مدفون شده است. (۱)

مولی محمّد صادق اردستانی

حکیم متألّه، و عارف فیلسوف زاهد، فرزند حاج محمّد بن قاسم بن کمال الدین محمّد بن پیر جمال الدین محمّد (معروف به پیر جمالی اردستانی) پدرانش عموماً اهل فضل و کمال، و از جمله عرفا و متصوّفه بوده، و خود صاحب عنوان از اجلّه حکما و فلاسفه قرن دوازدهم هجری در اصفهان است. (۲)

در آتشکده اردستان شرح حال مفصّلی از او نقل نموده، و اقوال عموم نویسندگان را درباره او جمع کرده، و این جامع ترین شرح حال اوست، طالبین مراجعه نمایند.

ص: ۷۲۱

۱- رجال اصفهان: ۲۰۹.

۲- آتشکده اردستان: ۲۹۱:۲، رجال اصفهان: ۲۲، طرایق الحقایق ۱۶۵:۳.

مشارالیه در اصفهان حکمت عالیه تدریس می نموده، و جمعی کثیر از محضر او مستفیذ می گشته اند که از آن جمله است:

۱- مولی حمزه گیلانی ۲- شیخ محمّد علی حزین ۳- محمّد صالح بن سعید خلخالی ۴- آقا محمّد صادق تقرشی؛ و غیره. (۱)

وی در سال ۱۱۳۴ در اصـفهان وفات یافته، و در سـمت جنوب شرقی پل خواجو بر روی سکویی دفن شده، و در موقع تعریض خیابان، به تخت فولاد منتقل شده، جنب آب انبار تکیه کازرونی مدفون گردید.

رسائل زیر از آثار اوست:

۱- رساله جعلیّه صادقیّه ۲- رساله جعلیّه دیگری به نام افادت ملاّ محمّد صادق ۳- رساله در وجود ۴- رساله در تفسیر آیه نور، مختصر * رساله موسوم به تباشیر، در عرفان ۵- حواشی بر شفا ۶- کلید بهشت یا مفتاح الجنان؛ و غیره.

مرحوم ملاّ محمّد صادق را سه فرزند بوده:

۱- حاج محمّد براهیم، که به یزد رفته و در آنجا ساکن شده، و اولادش به پاشنه طلا معروفند.

۲- ملاّ محمّد، که در اردستان ساکن شده، و اولادش در آنجا معروفند.

۳- ملاّ محمّد طاهر، که در اصفهان ساکن بوده.

و فرزندش: ملاّ محمّد صادق، ادیب و شاعر بوده و «روشن» تخلّص

۱- از دیگر شاگردان او مولی عبدالرحیم دماوندی و سیّد قطب الدین تیریزی قابل ذکرند که هر دو از عرفای ذهبیّه می باشند.

می نموده، (۱) و لقب طریقتی او «روشن علی» می باشد. (۲)

در سال ۱۳۰۵ در طهران وفات یافته، جنازه اش به عتبات نقل شده، و دیوان اشعارش به طبع رسیده است.

آخوند ملّا صالح فریدنی

فرزند ملّا ابراهیم. عالم فاضل، و حکیم عارف فقیه زاهد. در ۱۲۴۰ در قریه چادگان فریدن اصفهان متولد شده، مقدّمات علوم را در اصفهان آموخته، سپس سال ها در سبزوار از محضر حاجی ملّا هادی حکیم سبزواری در حکمت استفاده نمود.

به وسیله آقا محمّد کاظم سعادت علی شاه اصفهانی در فقر و سلوک وارد شده، (۳) با حاج ملّا سلطان محمّد گنابادی تجدید عهد نموده، سال ها در موطن خویش منزوی بوده، و به عبادت و ریاضت می گذرانیده.

سرانجام در ۱۳۲۸ در آنجا وفات یافته و مدفون گردید.

ملّا صالح مازندرانی

اشاره

ابوالفضایل حسام الدین محمّد صالح بن احمد بن شمس الدین طبرسی مازندرانی. عالم فاضل محقق مدقّق فقیه جامع، از شاگردان: علاّمه ملّا محمّد تقی مجلسی، و شیخ بهائی، و ملّا عبدالله شوشتری و دیگران

۱- مجمع الفصحاء ۳۲۲:۴، طرایق الحقایق ۷۳:۳.

۲- وی محمّد صادق بن محمّد طاهر بن محمّد صادق بن محمّد طاهر بن ملّا محمّد صادق اردستانی است.

۳- نابغه علم و عرفان.

بوده، و آمنه بیگم دختر استاد را به عقد ازدواج در آورده. (۱)

در شرح حال او گویند: بسیار کم حافظه بوده، به طوری که خانه استاد را گم می کرده است.

کتاب های بسیار با تحقیق نوشته، از آن جمله است:

۱- حاشیه بر شرح لمعه ۲- حاشیه مختصر الاصول عضدی ۳- حاشیه بر معالم ۴- شرح قصیده بُرده ۵- شرح بر اصول کافی، معروف ترین تألیف او [مطبوع] ۶- شرح روضه کافی [مطبوع] ۷- شرح زبده الاصول استاد خود شیخ بهائی ۸- شرح بر من لا یحضر ۹- شرح بر معالم، غیر از حاشیه ۱۰- شرح قصیده دریدیّه؛ و غیره.

صاحب عنوان در سال ۱۰۸۶ در اصفهان وفات یافته، در ایوان بقعه مجلسی مدفون گردید.

زاهد (شاعر اصفهانی) در ماده تاریخ وفاتش گوید:

جست تاریخ وفاتش «زاهد» *** که کی آن ذات مؤیّد شده فوت

هاتفی گفت به تاریخ که آه *** صالح دین محمّد شده فوت

آنچه برخی از مؤلّفین، تاریخ وفات او را در ۱۰۸۰ نوشته اند به علت ناقص بودن ماده تاریخ است.

آخوند ملّا صالح از دختر مجلسی اول چندین پسر و دختر یافت که یکی از دخترها مادر آقا باقر بهبهانی می باشد.

ص: ۷۲۴

۱- رجال اصفهان: ۱۳۰، روضات الجنّات: ۳۳۱، ریحانه الادب ۱۴۶:۵، قصص العلماء: ۲۲۸ و غیره.

پسرانش عبارتند از:

۱- ملاّ- حسن علی ۲- ملاّ محمّد حسین ۳- ملاّ محمّد اشرف ۴- ملا، عبدالباقی ۵- ملاّ نورالدین محمّد ۶- آقا هادی مترجم که اعلم و اکمل و افضل اولاد ملاّ صالح می باشد.

آقا هادی مازندرانی

فاضل جامع، و محقّق کامل بوده، (۱) و کتب و رسائل عدیده تألیف نموده، که از آن جمله است: ۱- ترجمه قرآن مجید، و شأن نزول و نیک و بد استخاره، و به مناسبت این ترجمه، او را آقا هادی مترجم گویند ۲- ترجمه صحیفه کامله سجّادیّه ۳- ترجمه شافیه ۴- ترجمه کافیه ابن حاجب ۵- ترجمه و شرح معالم الاصول ۶- حاشیه عربی بر تفسیر بیضاوی ۷- حاشیه مواریث قواعد الاحکام علاّمه ۸- حدود و دیات، فارسی ۹- شرح بر فروع کافی ۱۰- شرح کافیه ۱۱- شرح تلخیص المفتاح، فارسی ۱۲- شرح شافیه که به نام نوّاب حسین علی خان تألیف شده ۱۳- شرح نظام، به فارسی ۱۴- شرح شمسیّه ۱۵- شرح صحیفه سجّادیّه، به فارسی ۱۶- شرح قواعد علاّمه، و ممکن است همان حاشیه باشد ۱۷- رساله رضاعیّه، که در ۱۱۰۷ تألیف شده ۱۸- رساله رسم الخطّ ۱۹- انوار البلاغه، در معانی بیان [مطبوع] ۲۰- حاشیه فارسی بر تفسیر بیضاوی، ۲۱- العوائد، در کلام؛ و غیره.

ص: ۷۲۵

۱- رجال اصفهان: ۱۳۱، روضات الجنّات، ریحانه الادب: ۱۴۹:۵، قصص العلماء: ۲۳۰.

در سال ۱۱۲۰ وفات یافته، در بقعه مجلسی در کنار ایوانچه مدفون گردید، و بر قبرش صندوق چوبی نصب گردید.

ماده تاریخ وفات او [که میر عبدالعال نجات گفته] این است:

از پی سال رحلتش گفت آه *** هادی و رهنمای ایمان رفت

در قصص العلماء و رجال اصفهان شرحی راجع به سکته کردن و به هوش آمدنش در قبر، و نذر او جهت ترجمه قرآن نوشته، و نظیر این قضیّه را جهت فضل بن حسن طبرسی و ملّا فتح الله کاشانی نیز نوشته اند.

ملّا صالح مازندرانی

فرزند محمّد طاهر. عالم فاضل متّقی، در ۱۰ ربیع الثانی در سال ۱۱۹۰ وفات یافته، در تخت فولاد نزدیک قبر ملّا اسماعیل خواجوئی مدفون گردید.

میر محمّد صالح خاتون آبادی

فرزند میر عبدالواسع. عالم فاضل جلیل القدر و عظیم المنزله.

از سلسله سادات خاتون آبادی، و خودداماد ملّا محمّد باقر مجلسی، و از شاگردان علّامه مجلسی و ملّا میرزای شیروانی بوده، و پس از فوت علّامه مجلسی، شیخ الاسلام اصفهان، و سپس امام جمعه اصفهان گردید، و مقام امام جمعگی اصفهان از آن تاریخ تاکنون در اولاد او باقی است.

و موقعی که فتح علی شاه قاجار مسجد شاه طهران را ساخت یکی از اولاد او را به طهران برده، مقام امام جمعگی آنجا را به او مفوّض داشت،

که تاکنون در اولاد اوست.

کتب زیادی تألیف فرموده، (۱) از آن جمله است: ۱- احوال ملائکه ۲- اسرار الصلاه ۳- اصول العقاید ۴- اسماء علمای سنّی که شیعه شده اند ۵- ایمان و کفر ۶- انوار المشرقه ۷- تفسیر سوره اخلاص ۸- تفسیر سوره فاتحه ۹- تحفه الصالحین ۱۰- تقویم الشرعی ۱۱- تقویم المؤمنین ۱۲- التهلیلیّه، در حکم تهلیل آخر اقامه ۱۳- تکمله مرآه العقول ۱۴- الجامع فی اصول العقائد * جامع العقاید، شاید همان شماره قبل باشد ۱۵- حدائق المقرّبین، در احوال ملائکه و غیره (فهرست مفصّل این کتاب در فهرست کتب خطی کتابخانه های اصفهان به شماره ۲۵ مذکور است) ۱۶- ذریعه النجاح، در اعمال سال ۱۷- رساله در عصمت ائمّه (علیهم السلام) ۱۸- رساله در ثبوت هلال در اول رمضان و شوّال * رساله در حکم رؤیت هلال قبل از ظهر ۱۹- رساله در اختلاجات ۲۰- روادع النفوس، در اخلاق ۲۱- شرح بر من لا یحضر ۲۲- شرح استبصار ۲۳- شرح حدیث «الهلال اذا طلب فی الشرق» از تهذیب شیخ ۲۴- منهج الشیعه ۲۵- خلف الوعد از مسائل فرعیّه؛ و غیره.

فوت صاحب عنوان را در ماه صفر سال ۱۱۱۶ [یا ۱۱۲۶] نوشته اند، و قبرش در نجف در ایوان علما می باشد.

ملاّ محمّد صالح مازندرانی جویباره ای

اشاره

فرزند ملاّ محسن بن ملاّ عبدالفتاح. از اکابر علما، و از فقهای بزرگ معدود بوده، در کربلا و نجف به درس شریف العلماء؛ و شیخ موسی، و

ص: ۷۲۷

۱- مواضع مختلفه الذریعه، روضات الجنات: ۱۹۸، ریحانه الادب: ۱۰۲:۲.

شیخ علی (پسران شیخ جعفر کاشف الغطاء) حاضر شده، سپس به اصفهان مراجعت نموده، و مورد توجه واقع شده، و مرجعیت کلی یافته، به دامادی سید صدرالدین عاملی استاد خود مفتخر گردیده. (۱)

در غرّه محرّم سال ۱۲۸۵ به سنّ متجاوز از هشتاد سال وفات یافته، در بقعه تکیه مادر شاهزاده مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- اصول الفقه ۲- کواشف الحجب، در اصول فقه؛ و غیره.

وی را دو فرزند دانشمند از دختر سید صدرالدین عاملی (زهرا بیگم) حاصل گردید:

۱- شیخ محمّد حسین جویباره ای

عالم فاضل محقق بوده، در اصفهان و نجف تحصیل کرده، در مسجد شیره پزها به جای پدر امامت می نموده، و در اصفهان وفات یافته، در تکیه فاضل سراب مدفون گردید.

فرزندش: مرحوم حاج شیخ محمّد رضا صالحی.

عالم و فاضل و زاهد بوده، و در استخاره از قرآن شهرت داشت، و الحق تفألات او اغلب صحیح و درست بود.

در شب غرّه رجب ۱۳۸۶ به سنّ متجاوز از ۹۵ سالگی وفات یافته، در جنب پدر مدفون گردید.

۱- رجال اصفهان: ۷۴ - الکرام البرره: ۶۵۱.

۲- حاج میرزا مهدی جویباره ای

عـالم و فاضل، و مرجع مرافعات در اصـفهان بوده. در دوّم شوّال ۱۲۶۱ متولد، و در صـبح شنبه ۲۰ ذی حجّه سال ۱۳۲۵ وفات یافته، در تکیه فاضل سراب مدفون گردید.

فایده: مرحوم آقا سید صدرالدین عاملی از زوجه خود که دختر شیخ جعفر نجفی بود سه دختر داشته که به زوجیّت: حاج شیخ محمّد باقر مسجد شاهی، و آقا میرزا محمّد هاشم چهارسوقی، و ملاّ صالح جویباره ای در آمده اند.

سید صدرالدین صدر

سید محمدعلی، ابوالرضا، صدرالدین، فرزند علاّمه حاج سید اسماعیل صدر. علاّمه فقیه، از مراجع بزرگ تقلید شیعه.

شرح حـال ایشـان در عمـوم کتب رجـال معاصـر مضـبوط است، (۱) خلاـصه آن کـه در مـاه رجـب ۱۲۹۹ در کـاظمین متولد گردیده، و در شب شنبه ۱۹ ربیع الثانی ۱۳۷۳ در قم وفات یافته، در مسجد بالا سر مدفون گردیده.

در خـدمت پدر و آخوند خراسانی و آقا ضـیاء الدین عراقی تلمّذ نموده، و سال ها در مشـهد مقدس مجاور بوده، و پس از آن که مرحوم حـاج شـیخ عبـدالکریم حائری یزدی همّت به تأسـیس حوزه علمیه قم نمود، از ایشان اسـتمداد کرده، مشارالیه به قم مهاجرت نمود، و یکی از بنیان گزاران حوزه مقدّسه علمیّه به شمار می رود، و به خصوص زحمات

۱- آثار الحجه: ۲۰۱:۱، ریحانه الادب ۴۲۷:۳، نقباء البشر: ۹۴۳ و غیره.

و فداکاری های ایشان پس از فوت علّامه حائری در ابقای حوزه، موضوعی است که هرگز فراموش نخواهد شد.

وی داماد علّامه فقیه مرحوم حاج آقا حسین قمی می باشد.

کتب زیر از تألیفات ایشان است:

۱- تاریخ اسلام، مختصر در ۵ مجلّد، مطبوع ۲- حاشیه بر کفایه ۳- حاشیه انیس المقلّدین ۴- حاشیه بر وسیله النجاه، مطبوع ۵- حاشیه بر عروه الوثقی ۶- [رساله] حقوق، مطبوع ۷- خلاصه الفصول، در دو جلد، مطبوع ۸- دیوان اشعار عربی و فارسی ۹- رساله در حکم آب غساله ۱۰- رساله در تقیّه ۱۱- رساله در حج ۱۲- رساله در امر به معروف و نهی از منکر ۱۳- رساله در نکاح ۱۴- رساله در حقوق زن ۱۵- رساله در اصول دین ۱۶- رساله در اثبات عدم تحریف کتاب ۱۷- رساله در صوم ۱۸- رساله در ردّ شبهات وهّابیّه ۱۹- سفینه النجاه، فقه فارسی ۲۰- لواء حمد، در اخبار خاصّه و عامّه، در ۱۲ مجلد ۲۱- مدینه العلم، مجموعه اخبار اهل بیت عصمت (علیهم السلام) در ۶ مجلّد ۲۲- منظومه در حج ۲۳- منظومه در صوم ۲۴- المهدی، درباره حضرت مهدی موعود (علیه السلام) که دو مرتبه به فارسی ترجمه شده است: اول: به وسیله دانشمند محترم محمّد جواد نجفی، و دیگری: به وسیله عالم بزرگوار حاج شیخ مهدی فقیه ایمانی، هر دو به طبع رسیده است.

غیر از آثار علمی و قلمی ایشان تعمیر قسمتی از مسجد امام حسن (علیه السلام) در قم، و تأسیس حجرات فوقانی مدرسه دارالشفاء، و تعمیر مدارس فیضیّه و خان در قم، و تأسیس برق مسجد گوهر شاد در مرتبه اول، از آثار خیریّه و باقیات الصالحات ایشان است.

ص: ۷۳۰

در تعمیرات مرقد مطهر حضرت رضا (علیه السلام) ایشان خود بنفسه عملگی می نموده و خشت و گل می کشیدند. در قم نیز آثار خیریّه دیگری دارند.

برای اطلاع بیشتر از شرح حال ایشان به مدارک نامبرده مراجعه شود.

شرح حال پدر و جدّشان در صفحات بعد ذکر شده است.

حاج آقا سیّد صدرالدین کوپائی هاطلی

فرزند سید حسن بن سید جعفر حسینی.

عالم زاهد فقیه حکیم مفسّر زاهد، در شب اربعین سال ۱۳۰۱ در قریه کوپا از بلوک کوهپایه اصفهان متولد گردیده، در اصفهان و نجف نزد علمای معروف تحصیل نموده، خصوصاً در اصفهان از محضر آخوند کاشی و جهانگیر خان قشقائی، و در نجف از: شیخ الشریعه اصفهانی، و شیخ ابراهیم اردبیلی، و شیخ احمد شانه ساز شیرازی، و شیخ عبدالصمد سبزواری، و آقا سید محمّد فیروز آبادی، و آقا سید محمّد کاظم یزدی، و آخوند خراسانی استفاده برده، قبل از فوت استاد به اصفهان مراجعت نموده، (۱) و به آقایان مسجد شاهی اختصاص یافت.

مردی وارسته، و جامع جمیع ملکات و فضایل انسانی بود، و الحق ملکی بود به صورت بشر. در عین فقر و تهیدستی نسبت به متموّلین و اغنیا بی اعتنا، فقط متوجّه حضرت باری تعالی بود.

در مدرسه صدر حکمت و فلسفه تدریس می نمود، و در محافل خصوصی تفسیر می گفت.

۱- الذریعه ۱۸۶:۱۴، علوم و عقاید: ۲۶.

در شب شنبه پنجم جمادی الاولی سال ۱۳۷۲ به عارضه سکته وفات یافته، در بقعه تکیه در کوشکی مدفون گردید.

و قابل توجه آن که روز قبل، در مجلس ختم علاّمه فقیه مرحوم آقا سید محمّد [حجّت] کوه کمری در مدرسه صدر، در حضور جمعی فرمود: فردا نوبت من است، و به همان کیفیت فردا وفات یافته، در همان محل، مجلس ختم جهت او گرفتند. (۱)

از آثارش: کتاب شروق الحکمه است، در حلّ معضلات اسفار و منظومه، که آن را در دوره اشتغال خود در نجف مرقوم داشته، و کتاب بزرگی است؛ دیگر: شرح مطالب کفایه است.

پدرش از فضلای اصفهان بوده، و قبل از ۱۳۲۳ فوت شده است.

صعلوکی

ابوالطیب سهل بن محمّد صعلوکی فقیه اصفهانی، ساکن نیشابور. پیشوای فقهای زمان خود بوده، فقیه و ادیب و متکلم. گویند: در مجلس درس او بیشتر از پانصد دوات و قلم به کار می رفته.

در محرّم ۳۸۷ در نیشابور وفات یافته. (۲)

۱- سید جلیل حجّه الاسلام حاج سید محمّد تقی مدنی نیز می فرمود که در تشییع جنازه مرحوم ملّا اسدالله فهامی با مرحوم حاج آقا صدر حرکت می کردیم و ایشان به من فرمود: آقای مدنی فردا نوبت من است. و فردای آن روز ایشان به رحمت الهی پیوست.

۲- روضات الجنّات: ۳۲۵، ریحانه الادب: ۳:۴۴۵.

پدرش: ابو سهل محمّد بن سليمان بن هرون بن موسى عجلى، از اكابر علما و فقهاى شافعى، فقيه مفسّر محدّث اديب نحوى، در ۳۶۹ در سن ۷۳ سالگى در نيشابور وفات يافته، و به خاك رفت.

آقا شيخ صفر على همدانى

اشاره

ابن شيخ غلام على، عالم فاضل معمّر، از شاگردان حاج شيخ محمّد باقر مسجد شاهى و آقا ميرزا محمّد باقر چهار سوقى، و مجاز از ايشان است.

در همدان متولد گرديده، و جهت كسب علم به اصفهان مهاجرت نموده، خدمت اساتيد اين شهر تحصيل نموده، در محله دردشت ساكن، و در مسجد كوچه باغ دردشت امامت مى نمود. در سال ۱۳۵۰ به سن متجاوز از نود سال وفات يافته، در تكيه ملك بالاى سر قبر مرحوم آخوند كاشى استاد خود مدفون گرديد.

مشاراليه برخى از تقريرات اساتيد خود را در فقه و اصول به رشته تحرير در آورده است.

شيخ محمّد حسن همدانى

فرزندش: مرحوم آقا شيخ محمّد حسن همدانى، عالم زاهد ورع، از اخيار روزگار بود. در اصفهان متولد، و نزد: پدر، و آقا سيد محمّد باقر درچه اى، و آقا سيد مهدى (درچه اى) و آقا سيد محمّد نجف آبادى، و آقا شيخ محمّد رضا نجفى تحصيل نموده، در مسجد پدر امامت مى نمود.

در شب جمعه ۲۱ شوّال سال ۱۳۸۰ به سنّ متجاوز از هشتاد وفات

یافتند، در یکی از اطاق های تکیه متصل به تکیه مدفون گردید.

فایده: در سال مرقوم عده ای از فضلا و ادبای اصفهان وفات یافته، از آن جمله است:

۱- سید محمّد حسین آیت میردامادی

ابن سید جعفر، عالم فاضل زاهد ادیب شاعر متخلّص به «آیت» (۱) در شب جمعه ۲۳ ربیع الثانی ۱۳۰۳ متولد، و نزد علمای اصفهان تحصیل نموده، و در سده ماربین مولد و موطن خویش مرجع امور شرعیّه بوده، و در شب جمعه اوّل ربیع الثانی ۱۳۸۰ وفات یافته، در امام زاده سید محمّد مدفون گردید.

وی را تألیفاتی است:

۱- دیوان الشعار ۲- رساله صومیّه، در مواعظ ماه مبارک رمضان ۳- رساله در قاعده علی الید، تقریرات استادش آقا میرزا محمّد حسین نائینی ۴- عشریّه؛ و غیره. [شرح حال وی قبلاً نیز ذکر شد]

۲- یدالله برخوردار

متخلّص به «تائب» شاعر ادیب، در سه شنبه ۸ ذی حجّه ۱۲۸۵ متولد، (۲) و در شب ۲ شنبه ۲۵ رمضان المبارک ۱۳۸۰ وفات یافته، دارای دیوان اشعار است، متجاوز از چندین هزار بیت.

ص: ۷۳۴

۱- مخزن الادب راجی: ۱ نسخه خطّی.

۲- تحفه سامی: ۱۳۱.

۳- حاج سید مصطفی فقیه زانیانی

عالم زاهد ورع، از علما و ائمّه جماعت اصفهان. در مسجد تکیه ظلمات امامت می فرمود، و مورد وثوق و اعتماد عموم بود، از شاگردان حاج میر محمّد صادق مدرّس و حاج سید علی نجف آبادی و دیگران بوده.

در ۲۶ ربیع الاوّل این سال وفات یافته، در نزدیک تکیه ملك، در روی سکویی مدفون گردید. (۱)

ماده تاریخ وفاتش این است:

الحق بجمع خمسه ارّخ و قل *** فی الخلد عند المصطفی قد اسکنا

و در جنب اوست قبر: مرحوم حاج شیخ عبدالحسین فقیه ایمانی، واعظ زاهد عادل، در ۲۰ شوّال ۱۳۸۷ به سنّ متجاوز از هشتاد وفات یافته، در قسمت شمالی آب انبار حاج ملّا حسین سمائیان مدفون گردید.

صوفی اردستانی

شاعر و ادیب خوش طبع، و از معاصرین مؤلف «تحفه سامی» است. (۲)

و صفی مازندرانی، نامش محمّد، و در ۱۰۰۸ در هند وفات یافته. (۳)

و صفی همدانی، طالب علم بوده، (۴) در اصفهان تحصیل نموده، و هم در این شهر وفات یافته.

ص: ۷۳۵

۱- وی پدر عالم جلیل حجّه الاسلام والمسلمین سید کمال فقیه ایمانی است.

۲- تحفه سامی: ۱۳۱.

۳- مازندران: ۱۷۸.

۴- تذکره نصر آبادی: ۳۱۳.

تذکر: در قسمت شرقی اصفهان در قریه ای که امروز آنجا را روشن دشت نامیده اند مقبره ای وجود داشت معروف به مولا صوفی یا مولینا صوفی که مورد توجه بوده، و ظاهراً مربوط به یکی از عرفا و ادبای عصر صفوی بود. فعلاً مقبره از بین رفته، و بعد از مدت کمی نام او نیز از اذهان محو خواهد شد.

ضحّاک

حافظ ابوبکر احمد بن محمّد بن عمرو ظاهری شیبانی، از مشاهیر محدّثین، و اکابر فقهای ظاهری است. مدت شانزده سال منصب قضاوت اصفهان را داشته. (۱)

از آثارش کتاب الدیات در فقه ظاهریّه است که در قاهره به طبع رسیده. در سال ۲۸۷ فوت شده است.

آقا ضیاء الدین درّی

اشاره

فرزند ملّا غلامرضا بن محمّد علی بن تقی بن باقر بن محمّد سعید بن محمّد زکی.

عالم فاضل ادیب حکیم، از دانشمندان معروف قرن اخیر است. در ۱۲۹۳ دئر قریه درّ متولد گردید، و در اصفهان و طهران و نجف تحصیل نموده تا به مر تبه اجتهاد نایل گردیده، سپس در طهران ساکن شده، و به

۱- ریحانه الادب: ۷:۴.

تأسیس مدرسه جدید به نام دری اقدام نموده، و در نشر و اشاعه فرهنگ جدید رنج ها برده، و تا آخرین لحظات عمر خود دقیقه ای اهمال ننموده.

در ۲۱ جمادی الثانیه سال ۱۳۷۵ در طهران وفات یافت.

کتب زیر از اوست:

۱- تاریخ انبیاء اولوالعزم ۲- تاریخ مختصر رجال عالم ۳- تاریخ وهّابیّه ۴- ترجمه تاریخ الحکماء شهروزی ۵- ترجمه رساله تحفه ۶- ترجمه رساله جبر و اختیار ۷- ترجمه رساله حکمه العرشیّه ۸- ترجمه سرّ القدر ۹- ترجمه رساله عشق ۱۰- ترجمه رساله فیض الهی ۱۱- ترجمه رساله ترعیب در دعا ۱۲- تفسیر سوره توحید ۱۳- ترجمه رساله تقسیم نفوس ۱۴- ترجمه رساله الواحد لا یصدر عنه الّا الواحد ۱۵- ترجمه رساله اقسام علوم عقلیّه ۱۶- ترجمه رساله مبدأ و معاد ۱۷- ترجمه قصیده عینیّه ۱۸- ترجمه رساله کیفیت وقوع زمین در مکان فعلی ۱۹- ترجمه رساله نبض ۲۰- ترجمه رساله نفس (از شماره ۵ تا ۲۰ از رسائل ابن سینا) ۲۱- ترجمه رساله عمر خیام در حواس ۲۲- جوهر اللسان، در علم میزان ۲۳- رساله در اغلاط معروفه ۲۴- رساله در علت العلل بدبختی ۲۵- رساله در مبادی امور مهم تاریخی ۲۶- ضیاء الاخلاق ۲۷- ضیاء الصرف ۲۸- فقه، یک دوره در ۳ جلد ۲۹- فلسفه الاعتماد، معروف ترین تألیف او ۳۰- لمعات المسترشدین، یا اصول عقاید فارسی، مطبوع؛ و غیره.

پدران صاحب عنوان عموماً اهل علم و فضل و کمال بوده و در قریه در ساکن بوده اند. ذیلاً به نام دو نفر دیگر از این خاندان اشاره می شود:

ص: ۷۳۷

۱- حاج شیخ ابراهیم درّی

عـالم و فاضل بوده، و سال ها در اصـفهان تحصـیل نموده، به فکر کیمیا افتاده، سـرمایه مادّی و معنوی خود را در این راه خرج کرده، در اواخر عمر در قریه درّ ساکن، و همانجا وفات یافت.

۲- حاج ملاّ فرج الله درّی

فرزند شـیخ عباس (عالم و فاضل و مجتهد بوده، و انواع خطوط را نیکو می نوشـته) فرزند آقا صبور (شاعر و ادیب بوده، دیوان اشعاری دارد) فرزند محمّد سعید بن محمّد زکی.

عالم فاضل محقق زاهد، از شاگردان آقا سـید محمّد باقر درچه ای و آخوند کاشی، و ازمخصوصین و اصحاب سرّ ایشان بوده، ضمناً خدمت جهانگیر خان قشـقائی و جمعی دیگر از علمای اصفهان تحصیل نموده، سال ها در مدرسه عربها ساکن، و جمعی کثیر از طلاب در خدمت او مستفیذ می شدند.

سرانجام در ۲۹ ربیع الاـول سال ۱۳۸۲ به سن قریب نود سـال وفـات یـافته، در تکیه حـاج آقـا بـاقر قزوینی که به تکیه خلیلیان معروف است مدفون گردید.

استاد جلال الدین همایی در تاریخ وفات او قطعه ای سروده، از آن جمله است:

واحسرتا که کوکب درّی افول کرد *** در حالتی که نادره بی مثال بود

ص: ۷۳۸

شیخ جلیل مافرج الله درّی آنک *** اندر زمانه قدوه ارباب حال بود

فرزانه طبع، شیخ پسندیده روزگار *** آزاده خوی، مرد ستوده خصال بود

رفت از جهان و داشت به وقت فراق مرگ *** حالی چنان که گفتی عید وصال بود

تاریخ را سنا به میان پا نهاد و گفت *** درّی دری ز مخزن علم و کمال بود

ضیاء اصفهانی

نامش: حسین فرزند اسماعیل. ادیب فاضل، و شاعر ماهر، و از اساتید فنّ خطّ در قرن سیزدهم. (۱) در اصفهان می زیسته، و جهت جمعی از فضلای این شهر ماده تاریخ گفته.

در ۱۲۶۵ وفات یافته، قبرش نزدیک فاضلان در تخت فولاد است. خط سنگ قبر مادر شاهزاده از اوست.

تاراج در تاریخ فوتش گوید:

ناگه زبان نامه تاراج زان میان *** کرد این بیان (به دیده مردم ضیا نماند)

۱- بنابر تحقیق استاد روضاتی: وی فرزند ملاّ اسماعیل خواجوئی (ثانی) بن محمّد جعفر بن علاّمه مولی محمّد اسماعیل مازندرانی خواجوئی است.

ضیاء الدین شهشهانی

سید فاضل خطّاط. در ۱۳۰۴ کتاب «آب زندگانی»، ترجمه کتاب «رجوع الشیخ الی صباه» را به خط زیبای خود نوشته، و به طبع رسانیده است.

ملّا ضیاء

ادیب و شاعر، مردی خلیق و با صفا بوده، و ابن عمّ سلیمان میرزا است. (۱)

از اشعار اوست:

به هر که یارم شدم تا به آخرت یارم *** هزار عیبم اگر هست این هنر دارم

ضیاء کفرانی

میرزا نور الله. از اهالی کفران، از بلوک روی دشت اصفهان است. (۲) در زمان شاه عباس کبیر از نویسندگان دفتر دیوان بوده، طبع خوشی داشته.

این ترکیب بند معروف از اوست:

ای بت هرزه گرد هر جایی *** ای بر آورده سر به رسوایی

هرزه گردی و باده پیمایی *** عاقبت می کشد به رسوایی

بس که گفتم، زبان من فرسود *** چه کنم پند من ندارد سود

۱- تذکره حسینی: ۱۹۶.

۲- آتشکده آذر: ۱۸۶، مجمع الفصحاء ۵:۷۱۱، تذکره نصر آبادی: ۸۹.

مرحوم میرزا محمّد باقر خواجوئی

ادیب و واعظ، شاعر متخلّص به «بهاء» از اعقاب اوست.

فوتش در ۱۳۱۶ روی داده است. (۱)

میرزا طالب تبریزی

فرزند حاج میرزا خان. از تبریزیان ساکن محله عباس آباد اصفهان است. فی الجمله تحصیل نموده، و جوان قابلی بوده، دیوانی در جواب تحفه العراقین خاقانی سروده، و ساقی نامه ای گفته. (۲)

مولی محمّد طالب اصفهانی

ابن حیدر علی، عالم فاضل، مؤلف شرح خلاصه الحساب که آن را در سال ۱۰۶۶ تألیف نموده. کتاب شامل یک مقدمه و ده باب است.

میر طاهر اصفهانی

معروف به دیباچه نگار. (۳) فاضل ادیب و شاعر مترسّل از سلسله مشایخ بید آباد که نسب آنان به شیخ زاهد گیلانی می پیوندد می باشد.

در ۱۰ ذی حجه ۱۲۲۴ در اصفهان متولد شده، و مقدّمات علوم را در این شهر آموخته، به طهران رفته، و مورد نظر بزرگان واقع شده.

ص: ۷۴۱

۱- در حدیقه الشعراء (۲۷۸:۱) می نویسد: خلف الصدق مرحوم میرزا محمّد حسین ضیاء است.

۲- تذکره نصر آبادی: ۱۲۵.

۳- گنج شایگان: ۵۶۶، مجمع الفصحاء ۵۳۲:۵، مآثر و الآثار: ۲۷۵، الکرام ۶۷۹.

کتاب «گنج شایگان» را در تراجم شعرای مادح میرزا آقا خان نوری جمع آوری نموده، و در آن از ۴۸ شاعر نام می برد.

تاریخ اتمام آن (آکنده شد به درج گهر گنج شایگان ۱۲۷۳) می باشد.

وی را دیوان اشعار است به عربی و فارسی، و در آن «شعری» تخلص می کند.

وفاتش را در ۱۲۷۰ نوشته اند و یقیناً اشتباه است، لکن دانشمند محقق آقای آقا میرزا محمّد علی معلم در کتاب «نمونه مختصر المکارم» آن را در ۱۲۷۵ نوشته اند، و این تاریخ به یقین نزدیکتر است.

جدّ اعلای ایشان شیخ محمّد حسن [بن شیخ عبدالله گیلانی] عالم و عارف بوده و او را محمّد حسن خان قاجار به اصفهان آورده، و منصب قضاوت بدو داده، که تا این اواخر قضاوت اصفهان در سلسله ایشان باقی بود.

برادرش: شیخ محمّد صالح، عالم و فاضل بوده، در مدرسه دارالفنون تدریس، و در مسجد آنجا امامت می نموده، و در طهران فوت شده است.

میرزا محمّد طاهر قاینی

فرزند میرزا ابوالحسن، در ریاضیّات و اواسط حکمت، نادره زمان بود و شرح تذکره و تحریر اقلیدس و تحریر مجسطی تدریس می کرد. (۱)

وی استاد شیخ محمّد علی حزین مؤلف تذکره است.

ص: ۷۴۲

۱- تاریخ حزین: ۱۷۱.

استاد طاهر بنّا

ولد استاد رضا بنّای اصفهانی، از معماران معروف زمان شاه سلیمان صفوی است. از آثارش ساختمان کاروان سرای شیخ علی خان زنگنه در سال ۱۰۹۸ می باشد.

طاهر قاری اصفهانی

حافظ ابوالحسن فخر الدین طاهر بنم عرب بن ابراهیم بن احمد اصفهانی. عالم فاضل (۱) محدّث قاری بصیر محقق، از اساتید فنّ تجوید و قرائت در اصفهان بوده، کتب عدیده در فنّ تجوید تألیف نموده، و عده ای کثیر شاگرد تربیت نموده، و جهت برخی از آنها اجازه نوشته.

خود از شاگردان محمد بن محمّد بن الحرزی، متوفی به سال ۸۳۳ بوده، و جهت نجم الدین محمد السعدی الحموی یزدی به سال ۸۵۷ به خطّ خویش اجازه نگاشته است.

کتب زیر از اوست:

۱- تجوید قرآن، فارسی ۲- التجرید فی التجوید ۳- الدرّ الفرايد، در تجوید ۴- شرح شاطبیّه، ممکن است از تألیفات او باشد ۵- طبقات القرّاء ۶- القرّاءه المفرده، از ابی عمرو ۷- قرائت مفرده، از ابن عامر ۸- قرائت مفرده، از حمزه ۹- قرائت مفرده از نافع ۱۰- منتخب درّ الفریدَ، و آن را در ۸۹۲ تألیف نموده ۱۱- منهل العطشان؛ و غیره.

ص: ۷۴۳

۱- مواضع مختلفه الذریعه، لغت نامه ۶۸:۸.

در قرن یازدهم هجری نیز دانشمندی به نام: حافظ طاهر قاری در اصفهان می زیسته، و کتابی در شرح «شاطبیّه» تألیف نموده است، و تا اوایل قرن دوازدهم یعنی تا سال ۱۱۱۷ زنده بوده است. (۱)

مولی محمّد طاهر اصفهانی

ابن محمّد کاظم، در اصفهان متولد شده، و جهت تکمیل تحصیلات به نجف اشرف رفته، (۲) به درس: فاضل ایروانی، و حاج میرزا حبیب الله رشتی، و شیخ زین العابدین مازندرانی و غیره حاضر شده، و از سه استاد نام برده اجازه روایت و اجتهاد گرفته، به ایران مراجعت کرده، در قصبه حضرت عبدالعظیم (علیه السلام) ساکن شده، در آنجا مرجعیت تامّه یافته، در امر ترویج دین، و دفع بدعت های معاندین و مخالفین اهتمام زیاد داشته.

حدود سال ۱۳۱۰ وفات یافته است، قبرش در وسط صحن حضرت عبدالعظیم است. جزواتی در فقه و اصول داشته.

پدرش نیز از علمای اعلام بوده است و فرزندش شیخ محمّد جواد نیز از علما و فضلا می باشد.

مولی محمّد طاهر اصفهانی

ابن مقصود علی، از علما و مجازین از علّامه ملّا محمّد باقر مجلسی است؛ تاریخ اجازه ۱۱۰۲. وی را کتابی است در ادعیه و زیارات، و آن را

۱- الذریعه ۳۱۳:۱۳.

۲- نقباء البشر: ۹۷۶.

در سال ۱۱۲۹ تألیف نموده است. (۱)

میرزا محمّد طاهر حسینی

ابن رضـی الدین محمّد، [به نوشـته نصـر آبادی: وی] خلف ارشد میرزا رضی، ولد حوّا بیگم صبیه شاه عباس ماضی است. (۲) اگر چه در اوایل سنّ است اما نهایت شعور و ادراک دریافت معانی دارد.

از آثارش کتاب «تقویم الصلاه» به طبع رسیده است. (۳)

طباطبا

لقب جناب ابراهیم بن اسماعیل بن ابراهیم عمر بن حسن بن حسن بن علی بن ابیطالب (علیهم السلام) است.

وی از بزرگان سادات و محدثین می باشد. در علت شـهرت او به طباطبا مطالبی گفته شده که مقام گنجایش ذکر آن را ندارد. وی جدّ سادات طباطبائی می باشد که از سلاسل معروف سادات، و به کثرت نسل

۱- علاّمه حزین لاهیجی و میرزا ابراهیم قاضی خوزانی از شاگردان او بوده اند.

۲- فهرست مؤلفین ۳:۵۸۳.

۳- در الذریعه (۲۶:۲۳۰) آمده: تقویم الصلاه فی المسائل الضروریّه للصلاه علی طبق فتوی الشهیدین. فارسی فی الجداول بطرز بدیع یشـبه دفتر التقویم. للسیّد محمّد طاهر بن رضـی الدین محمّد الحسـینی الفه للشاه سلطان حسین الصفوی. مرحوم مشار در فهرست مؤلفین وی را همان میرزا محمّد طاهر شاعر مذکور در تذکره نصر آبادی دانسته و مؤلف نیز به همان گونه آن را نقل کرده ولی اتّحاد آن دو بعید است.

مشهورند. عدّه کثیری عالم و فقیه و محدّث و شاعر و نویسنده در بین آنها بوده که به نام برخی از اصفهانی های آنها اشاره شده و می شود.

طبرانی

شیخ ابوالقاسم سلیمان بن احمد بن ایّوب بن مطیر لخمی طبرانی.

از مشاهیر محدّثین و حفّاظ عامّه است. مدت سی و سه سال جهت تحصیل علم در اطراف شهرها و ممالک به سیاحت پرداخته، و از هزار تن از مشایخ استماع حدیث نموده.

گویند: مدت سی سال بر روی حصیر خوابیده، و برای خویش رختخواب نگسترده، و به جمع احادیث و حفظ اخبار پرداخته. (۱)

در سال ۲۶۰ در طبریه شام متولد شده، و در شنبه ۲۸ ذی قعده ۳۶۰ در اصفهان وفات یافته، در جنب قبر حممه بن ابی حممه مدفون گردیده.

تذکر: در محله طوقچی مجاور مقبره صاحب بن عباد مقبره ای قدیمی با گنبدی خشتی بود که اخیرا آن را خراب کرده و حسینیه بنا کردند.

معروف در بین عوام آن بود که نام مدفون در بقعه «تبردار» است، و ظاهراً تبردار تصحیف شده طبرانی است.

۱- دیوان طبیب: ۸۹ خاتمه، آتشکده آذر: ۴۱۲، رجال اصفهان: ۲۱۸، شجره طیّبه، مجمع الفصحاء ۷۱۹:۵ و غیره.

حافظ ابو عبدالله طبری

از اکابر فقها و محدثین عامه است. در سال ۴۹۵ در اصفهان وفات یافته است.

طبیب

میرزا عبدالباقی موسوی طیب فرزند میرا محمد رحیم حکیم باشی. از سلسله سادات حکیم سلمانی است که اصل آنها از جهرم فارس بوده، و حکیم سلمان در حدود سال ۱۰۰۰ به حکم شاه عباس به اصفهان آمده، و طبیب مخصوص دربار شده، و هم در این شهر وفات یافته است.

نسب او تا حکیم سلمان بدین قرار است: عبدالباقی بن محمد رحیم بن میرزا محمد باقر بن میرا رضا بزرگ بن حکیم احمد بن حکیم سلمان.

(نسب سادات شاپور آباد اصفهان نیز به حکیم سلمان می رسد، و نسب حکیم سلمان به ۱۵ واسطه به شیخ صفی الدین اردبیلی می پیوندد).(۱)

در ۱۱۲۷ متولد، و در سال ۱۱۳۷ پدرش به دستور افاغنه کشته شده، و خود در سال ۱۱۷۱ وفات یافته، در تخت فولاد در جنب لسان الارض مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش را صهبا گوید:

کلك صهبا از پی تاریخ فوتش زد رقم *** بزم جنّت منزل آن زبده سادات باد

۱- دیوان طبیب: ۸۹ خاتمه، آتشکده آذر: ۴۱۲، رجال اصفهان: ۲۱۸، شجره طیبه، مجمع الفصحاء ۷۱۹:۵ و غیره.

دیوان اشعاری دارد حاوی قریب دو هزار بیت که نمونه بهترین شعر فارسی است. مثنوی به نام محمود و ایاز نیز گفته است.

از سوانح عمری او آن که در رکاب نادر شاه به عنوان حکیم باشی و ندیم او به هند رفته، و در آنجا با علی قلی خان لکزی متخلص به «واله» مؤلف تذکره «ریاض الشعراء» ملاقات نموده است.

میرزا عبدالباقی مدتی کلانتر اصفهان بوده و استعفا نموده، و آن را به برادر کوچک خود میرزا عبدالوهاب واگذار نموده.

فرزندش: میرزا محمد رحیم کلانتر، و نواده اش: میرزا محمّد علی کلانتر نام داشته اند.

فامیل کلانتری اصفهان که از سادات جلیل، و عموماً اهل فضل و ادب و شعر دوست و فقیر نواز می باشند، از اولاد او هستند.

میرزا عبدالوهّاب نیز مردی ادیب و فاضل و ادب پرور و شاعر نواز بوده، منزلش مجمع شعرا و ادبا بوده، و هر شب عده ای از آنان بدانجا روی نموده و از خدمت او مستفیض می شدند. (۱)

آنها عبارت بوده اند از: آذر، رفیق، صافی، صهبا، عاشق، درویش، عبدالمجید، غیرت، نصیب، و نیازی، و غیره.

محمّد صادق نامی برادر زاده است، و ممکن است فرزند همین میرزا عبدالوهّاب باشد.

ص: ۷۴۸

۱- دیوان طبیب: ۷۸.

باقی

دیگر از معروفین این سلسله (غیر از میرزا رحیم کلانتر) میرزا عبدالباقی کلانتر، ادیب شاعر و متخلص به «باقی» بوده. مدتی کلانتری اصفهان را داشته، استعفا نموده، به عتبات رفته و پس از مراجعت، ندیم شاهزاده محمّد علی میرزا شده، و در ۱۲۳۸ در کرمانشاه وفات یافته. دیوانش قریب چهار هزار بیت است. (۱)

مرحوم انصاری در بدایع و نوادر، طبیب را با باقی یکی دانسته، و غزل معروف طبیب را (غمت در نهانخانه دل نشیند - به نازی که لیلی به محمل نشیند) به این شخص نسبت داده است.

از اشعار باقی است:

ز گلبن تو نباشد گلی هوس ما را *** همین که غیر نچیند گل تو بس ما را

طبیب اصفهانی

میرزا زین العابدین. از سادات عالی درجات معاصرین، و طبیبی عیسوی وش بوده، نه طبیب آدمی کش. (۲)

این شعر از اوست:

نه چنان بی تو به این سوخته جان می گذرد *** که توان گفت چنین یا که چنان می گذرد

۱- دیوان طبیب: ۸۰ خاتمه، مجمع الفصحاء ۲:۸۲.

۲- مجمع الفصحاء: ۲:۳۴۱.

طرب نائینی اصفهانی

میرزا محمّد جعفر بن میرزا محمّد حسین. در اصفهان متولد شده، و به وسیله معتمد الدوله نشاط به خدمت فتحعلی شاه رسید، مورد نظر واقع شده، و در خدمت ملاـ علی عقدایی، و [ملاـ اسماعیل واحد العین، شاگرد:] ملاّـ علی نوری، و ملاّـ ولی الله مازندرانی در منطق و کلام و حکمت و صرف و نحو تحصیل نموده، عروض و قوافی را نزد آقا محمّد کاظم واله فرا گرفته، به ترکی و عربی و فارسی شعر گفته، دیوانش «به خزینه طرب» معروف است. کتابی نیز به سبک تاریخ وصّاف نوشته. (۱)

از اشعار اوست:

زیَد چون زنده شمع دل؟ که خوبان *** عنانش را به دست باد دادند

طرب اصفهانی

میرزا ابوالقاسم محمّد نصیر، فرزند رضا قلی خان هما. شاعر ادیب خطّاط، در ۱۲۷۶ متولد، و در ظهر ۲ شنبه ۱۲ ربیع الثانی ۱۳۳۰ وفات یافته، در صحن امام زاده احمد، پای ستون شمالی مدفون گردید.

شرح حال مفصّل او و دیوانش به همّت فرزند دانشمندش جناب استاد جلال الدین همائی استاد دانشگاه طهران به طبع رسیده است. که حاوی قریب ۲ هزار بیت از انواع و اقسام شعر، از غزل و قصیده و رباعی و مصائب است.

۱- مجمع الفصحاء ۵:۷۱۴، الذریعه ۷:۱۵۱.

* طغرائی: عمید ابو اسماعیل فخر الکتّاب مؤیّد الدین علی معروف به طغرائی.

* ظاهری: شهرت ابو سلمان داود بن علی بن خلف، و فرزندش ابوبکر محمّد است.

ظلّ السلطان

شاهزاده مسعود میرزا، فرزند ناصرالدین شاه قاجار.

در ۲۰ صفر ۱۲۶۶ متولد، و در ۲۲ رمضان ۱۳۳۶ وفات یافته، سال ها حکومت اصفهان و برخی از شهرهای دیگر را داشته، و با کمال قدرت و نفوذ ریاست نمود، لکن متأسّفانه هیچ گونه اثر خیری از او باقی نمانده.

مرحوم انصاری در تاریخ اصفهان و ری گوید:

در سال ۱۲۹۱ حکومت اصفهان را به ظلّ السلطان دادند. از آن تاریخ تا آخر عمر غیر از مدت اندکی حکومت کرد، و تمام آن را به ظلم و ستم و گرفتن حقوق مردم و کشتن مخالفین و بی عفتی و عیاشی و خراب کردن آثار صفوی گذرانید.

از آثارش کتاب سرگذشت مسعودی به طبع رسیده است.

جهت اطلاع بیشتر از احوالات او به تاریخ اصفهان و ری انصاری از سال ۱۲۹۱ تا ۱۳۳۶ مراجعه شود.

عابد اصفهانی

قوام الدوله والدین عابد اصفهانی. در سال ۷۳۲ وزیر و حاکم قم بوده،

و شمس فخری مؤلف «معیار جمالی» به خدمتش رسید، و از او اکرام یافته است. (1)

عاصم قاری

محمّد بن محمّد باقر شریف کاشانی اصفهانی، استاد فنّ تجوید و قرائت در اواخر قرن ۱۳ هجری در اصفهان بوده، و در نزد اساتید فن و کاشان و اصفهان قراءات را آموخته، و قریب چهل سال در اصفهان استاد قرّاء این شهر بوده، و عده ای کثیر شاگرد تربیت نموده.

از آثارش کتاب «وجیزه التجوید» به چاپ رسیده.

کتاب مزبور را شاگرد ایشان: مرحوم میرزا عبدالغفور شمس القراء استنساخ و تصحیح نموده، و پس از قریب چهل سال از فوت او به طبع رسانیده است، و در مقدّمه آن عالم جلیل مرحوم آقا شیخ محمّد حسین مشکینی تفریظ نوشته اند.

فوت عاصم در حدود سال ۱۳۲۰ روی داده است.

در کتاب نامبرده (:۱۸۹) گوید: سند روایت خود را از طریق «منهاج النشر فی قراءات العشر» به عاصم می رسانم.

مرحوم شیخ محمّد حسین مشکینی

فرزند شیخ علی بن شیخ ابوالقاسم عاملی، از اعقاب شهید ثانی، عالم

۱- مقدّمه معیار جمالی

فاضل، مدرّس معقول، از شاگردان: حاج میر سید علی مجتهد نجف آبادی، و آقا سیّد محمّد مدرّس نجف آبادی، و آقا شیخ محمّد حکیم خراسانی، و حاج میر محمّد صادق خاتون آبادی بوده، (۱) و در مدرسه جدّه کوچک، فقه و اصول و حکمت تدریس می نمود، و در مسجد کوچه تلّ عاشقان امامت می فرمود.

از علمای گمنام و منزوی بود، که عمری را به زهد و قناعت و اعراض از مردم به سر برد، و سرانجام در شب شنبه ۲۳ شوّال سال ۱۳۸۶ به سنّ قریب به ۷۵ وفات یافته، در تخت فولاد در تکیه آقا باقر دردشتی مدفون گردید.

(مرحوم میرزا عبدالغفور شمس القرّاء)

از اساتید فنّ قراءت و تجوید در اصفهان، و در این اواخر استاد مسلّم و وحید به شمار می رفت. در مسجد آقا نور جلسه قراءت منعقد نموده، و در برخی از منازل و مساجد دیگر نیز جلساتی داشت. عموم قرّاء کنونی اصفهان از شاگردان او می باشند.

در شب سه شنبه ۱۸ شوّال ۱۳۸۳ به سنّ قریب به نود وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید.

فایده: در این سال جمعی از فضلا و دانشمندان اصفهان غیر از آنچه نوشته شده است وفات یافتند.

۱- علوم و عقاید: ۸ و اطّلاعات خارجی.

ذیلاً به نام برخی از آنها اشاره می شود:

۱- آقا جمال الدین اشرف [الواعظین]، از سادات بهشتی، واعظ، ۲۸ رجب.

۲- حاج میرزا حسین ولی اللهی

استاد فنّ نقاشی، از دبیران فرهنگ اصفهان، ۴ شنبه ۱۲ شوّال.

۳- شیخ محمّد حسین نوری رنانی

از فضلا و علما و ائمّه جماعت، و از شاگردان آقا سیّد محمّد باقر درچه ای، ۱۶ ذی حجّه.

۴- حاج شیخ محمّد حسین فاضل

فرزند ملاّ محمّد نجف آبادی، نواده ملاّ عبدالرحیم، اواخر شوّال.

۵- میرزا عبدالحسین حکمت یار

از اطبّای معروف، از شاگردان دارالفنون طهران، ربیع الثانی.

۶- میرزا فتح الله خان اخگر

ابن میرزا اسدالله خان وزیر. از فضلا و نویسندگان و قضات، صاحب امتیاز روزنامه «اخگر»، در جمادی الاولی.

آقا میرزا عباس پاقلعه ای

عارف صوفی نعمت اللهی، ملقّب به صابر علی، فرزند میر محمّد هادی، از مشایخ سلسله نعمت اللهی. در حسن سلوک و بسط ید و اخلاق و ملکات فاضله از بسیاری از معاصرین ممتاز بود، در زمان او سلسله ایشان در این شهر رونقی داشت.

در صبح ۳ شنبه ۵ ربیع الاوّل سال ۱۳۵۰ در اصفهان وفات یافته، در مقبره خانودگی خود در تکیه آغا باشی جنب تکیه خاتون آبادی مدفون گردید.

دانشمند فرزانه آقای معلّم در تاریخ فوتش فرماید:

سر برون کرد یکی ناگه و گفت *** ز جهان عارف ربانی رفت

به نام پدرش میر محمّد هادی قبلاً اشاره شده است.

مولی عباس ناسخ

ابن محمّـد بیـک بن زیـاد اوغلی، سـاکن محله عبـاس آبـاد بوده، قصـیده ای در مـدح اهـل بیت (علیهم السـلام) سـروده به نام «تأویلیّه»، که آن را برخی از معاصـرینش شرح نموده، و مولی محمّد امین ابن عبدالفتاح و قاری طبسی بر آن مقدّمه نوشته، (۱) و در کتاب «گلدسته اندیشه» که در سال ۱۰۸۳ تألیف نموده وارد کرده است. (۲)

حاج شیخ عبّاس علی معین الواعظین

معروف به معین الحسینی، فرزند ملاّ علی محمّد گورتانی. (۳)

عالم فاضل محّدثّ و واعظ زاهد ادیب شاعر متخلّص به «ذاکر».

ص: ۷۵۵

۱- الذریعه: ۳:۳۰۸.

۲- نصـر آبادی در تذکره می نویسد: در سـلک طلبه علوم دینی منسـلک است و نهایت صلاح و سداد دارد، چنانچه سنّتی کم از او فوت می شود. حقّاً که ملکی است در لباس بشر.

۳- شعرای معاصر اصفهان: ۲۰۰.

در اصفهان و نجف نزد فضلای این دو شهر تحصیل نموده، جهت ارشاد و هدایت مردم منبر رفته، کتب چندی تألیف نموده که از آن جمله است:

۱- تسلیه الفقراء ۲- دیوان اشعار ۳- زاد العاصین ۴- علائم الظهور ۵- فوائد الصلوات ۶- مجازاه النسوان ۷- وقایع الظهور، در دو مجلّد، مطبوع ۸- هدایه الوالدین، جلد دوم علائم الظهور؛ و غیره.

در ۱۲۸۷ متولد، و در شب سوم ربیع الثانی ۱۳۶۰ وفات یافته، در تخت فولاد [تکیه سید العراقین] مدفون گردید.

وی را چندین برادر می باشد که عموماً اهل فضل و کمال، و از منبریان اصفهان بوده اند.

برادرش: مرحوم ملّا اسدالله بن علی محمّد [جورتانی] (۱) واعظ فاضل صالح بوده، و در حدود سال ۱۳۲۳ وفات یافته، مؤلف کتابی است به نام «جواهر الایمان» در اصول دین و اخلاق در ۵ مجلد، جلد اول در توحید: دوم: نبوّت، سوم: امامت، چهارم: عصمت، پنجم: معاد. (۲)

شیخ عبّاس علی علویجه ای

فرزند غلام رضا. عالم فاضل، و فقیه جامع، در غرّه شعبان ۱۲۸۳ در علویجه از بلوک عربستان اصفهان متولد گردید، در اصفهان مقدمات

۱- وفات او به سال ۱۳۲۳ واقع شده و قبرش در تکیه صاحب روضات قرار دارد. نام وی قبلاً در متن ذکر گردید.

۲- الذریعه: ۵:۲۶۴.

علوم را فرا گرفته، در ۱۳۰۸ به نجف اشرف مهاجرت نموده، به درس حاج میرزا حسین خلیلی و جمعی دیگر حاضر شده، و به آیه اللاۀ صفهانی اختصاص یافته؛ در حسن خلق و تقوی و زهد معروف بوده.

سرانجام در ۷ شعبان ۱۳۵۵ وفات یافته، در وادی السلام مدفون گردید. (۱)

عبدالباقی صوفی تبریزی

از مشاهیر خطاطان دوره شاه عبّاس کبیر صفوی (۲) است که خطوط ثلث و نسخ و رقاع را در کمال استادی می نوشته، و خود مردی ادیب و عارف و حکیم و شاعر بود، و «باقی» تخلص داشته،و برخی از کتیبه های مسجد شاه اصفهان به خط زیبای اوست.

وفاتش در ۱۰۳۹ روی داده است.

مشارالیه در بغداد ساکن بوده، و بنا به دعوت شاه عباس به اصفهان آمده، و ملقب به دانشمند بوده.

از آثارش غیر از دیوان اشعار (۳) شرحی است بر نهج البلاغه. (۴)

۱- نقباء البشر: ۱۰۱۷:۳.

۲- پیدایش خطّ و خطاطان: ۱۳۱. کارنامه بزرگان ایران: ۲۰۴.

۳- الذریعه ۶۸۲:۹.

۴- نام آن: منهاج الولایه فی شرح نهج البلاغه است که توسط آقای حبیب الله عظیمی تصحیح شده و در ۲ جلد به چاپ رسیده است.

میر عبدالباقی خطّاط

از معاصرین شاه اسماعیل اول صفوی بوده، و در انواع فنون و هنر ماهر بوده، (۱) علاوه بر ادب و شعر و خط، در طباخی نیز استاد بوده، و چون در قزوین جهت شاه غذایی طبخ کرد که مقبول واقع شد «مقبول» را تخلّص خود قرار داد. سال ها در کتابخانه شاهی به نوشتن کتب مشغول بوده تا وفات یافته است.

میر عبدالباقی اصفهانی

عالم فاضل، متوفّی در ۱۲۲۵، و مدفون در بقعه مجلسی است، (۲) و او غیر از میر عبدالباقی امام جمعه است.

سیّد عبدالباقی قزوینی

از سادات سیفی قزوین، عالم فاضل محقق، امام مسجد سرخی بوده، در سال ۱۳۱۶ وفات یافته، در تکیه آقا رضی مدفون گردید. (۳)

میر عبدالباقی خاتون آبادی

اشاره

فرزند میر محمّد حسین بن میر محمّد صالح خاتون آبادی.

ص: ۷۵۸

۱- پیدایش خطّ و خطاطان: ۱۳۳ خط و خطاطان: ۷۰.

۲- رجال اصفهان: ۱۳۲.

۳- رجال اصفهان: ۲۱۸.

میر محمّد حسین خاتون آبادی

پدرش: میر محمّد حسین عالم فاضل زاهد محقق جلیل القدر، فقیه جامع، از اکابر علمای شیعه، در انواع علوم ماهر بوده، و خطّ را نیکو می نوشته، و در نزد شاه سلطان حسین صفوی کمال قدرت را داشته، و خود نواده دختر علاّمه مجلسی است.

در کتب تاریخ درباره او و میرزا رحیم حکیم باشی مطالبی نوشته ند که مقام ذکر آنها نیست.

کتب چندی تألیف نموده که از آن جمله است:

۱- الالواح السماویّه ۲- حاشیه بر شرح جدید تجرید ۳- حاشیه بر شرح لمعه ۴- حکم النکاح بین العبدین ۵- خزائن الجواهر [در اعمال سنه] ۶- رساله در بدا ۷- رساله در زکات ۸- السبع الثمانی، در زیارات ائمّه عراق (علیهم السّلام) ۹- کلمه التقوی، در حکم غیبت ۱۰- مفتاح الفرج، در استخاره ۱۱- مناقب الفضلاء، که آن را در اجازه جهت شیخ زین الدین خوانساری نوشته ۱۲- النجم الثاقب ۱۳- وسیله النجاح [در زیارات بعیده] و غیره.

در شب ۲ شنبه ۲۳ شوّال ۱۱۵۱ در اصفهان وفات یافته، جنازه به مشهد منتقل گردیده، و در آن ارض اقدس مدفون گردید.

وی را دو فرزند است: ۱- میر عبدالباقی ۲- میر محمّد مهدی

میر عبدالباقی صاحب عنوان از اکابر علمای امامیّه، و از مشایخ اجازه سید بحرالعلوم، و از شاگردان: میرزا ابوالقاسم مدرس، و شیخ یوسف بحرینی و جمعی دیگر از فحول علما بوده، و سال ها امام جمعه اصفهان

ص: ۷۵۹

بوده، و در علوم عقول و منقول تدریس می فرموده. (۱)

وی را تألیفات چندی است:

۱- اکمال الاعمال، در استکمال کتاب «اقبال» سید ابن طاووس ۲- جامع، در اعمال ماه مبارک رمضان ۳- ریاض رضوان، در زیارات حضرت رضا (علیه السلام)، و نسخه آن نزد نگارنده موجود است.

وی در سال ۱۲۰۷ در اصفهان وفات یافته، در نجف در ایوان علم مدفون گردید.

وی را سه نفر فرزند است: ۱- میر محمّد حسین ۲- میر سیّد محمّد ۳- میر محمّد تقی

میر محمّد مهدی برادر صاحب عنوان، (۲) عالم و فاضل بوده، و در سال ۱۱۸۳ وفات یافته است.

میر سید محمّد امام جمعه، فرزند صاحب عنوان معروف به حاجی سید، عالم محقق، در ۱۲۲۴ وفات یافته، در بقعه مجلسی مدفون گردید، قبر او در وسط بقعه و آخر سکّو می باشد. (۳)

میر عبدالباقی خاتون آبادی

فرزند میر محمّد حسین (بن میر عبدالباقی بن میر محمّد حسین) معروف به میر عبدالباقی صغیر، در برابر میر عبدالباقی سابق الذکر که او

۱- روضات الجنّات: ۱۹۸، ریحانه الادب ۹۹:۲، مکارم الآثار: ۳۱۵، کرام البرره: ۶۹۸.

۲- مکارم الآثار ۵۴۸:۱.

۳- رجال اصفهان: ۱۱۸.

را کبیر گویند. از علمای اجلّاء بوده، (۱) مانند دو برادرش میر علی نقی و حاج میرزا حسن امام جمعه و در اصفهان می زیسته، و هم در این شهر وفات یافته است.

شیخ عبدالجلیل اصفهانی

ابن زین العابدین طبیب مخصوص ناصر الدین شاه بود، (۲) و عالمی فاضل، و حکیمی ماهر بوده. در ۱۲۸۸ در رودخانه جاجرود غرق شده، جسدش را در سر قبر آقا طهران دفن کردند.

پدرش: مولی زین العابدین از خطاطین خطّ نسخ بوده، و به خوبی خط، مشهور و معروف بوده.

وی غیر از آقا زین العابدین اشرف الکتاب مذکور در کتاب است.

از آثارش کتاب الفیّه الفنون است که در سال ۱۲۷۰ نوشته و به طبع رسانیده.

فرزندش: میرزا علی خان اعلم الممالک در ۱۲۸۴ متولد شده، از دانشمندان معروف، و فضلای مشهور، و ساکن طهران بوده مؤلف ۱- کتاب «تشریح» فارسی، مطبوع. ۲- حفظ الصحّه.

حاج میرزا عبدالجواد مشکی

تاجر اصفهانی ساکن مصر، مؤلف کتاب: العدل الشاهد فی تاریخ

۱- الکرام البرره: ۶۹۹.

۲- الکرام البرره: ۷۰۱.

المشاهد، مطبوع. (۱)

میرزا عبدالجواد خطیب

فرزند مرحوم ملّا عبدالله بن ملّا محمّد حسین بن حسن ریزی لنجانی، ملقّب به لسان الدین.

عـالم فاضـل، و خطیب ادیب شاعر، (۲) در ۱۲۷۹ متولـد گردیده، و نزد فضـلای اصـفهان: آقای نجفی، حاج میرزا بدیع درب امامی، آخونـد گزی، میرزا محمّد حسن نجفی تحصـیل نموده، و از طرف امام جمعه اصـفهان منصب خطابت یافته، در اعیاد و مجالس فاتحه خطبه می خواند، و جهت بسیاری از علما و بزرگان اصفهان ماده تاریخ گفته.

سرانجام در شب ۳ شنبه ۲۱ ربیع الاول سال ۱۳۵۹ وفات یافته، در سمت جنوبی آب انبار تکیه کازرونی مدفون گردید.

دارای دیوان اشعاری است حدود سه هزار بیت.

پدرش نیز از فضلای اهل منبر و فاضل بوده، و در ۱۷ رمضان المبارک ۱۳۱۵ وفات یافته، نزدیک بقعه فیض مدفون گردید.

فرزنـدش: مرحـوم علی خطیب، ادیب خطـاط، از خوشـنویسان اصـفهان، در سـال هـای اخیر فوت شـده، در جنب پـدر مـدفون گردید.

۱- الذریعه: ۲۳۳:۱۵.

۲- رجال اصفهان: ۷۰، شعرای معاصر اصفهان: ۱۸۰.

ملّا عبدالجواد

فرزند ملّا محسن بن ملّا عبدالصمد. فاضل کامل، در ۲۲ جمادی الثانیه ۱۳۱۷ وفات یافته، نزدیک قبر خواجوئی مدفون گردید.

حاج میرزا عبدالجواد کلباسی

اشاره

فرزند آقا محمّد مهدی بن علاّمه حاج محمّد ابراهیم کلباسی.

عالم فاضل جلیل، در نزد پدر خود و جمعی دیگر (۱) از علما تحصیل نموده، و پس از فوت پدر در مسجد حکیم امامت نموده، در سال ۱۳۱۴ فوت شده، در مقبره خانوادگی خود مدفون شده.

کتاب «تذهیب الاصول در شرح تهذیب الاصول» را در زمان تحصیل نزد پدر در سال ۱۲۷۸ تألیف نموده است.

وی را چندین فرزند بوده:

۱- حاج میرزا محمّد علی کلباسی

از علمای متنفّذ اصفهان بوده، و به آقای کلباسی، و در بین عوام به آقا مشدی شهرت داشته، و در قضایای رضاخان و جعفر قلی (دو نفر از یاغیان اصفهان در دوره جنگ بین الملل اول) مطالبی از او نقل می شود که مناسب ذکر نیست. شب ۲۱ صفر ۱۳۴۲ در اصفهان وفات یافت.

۱- رجال اصفهان: ۲۳۵، نقباء البشر: ۱۰۲۵.

۲- حاج میرزا هاشم (کلباسی)

عـالم فاضـل زاهـد، از علمـای اخیـار، و فضـلای ابرار، در مسـجد حکیم امامت می نمود، و مورد وثوق قاطبه مردم از عارف و عامی بود.

در سال ۱۳۵۸ به سنّ قریب به هشتاد وفات یافته، در بقعه تکیه کازرونی مدفون گردید.

فرزندش مرحوم حاج شیخ عبدالجواد است که قبلاً نامی از او برده شد.

سیّد عبدالحسین شهشهانی اصفهانی همدانی

عالم فاضل، (۱) و مجتهد اصولی، در اصـفهان و نجف تحصـیل نموده، و سـپس در همدان ساکن شده، و دست ارادت به سید محمّد غمام عارف مشهور همدانی داده. عالم و عارف و ادیب بوده.

قبل از ۱۳۵۰ وفـات یـافته، و در دوره اول انتخابـات مجلس شورای ملی از خراسـان به عنوان نماینـده ملت در مجلس شـرکت نموده است.

در دوره تحصیل در نجف از شرکای درس علّامه حاج شیخ محمّد تقی بجنوردی بوده است.

حاج میرزا عبدالحسین نوری

فرزند میرزا ابوالقاسم، فاضل و واعظ کامل، در ۱۰ رجب ۱۳۳۵ وفات یافته، در تخت فولاد [تکیه شهشهانی] مدفون گردید.

۱- نقباء البشر: ۱۰۲۸.

عبدالحسین ادیب فرهمند

فرزنـد خلیـل، معروف به بنـان السـلطنه بروجنی اصـفهانی، شـاعر و ادیب و فاضـل متخلّص به «دبیر» بوده، در ۱۳۱۷ در بروجن متولد، و در شب جمعه رجب ۱۳۵۳ در اصفهان وفات یافته، در تکیه ملک در یکی از اطاق ها مدفون گردید.

در انجمن ادبی شیدا شرکت داشته، و پس از تعطیل شدن آن، به اذن مرحوم شیدا در منزل خود انجمن تأسیس نموده، و تقریباً مدت ۷ سال در آنجا دایر بود.

ماده تاریخ وفاتش را مرحوم گلشن ایران پور گوید:

ز بهر سال وفاتش نوشت خامه گلشن *** به چرخ ادیب فرهمند پای زد چو مسیحا

آثار زیر از اوست:

۱- مجلّه تحفه الادباء ۲- روزنامه گیتی نما ۳- رساله جشن جغدها.

شیخ عبدالحسین بغدادی

فرزنـد حاج داود حدیدی. عالم [جلیل] (۱) اصـلش از بغداد، و پدرش سـنّی مذهب بوده، به اصفهان مسافرت نموده، و زنی از آنجا گرفته، فرزندش از او حاصل شده و به مذهب مادر گرویده.

در کاظمین و بغداد تحصیل نموده، مدّتی در سامرّا به درس میرزای

۱- نقباء البشر: ۱۰۴۴.

بزرگ شیرازی و آقا سیّد محمّد فشارکی اصفهانی حاضر شده، در زمان حیات استاد به اصرار جمعی از تجّار اصفهان و بستگان مادرش به اصفهان مهاجرت نموده، و به ترویج دین و نشر احکام پرداخته، و هم در این شهر وفات یافته است.

شیخ عبدالحسین کاظمینی

فرزند عبدالرضا. در کربلا متولد، و در بغداد تحصیل نموده، ساکن اصفهان بوده، و در این شهر تحصیلات خویش را به پایان رسانیده، عالم و شاعر و ادیب بوده.

از آثارش کتاب: العابدیّه، در نظم جعفریّه در نماز (از آثار محقق کرکی) است. (۱)

در ۶ شوّال ۱۰۷۱ متولد گردیده است. سال وفاتش به دست نیامد.

شیخ عبدالحسین محلّاتی

فرزند علی معروف به میرزا بابا بن حسین بن احمد بن محمّد شفیع اصفهانی معروف به آخوند شفیعا خوش ابرو.

عالم فاضل ادیب شاعر محقق جامع، (۲) در حدود سال ۱۲۷۰ در محلات متولد گردیده، در قم و اصفهان و نجف تحصیل نموده، مدتها به درس حاج میرزا حبیب الله رشتی حاضر شده، پس از نیل به مقام اجتهاد

۱- رجال اصفهان: ۱۶۸- نقباء البشر: ۱۰۵۶.

۲- رجال اصفهان: ۱۶۸- نقباء البشر: ۱۰۵۶.

به اصـفهان مهـاجرت کرده و خواهر علاّمه فقیه حاج آقا منیرالـدین بروجردی را به زوجیت گرفته، و در مـدرسه صـدر خارج درس می فرموده، و جمعی از افاضل طلاّب به درس او حاضر می شده اند.

سرانجام در روز جمعه ۲۲ ذی الحجّه ۱۳۲۳ وفات یافته، در تخت فولاد حوالی قبر فاضل هندی مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- تسلیت نامه ۲- حواشی بر رسائل (حواشی بر فرائد) ۳- حواشی بر قوانین ۴- دیوان اشعار عربی و فارسی ۵- رساله در شرط ضمن العقد ۶- رساله در مسافت سـفر ۷- رساله در قاعـده تأخیر ۸- رساله در عدالت ۹- رساله در سجده سهو ۱۰- رساله در لباس مشکوک ۱۱- رسـاله در بلوغ ۱۲- رسـاله در نماز جماعت ۱۳- رساله در قاعده اشـتغال ۱۴- رسـاله در اصل برائت ۱۵- رساله در قاعده فحص ۱۶- رساله در تعریف علم اصول ۱۷- رساله در سهو در نماز ۱۸- رساله در زیارت عاشورا ۱۹- رساله در تطهیر به آب قلیل ۲۰- رساله در قاعده بیّنه ۲۱- رساله در اصل تعارض ۲۲- رساله در تیمّم ۲۳- رساله در اصل لزوم عقد ۲۴- شرح بر اصول کشف الغطاء ۲۵- مغتنم الدرر، در سه جزء: ۱- در تفسیر ۲- در روایات ۳- در متفرّقات؛ و غیره.

میرزا عبدالحسین قدسی

اشاره

فرزند میرزا محمّد علی خوشنویس بن محمّد کریم.

ادیب فاضل و شاعر، جامع فضایل و کمالات صوری و معنوی، از

فرهنگیان اصفهان بود که با تأسیس مدرسه قدسیّه فرهنگ جدید را در این شهر پی ریزی نمود.

در شب ۴ رمضان ۱۲۸۷ متولد، و در شب یکشنبه ۵ صفر سال ۱۳۶۶ وفات یافته، در تکیه تویسرکانی مدفون گردید. (۱)

از آثارش کتاب «تحفه الفاطمیّه» و کتاب «شرعیّات» جهت مدارس جدید به طبع رسیده.

مرحوم نیّر در ماده تاریخ وفاتش گوید:

لما فقدت ادیباً قل لرحلته *** عبدالحسین اتی فی جنّه القدس

پدرش از خطاطین معروف، و به خوشنویسی مشهور بوده، و حدود سال ۱۳۳۵ در کربلاـ وفات یافته است، و از او چهار پسر هنرمند، و سه دختر باقی ماند.

دامادهای او عبارتند از:

۱- حاج شیخ محمّد باقر قزوینی

۲- حاج شیخ محمّد باقر واثق

۳- آقا میرزا محمّد حسن کاشانی

و اما پسران عبارتند از:

۱- میرزا ابوالقاسم قدسی

خطّاط نسخ نویس، متوفی جمادی الثانیه ۱۳۷۵ به سنّ ۷۵ سالگی،

۱- رجال اصفهان: ۳۸- شعرای معاصر اصفهان: ۳۷۵- اعیان الشیعه ۱۰۵:۳۷.

ماده تاریخ وفاتش را مرحوم نیّر گوید:

سال تاریخ وفات خال خود نیّر نگاشت *** شد به قدسی مسکن بوالقاسم قرآن نویس

۲- میرزا حسن قدسی

فاضل و ادیب و خطّاط، از بنیان گزاران فرهنگ جدید در اصفهان، در ۲۷ ذی قعده ۱۳۶۷ وفات یافته.

ماده تاریخ وفاتش را مرحوم هور گوید:

شاهد قدس، روان حسن قدسی شد *** شد روانه حسن قدسی در عالم قدس

۳- میرزا عبدالحسین

صاحب دیوان

۴- میرزا مهدی خوشنویس

خطّاط. فوت ۱۳۸۷.

همگی برادران و دامادها در تکیه تویسرکانی مدفون می باشند.

عبدالحسین سپنتا

فرزند غلامرضا. ادیب نویسنده، و شاعر توانا در ۱۳۲۱ در شیراز متولد گردیده (۱) و در ایران و هندوستان تحصیل نموده، ده سال در هند ساکن، و سپس به ایران مراجعت کرده و در اصفهان متوطّن شد.

سرانجام در شب جمعه نهم محرّم الحرام ۱۳۸۹ به عارضه سکته

ص: ۷۶۹

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۲۳۵، روزنامه مکرم شماره ۵۵۹ مورخ ۴۸/۱/۱۳.

وفات یافته، در جنب تکیه بابا رکن الدین مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- اخلاق ایرانیان باستان ۲- اسرار جنگل ۳- ایران و اهمیت آن ۴- پرتوی از فلسفه ایرانیان باستان ۵- تاریخ وقف ۶- ترجمه دیوان عارف به انگلیسی ۷- دیوان اشعار ۸- روزنامه های دور نمای ایران در بمبئی به زبان انگلیسی، و روزنامه سپنتا در اصفهان؛ و غیره.

ماده تاریخ وفاتش را آقای عبدالکریم بصیر گوید:

بصیرا بگو از پی سال فوتش *** «سپنتای آگاه روشن روان کو»

حافظ عبدالرحمن اصفهانی

حافظ ابو صالح عبدالرحمان بن سعید اصفهانی بغدادی، از بزرگان محدّثین به شمار می رود، (۱) و از عبدالرحمان بن رسته اصفهانی و ابو مسعود رازی اخذ حدیث نموده، در جمادی الآخره سال ۳۲۴ در بغداد از دنیا رفته است.

ملاّ عبدالرحیم کوشکی

فرزند ملاّـ ابراهیم. عالم فاضل، و فقیه کامل [؟]، از ائمه جماعت، در ماه محرّم سال ۱۳۱۷ در اصفهان وفات یافته، جنب فاضلان مدفون گردید.

ص: ۷۷۰

۱- تاریخ بغداد.

حاج ملّا عبدالرحیم نجف آبادی

فرزنـد ملاّـ علی. عـالم فاضل، و مجتهـد فقیه اصولی، (۱) در اصـفهان در نجف اشـرف تحصـیل نموده، عمده تحصـیلاتی نزد شریف العلماء مازنـدرانی بوده، و پس از مراجعت به اصـفهان مورد وثوق حاج سـید اسـدالله بیـد آبادی واقع شـده، و در محل تولد خود ساکن، و حوزه درس و بحث داشـته، و از آثارش علاوه بر کتب و رسائلی که در فقه و اصول نوشـته مسـجدی است بزرگ در محله حکیم که فعلاً در کنار خیابان حکیم خاقانی قرار دارد.

کتـاب «حقایق الاصول» در علم اصول ایشان در سال ۱۲۸۶ به طبع رسیده، و پس از این سال وفات یافته، جنازه حسب الوصیّه به نجف اشرف نقل شده، در ایوان طلای حضرت مدفون گردیده.

از او دو فرزند عالم باقیمانده:

۱- حاج ملّا محمّد باقر ۲- حاج ملّا محمّد

بیشتر اولاـد اینـان تاکنون در لباس اهل علم و روحانیت، و به فامیل های «تـدیّن» و «فاضل» مشـهور، و مورد وثوق علما و مردم نجف آباد می باشند، و ریاست علمی و روحانی آنجا را دارند.

ملّا عبدالرحیم دماوندی

فرزند محمّد یونس اصفهانی کربلائی، عالم فاضل مصنّف، (۲) از

۱- الکرام البرره: ۷۲۶ و نوشته نواده ایشان آقا میرزا عبدالجواد فاضل.

۲- وی عبدالرحیم بن یونس دماوندی رازی از تلامذه حوزه) درس مولانا محمّد صادق اردستانی، و از مشایخ ذهبیّه عصر خود بوده است. استاد سید جلال الدین آشتیانی اثر نفیس وی: «مفتاح اسرار الحسینی» را در مجموعه منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران چاپ کرده و می نویسـد: این رساله مشـتمل است بر مباحث عالیه از تصوّف، با قلمی روان که حکایت از خبرگی مؤلف در مباحث الهی می نماید. گفتنی است که مرحوم مولف وی را تحت دو عنوان ذکر کرده بود که اصلاح گردید.

علما و ائمه جماعت حائر حسینی، در حدود سال ۱۱۶۰ در کربلا وفات یافته.

کتب زیر از اوست:

۱- شرح حدیث حقیقت ۲- مفتاح اسرار حسینی؛ و غیره. (۱)

میرزا عبدالرحیم شیخ الاسلام

ابن شیخ جعفر بن مولی محمد باقر سبزواری، عالم جلیل، [از مشاهیر علما] در قرن ۲۱ بوده، و در سال ۱۱۵۴ در جزو علما که در سلطانیّه جمع شدند بوده، (۲) و در [سال ۱۱۸۱ در] اصفهان وفات یافته است. (۳)

عبدالرحیم جزایری

اشاره

از خوشنویسان معروف اواخر عهد صفویّه است. (۴) برخی از خطوط

۱- الذریعه ۱۳:۱۹۶، اعیان الشیعه ۳۷:۱۹۰.

۲- اعیان الشیعه ۳۷:۱۹۰.

۳- در تتمیم امل الآمل (:۱۵۳) آمده: تولّی حکومه الشرع فی اصبهان قریباً من اربعین سنه، و کان شیخ الاسلام. قیل: لم یرمنه حکم مغشوش و لا فتوی مغشوشه فی تلک المدّه. و کان ذافضل و تحقیق و ذاعلم و تدقیق و عمر کثیراً.

۴- پیدایش خط و خطاطان: ۱۴۶- صفحات مختلف گنجینه آثار تاریخی اصفهان.

مدرسه چهارباغ که به خطّ ثلث جلی و نستعلیق نوشته شده است از نوشته های اوست، و از سال ۱۱۰۴ شروع، و تا تاریخ ۱۱۲۳ می رسد.

سه خوشنویس دیگر:

اشاره

در اواخر زمان صفویّه، اصفهان مرکز علم و هنر بوده، خطاطین معروفی در آن می زیسته اند، و آثاری از هر یک باقی مانده است، از آن جمله:

۱- علی نقی امامی

فرزند محمّد محسن خطّاط است که در بیشتر از مساجد اصفهان از نوشته های او آثاری موجود است، و از سال ۱۱۱۲ (مسجد جامع) شروع، به ۱۱۲۲ (مسجد علی قلی آقا) ختم می شود.

۲- محمّد محسن بن محمّد رضا امامی خطّاط

از مردم اصفهان، و از مفاخر هنری این سامان است. آثار او از سال ۱۰۹۰ (مسجد خان) شروع، و به ۱۱۰۰ (مسجد در باغ قلندرها) ختم می شود.

در مسجد خان به همین تاریخ کتیبه دیگری است به خطّ عباس مولوی که او نیز از خطاطین آن عصر بوده است.

۳- محمّد رضا امامی

خطّاط هنرمند که با محمّد صالح خطّاط اصفهانی در خدمت علی رضای تبریزی تربیت شده اند، و آثاری از او در اصفهان از ۱۰۳۸

ص: ۷۷۳

(مسجد شاه) شروع، و به ۱۰۸۱ (درب امام) ختم می شود. بنابراین ۴۲ سال استاد خط در اصفهان بوده، و او را امام الخطاطین لقب داده اند.

میرزا عبدالرزّاق طبیب اصفهانی

ادیب فاضل، و شاعر متخلّص به «شرب» مؤلف کتاب الطب. (۱)

میرزا عبدالرزّاق محدّث حائری همدانی

فرزند علی رضا بن عبدالحسین بن ابی طالب بن عبدالکریم بن یحیی بن محمّد شفیع بن محمّد رفیع بن فتح الله قزوینی حائری اصفهانی. (۲)

اجدادش عموماً اهل فضل و کمال بوده، به طوری که مولی عبدالکریم مؤلف «نظم الغرر»؛ و محمّد یحیی مؤلف «ترجمان اللغه» در شرح قاموس مطبوع می باشد، در سال ۱۱۱۷ زنده بوده؛ و محمد شفیع نویسنده کتاب «متمّم ابواب الجنان» متوفّی در ۱۱۰۴؛ و محمّد رفیع مؤلف کتاب «ابواب الجنان» می باشد، و در سال ۱۰۸۹ وفات یافته است.

صاحب عنوان در ۱۲۹۱ در اصفهان متولد شده، و خدمت جمعی کثیر از فضلای این شهر همچون: حاج میرزا بدیع درب امامی، و آخوند کاشی، و حاج آقا منیر بروجردی، و آخوند گزی، و آقا نجفی، و آقا سید محمّد باقر درچه ای؛ و در همدان از سید عبدالمجید گرّوسی؛ و در نجف به درس جمعی از بزرگان حاضر شده؛ سپس به همدان مهاجرت

۱- الذریعه ۱۳۷:۱۵.

۲- نقباء البشر: ۱۱۱۳ و مقدمه کتاب دلایل امامت.

نموده، و تا آخر عمر در آنجا به ترویج دین و نشر احکام از راه تألیف و تصنیف و منبر و محراب پرداخته، سرانجام در اوایل شوّال ۱۳۸۳ در همدان وفات یافت.

تألیفات او بالغ بر هفتاد مجلد کتاب و رساله است، از آن جمله است: ۱- ذریعه المعاد، در شرح نجاه العباد ۲- رساله در غنا ۳- رساله در درایه ۴- رساله خلافیّه بین شیخیّه و امامیّه ۵- رساله هدایه، در ردّ معتقدات صوفیّه ۶- سلاسل الحدید فی عنق الفرید، در ردّ عبدالوهّاب فرید، در موضوع رجعت ۷- قرآن و حجاب، مطبوع ۸- دلایل امامت از اسلام و خلافت، مطبوع ۹- الشهب الثاقبه.

سیّد عبدالرزاق موسوی احمدآبادی

امام جمعه [= جماعت مسجد امام زاده اسماعیل]، عالم فاضل، متوفی به سال ۱۳۱۹، قبرش نزدیک به لسان الارض. (۱)

مشارالیه پدر دانشمند فقیه آقای سید محمّد تقی می باشد.

حاج میرزا عبدالرزاق رشتی

اشاره

در اواخر قرن سیزدهم دو عالم جلیل بدین نام در اصفهان می زیسته اند:

۱- رجال اصفهان: ۲۱۸.

۱- میرزا عبدالرزاق رشتی

امام مسجد پای گلدسته در دشت فرزند ملّا علی محمّد، از اهالی لنگرود، در اصفهان تحصیل نموده، و در ۱۲ ربیع الثانی ۱۳۲۰ وفات یافته، در قبر ستان سر قبر آقا مدفون شده، و پس از تغییر وضع قبرستان مزبور به تخت فولاد منتقل گردیده، در جنب آب انبار حاج محمّد حسین سمائیان در قسمت شرقی مدفون گردید.

۲- میرزا عبدالرزاق رشتی

فرزند محمّد کاظم. عالم فاضل محقق.

از شاگردان آقا میر سید محمّد شهشهانی و حاج سید اسدالله بید آبادی، و داماد حاج سید جعفر بید آبادی بوده، و در سال ۱۳۱۹ در مسافرت عتبات در نجف وفات یافته است. (۱)

شیخ عبدالرسول اصفهانی

از شاگردان آخوند خراسانی بوده، و [شرح] خطبه «اول الدین معروفته»، را از تقریرات استاد خویش تألیف نموده است، (۲) و در حدود سال ۱۳۵۶ در نجف وفات یافته است. (۳)

ص: ۷۷۶

۱- پدر وی ملّا محمّد کاظم فرزند میرزا محمّد جعفر لنگرودی (شارح مشاعر ملاصدرا) و داماد آقا محمّد مهدی کلباسی بوده است.

۲- الذریعه ۲۰۹:۱۳.

۳- مرحوم مؤلف در حاشیه نام دو شخصیت دیگر را اضافه کرده اند: ۱- شیخ عبدالرسول الیادرانی چهار سوقی، عالم فاضل. ۲- سید عبدالرسول بزمی، شاعر ادیب.

عبدالصمد نطنزی

شیخ نور الدین عبدالصمد بن علی اصفهانی نطنزی، از مشایخ و اقطاب صوفیّه است.

از شیخ نجیب الدین علی بزغش خرقه پوشیده، و شیخ کمال الدین عبدالرزّاق کاشی متوفای سوم محرم ۷۳۶ از او خرقه پوشیاده است.

شیخ نورالدین در نطنز ساکن بوده و خانقاه داشته، و آنجا در سال ۶۹۹ وفات یافته، مقبره او از آثار باستانی به شمار می رود، و کتیبه سر در خانقاه مورخ به سال ۷۲۵ (۷۰۵) می باشد.

سید عبدالعظیم لنجانی

ابن علی رضا حسینی لنجانی، از شاگردان میرزای قمی، و سید محمّد مجاهد کربلایی، و آقا سید علی طباطبائی صاحب ریاض (۱) بوده، و خود عالمی جلیل، و فقیهی بارع بوده. کتب زیر از اوست:

۱- تحفه الاصحاب، رساله عملیّه به صورت سؤال و جواب،س و در آن از فتاوای میرزای قمی و آقا سید علی استاد خود نقل نموده.

۲- ضیاء اللامع در شرح مختصر الشرایع. (۲)

پس از سال ۱۲۳۱ [در هندوستان] وفات یافته است.

۱- الکرام البرره: ۷۴۱.

۲- اثر دیگری به نام «نور العرفاء فی شرح الهیات الشفاء» از سید عبدالعظیم لنجانی موجود است که در آن به داوری بین مطالب دو حاشیه ملاّ صدرا و محقق خوانساری بر شفا پرداخته است.

شیخ عبدالعلی اصفهانی

عالم فاضل جلیل، اوائل عمر، زمان میرزای قمی را درک نموده، در نجف خدمت صاحب جواهر رسیده، و ظاهراً تا اواخر قرن سیزدهم، و شاید اوایل قرن ۱۴ حیات داشته و در نجف می زیسته است. (۱)

حاج میرزا عبدالعلی مرندی

ابن احمد، سید جلیل، عالم فاضل زاهد، از شاگردان آقا سیّد محمّد باقر درچه ای و آقا شیخ مرتضی ریزی بوده، و در ۱۳۵۴ وفات یافته، در بقعه تکیه مروم ریزی مدفون گردید.

۱- به نوشته مرحوم آیه الله شیخ محمّد امامی خوانساری وی از احفاد آقا محمّد بید آبادی، و شاگرد شیخ انصاری بوده، و مرحوم آیه الله سید ابو تراب خوانساری که از او نقل حدیث می کند، درباره او می گوید: انه کان جامعاً للمعقول و المنقول، و مصرّحاً باجتهاده استاد الکل الشیخ مرتضی الانصاری. ر.ک: دانشمندان خوانسار: ۳۹۸. در احسن الودیعه (۱۷:۲) ضمن بیان مشایخ سید ابوتراب خوانساری آمده: اولهم: العالم الفاضل المحقق، و الفقیه الوجیه المدقق، الحبر الماهر العلی، مولینا الشیخ عبدالعلی الاصفهانی منشأ، و النجفی مسکناً و مدفنا، و کان هذا الشیخ (ره) من اکابر علماء زمانه، و افاضل فقهاء اوانه، زاهداً عابداً صاحب مقامات و کشف و کرامات. کانت له مؤلفات جیّده تلفت بفقده... و لم اقف علی تاریخ ولاده شیخنا هذا و لات وفاته تفصیلاً الاّ انّ المظنون انّه توفّی فی حدود سنه ۱۳۰۰ هـ، و کان سیدنا الاستاد صاحب عنوان متی یذکره یثنی علیه و یعظّمه.

حاج میرزا عبدالغفّار تویسرکانی

فرزند محمّد حسین حسینی. عالم محقق جلیل، و مجتهد بارع. (۱)

از شاگردان حاج ملّا حسین علی تویسرکانی و آقا میر سید حسن مدرس بوده، و از استاد اول و آقا میرزا محمّد باقر صاحب روضات (هم درس و رفیق خود) اجازه داشته،و یکی از مشوّقین صاحب روضات در تألیف کتاب خویش بوده.

در تویسرکان متولد، و در ۱۲۶۶ به اصفهان مهاجرت نموده، و در ۲۲ ربیع الثانی ۱۳۱۹ وفات یافته، در تخت فولاد در تکیه ای مخصوص معروف به نام خود مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

او پای خود نهاد به جمع و چنین سرود *** افسوش افقه العلماء از جهان برفت

کتاب الجراب مانند کشکول، و جواهر المعارف از تألیفات اوست. (۲)

میرزا عبدالغفّار خان حاج نجم الدوله

اشاره

فرزند ملّا علی محمّد بن محمّد حسین اصفهانی.

ص: ۷۷۹

۱- رجال اصفهان: ۳۳، نقباء البشر: ۱۱۴۷.

۲- کتاب جواهر المعارف در سال ۱۳۲۰ ق یعنی یک سال پس از وفات صاحب عنوان تألیف شده. مؤلف این کتاب و نیز کتب احیاء القلوب، روح الایمان، برهان الدین ملاّ عبدالغفار تویسرکانی است که از باب تشابه اسمی مؤلف آنها با سید صاحب عنوان، اشتباهاً به او منسوب شده اند.

ادیب فاضل ریاضی دان معروف، از مفاخر علمی و ادبی ایران، و به خصوص در ریاضیّات، شهرت و عنوان داشته، و سال ها در مدرسه دارالفنون تدریس می نموده. (۱)

در ذی قعده سال ۱۲۵۹ متولد، و در ۱۴ جمادی الاولی سال ۱۳۲۶ وفات یافته، در طهران مدفون گردید.

کتب و رسائل زیادی نوشته و عموماً به طبع رسیده، از آن جمله است: ۱- آسمان، در هیئت [استدلالی جدید] ۲- اصول علم جغرافیا ۳- اصول هندسه ۴- بدایه الجبر ۵- بدایه الحساب ۶- بدایه النجوم ۷- بدایه الهندسه ۸- تطبیقیّه، در تطبیق سال های قمری و شمسی و میلادی ۹- الرحله الخوزیّه، در سفر نامه خوزستان ۱۰- کفایه الحساب ۱۱- کفایه الهندسه ۱۲- المثلثات البسیطه ۱۳- مثلثات مستقیمه الخطوط [۱۴- قانون ناصری در هیئت استدلالی]؛ و غیره.

ملاّ علی محمّد اصفهانی

پدرش: ملاّ علی محمّد اصفهانی طهرانی معروف به جمشید ثانی، و به مناسبت سکونتش در اصفهان در محله نو به «محله نوی» معروف بوده. در ۱۲۱۵ در اصفهان متولد شده، و در این شهر تحصیل نموده، و چون شهرت علمیش جهان گیر شد، شاهزاده اعتضاد السلطنه وزیر علوم او را از اصفهان به طهران برده، و مورد توجّه و التفات قرار داده، و به

۱- ریحانه الادب: ۶:۱۳۶، نقباء البشر: ۱۱۴۸، نمونه مختصر المکارم.

تدریس و تألیف کتب پرداخته، (۱) تا در ۱۷ ماه صفر ۱۲۹۳ در آن شهر وفات یافته و به خاک رت.

کتب زیر از اوست:

۱- تکمله العیون، در مسائل جبر و هندسه شامل ۲۰ مساله ۲- رساله در بیان قاعده کلی برای گشایش معادلات جبری در هر درجه ای ۳- کتابی مبسوط در علم اعداد ۴- رساله ای در جداول اعداد؛ و غیره.

وی اول کسی است از دانشمندان ایران که جدول لگاریتم را اختراع نمود، و شایسته بود که از تحقیقات علمیش به نفع مملکت استفاده شود.

وی را دو فرزند پسر بوده:

یکی: میرزا عبدالغفار خان سالف الترجمه.

میرزا عبدالوهّاب منجّم

و دیگری: میرزا عبدالوهّاب، منجم باشی مهد علیا، در ۱۰ ربیع الاول ۱۲۵۰ متولد گردیده، و در ۱۵ ربیع الثانی ۱۲۸۹ وفات یافته، و از ریاضی دانان معروف به شمار می رفت. (۲) در دارالفنون تحصیل نموده، و در آنجا نیز سال ها تدریس می نمود.

از آثارش: ۱- ترجمه کشف الآیات به زبان لاتین ۲- نجوم القرآن فی اطراف الفرقان به طبع رسیده.

پسرش: میرزا محمود خان نیز در قشون وارد بوده، و درجه سرتیپ

ص: ۷۸۱

۱- مکارم الآثار: ۵۵۳، دائره المعارف جواهر کلام: ۵۹.

۲- الکرام البرره: ۸۰۸، دائره المعارف جواهر کلام: ۵۹.

اولی داشته، و سال ها تقویم استخراج نموده و چاپ کرده است، در ۷ شعبان ۱۲۸۴ متولد، و در ۲۶ صفر ۱۳۲۶ وفات یافته است.

اولاد و اعقاب مرحوم ملّا علی محمّد عموماً اهل علم و دانش، به خصوص ریاضی و نجوم بوده، و در مملکت منشأ خدمات بوده اند.

مرحوم ابوالقاسم نجم، نواده میرزا عبدالغفار خان، سال ها وکیل و وزیر بوده، و در طهران سکونت می نموده، و چندین سال تقویم استخراج نموده و به طبع رسانیده است.

مرحوم ملّا علی محمّد را دختری بوده که زوجه شیخ عبدالجلیل [زین العابدین اصفهانی طبیب] بوده، و مادر میرزا علی خان ناصر الحکماء معروف به اعلم الممالک می باشاد.

میر عبدالغنی تفرشی

شاعر ادیب فاضل، معاصر حزین مؤلف تذکره است. (۱) در جوانی به اصفهان وفات یافته است. (۲)

این شعر از اوست:

عمری به ره وفا نشستیم عبث *** دل جز تو به دیگری نبستیم عبث

۱- حزین می گوید: فقیر به شعر فهمی و سخن شناسی او کسی ندیده ام. در اذکا و استقامت سلیقه بی نظیر، و تحصیل متداولات علوم نموده.

۲- تاریخ حزین: ۱۸۷.

در کوی تو قرب هر سگی بیش از ماست *** ما این همه استخوان شکستیم عبث

میر عبدالغنی خاتون آبادی

ابن میر معصوم عالم فاضل، و شیخ الاسلام اصفهان بوده، و در روز دوشنبه غرّه رمضان المبارک ۱۱۶۱ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید. (۱)

سید عبدالفتّاح مرعشی خلیفه سلطانی

ابن ضیاء الدین محمّد بن محمّد صادق بن محمّد طاهر بن سید علی نوّاب بن سید علاء الدین خلیفه سلطان. عالم فاضل محقق. (۲) جدّش سید محمّد صادق مجاز از علاّمه مجلسی بوده، و تاریخ اجازه ۱۰۹۲

۱- در وقایع السنین و الاعوام آمده: تاریخ ولادت سید سند فاضل عام عامل امیر عبدالغنی بن سید ورع زاهد عالم فاضل امیر محمّد معصوم... در ۲۳ شهر رجب ۱۱۰۰ هجری که ماده تاریخ مغنی است. و عمر سید مشارالیه ۶۱ سال... و شیخ الاسلام دارالسلطنه اصفهان بود.

۲- وی جد مرحوم آیه الله مرعشی نجفی است: در الذریعه (۳۷:۴) می نویسد: تذکره الشعراء المعاصرین للسید ضیاء الدین محمّد... الملقّب فی شعره بسید... ترجم فیه خصوص من عاصره من الشعراء، مرتباً علی حروف الهجاء، و طبع فی الهند (۱۲۹۹). و لولده السید عبدالفتّاح بن ضیاء الدن الملقّب فی شعره بالنبوی تذییل التذکره لأبیه، و طبع التذییل معه فی مجلّد واحد فی التاریخ. در الذریعه به نقل از آیه الله مرعشی کتاب الحسبیه در فقه، . حواشی المجدی در انساب را از تألیفات او بر شمرده است.

می باشد. (۱)

کتب زیر از صاحب عنوان است:

۱- التبر المذاب، در مواعظ ۲- جهان نما، در جغرافیای اصفهان ۳- خلد برین، در مواعظ ۴- خلوتخانه، ردّ صوفیّه، به فارسی ۵- راز نشان، در ردّ جمیع فرق صوفیّه ۶- تذییل تذکره الشعراء ۷- جوشن داود در ادعیه؛ و غیره.

ملّا عبدالکریم دستجردی

اشاره

ادیب الشریعه، عالم فاضل، و ادیب شاعر متخلص به «سودایی» معروف به حاج آخوند فرزند ملّا عبدالرزّاق بن اسماعیل.

از شعرای معروف و فضلای مشهور اصفهان است. (۲) در غرّه محّرم ۱۲۸۱ در قریه دستگرد خیار متولد گردیده، و نزد آقا میرزا محمّد باقر [چهار سوقی] و جمعی دیگر از علما (آقا نجفی مسجد شاهی، میرزا محمّد حسین نجفی) تحصیل نموده، و از استاد نامبرده به کسب اجازه مفتخر گردیده.

کتب و رسائل زیر از اوست:

۱- اجمالی در احوالات پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) ۲- ترجمه الدرر، ترجمه کلمات قصار حضرت علی (علیه السلام) ۳- خمسه طیّبه، مجموعه اشعار خود در مناقب و مرائی ۴- دیوان قصاید و غزلیّات ۵- دیوان غزلیّات و رباعیات ۶- شمس و قهقهه، به جز خسرو و شیرین نظامی ۷- ضیاء الابصار فی

۱- الذریعه ۳:۳۱۲.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۲۵۰.

احوال الاطهار ۸- گلزار، نام قسمتی از اشعار اوست، و به طبع رسیده ۹- ملتقط اللغه، و در آن ۱۵ هزار لغت عربی به فارسی ترجمه شده است ۱۰- منظومه انوار سهیلی، معروف ترین اثر اوست، و به همینجهت به ناظم السهیلی معروف بود، و نام فامیلی خود را «انواری» نهاد.

در ۱۳۵۲ وفات یافته، در قریه دستگرد مدفون گردید.

و از ایشان چندین فرزند فاضل و دانشمند به جای ماند، از آن جمله:

۱- دکتر ابراهیم انواری

طبیب حاذق، و ادیب شاعر. (۱) در جمادی الاولی سال ۱۳۰۹ متولد، و در شب ۵ شنبه ۹ رجب سال ۱۳۷۷ وفات یافته، در جنب پدر مدفون گردید.

وی در خدمت جمعی از دانشمندان معروف تحصیل کرده، از آن جمله است: مرحوم حاج میرزا محمّد باقر حکیم باشی، و صدر الاطباء، و میرزا محمود حافظ الصحّه، و آقا شیخ اسدالله حکیم قمیشه ای؛ و غیره.

مشارالیه از اطبّای مورد احترام قاطبه اهالی اصفهان، و به حذاقت و استادی معروف بود. در اواخر عمر همّت به طبع و نشر آثار پدر نموده و گلزار را به طبع رسانید.

دیگر از آثارش: ۱- منظومه حفظ الصحّه ۲- هفت دام مالك ۳- دیوان اشعار است.

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۷۰.

۲- محمّد باقر انواری

شاعر ادیب فاضل، متخلص به «لمعه» از خدمت گزاران صدّیق فرهنگ. در ۱۳۲۱ قمری در دستگرد متولد، و تحصیلات خویش را در مدارس قدیم و جدید این شهر به پایان رسانیده، مدتی به محراب و منبر سرگرم بوده، (۱) سپس ترک نموده به خدمت فرهنگ اشتغال جسته، سال ها مدیریّت دبستان حسین آباد را داشت. در انجمن شعرا شرکت می کرد، و از آثارش: «نامه های دهقان» به چاپ رسیده. صاحب دیوان اشعار است.

در یکشنبه ۱۴ محرّم ۱۳۸۵ وفات یافته، در تکیه شیخ مرتضی ریزی مدفون گردید.

۳- حاج آقا علی، از فضلا و دانشمندان. در ذی العقده ۱۳۸۸ وفات یافته، جنب پدر مدفون شده.

ملّا عبدالکریم گزی

اشاره

فرزند ملّا مهدی بن حاج محمّد بن حاج محمّد باقر بن ملّا علی.

از اجلّه علما و فقها و مدرّسین، و از مجتهدین بزرگ، و مراجع در اصفهان بوده، در حدود سال ۱۲۶۰ متولد گردیده، در اصفهان خدمت میر محمّد صادق کتابفروش، و میرزا محمّد حسن نجفی؛ و در نجف در محضر حاج سید حسین ترک، و حاج میرزا حسین خلیلی تحصیل نموده، پس از مراجعت، در مدرسه نیم آورد ساکن، و به تدریس و تألیف

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۴۰۹.

و ترویج اشتغال جسته، و در اثر حسن سلیقه و اخلاق پسندیده و صفات حمیده که در بین امثال و اقران خویش بدآنها ممتاز بوده، خواصّ و عوام را به خود جذب نموده، و مورد توجه قاطبه طبقات گردیده، و ریاست و شهرتی زاید الوصف به هم رسانیده، و تقریباً مدت ده سال آخر عمر، مرجع تمام مرافعات و حکومات شرعیّه اصفهان و توابع بوده، و چون محضر او از کلیّه پیرایه ها عاری و مبرّا بوده، و خود شخصاً به امور رسیدگی می فرموده، و ملاحظه هیچ کدام از دو طرف دعوا نمی نموده، و از رشوه و ارتشا به غایت دور بوده، و دعوت هر فقیری را از محلات بعیده بدون تحمیل کلفتی اجابت می فرموده، محبوب القلوب عموم واقع شده.

عالمی خوش بیان، و مجلس درس و مباحثه و مجالس خصوصی او مشحون از لطایف و ظرایف بوده، و شوخی های لطیف، و خوش صحبتی ها از او نقل می کنند.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- حاشیه بر طهارت شیخ ۲- دیوان اشعار با تخلّص «مهدوی» ۳- رساله ای در اصول دین ۴- رساله ای در صیغ عقود ۵- رساله عملیّه ۶- رساله در حجّیّت مظنه ۷- رساله در شهرت ۸- تذکره القبور، که معروف ترین تألیفات ایشان است، و در آن شرح حال قریب یکصد نفر از دانشمندان و علما و عرفا و شعرای مدفون در شهر و توابع اصفهان را به طور خلاصه ذکر می کند، و کتاب کوچک و مفیدی است، و در سال ۱۳۲۸ در زمان حیات مؤلف به طبع رسیده، و از همان روزهای اوّل مورد

توجّه واقع شده، و جمعی از دانشمندان بر آن حواشی و تتمیم نوشته اند.

و نویسنده این کتاب، در سال ۱۳۶۹ برای مرتبه دوم آن را با ملحقات و اضافاتی که چندین برابر اصل کتاب بود به نام «رجال اصفهان» به طبع رسانیدم.

مرحوم گزی در شب ۵ شنبه ۱۳ ذی حجّه الحرام ۱۲۳۹ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید، و سپس مرحوم آقا سید محمّد باقر درچه ای را در جنب او دفن کرده، و مرحوم حاج محمّد حسین کازرونی جهت ایشان تکیه ای بنیان نهاده که در آن جمعی کثیر از علمای اخیار، و فضلا و تجّار مدفون شده اند.

مرحوم حاج ملّا مهدی چنان که آخوند گزی درباره او فرماید: در خیرخواهی و اصلاح امور شرعیّه و غیرها ممتاز بوده، قبرش در قبرستان قریه گز می باشد.

ملّا محمّدی تقی گزی

جدّ مادری مرحوم آخوند: ملّا محمّد تقی نام داشته، و از علمای مقدّسین، و پیشوایان مردم برخوار، و از معاصرین حاج سید محمّد باقر حجّه الاسلام و حاجی کلباسی، و مقبول القول نزد آن دو و دیگران بوده، و در موطن خویش وفات یافته، تکیه ای دارد معروف به مقبره، و فرزندش: ملّا محمّد باقر ابوالفقراء دایی مرحوم گزی صاحب عنوان است.

ص: ۷۸۸

(حاج محمّد حسین کازرونی)

فرزند حاج محمّد جعفر. از تجّار محترم اصفهان، و در دیانت و تقوا و خدمت به علما و سادات، از افراد ممتاز به شمار می رفت.

وی در طول زندگانی خود منشأ خدمات عمده، از تأسیس شرکت اسلامیه، و بنیان کارخانه وطن، و ساختمان مساجد و تعمیرات آنها شده، و بدین جهان در این کتاب نامی از او برده شد.

در ۳ محرّم سال ۱۳۵۱ وفات یافته، در بقعه مدفون شده، و سپس در سال ۱۳۶۳ به نجف منتقل گردیده، در یکی از حجرات صحن مقّدس مدفون گردید.

سید عبدالله کربلایی اصفهانی

حسابی، (۱) از سادات حائری و صاحب فضایل و کمالات باطنی و ظاهری بوده، خطّ نسخ را نیکو می نوشته، (۲) شعر خوب می گفته، دیوانش قریب پنج هزار بیت بوده، به سنّ کهولت در اصفهان وفات یافته است. (۳)

۱- به نوشته نصرآبادی تخلّص او «حالی» بوده. بنابراین می توان گفت که «حسابی» که در تذکره حزین آمده محرّف «حالی» است.

۲- تذکره حزین: ۱۹۰.

۳- بنا به تحقیق آقای نصراللهی وی سید عبدالله بن یحیی حسینی کربلایی اصفهانی م ۱۱۲۶ و مدفون در تخت فولاد است که بعداً در متن عنوان می شود.

شیخ عبدالله گیلانی

فاضل نحریر، به غایت ستوده خصال بود. (۱) در اواخر عهد صفویّه در اصفهان وفات یافته است. (۲)

* شیخ عبدالله اصفهانی

عـالم فاضل، از شاگردان حاج میرزا حبیب الله رشتی، و مقرّر درس او بوده، (۳) و در نجف سـکونت داشته، و هم در آن زمین مقدّس مدفون گردید. (۴)

ملاّ عبدالله قمیشه ای

از علمای اخیار، متوفی به سال ۱۲۶۱ قبرش در صحن تکیه آقا حسین خوانساری. (۵)

* ملاّ عبدالله

از علمای کاملین، متوفی به سال ۱۲۶۵، قبرش نزدیک مقبره خواجوئی (۶) در تخت فولاد. (۷)

۱- تاریخ حزین: ۲۳۷.

۲- وی در سال ۱۱۵۰ ق وفات یافته و حزین در رثای او قصیده ای گفته که در دیوان حزین ثبت است.

۳- الذریعه ۱۵:۱۳۰.

۴- عالم نام برده شیخ عبدالله کفرانی رویدشتی است که مجدداً عنوان می شود.

۵- رجال اصفهان: ۲۱۹.

۶- رجال اصفهان: ۲۱۹.

۷- وی ملاّ عبدالله اژه ای ابن ملاّ علی اکبر است که بعداً عنوان می شود.

ملّا عبداللّه خوانساری

اشاره

از منبریـان معروف، و روضه خوانان مشـهور اصـفهان بوده، و در شـدّت مرض نیز ترک ذکر مصـیبت ننموده، در روز ۷ محرم سال ۱۲۹۳ وفات یافته، در بقعه تکیه آباده ای مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش را پرتو شاعر گوید:

از پی تاریخ آن پرتو سرود *** یا حسینی گفت پس دم در کشید

میرزا محمود صدر المحدّثین

فرزنـدش: مرحوم میرزا محمود صـدر المحـدثین از منبریـان معروف اصـفهان بوده که در نقل مطالب و ذکر مصائب سـلیقه ای مخصوص داشت، و به حسن صوت و لحن زیبـا شـهرت داشـته، و به همین علل در عـداد روضه خوانان طراز اوّل به شـمار می رفته، در ۲۳ رجب ۱۳۳۲ وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

احمد افمزای و گو به تاریخش *** مرد صدر المحدّثین محمود

میرزا عبدالحسین صدر المحدّثین

فرزند ایشان: مرحوم میرزا عبدالحسـین صدر المحدّثین، از وعّاظ معروف اصـفهان بلکه ایران به شمار می رفت. در حدود سال ۱۳۱۰ در اصـفهان متولد گردیده، و در نزد جمعی از فضـلای این شـهر تحصـیل نموده، به طهران رفته، آنجا نیز چندین سال به تحصیلات جدید و قدیم

ص: ۷۹۱

پرداخته، و به ترویج دین پرداخته، در نهضت تجدّد خواهی و دگرگونی وضع قدیم به صورت تمدّن جدید، و تشکیل شرکت ها و تأسیس کارخانجات، در اصفهان و سایر شهرهای ایران، مردم را با بیانات شافیه و سحر کلام خویش مشغول می داشت.

در اواخر عمر، سودا بر مزاج ایشان غلبه یافته، در حدود سال ۱۳۶۷ در شیراز خود را در چاه انداخته، وفات یافت.

میرزا عبدالله خوراسکانی اصفهانی

ابن محمّد حسن، فاضل ادیب شاعر، معروف به وثوق العلماء، و مشهور به ملک النجاه، ساکن مدرسه عبدالله خان در طهران بوده، از فضلای معروف زمان خود به شمار می رفته، و مجلس او مجمع فضلا و دانشمندان بوده است.

کتب زیر از اوست:

۱- عقاید المؤمنین، در اصول دین.

۲- منظومه العقاید، هر دو در سال ۱۳۲۴ به طبع رسیده است. (۱)

ملّا عبدالله بن حسن اصفهانی

عالم عامل، و فقیه کامل، متوفی در سال ۱۱۸۴ بوده، (۲) قبرش نزدیک

ص: ۷۹۲

۱- از دیگر آثار او «قطرات العلوم» که شرحی فارسی بر نصاب الصبیان است در سال ۱۳۲۴ ش در طهران در ۲۲۰ صفحه چاپ سنگی شده است. الذریعه ۱۵۷:۱۷.

۲- رجال اصفهان: ۵۵.

قبر خواجوئی در تخت فولاد.

ماده تاریخ وفاتش را صهبا گوید:

از جهان رفت آه عبدالله *** زان در اخلاق و فضل کامل حیف

کلک صهبا نوشت تاریخش *** حیف زان زبده افاضل حیف

* ملّا عبدالله بن ملّا حسین اصفهانی، عالم فاضل جلیل، از زمره علمای حاضر در مجلس نادر شاه و جلسه اتّحاد عامّه و خاصّه بوده، (۱) و در سال ۱۱۸۴ وفات یافته، قبرش نزدیک قبر خواجوئی. (۲)

سیّد عبدالله بکاء

فرزند سید حسین بحرانی نجفی. اصل او از بحرین است، اسلافش به اصفهان مهاجرت نموده و در این شهر ساکن بوده اند. (۳)

مشارالیه از علمای اجلاّء، و اهل فضل و صلاح بوده، و در جسر کوفه ساکن، و وکیل حاج میرزا حسین خلیلی بوده، و در ۱۳۲۷ وفات یافته، جنازه سر دست به نجف منتقل گردیده.

ص: ۷۹۳

۱- رجال اصفهان: ۲۱۹.

۲- وی همان ملّا عبدالله بن حسن فوق است، و اطلاعات نادرست مذکور در متن، از صاحب «الرحله» نشأت گرفته است. در بین حاضرین در مجلس نادر شاه نیز کسی به نام عبدالله بن حسین ذکر نشده است.

۳- نقباء البشر: ۱۹۹.

فرزنـدش: سیّد احمـد نیز عالم جلیل، و ساکن کوفه بوده، و در مسـجد پـدر امامت می نموده، و در روز ۳ شنبه ۳۰ ربیع الاوّل ۱۳۸۳ وفات یافته، جنازه به نجف منتقل شده، در آنجا دفن گردید.

خواهر زاده صاحب عنوان: میرزا حسین قاری فرزند شیخ محمّد علی بن محمّد امین نجف آبادی است که ساکن نجف بوده، و پدرش از شاگردان شیخ مرتضی انصاری بوده، و حدود سال ۱۲۹۸ وفات یافته است.

* مولی عبدالله بن حسین یزدی اصفهانی متوفی به سال ۱۰۲۱، مؤلف شرح الفیّه شهید. (۱)

ملاّ عبدالله بروجردی

فرزند حاج محمّد رحیم، عالم فاضل مصنّف، از اکابر فقها و دانشمندان قرن دوازدهم در اصفهان است.

در ربیع الاول سال ۱۱۹۱ وفات یافته، در تکیه مجلسی جنب مسجد جامع مدفون گردید. (۲)

۱- وی عالم جلیل ملاّ عبـدالله تستری از مفاخر علمی عهـد صـفوی است که شـرح حال او را مرحوم مؤلف در کتاب تاریخچه محلّه خواجو به تفصـیل آورده است. در عنوان فوق بین وی و ملاّ عبدالله یزدی صاحب حاشـیه بر تهذیب المنطق خلط شده. به نوشته علاّمه طهرانی در الذریعه (۹۸:۸) ملاّ عبدالله بن شهاب الدین حسین یزدی (م ۹۸۱ هـ.ق) نیز شرحی بر الفیّه به نام «الدرّه السنیّه» دارد.

۲- مطالب فوق مأخوذ از نوشته صاحب الرحله است و العهده علیه.

سیّد عبدالله میر دامادی سدهی

فرزند حاج محمّد رحیم کبیر بن میر مرتضی بن میر محمّد اشرف.

عالم فاضل، در چهارشنبه ۱۰ صفر ۱۱۶۵ متولد، و در ۲۲ محرّم ۱۲۴۳ وفات یافته، در مقبره خوزان سده مدفون گردید. (۱)

کتب زیر از اوست:

۱- انیس المحتاجین، در علوم غریبه ۲- ترصیع الاسماء ۳- کتابی در رجال.

مشارالیه از شاگردان وحید بهبهانی و میرزای قمی بوده، و به سید حجّه الاسلام و حاجی کلباسی اختصاص داشته، در سده امامت داشته، و بیشتر مواقع در شهر ساکن بوده است.

عبدالله بن عاشور رنانی

از مشاهیر خطّاطان قرن دوازدهم و سیزدهم هجری است. بیشتر از یکصد قرآن غیر از کتب ادعیه و زیارات به خطّ زیبای خود نوشته و تا سال ۱۲۳۵ حیات داشته است. (۲)

شیخ عبدالله کفرانی رویدشتی

فرزند علی بن محمّد بن قدیر. در اصفهان متولد، و در نجف در خدمت جمعی از افاضل تحصیل نموده، و اخیراً به درس حاج میرزا حبیب الله رشتی حاضر شده، و سال ها در محضر او تلمّذ فرموده، و به

۱- رجال اصفهان: ۲۳۹.

۲- کارنامه بزرگان ایران: ۲۳۹.

ایشان اختصاص یافته، (۱) و مقرّر درس ایشان بوده، و پس از فوت استاد حوزه درس داشته، و د ر مسجد هندی تدریس می نموده، و جمعی از افاضل به درس او حاضر می شده اند.

در سال ۱۳۱۷ وفات یافته، در نجف مدفون گردید.

پدرانش عموماً اهل علم و فضل بوده، و اخیراً اولاد ملّا قدیر (جدّ مشارالیه) که در بین آنها علما و صلحا می باشند نام فامیل خود را «قدیری» نهاده اند.

صاحب عنوان کتب و رسائلی تألیف نموده، و تقریرات اساتید خود را به رشته تحریر در آورده است.

عمو عبدالله سقلا

فرزند محمّد بن محمود. شیخ عارف، و صوفی زاهد، در ۷۱۶ وفات یافته، قبرش در مقبره معروف به مناز جنبان اصفهان است؛ شرح حال او مانند بسیاری دیگر از عرفا و دانشمندان مجهول است. (۲)

مقبره او جزو آثار باستانی اصفهان است و مناره های او و حرکت کردن یکی از آنها به حرکت دادن دیگری مشهور است، و علت آن را دانشمند بزروار جناب آقای معزّ الدین مهدوی که از فضلای معروف و نویسندگان نامدار می باشند در رساله ای به نام «منار جنبان اصفهان» تشریح نموده اند.

۱- نقباء البشر: ۱۲۰۳.

۲- بر سنگ نوشته مزار او القاب: الشیخ الزاهد البارع المتورّع السعید المتّقی آمده و اطلاق لفظ صوفی بر او ظاهراً بی دلیل است.

میرزا عبدالله محزون

فرزنـد محمّد هادی. عالم فاضل، و ادیب زاهد شاعر متخلّص به «محزون»، از احفاد شاه عباس ثانی صـفوی بوده، (۱) در ۱۱۷۱ وفات یافته، قبرش در قبرستان آب بخشان بوده است.

* سید عبدالله بن یحیی حسینی کربلایی اصفهانی، عالم فاضل، و ادیب و شاعر بوده، در ۱۱۲۶ وفات یافته، (۲) در تخت فولاد نزدیک مسجد مصلّی مدفون شده است. [قبلاً ذکر شد.]

حاج عبدالمطلّب اصفهانی

فرزند محمّد حسن کاظمینی، معروف به عباس آبادی. عالم فاضل، از شاگردان شـیخ احمد احسائی و پیروان او بوده، (۳) و در کتب خویش طعن زیاد به مخالففین شیخیّه دارد.

کتب زیر از آثار اوست:

۱- الحجّه البالغه ۲- رساله در حجّیّت مظنّه (عنوان هفتم کتاب الحجه البالغه است) ۳- رساله در بداء، در ۱۲۷۷ تألیف شده ۴- نجاه الدارین (عنوان پنجم الحجه البالغه است).

وفاتش پس از ۱۲۷۷ا می باشد.

ص: ۷۹۷

۱- رجال اصفهان: ۲۱۹.

۲- رجال اصفهان: ۱۴۵.

۳- الکرام البرره: ۷۹۴.

عبدالمولی اصفهانی

قدوه مستعدّان روزگار، خطّ نسخ و شکسته را خوب می نوشته، (۱) شعر را به حلاوت می گفته. چندین سال قبل از تألیف تذکره حزین به کهولت وفات یافته. از اشعار اوست:

عجز من و غرور تو شد آشنا به هم *** رسم نوی است الفت شاه و گدا به هم

عبدالواسع خاتون آبادی

فرزند میر محمّد مهدی، مانند عموم خاندان خود عالم و فاضل بوده، و در ۱۱۵۱ وفات یافته، در قبرستان آب بخشان مدفون شده است. (۲)

سید عبدالوهّاب معین الاطبّاء اردستانی

از پزشکان معروف، و به حذاقت مشهور بود. در ۱۳۵۶ وفات یافته، نزدیک فاضلان در تخت فولاد مدفون گردید. (۳)

شیخ عبدالوهّاب نصرآبادی

عالم زاهد، از شاگردان آقا سید محمّد باقر درچه ای و حاج سید مهدی نحوی بوده، در ۱۰ رجب ۱۳۳۸ وفات یافته، در جنب قبر استاد خود جهانگیر خان مدفون شد.

ص: ۷۹۸

۱- تذکره حزین: ۲۰۲.

۲- رجال اصفهان: ۱۳۵.

۳- رجال اصفهان: ۲۲۰.

سیّد عبدالوهّاب اصفهانی

فرزند سید احمد، عالم فاضل جلیل. پدرش از اهل علم و صلاح بوده، و برادرش سید محمّد صادق در قریه دولت آباد ساکن، و به ترویج دین مشغول بوده، و در سال ۱۳۴۵ وفات یافته.

پس از آن صاحب عنوان بنا به تقاضای اهل محل بدانجا رفته، و به ارشاد و هدایت مردم پرداخته، (۱) در ۱۳۷۴ وفات یافته، در مقبره امام زاداه نرمی مدفون گردید، و تألیفاتی دارد.

سیّد عبدالوهّاب شهشهانی

فرزند محمّد امین حسینی فاضل ادیب، مؤلف کتاب «بحر الجواهر» در سیاق که مکرّر به چاپ رسیده، و مؤلف آن تا سال ۱۲۵۳ زنده بوده است.

عبدالوهّاب گلشن ایران پور

فرزند حاج محمّد حسین بن حاج محمّد علی اردکانی.

شاعر ادیب فاضل، در ۱۲۹۶ اردکان متولد گردید، و در اصفهان نشو و نما کرده، (۲) و هم در این شهر تحصیلات خویش را نزد اساتید به پایان رسانیده، مخصوصاً خطّ را نزد میرزا عبدالرحیم افسر مشق نموده.

۱- نقباء البشر: ۱۲۴۵.

۲- رجال اصفهان: ۱۰۰، سخنوران نامی معاصر ایران ۵:۳۰۶۴، شعرای معاصر اصفهان: ۴۰۲، تاریخ جراید و مجلات ایران ۶۶:۱.

مدتی در دستگاه ظلّ السلطان وارد بوده، چندین سال معاونت اداره اوقاف را داشته، استعفا نموده و تا آخر عمر به نشر روزنامه اختر مسعود مشغول بود. گاهی خود شخصاً روزنامه می نوشت، و گاهی روزنامه او را دیگران منتشر می نمودند.

سرانجام در ۲۷ رجب سال ۱۳۵۶ وفات یافته، در تکیه صاحب روضات مدفون گردید.

کتب و رسائل زیر از اوست:

۱- آلمان نامه ۲- بهرام نامه ۳- جنگ بین الملل ۴- دلکش و پریوش ۵- دیوان اشعار، قریب شصت هزار بیت ۶- روزنامه اختر مسعودس ۷- سفر پنج روزه ۸- عقل و جنون، مطبوع ۹- مناظره الکل و تریاک ۱۰- مناظره مرگ و زندگانی ۱۱- منتخبات اشعار، که در بمبئی به طبع رسیده ۱۲- مشروطه نامه ۱۳- تخجیر نامه ۱۴- نظم انوار سهیلی؛ و غیره.

مرحوم گلشن ایران پور در فضل و ادب و شعر و هنر کم نظیر، و در ملکات نفسانی بی نظیر بود، و بدون اولاد از دنیا رف.

سیّد عبدالوهّاب معتمد الدوله

متخلص به «نشاط» فرزند میرزا محمّد رحیم کلانتر، شاعر ادیب حکیم عارف فاضل نویسنده مقتدر، در ۱۱۷۵ در اصفهان متولد، و در ۲ شنبه ۵ ذی الحجّه سال ۱۲۴۴ در طهران به مرض سل وفات یافته است.

منصف قاجار در تاریخش گوید:

«از قلب جهان نشاط رفته».

از بزرگان ادبا و شعرا، و از سر آمدان رجال سیاست، و امرای دولت فتح علی شاه بوده، دارای قریحه و استعداد سرشار، و در حکمت و ریاضی و علوم ادبی عدیم المثال بوده، شاعری نیک محضر، و عارفی خوش مشرب، و حکیمی نکته سنج بوده، اقسام خطوط را نیکو می نوشته، به خصوص در خط شکسته مقام استادی داشته.

وی در نهضت ادبی ایران سهم به سزایی دارد. در نظم و نثر به شیوه قدما استاد است، در قصیداه و غزل توانا، و در نظم و نثر به عربی و فارسی قادر بوده.

کتب زیر از آثار اوست:

۱- دیوان اشعار ۲- گنجینه، که مجموعه آثار نظم و نثر اوست، و در پنج درج می باشد ۳- ساقی نامه ۴- کتابی به سبک گلستان ۵- منشآت و مراسلات و مناجات او که به سبک نوشته های درباری است؛ قسمتی مطبوع، و قسمتی در بایگانی (۱) وزارت خارجه بعضی کشورها موجود است.

از اشعار اوست:

در دل دوست به هر حیله رهی باید کرد *** طاعت از دست نیاید گنهی باید کرد

۱- تاریخ ادبیات شفق: ۳۸۷، ریحانه ۶:۱۷۵، مجمع الفصحاء ۶:۱۰۵۴، دیوان طبیب: ۸۱.

میرزا عبدالوهّاب منجّم باشی

فرزند میرزا محمّد منجّم، منشی اول، ادیب فاضل شاعر متخلص به «شکوه» از خاندان علم و ادب، و از کارگزاران دستگاه ظلّ السلطان بوده، در ۴ ربیع الثانی ۱۳۳۰ وفات یافته، در صحن تکیه تویسرکانی مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

میر ادیب، منشی نثر، اوستاد نظم *** عبدالوهاب کز همه خوبان نشان گرفت

چون رفت از این سرای برون، عقل دوربین *** از سال فوت او خبر از این و آن گرفت

بیرون یکی شد از پی تاریخ فوت و گفت *** عبدالوهاب جای بقصر جنان گرفت

سیّد عبدالوهّاب مستشار دفتر

اشاره

فرزند سیّد هاشم، (۱) فاضل ادیب شاعر متخلّص به «مرشد» از شعرای معروف، و فضلای مشهور اصفهان بوده، در ۱۷ صفر ۱۳۴۳ وفات یافته، در یکی از اطاق های تکیه ملک مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

سال تاریخ فوت پرسیدم *** از مقیمان روضه رضوان

باغبان سر برون نمود و بگفت *** مستشار آمده مقیم جنان

ص: ۸۰۲

۱- رجال اصفهان: ۵۰.

مرتضی مستشار دفتر

و در این اطاق است قبر مرحوم مرتضی مستشار، فرزند صاحب عنوان. او نیز ادیب و شاعر، و مردی نیکوکار بود. دارای سجایای اخلاقی و ملکات فاضله می نمود.

در ماه صفر سال ۱۳۲۳ متولد، و در ۵ شنبه ۲ شعبان ۱۳۸۰ وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید. (۱)

ماده تاریخ وفاتش این است:

سال فوتش کجا ز من پرسید *** گفتمش (مرد مستشار عزیز)

از اشعار اوست:

با نامدگان اگر خبر بسپارند *** کاین عالمیان ز غم چه بر سر دارند

از پشت پدر یکان یکان بگریزند *** پا از شکم مام برون نگذارند

عرفان

احمد بن عبدالصمد بن عبدالله، نویسنده ادیب فاضل.

پدرش از مراغه به اصفهان آمده، و عرفان در ۵ شنبه ۱۵ شعبان ۱۳۱۱ در این شهر متولد گردیده، در مدارس اصفهان تحصیل نموده، و خصوصاً ادبیات و زبان انگلیسی را خوب آموخته، (۲) و از سال ۱۳۴۱ به نوشتن مجلّه «عرفان» و سپس روزنامه «عرفان» همّت گماشته، و تا

ص: ۸۰۳

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۴۴۲.

۲- تاریخ جراید و مجلات: ۱۵:۳.

آخرین روزهـای حیات آن را انتشار داده، و به مناسـبت نام روزنامه، نام فامیلی خود را نیز عرفان گـذارده، و بـدین نام شـهرت یافت.

مرحوم عرفان علاوه بر روزنامه نگاری سال ها در دبیرستان های اصفهان ادبیات فارسی تدریس می نمود، و از دبیران دانشمند فرهنگ اصفهان به شمار می رفت.

سرانجام در شب ۵ شنبه ۲۲ ماه صفر ۱۳۷۱ به عارضه سکته وفات یافته، در تکیه جهانگیر خان مدفون گردید.

مرحوم آقا سیّد علی بدیع زاده هور در تاریخ وفاتش گوید:

هزار رحمت حق بر روان احمد عرفان *** ز ما درود و تحی_ به جان احمد عرفان

نوشت خامه هور از برای سال وفاتش *** به سوی قریب کند رو روان احمد عرفان

سیّد علاء الدین گلستانه

اشاره

علاء الدین محمّد بن ابوتراب بن ابوالمعالی.

فقیه حکیم فیلسوف زاهـد عابـد ادیب فاضل، از حکمای معروف، و فضـلای مشـهور عهد صـفوی است. (۱) تمام عمر شریف خود را به افاده و اسـتفاده گذرانیـده، دارای اخلاق فاضـله و ملکات کامله بوده، دو مرتبه منصب صـدارت بـدو پیشـنهاد شد و قبولش نیامد.

۱- روضات الجنّات، ریحانه ۱۶۳:۴، فوائد الرضویه: ۳۸۲، الکنی و الالقاب ۴۳۶:۲.

وی را تألیفات چندی است، از آن جمله است:

۱- بهجه الحدائق، در شرح نهج البلاغه، مختصر ۲- ترتیب مشیخه من لا یحضر.

۳- حدایق الحقایق، شرح کبیر بر نهج البلاغه در سه مجلد، ناقص، و این کتلاب دلیل تبحّر و استادی مؤلف بزرگوار آنست.

۴- روضه العرفا، یا شرح اسماء الحسنی، از معروف ترین تألیفات ایشان، مطبوع [به نام کاشف الاسماء] ۵- شرح خطبه همّام ۶- شرح اربعین حدیثاً * شرح خطبه شقشقیه ۷- منهج الیقین، شرح رساله اهوازیه حضرت صادق (علیه السلام) به اصحاب خود؛ و غیره.

مشارالیه برادر زن علاّمه مجلسی می باشد.

فوت صاحب عنوان در ۲۷ شوّال ۱۱۰۰ هجری روی داده. قبرش ظاهراً در بقعه علاّمه مجلسی جنب مسجد جامع اصفهان، و یا در مقبره مقابل مسجد مصری می باشد.

ماده تاریخ وفاتش را تأثیر گوید:

از این سرای ادنی سوی بهشت اعلی *** عالی مقام تقوا میرزا علاء دین شد

تاریخ رحلتش را از دل سؤال کردم *** تنها نه دل غمین شد تاریخ هم غمین شد

فایده: ذیلاً به نام چند نفر از سادات گلستانه از فضلای اصفهان اشاره می شود:

۱- شاه ابوتراب گلستانه

نایب الصداره و قاضی اصفهان در عهد

ص: ۸۰۵

سلاطین صفویّه بوده. (۱)

ملا عصری تبریزی در باب گندم تبارزه این رباعی مستزاد را درباره او گفته است:

از دولت شاه ابوتراب قاضی *** آن بحر علوم

مستقبل ما رشگ برد بر ماضی *** از طالع شوم

هر سال سری دویست من گندم بود *** از دولت شاه

صد سر شده امسال به یک من راضی *** آن هم معدوم

۲- امیر محمّد اسماعیل بن محمّد باقر

از فضلای قرن دوازدهم هجری در اصفهان (۲) بوده، و تا سال ۱۱۵۶ حیات داشته است.

۳- میرزا محمّد باقر گلستانه

ابن سیّد علاءالدین، سیّد حسیب نسیب جلیل، از تلامذه علاّمه مجلسی، (۳) و از مشایخ اجازه حاج [محمّدبن] محمّد زمان کاشانی است.

۴- میرزا تاج الدین

از شاگردان و مجازین از ملاّ محمّد تقی مجلسی (۴) بوده، و تاریخ اجازه ۱۰۶۲ می باشد.

۵- سیّد جعفر گلستانه

از فضلای قرن سیزدهم، در دستگاه زندیّه صاحب جاه و مقام بوده، و

۱- تذکره نصرآبادی: ۳۰۶.

۲- الذریعه ۳:۱۱۲.

۳- فوائد الرضویّه ۱:۵۵ و روضات الجنّات: ۶۵۲.

۴- الذریعه ۱۱:۱۶.

منصب استیفای اصفهان را داشته.

قبرش در قبرستان شیر سبز در کوچه باغ سهیل واقع بود که در این اواخر، مقبره به صورت مسجد در آمده.

۶- شرف الدین حیدر گلستانه

فرزند محمّد بن حیدر بن اسـماعیل، از بزرگان سلسله گلستانه بوده، در اصفهان محترم و معزّز می زیسته، و در ربیع الاول سال ۷۷۹ در اصفهان وفات یافته است. (۱)

پدرش نیز از اجلّاء و بزرگان سادات بوده، و در اصفهان ریاست علمی و روحانی داشته است.

۷- سیّد علی اکبر گلستانه

فرزند محمّد ابراهیم. ادیب فاضل، (۲) از خطّاطین مشهور است که در انواع خطوط، بالاخص نستعلیق و شکسته مهارت داشته، و آن را به شیوه درویش عبدالمجید می نوشته.

در ۱۲۷۴ متولد، و در ۱۳۱۹ ضمن عمل جرّاحی وفات یافته، در قم مدفون گردید.

ص: ۸۰۷

۱- عمده الطالب: ۶۶.

۲- تذکره خوشنویسان: ۶۴ - کارنامه بزرگان: ۴۱۸.

۸- میرزا محمّد علی خان گلستانه

فرزند محمّد باقر بن حسین بن سیّد علاءالدین.

فاضل ادیب، در اواخر قرن سیزدهم هجری در اصفهان محترم و معزّز می زیسته، و منصب استیفاء داشته و در سال ۱۲۹۰ مسجد صفا واقع در محلّه شهشهان را بنا نموده، و اثر خیری از خود به یادگار نهاده.

کتیبه مسجد به خطّ محمّد تقی بن محمّد ابراهیم خطّاط اصفهانی است.

ماده تاریخ بنا این است:

بنا شد چو این مسجد با صفا *** به عون خداوند رکن و حطیم

ز پرتو به تاریخ آن شد سؤال *** بگفتا «لساعیه فوز عظیم»

۹- سیّد محمّد مورّخ الاسلام

فرزند حاج میر سیّد علی بن میرزا محمّد علی خان سابق الذکر.

ادیب فاضل مورخ، در شب یک شنبه ۶ صفر سال ۱۳۰۰ متولد، و در ذی حجّه ۱۳۶۹ وفات یافته، (۱) در تکیه میر سیّد محمّد شهشهانی مدفون گردید. [مدفن او در تکیه ملک واقع است].

کتب چندی تألیف فرموده، از آن جمله است:

۱- سفر نامه کربلا ۲- فضائل العجم؛ و غیره.

۱۰- سیّد محمّد گلستانه

ابن سید محمود. فاضل ادیب خطّاط معروف به علوم، از خطّاطین

۱- رجال اصفهان: ۲۲۶، نمونه مختصر المکارم.

معروف، که نستعلیق را در نهایت استادی می نوشت. در جوانی (شوّال سال ۱۳۵۱) وفات یافته، در تکیه جهانگیر خان مدفون گردید.

۱۱- سید مهدی فرزند جعفر بن محمّد تقی بن کمال الدین محمّد بن میرزا علاءالدین. از اسباط میرداماد بوده، (۱) و ظاهراً پدرش میرزا جعفر سابق الذکر باشد.

سیّد علاء الدین شاهشاهان

محمّد بن محمّد بن محمّد، از علمای عالی قدر و متنفّذ اصفهان بوده، و در سال ۸۵۰ به دستور شاهرخ در ساوه شهید گردیده، جنازه به اصفهان منتقل شده، در بقعه مخصوص در محلّه شهشهان مدفون گردید.

این محلّه قبلاً به محلّه حسینیان معروف بوده، و پس از این تاریخ به نام شهشهان شهرت یافته است.

شرح شهادت او در تواریخ مسطور است، (۲) و تاریخچه بنای گنبد نیز در کتاب نفیس گنجینه آثار تاریخی اصفهان مذکور است، طالبین رجوع فرمایند.

دکتر علی مستشفی

در سال ۱۳۱۷ در قریه حبیب آباد برخوار اصفهان متولد گردید، در اصفهان و طهران تحصیل نمود، از اطبّای حاذق به شمار می رفت. در شب ۱۱ جمادی الاولی سال ۱۳۷۳ در طهران وفات یافته.

۱- الذریعه ۸۳:۱۳.

۲- رجال اصفهان: ۱۸۹.

کتب زیر از اوست:

۱- ازدواج و حفظ الصحّه ۲- وبائیه، که آن را به اتفاق دکتر رضا بصیر فرزند حاج میرزا ابوالحسن طبیب اصفهانی نوشته است.

کمال الدین علی سمیرمی

از وزرای سلطان محمود بن محمّد بن ملکشاه سلجوقی است. (۱) ابتدا عامل سمیرم بوده، و سپس مشرف دیوان سلطان محمّد شده، و کد خدای حرم سرای سلطان گردیده، سپس به وزارت محمود بن محمّد بن ملکشاه رسیده، به غایت صاحب تمکین و با همّت بوده، لکن ظلم به افراط می کرده، به دست اسماعیلیّه در چار بازار بغداد به ضرب کارد از پا در آمد.

حاج شیخ علی بروجنی

فرزند حاج ملاّ محمّد باقر. عالم فاضل، محقّق جلیل.

در حدود ۱۲۶۵ متولد، و در اصفهان و نجف تحصیل نموده، از مجتهدین بارع، و محققین کامل بوده.

کتب چندی تألیف نموده، از آن جمله است:

۱- بحر الجواهر، در شرح جواهر الکلام ۲- تبصره المتهجّدین، در سال ۱۳۲۳ در اصفهان به چاپ رسیده، و فهرست تألیفات مأخوذ از آنجاست ۳- تفسیر قرآن، در چندین مجلّد ۴- رساله در آداب و اعمال

۱- آثار الوزراء عقیلی: ۲۵۷.

شب، از واجب و مستحب، به پیوست کتاب تبصره به چاپ رسیده است ۵- شرح ریاض ۶- شرح بر کتاب نکاح؛ و غیره.

صاحب عنوان سال ها در اصـفهان در مـدرسه الماسیّه ساکن و به تدریس فقه و اصول مشـغول بوده، و ظاهراً در اواخر عمر به موطن خویش مراجعت نموده، و حدود سال ۱۳۳۰ در آنجا وفات یافته است.

حاج میر سید علی نجف آبادی

فرزنـد سـید حسـین بن حاج میر سـید محمّـد بن محمّـد بن حسـین بن عزیز بن عظیم بن نصـیر بن حکیم مؤمن بن محمّد زمان حسینی تنکابنی اصفهانی.

علاّمه فقیه زاهـد متکلّم، از بزرگان علما و محققین، و اجلّه فقها و متکلّمین، و از مراجع تقلیـد و فتوا در اصـفهان به شـمار می رفت. (۱)

در بین علمای متأخرّین هیچ کدام به جامعیّت ایشان، و خصوصاً احاطه در علم کلام به مقام ایشان نمی رسد.

در حدود ۱۲۷۵ در نجف آباد متولـد، و از سنّ حـدود بیست سالگی به تحصـیل علم رغبت نموده، در نزد پـدر خود مقـدّمات علوم را آموخته، به اصـفهان مهـاجرت، و سـپس به نجف اشـرف رفته، نزد علمـای معروف آن سامان ماننـد: میرزا محمّـد تقی شیرازی، و حاج شیخ زین العابدین مازندرانی، و آقا سید محمّد فشارکی، و آقا سید محمّد کاظم یزدی، و

۱- رجال اصفهان: ۳۵.

آخوند خراسانی، و بالاخص آقا شیخ هادی طهرانی تحصیل نموده، (۱) در قضایای مشروطیّت به ایران آمده، و در موقع جنگ بین الملل اول و استبداد صغیر رنج ها کشیده، و مجبوراً مدتی در بختیاری و اطراف متواری می زیسته، سپس در اصفهان ساکن شده، و در مدرسه صدر و مدرسه جدّه بزرگ درس خارج می فرمود، و جماعتی کثیر از افاضل طلّاب از محضر ایشان مستفید می شدند. (۲)

در مجالس وعظ و خطابه منبر می رفت، و با بیانات علمی خود حاضرین را سرگرم می فرمود، و در زهد و تقوا و اعراض از مردم دنیا و عدم توجه به اغنیا بی نظیر بود.

در صبح جمعه ۱۳ ماه صفر ۱۳۶۲ وفات یافته، با تشییع عظیم در تخت فولاد در بقعه تکیه تویسرکانی مدفون گردید.

کتب و رسائلی تألیف نموده که از آن جمله است: حواشی بر [حواشی آقا ضیاء الدین عراقی بر] کفایه استادش.

ابوالحسن علی بن سهل اصفهانی

ابن محمّد بن ازهر اصفهانی. هجویری در «کشف المحجوب» گوید: ابوالحسن علی بن سهل نصر آبادی اصفهانی، عالم عارف زاهد، از

۱- تذکره الاولیاء ۹۲:۲، رجال اصفهان: ۱۴۰، طرایق الحقایق ۱۷۹:۲، محاسن اصفهان: ۲۹ و غیره.

۲- وی علوم عقلی را از محضر میرزا ابوالحسن جلوه فرا گرفته است. معلم حبیب آبادی. به نوشته مرحوم معلم حبیب آبادی در رساله خطّی خاندان کلباسی.

قـدمای مشایـخ اصـفهان. جماعتی کثیر از علما و عرفا در حدیث و عرفان نزد او تلّمذ نموده، که از آن جمله است: سـلیمان بن احمد طبرانی، و قشیری، و ممشاد دینوری، و ابوبکر محمّد بن عبدالله طبرانی؛ و خود نزد جمعی کثیر در تصوّف و حدیث تلمّذ نموده که از آن جمله است: احمد بن مهدی، و جنید بغدادی، و ابو عبدالله محمّد بن یوسف بن معدان بنّاء اصـفهانی، و یونس بن حبیب؛ و غیره.

در عموم کتب تذکره نامش به عظمت برده شده است.

در سال ۲۸۰ وفـات یافته (در «اخبار اصـفهان» فوتش را ۳۰۷ می نویسـد) در قبرسـتان طوقچی مـدفون گردید، و از حین فوت تـاکنون قبرش مورد توجّه عبّاد و زهّاد بوده؛ در رحله ابن بطوطه و کشـکول شـیخ بهائی راجع به مزار او مطالبی است، طالبین مراجعه نمایند.

مقبره او قـدیم دارای دسـتگاه بوده، و فعلاً از آن اطاقی بیش باقی نمانـده، در سال های اخیر یکی از مشایخ خاکساریّه آنجا را خانقاه خود ساخته، و بساط ارشاد [!] گسترده است.

سهل بن علی بن سـهل اصـفهانی از عرفا و صوفیّه است. (۱) ابونصـر سـراج در «لمع» از قول او گوید: حرام است اصحاب ما را فقرا بنامند، زیرا آنها غنی ترین خلق خدایند.

شیخ ابو عبدالله محمّد بن علی بن سهل اصفهانی عارف (۲) در ۹۰ارم

ص: ۸۱۳

۱- تاریخ تصوّف: ۲۸۰.

۲- تذکره العارفین فسائی: ۱۶۴، سخن سرایان فارس: ۵۱۴.

فارس بوده، و مزارش تاکنون باقی است. سال های اخیر هادی فسایی عارف متخلّص به «بیدل» مؤلف «تذکره العارفین» مقبره او را بر روی شالوده قدیم تجدید بنا نموده است.

میرزا علی خان مستوفی خزانه

فرزند عبدالباقی نوّاب اصفهانی، از میرزاهای چهار سو شیرازیها.

فاضل و ادیب بوده، و در دستگاه ظلّ السلطان اهمیّتی داشته، در شب ۱۷ جمادی الثانیه سال ۱۳۰۹ به شرحی که مرحوم انصاری در تاریخ اصفهان و ری در وقایع سال مزبور می نویسد مسموماً فوت شده است.

از آثارش کتاب «احسن التواریخ» در ترجمه تاریخ آل عثمان تألیف محمّد فرید بیک؛ و هدیّه رمضان، ترجمه از کتاب امیر ارسلان مصری به طبع رسیده است.

در شب فوت او سه نفر دیگر: ۱- میرزا حبیب الله مشیر انصاری ۲- حاج میرزا حسنم شیخ الاسلام ۳- میرزا محمّد خان امین الدوله نیز مسموماً وفات یافتند.

غیاث الدین علی حسینی اصفهانی

(یا محمّد) بن علی امیران حسینی، از فضلای قرن نهم هجری است. در بدخشان ساکن بوده، و در سال ۸۷۹ کتاب معروف خود را به نام «دانشنامه جهان» در حکمت طبیعی در ضمن ده فصل، و خاتمه در

تشریح، به نام سلطان محمود بن ابو سعید بهادر خان بن میران شاه بن امیر تیمور گورکانی تألیف نموده است. (۱)

حاج میر سیّد علی بروجردی

فرزند سید عبدالکریم بن علی بن محمّد بن عبدالکریم بن سیّد مراد طباطبائی اصفهانی.

عـالم فاضـل محقق، امام مسـجد در کوشک، در اصـفهان متولـد گردیـده، و هم در این شـهر و نجف تحصـیل نموده، و مرجع امورات شرعیّه، و پشت و پناه مردم بوده. (۲)

از شاگردان حاج ملاّ اسدالله بروجردی، و حاجی آباده ای، و آقا محمّد مهدی کلباسی، و حاج سید اسدالله بید آبادی بوده.

در شب ۵ شنبه ۱۰ ربیع الاوّل سال ۱۳۰۶ وفات یافته، در بقعه آقا حسین خوانساری مدفون گردید.

۱- کتابی در اصول فقه ۲- شرح هدایه شیخ حرّ عاملی از تألیفات اوست که به طبع نرسیده است.

مادّه تاریخ وفاتش این است:

رحمت حق از پی تاریخ گفت *** انّ لدینا لَعلیٌّ عظیم

۱- الذریعه ۴۶:۸، سبک شناسی: ۲۲۱:۳.

۲- الذریعه ۷۰:۱۲. اعیان الشیعه ۳۱۰:۴۱.

حاج میرزا علی آقا واعظ شیرازی

فرزنـد حاج علی اکبر بن حاج قاسم. عالم فاضل زاهـد عابد، ادیب کامل، و طبیب ماهر، از نوادر زمان، و مفاخر علمی و عملی اصفهان به شمار می رفت. در زهد و تقوا وحید و یگانه بود.

در شعبان ۱۲۹۴ متولد، و در نزد جمعی کثیر از فضـلاء تحصـیل نمود که از آن جمله است: شـیخ عبدالحسین محلاتی، و حاج آقا حسـین بروجردی (در موقع تحصـیل در اصـفهان) و آقا سیّد محمّد باقر درچه ای، و آخوند کاشی، و حاج میرزا محمّد باقر حکیم باشـی؛ و در نجف از محضـر: شـیخ الشـریعه اصـفهانی، و آقا سید محمّد کاظم یزدی، و آخوند خراسانی و غیره استفاده برده، پس از مراجعت به اصـفهان سـال هـا به شـغل تجـارت مشـغول بـوده، سـپس مـدتی طبـابت می فرموده، پس از آن ترک تجارت و طب گفته، جهت ارشاد و هدایت مردم منبر رفته، به مداوای روحی مردم پرداخته.

واعظی بود شـیرین بیـان، و متکلّمی فصـیح اللسـان، منابرش شامل مواعظ شافیه، و نصایـح کافیه، از حـدیث و اخبار و تفسـیر و تاریخ بود.

در مدرسه صدر ادبیات و نهج البلاغه و تفسیر می فرمود، و عده ای از طلّاب از محضرش مستفید می شدند.

در شب ۲۴ جمـادی الاولی سال ۱۳۷۵ وفـات یافته، جنازه با احترامات لازم به قم منتقل گردیـده، و در مقبره شـیخان مـدفون گردید.

از آثارش تصحیح و مقابله قسمتی از تفسیر «تبیان» شیخ طوسی است که به طبع رسیده است.

پدرش از تجّار و فضلا بوده و در نجف نزد مولی محمّد حسین

کاظمینی تحصیل نموده، و کتابی در شرح چهل حدیث در فضیلت صلوات بر پیغمبر (۱) و آل او (علیهم السلام) نوشته، و در سال ۱۳۵ در آنجا وفات یافته است.

سیّد علی امامی

اشاره

فرزند محمّد بن اسدالله [بن سیّد ابوطالب] عریضی اصفهانی.

از شاگردان آقا حسین خوانساری [و میرزا ابوالقاسم فندرسکی]، و علاّمه مجلسی، و معاصر با مؤلف «ریاض العلماء» بوده، عالم و فاضل و محقّق بوده، (۲) هشت مجلد کتاب در حدیث ترجمه کرده و آن را هشت بهشت نامیده (۳)اسامی آنها عبارت است از:

۱- الذریعه ۱۳:۷۰.

۲- ریحانه الادب ۱:۱۷۳، روضات الجنات: ۳۵۶، اعیان الشیعه ۴۱:۳۱۰.

۳- صاحب عنوان در ابتدای ترجمه من لا یحضر می نویسد: چنین گوید فقیر حقیر سید علی الحسینی العریضی الامامی که به شرح ترجمه هشت بهشت کتاب حدیث به این روش پرداخته، به هشت بهشت موسوم ساخت: ۱- جنّه الفردوس، شرح من لا یحضره الفقیه. ۲- جنّه الخلد، شرح کافی. ۳- جنّه الخلد النعیم، شرح تهذیب. ۴- جنّه المأوی، شرح استبصار. ۵- جنّه المقام، شرح کمال الدین و تمام النعمه. ۶- جنّه الصدق، شرح امالی. ۷- جنّه عدن، شرح علل الشرایع. ۸- جنّه السلام، شرح عیون اخبار الرضا (علیه السلام) ر.ک: فهرست نسخه های خطی وزیری ۱:۱۳۹. صاحب ریاض درباره کتاب التراجیح می نویسد: کتاب کبیر فی الفقه، سمّاه التراجیح، مجلّدات ضخام یقرب من ثلاثمائه الف بیت، و ذکر فیه اقوال جمیع الفقهاء و عبارات کتبهم، و هو لا یخلو عن غرابه. ریاض العلماء ۴:۱۸۶.

۱- ترجمه [شرح] اشارات خواجه طوسی ۲- ترجمه اکمال الدین ۳- ترجمه امالی صدوق ۴- ترجمه خصال صدوق ۵- ترجمه شفاء ابن سینا ۶- ترجمه عیون اخبار الر ضا (علیه السلام) ۷- ترجمه مصباح المتهجّد شیخ طوسی ۸- ترجمه مصباح کفعمی ۹- ترجمه مهج الدعوات ابن طاوس ۱۰- تراجیح؛ و غیره.

(سید امیر ابوطالب امامی)

از علمای زمان شاه طهماسب صـفوی بوده، و تولیت امام زاده درب امام با ایشان بوده، و بدین جهت به امامی مشـهور شده، [و به پندار خویش] در علم و حکمت بر اقرار خود مقدّم بوده. (۱) ایشان جدّ سیّد علی امامی معروف است.

حاج میر سیّد علی زنجیره فروش

فرزند آقا سید محمّد بن حسن بن هاشم بن میرزا محمّد موسوی.

سید سند، و فاضل معتمد، از اساتید فنّ تجوید و قرائت بوده، نزد عاصم کاشانی قبرائات دهگانه را بیاموخته، و سال ها تدریس «شاطبی» در اصفهان منحصر بدو بوده، و عده ای زیاد شاگرد تربیت نموده که هر یک استاد فن به شمار می رفته اند.

در حدود ۱۲۷۵ متولد، و در ۱۳۵۱ وفات یافته، در تکیه آقا شیخ

۱- اعیان الشیعه: ۶:۲۹۲.

مرتضی ریزی مدفون، و سپس به اعتاب مقدّسه منتقل گردید.

پدر و جدّش از علمای اصفهان بوده، و جهت امرار معاش به شغل زنجیره بافی مشغول بوده اند.

حاج میر سیّد علی سدهی امام جمعه

فرزند آقا سید مهدی بن آقا سید اسماعیل دیباجی.

عالم فاضل محقق جلیل، معروف به حاج آقا بزرگ، و ادیب شاعر متخلّص به «ضیائی»، جامع معقول و منقول، و مطّلع بر علوم اعداد و طلسمات و طبّ و ریاضی و جفر و غیره.

از شاگردان آقا میرزا محمّد هاشم چهار سوقی و آقا نجفی و جمعی دیگر از علما بوده، و در سده، مولد خود ریاست علمی و دینی داشته، و سال ها به ترویج دین، و قلع و قمع مخالفین و معاندین پرداخته، و در امر به معروف و نهی از منکر اهتمام تمام نموده. (۱)

کتب و رسائل عدیده تألیف نموده از آن جمله است:

۱- رساله در اخلاق ۲- رساله در تقلید ۳- رساله در خیارات ۴- رساله در ادعیه ۵- رساله در شرط ضمن العقد ۶- رساله در صلح با حقّ رجوع ۷- رساله در مقتل ۸- رساله در منجّزات مریض ۹- رساله در ادعیه و ختوم ۱۰- رسائلی در فقه ۱۱- رسائلی در طب و تجربیّات خود؛ و غیره.

در حدود سال ۱۲۶۴ متولد، و در سال ۱۳۵۸ وفات یافته، در شبستان

۱- رجال اصفهان: ۲۲۰، ریحانه الادب: ۴۵۳:۲، مخزن الادب نسخه خطّی.

مسجد خود در قریه فروشان مدفون گردید.

فرزندش حاج سید حسن امام جمعه معروف به حاج آقا امام در مرثیه او اشعاری سروده، مادّه تاریخ این است:

ز روح پنج تن جستم مدد گفتم به تاریخش *** علی آن هادی شرع نبی شد سوی علّیین

سید علی اصغر میر محمّد صادقی

ابن سید جعفر، عالم فاضل، ساکن قریه زمان آباد. برخوار، عالم فاضل، در جمعه ۲۰ شعبان ۱۳۳۱ وفات یافته، در حرم امام زاده نرمی مدفون گردید. (۱)

سید علی اکبر صدر الاطّباء حسینی

مؤلف کتاب «فصول العلاج» در ۱۳۳۵ وفات یافته، قبرش نزدیک فاضلان. (۲)

ملّا علی اکبر اژه ای

اشاره

فرزند محمّد باقر، عالم فاضل محقق زاهد متقی، از علمای بزرگوار ، سال ها در اصفهان ساکن، و در مسجد علی امامت و تدریس می نموده. (۳)

۱- رجال اصفهان: ۲۰۲.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۲.

۳- رجال اصفهان: ۵، فوائد الرضویه: ۲۷۴.

در علم کلام و حکمت و فقه و اخلاق و موعظه کم نظیر بوده. (۱)

کتابهای چندی تألیف نموده است از آن جمله است:

۱- رساله در آداب نماز شب، بسیار مرغوب و مفصل است، و دو مرتبه به چاپ رسیده ۲- رساله معراج، مطبوع ۳- رساله در سلام نماز نافله، و آن را سید محمّد باقر بید آبادی رد نموده ۴- رساله در ردّ رساله آقا سید محمّد باقر حجّه الاسلام در موضوع سلام نافله ۵- رساله در صلات و زکات، بر حسب خواهش حاج محمّد حسین خان صدر نوشته شده است ۶- رساله در خمس و زکات ۷- رساله در قضا و شهادات ۸- رساله در میراث ۹- رساله در ردّ پادری نصرانی ۱۰- رساله در رؤس مسائل عبادات ۱۱- رساله عملیّه ۱۲- رساله در ردّ پادری نصرانی ۱۳- رساله در ردّ شیخ احمد احسائی ۱۴- ر ساله در ردّ اخباریّه ۱۵- زبده المعارف، در اصول دین و اعتقادات، بسیار مفصّل، معروف ترین تألیفات اوست، و دو مرتبه به طبع رسیده ۱۶- شرح اعتقادات حضرت عبدالعظیم حسنی (علیه السلام) که بر امام علی النقی (علیه السلام) عرضه داشت؛ و غیره.

مرحــوم اژه ای در ۱۱ شوّال سال ۱۲۳۲ وفات یافته، در تخت فولاد نزدیک قبر خواجوئی مدفون گردید، و عده ای از دانشمندان از اعقاب او و غیره در این حوالری مدفونند که ذیلاً به نام برخی از آنها اشاره می شود:

۱- وی از شاگردان آقا محمّد بید آبادی و میرزا ابوالقاسم مدرس بوده است. مرحوم حاج شیخ حسن علی اصفهانی فرموده اند: در این اواخر شاه کافی ظهور نمود که مثل شیخ محمّد تقی صاحب حاشیه و ملاّ علی اکبر اژه ای حلقه ارادت او را به گوش داشتند. نشان از بی نشان ها ۱۰۶:۲.

۱- احمد غفراللهی

فرزند محمّد جعفر روغنی، شاعر و ادیب متخلص به «جنّت»، صاحب دیوان اشعار، فوت ۲۷ جمادی الثانی ۱۳۷۸. (۱)

۲- حاج میرزا محمّد حسین اژه ای

[ابن علی محمّد] عالم فاضل زاهد، فوت صبح یکشنبه ۵ شعبان ۱۳۸۳ به سنّ قریب به هشتاد سال، امام جماعت مسجد علی.

۳- میرزا محمّد حسین اژه ای

[ابن ملاّ عبدالله] عالم فاضل، فوت شب ۴ شنبه ذی قعده ۱۳۰۲.

۴- حاج محمّد حسین بن محمّد رضا حمصی

عالم فاضل، فوت سلخ رمضان ۱۲۱۰.

ماده تاریخ وفاتش این است:

مایل زار حزین گفت به تاریخ این *** باد بهشت برین جای محمّد حسین

۵- میرزا محمّد رضا اژه ای

فرزند حاج میرزا حبیب الله. فوت شب جمعه، رمضان ۱۳۵۱.

ص: ۸۲۲

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۱۴۵.

۶- ملاّ عبدالجواد بن ملاّ محسن

عالم زاهد، فوت جمادی الثانیه ۱۳۱۷.

۷- میرزا عبدالحسین فاضل اژه ای

عالم فاضل، واعظ کامل، فوت صبح چهارشنبه ۱۷ صفر ۱۳۲۹.

۸- ملاّ عبدالله اژه ای

فرزند ملاّ علی اکبر اژه ای، عالم فاضل محقق، فوت فجر شنبه ۴ ربیع الاول سال ۱۲۶۵. (۱)

ماده تاریخ وفاتش این است:

از پی تاریخ سال رحلتش کفّاش گفت *** رفته عبدالله از دنیا به گلزار جنان

۹- ملاّ عبدالواسع دامی

ماده تاریخ وفاتش این است:

فغان از جور چرخ پیر کز تأثیر جور او *** جوان از دار دنیا رفت عبدالواسع دامی

رقم زد این چنین کلک رفیق از بهر تاریخش *** بنومیدی ز دنیا رفت عبدالواسع دامی

۱- رجال اصفهان: ۲۲۰.

۱۰- میرزا علی محمّد اژه ای

عالم فاضل شاعر، (۱) از اعقاب ملّا علی اکبر اژه ای، ادیب متخلص به «شریفی» متوفی در شب شنبه ۱۲ صفر ۱۳۳۲. (۲)

۱۱- شیخ محمّد علی اژه ای

ابن ملّا عبدالله، عالم فاضل، و محقق فقیه، از شاگردان و مجازین از شیخ محمّد بن علی بن شیخ جهفر کاشف الغطاء، متوفی به سال ۱۲۸۹. (۳)

۱۲- ملّا محسن

فرزند ملّا عبدالصمد، فاضل ادیب فوت شعبان ۱۲۷۰.

۱۳- حاج میرزا محمّد شمس الکتّاب خواجویی

فاضل و عارف و خوش نویس، فوت رجب ۱۳۶۷.

سیّد علی اکبر میر محمّد صادقی حسینی

فرزند حاج میرزا محمّد اسماعیل. عالم فاضل، در خدمت حاجی

۱- رجال اصفهان: ۳۲۰.

۲- مؤلف وی را دو بار عنوان کرده و در عنوان دوم سال وفات او را به اشتباه (۱۳۲۰) ذکر کرده بود که اصلاح گردید. وی از شاگردان علامه فاضل ایروانی در نجف اشرف بوده و رساله نماز شب جدّش ملّا علی اکبر را با ملحقاتی به چاپ رسانده.

۳- ظواهر الجواهر: ۴۲.

کلباسی و آقا سیّد محمّد باقر بید آبادی و جمعی دیگر تحصیل نموده، در اخلاق و زهد و تقوی یگانه روزگار بوده.

رساله های خوب نوشته، از آن جمله است: ۱- رساله ای در اخلاق ۲- رساله ای در تجوید ۳- رساله ای در اصول دین و غیره.

در سال ۱۳۰۰ به سنّ متجاوز از نود سال وفات یافته است. (۱)

سیّد علی اکبر هاشمی طالخونچه ای

عالم فاضل جلیل، و سید کامل عادل زاهد خلیق، در حدود ۱۳۱۰ در طالخونچه از قرای سمیرم متولد گردید، و در اصفهان و قم تحصیلات خویش را به پایان رسانید، در علم و کمال و خصوصاً اخلاق، سرآمد علمای زمان به شمار می رفت. خطّ نستعلیق را در کمال استادی می نوشت.

سال ها در مولد خود مرجع امور شرعیّه بوده، تا این اواخر به علت اختلافات محلی به اصفهان مهاجرت نموده، مورد توجه و عنایت واقع شده، در مسجد سلمان در خیابان شیخ بهائی امامت می فرمود.

در شب ۲ شنبه ۱۱ رمضان المبارک ۱۳۸۸ به عارضه سکته وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید.

سیّد علی رضا خاتون آبادی

در سال ۱۱۱۶ وفات یافته، قبرش در تکیه خاتون آبادیها. (۲)

ص: ۸۲۵

۱- ارشاد المسلمین نسخه خطّی: ۳۵.

۲- رجال اصفهان: ۲۲۱.

سید علی رضا حسینی

فرزند میرزا محمّد باقر پیش نماز عاملی

عالم فاضل جلیل محقق، امام مسجد شاه اصفهان (۱) بوده، در دوشنبه ۱۷ ربیع الاول سال ۱۱۷۵ وفات یافته، در جنب پدر [در تکیه آقا رضی] مدفون گردید.

مادّه تاریخ وفاتش این است:

«رفع منازله الکریم الرفیع»

علی قلی خان ترکمان

ابن قرچقای خان، در ۱۰۲۰ متولد گردیده، از شاگردان آقا حسین خوانساری و شمس الدین حکیم جیلانی بوده، عالم فاضل، و ساکن مدرسه شیخ لطف الله بوده است.

کتب زیر از اوست:

۱- احیاء الحکمه [مطبوع] ۲- ایمان الکامل ۳- خزائن جواهر القرآن ۴- زبور العارفین ۵- السعدیه ۶- شرح اثولوجیا ۷- فرقان الرأیین ۸- مزامیر العاشقین فی تعریب زیور العارفین؛ و غیره. (۲)

مولی علی قلی خلخالی

فرزند محمّد. مؤلف: شرح الوقت و القبله از کتاب روضه [البهیّه] در

ص: ۸۲۶

۱- رجال اصفهان: ۲۲۱.

۲- مواضع مختلفه الذریعه و اعیان الشیعه ۴۱:۳۱۰.

اصفهان وفات یافته است.

میرزا علی محمّد اصفهانی

معروف [متخلّص] به حکیم. عارف و فیلسوف و شاعر، از شاگردان آقا محمّد رضا حکیم قمیشه ای بوده، و در طهران سکونت داشته، و هم در آن شهر به سال ۱۳۴۳ هـ.ق فوت شده است.

شیخ علی محمّد فقیه حبیب آبادی

برخواری، عالم فاضل، از شاگردان آقا سید محمّد باقر درچه ای و آخوند گزی [و جهانگیر خان] بوده. در شب جمعه ۱۷ ربیع الاول سال ۱۳۸۰ وفات یافته، در تکیه فاضل سراب مدفون گردید.

میرزا علی محمّد سدهی میردامادی

عالم فاضل، و روحانی متنفّذ، از شاگردان آقا میرزا محمّد هاشم و آقا میرزا محمّد باقر چهار سوقی و حاج میرزا بدیع و دیگران بوده، در سده در مسجد ملّا محسن امامت می نموده، و در رجب ۱۳۴۲ به سنّ قریب به هفتاد وفات یافته، در مقبره ملّا محسن در محلّه شمس آباد قریه خوزان مدفون گردید.

میرزا علی محمّد مترجم همایون فره وشی

فاضل ادیب، از فرهنگیان قدیمی، سال ها در اصفهان و طهران مصدر

خدمات بوده، به زبان عربی و فرانسه و انگلیسی تسلّط داشته، کتب زیادی ترجمه نموده، و بسیاری از آنها را به طبع رسانیده است، و از آن جمله است: ۱- ایرانی که من شناخته ام، تألیف نیکیتین ۲- باستانه نامه، مجموعه داستان های تاریخی و باستانی ۳- هفت مجلّد حساب و هندسه جهت دبستانها و دبیرستانها ۴- سفرنامه از خراسان تا بختیاری، فارسی ترجمه ۵- ترجمه سفرنامه مادام دیولافوا، مطبوع؛ و غیره.

در شعبان ۱۳۸۸ در طهران وفات یافت.

میرزا علی محمّد میردامادی سدهی

فرزند میرزا محمّد حسن. عالم زاهد جلیل، از شاگردان: آقا سید محمّد باقر درچه ای و آخوند کاشی و آخوند گزی بوده، سال ها در مولد خود به نشر احکام دین و وعظ و ارشاد مسلمین و امامت جماعت گذرانیده، در سال ۱۳۵۲ وفات یافته، در آنجا مدفون گردید.

شیخ علی محمّد شوشتری

فرزند شیخ غلام حسین. عالم زاهد، از علمای اخیار، و از شاگردان حاج شیخ محمّد باقر نجفی بود، در ۸ شوّال ۱۳۳۶ وفات یافته، در جنب لسان الارض مدفون گردید.

میر علی نقی

عالم فاضل، از علمای قرن دوازدهم، در ۱۲۰۵ روی داده، قبرش در

ص: ۸۲۸

تکیه مجلسی جنب مسجد جامع. (1)

* میرزا علی نقی بن سید محمّد حسین حسینی، عالم فاضل محقق، از علمای کاملین [!]. فوتش در ۱۲۵۵، قبرش (2) نزدیک فاضلان. (3)

میرزا علی نقی نوری

فرزند ملّا علی بن جمشید حکیم مازندرانی، ادیب شاعر (4) فاضل.

اشعاری بر حاشیه رقیمه النوریّه تألیف پدر خود به مناسبت مقام سروده است. از فضلای قرن ۱۳ هجری در اصفهان است.

برادرش: میرزا حسن از علمای جامع و فضلای کامل بوده، در زمان صدارت میرزا آقا خان نوری به طهران رفته، و مورد عنایت واقع گردیده است، (5) و بر برخی از کتب معقول حاشیه نوشته است.

برادر دیگرشان: عبدالحسین نام داشته است.

ص: ۸۲۹

۱- رجال اصفهان: ۲۳۹.

۲- رجال اصفهان: ۱۲۹.

۳- وی هیچ گونه جنبه علمی نداشته، و چنانچه از متن سنگ لوح او و اشعار ضیاء اصفهانی بر می آید سیدی جلیل و سخاوتمند بوده است: هزار حیف از آن سرو بوستان نبی *** که سرنگون شده از صرصر اجل ناگاه جهان جود و کرم میرزا علی نقی آن *** که در جهان ز دل هر فقیر بود آگاه *** کشیده آه ضیاء و نوشت تاریخش *** که از جهان به جنان رفت و کرد منزلگاه

۴- رجال اصفهان: ۲۲۲.

۵- مآثر و الآثار: ۲۷۰، الکرام البرره: ۳۰۲.

شیخ عزالدین علی نقی کمره ای

اشاره

فرزند شیخ ابوالعلاء محمّد هاشم کمره ای فراهانی طغایی شیرازی اصفهانی عالم فاضل فقیه زاهد جلیل القدر، جامع معقول و منقول بوده، مدتها قاضی شیراز، و اخیراً شیخ الاسلام اصفهان شده، در فقه و اصول و تفسیر و ادب معروف و مشهور بوده، در شعر «نقی» تخلّص می نموده. (۱)

در سال ۱۰۶۰ به سنّ ۱۰۲ سالگی در اصفهان وفات یافته، (۲) در تکیه آقا رضی شیرازی مدفون گردیده است. (۳)

کتب زیر از اوست:

۱- حدوث العالم ۲- دیوان اشعار، که نسخه آن در کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار در طهران است ۳- رساله در حرکت نماز جمعه در زمان غیبت ۴- رساله در حرمت استعمال دخانیات ۵- ردّ بر قول قدم عالم ۶- مناسک حج ۷- مسار الشیعه؛ در ردّ نوح افندی حنفی ۸- المقاصد العالیه، در کلام و حکمت ۹- همم الثواقب؛ و غیره.

۱- شیخ علی نقی کمره ای شاعر متخلص به «نقی» غیر از شیخ علی نقی صاحب عنوان است. ولادت شیخ علی نقی در شاعر سال ۱۰۵۸ و وفات او ۱۰۳۱ ه_.ق بوده است.

۲- روضات الجنّات: ۴۰۹، ریحانه الادب: ۶:۲۳۴.

۳- مرحوم مؤلف مرقد شیخ علی نقی کمره ای را در تکیه آقا رضی نوشته اند و در جایی دیگر، مرقد شیخ علی نقی اصطهباناتی را نیز در این تکیه دانسته اند که هر دو نادرست است. مرقد اصطهباناتی در اصطهبانات واقع است و کمره ای نیز در شیراز وفات نموده و ظاهراً همانجا به خاک رفته است.

در تذکره سرو آزاد و خزانه عامره (۱) فوتش را در ۱۰۳۱ می نویسد.

شیخ جعفر قاضی کمره ای

فایده: عالمی دیگر در همین زمان از اهالی کمره در اصفهان ساکن بوده، و نامش قوام الدین جعفر بن عبدالله بن ابراهیم حویزی کمره ای اصفهانی (۲) نجفی، معروف به شیخ جعفر قاضی است.

عالم فاضل محقّق، استاد علمای زمان، و مرجع فتوی و احکام بوده، در خدمت آقا حسین خوانساری و ملاّ محمّد باقر سبزواری، و ملاّ محمّد تقی مجلسی تلمّذ نموده، و سال ها منصب قضاوت اصفهان را داشته؛ بر بسیاری از کتب حواشی و شرح نوشته، از آن جمله است:

۱- حواشی و تعلیقات بر شرح لمعه ۲- حواشی بر کفایه سبزواری ۳- رساله در اصول دین، فارسی ۴- ذخائر العقبی، در تعقیبات ۵- وجیزه، در حکم ولایت وصی بر نکاح صغیر؛ و غیره.

وفاتش در ۱۱۱۵ در مسافرت حج در عراق روی داده است، و در نجف مدفون گردیده.

ملاّ محمّد علی اصفهانی

عالم زاهد، متوفی در ۱۰ جمادی الاولی سال ۱۳۱۰، مدفون در تخت

۱- سرو آزاد: ۴۲. خزانه عامره: ۴۴۱.

۲- روضات الجنّات: ۱۴۹، ریحانه الادب ۲:۸۵.

فولاد اصفهان. (۱)

میرزا محمّد علی حسینی

فاضل ادیب شاعر متخلص به «نامی» برادر میرزا محمّد معصوم شاعر بوده، در سال ۱۰۲۵ وفات یافته، (۲) در هارون ولایت مدفون شده است. (۳)

سیّد محمّد علی حسینی

عالم زاهد متّقی، از علمای کاملین بوده، در ۱۲۶۶ وفات یافته، (۴) نزدیک مقبره فیض در تخت فولاد مدفون گردیده است. (۵)

۱- مرحوم همایی ضمن بیان مدفونین در تکیه آقا حسین خوانساری می نویسد: حاج ملّا محمّد علی اصفهانی متوفی دهم جمادی الاولی سنه ۱۳۱۰، که عناوین و القاب سنگ لوحش مناسب مقام علمای روحانی و مجتهدان می باشد. تاریخ اصفهان: ۱۷۳. متأسفانه سنگ لوح و اثر قبر در تعمیرات! از بین رفه است.

۲- رجال اصفهان: ۱۹۳.

۳- چنانچه از نوشته صاحب «الرحله» بر می آید: «نامی» تخلّص برادر او بوده.

۴- رجال اصفهان: ۲۲۳.

۵- بنابر نوشته سنگ لوح موجود، وی در ایام شباب از دنیا رحلت کرده و دل دوستان را از فراق خود داغدار نموده. مرقد وی در کنار قبر عالم جلیل سید حسین (متوفی ۱۲۳۵) رار دارد و به احتمال زیاد فرزند اوست که همچون سید محمّد هادی فرزند دیگر سید العلماء سید حسین (که او نیز قبل از پدر در سال ۱۲۳۱ از دنیا رفته و در کنار سید محمّد علی مدفون گشته) در سن جوانی به رحمت الهی پیوسته باشد. و لذا ذکر نام وی و برادرش در عداد بزرگان و دانشمندان با اوصاف مذکور در متن که از روی حدس و گمان بیان شده بی وجه است.

شیخ محمّد علی حکیم الهی فریدنی

فاضل ادیب شاعر، از دانشمندان و فرهنگیان مشهور ایران.

در خونسار و اصفهان و بروجرد و نجف نزد علمای بزرگ تحصیل نموده، و عمده تحصیلاتش در اصفهان نزد مرحوم جهانگیر خان بوده، در قریه چادگان در حدود سال ۱۲۸۴ متولد، و مقدمات را در محل فرا گرفته، سپس به اصفهان مهاجرت نموده، و سال ها به درس بزرگان حاضر شده، در فقه و اصول و خصوصاً ادبیات فارسی و عربی رنجها کشید. (۱)

پس از وصول به مقامات عالیه علم و دانش به طهران رفته، و در آنجا به خدمت فرهنگ وارد شده، و تا اواخر عمر به شغل دبیری ادبیات فارسی و عربی مشغول بود، و متجاوز از یکصد سال عمر نمود.

از آثار قلمیش: ۱- شرح قصیده عینیّه ابن سینا به شعر فارسی ۲- لطائف الحکم و وظائف الامم به چاپ رسیده است.

مشارالیه در روز ۳ شنبه ۱۲ ذی قعده الحرام ۱۳۸۴ در طهران وفات یافت.

* حاج ملّا محمّد علی اصفهانی، فاضل زاهد. متوفی در سال ۱۳۰۱، و مدفون (۲) در تکیه آقا حسین خوانساری. (۳)

ص: ۸۳۳

۱- سواد و بیاض: ۲۹۱ و اطّلاعات خارجی.

۲- رجال اصفهان: ۲۲۲.

۳- وی همان ملا محمّد علی متوفی ۱۳۱۰ ق است که سال فوتش در نوشته صاحب «الرحله» به صورت محرّف ذکر شده.

میر محمّد علی خاتون آبادی

از اخلاف میر معصوم. عالم فاضل، و ادیب شاعر، از اجداد مجتهده بزرگوار و فاضله عالی مقدار حاجیه نصرت خانم امین می باشد، قبرش نزدیک مقبره آقا محمّد بید آبادی. (۱)

(حاجیه نصرت خانم امین)

فرزند حاج سید محمّد علی بن سن [بن میر معصوم] بن محمّد بن میر معصوم حسینی، عالمه فاضله، از مفاخر علمی عصر حاضر، بلکه در اعصار قبل نیز مانند ایشان در بین زنها کمتر وجود داشته است.

در سال ۱۳۰۸ قمری متولد گردیده، و نزد حاج میر سید علی نجف آبادی و آقا سید ابوالقاسم دهکردی و جمعی دیگر تحصیل نموده، تا به مقام اجتهاد رسیده، و از مرحوم آقا شیخ محمّد رضا نجفی، و میرزا آقا اصطهباناتی، و علّامه جلیل آیه الله آقا سید شهاب الدین نجفی به اخذ اجازه اجتهاد و روایت مفتخر گردید.

۱- مطالب فوق را صاحب «الرحله» به نقل از اعقاب میر معصوم ذکر کرده ولی در نسب بانو امین کسی به نام میر محمّد علی مشاهده نمی شود. علاوه بر آن که نزدیک مقبره آقا محمّد بیدآبادی هم چنین مزاری یافت نشد، و ظاهراً این مورد هم از اشتباهات صاحب «الرحله» است.

کتب زیـادی تـألیف نموده، و برخی از آنها را به طبع رسانیـد، از آن جمله است: ۱- اربعین هاشمیّه ۲- اخلاق ۳- تفسیر قرآن مجید، تاکنون پنج مجلّد آن به طبع رسـیده (۱) ۴- سـیر و سلوک، به نام روش اولیاء ۵- مخزن اللئالی، در مدح حضرت مولی الموالی (علیه السلام) ۶- معاد یا آخرین سیر بشر ۷- النفحات الرحمانیّه فی الواردات القلبیّه ۸- روش خوشبختی؛ و غیره.

محمّد علی خان رشتی اصفهانی

معروف به معین السلطنه، مؤلف سفرنامه شیکاگو، که در سال ۱۳۱۸ شمسی در پاریس به طبع رسیده است. (۲)

حاج میرزا محمّد علی خاتون آبادی

عالم فاضل محقق، متوفی در ۱۱۴۶، مدفون در تکیه خاتون آبادی ها. (۳)

حاج شیخ محمّد علی یزدی

اشاره

عالم فاضل جلیل، از شاگردان آقا سـید محمّـد باقر درچه ای، و آخوند کاشـی، و جهانگیر خان و غیره بوده، در ۱۸ ربیع الاول سال ۱۳۵۰ وفات

۱- نام آن مخزن العرفان است و در ۱۵ جلد به چاپ رسیده است.

۲- الذریعه ۲:۱۸۷.

۳- وی میر محمّد علی خاتون آبادی فرزند میر معصوم ثانیف متوفای ۱۳۴۶ هـ.ق است که سال فوت او اشتباه نقل شده. مدفن او در سـمت چپ در ورودی اطاق مقبره میر محمّـد اسـماعیل خاتون آبادی واقع است. وی عموی پدر میرزا عبدالحسـین سـید العراقین است.

یافته، در تکیه ملک مدفون گردید.

مشارالیه در یزد متولد شده، و جهت تکمیل تحصیلات به اصفهان آمده، در محلّه جویباره ساکن، و در یک از مساجد آنجا امامت می فرمود، و مورد وثوق قاطبه اهالی بود.

شیخ محمّد یزدی

فرزند ایشان: مرحوم حاج شیخ محمّد، عالم جلیل و زاهد بوده، و پس از فوت پدر در مسجد ایشان امامت می نمود، و در ۲۱ صفر سال ۱۳۷۶ وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید.

سیّد محمّد علی حسینی اصفهانی

ابن محمّد اسماعیل حسینی بیرجندی، عالم زاهد، مولف رساله در صبح و شفق، و متوفی به سال ۱۳۰۵. (۱)

ملّا محمّد علی خوانساری

فرزند محمّد باقر، عالم واعظ، در ۱۴ ربیع الاول ۱۳۵۰ وفات یافه، در جنب استاد خود جهانگیر خان قشقائی مدفون گردید. (۲)

۱- به نوشته مرحوم همایی وی از علما و مدرسان بزرگ ریاضی و از شاگردان برگزیده ملّا علی محمّد علی اصفهانی بوده است. ر.ك: تاریخ علوم اسلامی: ۱۴۹-۱۴۸.

۲- برای شرح حال او رجوع شود به تاریخ اصفهان (تکایا و مقابر) همایی: ۲۸۰-۲۷۹.

سیّد محمّد علی عریضی

حاج سیّد محمّد باقر بن محمّد بن رحیم حسینی.

عالم فاضل ادیب زاهد، در حدود سال ۱۳۰۲ متولد گردید، و سال ها در تحصیل علوم از فقه و اصول و خصوصاً ادبیات عرب زحمت کشید، و به مرحوم حاج سید علی زنجیره فروش اختصاص یافته، از اساتید فنّ تجوید و قرائت در اصفهان به شمار می رفت، و پس از فوت استاد خود در مسجد تلّ عاشقان حوزه قرائت دائر نموده، و مدتها نگارنده از محضرش مستفید می شد.

نسب ایشان از طرف مادر به سید اسماعیل طبیب می رسد که در عهد صفویّه از مشهد به اصفهان منتقل شد، و اولادش در این شهر ساکن بودند.

مرحوم حاج سید محمّد حکیم باشی جدّ مادری او از اطبّای معروف، و به حذاقت و مهارت مشهور بود، در حدود سال ۱۳۲۴ وفات یافته.

مرحوم عریضی را تألیفاتی است، از آن جمله است:

۱- حواشی بر قرآن مجید، در تفسیر و لغت و تجوید ۲- حواشی بر شاطبیّه، در تجوید ۳- کتابی در تجوید؛ و غیره.

صاحب عنوان در غروب روز شنبه ۲۶ ربیع الثانی سال ۱۳۸۳ وفات یافته، در تکیه ملک مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش را مرحوم سید علی بدیع زاده گوید:

دو مصرع هلالیّ و شمسی رقم زد *** پی رحلتش کلک هور سخندان

ز سیّد محمّد علیّ عریضی *** نبی مانده تنها علی جسته مهمان

میرزا محمّد علی امام جمعه

فرزند میرزا جعفر بن حاج میر سیّد محمّد.

عالم فاضل محقق، در حسن اخلاق و آداب معاشرت و فضایل و کمالات ممتاز بوده، مدت چهار سال امام جمعه اصفهان بود. (۱)

کتب و رسائل چندی تألیف نموده، از آن جمله است:

۱- رساله در جواز تقلید میّت ۲- رساله در کفایت هر غسل از وضو؛ و غیره.

قبل از غروب آفتاب روز ۲ شنبه ۱۹ ربیع الاول سال ۱۳۰۰ وفات یافته، در مقبره مجلسی مدفون گردید. قبرش در اول سکوی وسط می باشد. (۲)

مادّه تاریخ وفاتش را حاج میرزا علی انصاری گوید:

«گفت انصاری قد غاب الامام»

میرزا محمّد علی خان فروغی

فرزند میرزا محمّد حسین خان ادیب ذکاء الملک.

از نویسندگان معروف، و فضلای مشهور، و سیاستمداران و وزرای

۱- محدّث قمی می نویسد: این سید جلیل عالم عامل فقیه محدّث تلمیذ میر محمّد رضا و حاج حسین علی تویسرکانی است و صاحب تصنیفاتی است از جمله رساله منجزّات مریض. منتهی الامال ۲:۱۶۷.

۲- رجال اصفهان: ۱۱۷.

عصر حاضر، نمونه کامل وزرا و صدور زمان های سابق، چون خواجه نظام الملك و دیگران می بود [!].

در فضل و ادب و شعر و حکمت و تاریخ و ریاضی کم نظیر می بود.

در ۲۲ جمادی الثانیه ۱۲۹۴ متولد، و در ۱۸ ذی قعده ۱۳۶۱ در طهران وفات یافت. (۱)

کتب زیر از اوست:

۱- آئین سخنوری ۲- اصول علم ثروت ۳- اندیشه های دور و دراز ۴- تاریخ ملل مشرق ۵- پیام به فرهنگستان ۶- تاریخ رم ۷- تاریخ مختصر ایران ۸- تاریخ مختصر دولت روم قدیم ۹- تاریخ شعرا ۱۰- تاریخ ساسانیان ۱۱- تاریخ قرن ۱۹ میلادی ۱۲- ترجمه فنّ سماع طبیعی از ابن سینا ۱۳- تصحیح کلیّات سعدی ۱۴- حکمت سقراط به قلم افلاطون ۱۵- حقوق اساسی ۱۶- سیر حکمت در اروپا، در سه مجلد ۱۷- فهرست رجال بزرگ ممالك ۱۸- مختصر شاهنامه؛ و غیره.

تذکر: در این کتاب از وزرا و سیاستمداران به نام کسانی اشاره شده است که علاوه بر مقام وزارت، از جنبه علمی و ادبی نیز معروفیتی داشته اند، و شهرت علمی آنها بر سیاستشان غلبه داشته است.

میرزا محمّد علی طباطبائی اصفهانی

ابن عبدالکریم طبیب حاذق، مؤلف کتاب «راحه الانسان» در طب به

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۳۵۹.

زبان فارسی، در ادویه مفرده و مرکّبه. (۱)

حاج سیّد محمّد علی مبارکه ای

فرزند آقا سید علی امام جمعه، فرزند محمّد علی بن علی موسوی.

عالم فاضل، و واعظ کامل، از مشاهیر اهل منبر اصفهان، بلکه از مشاهیر خطبا و گویندگان ایران.

در ۱۷ ذی حجّه الحرام ۱۳۱۶ در مبارکه از قرار لنجان متولد شده، در اصفهان و طهران و خراسان نزد اساتید معروف تحصیل نموده، مدتی در ایران و هندوستان مسافرت ها نموده، و از فضلا و دانشمندان هر شهر و دیار استفاده علمی نموده، واعظی شیرین بیان، و گوینده ای فصیح زبان بود.

کتب و رسائل زیادی نوشته، از آن جمله است:

۱- اسرار حج ۲- اسرار و فلسفه احکام ۳- اسلام خالص ۴- انوار السعاده، در فضیلت بنی هاشم ۵- تاریخ اصفهان، در ۵ مجلد ۶- تاریخ امکنه و بلدان، که سفرنامه است ۷- تاریخ زندگانی پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) ۸- تحصیل الثمن، در شرح حدیث حبّ الوطن ۹- ثمرات العلوم ۱۰- جامع العلم، در چهار مجلد ۱۱- جنّه الاداء در آداب ۱۲- دیوان اشعار به تخلّص «صفائی» ۱۳- دانشوران اصفهان، در ۶ مجلد ۱۴- راهنمای ریاضیّات ۱۵- سرادق دوشیزگان، در حجاب [مطبوع] ۱۶- سفرنامه غرب ۱۷- سوانح العمر ۱۸- صراط المستقیم، در نماز، مطبوع ۱۹- کشف

ص: ۸۴۰

۱- فهرست کتابخانه دانشکده پزشکی طهران شماره ۱۱۴.

المهمات فی سموم المهلکات، در ۴ مجلد ۲۰- کشف الغیب ۲۱- مرآت الغیب ۲۲- منهج القویم ۲۳- مثنوی سقراطیّه، در عرفان ۲۴- مواعظ ۲۵- نور الانوار، در اولاد حضرت موسی بن جعفر (علیه السلام)، مطبوع ۲۶- نور القدسی، در احوال [علاّمه] مجلسی؛ و غیره. (۱)

مشارالیه داماد عالم جلیل حاج میرزا محمّد باقر تویسرکانی بوده، و در قبل از ظهر روز جمعه ۷ رجب سال ۱۳۶۵ به مرض سکته وفات یافته، در بقعه تکیه تویسرکانی مدفون گردید.

مولی محمّد علی جامی

فرزند عین علی فروشانی. عالم فاضل، ادیب کامل، و شاعر متبحّر، از اعقاب شیخ حرّ عاملی، در سال ۱۲۲۰ در قریه فروشان (۲) وفات یافته.

وی را منظومه ای است نظیر «حمله حیدری»، مشتمل بر احوالات حضرت رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) در بحر تقارب، قریب بیست و پنج هزار بیت. [به نام جام گیتی نما]

میرزا محمّد علی ملاّ باشی

فرزند میرزا نصرالله. عالم فاضل، در شنبه ۲۵ شعبان ۱۲۸۷ وفات

۱- رجال اصفهان: ۳۶ شعرای معاصر اصفهان: ۳۱۳.

۲- الذریعه ۲۵:۵، مخزن الادب راجی نسخه خطّی.

یافته، در ایوانچه بالای حوض، در تکیه مادر شاهزاده مدفون شد. (۱)

مادّه تاریخ وفاتش این است:

بنوشت وحیدی از پی تاریخش *** در کوی محمّد و علی گشت مکین

میر محمّد علی مازندرانی

اشاره

فرزند سید محمّد شاهان دشتی موسوی. علاّمه جلیل فقیه زاهد، در حدود سال ۱۲۲۰ در اصفهان متولد گردید، و در این شهر تحصیلات خویش را نزد حاجی کلباسی و سید حجه الاسلام و دیگران به پایان رسانید، در مسجد قطبیّه امامت و تدریس می نمود، و در سال ۱۲۸۸ وفات یافته، جنازه به نجف منتقل گردید. و در وادی السلام مدفون گردید.

کتب زیر از آثار اوست:

۱- ترجمه اکمال الدین صدوق ۲- ترجمه جلد هشتم بحار ۳- ترجمه جلد دهم بحار ۴- مبانی الاحکام، در طهارت و صلاه و حج؛ و غیره.

مشارالیه سه دوره بحار الانوار، و یازده مرتبه مجلّد دهم آن را به خط زیبای خویش نگاشته است.

پدرش: سید محمّد بن عبدالله بن اسماعیل بن حسین موسوی معروف به میرزا بابائی نیز از علمای کاملین [و از شاگردان آقا محمّد بیدآبادی]

۱- وی فرزند میرزا نصیر ملاّ باشی، و خود از علمای اصفهان بوده، فرزندش نصیرالدین میرزا محمّد نصیر در سنه ۱۳۲۸ وفات کرد، چنان که در دیوان ذوقی شاعر نوشته. ر.ک: مکارم الآثار ۸:۲۸۲۰.

بوده، و در سال ۱۲۴۸ وفات یافته، قبرش در وادی السلام می باشد.

فرزندش: سید عبدالله نیز عالم فاضل، و امام مسجد قطبیّه بوده (فرزند دیگرش سید حسن [موسوی مازندرانی] می باشد) و دو فرزند پسر داشته:

۱- آقا میرزا محمّد ابراهیم آل رسول

عالم فاضل، امام مسجد شمس آباد، متوفی در ۱۳۵۶، مدفون در تکیه ملک، و سپس در ۱۳۶۳ به نجف منتقل گردیده، در جنب پدر و جدّ خود مدفون گردید.

۲- حاج سیّد محمّد علی معین الاسلام

معروف به دبیر مازندرانی، از شاگردان آقا میرزا محمّد هاشم چهار سوقی و دیگران بوده، (۱) در ۱۲۹۰ متولدف و در شب جمعه ۱۰ شوّال ۱۳۸۴ وفات یافته، در جنب لسان الارض مدفون گردید.

کتب چندی تألیف فرموده از آن جمله است: ۱- رساله در سبب ارتحال جدّش سیّد محمّد از مازندران به اصفهان، مطبوع ۲- مفتاح الکنوز، در تعریف علم و عمل، مطبوع.

وی را باید از بنیان گزاران فرهنگ جدید در اصفهان دانست، سال ها نظامت دبیرستان علیّه را داشته، و به همین مناسبت به ناظم مازندرانی شهرت یافته است.

۱- رساله تألیف ایشان، و فهرست مؤلفین ۳۱۷:۴.

سیّد محمّد علی عریضی

فرزند سلطان محمّد حسینی جزی، از شاگردان شیخ علی بن ابراهیم بن سلیمان قطیفی بحرانی، و تا سال ۹۹۵ حیات داشته، (۱) و شرح تردّدات کتاب نافع در مختصر الشرایع استاد را استنساخ نمود.

عماد اصفهانی

ابو عبدالله محمّد بن صفی الدین ابی الفرج محمّد بن حامد بن محمّد [بن عبدالله] بن علی بن محمود کاتب اصفهانی.

ادیب کاتب، و فقیه شافعی، معروف به [کاتب اصفهانی، عماد کاتب و] ابن اخی عزیز، در شعبان ۵۱۹ در اصفهان متولد، و در اصفهان و بغداد تحصیل نموده، سال ها در نظامیّه بغداد به کسب علوم پرداخته، در شام به وزارت صلاح الدین ایّوبی رسیده، سرانجام در دوشنبه غرّه رمضان سال ۵۹۷ وفات یافته، در دمشق مدفون گردیده. (۲)

کتب زیر از اوست:

۱- البرق الشامی، در تاریخ، در ۷ مجلد ۲- خریده القصر و جریده اهل العصر، معروف ترین تألیفات او در ۱۰ مجلد ۳- دیوان رباعی ۴- دیوان الرسائل ۵- دیوان شعر، در چهار مجلد ۶- زبده النصره، در پاریس و لندن چاپ شده است ۷- السیل علی الذیل، شرح تاریخ بغداد ۸- عتبی الزمان ۹- الفتح القسی فی الفتح القدسی، دو جلد ۱۰- نحله الرحله

۱- الذریعه ۱۴۵:۱۳.

۲- ریحانه الادب ۲۰۰:۴، معجم الادباء.

۱۱- نصره العتره، در تاریخ سلجوقی؛ و غیره.

مولی عنایه الله قهپایی

اشاره

زکی الـدین بن شـرف الـدین علی بن محمود بن شـرف الـدذین علی قهپایی نجفی. عالم فاضل محقق رجالی کبیر، معروف به زکی نجفی، از شـاگردان: مقـدس اردبیلی، و ملاّـ عبـدالله تسـتری، و شـیخ بهـائی و جمعی دیگر بوده، در جمیع علوم متـداوله بالاخص رجال و درایه تبحّر و بصیرتی داشته. (۱)

کتب چندی تألیف نموده، از آن جمله است:

۱- ترتیب رجال شیخ طوسی ۲- ترتیب رجال کشّی ۳- ترتیب رجال نجاشی ۴- ترتیب فهرست شیخ طوسی ۵- حاشیه بر نقد الرجال میر مصـطفی تفرشی ۶- مجمع الرجـال، معروف ترین و مشـهورترین تألیفـات او که اخیراً به همّت دانشـمند بزرگوار و فاضل عالی مقدار صاحب تألیفات کثیره آقای حاج سـیّد ضـیاء الدین علاّمه فانی در اصـفهان در هشت مجلّد به طبع رسیده، و تاریخ تألیف ۱۰۱۶ می باشد.

میر فیض الله قهپایی

و از منسوبین به قهپـایه (معرّب کوپـا) است: امیر فیض الله بن غیـاث الـدین محمّـد طباطبائی، از شاگردان مقـدس اردبیلی، و از مشایخ ملاّ محمّد تقی مجلسی است. (۲) وی را تألیفاتی است، از آن جمله:

ص: ۸۴۵

۱- روضات الجنات: ۴۱۷، ریحانه الادب ۴۹۸:۴، اعیان الشیعه ۲۲۵:۴۲.

۲- ریحانه الادب: ۳۲۶:۳.

حاشیه بر مبحث الهیّات شرح تجرید قوشچی. (۱)

دیگر از منسوبین بدانجا است: امیر سید قاسم [بن] محمّد حسنی طباطبائی. عالم محدّث خبیر، (۲) از معاصرین و معاشرین و هم درسان دو نفر سابق الذکر، و استاد ملّا محمّد علی استر آبادی صاحب مشترکات الرجال؛ و غیره. (۳)

عوض بیک

فرزند محمّد صالح بیک. ادیب شاعر، از بزرگان امرای عهد صفوی. دیوان اشعاری دارد موسوم به «سفینه الشعراء». قبرش جنب قبر میر سید علی طباطبائی نائینی در قبرستان ستّی فاطمه است. (۴)

حزین گوید: عوض خان حاکم لار، معدلت شعار، و در کمال سنجیدگی و مردمی است. (۵) این شعر از اوست:

دلم را بس که چین جبهه زاهد غمین دارد *** نمی خواهم ببینم روی زلفی را که چین دارد

ص: ۸۴۶

۱- به نوشته علاّمه طهرانی وی شاگرد سید حسین بن حیدر کرکی عاملی (از مشایخ مولی محمّد تقی مجلسی) و خود از مشایخ علاّمه محمّد باقر مجلسی است. بنابراین شاگردی او در نزد مقدس اردبیلی که در متن به پیروی از ریحانه الادب و الذریعه آمده اشتباه است، چنانچه روایت ملّا محمّد تقی از او.

۲- روضات الجنّات: ۴۱۷.

۳- تحت عنوان: میر سراج الدین قاسم بن محمّد قهپایی ذکر می شود.

۴- رجال اصفهان: ۱۸۴.

۵- تذکره حزین: ۱۸۴.

عیسی بن محمّد علی اصفهانی

از فضلای قرن ۱۳، و مؤلف کتاب «سراج الانوار» فارسی، در حکایات اخلاقی و مواعظ، در بیست باب. تاریخ تألیف یا کتابت ۱۲۱۵ می باشد. از مطالعه کتاب معلوم می شود که مؤلف را از علم و دانش بهره زیادی نبوده است. (۱)

میرزا عیسی خان افتخار الحکما

فرزند میرزا موسی خان ناظم الاطبّاء، ادیب کامل، و شاعر فاضل، و طبیب حاذق، از خاندان علم و حکمت، در ۲۰ ماه صفر سال ۱۳۲۰ در طهران وفات یافته. در ایوان مقبره ناصرالدین شاه مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

پوشید سیه چه شارق اندر تاریخ *** سومین ز عزای میرزا عیسی خان

شیخ غلام حسین شوشتری

عالم فاضل، و مجتهد زاهد، از مدرّسین معروف، و فضلای مشهور بوده، در سال ۱۲۲۲ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید. (۲)

وی از شاگردان شیخ جعفر شوشتری معروف می باشد، و خود در

۱- الذریعه ۱۵۶:۱۲.

۲- رجال اصفهان: ۲۲۳.

مجالس خصوصی منبر می رفته، و عمر خود را به زهد و تقوی به عزلت و انزوا گذرانیده است. (۱)

شیخ غلام حسین نجف آبادی

فرزند محمّد صادق نجفی روضه خوان. در کربلا متولد گردید، و در نجف ساکن، و در کتابخانه مولی علی محمّد نجف آبادی بوده است. (۲)

کتب و رسائل عدیده تألیف نموده، از آن جمله است: ۱- سفن النجاه، در ۱۴ مجلد به عدد معصومین ۲- سفینه النجاه، در شرح حال حضرت سید الشهداء (علیه السلام)، دردو مجلد ۳- الشمس الطالعه فی ظهور صاحب الانوار الساطعه، در احوالات حضرت ولی عصر (علیه السلام) ۴- مختصر «روضات الجنّات»؛ و غیره.

صاحب عنوان در ۲۲ محرّم سال ۱۳۴۵ به سنّ تقریبی ۵۰ سال وفات یافته، در نجف مدفون گردید.

میرزا غلامرضا خطّاط

از خوشنویسان معروف است که خطّ نستعلیق جلی را مخصوصاً

۱- مطالب فوق منقول از بلاغی است. وی می نویسد: مدفنش در ملتقای جادّه سابق اصفهان به شیراز و راه تکیه کازرونی استف و سکوی مرتفعی و سنگ لوح نیم قدی دارد. وی از تلامذه مرحوم شیخ جعفر تستری معروف بوده، در مجالس خصوصی منبر می رفته، و در منزل خویش تدریس فقه می نموده و شاگردان مخصوصی داشته است و خود بیشتر به انزوا می گذرانیده، مرحوم حاج ملّا حسین علی تویسرکانی از شاگردان او بوده. (رجال اصفهان: ۲۲۳).

۲- مواضع مختلفه الذریعه.

بسیار عالی و درست می نوشته، و در فنّ کتیبه نویسی و ترکیب کلمات بی نظیر بوده، شکسته را نیز خوب می نوشته. طبع شعری نیز داشته، پاره ای از کتیبه های مدرسه عالی سپهسالار در طهران به خطّ اوست.

فوت او در حدود سال ۱۳۰۷ روی داده، و در صفائیّه جنب ابن بابویه در شهر ری مدفون گردید. (۱)

آقا غلام علی خطّاط

فرزند میرزا ابراهیم ساغر، معروف به غلام علی ثانی. (۲)

از خوشنویسان معروف است، در ۱۲ رجب سال ۱۳۲۹ وفات یافته، در مقبره سر قبر آقا مدفون گردید. مادرش دختر آقا غلام علی آتی الذکر است.

آقا غلام علی خطّاط

فرزند محمّد رحیم. از اساتید فنّ، و از خوش نویسان معروف است، که خطّ نسخ و ثلث را در کمال استادی می نوشته، و از آثارش قرآن های متعدّدی در اصفهان و خارج موجود است. (۳)

در ۱۲۰۰ متولد، و در ماه ربیع الاول سال ۱۲۶۹ وفات یافته، در مقبره سر قبر آقا مدفون گردید، و امتیاز قبر او بر سایر قبور مجاورش، کاشی سبز رنگ است که قبر بدان مفروش می باشد.

۱- تذکره خوشنویسان معاصر: ۲۵.

۲- مقدمه دیوان غمگین به قلم استاد همائی.

۳- مآثر و الآثار: ۲۸۶.

فرزنـدش: محمّـد رحیم نـام داشـته. وی نیز از خـوش نویسـان بـوده، و نـواده اش: محمّـد حسن خوش نویس، و فرزنـد او میرزا عبدالوهاب خوش نویس است که اهل فضل و خط و ادب بوده، و از پیش قدمان تأسـیس مدارس جدید در اصفهان می باشد. در نزد میرزا عبدالرحیم افسر خطّاط معروف مشق کرده تا به سر حدّ استادی رسیده است.

غمگین

حاج محمّد کاظم، فرزند میرزا عباس بن اسماعیل اصفهانی.

شاعر و ادیب، از رؤسای شعرای اصفهان، و صاحب دیوان مطبوع است.

در ۱۲۸۶ متولد، و در ۱۲ شوّال ۱۳۵۵ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید. (۱)

غیاث الدین خلیلی اصفهانی

از خطّاطین معروف عهد شاه طهماسب صفوی است. از آثارش قرآنی نفیس و مذهب است، مورخ به سال ۹۸۳ که شاه نامبرده آن را به سلطان مراد خان سوم هدیه نموده، و اکنون بر سر قبر ابو ایوب انصاری می باشد. (۲)

۱- رجال اصفهان: ۱۵۳، شعرای معاصر اصفهان: ۳۳۸.

۲- پیدایش خطّ و خطّاطان: ۱۲۲.

غیاث بن محمّد متطبّب اصفهانی

مشهور به مجلّدی، مؤلف کتاب مرآت الصحّه در طب، به زبان فارسی که جهت بایزید خان عثمانی در سال ۸۹۶ هجری تألیف شده است. (۱)

فاضل اردستانی

در قسمت غربی تخت فولاد در وسط یکی از باغات سکّویی است که در آن چند قبر موجود است. در وسط، قبر فاضل اردستانی است.

چون خطوط آن حک شده هیچ گونه اطّلاع دیگری از او نیست، و یقیناً تا چند سال دیگر آثار قبر نیز از بین خواهد رفت. [و رفت.]

فاضل سراب

اشاره

مولی محمّد بن عبدالفتّاح تنکابنی، معروف به فاضل سراب.

از علمای کاملین، و فقها و مجتهدین، عالم فاضل محقّق زاهد عابد، از شاگردان محقّق سبزواری و علّامه مجلسی بوده. (۲)

در شرح حال او حکایات [= حکایت] غریبی نقل شده است که جهت اطلاع باید به رجال اصفهان و روضات و دیگر مواضع مراجعه نمود.

کتب زیر از اوست:

۱- اثبات الصانع القدیم ۲- حاشیه بر آیات الاحکام اردبیلی ۳- حاشیه

۱- فهرست کتب خطّی دانشکده پزشکی طهران: ۴۴۱.

۲- رجال اصفهان: ۲۵، روضات الجنّات: ۶۴۶، ریحانه الادب ۵:۳، فوائد الرضویّه: ۵۵۰.

بر ذخیره سبزواری ۴- حاشیه بر شرح لمعه ۵- حاشیه بر مدارک ۶- حاشیه بر معالم ۷- حجّیّه الاجماع و خبر الواحد * حجّیّه الاخبار ۸- رساله در حکم رؤیت هلال قبل از ظهر ۹- رساله در وجوب عینی نماز جمعه، به فارسی ۱۰- رساله در نماز جمعه، به عربی ۱۱- رساله در ردّ خوند ملاّ عبدالله تونی که نماز جمعه را حرام دانسته ۱۲- سفینه النجاه در اصول دین [مطبوع] ۱۳- ضیاء القلوب در امامت؛ و غیره. (۱)

مشارالیه در روز عید غدیر سال ۱۱۲۴ وفات یافته، در اول تخت فولاد مدفون گردید.

مقبره او به تکیه فاضل سراب و جویباره ای ها معروف است. (۲)

وی را دو فرزند عالم بزرگوار بوده:

۱- مولی محمّد رضا تنکابنی

در اصفهان متولد گردید، و خدمت پدر تحصیل علوم کرد، و از او

ص: ۸۵۲

۱- برخی دیگر از آثار موجود وی عبارتند از: ۱- تحریر التوحید ۲- حل شبهه جذر اصم (کلّ کلامی کاذب) ۳- شبهه المیزان ۴- فصول الأذان و الإقامه ۵- مناسک حج ۶- رساله در نذر و تصدق ۷- ردّ شبهه قائلین به وحدت وجود ۸- حاشیه بر شرح مطالع.

۲- بر سنگ لوح مزار او آمده: قد ارتحل من دار الغرور عابراً و انتقل الی دار السرور غابراً المولی العالم العامل، و الفاضل الکامل، الجامع للمعقول و المنقول، الراسخ فی الفروع و الاصول، الذی بلغ رتبه الاجتهاد اعلیها، و صعد مدارج تقویه الاعتقاد اقصیها، الموفّق المؤیّد ابن عبدالفتاح مولانا محمّد... و صار تاریخه قول الرضوان: و اجعل جنّتی مثواه ۱۱۲۴.

اجازه داشته، و رغبت کامل به انشاء و شعر داشته، (۱) در شعر «رضا» تخلص می نموده. (۲)

این شعر از اوست:

هرگز طبیب فکر من مبتلا نداشت *** گویا برای درد دل من دوا نداشت

۲- ملاّ محمّد صادق تنکابنی

عالم فاضل محقق، از مشایخ اجازه، در ۱۰۸۲ متولد گردید، و نزد پدر و علاّمه مجلسی و جمعی دیگر تحصیل نموده، (۳) و پس از وفات [احتمالاً] در جنب پدر و برادر مدفون شده است. (۴)

بر برخی از کتب ادعیه حواشی نگاشته است.

فرزندش: شیخ محمّد قاسم، قاضی مازندران بوده است.

فاضل هرندی

مولی محمّد صادق، معروف به فاضل هرندی، (۵) مؤلف کتاب زاد

ص: ۸۵۳

۱- تذکره حزین: ۲۰۹ - اعیان الشیعه ۳۲:۶۰.
۲- فرزند وی شیخ محمّد قاسم از مشایخ روایی سید حسین قزوینی است و خود از میر محمّد حسین خاتون آبادی و میرزا محمّد رحیم شیخ الاسلام نقل حدیث می کند.
۳- روضات الجنّات: ۶۱۶، اعیان الشیعه.
۴- برخی از مجازین این فقیه محدّث جلیل عبارتند از: ۱- سید حسین خوانساری ۲- آقا حسین لنبانی ۳- شیخ زین الدین خوانساری ۴- محمّد حسین بن محمّد سعید گیلانی.
۵- الذریعه ۱۲:۱۲، فهرست کتابخانه فیضیه قم: ۶۹.

الواعظین فارسی در دو مجلد. در فهرست کتب مطبوعه خان بابا مشار نامش محمّـد باقر هرندی ذکر شده است،و تربیت او را مرندی نوشته است، و کتاب در سال ۱۳۲۳ در ۱۳۲ صفحه به طبع رسیده است.

فاضل هرندی

حاج شیخ یحیی. عالم فاضل زاهد محقق، از شاگردان آقا سید محمّد باقر و آقا سید مهدی درچه ای و آقا سید محمّد رضا مشهد شاهی بوده، و در اواخر عمر، صبح ها در مسجد جامع امامت می فرمود.

حواشی بر کتاب «وقایه الاذهان» استادش [آقا شیخ محمّد رضا] نوشته، در غرّه شوّال ۱۳۶۹ وفات یافته، در تخت فولاد [تکیه ملک] مدفون گردید.

فاضل هندی

بهاء الدین محمّد [اصفهانی] بن تاج الدین حسن بن محمّد لنجانی رویدشتی.

صاحب کرامات باهره، از اجلّه علما و فقها و مجتهدین. عالم ربانی، و فاضل صمدانی. علت شهرتش به فاضل هندی آن است که مدتی از عمر شریف خود را در کودکی در هندوستان گذرانید، لکن علما در کتابها وی را به فاضل اصفهانی وصف کرده اند. (۱)

در خدمت جمعی کثیر از علما تحصیل نموده، از آن جمله است علاّمه مولی محمّد باقر مجلسی [و از] پدرش ملاّ تاجا روایت احادیث می کند.

۱- رجال اصفهان: ۵۵، روضات: ۶۳۸، ریحانه ۲۸۴:۴، الکنی و الالقاب ۸:۳.

وی از جمله کسانی است که قبل از رسیدن به سنّ بلوغ به مرتبه اجتهاد رسیده، و به تألیف کتب پرداخته است.

حدود ۸۰ جلد کتاب نوشته، از آن جمله است:

۱- اجاله النظر، در قضا و قدر ۲- بینش غرض آفرینش ۳- تلخیص کتاب شفا [عون اخوان الصفا] ۴- تفسیر قرآن [الکوکب الدرّی] ۵- التمحیص، در علم بلاغت. ملخّص تلخیص المفتاح خطیب دمشقی ۶- جوابات المسائل [تحفه الصالح، جواب مسائل فرعیّه که مولی محمّد صالح بن عبدالله کزازی قمی شاگرد او از او نموده است.] ۷- چهار آئینه، به فارسی ۸- حاشیه شرح مواقف ۹- حاشیه شرح هدایه ۱۰- الخور البریعه فی اصول الشریعه ۱۱- رساله در عدم وجوب نماز جمعه ۱۲- زبده، در اصول دین ۱۳- حاشیه عوامل ۱۴- شرح قصیده حمیری ۱۵- شرح کافیه ۱۶- شرح ملخّص التلخیص ۱۷- شرح عوامل صد گانه، غیسر از شماره قبل ۱۸- شرح زبده (از تألیفات خودش) ۱۹- شرح عقاید لنسفیّه ۲۰- شرح الخور البریعه ۲۱- کشف اللثام، در شرح قواعد الاحکام، در فقه، معروف ترین تألیفات او. (۱)

سیّد علی صاحب «ریاض» و شیخ محمّد حسن صاحب «جواهر» به این کتاب اهمّیّت زیاد می داده اند، و از مدارک کتب ایشان است.

۱- از آثار فاضل: کشف اللثام در ۱۱ جلد، اللآلی العبقریّه فی شرح القصیده الحمیریّه، حکمت خاقانیّه، بینش غرض آفرینش، عون اخوان الصفا، الکوکب الدرّی، اجاله الفکر تصحیح و چاپ شده است. از دیگر آثار او: اثبات الواجب، کاشف اسرار الیقین من اصول الشرع المبین شرح شرح معالم الدین، تحدیق النظر فی اثبات وجوب النظر می باشد، و کتاب کلید بهشت که در متن آمده از اثار قاضی سعید قمی است.

* کلید بهشت، در اصول دین ۲۲- مناهج السویّه، در شرح بر شرح لمعه، در چهار مجلد ۲۳- منیه الحریض، در معانی بیان؛ و غیره.

فاضل هندی در ۱۰۶۲ متولد، و در ۳ شنبه ۲۵ رمضان ۱۱۳۷ در زمان فتنه افغان وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید.

قبرش به فاضلان مشهور است، و عدّه زیادی از مؤمنین و مقدسین مواظبت در زیارت او دارند.

علت شهرت آن محل به فاضلان، قبر حاج ملّا محمّد نائینی در پهلوی اوست، که عالم و فاضل و صالح بوده، و خواهر حاجی کلباسی را به زوجیت داشته، و یک وقت امامت مسجد حکیم با او بود. دوّم شوّال ۱۲۶۳ وفات یافته است. (۱)

فرزندش: آقا علی رضا نام داشته. فاضل زاهد ورع تقی، اهل ریاضت و عبادت، و مواظب طاعات و عبادات بوده، و در اعتاب مقدّسه ساکن بوده است، و هم در آنجا فوت شده.

محدّث جلیل مرحوم حاجی میرزا حسین نوری درکتاب «دارالسلام» خواب های صادقه به وسیله ایشان نقل می کند.

فرزند فاضل هندی، مولی محمّد تقی نیز عالم و فاضل بوده است. (۲)

فاطمه رویدشتی

دختر حمیده بنت مولی محمّد شریف پدرش مردی جاهل و

۱- رجال اصفهان: ۵۷.

۲- اعیان الشیعه ۱۳۵: ۴۴.

بی سواد از بستگان مادر بوده، [(۱)] و به همین مناسبت فاطمه را به مادرش نسبت داده اند.

او نیز مانند مادر خود زنی دانشمند و عابده و زاهده بوده، و در خانواده خلیفه سلطان سمت معلمی دختران را داشته، و نیز همچون مادر، شوهری جاهل و احمق داشته است.

میرزا فتح الله خوزانی

اشاره

[به نوشته حزین:] خالی از شعور و ادراکی نبود، به هند رفته، در مهمّات بعضی بنادر آن درآمد، و اکتساب مالی فراوان نموده، به وطن خود بازگشت، در ایام انقلاب و فتن به سیاست یکی از ناکسان درگذشت. [(۲)] (خوزان از دهات سه گانه سده ماربین می باشد)

فتح بنداری

فتح بن علی بن محمّد البلداری (البنداری)، از فضلای شیعه [(۳)] در قرن هفتم بوده، و کتاب «نصره الفتره» عماد کاتب را در سال ۶۲۳ مختصر نموده، و آن را «زبده النصره و نخبه العصره» نامیده، و این مختصر در لیدن با فهرست اعلام و امم و ولایات و شهرها به طبع رسیده است.

۱- اعیان الشیعه ۴۲:۲۵۶.

۲- تذکره حزین: ۲۲۰.

۳- اعیان الشیعه ۴۲:۲۶۱ و الذریعه ۱۲:۳۴.

شاه فتح الله لاری

سیّد کمال الدین شاه فتح الله بن هبه الله بن عطاء الله حسنی حسینی جعفری شیرازی.

از طایفه سادات شاهی شیراز، عالم فاضل، و ادیب منشی کامل، به دعوت شاه سلیمان از اردکان به اصفهان آمده، و سال ها قاضی اصفهان و شیراز و لار بوده. در سال ۱۰۹۸ در اصفهان وفات یافته [در حوالی مدفن آقا حسین خوانساری مدفون شد].

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- الامامه، آن را در موقع تشرّف خود به مکه تألیف نموده، و مناظرات خود را با ملاّ عبدالرحیم مدرس مدینه طیبه بتمامه نقل نموده است. ۲- بدیع در علم بدیع، در اصفهان تألیف نموده ۳- تاریخ شاه فتح الله ۴- ریاض الابرار و غیره. (۱)

فخر الدین سعید اصفهانی

پدر شمس فخری (مؤلف «معیار جمالی») ادیب و شاعر، در قرن هشتم هجری در اصفهان می زیسته.

حاج سید فخرالدین خوانساری

فرزند سید محمّد رضا تقوی. عالم فاضل، از شاگردان: آقا سید

۱- اعیان الشیعه ۴۲:۲۶۲، رجال اصفهان: ۲۲۳ مواضع مختلف الذریعه.

محمّـد باقر درچه ای، و حاج میرزا بـدیع درب امامی، و حاج شـیخ محمّـد علی مسـجد شاهی، و آقا نجفی، و جهانگیر خان، و آخوند کاشی بوده، و پس از فوت مرحوم خان در مدرسه صدر تدریس و امامت می نموده.

در ۲۳ محرّم سال ۱۳۴۸ وفات یافته، در اول تخت فولاد در تکیه جهانگیر خان مدفون شد.

ماده تاریخ وفاتش این است:

آه همائی کشید از دل و با صد فسوس *** از پی تاریخ گفت: شد به جنان فخر دین

فدایی

میرزا نصرالله خان، معروف به دولت یار جنگ. (۱)

از فضلای هندوستان، و معلم ادبیات و زبان در حیدر آباد بوده، شعر می گفته، و در آن «فدایی» تخلص می نمود.

از آثارش کتاب «ترکتازان هند» به زبان دری، در چهار مجلد، مطبوع، و دیوان اشعار است.

در حدود ۱۳۰۸ فوت شده است، و ارادت خدمت رحمت علی شاه داشته.

دانشمند فرزانه آقای معلم حبیب آبادی در حاشیه «طرایق» به نقل از «ایضاح المکنون» فوت فدایی را در ۱۳۱۴ می نویسد.

ص: ۸۵۹

۱- ریحانه الادب ۳۱۰:۴، طرایق الحقایق: ۲۴۱:۳.

فروغ الدين اصفهانی

میرزا محمّد مهدی بن محمّد باقر بهجت، شاعر ادیب نویسنده [(۱)] متخلص و معروف به «فروغ» در سال ۱۲۲۳ در تبریز متولد شده، پس از تکمیل تحصیلات در دستگاه دولتی وارد شده، و در فارس و آذربایجان منصب استیفاء داشته، و به مناسبت بستگی به فریدون میرزا متخلص به «فرّخ»، خود را در همه جا فروغ فرّخی معرفی می نموده است.

مؤلف: ۱- رساله الانساب، به فارسی ۲- صحائف العالم، که در سن ۱۲۶۵ تألیف شده، و در پنج مجلد می باشد. [(۲)] ۳- تذکره الشباب ۴- دیوان اشعار ۵- فروغستان [مطبوع] است.

به عربی و فارسی در نهایت استادی شعر می گفته است.

فروغی اصفهانی

شاعر و ادیب، نامشک میرزا محمّد، از حکمای فضلا بوده، و در مجسطی مهارت کامل داشته، در اواسط عمر به مسافرت پرداخته، با تیمور شاه افغان راه یافته، و ملک الشعرای وی شده است. [(۳)]

ملّا فریدون

فاضل ادیب شاعر، سال ها در شیراز به تحصیل مشغول بوده، سپس به اصفهان آمده و در خدمت آخوند ملّا رجب علی تبریزی به تکمیل

ص: ۸۶۰

۱- ریحانه الادب ۲۹۷:۱، مجمع الفصحاء ۳۹۶:۲.

۲- اعیان الشیعه ۲۷۲:۴۲.

۳- مجمع الفصحاء ۳۸۳:۲.

تحصیلات پرداخته، در محلّه شمس آباد ساکن، و پس از فوت، در تخت فولاد در جوار استاد خود مدفون گردید. (۱)

حاج سید فضل الله حجازی حسینی قمیشه ای

عالم فاضل زاهد، و ادیب شاعر متخلص به «حجازی».

در ۲۰ صفر ۱۳۱۸ در شهرضا متولد شده، در اصفهان و قم و مشهد و نجف نزد اساتید فن تحصیل نموده، که از آن جمله است در اصفهان: آقا شیخ علی یزدی، و آقا سید محمّد نجف آبادی، و حاج میر محمّد صادق احمد آبادی، و آقا شیخ محمّد حکیم خراسانی؛ و در مشهد نزد حاج آقا حسین قمی، و آقا میرزا مهدی اصفهانی، و میرزا عبدالجواد ادیب نیشابوری، و سید آقا بزرگ حکیم مشهدی؛ و در قم نزد حاج فاضل، و آقا سید محمّد تقی خوانساری و غیره. (۲)

سال ها در شهرضا ساکن، و مرجع امورات شرعیّه، و مورد توجه و عنایت قاطبه طبقات بوده.

سرانجام در سال ۱۳۸۷ وفات یافته، در آنجا مدفون گردید.

از آثارش کتاب: المآثر الحجازیّه است که به طبع نرسیده، و دیگر: دیوان اشعار.

توضیح: «قافله دل» یا «کاروان حقیقت» نام کتابی است از تألیفات صفر علی فرزند آخوند ملّا محمّد، متولد سال ۱۲۹۶ خورشیدی در

۱- تذکره نصرآبادی: ۱۹۸، رجال اصفهان: ۲۲۴.

۲- قافله دل: ۸۹ - سالنامه شهرضا: ۴۱.

لطف آباد در گز، در مرز شوروی.

مشارالیه از کارمندان اداره قند و شکر شهرضا بود.

مردی ادیب و شاعر و ساده لوح و خوش طینت بود. در سال ۱۳۸۶ در شهرضا وفات یافته، در صحن امام زاده مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- آه از کرب و بلایت ۲- پانزده بهمن ۳- حوادث ده ساله ۴- سیاحت نامه ناصح ۵- قافله دل.

شیخ فضل اللّه اعضادی خوانساری

فرزند ملاّ محمّد قاسم بن ملاّ محمّد صالح.

عالم فاضل حکیم فقیه محقّق مدرس (۱) از اجله مجتهدین اصفهان، که عمری را به عزلت و انزوا و اعراض از مردم دنیا به سر برد.

در خوانسار متولد، و در اصفهان تحصیلات خویش را به سر برده، در منزل تدریس می نمود، و جمعی از افاضل طلاّب از محضرش مستفید می شدند.

در شعبان ۱۳۶۰ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید.

قاضی فضل خنجی اصفهانی

ابن روز بهان معروف به باشا و ملقب به امین.

۱- رجال اصفهان: ۲۲۴.

فقیه ادیب ناصبی [؟] متعصب. وی را کتب و رسائلی است، (۱) از آن جمله است:

۱- ابطال الباطل، در ردّ نهج الحق علاّمه [حلّی] و آن را علاّمه فقیه شهید قاضی نور الله شوشتری ردّ نموده، و آن را احقاق الحق نامید ۲- المقاصد در علم کلام [۳- شرح صلوات بر چهارده معصوم]؛ و غیره.

استاد فولاد

فرزند استاد شجاع الدین حلوایی. عارف فاضل، متوفی در ۹۵۹، قبرش جنب غسالخانه مقابل تکیه خاتون آبادی ها.

در برخی از کتب برای او کراماتی نقل کرده اند.

قبرستان فعلی اصفهان در زمان صفویه به نام مزار بابا رکن الدین شهرت داشته، و پس از این تاریخ به تخت فولاد شهرت یافته است.

مرحوم انصاری در تاریخ اصفهان و ری گوید: فولاد از فرماندهان قشون فخرالدوله دیلمی بوده، و پسرش در سال ۴۰۷ یاغی شده، و به مدد منوچهر بن قابوس ری را حصار داده، و مجبوراً تولیت اصفهان را به وی دادند، و تخت پولاد منسوب به پدر اوست، که دلیری رشید بود، و تختی سنگی ساخته و بر آن می نشسته، و تا زمان پدر مؤلف، آن تخت سنگی بود، کشتی گیران از زمان معتمد در آن نقطه کشتی می گرفتند، و چون دیگر مبانی، اتباع ظلّ السلطان از میان بردند.

۱- روضات الجنّات: ۵۲۴، روضات الجنان حافظ حسین کربلائی تبریزی، رجال حبیب السیر: ۲۴۸.

فیض علی شاه اول

اشاره

میرزا عبدالحسین بن ملاّ محمّد علی طبسی. (۱)

پدرانش اهل قریه رقه تون بود، و پدرش امام جمعه طبس بوده است.

در اصفهان متولد، و در این شهر تحصیل نموده، در شیراز خدمت سید معصوم علی شاه رسیده، به توبه و تلقین ارشاد یافته، ریاضت ها کشیده، و از مرتبه ارادت به خلافت رسیده، و لقب فیض علی شاه یافته، به اتفاق مراد خود به اصفهان آمده، علی مراد خان زند نسبت به او ارادت یافته، تکیه فیض را به نام او بنا نموده، در آنجا به ارشاد و هدایت پرداخته، تا سال ۱۱۹۴ وفات یافته، در تکیه خود مدفون گردید.

نور علی شاه

فرزندش: میرزا محمّد علی ملقّب به نور علی شاه، عالم فاضل عارف ادیب شاعر، از اقطاب سلسله نعمت اللهیّه است.

در اصفهان متولد شده، و در شیراز به اتفاق پدر خدمت سید معصوم علی شاه رسیده، و مرید و سر سپرده او شده، سال ها به عنوان سیر و سیاحت در اطراف شهرها و بلاد گشته، و بساط ارشاد و تصوّف گسترده. خوش روی و زیبا رخ بوده، و از علوم ظاهری نیز نصیبی کامل داشته.

شرح زندگی او معروف، و در بیشتر کتب مضبوط است، طالبیت مراجعه نمایند. (۲)

۱- بستان السیاحه، رجال اصفهان: ۶۰، طرایق الحقایق ۳:۸۴.

۲- طرایق ۳:۸۹، مکارم الآثار ۲:۴۴۳، ریاض العارفین: ۵۶۱، اعیان الشیعه ۵۰:۳۴.

در ۱۲۱۲ در موصل وفات یافته، قبرش در جوار مرقد منسوب به حضرت یونس (علیه السلام) می باشد.

کتب زیر از اوست:

۱- تفسیر سوره بقره، منظوم ۲- تفسیر خطبه البیان ۳- جامع الاسرار، به طرز گلستان ۴- جنّات الوصال، مثنوی ۵- دیوان اشعار ۶- دیوان غزلیات، دو جلد ۷- رساله در اصول و فروع ۸- رساله در کیمیا ۹- رساله در مواعظ ۱۰- کبرای منظوم ۱۱- مشکاه النجاه؛ و غیره.

در ریاض العارفین درباره او گوید: مریدان چندان در جلالت قدر و محاسن وی سخن راندند که حد ندارد.

فیض علی شاه ثانی

میرزا محمّد صادق نمازی شیرازی فرزند محمّد جواد.

عارف کامل، (۱) در اصفهان متولد شده، و چون پدرش از تجّار بود، خود نیز سال ها تجارت می کرده. خدمت حاج محمّد کاظم سعادت علی شاه رسیده و مجذوب گشته، و پس از فوت او روانه گناباد شده، خدمت حاج سلطان محمّد رسیده و تجدید عهد نموده، در سال ۱۲۹۷ مأذون به ارشاد شده و فیض علی لقب یافته، در اصفهان دستگاه ارشاد گسترده، و با اعیانیت و تجمّل از فقیرات و مریدان پذیرایی می نموده است.

در ذی قعده ۱۳۰۱ وفات یافته، جنب فیض علی شاه اول مدفون گردید.

۱- رجال اصفهان: ۶۰، طرایق الحقایق: ۲۵۳.

مشارالیه برادر علاّمه جلیل حاج میرزا فتح الله شریعت [شیخ الشریعه اصفهانی]، بوده و به همین علت او را طریقت می گفته اند.

جمعی از علما و عرفا و صوفیّه در اطراف بقعه او مدفونند.

ذیلاً به نام برخی اشاره می شود:

۱- سید محمّد حسین، عالم فاضل ادیب، فوت ذی حجّه ۱۲۲۵.

۲- سید محمّد علی، فاضل زاهد، فوت ۱۱ ربیع الثانی ۱۲۲۶.

۳- میرزا مرتضی بن میرزا محمّد حسین سررشته، ادیب عارف، فوت رجب ۱۳۵۵.

۴- سید محمّد هادی بن سید محمّد حسین، عالم فاضل جلیل، فوت شوّال ۱۲۳۱.

۵- آقا محمّد هاشم خطّاط

شکسته نویس، از اساتید بزرگ خط، در اواسط عمر آنچه نوشته است با قطعات درویش عبدالمجید خبره فن تمیز نتوانستند گذاشت.

در خدمت آقا صابر علی و جمعی دیگر از عرفا فضائل و آداب عرفان کسب نموده، مدت هشت سال در شیراز در خدمت رحمت علی شاه بوده. از گفته های عرفانی اوست: «تا کسی انسان کامل را ندیده هیچ ندیده».

بیشتر از هفتاد سال عمر کرده، در ماه صفر ۱۳۰۶ وفات یافته، در بقعه فیض مدفون گردید. (۱)

۱- رجال اصفهان: ۶۰- طرایق الحقایق ۴۱۶:۳ - نابغه علم و عرفان: ۳۱۹.

برادرش: آقا محمّد جعفر نیز عارف و فاضل بوده، و در اسلامبول تجارت می نموده، و هم در آنجا وفات یافته است.

او غیر از آقا محمّد هاشم لؤلؤی اصفهانی فرزند محمّد صالح معروف به بزرگ می باشد. وی نیز از اساتید مسلم خط نسخ در قرن ۱۲ و ۱۳ بوده، و آخرین (۱) اثرش مورخ به سال ۱۲۱۲ می باشد. فرزندانش به یزد منتقل شده اند.

شیخ قاسم زاهد

اشاره

از علما و زهّاد زمان خود بوده، در سال ۱۱۴۵ وفات یافته، جنب فاضل هندی (۲) مدفون گردیده.

ماده تاریخ وفاتش این است:

از دهر چو شیخ قاسم زهد شعار *** بگرفت ز امر حق به فردوس قرار

تاریخ وفات او رقم زد خادم *** آسود ز عفو قاسم جنّت و نار

برخی وی را ملاّ محمّد قاسم بن حاج محمّد حسن کلباسی می دانند، و اشتباه است. وی نیز از علمای راسخین، و زاهد و عابد بوده؛ و در قرن سیزدهم می زیسته، و ظاهراً در نجف از دنیا رفته است.

۱- کارنامه بزرگان ایران: ۲۲۸ - طرایق الحقایق: ۱۸۴:۳.

۲- رجال اصفهان: ۲۲۴.

میر محمّد قاسم قهپائی

میر سراج الدین قاسم بن محمّد قهپائی طباطبائی، از مشایخ علاّمه مجلسی، و از شاگردان شیخ بهائی و [مشایخ] مولی ابوالقاسم بن محمّـد گلپایگانی بوده، وی را تألیفاتی است، (۱) از آن جمله است: ۱- تعلیاتی بر کتب رجال ۲- رساله در مسأله بداء ۳- رساله در فلاحت؛ و غیره. (۲)

ابی محمّد قاسم بن محمّد دیمرتی اصفهانی

ادیب نحوی لغوی، مؤلف کتاب ۱- الابانه ۲- تفسیر الحماسه ۳- تقویم الالسنه ۴- تهذیب الطبع، در نوادر لغت ۵- غریب الحدیث؛ و غیره. (۳)

قتیبه بن مهران آزادانی

از قرّاء معروف، راوی کسائی است. (۴) فوتش در سال ۲۰۰ روی داده، قبرش در بقعه شیخ شهاب الدین آزادانی عارف قرن نهم هجری است. در تاریخ الخلفاء (:۳۳۳) گوید: قتیبه بن مهران صاحب الامامه.

قربان علی قهفرخی چهارمحالی

از سلسله میرزا علی ثابت علی قهفرخی، از جمله کسانی است که

۱- روضات الجنّات: ۴۱۷ الذریعه، فوائد الرضویه: ۳۶۳، اعیان الشیعه ۹:۴۳.

۲- وی پدر میر محمد سعید قهپائی صاحب مفاتیح الکلام است.

۳- روضات الجنّات: ۵۲۶.

۴- رجال اصفهان: ۲۲۵، اخبار اصفهان.

خدمت رحمت علی شاه شیرازی رسیده، و دارای جذبات و جلوات بوده است. (۱)

امیر قطب الدین علی باب الدشتی

در جنب مسجد قطبیّه در خیابان شاه اصفهان گنبدی است، و در آن قبری است منسوب به: امیر قطب الدین، لکن کتیبه به نام امیر مجد الدین اسماعیل بن مظفرّبن مسعود باب الدشتی، و تاریخ فوتش ۹۵۵ می باشد.

مسجد از آثار باستانی اصفهان، و بانی آن امیر قطب الدین آن را در سال ۹۳۰ بنا نموده، بنابراین، بقعه در جنب مسجد ساخته شده، کتیبه های آن به خطّ ابو سعید امامی می باشد. (۲)

میرزا قیصر بید آبادی

شاعر ادیب در قرن سیزدهم هجری است. (۳) این دو شعر از اوست:

هنگام صباح چائی و شیر خوش است *** در وقت نهار قند و سر شیر خوش است

چون عصر شود دوباره چایی نیکوست *** در آخر شب صدای کفگیر خوش است

۱- طرایق الحقایق ۱۸۹:۳.

۲- رجال اصفهان: ۹۰، گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۳۸۰.

۳- مخزن الادب راجی نسخه خطی.

ملّا صادق ذاکری سدهی گوید:

اندر دل شب ناله شبگیر خوش است *** در وقت سحر توبه ز تقصیر خوش است

مطلوب سحرگهان بود استغفار *** چون فجر دهد صدای تکبیر خوش است

سیّد کاظم اصفهانی

مشهور به آقا میرزا. عالم ثقه صالح زاهد تارک دنیا، و مولع در جمع کتب، تمام همّت او در گرد آوردن کتب، و ترویج آنها، و تکثیر نسخ آن بوده. کتابخانه اش در نجف بلکه در جمیع بلاد بی نظیر بوده، نسخ نفیس و اصلیّه بسیار از قبیل: ریاض العلماء، و جامع الرواه، و تأویل الآیات و غیره نزد او موجود بوده. در سال ۱۳۱۱ در سامرّا وفات یافته، کتابخانه اش فروش رفته، و کتب متفرّق گردید. (۱)

آقا محمّد کاظم واله اصفهانی

ادیب عارف فاضل، و حکیم شاعر، سال ها در عراق عرب ساکن، و تحصیل فضل و کمال نموده، به وطن خود مراجعت کرده، در مدرسه جدّه ساکن شده، عموم مردم از شریف و وضیع به وی ارادت داشته، و در احترام او و استفاده از کمالاتش سعی می نمودند.

۱- اعیان الشیعه ۱۰۱:۴۹.

مرحوم صدر اصفهانی به خصوص وی را مورد عنایت و توجه قرار داده، و جهت او تکیه ای در اول تخت فولاد بنا نهاد که آن را به مناسبت تخلّص او «والهیّه» نامیدند.

در ۱۲۲۹ وفات یافته، در صحن تکیه خود در بقعه ای مخصوص مدفون گردید. (۱)

مرحوم واله علاوه برل فضایل سابق الذکر، در نوشتن خطّ نسخ و شکسته و رقاع استاد بوده، و سنگ قبر به خطّ خود اوست.

درباره حسن سلیقه و ظرافت طبع او داستانها نقل می کنند. ملاقات او با مهدی بیک شقاقی در حدیقه الشعراء مذکور است، و داستان او با حاج محمّد ابراهیم امین الرعایات در مقدّمه دیوانش مضبوط؛ طالبین مراجعه کنند.

سیّد محمّد کاظم موسوی اصفهانی

شاعر فاضل ادیب، متخلّص به «خلیل» مؤلف گلزار خلیل، مثنوی در مصائب به زبان اردو، و مطبوع در لکنهو هندوستان. (۲)

حاج میرزا محمّد کاظم طالقانی

فرزند سید حسین. عالم زاهد فاضل، متوفی به سال ۱۱۱۷، قبرش در خارج تکیه میرزا رفیعا بوده؛ و اکنون جزو اراضی فرودگاه می باشد. (۳)

۱- مجمع الفصحاء: ۵۵۹، مقدمه دیوان اشعار، رجال اصفهان: ۲۳.

۲- الذریعه ۱۸:۲۱۶.

۳- رجال اصفهان: ۲۲۵.

میرزا کاظم الفت

میرزا کاظم بن زین العابـدین بیک نوری اصـفهانی، از شـعرای بزرگ، متخلّص به «الفت» بوده، و شـعر به خوبی و اسـتادی می سروده است. (۱)

مولی محمّد کاظم کاشانی

ابن محمّد صادق اصـفهانی. عالم فاضل محقق، (۲) در ۱۲۰۵ متولد، و در ۱۲۷۳ وفات یافته، در نزد سـی نفر از بزرگان علم و ادب تحصیل نموده، و جمعی کثیر حدود دویست نفر از محضر او مستفید شده، و مدت سی سال به فصل دعاوی و اصلاح بین الناس اشتغال داشته؛ تألیفاتی دارد: ۱- سوانح العمری ۲- شرح روضه البهیه؛ و غیره. (۳)

ملّا محمّد کاظم

فرزنـد آخونـد ملاّـ محمّـد علی، عالم فاضل متوفی به سال ۱۲۷۰ و مـدفون (۴) در خـارج بقعه مجلسـی در جنب مسـجد جامع اصفهان.

آخوند ملّا کاظم بید آبادی

فرزند مشهدی نصرالله. عالم فاضل زاهد ادیب شاعر، در حدود سال

ص: ۸۷۲

۱- مآثر و الآثار: ۲۹۱.

۲- الذریعه ۲۵۴:۱۲ و ۲۹۵:۱۳.

۳- وی محمّـد کـاظم بن حـاج محمّـد صادق بن حاج محمّـد رضا اصـفهانی متخلّص به «رحمت» است از شاگردان ملّا محمّد اسماعیل در کوشکی واحد العین. ر.ک: تراجم الرجال ۳۶۳:۳.

۴- رجال اصفهان: ۱۲۹.

۱۲۹۸ متولد گردیده، و نزد جمعی از علمای اصفهان تحصیل نموده، سپس به نشر احکام و ترویج دین و اقامه جماعت پرداخته، در ۲۱ محرّم سال ۱۳۶۷ وفات یافته، (۱) در صحن تکیه مرحوم بروجردی در تخت فولاد مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- اربعین ۲- دیوان اشعار ۳- ذخیره المحشر، در شرح باب حادی عشر؛ و غیره.

محمّد کریم مازندرانی

ابن محمّد امین بن محمّد سعید بن مولی صالح مازندرانی اصفهانی، عالم فاضل.

* کمال الدین اصفهانی (۲) عالم فاضل، مؤلف کتاب «قوسیّه» در لغز. (۳)

سیّد کمال الدین عاملی موسوی

ابن سیّد حیدر، پدرش از جبل عامل به اصفهان (۴) منتقل شده، و مشارالیه در این شهر متولد گردید، عالم و فاضل و محقّق صاحب شهرت و مقام بوده.

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۳۸۴.

۲- وی خلّاق المعانی کمال الدین اسماعیل شاعر شهیر است.

۳- الذریعه ۲۰۷:۱۷.

۴- اعیان الشیعه ۱۵۷:۴۳.

وی پدر سید بدر الدین عاملی است.

خاندان او عموماً اهل علم و فضل و کمال بوده، و از قرن یازدهم در اصفهان سکونت داشته اند.

کمال الدین اصفهانی

ابن محمّد بن جمال الدین. عالم فاضل ادیب محقق، متوفی در ربیع الاول ۹۳۵، قبرش در کنار دیوار شرقی قبرستان آب بخشان (۱) تا این اواخر موجود بود.

گدا علی قاری

فرزند ابی الفتح قاری اصفهانی. از مطّلعین به علوم قرآن و تجوید، (۲) و مؤلف کتاب لؤلؤه القرآن به فارسی در خواصّ آیات قرآن از طریق اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) می باشد. (۳)

گلبهار

یا گلبار، که آن را جلبار نیز گویند، و اکنون نام یکی از محلّات اصفهان

۱- رجال اصفهان: ۱۴۶.

۲- الذریعه ۱۸:۳۸۳.

۳- بنا به تحقیق فاضل محترم آقای نصراللهی در ضلع جنوب شرقی قبرستان بزرگ مصلّی مدفون است، و بر سنگ لوح مزار او چنین آمده: وفات مرحوم مغفور علاّمی فهّامی، قاری کلام الله، ملاّ گدا علی ابن مرحوم ابوالفتوح اصفهانی به تاریخ غرّه شهر ربیع الاول سنه ۱۱۳۴.

است. این تسمیه به جهت سکونت یا دفن یکی از سادات بزرگ است، نامش: سید علی [بن جلال الدین محمّد]، معاصر شاهرخ بوده، (۱) و در کتب تاریخ از اهمیّت و شخصیت او مطالبی نقل شده، و نسب او به جناب حسن افطس فرزند علی الاصغر بن الامام السجاد (علیه السلام) می رسد.

گلزار

اشاره

آقا رجب علی گلزار فرزند حاج ملّا حسین. ادیب فاضل شاعر ماهر، متولد در ۱۳ رجب ۱۳۰۲، و متوفی در ۱۹ رجب ۱۳۶۶، مدفون در تخت فولاد در تکیه ای به نام خود.

در خانواده علم و روحانیّت بزرگ شده، و در خدمت پدر و جمعی دیگر مقدمات علوم عربیت و ادب را آموخته، (۲) در انجمن های ادبی شرکت داشته، دیوانش به طبع رسیده است.

فایده: ذیلاً به نام چند نفر مدفونین در تکیه گلزار اشاره می شود:

۱- آقا سیّد جعفر خاکشیر

فرزند سیّد اسماعیل موسوی متخلص به «خاکشیر» شاعر و ادیب، (۳) در حدود ۱۳۰۰ متولد، و در ۲۶ ذی قعده ۱۳۷۵ فوت شده، دیوانش به طبع رسیده، و شاعر در آن هزل را بر دیگران فنون پسندیده.

ص: ۸۷۵

۱- رجال اصفهان: ۱۸۲.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۳۹۹.

۳- شعرای معاصر اصفهان: ۱۶۹.

۲- حاج آقا رضا سادات

فرزند آقا میرزا حسن دکمه چین. عالم فاضل، امام جماعت مسجد علی قلی آقا، در بعدازظهر چهارشنبه ۷ جمادی الثانیه ۱۳۷۸ وفات یافت.

۳- آقا سیّد عبدالوهّاب سینی

فرزند سید محمّد علی حسینی. واعظ صالح، متوفی در رجب ۱۳۷۷، مدفون در جنب برادر [سید مهدی بدری].

۴- آقا سید علی برزانی

عالم فاضل [مجتهد] زاهد، فوت ۱۳۶۹، قبرش در بقعه وسط تکیه.

۵- آقا شیخ علی فقیه فریدنی

فاضل ادیب، مدرس مدرسه جده، از شاگردان: آقا سید محمّد باقر درچه ای، و آخوند کاشی، و جهانگیر خان، و آقا سید محمّد نجف آبادی و دیگران بوده، اخیراً رئیس دادگاه تحقیق اوقات شد.

فوتش در ۳ شنبه ۳ ذی حجّه ۱۳۷۳ روی داد.

۶- شیخ غلام حسین یزدی آبشاهی

ابن ملّا علی اکبر. عالم فاضل، ساکن مدرسه جدّه، شاگرد آقا نجفی و آخوند گزی؛ فوتش در جمادی الثانی ۱۳۷۲ روی داد.

ص: ۸۷۶

۷- حاج سید مهدی بدری

ابن محمّد علی سینی حسینی بدری، عالم فاضل زاهد معمّر، شاگرد آقا سید محمّد باقر درچه ای. فوتش در صبح ۳ شنبه ۱۹ ربیع الثانی ۱۳۷۷.

۸- میرزا محمّد مهدی رشتی

فرزند حاج میرزا قوام الدین. (۱) فاضل ادیب شاعر، از دوستان صمیمی نویسنده، در عصر ۴ شنبه ۲۹ ربیع الثانی ۱۳۷۸ وفات یافت.

مولی گنج علی

از فضلای عصر صفوی، و معاصر با افندی صاحب ریاض العلماء می باشد. (۲)

مولی لاچین

فرزند عبدالله گرجی، عالم فاضل، امام و مدرس مسجد جامع عباسی بوده و خود از شاگردان علّامه مولی محمّد تقی مجلسی است.

کتابی به نام «زبده المعارف» در اصول دین به فارسی به نام شاه عباس ثانی تألیف نموده، در ۱۰۷۹ وفات یافته است. (۳)

فرزندش: مولی محمّد لاچین نیز عالم و امام مسجد شاه بوده و از

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۲۱۲.

۲- الذریعه ۳۵۴:۱۳.

۳- الذریعه ۳۳:۱۲.

مصاحبین و معاشرین شیخ محمّد علی حزین مؤلف تذکره است. (۱)

مولی لطف الله شمس الواعظین

ریزی لنجانی، فرزند عبدالحسین بن خلیل.

فاضل زاهد واعظ متقی، از منبریان معروف اصفهان، (۲) در حدود سال ۱۲۸۸ در ریز متولد گردید، مادرش دختر علاّمه مولی عبدالوهّاب ریزی، و خواهر علاّمه فقیه آقا شیخ مرتضی ریزی بوده، در خدمت جمعی کثیر از فضلای اصفهان تحصیل نموده، مخصوصاً از محضر: آقا سید محمود کلیشادی، و آقا نجفی، و آقا سید محمّد باقر درچه ای، و شیخ مرتضی ریزی کسب فیوضات کرده.

ص: ۸۷۸

۱- مأخذ اطلاعات مذکور در متن «ریاض العلماء» است که به واسطه «الذریعه» نقل شده. در ریاض (۴۱۵:۴) می نویسد: المولی لاچین بن عبدالله الکرجی الاصبهانی، عابد زاهد فاضل معاصر. کان مدرساً بالجامع العباسی باصبهان... قرأ علی جماعه منهم: المولی الفاضل القدسی مولانا محمّد تقی المجلسی و السید آمیرزا رفیع الدین محمّد النائینی، فلاحظ. و کان شریک والدی رحمه الله فی الدرس. و قد خلف «رض» ولداً من طلبه العلم لا بأس به، و هو المولی محمّد، و الآن مدرس فی مقام والده و یشتغل بامامه الناس و صلاه الجماعه أیضاً. با این وصف، عبارت: «از مصاحبین و معاشرین شیخ محمّد علی حزین» نادرست بوده، و «میرزا عبدالله اصفهانی» صحیح است. گفتنی است که سنگ مزار مولی محمّد لاچین به تازگی در هنگام حفّاری در تکیه صیرفیان واقع در تخت فولاد که اکنون باغ طوبی نامیده می شود به دست آمد. و بنابر نوشته منقور بر آن، وی در سال ۱۱۲۳ وفات نموده است.

۲- رجال اصفهان: ۲۲۵.

منابرش مشتمل بر مواعظ کافیه، از حدیث و اخبار، و شامل نصایح و اندرز بود، و چون خود بدانچه که می گفت معتقد و عامل بود مواعظ او بیشتر در شنوندگان تأثیر می نمود.

در ۷ شوّال ۱۳۵۶ وفات یافته، در بیرون بقعه تکیه مرحوم ریزی مدفون گردید.

چندین مجلد کتاب در مواعظ و آداب نوشته که آنها را بعداً «شمس طالعه» نامیدند.

شیخ لطف الله عاملی

فرزند عبدالکریم بن ابراهیم بن علی بن عبدالعالی میسی.

عالم فاضل صالح فقیه متبحّر، جلیل القدر، عظیم المنزله، در نزد شاه عباس کبیر صفوی در نهایت عزّت و احترام، و مورد تکریم و تعظیم علمای زمان بوده، و شاه نامبرده مسجد و مدرسه ای در قسمت شرقی میدان نقش جهان در میدان شاه به نام او بنا کرده که مدرسه از بین رفته، و مسجد از شاهکارهای معماری، و از آثار باستانی اصفهان است. (۱)

شیخ لطف الله در میس از قرای شام متولد شده، در اوایل جوانی به ایران آمده، در خراسان مدتی در خدمت ملاّ عبدالله شوشتری تحصیل نموده، چندی در قزوین، و اخیراً به اصفهان مهاجرت نموده، به درس و بحث و اقامه جماعت پرداخته.

۱- روضات الجنّات: ۵۱۹، ریحانه الادب: ۸: ۲۲۰، فوائد الرضویّه: ۳۶۷.

رسائل عدیده در مسائل مختلفه نوشته و قائل به وجوب عینی نماز جمعه بوده و در مسجد مرقوم، آن را اقامه می فرموده.

در اوایل سال ۱۰۳۲ در اصفهان وفات یافته.

فرزندش: شیخ جعفر نیز عالم و فاضل و ساکن اصفهان بود.

جدّش: شیخ ابراهیم به «ابن مفلح» شهرت داشته، و عموم خاندانمش از علمای دین و رؤسای مسلمین بوده اندا.

لطفعلی بیک

فرزند اسماعیل بیک سامی. (۱) در مردمی و تقـوا (۲) و عبادت، یگانه بوده، بر گفتن تاریـخ اقتداری کامل داشـته، به ترکی و فارسی غزل خوب می گفته. دیوانش قریب چهار هزار بیت است.

از اوست:

رخش از نور ایمان آفریدند *** خطش از جوهر جان آفریدند

به عالم نام رعنایی علم شد *** چو آن سرو خرامان آفریدند

سیّد محمّد لطیف خواجویی

فرزند سیّد محمّد شفیع بهبهانی ابرقویی طباطبایی.

عالم فاضل زاهـد، در حدود سال ۱۲۸۵ در ابرقو متولـد شـده، در اصـفهان خدمت میرزا بدیع درب امامی، و حاج شـیخ محمّد علی

ص: ۸۸۰

۱- در متن کتاب و تذکره حزین به اشتباه «شامی» ضبط شده است.

۲- تذکره حزین: ۱۸۱.

مسجد شاهی، و میرزا حسین همدانی، و آقا سید محمّد باقر درچه ای و جمعی دیگر تلمّذ نموده، عالمی غیور، و در امر به معروف و نهی از منکر متعصب بود. در مسجد علی اکبر بیک در محلّه خواجو امامت می فرمود، و در روز اربعین (۲۰ صفر) سال ۱۳۷۸ وفات یافته، در تخت فولاد در تکیه مخصوص به نام خود مدفون گردید.

لوایی قمی

نامش: بابا سلطان قلندر، عارف ادیب، (۱) در درویشی مقامی سامی داشته، و در قواعد فقر و اصطلاحات آن فرقه بابای عالم بوده.

شاه عباس اول بابائی تکیه حیدر واقع در چهار باغ را به او مفوّض داشته. قبل از تألیف تذکره نصر آبادی فوت شده، جایش را به بابا حیدر دادند. او نیز فوت شده، پسرش بابا صفی به جای پدر نشسته. او نیز فوت شده، بابا رضی برادرش بابای تکیه مزبور شده.

در هر حال، بابا سلطان به تتّبع شعرای قدیم شعر می گفته. از اوست:

لوایی نیست شاد از وصل امروز *** چو هجران خواهدش آزرد فردا

چه باشد حال بیماری که امروز *** یقین داند که خواهد مرد فردا

ص: ۸۸۱

۱- تذکره نصرآبادی: ۲۸۴، ریحانه الادب ۱۳۷:۵، علما و شعرای گیلان: ۱۳۶.

مافرّوخی

کلمه مافرّوخی ظاهراً مرکب است از دو کلمه ماه و فرّخ به معنی ماه مبارك، و این نسبت جمعی از فضلای اصفهان است در قرن چهارم هجری، و آنان منسوبند به: مافرّوخ بن بختیار اصفهانی که نسبش به آذر شاپوران بن آذرمانان اصفهانی می پیوندد.

ذیلاً به نام برخی از آنها اشاره می شود:

۱- ابوالعباس احمد بن علی، متقدمین علمای نحو و ادب.

۲- ابوالمعالی احمد بن ابی جعفر محمّد بن علی، از روات و محدّثین.

۳- سراج ازهری مافرّوخی، شاعر و ادیب، به فارسی شعر می گفته. (۱)

۴- ابوالفضل سعد بن حسین، ادیب و شاعر.

۵- ابومسلم طاهر بن محمّد بن عبدالله بن حمزه، ادیب و شاعر، از اجداد مادری مافرّوخی مولف کتاب محاسن اصفهان.

۶- ابوالفضل عباس بن حمدان بن عباس بن مافروخ مدینی، ساکن در قریه سین، از روات و محدثین. (۲)

۷- ابو محمّد عبدالعزیز بن احمد، از [مشاهیر] ادبا و دانشمندان. (۳)

۸- مافرّوخی، شاعر و ادیب، به فارسی و عربی هر دو شعر می گفته است.

۹- ابو عیسی محمّد بن عبدالله بن عباس، از علما و فقها و متقدّمین دانشمندان اصفهان، معروف به مافرّوخی ثانی.

۱- ترجمه محاسن اصفهان: ۱۲۵.

۲- اخبار اصفهان: ۱۴۲:۲.

۳- ریحانه الادب ۱۵۲:۵.

۱۰- مفضّل بن ابوالفضل سعد بن حسین. شاعر و ادیب، (۱) مولف کتاب «محاسن اصفهان»، از فضلای قرن پنجم در اصفهان.

* سید محسن گیلانی، از علمای قرن دوازدهم هجری در اصفهان بوده، و هم در این شهر وفات یافته، و مدفون گردیده است. (۲)

ملّا محسن سدهی

عالم فاضل زاهد عابد، از شاگردان سید حجّه الاسلام، در امر به معروف (۳) و نهی از منکر متعصّب، و در دفع معاندین و رفع شبهات مخالفین اهتمامی تمام داشته، پس از وفات در مقبره ای مخصوص در جنب مسجد خود مدفون گردید.

فرزندش: ملّا محمّد باقر نام داشته. وی نیز عالم و فاضل، و از اتباع شیخ احمد احسائی بوده، و به واسطه او عده ای زیاد از مردم دهات را جزو شیخیّه نموده، و مورد انزجار پدر واقع شده. او نیز در مقبره نام برده مدفون است.

سید محسن میر محمّد صادقی

اشاره

فرزند آقا سید محمّد باقر بن میر سید علی حسینی.

ص: ۸۸۳

۱- غیر از شماره ۶ بقیه از محاسن اصفهان نقل شده است.

۲- قبر وی در تکیه فیض قرار دارد و عالم بودن او معلوم نیست.

۳- رجال اصفهان: ۲۴۰.

عالم فاضل زاهـد، از علمای کاملین، و فقها و مجتهدین، از خاندان علم و روحانیت. پدرش در ۱۲۱۶ متولد، و در حدود ۱۲۸۰ وفات یافته، خود در اصـفهان متولد، و در نزد جمعی کثیر از علما در اصـفهان و نجف همچون: شـیخ انصاری، و شـیخ مشکور عرب، و شـیخ راضـی نجفی، و فاضل اردکانی، و حاج شـیخ زین العابـدین مازنـدرانی، و آقا میرزا علی نقی طباطبائی تحصـیل نموده، در ۱۲۸۴ به اصفهان مراجعت کرده، مدتی به درس حاج شیخ محمّد باقر نجفی حاضر شده، و سپس به درس و بحث و اقامه جماعت و ارشاد پرداخته.

سرانجام در ۲ شنبه ۶ جمادی الاولی سال ۱۳۲۸ وفات یافته، در پائین پای فاضل هندی مدفون گردید.

کتب زیر از آثار قلمی اوست:

۱- رساله در اصول دین ۲- رساله در صیغ عقود ۳- شرح درّه بحر العلوم ۴- تقریرات فقهی و اصولی اساتید خود.

وی را چندین فرزند پسر عالم و فاضل بوده که از آن جمله است:

۱- سید محمّد حسین میر محمّد صادقی

فاضل ادیب شاعر متخلّص به «مدرّس»، در ۱۳۰۴ متولد، و در شب ۳ شنبه ۶ محرم ۱۳۸۹ وفات یافت. دیوانش به طبع رسیده.

۲- حاج سید عبدالله ثقه الاسلام.

۳- حاج سیّد علی اکبر میر محمّد صادقی

در سوم جمادی الاولی ۱۲۸۸ متولد، و در ۴ شنبه ۲۳ شعبان ۱۳۸۶ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید. (۱)

در نجف از محضر آخوند خراسانی و آقا سیّد محمّد کاظم یزدی استفاده برده، و در اصفهان به امامت جماعت و ترویج احکام پرداخته، در اواخر عمر در قریه گز به ارشاد و هدایت مشغول بود.

۴- حاج سیّد علی نقی ثقه الشریعه

در غرّه صفر ۱۲۹۱ در اصفهان متولد، و به درس: آقا سید محمّد باقر درچه ای، و آقا میر محمّد تقی مدرّس، و آقا میرزا محمّد هاشم چهار سوقی حاضر شده، سپس در مسجد محله نو به امامت و نشر احکام پرداخته، و هم در این شهر در ۱۳۷۶ وفات یافت.

سید محسن میر شمسی

فرزند سیّد ابوالحسن بن ابراهیم بن عبدالصمد حسینی.

فاضل زاهد، و واعظ متّقی، متوفی در ۲۴ ربیع الثانی ۱۳۶۸ مدفون در بقعه میر سیّد محمّد شهشهانی.

ماده تاریخ وفاتش را ادیب معاصر میرزا عبدالکریم بصیر گوید:

ص: ۸۸۵

۱- ارشاد المسلمین: ۴۵ نسخه خطی، و اطلاعات خارجی.

سال تاریخ فوت او بگفت بصیر *** رفت پیش حسین، محسن من

مشارالیه برادر سید ابوالقاسم سید الاسلام می باشد.

سید محمّد اصفهانی نجفی

عالم فاضل، (۱) متوفی در ۱۲۹۰ و اندی. وی مؤلف کتابی است در سه مجلد در اعمال روز و شب و هفته و ماه و سال، و خاتمه آن در آداب و سنن و اخلاق. (۲)

محمّد اصفهانی

از خطاطین مشهور عهد سلطان ابراهیم قلی قطبشاه (۳) فرزند سلطان قلی قطب الملک، از سلاطین قطبشاهیّه، در گولکنده حیدر آباد هندوستان می باشد. وی از مردم قرن دهم هجری می باشد.

* جلال الدین محمّد طبیب اصفهانی، مؤلف کتاب «دستور الجلالی»

ص: ۸۸۶

۱- اعیان الشیعه ۲۹۷:۴۳.

۲- این کتاب در الذریعه در سه عنوان: الآداب و السنن و الاخلاق، اعمال الشهور، اعمال الیوم و اللیله ذکر شده، و از وجود نسخه آن در کتابخانه علّامه سید حسن صدر خبر داده شده. به گفته علامه طهرانی: در بخش اعمال الشهور که کتابی بزرگ است تمام مناسک حج و خطبه غدیر و تمام ادعیه صحیفه سجاده ذکر شده. ر.ک: الذریعه ۱۱:۱، و ۲۴۶:۲ و ۲۴۸.

۳- اعیان الشیعه: ۳۷۹:۶.

در طب به زبان (۱) عربی، از فضلای قرن ۱۲ و ۱۳. نسخه کتاب مورخ به سال ۱۲۷۵ به خطّ محمّد حسن به محمّد رضا نائینی به شماره جزو کتب کتابخانه پزشکی طهران موجود است. (۲)

ملّا محمّد اصـفهانی، عالم فاضل، متوفی در ۲۰ ذی قعده ۱۲۶۴، مدفون در تخت فولاد جنب فاضل هندی، (۳) قبری بلند بسته دارد و مورد احترام مقدسین است. (۴) خارج تکیه مادر شاهزاده. (۵)

ملّا محمّد خراسانی

معروف به هندی. عالم فاضل محقق جامع، در ۱۱۱۰ وفات یافته، در قبرستان آب بخشان مدفون بوده است.

ص: ۸۸۷

۱- فهرست کتابخانه دانشکده پزشکی طهران.

۲- تحت عنوان جلال الدین طبیب گذشت.

۳- رجال اصفهان: ۶۰.

۴- وی همان ملّا محمّد صادق است که تحت عنوان ملّا محمّد صادق یزدی ذکر شده است.

۵- وی شیخ محمّد شیخ زین الدین است که در تکیه آقا محمّد بید آبادی مدفون گشته و نام او قبلاً ذکر شد.

* میرزا محمّد طبیب: طبیب حاذق، و حکیم ماهر، و فقیه جامع [!] متوفی در ۱۲۶۹ (۱) مدفون در تکیه مادر شاهزاده. (۲)

حاج ملاّ محمّد هرتمنی

عالم فاضل زاهد مرتاض عارف، زبده اخیار، از شاگردان حاج شیخ محمّد علی مسجد شاهی و حاج میرزا بدیع درب امامی، و از تربیت یافتگان از حاج محمّد جواد عارف سرجویی، قائم اللیل، و صائم النهار، و دائم الذکر بود، در سال ۱۳۶۱ پس از اعمال حج در مکّه معظّمه وفات یافت.

میر سیّد محمّد حسینی

معروف به آقا منیر الدین. عالم فاضل متقی، متوفی در ۱۲۰۰، (۳) و مدفون در جنب تکیه آقا حسین خوانساری در تخت فولاد. (۴)

ص: ۸۸۸

۱- رجال اصفهان: ۲۲۸.

۲- بنا به تحقیق فاضل ارجمند آقای نصر اللهی وی همان میرزا ابوالحسن سلطان الاطبّاء ابن میرزا محمّد ملک الاطّباء است که نامش در نوشته صاحب «الرحله» تحریف شده است.

۳- رجال اصفهان: ۲۲۹.

۴- وی فرزند سید عبدالوهّاب صدر العلماء و متوفی شعبان ۱۳۲۲ ق است و در داخل بقعه خوانساری مدفون گردیده و سال فوت او در نوشته صاحب الرحله اشتباه ذکر شده.

حاجی محمّد گیلانی

[جامع الکمالات] از مشاهیر طلبه، و به غایت حمیده خصال بوده، در خدمت مجتهد مرحوم ملّا محمّد باقر خراسانی تحصیل نموده، در شعر سلیقه مستقیمه داشته، به غایت پرهیزکار بوده، (۱) در هفتاد سالی وفات یافته. (۲)

از اشعار اوست:

چون شمع عمر ما همه در تاب و تب گذشت *** دستی به زیر سر ننهادیم و شب گذشت

من بعد چیره با سگ کوی تو می شوم *** کارم دگر ز شرم و حیا و ادب گذشت

آقا سیّد محمّد موسوی

عالم فاضل، (۳) متوفی در ۱۲۰۱ مدفون در تخت فولاد. (۴)

سید امیر تقی الدین محمّد اوحدی حسینی اصفهانی

ابن معین الدین بن سعد الدین محمّد دقاقی بلیانی کازرونی.

ص: ۸۸۹

۱- تاریخ حزین: ۱۶۱، تذکره حزین: ۱۵۵.

۲- به نوشته نصر آبادی وی از شاگردان بحر عرفان ملّا حسین گیلانی بوده و در شعر «حاجی» تخلص داشته است.

۳- رجال اصفهان: ۲۲۲.

۴- به نوشته مرحوم مؤلف: وی فرزند سید ابوالقاسم خواجوئی و در تکیه خاتون آبادی مدفون است. ر.ك: سیری در تاریخ تخت فولاد: ۲۰۷.

فاضل ادیب شاعر، از احفاد اوحد الدین بن عبدالله بلیانی صوفی متوفی به سال ۶۸۰ و مذکور در نفحات الانس می باشد.

در ۴ شنبه محرّم ۹۷۳ در اصفهان متولد شده، خدمت بزرگان علم و ادب تحصیل نموده، نزد شاه عباس معزّز و محترم می زیسته.

در ۱۰۱۵ به هندوستان رفته، و در آنجا به سال ۱۰۳۰ وفات یافته. (۱)

کتب زیادی نوشته، از آن جمله است:

۱- دیوان اشعار با تخلص «تقی» ۲- ساقی نامه، به نام نشأه بی خمار ۳- سرمه سلیمانی، در لغت ۴- عرفان، مختصر کتاب عرفان ۵- عرفان العاشقین، تذکره شعرا، و معروف ترین تألیفات او ۶- کعبه مراد ۷- مثنوی دکان ۸- مثنوی یعقوب و یوسف؛ و غیره.

شیخ شمس الدین محمّد معرّف اصفهانی

عالم فاضل متّقی. در ۹۳۶ وفات یافته، (۲) در بقعه مجلسی مدفون گردیده است.

آقا شیخ محمّد حکیم خراسانی

ابن زین الدین محمّد صادق گون آبادی.

عالم فاضل، حکیم متألّه، فیلسوف ماهر، از اجلّه حکما و مدرسین اصفهان، صاحب ملکات فاضله. در اخلاق و آداب و حسن معاشرت

۱- تذکره حسینی: ۷۷، ریحانه الادب: ۲۰۱:۱، مواضع مختلفه الذریعه.

۲- رجال اصفهان: ۱۲۶.

ممتاز، و محضرش مجمع ارباب فضل و کمال، و خود از شاگردان آخوند کاشی و جهانگیر خان بوده، در مدرسه صدر، مجرّداً زندگی می نمود، و جمعی کثیر از فضلا و مستعدین در خدمتش تلمّذ می نمودند. (۱)

در تربت متولد، و از ۱۳۱۶ در اصفهان ساکن بوده، و در غرّه ذی حجّه ۱۳۵۵ وفات یافته، در جنب استاد خود [آخوند کاشی] در تکیه ملک مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

«شمع دانش مرد از مرگ حکیم»

استاد شمس الدین محمّد اصفهانی

از معماران زبر دست قرن دهم. از آثارش بنای سر در مسجد قطبیّه در اصفهان است، مورخ به سال ۹۵۰ به خطّ ابو سعید امامی. (۲)

آقا محمّد عارف سمساری خواجویی اصفهانی

متوفی به سال ۱۲۹۰، مدفون در مقبره سر قبر آقا طهران.

سید محمّد نجم الواعظین موسوی خواجوئی

فاضل ادیب، و واعظ شاعر، امام جماعت مسجد تلواسکان، و از مؤلفین و مصنّفین بوده.

۱- رجال اصفهان: ۴۸، دانشوران خراسان: ۲۶۳.

۲- کارنامه بزرگان ایران: ۱۹۷، ۳، ۴ و الذریعه ۱۳۶:۱۱.

از آثارش: ۱- مرآت الاسرار، در مصائب، منظوم، به طبع رسیده، و در آنجا گوید: ۲- مثنوی در تفسیر قرآن در سی مجلد دارد. (۱)

در اوایل محرّم ۱۳۴۷ وفات یافته، جنب خواجوئی مدفون گردیده. (۲)

سلطان محمّد اصفهانی

مؤلف رساله «التجلّی علی الطور» که به طریقه حروفیّه تألیف شده است. دو نسخه آن در کتابخانه مشکوه موجود است.

۱- از نجم الحکماء محمّد موسوی واعظ، مشهور به نجم اصفهانی آثار زیر در کتابخانه مجلس شورای اسلامی وجود دارد: ۱- تفسیر نجم اصفهانی به نظم فارسی جلد ۲ (از اواسط سوره بقره تا آخر) ۲- تفسیر نجم اصفهانی جلد ۱۵ (از نیمه سوره یوسف تا آخر سوره کهف) ۳- جواهر مثنوی = شرح مثنوی مولوی در ۴ جلد ۴- مصابیح الاعجاز = شرح گلشن راز در ۳ جلد ۵- تضمینات حافظ در ۴ جلد ۶- دیوان نجم اصفهانی ۷- تنبیه الغافلین و عبره الناظرین در گزارش گرانی سال ۱۳۳۶ ق. در فهرست نسخه های خطّی مجلس (ج۳۷) جمعاً یازده عنوان از آثار صاحب عنوان ذکر شده است.

۲- مرحوم همایی در شرح مقبره سید محمّد ترک می نویسد: نوه اش: میرزا سیّد محمّد نجم الواعظین متخلص به «نجم» متوفی ۱۳۴۷ قمری از مشاهیر اهل منبر بود که نگارنده به کرات وی را دیده، و پای وعظ و موعظه اش نشسه بودم... اطلاعات علمی و ادبی وی بر اقرانش می چربید. تاریخ اصفهان: ۲۵۵. گفتنی است قبر سیّد محمّد فرزند سیّد محمّد جواد فرزند سیّد محمّد ترک در تکیه سیّد محمّد ترک واقع است و بر روی سنگ قبر تاریخ فوت وی سال ۱۳۴۵ ذکر شده است.

حاج ملاّ محمّد نائینی

عـالم جلیـل معروف به فاضل نائینی، شوهر همشـیره حاجی کلباسـی بوده، و در ۲۰ شوّال سـال ۱۲۶۳ وفات یافته، جنب فاضـل هندی مدفون گردیده، و در اصطلاح مردم اصفهان از قبر او و قبر فاضل به فاضلان تعبیر می شود.

خود اهل علم و تقوا بوده، و یک وقت جماعت مسجد حکیم را داشته، و مؤمنین و مقدسین بسیار به او اعتقاد داشته اند.

فرزندش: آقا علی رضا [کلباسـی] مجاور عتبات بوده، و حاجی نوری در کتاب «دارالسلام» خواب های صادقه عدیده از او نقل می کند، و اهل زهد و ریاضت بوده، و در کربلا وفات نموده و مدفون شده است.

میرزا محمّد اکبر

فرزنـد آقـا میرزا دولت آبـادی، که در زمـان شـاه عبـاس کبیر مسـتوفی الممالک بوده. مشارالیه جامع حیثیات و کمالات بوده، مثنوی «زاهد نامه» و مثنوی دیگر در بحر خسرو و شیرین دارد. (۱)

سید محمّد اکبر

ابن میر محمّـد باقر داماد. قبرش در حیـدر آباد دکن است. وی در عـداد علمای عصـر سـلاطین قطب شاهیّه معدود می باشد، و تاریخ وفاتش معلوم نیست. (۲)

ص: ۸۹۴

۱- تذکره نصرآبادی: ۱۰۹.

۲- اعیان الشیعه ۲۹۸:۴۲.

حاج آقا محمّد کلباسی

فرزند علاّمه حاج محمّد ابراهیم کلباسی.

عالم فاضل زاهد محقق جامع، امام مسجد حکیم، و مدرس در آنجا. (۱) عمر عزیز خود را به تألیف کتب و رسائل، و درس و بحث، و اقامه جماعت، و رفع خصومات و مرافعات می گذرانیده، و مواظب آداب شرعیه بوده، به طوری که کمتر مستحبّی از او فوت می شده.

در خدمت پدر بزرگوار و جمعی دیگر تلمّذ نموده، و از پدر و حاج سید محمّد باقر [شفتی] و شیخ حسن نجفی [صاحب جواهر] اجازه داشته.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- انوار النزول ۲- رساله در آداب نفس ۳- رساله در میراث ۴- رساله در صوم ۵- رساله در جنایز ۶- رسائلی در رجال ۷- شرح تهذیب علاّمه ۸- شرح خلاصه الحساب ۹- شرح «نتایج» سید ابراهیم قزوینی ۱۰- کتابی در حدود و دیات ۱۱- کتابی در طهارت و صلات، با استدلال ۱۲- منبع الحیات، در اصول، که به فرموده حاجی، جمع عبارت علمای اصول نموده، از متقدمین و متأخرین، در ۱۵ مجلد ۱۳- نور حدقه الناظرین، در آداب و اخلاق و ادعیه و مواعظ ۱۴- هدیّه الشیعه، که رساله عملّیه ایشان است؛ و غیره.

در روز جمعه ۲۲ ربیع الاول سال ۱۲۹۲ وفات یافته، داخل بقعه پدر مدفون گردید.

فرزندش: حاج میرزا محمّد حسن کلباسی، عالم فاضل محقق، امام

۱- رجال اصفهان: ۱۶۰.

مسجد گرگ یراق، متوفی حدود سال ۱۳۱۵.

و فرزند او: میرزا عبدالرحیم کلباسی از طلبه علوم بوده، و در خدمت آخوند [ملّا حسین] کرمانی تلمّذ می فرموده، و به شرف مصاهرت او نایل گردیده، در جوانی به سال ۱۳۲۶ فوت شده.

فرزندش: مرحوم دکتر مهدی ذکاء، فاضل ادیب خوش محضر، در سال ۱۳۲۵ متولد، و در ۲۴ محرم ۱۳۶۳ در طهران در اثر تصادف با ماشین متفقین وفات یافته، در امام زاده عبدالله مدفون گردید.

مشارالیه مولف رساله ای است در آب و شرایط آن.

سید محمّد بروجنی

اشاره

فرزند سید ابوالقاسم حسینی. عالم فاضل، از شاگردان، حاج شیخ محمّد باقر نجفی، و حاج میرزا بدیع درب امامی، و آخوند کاشی و جمعی دیگر از علمای اصفهان بوده، و در ربیع الثغانی سال ۱۳۳۸ وفات یافته، در تکیه ملک در یکی از حجرات مدفون گردید.

مشارالیه دارای سه فرزند فاضل و دانشمند بوده:

۱– آقا سید مصطفی حائری بروجنی

اعلم و افقه فرزندان، متوفی در ۳ ذی قعده ۱۳۵۲، مدفون در اطاق شمالی تکیه ملک

۲– آقا سید محمّد

عالم و زاهد، مدفون در تکیه ملک

۳– آقا سید علی

مدفون در بروجن.

* ابی الحسن محمّد بن احمد بن محمّد بن احمد بن ابراهیم طباطبا.

از اجله سادات، ادیب و شاعر، در معجم الادباء و دیگر کتب، وی را به فضل و ادب و جلالت مقام و علم و تحقیق یاد کرده اند. (۱) مرزبانی گوید: «شیخ من شیوخ الادب» کتب زیر از اوست: ۱- تعریض (تفریظ) الدفاتر ۲- تهذیب الطبع ۳- دیوان اشعار ۴- سنام المعانی ۵- الشعر و الشعراء ۶- العروض ۷- عیار الشعر ۸- کتاب فی المدخل، در معرفت معمّا و غیره.

در اصفهان متولد و در ۳۲۲ وفات یافته، مدفون گردید.

در معجم الادباء و اعیان الشیعه شرح حالش مفصّلاً نقل شده، طالبین مراجعه نمایند. اولادش در اصفهان ساکن، و به فضل و علم و ادب و شعر شهرت داشته اند. (۲)

میر بهاء الدین محمّد مختاری

اشاره

ابن محمّد باقر حسینی نائینی اصفهانی.

عالم فاضل محقق جامع حکیم متکلّم. در حدود سال ۱۰۸۰ متولد، و در حدود سال های مابین ۱۱۴۰ و ۱۱۳۰ وفات یافته. (۳)

نزد بزرگان علمای عصر [همچون: علاّمه مجلسی و فاضل هندی و عموی خود سید روح الامین مختاری] تلمّذ نموده، و متجاوز از سی

۱- اعیان الشیعه ۲۴۸:۴۳، معجم الادباء ۱۴۳:۱۷.

۲- تحت عنوان ابن طباطبا ذکر شد.

۳- مقدمه زواهر الجواهر، ریحانه الادب ۲۹۰:۱، روضات الجنات: ۶۵۱، تاریخ نائین: ۱۷۳.

مجلد کتاب و رساله تألیف نموده که از آن جمله است:

۱- اناره الطروس، در شرح عبارتی از کتاب دروس ۲- تعلیقات بر «اشباه و نظایر» سیوطی ۳- تعلیقات بر شرح صمدیّه سید علی خان ۴- تفریج القاصد، شرح بر توضیح [المقاصد] شیخ بهائی ۵- حواشی بر آیات الاحکام اردبیلی ۶- رساله ای در شرح حال خود ۷- سه رساله در ارث، کبیر، وسیط، صغیر ۸- زواهر الجواهر فی نوادر الزواجر، در اصفهان به طبع رسیده ۹- شرح بدایه الهدایه شیخ حرّ عاملی ۱۰- شرح بر صمدیّه شیخ بهائی، کبیر وسیط، صغیر ۱۱- شرح تهذیب المنطق ۱۲- شرح شمسیّه ۱۳- شرح زیارت جامعه ۱۴- صیغ العقود ۱۵- صفوه الصافی، مختصر کتاب الشافی سید مرتضی علم الهدی ۱۶- عروض العروض، در عروض و قافیه ۱۷- عمده الناظر فی عقده الناذر؛ و غیره.

در تاریخ نائین احتمالاض قبر او را در مقبره قریه شیخ چوپان فریدن می نویسد.

فایده: سادات بنی المختار از سادات حسینی ساکن سبزوار بوده، سپس به نائین و اصفهان مهاجرت نموده، و عموماً از فضلا و دانشمندان به شمار می رفته اند. ذیلاً به نام چند نفر دیگر ایشان اشاره می شود: (سادات میر محمّد صادقی از بنی المختار می باشند).

۱- امیر ناصرالدین احمد مختاری

ابن محمّد بن امیر روح الامین مختاری. از علمای اواخر عهد صفویّه، و مجاز از فاضل هندی به سال ۱۱۳۰، و خود از مشایخ اجازات است.

ص: ۸۹۷

۲- سیّد مرتضی بن روح الامین مختاری

در ۱۱۱۵ زنده بوده است. مؤلف حواشی بر «روایع الکلم» در حکمت تألیف میرزا حسن بن ملّا عبدالرزاق لاهیجی. حواشی را در ۱۱۵ نوشته است. (۱)

ابو مسلم محمّد بن بحر اصفهانی

اشاره

ادیب لغوی نحوی شاعر کاتب مفسر. در ۲۵۴ متولد، و در ۳۲۲ وفات یافته، منصب کتابت داعی صغیر محمّد بن زید الحسینی متوفی به سال ۲۸۷ را داشته. کتب (۲) زیر از اوست:

۱- جامع التأویل، در تفسیر قرآن بر حسب رأی معتزله ۲- کتاب همزه ۳- الناسخ و المنسوخ ۴- کتابی در نحو؛ و غیره.

در زمان مقتدر عباسی حکومت اصفهان را داشته، و در کلیّه فنون ادب و حدیث و تفسیر استاد بوده، و مذهب اعتزال داشته است.

برادرش: احمد بن بحر نیز ادیب و فاضل بوده، و در اصفهان وفات یافته است.

میر معزّ الدین اصفهانی

سید امیر معزّالدین محمّد بن تقی الدین محمّد اصفهانی، عالم فاضل محقق کامل. قاضی اصفهان، و از صدور عهد شاه عباس اول می باشد.

ص: ۸۹۸

۱- الذریعه ۱۵۳:۴.

۲- معجم الادباء، ترجمه محاسن اصفهان، الذریعه ۴۴:۵.

مدت هشت سال منصب صدارت داشته است.

وی از شاگردان محقق کرکی و شیخ ابراهیم قطیفی، و مجاز از ایشان بوده، تاریخ اجازه ۹۲۸ می باشد، (۱) و مجلسی اول از او اجازه داشته.

کتب و رسائلی نوشته که از آن جمله است: ۱- رساله فی عدم انفعال القلیل ۲- تحفه الرضویّه ۳- تحفه الفاطمیّه ۴- تحفه النبویّه؛ و غیره.

در فوائد الرضویّه فرماید: در ظهر کتاب «تحفه الرضویّه» اسامی تألیفات او که بالغ بر پنجاه مجلد می شود ثبت گردیده. و در آنجا وی را: معزّالدین محمّد بن ابی الحسن موسوی معرفی نموده است. (۲)

۱- اعیان الشیعه ۲۰۸:۶ و ۲۹۸«۴۳ و ۱۲۲:۴۴ الذریعه، روضات الجنّات: ۷، ریحانه الادب ۳۴۰:۵، فوائد الرضویّه: ۴۳۳.

۲- مؤلف فقید به خاطر در دست نداشتن منابع، سه شخصیت هم نام را یکی دانسته اند: ۱- امیر معزّ الدین محمّد بن شاه تقی الدین اصفهانی. در وقایع السنین و الاعوام (سال ۹۳۸) می نویسد: در این سال میر غیاث الدین منصور معزول شد از صدارت، و میر معزّ الدین محمّد اصفهانی صدر شد و هشت سال صدارت کرد. در وقایع سال (۹۵۱) نیز نوشته: در این سال میر معزّالدین محمّد صدر مّرد، و او هشت سال صدارت کرد. وی از شیخ ابراهیم قطیفی و ابراهیم بن حسن درّاق روایت می کند. ۲- قاضی معزّ الدین محمّد بن قاضی جعفر اصفهانی شیخ اجازه مولی حسن علی تستری و مولی محمّد تقی مجلسی، و راوی از شیخ عبدالعالی کرکی و پدرش محقّق کرکی. (در مستدرك الوسائل به اشتباه معزّ الدین محمّد بن تقی الدین را شیخ روایت مجلسی اول دانسته است). ۳- میر معزّالدین محمّد بن ابی الحسن موسوی مجاور مشهد مقدس رضوی (علیه السلام) و صاحب آثار فراوان که در سال ۱۰۴۳ در سن ۸۰ سالگی رساله ای به نام النجاه فی یوم العرصات تألیف کرده است. ر.ك: الکواکب المنتثره: ۵۴۴، ۵۰۰. تألیفات ذکر شده در متن متعلق به شخص اخیر است.

تنبیه: با در نظر گرفتن تاریخ اجازه شیخ ابراهیم قطیفی (۹۲۸)، و صدارت امیر معزّ الدین، و داستان خواب دیدن او، و امر به مداومت خواندن مفتاح الفلاح شیخ بهائی، درباره تاریخ حیات صاحب عنوان تأمّل بیشتری لازم است.

نوّاب سیّد محمّد واجد علی خان

ابن حکیم سید جعفر علی خان بن غلام حسین خان بن قاسم علی خان اصفهانی. طبیب حاذق و حکیم، مؤلف مجموعه ای در پزشکی به زبان فارسی، از فضلای قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم هجری است. تاریخ نسخه ۱۳۱۶ هجری می باشد. (۱)

ملّا میرزا محمّد بن جهانبخش مازندرانی

عالم فاضل محقق حکیم فیلسوف، از اجلّه علما و فقها بوده، و در ۱۳ شعبان سال ۱۱۲۰ وفات یافته، در قبرستان آب بخشان مدفون گردید. (۲)

وی ظاهراً سال ها در هندوستان ساکن بوده، و در سال ۱۰۸۰ در داجرم از قرای دکن (۳) کتاب «منهاج الصلاح» علاّمه حلّی را استنساخ

۱- فهرست کتابخانه دانشکده پزشکی طهران: ۴۳۷.

۲- رجال اصفهان: ۱۴۵.

۳- فهرست کتابخانه فیضیّه قم ۱:۱۹۲.

نموده، نسخه آن در کتابخانه مبارکه مدرسه فیضیه قم موجود است.

شیخ محمّد بن حسن بن محمّد اصفهانی

عـالم فاضل، از علمای اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری در اصـفهان است. مجموعه ای از کتب مربوط به نماز جمعه را که تاریخ برخی از آنها ۱۰۱۰ می باشد جمع آوری نموده است. (۱)

میر سیّد محمّد امام جمعه

فرزنـد حاج میرزا حسن، عالم فاضل محقق جلیل، از اکابر فقها و مجتهدین، و از اعاظم علما و رؤسای ملت و دین. در فطانت و زیرکی و وقـار و مهـابت و سـخاوت و شـجاعت ممتاز بوده،و در بین امام جمعه های بلاد، در هر زمان و مکان، هیـچ کـدام به مقام او نرسیده اند.

در مآثر و الآثار گوید: به نفاد حکم، و رواج امر، و مزید سـطوت وی [از سـلاله سادات خاتون آبادی] کسی دیده نشده است. (۲)

مشارالیه پس از فوت برادر خود آقا میر محمّـد مهدی منصب امام جمعگی و لقب سـلطان العلمائی یافت، و در شب ۴ شنبه ۱۰ شعبان ۱۲۹۱ وفات یافته، در مقبره سر قبر آقا مدفون گردید. قبر او اول سکو، و بلند بسته است.

درباره او می نویسند که: چون خبر به ناصرالدین شاه رسید که آقا میر

۱- الذریعه ۳:۱۴۶.

۲- مآثر و الآثار: ۲۱۲، رجال اصفهان: ۱۱۴.

سید محمّد سلطان العلماء وفات یافته، گفت: ما امروز بر اصفهان و بلاد مجاورش دست شاهی یافتیم.

پس از وفات او برادرش میر محمّد حسین امام جمعه اصفهان شد.

(مرحوم آقا میر محمّد مهدی سلطان العلماء)

عالم فاضل جلیل، فرزند حاج میرزا حسن امام جمعه. پس از فوت پدر، امام جمعه اصفهان شده، و بسیار محترم و مورد وثوق بوده. در جوانی در ماه ربیع الاول سال ۱۲۵۴ وفات یافته، در بقعه پدر مدفون گردید.

از قضایای معروف زمان او شورش مردم اصفهان است علیه خسرو خان گرجی حاکم اصفهان، و محصور و محبوس نمودن او در عمارت هفت دست، و بالاخره عزل او و کشته شدن میرزا جواد وزیر او در سال ۱۲۵۳.

دیگر از مدفونین در این مقبره است:

میرزا عبدالرسول مدّاح شوشتری، شاعر ادیب مرثیه سرای معروف. قبرش در وسط تکیه قرار داشت.

آقا سید محمّد ترک

فرزند سید محمّد حسین حسینی خوئی. عالم فاضل محقّق جلیل، از ائمّه مسجد شاه، بسیار زاهد و عابد، و مورد وثوق عموم طبقات بوده.

در ۳ شنبه ۲۹ ربیع الاول سال ۱۲۶۶ وفات یافته، در اوّل تخت فولاد

در تکیه ای مخصوص مدفون گردید. (۱)

آقا سید محمّد جواد مسائلی

ابن محمّد حسینی خوئی، فرزند ایشان نیز عالم و فاضل بوده، و در اوایل، در مسجد شاه امامت می فرموده، سپس ترک آن گفته، در یکی از مساجد محلّه تلواسکان امامت می نموده. (۲)

در ۱۳۴۰ وفات یافت، و در بیرون بقعه پدر مدفون گردید. (۳)

فرزندش آقا سید محمّد نیز از علمای اخیار، و وعّاظ اصفهان بوده، در ۱۳۴۵ وفات یافته، جنب پدر مدفون گردیده است. (۴)

آقا میر سیّد محمّد نجف آبادی

فرزند سید محمّد حسین حسینی موسوی.

عالم فاضل محقق زاهد مجتهد اصولی، در ۱۲۹۴ در نجف آباد متولد گردیده، (۵) در مولد خود و اصفهان مقدمات علوم را تحصیل نموده، در

۱- رجال اصفهان: ۳۷.

۲- وی از شاگردان شیخ انصاری بوده و کتاب «توضیح الفرائد» را در دو جلد تألیف نموده. نام وی قبلاً ذکر شد و سال وفاتش ظاهراً اشتباه است.

۳- تاریخچه محلّه خواجو: ۸۴.

۴- بنا بر نوشته مرحوم همایی: وی همان سید محمّد نجم الواعظین متخلص به «نجم» است که قبلاً عنوان شد، ولی تاریخ فوت در نوشته همایی و مؤلف ۱۳۴۷ ذکر شده، در حالی که سنگ نوشته مطابق نوشته متن کتاب (۱۳۴۵) است.

۵- رجال اصفهان: ۱۰۷.

هیجده سالگی به نجف اشرف مهاجرت کرده، در آنجا نزد جمعی کثیر از فقها و مجتهدین تلمّذ فرموده که از آن جمله است: آیتین حجّتین: کاظمین یزدی و خراسانی، و سید محمّد فشارکی، و حاج آقا رضا همدانی، و حاج سید اسماعیل صدر اصفهانی، و شریعت اصفهانی.

سپس در ۱۳۲۷ پس از وصول به مقامات عالیه علم و اجتهاد، و کسب اجازه از اساتید به اصفهان مهاجرت نموده، و تا آخر عمر به درس و بحث و تدریس و اقامه جماعت و مرجعیّت در فتوا و مرافعات و استفتائات مشغول بوده، حوزه درس خارج ایشان مجمع فضلا و دانشمندان بود.

سرانجام در شب شنبه ۲۵ ذی قعده سال ۱۳۵۸ وفات یافته، در تخت فولاد در بقعه سید العراقین مدفون گردید.

از آثار قلمی [منسوب به] او دو جلد حاشیه کفایه استادش می باشد که به همّت فرزند دانشمند او آقای حاج آقا حسین مدرس به طبع رسیده است که به نظر اهل فن از بهترین حواشی بر کفایه الاصول می باشد. (۱)

ص: ۹۰۴

۱- حاشیه مزبور از تألیفات علاّمه فقیه آیه الله آقا ضیاء الدین عراقی است که صاحب عنوان آن را کتابت کرده ولی پس از وفات او اشتباهاً آن را به نام وی چاپ نموده اند. از آثار دیگر مترجم: تقریرات درس اصول مرحوم آخوند خراسانی است که نسخه ای از آن در کتابخانه آیه الله مرعشی موجود است. به نوشته استاد روضاتی: یک رساله در قاعده لا ضرر، و یک رساله در ترتّب، و رساله ای در استصحاب کلی، و حاشیه ای بر لباس مشکوک مرحوم آقا سید محمّد فشارکی از تألیفات مرحوم آقای نجف آبادی در دست است... استصحاب کلی تقریرات درس مرحوم آقا میرزا محمّد تقی شیرازی است که جناب میرزا یک درس مختص برای آقا سید محمّد و آیه الله حاج آقا حسین قمی و آقای سید العراقین ظرف چند ماهی در سامراء می فرموده، و سید تقریرات مزبوره را نوشته، و میرزا هم آن را پسندیده اند، و چند نسخه از آن موجود است. هفده رساله فارسی: ۳۷۸.

آقای مدرّس چهاردهی درباره این کتاب گوید: این کتاب خلاصه ای است از عقاید و آرای اصولی آقا سید محمّد فشارکی و شریعت اصفهانی و آخوند خراسانی. (۱) ۲- «دلیل الانسداد» حاشیه بر رسائل شیخ انصاری، تقریرات آخوند ملّا محمّد کاظم خراسانی در پنج هزار بیت. (۲) ماده تاریخ وفاتش به سال شمسی این است:

«مدرس رفته دی نزد پیمبر»

و به قمری: «فی الخلد ارقبنی جدّی و اوفینا».

میرزا محمّد مانی

فرزند محمّد حسین ادیب فاضل شاعر، در ۱۲۵۸ متولد، و در غرّه جمادی الثانیه سال ۱۳۲۱ وفات یافته، در تکیه آقا حسین خوانساری مدفون گردید.

مشارالیه مورد توجه و عنایت ظلّ السلطان بوده، و وی را یکی از اعضای پنج گانه عدالت خانه انتخاب نموده بود. (۳)

میرزا شمس الدین محمّد شهرستانی

فرزند میرزا محمّد رضا. از طرف پدر، نواده میر عنایت الله شهرستانی،

۱- مجله ارمغان سال ۲۹ شماره۳.

۲- الذریعه ۱۵۷:۸.

۳- مآثر و الآثار: ۲۹۱ شعرای اصفهان نسخه خطّی.

و از طرف مادر، صبیه زاده نوّاب میرزا رفیع صدر است. فاضل و ادیب و شاعر بوده، متصدی موقوفات آذربایجان شده، معزول گردیده. (۱)

به نرمی سنگ را با شیشه الفت می توان دادن *** در آن ساعت که پای سازگاری در میان باشد

آقا محمّد بید آبادی

فرزند ملّا محمّد رفیع گیلانی. عالم فاضل حکیم فیلسوف فقیه زاهد متشرّع جامع عابد متّقی. در اعیان الشیعه نقل از تجربه الاحرار پس از مدح و ستایش بلیغی از او و مجلس درسش فرماید: در سال ۱۱۹۶ به خدمتش رسیدم؛

لقد کنت فی الاخبار اسمع فضله *** حدیثاً کنشر المسک اذ یتضوّع

فلمّاس تلاقینا رأیت محاسناً *** من الفضل اضعاف الذی کنت اسمع (۲)

در سالس ۱۱۹۸ وفات یافته، با تشییع عظیم، جنازه به تخت فولاد منتقل، و جنب پدر مدفون گردید.

مرحوم آقا محمّد در اصفهان متولد، و در خدمت میرزا محمّد تقی الماسی و ملاّ اسماعیل خواجوئی و جمعی دیگر تلمذ نموده، و خود درس حکمت و تفسیر می فرموده، (۳) و عدّه ای کثیر در خدمت او

۱- تذکره نصرآبادی: ۹۹.

۲- اعیان الشیعه ۳۲۱:۴۵.

۳- رجال اصفهان: ۷۹، ریحانه الادب ۳۰۱:۱.

تحصیل می نموده اند. و چنان که از طرایق الحقایق (۹۸:۳) بر می آید ارادت خدمت سید قطب الدین نیریزی داشته، و از طرف ایشان مأذون در ارشاد و دستگیری بوده، و پس از مرگ او قطبیّت یافته، و پس از مرگ وی مقام قطبیّت یافته به سید صدرالدین دزفولی رسیده است.

وفاتش دو ساعت مانده به ظهر روز جمعه نهم محرّم الحرام سال ۱۹۸ روی داده است، (۱) و آنچه در روضات و دیگر مواضع ۱۱۹۷ نوشته تسامح در تاریخ است که ۹ روز را به حساب نیاورده اند.

ماده تاریخ وفاتش را آقا محمّد کاظم واله گوید:

کرد واله از پی تاریخ او بیتی رقم *** تا بود هر مصرعی بر سال فوتش رهنمون

قبله ارباب علم آقا محمّد شد ز دهر *** برگزیده عارفی هعالم شد از دنیای دون

در شرح حال او مطالب قابل توجهی نوشته اند، از توجّه سلاطین و بزرگان به او، بی اعتنایی وی به آنها، و قناعت و زهد او، و اعاشه ایشان در مدت شش ماه قحطی به زردک خام یا پخته، با کمال شعف و بدون کراهت، و سرپرستی او از حاجی کلباسی بنا به وصایت پدر او، و واجب دانستن نماز جمعه و اقامه آن در قریه رنان، و دانستن کیمیا و غیره که طالبین باید به مدارک اشاره شده رجوع کنند. (۲)

۱- مکارم الآثر: ۶۸:۱.

۲- کتاب «آشنای حق» نوشته آقای علی صدرایی خویی مهم ترین تحقیق مستقل در شرح احوال و افکار این عارف کامل است. فاضل ارجمند آقای صدرایی علاوه بر تحقیق ارزشمند فوق مجموعه نامه ها و دستورالعمل های عرفانی صاحب عنوان را جمع آوری و تصحیح نموده، و رساله «حسن دل» از آثار عرفانی مرحوم بید آبادی را نیز تصحیح و منتشر کرده اند.

وی را تألیفات و تصنیفاتی است، از آن جمله است: ۱- حواشی بر کتب حکمت ۲- رساله در سیر و سلوک به فارسی به صورت نامه برای یکی از شاگردانش (۱) ۳- رساله در سیر و سلوک، در جواب محقق قمی ۴- منتخب تفسیر نیشابوری؛ و غیره.

محمّد رفیع گیلانی

پدرش: آقا محمّد رفیع نیز عالم و فاضل و محقق زاهد صالح بوده، و ظاهراً از گیلان به اصفهان مهاجرت کرده، و در محله بید آباد سکونت نموده، و هم در این شهر وفات یافته، (۲) در قسمت شرقی تکیه خوانساری ها مدفون گردید، و اکنون بر قبر او [و فرزندش] اطاقی ساخته اند.

اولاد و اعقاب پسری و دختری او تاکنون در اصفهان ساکن، و بدین انتساب مشهورند.

حاج شیخ محمّد کاشانی اصفهانی

فرزند حاج محمّد زمان بن حسین بن محمّد رضا بن حسام الدین.

عالم فاضل محقق، (۳) از اعاظم مشایخ اجازه، و از اساتید حکمت به

۱- الذریعه ۲۸۳:۱۲.

۲- اعیان الشیعه ۱۲۵:۳۲.

۳- اعیان الشیعه ۳:۴۶، روضات الجنّات:۶۵۲.

شمار می رفته، و خدمت جمعی کثیر از علما همچون: میر محمّد حسین خاتون آبادی سبط مجلسی، و شیخ حسین بن محمّد ماحوزی و عده ای دیگر تلمّذ نموده، و به اخذ اجازه روایت مفتخر گشته، و عده ای کثیر نیز از او روایت احادیث می کنند.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اثنی عشریّه، در قبله ۲- ضیغ العقود، مبسوط ۳- القول السدید ۴- مرآت الازمان ۵- نور الهدی ۶- هدایه المسترشدین؛ و غیره.

میر سیّد محمّد بروجردی

فرزند میرزا محمّد طاهر حسینی. فقیه زاهد عالم عابد، متوی به سال ۱۱۹۴، و مدفون در قبرستان آب بخشان. (۱)

حاج آقا محمّد مقدّس

فرزند آقا سید عبدالحسین بن سید حسن بن حاج سید ابراهیم حسینی سبزواری ساوجی اصفهانی. عالم زاهد فقیه عابد مجتهد جامع.

اجدادش از سبزوار به ساوه، و آقا سید ابراهیم از ساوه به اصفهان آمده، در نزد سید حّجه الاسلام مورد وثوق و احترام بوده، و سید جهت ایشان جنب منزل خود خانه ای تهیه نموده، و روزگار به زهد و عبادت گذرانیده، و خواهر آقا میر سید محمّد شهشهانی را به زوجیت داشته.

۱- رجال اصفهان: ۱۴۵.

پس از وفات در حـدود سال ۱۲۵۰، در قبرسـتان قبله دعا مـدفون شده، قبرش الی الآن معلوم و معروف است، و مردم به زیارت او می روند، و به او اعتقاد دارند.

پدرش: مرحوم آقا سید عبدالحسین، عالم زاهد معمّر، از ائمّه جماعت محلّه بید آباد در حدود سال ۱۳۵۰ وفات یافته، در مقبره سر قبر آقا مدفون، و سپس به اعتاب مقدسه نقل شد.

صاحب عنوان در حدود سال ۱۳۰۴ در اصـفهان از دختر آقا سـید علی بن حاج سید ابراهیم متولد شده (و زوجه آقا سید علی، دختر ملّا صالـح جویباره ای بوده است) و نزد جمعی کثیر که از آن جمله است: میرزا محمّـد حسن مجتهـد نطنزی، و حاج آقا هرنـدی، و جهـانگیر خـان قشـقائی، و آخونـد گزی، و آخونـد کاشـی تحصـیل نموده، و سـپس به نجف اشـرف جهت تکمیل تحصـیلات مهـاجرت نموده، و آنجا نزد جمعی از فحول مجتهـدین همچون: آقا ضـیاء الـدین عراقی و آقا شـیخ محمّـد حسـین کمپانی اصفهانی و آقا سید ابوالحسن اصفهانی تحصیل نموده، و پس از وصول به مقامات عالیه علم و اجتهاد با کسب اجازات به اصفهان مراجعت نموده، و مورد نظر و وثوق عموم طبقات قرار گرفته، و به درس و مباحثه و ارشاد و هدایت و اقامه جماعت در مسجد پدر پرداخته، و پس از وفات مرحوم حاج فاضل به جای ایشان در مدرسه میرزا مهدی امامت می فرمود، و به سعی و همّت ایشان تعکیرات لازمه در مدرسه مرقوم انجام گردید.

در اواخر به مناسبت برخی از پیش آمـدها در اصـفهان، و جهت حفظ دین و وارد نشـدن در دسـته بنـدی ها، بر حسب دعوت مرحوم آیه الله

بروجردی به قم مهاجرت نموده، و تا آخر عمر در قم و اصفهان محترم و معزّز می زیست.

در قم و اصفهان تدریس می نمود، و از خواصّ مرحوم بروجردی، و مورد نظر و وثوق آن مرحوم، و وکیل تامّ الاختیار ایشان بود، و در اصفهان و قم به عنوان تیمّن و تبّرک به درس مرحوم آقای صدر و بروجردی حاضر می شد.

سرانجام در ظهر روز پنج شنبه ۱۱ ربیع الاول سال ۱۳۷۸ پس از عمل جرّاحی در بیمارستان وفات یافته، جنازه روز جمعه با تشییع عظیم، و جمعیت زیاد، به تخت فولاد منتقل گردیده، در تکیه ای مخصوص به نام خود ایشان مدفون گردید، و در اصفهان و قم و طهران و مشهد و نجف مجالس فاتحه متعدّد جهت ایشان منعقد گردید.

وی را تألیفاتی است: از آن جمله است: ۱- تقریرات اصولی اساتید خود ۲- تقریرات فقهی اساتید نامبرده ۳- کتابی در شرح حال جناب لقمان و مواعظ او ۴- کتاب الاوائل، در ۶۳۸ صفحه که پس از فوت ایشان به سعی برادر والا گهرش حجّه الاسلام آقای حاج حبیب الله مقدس به طبع رسیده ۵- کتاب الاواخر ۶- رساله ای درباره آدم ۷- رساله ای درباره انگور ۸- رساله درباره اول ما خلق الله ۹- رساله در ایمان امیرالمؤمنین (علیه السلام) ۱۰- رساله درباره بلال حبشی (از شماره ۶ تا ۱۰ جزو کتاب الاوائل به طبع رسیده) و غیره.

مرحوم مقدّس در طول عمر خود کتابخانه مفصّل و آبرومندی از کتب خطی و چاپی تهیه فرموده بود که پس از فوت ایشان حسب الوصیّه زیر نظر مرحوم آیه الله بروجردی همگی به قم منتقل گردیده، در

کتابخانه مسجد اعظم، متمرکز، و مورد استفاده اهل علم و محقّقین قرار گرفت.

در تاریخ فوتش عده ای از شعرا به عربی و فارسی مرثیه گفتند، از آن جمله است: دانشمند بزرگوار آقای حاج آقا مجتبی میر محمّد صادقی فرزند مرحوم حاج سیّد محمّد باقر، ضمن قطعه ای، تاریخ را به شمسی گوید:

ز سال رحلت او شد ز مجمعی پرسش *** رسید نغمه ای از این و آن به عالم قدس

بگفت صادقی این مصرع و بشد تاریخ *** شدی روان مقدس روان به عالم قدس

ابوبکر محمّد اسدی اصفهانی

ابن عبدالرحیم، ادیب لغوی نحوی، در سال ۲۹۶ در بغداد وفات یافته، و او امام و پیشوای قرّاء زمان خود، و استاد در قرائت ورش بوده، و مردم عراق قرائت ورش را از او اخذ نموده اند. (۱)

میر سیّد محمّد شهشهانی

اشاره

فرزند سید عبدالصمد بن محمّد بن ابراهیم حسینی.

عالم فاضل زاهد محقق جلیل، از اکابر علما، و اجّله فقها و مجتهدین اواخر قرن سیزدهم هجری در اصفهان است.

از شاگردان: آقا سید محمّد مجاهد کربلائی، و آقا سید علی صاحب

۱- النشر فی قراءت العشر: ۱۱۴.

«ریاض»، و حاجی کلباسی [(۱)] بوده، و جمعی کثیر همچون میرزای بزرگ شیرازی و صاحب روضات در خدمت او تلمّذ فرموده، و در اواخر عمر ریاست علمی و تدریس و فتوا و تقلید در اصفهان و غیره منحصر به او بوده است.

کتب زیادی تألیف نموده که از آن جمله است: ۱- انوار الریاض، حاشیه بر ریاض المسائل استادش [در ۸ مجلّد] ۲- انیس المتّقین، در معاصی کبیره ۳- جامع السعاده، در فقه، رساله عملیه ۴- جنه المأوی، منظومه ای است در فقه [* ارجوزه در فقه * الفیّه فقهیّه] ۵- رضوان الآملین (حاشیه بر قوانین) در دو مجلد، قسمتی از آن به طبع رسیده ۶- العروه الوثقی، در شرح کتاب دروس ۷- عیشه راضیه، در فقه شیعه به فارسی، و آن را بنا به خواهش حاج عبدالغفور تاجر قزوینی اصفهانی تألیف نموده ۸- غایه القصوی، در اصول ۹- منظومه عربی در مصیبت؛ و غیره.

وفاتش در نزدیک صبح ۵ شنبه عید قربان سال ۱۲۸۷ در سال قحطی روی داده، در اول تخت فولاد در تکیه ای مخصوص مدفون شد.

سلسله نسب او را تا امام در کتاب «سادات اصفهان» نقل نموده ام.

مشارالیه امام مسجد ذوالفقار بوده، و بسیار پیر و معمّر شده، و ایشان کتابهای خود را وقف یا وصیت به وقت نمود، چون اولاد نداشت، و

۱- اعیان الشیعه ۲۴۴:۴۳ و ۲۲۵:۴۵ و ۲۷۰، روضات الجنّات، رجال اصفهان: ۲۹، ریحانه الادب ۲۷۵:۳، و فوائد الرضویّه: ۵۵۰، مآثر و الآثار: ۱۹۷، الکنی و الالقاب ۳۴۰:۲.

املاـك خود را نیز وقف نمود که از درآمـد آنهـا کتابهـای ایشـان و دیگران را نوشـته و وقف نماینـد، و از چاپ امتناع داشـته است.

سید محمّد علی شهشهانی

برادر ایشان: مرحوم میر سـید محمّـد علی حسـینی، عالم و فاضل و زاهـد بوده، و به علم و تقوا شـهرت داشـته، در ۱۲۶۵ وفات یافته، و جنب فاضلان مدفون گردید.

سید محمّد بن عبدالکریم حسینی خلیفه سلطانی

عالم فاضل شاعر، در ۱۱۹۸ متولد، و در ۱۲۸۰ وفات یافته است.

کتب زیر از اوست:

۱- اجازات ۲- تفسیر قرآن ۳- دیوان اشعار ۴- سفر نامه هندوستان ۵- شرح بر زبده الاصول ۶- شرح بر تشریح الافلاک، (۱) و غیره. (۲)

آقا سیّد محمّد طباطبائی بروجردی

فرزند سید عبدالکریم بن سید مراد طباطبائی اصفهانی بروجردی.

علاّمه) فقیه زاهد محقّق بارع مصنّف، خواهر زاده علاّمه ملاّ محمّد

۱- اعیان الشیعه ۲۷۳:۴۵.

۲- تألیفات فوق در اعیان الشیعه بدون ذکر مأخذ به صاحب عنوان نسبت داده شده است.

باقر مجلسی، و جدّ پنجم مرحوم آیه الله حاج آقا حسین بروجردی. (۱) در اصفهان متولد شده، و در این شهر و نجف تحصیل نموده، سال ها در کرمانشاه ساکن بوده، و قبرش در بروجرد زیارتگاهی معروف است.

وفاتش بنا به نوشته مجلّه المرشد در ۱۲۰۰ روی داده است. (۲)

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اثبات عصمه الائمّه از آیه (وَ اِذا تبلَی إبراهیمَ رَبُّه) ۲- الاحباط و التکفیر ۳- تحفه الغری، در معنی و تحقیق در اسلام و ایمان ۴- رساله رضاعیّه ۵- رساله در ردّ ایرادت وحید بهبهانی بر شهید ثانی ۶- رساله در اسرار اشکال خاصّه به حروف تهجّی ۷- رساله در ردّ صدوق و قائلین به سهو النبی (صلی الله علیه و آله و سلم) ۸- رساله در فضل مسجد کوفه ۹- رساله در طالع ولادت و زایجه ۱۰- رساله درباره شهادت زنان ۱۱- رساله درباره روزه روز عاشورا ۱۲- رساله در این که آیا فجر از روز است یا از شب؟

۱- اعیان الشیعه ۲۵۴:۴۵ و ۲۷۲، فوائد الرضویّه؛ شرح حال آیه الله بروجردی: ۱۱۲.

۲- به نوشته مرحوم معلم حبیب آبادی این تاریخ اشتباه است زیرا مرحوم سید عبدالله شوشتری در اجازه کبیره شرح حال او را نوشته و هر چند تاریخ فوت او را ندارد لیکن طوری درباره او سخن رانده که از آن چنین بر می آید که وی در حین تألیف آن اجازه که سال ۱۱۶۸ باشد زنده نبوده است. مرحوم معلم می نویسد: در روضات (:۶۷۸) تصریح کرده که این میر سید محمّد، پسر خواهر علاّمه مجلسی و از جمله اولاد دختران پدرش ملاّ محمّد تقی بوده... وی دختر میرزا ابوطالب بن میر ابوالمعالی کبیر را به زوجیت داشته، و مادر این میرزا ابوطالب دختر ملاّ صالح مازندرانی، یعنی خواهر زاده ملاّ محمّد باقر مجلسی بوده. ر.ک: مکارم الآثار: ۱۷۸.

۱۴- رساله در امر و بیان از مباحث اصولی ۱۵- شرح زیارت جامعه کبیره ۱۶- شرح مفاتیح ۱۷- موالید النبی و الائمه؛ و غیره.

آقا محمّد نوری

فرزند میرزا عبدالکریم. فاضل واعظ فصیح اللسان ادیب زاهد شاعر.

در حدود ۱۲۹۵ متولد شده، و نزد جمعی از فحول علما تلمّذ فرموده که از آن جمله است: آقا سید محمود کلیشادی، و آقا شیخ احمد حسین آبادی، و آقا سید محمّد باقر درچه ای، و آخوند کاشی. سپس به ارشاد و هدایت مردم از راه وعظ و خطابه و منبر پرداخته، الحق واعظی متّعظ بود.

و در ۱۵ محرّم سال ۱۳۷۳ به سنّ قریب به هشتاد وفات یافته، در یکی از اطاق های تکیه کازرونی مدفون گردید. (۱)

ابن الفقیه

ابو حامد محمّد بن عبدالله بن محمّد متطبّب اصفهانی، معروف به ابن الفقیه، مؤلف. کتاب «هدایه الملوک»، (۲) در پزشکی، به زبان فارسی است، و آن ترجمه رساله محمّد بن زکریّای رازی است در منافع و مضارّ

۱- در تاریخ اصفهان همایی (:۶۹) آمده: حاج میرزا عبدالکریم نوری سومین فرزند حاج ملّا محمّد علی نوری مازندرانی، از علوم اکتسابی چندان بهره ای نداشتَ، اما در حسن خط هنرمند بود. در سفر کربلا فوت شد و همانجا مدفون شد. بهترین یادگارش آقای آقا محمّد نوری واعظ معروف اصفهان است که در ردیف درجه اول وعاظ محسوب می شود.

۲- فهرست کتب خطی دانشکده پزشکی طهران: ۴۶۹.

و مقوّیات و مضعّفات باه و ماه یتعلق بها می باشد، در ۱۹ فصل.

ملّا محمّد قالی باف

فرزنـد آخونـد ملاّـ علی. پـدر و پسـر هر دو عالم و فاضل بوده، و صاحب عنوان در ذی حجّه سال ۱۲۴۹ وفـات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید. (۱)

ابو مسلم اصفهانی

اشاره

محمّـد بن علی بن محمّد بن حسـین بن مهرایزد بن بحر نحوی اصـفهانی. (۲) عالم فاضل ادیب لغوی معتزلی (شـیعی) صاحب کتاب تفسیر و کتاب ناسخ الحدیث و منسوخه، متوفی به سال ۴۵۹ هجری، یا ۴۵۷. (۳)

ص: ۹۱۷

۱- رجال اصفهان: ۲۲۶.

۲- اعیان الشیعه ۱۴۸:۴۶ و لغت نامه.

۳- ابو مسـلم محمّـد بن علی بن محمّـد بن الحسـین بن مهریزد، متولد سال ۳۶۶ و متوفـای سال ۴۵۹. سـیوطی در کتاب طبقات المفسـرین می گویـد: محمّـد بن علی بن محمّـد بن الحسـین بن مهریزد، ابو مسـلم اصـفهانی، ادیب و مفسّـر معتزلی مذهب، از آگاهان به علم نحو و ادبیات و تفسـیر، و از غالیان در مذهب اعتزال بود. تفسیری در ۲۰ جلد بر طبق مذهب معتزله نوشت. وی در سال ۴۵۹ از دنیا رفت و در سال ۳۶۶ به دنیا آمد. مرحوم شـیخ طوسی در اول تفسیر تبیان می نویسد: و اصلح من سلك فی ذلك مسـلكاً جمیلاً مقتصداً محمّد بن بحر، ابو مسلم الاصفهانی، و علی بن عیسی الرمانی، فانّ كتابیهما اصلح ما صنّف فی هذا امعنی. آقـای غیـاثی کرمانی در مقـدمه کتاب خود، جامع التأویل لمحکم التنزیل را به تبع الـذریعه و دیگران، هم به محمّـد بن بحر (کـاتب داعی صـغیر، و متوفـای ۳۲۲) نسـبت داده و حجـم آن را ۱۴ جلـد ذکر کرده، و هـم به ابـو مسـلم محمّـد بن علی اصـفهانی و حجم آن را ۲۰ جلـد! و آن گـاه هر چه را که از اقوال ابو مسـلم اصـفهانی در کتاب خود جمع نموده به ابو مسـلم کاتب نسبت می دهد!

صفی الدین محمّد زواره ای

صفی الـدین محمّـد بن عمده القضاه غیاث الدین علی زواره ای عالم فاضل، (۱) معروف به قاضـی صفی، متوفی در ۱۵ شعبان سال ۹۹۵.

مادّه تاریخ وفاتش این است:

تاریخ فوت قاضی دنیا و دین که رفت *** از مرگ او هر آینه بر روزگار حیف

جستم ز عقل گفت که بر لوح دل همین *** حیف از جهان دانش و دین صد هزار حیف

مادّه تاریخ دیگر: «وای از مرگ جانشین رسول».

در فهرست مؤلفین (۶۰۱:۵) وی را سـید جلال الدین طباطبائی معرفی می کند، و گوید: از آثارش: توقیعات کسری انوشیروان عادل است که از عربی به فارسـی ترجمه نموده، و چنـدین مرتبه در هنـد و تبریز و طهران به چاپ رسـیده، و در لندن با ترجمه انگلیسی آن در ۱۳۱۰ قمری چاپ شده است.

در هر حال از عبارت سنگ قبر، عدم سیادت او ظاهر است. قبرش در

ص: ۹۱۸

۱- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۵۳۴.

ایوانچه غربی بقعه امام زاده اسماعیلر در کنار جادّه می باشد.

مولی محمّد قمیشه ای

فرزند فتاح بن عبدالله. عالم فاضل، صاحب تألیفات متعدّده، از فضلای قرن سیزدهم، و مؤلف شرح خلاصه الحساب، تاریخ فراغم ۱۲۵۲ قمری. (۱)

ملاّ محمّد قاری

ابن لطف الله معروف به ملاّ شاه و ملاّ حافظ. ظاهراً از شاگردان محقّق کرکی، و خود و پدرش از علما و دانایان به علوم تجوید و قراءت می باشند. در سال ۹۶۳ نسخه ای از رساله رضاعیّه استاد را استنساخ نموده ضمن مجموعه از رسائل استاد، (۲) همچنین حواشی محقق کرکی را در این سال بر کتاب شریع نوشته است. (۳)

شیخ رضی الدین محمّد تستری

اشاره

ابن بهاء الدین محمّد بن مولی حسن علی بن مولی عبدالله تستری اصفهانی. عالم فاضل محقّق، مؤلف مشرح ادعیّه السرّ»، که جهت مریم بیگم یکی از زنان صفویّه (عمّه شاه سلطان حسین) تألیف شده است.

مولی عزّ الدین عبدالله تستری بن حسین صاحب مدرسه معروفه در

۱- الذریعه: ۲۳۳:۱۳.

۲- الذریعه ۱۹۲:۱۱ و ۶۷:۵.

۳- الذریعه ۱۰۷:۶.

بـازار اصـفهان می باشـد. شـرح حالش در کتب تراجم مـذکور، و در تاریخچه محلّه خواجو (:۵۲-۳۶) به طور مفصّل مسـطور است.

در ۱۰۲۱ وفات یافته است. جنازه پس از دفن در امام زاده اسماعیل به کربلا منتقل گردید. (۱)

حسن علی تستری

فرزنـدش: مـولی حسن علی، عـالم جلیـل محقّق، متوفی به سـال ۱۰۷۵، مؤلـف رسـاله ای در حرمـت نمـاز جمعه به فارسـی، به خلاف رأی پدر که قائل به وجوب عینی آن بوده، و در این مورد رساله ای نگاشته است، و عندنا منه نسخه. (۲)

ص: ۹۲۰

۱- مرحوم مؤلف در مزارات اصفهان (:۱۰۵) می نویسد: عالم محقق جلیل عابد زاهد متورّع. اسـتاد فقها و مجتهدین. از اعاظم دانشـمندان، متوفی در شب یکشـنبه ۲۶ محرم الحرام سـال ۱۰۲۱. مرحوم ملاّـ عبـدالله را در غسالخـانه مسـجد جامع با آب چاه غسل دادند و مرحوم میر محمّد باقر داماد بر او نماز گزارد و در جنب امام زاده اسـماعیل مدفون ساختند و پس از گذشن یک سال از وفات، جنازه آن مرحوم را که هیچ تغییر نکرده بود و همچون موقع حیات و دفن تازه می نمود به کربلا منتقل و در آن ارض مقدس به خاک سپردند.
۲- در وقایع السنین (:۵۲۳) آمده: فوت فاضل عالم کامل، صاحب فطنت وقّاده آخوند ملاّ حسـنعلیا... معاصـر شاه صفی بوده و مقرب و محترم، و در کمـال اعتبـار... و تاریـخ فوت مولانـا حسـنعلیا این مصـرع است: (عَلَمَ عِلم بر زمین افتاد) که ۱۰۷۵ باشد. تاریخ دیگر: «وفات مجتهد الزمان» و در این تاریخ که ۱۰۹۸ است از آخوند مرحوم چند فرزند مانده اند: آخوند مولانا محمّد امین که مـدتی در هند بود و در ۱۰۹۸ از هند آمد. و آخوند مولانا عبدالله که در اصـفهان به سـر می برد. و آخوند مولانا بهاء الدین کوچک تر اولاد مولانا حسنعلیا. و آقا خلیلا که در صنعت اسطرلاب بی نظیر عصر خود بود.

محمّد بن محمّد مقیم اصفهانی

ابن درویش محمّد حامدی خزاعی اصفهانی غروی.

عالم فاضل، مؤلف کتاب «مشکوه البهیّه فی الفرائد القرآنیّه». (۱) نام او در اجازه کبیره سید عبدالله شوشتری برده شده، و او وی را ستوده است. (۲)

درویش محمّد، عالم و فاضل و صالح، و از شاگردان شهید ثانی و محقّق کرکی بوده، و در ۹۳۹ از استاد خود [محقّق کرکی] اجازه گرفته است. (۳)

سیّد محمّد صدر هاشمی

اشاره

فرزند سید مهدی بن عبدالوّهاب حسینی. از فضلای معروف، و

ص: ۹۲۱

۱- نسخه ای از این تفسیر لغوی قرآن کریم در کتابخانه مجلس موجود است، و سال تألیف آن: ۱۱۷۴ می باشد.

۲- پدر او شیخ محمّد مقیم اصفهانی از علمای ساکن اصفهان بوده که در فتنه افغان پس از تحمّل مصائب بسیار، نجات یافته و توفیق مجاورت نجف اشرف را یافته و کتاب «حاوی نخب الادلّه و الاقوال فیما لا یجوز جهله من العقاید و الاعمال» را در ۳ مجلد بزرگ در آنجا تألیف نموده و در سال ۱۱۶۵ ق وفات می نماید. کتاب ترجمه شهاده الخصوم وی که معرّب حق الیقین علّامه مجلسی است در الذریعه (۱۱۰:۴) معرفی شده، تاریخ فراغ: ۱۱۵۹. سید عبدالله جزایری در اجازه به صاحب عنوان می نویسد: العالم الفاضل اللوذعی، سلاله الفضلاء الامجاد، بقیّه اهل بیت التقوی و السداد، خرّیت طرق العلم و الروایه، مصباح مسالك الرشاد و الهدایه، الموفق المسدّد المؤیّد.

۳- ماضی النجف و حاضرها ۳۸۲:۳ - اعیان الشیعه ۳۴:۴۷ - الذریعه ۲۰۶:۱.

نویسندگان مشهور اصفهان، و از دانشمندان به نام این شهر می باشد.

در ۱۲۸۴ خورشیدی (۱۳۲۳ قمری) متولد، و در شب دوشنبه ۱۶ ذی حجّه سال ۱۳۸۴ وفات یافته، در مقبره خانوادگی جنب تکیه خوانساری ها مدفون گردید.

مشارالیه سال ها در مدارس قدیم اصفهان به تحصیل علوم دینی از صرف و نحو و فقه و اصول اشتغال جسته، سپس به کسب علوم جدید رغبت نموده، و در سال ۱۳۱۶ خورشیدی از دانش سرای عالی لیسانس شد، سال ها در زنجان ریاست دبیرستان پهلوی آنجا را داشته، به اصفهان منتقل گردیده، و به ترتیب: دبیر دبیرستانها، رئیس دبیرستان فرهنگ (پس از فوت پدر زن خود مرحوم میر احمدی) و ریاست کتابخانه فرهنگ، و معلّمی دانشکده ادبیات اصفهان را داشته. (۱) از فرهنگیان نادر الوجودی بود که فرهنگ اصفهان نظیر او کمتر یاد دارد.

کتب زیر از تألیفات او به طبع رسیده:

۱- تاریخ جراید و مجلّات، در ۴ مجلد، اهل مطالعه و تحقیق ارزش این تألیف را پس از مطالعه درک می کنند ۲- ترجمه تاریخ کربلا و حائر حسینی (علیه السلام) تألیف دکتر سید عبدالجواد کلیددار ۳- ترجمه مجلدات تاریخ تمدن اسلامی جرجی زیدان ۴- شعر و شاعری در عصر صفوی ۵- عشّاق قندهار، ترجمه از کنت دوبینو ۶- مقالات متعدّد راجع به بزرگان اصفهان، در روزنامه چهل ستون، و سرنوشت، و مجله یادگار، و

۱- سواد و بیاض: ۲۸۹ و اطلاعات خارجی.

مجله فرهنگ ۷- روزنامه چهلستون؛ و غیره.

پدرش سید مهدی معروف به آقاجان، و جدش سید عبدالوهّاب بن سید محمّد صدر العلماء شمس آبادی، عالم متنفّذ، بانی مسجد شمس آباد، قبرش در تخت فولاد جنب تکیه خوانساری ها معروف است.

عمویش: مرحوم سید محمّد هادی صدر العلماء (صدر هاشمی) عالم فاضل متنفّذ، امام مسجد شمس آباد، از رؤسای علمای اصفهان به شمار می رفت. متوفی در شب ۵ محرم ۱۳۶۱.

فایده: در این سال [۱۳۸۴] عده ای از دانشمندان اصفهان وفات یافتند. ذیلاً به نام برخی از آنها (غیر از آنهایی که تاکنون مذکور شده است) اشاره می شود:

۱- آقا سید ابوالقاسم شاه کرمی

موسوی فریدنی، عالم فاضل، از شاگردان مرحوم حاج میرزا ابوالحسن بروجردی، در ربیع الاول، مدفون در تکیه مرحوم مقدّس.

۲- آقا سید محمّد تقی بهشتی

ابن سید جعفر حسینی بهشتی، از علما و ائمّه جماعت، ۲ شنبه ۱۵ رجب، مدفون در تکیه ای مخصوص به نام خودش.

ماده تاریخ وفاتش این است:

«رفت بنزد اسدالله تقی»

ص: ۹۲۳

۳– حسن قوامی زاده

باغ بهادرانی لنجانی، ادیب فاضل، از دبیران فاضل، مؤلف کتاب «دستور الاملاء»، و مدیر روزنامه «پادزهر»، یکشنبه ۲۵ صفر.

ماده تاریخ وفاتش این است:

«قوامی زاده زد ناگه بگیتی یک خط باطل»

۴– میرزا عبدالله خان وزیر زاده

از دبیران نقاشی فرهنگ، و مدیر روزنامه فکاهی «ارژنگ».

۵– میرزا علی اصغر شریف

ابن حاج میرزا محمّد باقر. عالم فاضل، از مدرّسین سطوح و ادبیات، و امام جماعت، به سن قریب به نود، در ۲۵ ربیع الاول. در خدمت: حاج میرزا بدیع درب امامی، و حاج سید مهدی نحوی، و آقا سید محمود درب امامی، و آقا سید محمّد باقر درچه ای و دیگران درس خوانده است.

۶– حاج میرزا محمود مقتدایی خوراسگانی

عالم فاضل، و امام جماعت [از شاگردان سید محمّد نجف آبادی و مجاز از او]، ۳ شنبه ۲۲ جمادی الاول، مدفون در بقعه تکیه میرزا ابوالمعالی.

۷– میرزا محمّد علی مکرم

فرزند علی. شاعر ادیب، مدیر روزنامه صدای اصفهان، و مجلّه

ص: ۹۲۴

سپاهان، و صاحب دیوان مطبوع. یکشنبه ۲۴ ذی قعده. متولد در ۱۳۰۴، مدفون در تکیه گلزار.

مادّه تاریخ وفاتش را برنا گوید:

«خصم اوهام و ریا بود بدنیا مکرم»

میرزا محمّد نائینی

ابن محمّد هادی، ادیب فاضل شاعر متخلص به «فایض» از شاگردان و مجازین از حج سید محمّد باقر بید آبادی است.

کتب زیر از اوست:

۱- دیوان اشعار رجال، در چندین مجلد. تألیف آن از ۱۲۵۶ شروع، و تا سال ۲۶۵ به طول انجامیده است. ۲- رساله در تحقیق حال ابی بصیر ۳- رساله در تحقیق حال محمّد بن اسماعیل ۴- رساله در ابان بن عثمان ۵- رساله در سهل بن زیاد آدمی ۶- رساله در بیان عده مذکور در کافی ۷- رساله در سهل بن زیاد آدمی ۸- رساله در ابی سعید رازی ۹- رساله در حال محمّد بن خالد برقی ۱۰- رساله در حال اسماعیل بن عمّار ۱۱- رساله در حال، احمد بن عیسی ۱۲- رساله در حال عمر بن زید. بیشتر این رسالات از افادات سید حجّه الاسلام است. ۱۳- مثنوی طور سیناء.

علّامه متتّبع بصیر، حاج شیخ آقا بزرگ در الذریعه (۸۰۶:۹) فرماید: به گمان من وی پدر آقا علی رضا نائینی مذکور در دار السلام باشد.

نگارنده گوید: با در نظر گرفتن تاریخ فوت فاضل نائینی (۱۲۶۴) و

تاریخ اتمام برخی از مجلّدات رجال نامبرده (۱۲۶۵) مسلم می شود که آنها دو نفرند. (۱)

دکتر محمّد ریاحی

رئیس سابق و استاد دانشکده پزشکی، در طبّ و جراحی استاد، و به حذاقت معروف بود. در حسن معاشرت و اخلاق بی نظیر، و در دیانت و تقوی کم نظیر بود. در بین تمام طبقات مردم محبوب القلوب و مورد ستایش بود. بیماران و مستمندان را با کمال جوانمردی معالجت نموده و از آنان تفقّد و دلجویی می نمود.

در شب شنبه ۱۸ سال ۱۳۸۹ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید.

مولی محمود چاپلقی اصفهانی

از اجلّای شاگردان محقق ثانی، و از مشایخ اجازه است. (۲) وی را شرحی است بر کتاب مختصر النافع.

فرزندش: شیخ عبد علی نیز عالم و فاضل و فقیه بوده، و از میر داماد

ص: ۹۲۶

۱- وی از اجلّه فقهای عصر ناصری است که در نایین و ملحقاتش به امور شرعی اشتغال داشته و در ۱۹ جمادی الاولی ۱۳۰۵ وفات یافته و در حرم امام زاده سلطان سیّد علی نایین مدفون گردید. از آثارش ترجمه احقاق الحق به نام ترجمان الحق و لسان الصدق می باشد. بیان المفاخر ۱:۳۸۰.

۲- روضات الجنّات: ۳۶۰.

روایت احادیث می نموده، و بر الفیّه شهید شرحی نگاشته است.

حاج ملاّ محمود رنانی اصفهانی

عالم فاضل محقّق، از مشایخ اجازه، و از اساتید ملاّ خلیل قزوینی و خلیفه سلطان (۱) و جمعی دیگر از فحول علما.

ابو نصر (ابو مضر)

نجم الدین محمود بن جریر ضبی اصفهانی، ادیب نحوی معتزلی لغوی معروف به «فرید العصر»، در نحو و لغت و طب، بلکه در جمیع علوم و فنون سر آمد اهل زمان بوده و بدو مثال می زدند. (۲) در خوارزم سکونت داشته و مذهب معتزله را ترویج می کرده و جمعی کثیر از علما که از آن جمله است زمخشری از محضر او مستفید شده اند. در سال ۵۰۷ در مرو وفات یافته کتاب: ۱- زاد الراکب، در متفرقات ادب و اشعار و حکایات ۲- مسالک العباد، در تصوّف به فارسی ۳- مناهج الطالبین از اوست.

سیّد محمود تویسرکانی

فرزند سید حسن حسینی اصفهانی. عالم فاضل ادیب، از شاگردان و مخصوصین حاج شیخ محمّد باقر نجفی بوده، و در اوایل قرن ۱۴ وفات یافته.

۱- فوائد الرضویه ۱۵۹:۱ و ۱۷۲.

۲- روضات الجنّات: ۷۵۳، ریحانه الادب ۳۳۵:۴.

[او] در مقدّمه کتاب بحر المعارف (ترجمه جلد ۱۵ بحار الانوار) از تألیفات آقا نجفی، فهرست مؤلفات وی را نام برده، کتاب در سال ۱۲۹۷ به طبع رسیده است، و به خطّ محمّد باقر بن محمّد حسن خطّاط بروجنی اصفهانی می باشد.

آقا سید محمود کلیشادی

فرزند میر محمّد حسین بن حاج میر محمّد صادق معروف به «سید مغنی گو». عالم فاضل ادیب شاعر نحوی، مدرس مدرسه شاهزاده ها.

به مناسبت تخصّص ایشان در تدیس کتاب «مغنی اللبیب» به سید محمود مغنی معروف بوده، جمعی کثیر از فضلای اصفهان در خدمت او تحصیل نموده اند.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اربعیّه، در نحو ۲- جنگ، در متفرّقات، در چهار مجلد، در کتابخانه مرحوم آقا میرزا محمّد رضا الهی موجود بود، و حاوی مطالب مفیده از صرف و نحو و حدیث و اخبار و اشعار می بود. ۳- درر منتظمه، الفیّه، نسخه آن نزد نگارنده موجود است. (۱) ۴- کتابی در مواعظ ۵- مختصر کتاب «غرر و درر» سید مرتضی ۶- مختصر اکسیر العبادات ۷- محمودیّه، در نحو ۸- ناصریّه، در نحو، و ظاهراً با محمودیّه یک کتاب باشد.

ص: ۹۲۸

۱- این نسخه اکنون در مرکز احیاء میراث اسلامی نگهداری می شود.

صاحب عنوان در شب ۵ شنبه ۸ ربیع الثانی سال ۱۳۲۴ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید. قبرش در قسمت های جنوبی خانه های تخت فولاد، در تکیه ای کوچک قرار دارد.

سید شجاع الدین محمود مازندرانی

ابن علی حسینی موسوی، جدّ خلیفه سلطان.

از مشاهیر علمای زمان شاه طهماسب صفوی، (۱) و از معاصرین میرداماد و شیخ بهائی بوده، در اصفهان تدریس می نموده، و طلّاب علوم از محضرش مستفید می شده اند، و سید حسین [کرکی] عاملی و مولی کریم الدین شیرازی از او روایت حدیث می کنند.

سید محمود خوانساری

ابن سید محمّد علی، عالم فاضل جلیل، متوفی در ۲۳ رمضان (۲) ۱۳۱۹، مدفون (۳) جنب فاضلان.

قطب الدین شاه محمود

ابن مبارز الدین محمّد، از سلاطین آل مظفر، در جمادی الاولی ۷۳۷ متولد، و در ۱۴ شوّال ۷۷۶ وفات یافته.

۱- اعیان الشیعه ۱۸:۴۸.

۲- در متن: ۹ ذی قعده آمده که با توجه به سنگ نوشته مزار او غلط است.

۳- رجال اصفهان: ۲۳۰.

فایده: چندین نفر پادشاه در اصفهان وفات یافته و مدفون شده اند لکن آثار قبر هیچ یک معلوم نیست.

۱- امیر حسن آق قویونلو (حسن پاشا). توفّی در ۸۸۲، قبرش حدود قسمت غربی دبیرستان صارمیّه تا حدود هفتاد سال قبل معلوم بوده است.

۲- سلطان مراد، نبیره ایلدر م با یزید، در ۹۱۷، قبرش در بقعه علی بن سهل.

۳- مرداویج زیاری، مؤسس سلسله آل زیار، در ۳۲۳ در حمام او را به قتل آوردند.

۴- محمود افغان فرزند میر ویس، مدفون در قبرستان درب امام، مقتول در ۱۱۳۷.

حاج شیخ محمود مفید

اشاره

فرزند شیخ مفید، از سلسله مشایخ بید آباد.

عالم فاضل فقیه زاهد حکیم فیلسوف ادیب.

از شاگردان: آخوند کاشی، و جهانگیر خان قشقائی، و آقا ضیاء الدین درّی، و حاج ملّا جواد آدینه ای، و سید حسن مشکان طبسی، و میرزا سید محمّد حکیم باشی، و آخوند ملّا حسین فشارکی، و حاج میر محمّد صادق مدرّس خاتون آبادی، و آقا میر محمّد تقی مدرّس، و آقا سید محمّد باقر درچه ای.

و در طهران مدتی به درس حاج شیخ فضل الله مجتهد نوری شهید، و میرزا حسن حکیم کرمانشاهی؛ و در مشهد به درس حاج آقا بزرگ حکیم حاضر شده، و پس از آن که در کلیّه فنون از طب و ریاضی و فقه و اصول

ص: ۹۳۰

و بالاخص حکمت به مقام عالی رسید.

در اصفهان ساکن، و حدود مدت چهل سال در مدرسه صدر به تدریس حکمت و فقه و اصول پرداخت، و جمعی کثیر از افاضل طلّاب به درس او حاضر شده، مستفیض می شدند؛ و در این اواخر تدریس حکمت در اصفهان بلکه ایران به ایشان منحصر بود.

مرحوم حاج شیخ محمود مفید بر عموم حکما از لحاظ فقاهت مقدّم بود، یعنی حکیم و فقیه، و از مدرسین حکمت و فقه به شمار می رفت.

کتب ریاضی قدیم از خلاصه الحساب و تشریح الافلاك و شرح هندسه اقلیدس و چغمینی و دیگر کتب را به خوبی تدریس می نمود، و از لحاظ فضایل اخلاقی و زهد و قناعت و اعراض از مردم و عدم توجه به اغنیاس بی نظیر بود.

در حدود سال ۱۲۹۷ متولد، و در بعد از ظهر جمعه ۱۱ شوّال سال ۱۳۸۲ وفات یافته، جنازه روز شنبه با تجلیلات و تشییع عظیم به تخت فولاد منتقل گردیده، در بقعه آقا محمّد بید آبادی مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش را ادیب فرزانه آقای برنا گوید:

برنا پی رحلتش به شمسی گفتا *** لقمان زمان و عهد خود بود مفید

شیخ علی مفید

برادرش: حاج شیخ علی مفید، عالم فاضل حکیم زاهد محقّق، از مدرسین مدرسه صدر، در جمادی االولی سال ۱۳۴۵ وفات یافته، در

ص: ۹۳۲

تخت فولاد مقابل مقبره آقا محمّد بید آبادی مدفون گردید.

حاج شیخ محمود سالک کاشانی

ابن حاج محمّد اسماعیل عالم فاضل زاهد جامع واعظ کامل. در حدود ۱۳۲۸ در کاشان متولد گردید، پس از تحصیل مقدمات به قم مهاجرت نموده، و آنجا در محضر جمعی از اساتید وقت به تکمیل معلومات خود پرداخته، و به درس مرحوم حاج شیخ عبدالکریم حائری حاضر شده، و اختصاص به آیه الله مرعشی نجفی یافته، سپس به مناسبت عدم سازگاری آب و هوای قم به اصفهان مهاجرت نموده و در این شهر متوطن شد، به درس و بحث و اقامه جماعت و ارشاد و هدایت مردم پرداخته؛ واعظی شیرین بیان، و سالک طریق حق بوده. الحق می توان او را انسان واقعی و مسلمان حقیقی دانست.

در شب غرّه ربیع الاول سال ۱۳۸۹ وفات یافته، در تخت فولاد در بقعه تکیه آقا سید محمّد لطیف خواجوئی مدفون گردید.

مولی مختار اعمی

قاری اصفهانی، فاضل ادیب شاعر، از دانایان به علوم قرآن و تجوید، و از دانشمندان قرن دهم در اصفهان است.

کتب چندی در تجوید تألیف نموده، از آن جمله است:

۱- درج المضامین، منظومه ای در ۷۲ بیت در تجوید، در سال ۹۴۹ تألیف نموده، و آن را مولی علی بن جعفر استر آبادی شرح نموده، و آن را:

«درّ نثار» در شرح تجوید ملاّ مختار نامیده، و در ۱۲۸۰ از شرح فارغ شده، و این شرح به طبع رسیده. در الذریعه سه شرح دیگر از این تجوید نام می برد ۲- رساله ای فارسی در تجوید ۳- مختار القرّاء، نسخه ای از آن نزد نگارنده موجود است؛ و غیره.

مخلص کاشانی

میرزا محمّـد نـام داشـته، مرد هموار نیکو خصـال بوده، اشـعار خوب دارد. در مراحل ستّین، وداع جهان بی بقا نموده، در مقبره جامع عتیق اصفهان مدفون گردید. (۱)

از اشعار اوست:

کرد اینجا دلم از طرّه جانانه جدا *** دست مشّاطه الهی شود از شانه جدا

برق در جان هوا داری فانوس افتاد *** تا به کی شمع جدا سوزد و پروانه جدا

مدینی

حافظ ابو موسی محمّد بن ابی بکر عمر بن احمد بن عمر اصفهانی.

در حافظه و معرفت حدیث، وحید زمان خود بوده، و تألیفات بسیاری در حدیث دارد، (۲) از آن جمله است:

۱- تذکره حزین: ۱۷۴، مردان بزرگ کاشان: ۷۷.

۲- ریحانه الادب: ۵:۲۷۶.

۱- الانساب ۲- الزیادات ۳- المغیث، معروف ترین تألیفات او؛ و غیره.

جهت تحصیل علم و دانش به اطراف بلاد مهاجرت کرده، و پس از تکمیل به اصفهان مراجعت نموده.

در شب چهارشنبه ۹ جمادی الاولی سال ۵۸۱ به سنّ هشتاد سالگی وفات یافته است.

فایده: ابن خلّکان گوید: مدینی (به فتح اول و کسر ثانی) منسوب است به مدینه اصفهان، و در نسبت به چند شهر دیگر نیز اطلاق شده است، مانند: نسف و سمرقند و بخارا و مرو و نیشابور و مدینه المبارک در قزوین و مدینه النبی، و منسوب به این مکان را عموماً مدنی گویند، و صاحب عنموان منسوب به شهر اصفهان است.

شیخ مرتضی قمیشه ای

ابن حسین علی. عالم فاضل حکیم محقّق، در ۱۲۳۶ متولد، و در ۱۳۴۱ وفات یافته، در تکیه ملک جنب قبر استادش آخوند ملّا محمّد کاشانی مدفون شد.

حاج شیخ مرتضی عماد الاسلام

فرزند حاج شیخ جمال الدین نجفی.

عالم فاضل زاهد دائم الذکر، در اصفهان تحصیل نموده، در مسجد منشی الممالک اقامه جماعت می فرمود، و مورد احترام و وثوق عموم طبقات مردم اصفهان می بود.

ص: ۹۳۴

در ظهر دوشنبه ۲۶ جمادی الثانیه ۱۳۸۶ به عارضه سکته وفات یافته، در تخت فولاد در جنب تکیه بابا رکن الدین در تکیه ای مخصوص مدفون گردید، و جهت او بقعه عالی بنا گردید.

سید مرتضی عاملی

ابن حیدر بن نور الدین علی. عالم فاضل محدّث شاعر ادیب، استاد شیخ علی حزین. (۱) در اصفهان متولد گردیده، و هم در این شهر تربیت شده است. (۲)

آقا شیخ مرتضی ریزی لنجانی

اشاره

فرزند ملّا عبدالوهّاب بن شیخ علی. عالم فاضل جلیل زاهد، فقیه مجتهد اصولی، از اکابر علما و مدرسین اصفهان. در قریه ریز متولد، لنجان و در نزد پدر و جمعی دیگر از بزرگان در اصفهان تحصیل نموده، به نجف اشرف مهاجرت کرده، و مدت دو سال درس شیخ انصاری را

۱- اعیان الشیعه ۴۸:۴۰.

۲- در تذکره حزین: (:۱۲۶) آمده: السید العالم العامل الفاضل السید مرتضی العاملی، از احفاد امجاد سیّد الفقهاء و المحدثین سید محمّد مشهور است که صاحب کتاب مدارک شرح شرایع است... مود سید مرتضی و والدش در دارالسلطنه اصفهان است، و اکتساب علوم دینیّه، و اقتنای معارف یقینیّه در آن بلده فیض توأمان نموده، از افاضل زمان بود. به علوم عربیّت و فقه و حدیث که میراث ایشان است ماهر، و طبعش به انشای شعر قادر، و «علم» تخلّص آن نقاوه اکابر است.

درک نموده، و به درس آقا سید حسین ترک و جمعی دیگر نیز حاضر شده، (۱) و اول کسی است که در اصفهان کتاب فرائد استادش را تدریس نمود. (۲)

به زهد و عبادت و استجابت دعا و اعتراض از مردم دنیا معروف بوده، در مسجد ذکر الله تدریس و امامت می نموده، و شبهای جمعه در تخت فولاد به احیا و قرائت دعای کمیل مشغول بوده، و جمعیتی متجاوز از ده هزار نفر پای منبر حاضر می شده اند.

سرانجام در شب ۱۷ رمضان المبارک سال ۱۳۲۹ به سن حدود هشتاد وفات یافته، در تکیه ای مخصوص به نام خود مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش را مرحوم حبیب الله نیّر گوید:

«انهدمت ارکان زهدٍ و الرشد»

فایده: در این تکیه و بقعه جمعی از فضلا و علما غیر از آنچه تاکنون مذکور گردیده مدفون می باشند، از آن جمله است:

۱- شیخ اسدالله دستجردی

عالم فاضل، فوت در ۱۲ ربیع الاول سال ۱۳۶۷، مدفون در صحن تکیه.

ص: ۹۳۶

۱- رجال اصفهان: ۸۳.

۲- عالم مجاهد شهید سید حسن مدرس تقریرات درس ایشان را به عنوان شرح رسائل نگاشته که نسخه خطی آن موجود است. گفتنی است که اول کسی که فرائد را در اصفهان تدریس نموده است مرحوم علاّمه میرزا یحیی مستوفی بید آبادی است (چنانچه خود در شرح حال خویش اشاره نموده)

۲- آقا میرزا محمّد حسین رشتی

ابن میرزا محمّد رضا رشتی، عالم فاضل، امام مسـجد ذکر الله، از شاگردان آقا شـیخ محمّد رضا نجفی و آقا سیّد مهدی درچه ای، در صفر ۱۳۸۷ وفات یافته، در بقعه جدّ مادری خود مرحوم آقا شیخ مرتضی ریزی مدفون گردید.

مادّه تاریخ وفاتش را برنا گوید:

گفت به شمسی برای سال وفاتش *** شیخ محمّد حسین عالم عاغبد

۳- میرزا محمّد رضا رشتی

فرزند حاج میرزا ابوتراب رشتی، عالم فاضل، داماد مرحوم آقا شیخ مرتضی ریزی و شاگرد ایشان، و مدفون در بقعه.

۴- میرزا علی محمّد ابریشم کار

شاعر ادیب متخلّص به «فنائی» صاحب دیوان اشعار، متوفّی در جمعه ۲۹ صفر ۱۳۶۸، مدفون در قسمت شرقی تکیه در حیاط.

۵- حاج آقا مرتضی رشتی

فرزنـد آقا میرزا محمّد رضا رشتی، فاضل عادل زاهد، در ۱۳۳۱ متولد، و در شهر ۳ شنبه ۳ ذی قعده سال ۱۳۸۶ به سکته وفات یافته، در روز چهارشنبه مدفون گردید.

ص: ۹۳۷

مشاراليه در خدمت: حاج آقا آخوند زفره ای، و آقا شیخ هبه الله هرندی، و حاج سیّد محمّد باقر سدهی و جمعی دیگر از معاصرین تلمّذ نموده، عمری به زهد و قناعت به سر برده، و بدون اولاد وفات یافت.

۶- آقا میر محمّد مهدی خلیقی پور

ابن سیّد عبدالوهّاب طالقانی معروف به خلیقی پور. ادیب فاضل خطّاط، انواع خطّ به خصوص نستعلیق را در کمال استادی می نوشت. در ۳ شنبه ۵ رجب ۱۳۷۱ وفات یافته، در قسمت شمالی بقعه مدفون گردید.

سیّد مرتضی نوّاب

فرزند سید علی. عالم فاضل، از رؤسای علما عهد شاه عباس ثانی، و داماد وی بوده، و فرزندش سیّد علی از این مخدره می باشد. در اصفهان وفات یافته، در نجف در مقبره علاّمه حلّی مدفون گردید. (۱)

سید مرتضی نوّاب

فرزند سید علی بن مرتضی سابق الذکر. عالم فاضل محقّق جلیل زاهد ورع، در عهد شاه سلطان حسین به مقام صدارت رسیده، و داماد وی گردیده، و از آن مخدّره جلیله دو فرزندش میرزا ابوتراب و میر سید محمّد به وجود آمدند. (۲)

ص: ۹۳۸

۱- اعیان الشیعه ۴۸:۴۶.

۲- اعیان الشیعه ۴۸:۴۷.

ملاّ مرتضی لنجانی

ابن ملاّ فتح علی، از اهالی قریه بابا شیخ علی. عالم فاضل، از شاگردان حاج شیخ محمّد باقر نجفی، و خود ساکن در محلّه خواجو، و امام جماعت مسجد خرابه در آن محل بوده، در ۱۸ شوّال ۱۳۴۷ وفات یافته، در بقعه امام زاده باقر مدفون شد. (۱)

* سیّد مرتضی قمی، فرزند میر سید محمّد. عالم زاهد، (۲) در ۹ ذی قعده ۱۱۵۶ وفات یافته، جنب فاضلان مدفون شد. (۳)

میرزا مسیح ناقور

فرزند سیّد ابراهیم تویسرکانی. فاضل ادیب نویسنده، از شاگردان آخوند کاشی، و مدیر روزنامه ناقور در اصفهان بوده، (۴) به خدمت فرهنگ وارد شده، در سال ۱۳۵۱ در اصفهان وفات یافته، جنب استاد خود مدفون شد.

ص: ۹۳۹

۱- به نوشته مؤلف: وی از شاگردان: حاج میرزا بدیع درب امامی، و آقا سید محمّد باقر درچه ای، و حاج شیخ محمّد علی ثقه الاسلام و جمعی دیگر بوده است. ر.ک: تاریخچه محله خواجو: ۸۵.

۲- رجال اصفهان: ۲۳۰.

۳- عالم بودن صاحب عنوان معلوم نیست. بر روی سنگ لوح او چنین آمده: قد ارتحل من الدنیا الی الاخره السید المؤمن میر سید مرتضی بن میر سید محمّد القمی طالب ثراهما فی شهر ذی القعده ۱۱۵۶. لذا ذکر نام وی و برخی دیگر از مدفونین در تخت فولاد که عالم بودن آنها نامعلوم و بلکه منتفی است در عداد دانشمندان و بزرگان اصفهان وجهی ندارد.

۴- تاریخ جراید و مجلّات: ۲۵۲ و رجال اصفهان: ۲۳۴.

میرزا مسیح خان حافظ الصحّه

فرزند میرزا موسی خان ناظم الاطبّاء.

طبیب حاذق، و پزشک ماهر، و فاضل محبوب، از فارغ التحصیلان دار الفنون بوده، و جمع کرد بین طبّ جدید و قدیم، و در تداوی بیماران و تفقّد و دلجویی از حال ایشان الحق بی نظیر بود. (۱)

در ۲۷ ربیع الثانی سال ۱۳۶۱ به سنّ متجاوز از هفتاد سال وفات یافته، در تخت فولاد جنب پدر مدفون شده.

(میرزا موسی خان ناظم الاطبّاء)

فرزند میر سید عقیل حسینی، از اطبّای معروف اصفهان است که علاوه بر اطلاعات وسیع علمی، دارای نفسی قدسی بوده، و در ۱۳۰۴ وفات یافته، جنب تکیه ملک مدفون گردید.

مادّه تاریخ وفاتش این است:

بهر تاریخ وفاتش خرد این مصرع گفت *** بود عیسی نفس و معجزه موسی داشت

(میرزا مصطفی بن سید عقیل علوی)

[وی] نیز طبیب ماهری بوده، مؤلف: ۱- بدایع الحکمه، ترجمه از کتاب حکیم طولوزان، مطبوع ۲- زبده الحکمه ناصری را به فارسی در خواص گنه گنه تألیف نموده، و در سال ۱۲۸۰ به طبع رسیده است.

ص: ۹۴۰

۱- رجال اصفهان: ۲۳۲.

(میرزا نظام الدین عقیلی)

فرزند میرزا موسی خان، معروف به مصباح الاطّباء، طبیب حاذق، و ادیب ماهر، در سال ۱۳۲۴ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید.

(هدایت اللّه خان دانشور علوی)

فرزند میرزا مسیح خان. فاضل ادیب شاعر عارف کامل، از فقرای سلسله خاکساریّه، مردی خلیق و مهربان و با جود و سخا بود، در اشعار «نوح» تخلّص می نمود. (۱)

نسخه ای از دیوان خطّی او نزد نگارنده موجود است.

در ۱۳۶۷ در طهران وفات یافته، در صحن امام زاده قاسم مدفون شد.

این خاندان از سیصد سال قبل تاکنون به علم و فضل و طب شهرت دارند، و از اعقاب میر سیّد محمّد حسین بن هادی بن محمّد عقیلی علوی خراسانی شیرازی اصفهانی، وزیر آستانه رضویّه می باشند که مردی عالم فاضل، و طبیب ماهر، و مؤلف: ۱- ذخائر الترکیب ۲- قرابادین (در ۱۱۸۵ تألیف شده) ۳- مخزن الادویه و غیره می باشد.

دایی مادرش: حکیم سیّد محمّد هاشم معروف به سید علوی خان، مخاطب به حکیم معتمد الملوک، فرزند حکیم محمّد هادی علوی، مؤلف ۱- جامع الجوامع، در طب ۲- قرابادین؛ و غیره. ساکن هندوستان بوده، (۲) همچنان که سید محمّد حسین خان نیز سال ها در سند سکونت داشته است.

۱- رجال اصفهان: ۲۳۲، شعرای معاصر اصفهان: ۵۱۸.

۲- الذریعه ۱۷:۶۰.

مشتاق علی شاه

میرزا محمّد بن مهدی. عارف صوفی.

پدرش از اهل تربت حیدری بوده، و خود در اصفهان متولد شده، و در کودکی اندکی تحصیل نموده، سپس به تحصیل موسیقی پرداخته، و زمانی مشغول ورزش شده، و گاهی نیز شعر می گفته. در آوازه خوانی و موسیقی مشهور زمان خود بوده، و تا آخر عمر نیز گاهی تار می زده اما نه در مجالس عمومی. (۱) به وسیله فیض علی شاه در سلک عرفا وارد شده، و سپس در شیراز معصوم علی شاه را ملاقات نموده، و ملقّب به مشتاق علی شاه شده، و مأموریت کرمان یافته، در آنجا دستگاه ارشاد و تصوّف گسترده، و در ۲۷ رمضان سال ۱۲۰۶ به دست مردم کشته شد، و در مشتاقیّه مدفون گردید.

ملّا مصطفی قمیشه ای

اشاره

فرزند حاج ملّا عبدالله بن فتّاح، از اعقاب ملّا شمس الدین بحرینی.

عالم فاضل [حکیم] جلیل، از علمای معروف و متنفّذ در دستگاه سلاطین بوده، چون در سال ۱۲۱۱ آقا محمّد خان قاجار را کشتند، و جنازه او را به نجف حمل کردند، مرحوم ملّا مصطفی همراه جنازه بوده است. (۲)

در ماه رجب سال ۱۲۱۵ وفات یافته، در تخت فولاد جنب پدر مدفون گردید.

۱- طرایق الحقایق ۸۷:۳، ریاض السیاحه: ۲۴۹، مکارم الآثار: ۳۰۴.

۲- رجال اصفهان: ۲۳۰، مکارم الآثار ۵۴۶:۲.

مشارالیه داماد میرزا محمّد علی بن میرزا مظفّر بوده است.

در نشریه فرهنگ شهرضا (سال ۱۳۲۹ خورشیدی) گوید: وی را اجزایی در تفسیر آیه نور می باشد که دلالت بر کمال و فضل او می کند.

ملاّ عبدالله قمیشه ای

پدرش: ملاّ عبدالله، فاضل و ادیب بوده، و در رجب ۱۱۸۱ وفات یافته، نزدیک فاضل هندی مدفون گردید. (۱)

فرزندش: ملاّ علی نیز عالم و زاهد بوده، و در شهرضا ساکن، و هم در آنجا وفات یافته است.

سیّد مصطفی بن سیّد محسن

عالم فاضل، متوفّی در ماه صفر ۱۲۳۹، (۲) مدفون در تخت فولاد. (۳)

معزّ بن آقا رفیعا

عالم فاضل، متوفّی در ربیع الثانی ۱۱۱۱، مدفون در نزدیکی قبر اژه ای.

۱- مدفن ملاّ عبدالله و فرزندش در نزدیکی قبر محقّق خواجوئی قرار داشته و اکنون از بین رفته است.

۲- رجال اصفهان: ۲۳۰.

۳- وفات این عالم ربّانی به سال ۱۲۴۱ واقع شده، و قبر وی از مزارات مورد توجه واقع در تکیه فیض است. شرح حال وی در جایی ذکر نشده و تنها بر سنگ لوح او اوصاف زهد و تقوا و ملکات اخلاقی او بیان شده.

میرزا معزّ الدین تبریزی اصفهانی

فرزند میرزا حسن بن محمّد صادق خان.

متوفی در ۵ شنبه ۷ شعبان سال ۱۱۸۳ در اورنگ آباد هند. (۱)

در اصفهان متولد شده، و در خدمت آخوند شفیعا ابرو و میرزا ابوسعید مشکی تحصیل نموده، و سپس عزم مسافرت هند کرده، پس از تحمّل رنج ها و مشقّات، سرانجام در اورنگ آباد متوطّن گردید.

این شعر از اوست:

چشم از نسیم دارم شاید به روزگاری *** آرد به دیده من از کوی او غباری

پدرش: میرزا حسن [تبریزی] فاضل و ادیب بوده، و شرحی بر ابیات مشکله مثنوی نوشته است، و در اوایل قرن دوازدهم در اصفهان وفات یافته. (۲)

سید محمّد معصوم عاملی

اشاره

فرزند محمّد مهدی اعتماد الدوله بن حبیب الله صدر عاملی موسوی. عالم فاضل [حکیم] محقّق جلیل القدر، (۳) شیخ الاسلام بوده، و در سال ۱۰۹۵ در اصفهان وفات یافته است، و نصر آبادی وفاتش را در ۱۰۸۱ می نویسد. [وی به مصطفی الحکماء معروف بوده].

۱- خزانه عامره: ۴۲۹.

۲- نام او قبلًا در عنوانی مستقل ذکر شد.

۳- روضات الجنّات: ۱۸۵ و فوائد الرضویّه ۲:۶۴۴.

میرزا حبیب الله صدر

جدّش: میرزا حبیب الله بن حسین بن حسن، عالم جلیل القدر، عظیم الشأن، کثیر العلم و العمل، در اصفهان ساکن، و با شیخ بهائی معاصر و معاشر بوده، و نزد او احادیث مقابله می فرموده. (۱)

میرزا علی رضا شیخ الاسلام فرزند میرزا حبیب الله نیز عالم و فاضل بوده، و در اصفهان سکونت می نموده.

ملّا مفید الله قمیشه ای

عالم فاضل ادیب، ساکن اصفهان بوده، و در ۱۲۹۳ وفات یافته، (۲) نزدیک خواجوئی مدفون گردید. (۳)

ملّا مقصود علی مجلسی

عالم فقیه ادیب شاعر متخلّص (۴) به «مجلسی» پدر مولی محمّد تقی. ظاهراً این غزل منسوب به اوست: (۵)

ص: ۹۴۵

۱- فوائد الرضویه ۹۳:۱، روضات الجنّات: ۱۸۹.

۲- رجال اصفهان: ۲۳۱.

۳- مدفن او در تکیه آقا حسین خوانساری و در کنار قبر ملّا عبدالله قمیشه ای (م ۱۲۶۱ ق) قرار داشته و اکنون از بین رفته است.

۴- رجال اصفهان: ۱۱۸ و کتب دیگر.

۵- به تحقیق آقای نصراللهی این غزل از مجلسی اصفهانی ساکن هندوستان است.

تا شد قدح کش از خم عشق آرزوی ما *** بر دوش می برند ملایک سبوی ما

***

از طیّ راه عشق بتان مجلسی خوشیم *** کاخر به جای می رسد این جستجوی ما

در وجه انتساب او به مجلسی گویند: ۱- مجلس نام دیهی است ۲- مقصود علی بسیار ظریف و نیکو محضر و مجلس آرا بوده ۳- مجلسی تخلّص شعری او بوده است.

و از معروفین به تخلص «مجلسی» است: مجلسی اصفهانی شاعر، از شاگردان محتشم کاشانی، به هندوستان رفته و در آنجا وفات یافته است. (۱)

مولی محمّد مقیم اصفهانی

ابن محمّد باقر، عالم فاضل، از شاگردان مجلسی اول، (۲) و از مجازین از: مولی محمّد تقی، و مولی محمّد باقر، و مولی عبدالله مجلسی، و مولی محمّد باقر سبزواری، و مؤلف: ۱- توضیح العقود، در بیان صیغه های عقود شرعیّه ۲- شرح عوامل جرجانی، فارسی.

تا سال ۱۰۷۷ زنده بود، و در این سال به خطّ زیبای خود کتاب شرح مشیخه استاد را استنساخ نموده است.

مولی سلطان محمّد در ۱۰۷۲ هجری از او اجازه گرفته است.

۱- ریحانه الادب: ۵:۱۹۷.

۲- الذریعه ۴:۴۹۴.

میرزا ملکم خان

فرزند یعقوب ارمنی، از اهالی جلفای اصفهان بوده، در ۱۲۴۹ متولد و ظاهراً اسلام پذیرفته و شیعه شده است.

وی اوّل کسی است از ایرانیان که فراماسون شده و انجمن فراموشخانه تأسیس نموده، (۱) و چون کاری از پیش نبرد، انجمن دیگری به نام مجمع آدمیّت تشکیل داده، و ترتیب ورود به آنجا و مقاصد انجمن را در رساله ای به نام «مجمع آدمیّت» چاپ و منتشر ساخته، و از مطالب مضحک آن که فقط اعضای انجمن را آدم می خوانده و کسانی را که داخل در جمعیت نبودند آدم نمی دانسته اند و می گفته اند: هنوز آدم نشده.

کتب زیر از اوست:

۱- پیر و جوان ۲- دستگاه دیوان ۳- دفتر قانون ۴- دفتر تنظیمات ۵- رساله در باب تسخیر مرو و ترکان ۶- رسم الخطّ جدید ۷- شیخ و وزیر ۸- کلمات قصار امیرالمؤمنین (علیه السلام) ۹- مجمع آدمیّت؛ و غیره.

در سال ۱۳۲۷ در ایتالیا از دنیا رفته، و مدفون شده است.

ملک محمّد اصفهانی

ابن سلطان حسین، عالم فاضل، از مجازین از شیخ علی بن هلال کرکی است. تاریخ اجازه ۹۸۴ می باشد.

مؤلف: ۱- شرح بهشتی، (۲) و آن شرحی است بر برخی از کتب

۱- مجله یغما شماره ۱۱ سال ۲ ص ۵۰۳، مآثر و الآثار: ۲۶۶، مقدّمه کلیّات ملکم.

۲- الذریعه ۱۲۸:۱۳ و ۳۸۰.

حساب ۲- شرح ارشاد علاّمه، فصل سوم از مقصد سوم از کتاب میراث، یا رساله در استخراج سهام ارث، تاریخ اتمام ۱۰۱۰ هجری ۳- رساله در جبر و مقابله و خطائین.

منوچهر خان معتمد الدوله گرجی

از ارامنه اصفهان است که اسلام آورده و شیعه شده، و در دولت قاجاریّه به مناصب و مقام های عالیه رسیده.

در سال ۱۲۴۰ پس از فوت یوسف گرجی (که او نیز از ارامنه اصفهان می باشد و منصب وزارت داشته) به منصب وزارت اصفهان رسیده، و در زمان محمّد شاه قاجار مصدر خدمات و مأمور فتوحات شده (۱)، در ۱۲۵۹ به تصورات باطله، باب را مخفیانه از شیراز به اصفهان آورده، در چهلستون پنهان نموده، و شبانه علما را برخی به زور و تهدید، و عده ای را به سادگی نزدیک او برده، و این عمل مدت شش ماه سبب تقویت باب گردید.

سرانجام در ۱۲۶۳ وفات یافت و در قم مدفون گردید.

مشارالیه در عداد وزرا و حکم رانان خوب محسوب می شود. در آبادی اصفهان کوشیده، و دهات مخروبه را آباد نموده، و در حفظ باغات دولتی کوشیده، و صنعت چاپ را رواج داده است.

از آثارش تذهیب ایوان کوچک رواق جنوبی حرم مطهّر کاظمین (علیهما السلام) است، در سال ۱۲۵۵. (۲)

۱- تاریخ اصفهان و ری.

۲- تاریخ مشهد الکاظمین: ۹۴.

منوچهر خان ترکمان

فرزند قرچقای خان. عالم فاضل ادیب.

از مجازین از ملّا محمّد تقی مجلسی می باشد. (۱)

وی بزرگتر از برادر خود علی قلی خان بوده است.

قرچقای خان مدتی والی مشهد بوده، و از آثارش حمّام قرچقه در محله چهارسو شیرازی ها در اصفهان معروف است.

حاج آقا منیر الدین بروجردی

فرزند آقا جمال الدین بن ملّا علی بروجردی اصفهانی.

عالم فاضل زاهد جلیل، از بزرگان فقها و مجتهدین، و از رؤسای علما و محققین، در ۲۱ رجب ۱۲۶۹ در بروجرد متولد گردیده، در بروجرد مقدمات علوم را آموخته، جهت تکمیل علوم به اصفهان مهاجرت نموده و به درس حاج شیخ محمّد باقر مسجد شاهی حاضر شده، و مدتی در سامرّا درس میرزا محمّد حسن شیرازی را درک نموده، و سپس به اصفهان مراجعت نموده، با کمال عزّت و احترام و قدرت و نفوذ بین الخواص و العوام می زیسته. (۲)

در مسجد ایلچی اقامه جماعت، و در منزل تدریس می نمود.

در علم رجال و درایه خصوصاً احاطه کامل داشته، و کتب چندی تألیف نموده، از آن جمله است:

۱- الذریعه ۲۲۵:۱۴.

۲- اعیان الشیعه ۱۲۰:۴۸، رجال اصفهان: ۴۷.

۱- الفیّه عربی در شرح حال علما و اساتید خود ۲- تتمیم منظومه بحر العلوم در فقه ۳- ترجمه حال عده ای از روات ۴- رساله در فرق بین نـافله و فریضه [مطبوع] ۵- منظومه ای در اصـحاب اجماع ۶- منظـومه ای در اصول ۷- رسائل مسـتقله ای در شرح حال روات ۸- جوابات مسائل، استدلالی به طریق جامع الشتات، و غیره.

مشارالیه از حاج شـیخ محمّـد باقر [نجفی] و شـیخ زین العابـدین مازنـدرانی روایت احادیث می کنـد، و عده ای نیز از او اجازه روایت دارند.

مرحوم حاج آقا منیرالدین در ظهر روز دوشنبه ۱۷ ربیع الثانی سال ۱۳۴۲ وفات یافته در تکیه ملک مدفون گردید.

جدّش: مرحوم ملاّ علی مجتهد بروجردی از فحول مجتهدین بوده، و افتخار دامادی میرزای قمی را داشـته، و پسـرش آقا جمال مصـداق آیه «یخرج المیّت من الحیّ» واقع شـده، و چـون پسـر نوح راه ارتـداد پیش گرفته، (۱) و از دعـات بـابیّه بوده، (۲) و فرزندش حاج آقا منیر از دیدار پدر بیزار بوده، و او را صریحاً لعن می فرموده، و بالای منبر می گفته:

همه کس ناخلف پسر دارد *** من بیچاره ناخلف پدرم

ص: ۹۵۰

۱- مآثر و الآثار: ۲۹۴.

۲- حسـین حزین در تـذکره خویش می نویسد: او با باب و بها تماس گرفت، در فلسـطین و ایران با آنها زیسـتن داشت، سـپس برگشت کرد... و منفور همه. پس از آزار بسیار، در بیـدخت گنابـاد بـا فقیه حکیم عـارف حاج ملاّ سـلطان قـدّس سرّه تماس گرفت، و دانسته نشد کارش به کجا کشید. برگ کاهم در ره این تند باد *** می ندانم در کجا خواهم فتاد ر.ک: دور نمایی از شهرستان بروجرد: ۲۳۶.

موسوی خان فطرت

میر معزّ الدین محمّد موسوی اصفهانی، عالم فاضل ادیب ماهر شاعر کامل، در اوایل عمر «فطرت»، و در اواخر «موسوی» تخلّص می نموده، و در علوم عقلی و نقلی مهارت داشته، و در هندوستان ساکن بوده، و جمعی از دانشمندان از محضرش استفاده می نموده اند. و چون منصب وزارت دکن یافت به موسوی خان ملقّب و مشهور گشت. (۱)

در ۱۰۵۰ متولد، و در ۱۱۰۱ در دکن وفات یافته.

مادّه تاریخ وفاتش این است:

دریغا رخت هستی زین سرا بست *** معزّ موسوی خان سخن دان

ز حیرت جست دل تاریخ فوتش *** خرد گفتا کجا شد موسوی خان

از آثارش غیر از دیوان اشعار، بیاضی است در متفرّقات اشعار شعرای معاصر خود، و از آن، محمّد افضل سرخوش مؤلف تذکره که از شاگردان اوست اشعاری از برخی شعرا نقل نموده است.

سید موسی بن سید رضا سیف الشریعه

فاضل صالح، متوفی در ربیع الاول ۱۳۱۲، مدفون جنب فاضلان. (۲)

ص: ۹۵۱

۱- تذکره سرخوش: ۹۸.

۲- رجال اصفهان: ۲۳۱.

ابو عمران موسی بن عبدالملک کاتب

ساکن بغداد، در عهد عده ای از خلفا به خدمت گماشته شده، و در زمان متوکل صاحب دیوان خراج بوده، ادیب و شاعر شیعی مذهب می باشد. دیوان رسائل از اوست. (۱)

حاج محمّد مؤمن طبسی

ابن موسی طبسی خراسانی اصفهانی، عالم عارف فاضل، (۲) مؤلف کتاب «مناهج العرفان» در دو مجلد.

مؤلف روضات درباره این کتاب گوید: در مراتب تصوّف و عرفان و طریقه ارباب سلوک کتابی مانند آن تألیف نشده است. (۳)

پدرش نیز عابد و زاهد و عالم بوده است.

میرزا مهدی الهی تبریزی

ادیب شاعر، از معاصرین حزین است. درباره او گوید: [قدری از] اوقات خود را صرف تحصیل علوم نموده، ذکا و شعوری قوی داشت، و در هیئت و نجوم، خاصّه احکام، مهارت داشته، [آخر به تباهی در عقاید

۱- اعیان الشیعه ۸۴:۴۹.

۲- وی از مریدان شیخ محمّد علی مؤذّن سبزواری از عرفای سلسله ذهبیّه است.

۳- روضات الجنّات: ۲۸۸.

شهرت یافت] و در اصفهان به سنّ کهولت وفات یافته. (۱)

حاج سیّد مهدی گلستانه

عـالم فاضـل، از شـاگردان حـاج میرزا حـبیب الله رشتی بوده، پس از تحصـیل به اصـفهان و سـپس به طهران مهـاجرت کرده و ریاستی یافته؛ (۲) در ۱۳۲۲ وفات یافته است. (۳)

میرزا مهدی طبیب

عـالم فاضـل ادیب شـاعر، و طبیب کامل، در اصـفهان ساکن، و در سال ۱۳۱۸ وفات یافته، نزدیک بقعه آقا محمّـد بیـد آبادی مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

گفت دانش برای تاریخش *** از جهان شد ارسطوی ثانی

میر محمّد مهدی حسینی مشهدی

عالم فاضل، از علمای مشهد بوده، و جهت شکایت از مأمورین دولت صفوی به اصفهان آمده، و کسی به شکایت او ترتیب اثر نداده، مجبوراً

ص: ۹۵۳

۱- تذکره حزین: ۲۱۳، دانشمندان آذربایجان: ۴۹.
۲- وی غیر از حـاج میرزا محمّـد مهـدی بن میر محمّـد صـادق گلسـتانه عـالم جلیل اصـفهان است که به نوشـته علّامه طهرانی نزدیـک به سال ۱۳۴۰ بعـد از عمری طویـل به رحمت الهی پیوست. ر.ك: مقـدّمه مجمـل التواریـخ تـألیف سـید ابوالحسن بن محمّد امین گلستانه، به اهتمام مدرس رضوی.
۳- اعیان الشیعه ۶۳:۴۷.

در اصفهان سکونت نموده، در اوایل عهد نادرشاه در اصفهان وفات یافته است. (۱)

میرزا محمّد مهدی حسینی

عالم فاضل، متوفی در ۱۰۶۸، مدفون در هارون ولایت. (۲)

میر محمّد مهدی یموت زواره ای

عالم عارف شاعر، از سادات طباطبائی. در اوایل عهد قاجاریّه در اصفهان می زیسته، (۳) و در اوایل عهد ناصری وفات یافته، در آب بخشان مدفون گردید.

شرح حال اولاد و احفادش در آتشکده اردستان مذکور است.

آقا محمّد مهدی کلباسی

اشاره

فرزند علاّمه حاج محمّد ابراهیم. عالم زاهد ورع متّقی، از فحول علما و مجتهدین، محقّق مدقّق، در اصفهان متولد گردیده، و نزد پدر خود و سید حجه الاسلام و جمعی دیگر تحصیل نموده، در مسجد حکیم امامت و تدریس می نموده، و مرجعیّت تامّه یافته، و مورد وثوق و احترام اطبه طبقات بوده، (۴) و بسیار متواضع و در عین حال ساده بوده

۱- رجال اصفهان: ۱۴۶.

۲- رجال اصفهان: ۱۹۳.

۳- رجال اصفهان: ۲۳۳، آتشکده اردستان ۲۰۲ و ۳۱۰.

۴- رجال اصفهان: ۱۵۹، روضات الجنّات: ۱۰.

است. حکایتها از سادگی ایشان نقل می شود که ذکر آنها موجب طاله کلام است، و همگی آنها دلیل بر خوبی او می شود. وی هرگز درباره مردم گمان بد نمی برده است.

کتب زیر از ایشان است:

۱- رساله در استصحاب ۲- رساله در اراضی مفتوح العنوه ۳- رساله در طهارت ۴- رسائلی در اصول * شرح طهارت لمعه ۵- شرح منهاج الهدایه پدرش موسوم به «معراج الشریعه» در ۸ مجلّد * شرح روضه البهیّه ۶- شرح تصریف ۷- شرح بر قسمتی از لمعه در چهار مجلّد ۸- شفاء الاسقام، در شرح تهذیب المنطق ۹- ضیاء العوالم، در اصول فقه ۱۰- عیون الاصول، در اصول، مختصر ۱۱- مشارق الاصول ۱۲- مصابیح الاصول ۱۳- منهج السداد، در شرح ارشاد ۱۴- نور العیون [للمتّقین] ۱۵- هدایه الطالبین، نام رساله عملیّه ایشان است؛ و غیره.

مشارالیه داماد حاج سیّد محمّد باقر بید آبادی و مجاز از ایشان بوده، و در شب ۴ جمادی الثانیه سال ۱۲۷۸ وفات یافته، در جنب پدر در مقبره مقابل مسجد حکیم مدفون گردید.

و از ایشان چندین فرزند عالم و دانشمند باقی ماند:

۱- حاج میرزا ابوالقاسم کلباسی

در اصفهان متولد (۱) گردیده، و پس از تحصیل مقدمات در اصفهان به نجف مهاجرت کرده، و ریاست و مرجعیّت یافته، و به شیخ العراقین

ص: ۹۵۵

۱- نقباء البشر ۷۶:۱، ماضی النجف و حاضرها ۲۳۳:۳.

مشهور گردید. مادرش دختر حاج سید محمّد باقر بید آبادی است.

اساتید او غیر از پدرش: علاّمه [شیخ مرتضی] انصاری و شیخ محمّد حسین کاظمینی می باشند. در ۱۳۰۸ وفات یافته، در نجف مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- شرح کتاب اصول پدرش ۲- کتابی در اصول، در دو مجلد ۳- کتابی در صلات؛ و غیره.

فرزندش: میرزا اسماعیل نیز عالم و فاضل بوده.

۲- شیخ محمّد حسین

و فرزندش شیخ علی؛ هر دو عالم و فاضل بوده اند.

۳- حاج ملاّ عبدالجواد

توضیحی موجود نیست (ویراستار)

۴- حاج میرزا محمود کلباسی

توضیحی موجود نیست (ویراستار)

عالم فاضل محقق، در نجف اشرف تحصیل نموده، و پس از مراجعت به اصفهان مورد توجّه و علاقه مردم واقع گردید، و در مسجد حکیم امامت می فرموده، و امید ترقیات زیاد درباره او می رفته، در جوانی وفات یافته، در بقعه پدر مدفون گردید.

* مولی محمّد مهد بن ابی الفتوح قمیشه ای از علمای قرن ۱۳ هجری، و از شاگردان: سید حجّه الاسلام، و حاجی کلباسی و صاحب جواهر بوده.

ص: ۹۵۶

در ۱۲۰۵ متولد، و در ۱۲۸۱ وفات (۱) یافته، کتب زیر از اوست:

۱- حاوی مدارك الاحكام، در شرح شرایع الاسلام، در ۶ مجلد که به همّت علاّمه متتّبع بصیر آقای حاج شیخ آقا بزرگ طهرانی پاك نویس شده است. ۲- کتابی در نماز جمعه و وجوب عینی آن، ملمّع (به فارسی و عربی)

میرزا محمّد مهدی شهرستانی

فرزند سید ابوالقاسم موسوی اصفهانی. (۲)

از اکابر علمای امامیّه، فقیه زاهد عالم کامل مفسّر. در حدود سال ۱۱۳۰ در اصفهان متولد گردید، و در ۱۲ صفر ۱۲۱۶ در کربلا وفات یافته. پس از تحصیل مقدمات در اصفهان با اهل و عیال و خانواده به کربلا مهاجرت نموده، و در آن ارض اقدس سکونت فرمود، و در آنجا نزد: وحید بهبهانی، و شیخ یوسف بحرانی، و ملاّ مهدی فتونی تحصیل نموده، و خود حوزه درس فقه و اصول و تفسیر داشته، و در بین شاگردان بهبهانی از جنبه تفسیر شهرت داشته، کمتر تألیف می نموده.

تألیفات او عبارت است از: ۱- تفسیر برخی از سوره های قرآن ۲- حاشیه بر مفاتیح ۳- فذالك، در شرح مدارک ۴- مصابیح، در فقه؛ و غیره.

فرزندش: میرزا محمّد حسین، عالم جلیل، داماد آقا محمّد علی کرمانشاهی بوده، سفرهای متعدد به هند و ایران و حجاز نموده، و به آغا

۱- الذریعه ۹۸:۱۳، ۳۱۷، ۳۲۹.

۲- اعیان الشیعه ۳:۴۹، ریحانه الادب ۲۷۴:۳، مکارم الآثار: ۶۱۱.

بزرگ مشهور بوده، و در ۱۲۴۷ وفات یافته است. (۱)

برادرش: میرزا ابوالقاسم نیز فاضل بوده، و پس از فوت پدر به زمان اندک وفات یافته است.

فرزند میرزا محمّد حسین: میرزا محمّد جعفر متوفی در کربلا به سال ۱۲۶۰، مؤلف رساله رفع شبهتین از حاج سید محمّد باقر حجّه الاسلام درباره موقوفات میرزا فضل الله شهرستانی در اصفهان. تاریخ فراغت: ۱۲۵۹، و همچنین ترجمه همین کتاب به فارسی. (۲)

دخترش زوجه سید محمّد حسن مرعشی بن محمّد علی حسینی بوده، و از این رو این سلسله مرعشیّه ساکن کربلا به شهرستانی معروف شدند.

میرزا مهدی اردستانی

ابن حاج سید محمّد باقر، عالم فاضل، متوفی در ۱۲۹۵، مدفون در تخت فولاد (۳) [تکیه آباده ای].

حاج ملاّ مهدی امام جمعه شهرضائی

فرزند حسن (۴) عالم فاضل محقق جلیل، در حدود ۱۲۰۵ متولد شد، و در اصفهان خدمت حاجی کلباسی و سیّد حجّه الاسلام؛ و در نجف خدمت شیخ محمّد حسن اصفهانی صاحب جواهر الکلام تلمّذ نموده تا به مقام اجتهاد رسیده، سرانجام در ۱۲۸۱ وفات یافته، و قبل از

۱- اعیان الشیعه ۹:۴۹.

۲- الذریعه ۸: ۳۰.

۳- رحال اصفهان: ۲۳۳.

۴- سالنامه شهرضا: ۳۰ و ۳۱.

وفات، کتب خویش را بر طلبه علوم وقف نموده است.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- رساله در وجوب عینی نماز جمعه ۲- رساله در صحیح و اعم ۳- رساله در روزه، به فارسی ۴- رساله در غصب ۵- رساله در احیاء موات ۶- رساله در غنا ۷- رساله در این که حسن و قبح عقلی است ۸- رساله در واجبات نماز ۹- رساله در نماز مسافر ۱۰- رساله در طهارت ۱۱- رساله در غسل و تیمّم ۱۲- رساله در منافیات نماز ۱۳- شرح شرایع، در ۷ مجلّد ۱۴- کتابی در مسائل تقلید ۱۵- کتابی در فقه به فارسی؛ و غیره.

میرزا محمّد مهدی قمیشه ای

فرزند حاج میرزا محمّد حسین. عالم فاضل حکیم مجتهد، در ۱۲۶۱ در شهرضا متولد، و در عصر چهارشنبه ۱۷ ربیع الاول سال ۱۳۳۰ وفات یافته، جنازه به نجف منتقل گردیده. (۱)

در شهرضا و اصفهان خدمت: ملّا محمّد لاری، و ملّا محمّد باقر قمیشه ای، و میرزا محمّد رضا صهبا، و ملّا محمّد اسماعیل و ملّا محمّد حکیم؛ و در سبزوار خدمت حاجی سبزواری تحصیل نموده، و از حاج شیخ محمّد باقر مسجد شاهی، و میرزا محمّد هاشم چهار سوقی، و میرزا محمّد حسن نجفی، و ملّا محمّد باقر فشارکی اجازه اجتهاد و روایت داشته.

کتب چندی تألیف نموده، از آن جمله است: ۱- حاشیه اسفار ملّا

۱- سالنامه شهرضا: ۳۰ و ۳۱.

صدرا ۲- رساله ای در استصحاب ۳- یک دوره فقه استدلالی؛ و غیره.

حاج سید مهدی کرمانی

فرزند سید زین العابدین موسوی. عالم فاضل، جهت تکمیل تحصیلات به اصفهان مهاجرت نموده، و در این شهر خدمت حاج شیخ محمّد باقر مسجد شاهی و جمعی دیگر تحصیل نموده، (۱) و با آقایان مسجد شاه ارتباط یافته، در مسجد شیخ لطف الله اقامه جماعت می نموده.

در سال ۱۳۱۸ فوت شد، جنازه به نجف منتقل گردید.

وی را دو پسر بوده:

۱- آقا سید جعفر، متوفی در ۱۳۵۶، مدفون در تکیه زنجانی جنب تکیه کازرونی در تخت فولاد.

۲- آقا میر سید علی، متوفی در ۶ جمادی الاولی ۱۳۷۸، مدفون در تکیه حاج آقا محمّد مقدّس در تخت فولاد.

ملاّ محمّد مهدی قمبوانی سمیرمی

فرزند محمّد صادق. عالم فاضل محقّق، در اصفهان خدمت جمعی از افاضل تحصیل نموده، و هم در این شهر ساکن، و مرجع حکم و فتوا بوده، و در شب جمعه سوم رج ۱۲۵۵ وفات یافته، (۲) در تخت فولاد جنب فاضلان مدفون گردید.

۱- رجال اصفهان: ۱۸۲.

۲- رجال اصفهان: ۵۹.

ملّا مهدی شاه طوری

فرزند ملّا عبدالرزّاق. از فضـلای تلامذه حاج شـیخ محمّد باقر مسجدت شاهی بوده، در ۱۱ ربیع الاول سال ۱۳۱۹ وفات یافته، در تکیه میر سید محمّد شهشهانی استاد خود مدفون گردیده است. (۱)

میرزا محمّد مهدی بروجردی

فرزند حاج میر سید علی، فاضل زاهد، متوفی در ۱۵ شعبان ۱۳۰۴، مدفون در [بقعه] تکیه خوانساری. (۲)

میرزا مهدی خان منشی باشی

ابن علی محمّـد، فرزند میرزا هادی نائینی، فاضل ادیب، منشـی امین السـلطان میرزا علی اصـغر خان بوده، و معروف به مسـتشار خاقان است.

در رمضان ۱۳۶۰ به سنّ ۷۵ سالگی در اصفهان وفات یافته است. (۳)

میر محمّد مهدی نایب الصدر

فرزند محمّد کاظم بن علی نقی بن علی رضا بن سـید محمّد باقر پیشـنماز. عالم فاضل محقق جلیل، از علمای کاملین، و فقها و مجتهدین بزرگ در اصفهان بوده، (۴) از مشایخ اجازه است. خطّ ایشان وضع

۱- شاه طور از روستاهای رودشت اصفهان است.

۲- رجال اصفهان: ۲۳۳.

۳- تاریخ نائین ۴:۱۳۶.

۴- رجال اصفهان: ۹۴.

مخصوصی دارد، بر اغلب یا تمام کتب موجود در کتابخانه خود در تمام علوم حاشیه مرقوم داشته.

در ۱۱۶۷ وفات یافته، در ایوانچه بقعه تکیه آقا رضی در تخت فولاد مدفون گردیده است.

میر محمّد مهدی خاتون آبادی

امام جمعه طهران، فرزند سید مرتضی بن مهدی بن میر محمّد حسین خاتون آبادی (۱۲۶۳-۱۱۸۵) اولین امام جمعه طهران، مؤلف ۱- تکمله حیاه [القلوب] در امامت ۲- شرح نهج البلاغه به فارسی، در ۵ مجلد (۱)؛ و غیره.

اولاد و اعقاب و خاندانش در طهران ساکن، و تاکنون منصب امامت جمعه در اولادش باقی است. مزار سر قبر آقا طهران منسوب به صاحب عنوان است.

سید میرزا مهدی عقیلی

ابن نعیم بن محمّد مؤمن عقیی استر آبادی اصفهانی، متوفی در حدود سال ۱۱۶۰، مؤلف: ترجمه کتاب اربعه سماویّه.

وی از پدر خود و عمویش میرزا رحیم بن محمّد مؤمن که هر دو از علمای نامدار می باشند روایت احادیث می نموده است. (۲)

۱- تاریخ نجف و حیره ۱:۸۰.

۲- اعیان الشیعه جلد ۳۱ - الذریعه ۱۱۹:۴ و ۵۴:۵.

مرحوم میرزا رحیم عقیلی در زمره علمایی است که خطّ آنان در خطبه اول کتاب «جامع الرواه» موجود است، و جدّش محمّد مؤمن داماد ملاّ لطف الله عاملی میسی صاحب مسجد شیخ لطف الله در اصفهان می باشد.

* میر محمّد مهدی بن هادی، عالم فاضل، (۱) صاحب تألیفات [؟]، متوفی در ۱۲۶۲، مدفون در تخت فولاد. (۲)

مهدی قلی خان ترکمان

ابن علی قلی خان فرزند قرچقای خان.

بانی مدرسه خان در قم، و مؤلف کتاب «سماء الاسماء» در لغت، عربی به فارسی، به نام شاه سلطان حسین صفوی. (۳)

مولی مهر علی گلپایگانی

عالم فاضل، از شاگردان و مجازین از مولی ابوالقاسم گلپایگانی بوده، (۴) و ظاهراً از ساکنین مدرسه شیخ لطف الله بوده، و در اواخر عهد صفویّه می زیسته است. (۵)

ص: ۹۶۳

۱- رجال اصفهان: ۵۹.

۲- وی میر محمّد مهدی حسینی دولت آبادی از اعقاب علامه شهید قاضی نور الله شوشتری است که بعداً ذکر می شود.

۳- الذریعه ۲۲۱:۱۲.

۴- روضات الجنّات: ۲۸۸.

۵- نام وی در شمار ساکنین مدرسه شیخ لطف الله مذکور در کتاب فرائد الفوائد در احوال مدارس و مساجد به چشم نمی خورد. ر.ک: فرائد الفوائد: ۲۹۶-۲۹۵. اجازه مورد اشاره در بحار الانوار ۹۸:۱۰۷ نقل گردیده.

مهری عرب

سید علی بن سید مساعد جبل عاملی اصفهانی. (۱)

در اواخر عهد صفویّه به اتفاق پدر به اصفهان آمده، و در محله عباس آباد سکونت نموده، و کمی فارسی آموخته، شعر می گفته، و در آن کلمات فارسی را به سبک و اسلوب عربی استعمال می نموده، و این طرز شعر مورد پسند واقع شده، و پدرو پسر در این شهر وفات یافته اند.

مثنوی «آینه بدن نما» و مثنوی «مجمع الشعراء» از اوست.

از اوست:

به روی تازه جوانان به مذهب سید *** نگاه واجب عینی و بوسه تخییری است

فی الوصل شما وعده خلاف است الی کی *** آخر تو بده گر نه ثوابست جوابست

* سید آقا میرزا اصفهانی، عالم فاضل ثقه صالح زاهد، متوفی در ۱۳۱۲ در سامرا. کتابخانه او در نجف از معتبرترین کتابخانه ها بوده، و مشارالیه حرص و ولعی غریب در جمع کتب و انتشار و ترویج آنها داشته، و کتاب های نفیس و نسخه های اصلی آن بر چندین صد مجلد بالغ می شده، مثلاًـ نسخه اصل ریاض العلماء و جامع الرواه و چندین کتاب دیگر را داشته، و از بسیاری از آنها نسخه نوشته است.

[تحت عنوان سید کاظم اصفهانی گذشت]

ص: ۹۶۴

۱- تذکره نصر آبادی: ۳۹۸، مجمع الفصحاء ۴:۷۶.

سید میرزا اردستانی

اشاره

فرزند سید اسماعیل بن میر عبدالله، از سادات (۱) خاتون آبادی اصفهان بوده که جدّ اعلایش به اردستان مهاجرت کرده، و در آنجا ساکن شده، و صاحب عنوان در آنجا متولد گردیده است.

مشارالیه از علمای کاملین، و فضلا و محققین بوده، در مدرسه جدّه ساکن، و هم آنجا تدریس می نموده، و در مسجد سرخی اقامه جماعت می نموده، روزگاری به فقر و تنگدستی، و در عین حال استغنا و بی نیازی و وارستگی و زهد و تقوا و اعراض از مردم دنیا گذرانید.

در سلخ رمضان المبارك سال ۱۳۵۱ وفات یافته، در تکیه ملك مدفون گردید.

فنا

فایده: مرحوم ملّا علی خطّاط شاعر ادیب متخلص به «فنا» متولد (۲) در ۱۲۶۵، و متوفی در ۱۳۵۰، در این مسجد جره داشت، و ضمن کارهای نویسندگی خود، اذان نیز می گفت.

میرک اصفهانی

فاضل جلیل، از شاگردان (۳) شیخ علی بن هلال کرکی معروف به

ص: ۹۶۵

۱- آتشکده اردستان: ۳۰۳، رجال اصفهان: ۲۳۳.

۲- تذکره شعرای معاصر اصفهان: ۲۶۸.

۳- اعیان الشیعه ۴۲:۲۰۰، الذریعه ۱۸۹:۱۵.

منشار در اصفهان بوده است. (۱)

ملّا میرک خان بلخی

فاضل مشهور ادیب شاعر، توفیق یافته و مذهب شیعه انتخاب نموده، در اکثر علوم خصوصاً صرف و نحو عدیل نداشته، چهل سال در اصفهان ساکن بوده، به مرض وسواس دچار شده، در زمستان در آب سرد رفته، و در سال ۱۰۶۱ بدین جهت وفات یافته است. (۲)

میر عماد خطّاط

فرزند سید ابراهیم حسنی حسینی سیفی قزوینی، ملّقب به عماد الملك. ادیب شاعر خطاط مشهور، وی از جمله کسانی است که خط را فقط به خاطر هنر دوست می داشته،و برای دست یافتن به آن نهایت کوشش را مبذول داشته، در لطافت قلم، و قدرت دست، و خوش سلیقگی، وحسن ترکیب کلمات، و دیگر محسنات خط، مهارت و استادی داشته، به طوری که خط او ضرب المثل شده، و خط هر کس را که بخواهند تعریف کنند می گویند: مثل خط میر می نویسد.

از زمان او تاکنون خطّ احدی به پایه او نرسیده است. میر در نوشتن

۱- در اعیان الشیعه آمده: الشیخ علی بن هلال الکرکی الشهیر والده بمنشار. توفی سنه ۹۸۴ کما وجد التاریخ بخطّ تلمیذه میرك الاصفهانی. اعیان الشیعه ۸:۳۶۹.

۲- تذکره نصر آبادی: ۱۶۵.

خطّ نستعلیق خفیّ و جلی اعجاز می نموده، و نسبت به بزرگان بی نهایت بی اعتنا بوده، و همین سر سنگینی او به قیمت جانش تمام شده، او را نزد شاه عباس به سنّی بودن متهّم کردند، و اشعار و حالات او را به بدترین وضعی توصیف نمودند، و شاه را نسبت به وی خشمگین ساختند، تا به اشاره او مقصود بیک مسگر با چند نفر از اوباش همدست شده، شبی او را به قتل رسانید.

مدفن او را برخی در بقعه جنب مسجد تکیه ظلمات که ساختمان آن منسوب به همین مقصود بیک ناظر شاه عباس اول و وزیر بیوتات اوست می دانند، رو در کتاب خطّ و خطّاطان گوید: در قبرستان مرزغان حوالی محلّه طوقچی مدفون گردید.

تولد میر، را در حدود ۹۶۱، و کشته شدنش را در شب جمعه سال ۱۰۲۴ می نویسند. (۱) وی صاحب دیوان اشعار است، و کتابی به نام «آداب المشق» به نام او به چاپ رسیده است.

پدر و جدّش در دستگاه صفویّه منصب کتابداری داشته، و جدش میر حسین علی از کتاب و نویسندگان و ساکن قزوین بوده است.

استادان خطّ او را، عیسی رنگ نگار، مالک دیلمی، و ملاّ محمّد حسین تبریزی نوشته اند. پسرش میرزا ابراهیم، و دختر گوهر شاد هر دو در خطّ نستعلیق استاد بوده اند.

ص: ۹۶۷

۱- برای اطلاع بیشتر از شرح حالش به پیدایش خطّ و خطّاطان: ۱۱۵ و رساله مرحوم دکتر مهدی بیانی در شرح حال او و دیگر مواضع مراجعه شود. (م).

میر نجات

میر عبدالعال فرزند میر محمّد مؤمن حسینی کوه کیلویه ای.

شاعر ادیب نویسنده ماهر، پدرش در دستگاه میرزا حبیب الله صدر بوده، سپس مستوفی کوه کیلویه و بعداً استر آباد شده، و فرزندش در عداد منشیان دستگاه سلاطین صفویّه بوده، شعر خوب می گفته، و در آن «نجات» تخلّص می نموده، (۱) دیوانش قریب ده هزار بیت است.

از اوست:

می خواست سوی من نگرد سوی خویش دید *** خود نوش کرد شربت بیمار خویش را

فوتش در ۱۱۴۱ به سنّ متجاوز از نود سال روی داده، قبرش در تکیه آقا حسین خوانساری [بوده] است.

ماده تاریخ وفاتش را اثر شاعر گوید:

چون میر نجات از جهان کرد عبور *** شد جای غزل مرثیه خوانی دستور

در ضمن دعا اثر به تاریخش گفت *** با سید کائنات گردد محشور

فوتش را در ۱۱۲۱ نیز گفته اند.

ص: ۹۶۸

۱- تذکره نصرآبادی: ۲۴۰، تذکره حزین: ۱۵۷، ریحانه الادب: ۶:۱۳۳.

مینو

ملّا رجب علی، شاعر ادیب، متوفی در ۹ شوّال سال ۱۳۲۵، مدفون در صحن امام زاده احمد. (۱)

نادم

ملاّـ نـادم [شـهسوار بیـک] لاهیجـانی، شـاعر ادیب، طبعش در نهایت شوخی و دل انگیزی، به هندوسـتان رفته، و در زمان شاه صفی مراجعت نموده، به سنّ قریب به هفتاد وفات یافته، در تختگاه هارون ولایت مدفون گردیده. (۲)

دیوانش قریب هزار بیت بوده است، از اوست:

بیمار عشق را ز مداوا چه فایده *** دارد لب تو فایده امّا چه فایده؟

دیشب چه خود کشی که نکردم به کوی تو *** بیرون نیامدی به تماشا چه فایده؟

شیخ ناصر نجفی

ادیب شاعر فاضل، (۳) از معاصرین آذر مؤلف تذکره آتشکده است.

۱- رجال اصفهان: ۱۷۲.

۲- تذکره نصرآبادی: ۲۴۰، مقامات العرفاء: ۲۶۱.

۳- آتشکده آذر: ۴۲۹.

از اشعار اوست:

همی گریم به بزم او چو شمع و او همی خندد *** چه سازم چون کنم تا من نگریم او نمی خندد

سیّد ناصرالدین حجّت

ابن سید هاشم حسینی نجف آبادی. عالم زاهد جلیل، مؤلف (۱) کتاب «حجّه البالغه فی تنبیه القلوب الرائقه» در ردّ نبیل زاده مبلغ بهائی، کتاب نامبرده از کتب بسیار مفید در این موضوع است، و در مشهد به طبع رسیداه.

مؤلف دانشمند آن در ۱۲۹۶ در نجف آباد متولد شده، و در مولد خود و اصفهان و نجف و مشهد تلمّذ نموده، و عمده تحصیلاتش نزد آقا سید محمّد باقر درچه ای و آخوند کاشی بوده، پس از نیل به مقام اجتهاد به موطن خود مراجعت نموده، و به نشر احکام و ترویج دین و دفع شبهات مخالفین، در کمال شعی و جدّیت اشتغال جسته، تا سرانجام در شب ۱۶ ربیع الثانی سال ۱۳۶۰ وفات یافته، در بقعه ای مخصوص در جنب مسجد خود در پهلوی قبر پدر مدفون گردید.

گاهی شعر می گفت و در آن «حجّت» و «ناصر» تخلص می فرمود.

پدرش نیز از علماء معروف است.

ناطق

اشاره

دو نفر از شعراء اصفهان ناطق تخلص می کرده اند:

ص: ۹۷۰

۱- رجال اصفهان: ۲۲۴.

۱- ملاّ زمان قهپایه ای

از معاصرین نصر آبادی است، در محلّه جماله کله مکتب داشته، و عدّه ای بسیار در خدمتش تحصیل نموده، و شعر می گفته است. (۱)

از اشعار اوست:

به یقین هیچ کسی پی به حقیقت نبرد *** جمع شد علم جهانی و گمان صورت بست

۲- میرزا صادق ناطق

شاعر ادیب، در مادّه تاریخ گویی ماهر بوده، (۲) چندین قصیده در تاریخ گفته که هر مصرع آن تاریخ بوده، از جمله قصیده معجزیّه اوست که جهت تذهیب گنبد مطهّر حضرت معصومه (علیهما السلام) در قم فرموده، اول آن این است:

«این قبّه گلبنی است به زیور بر آمده»

تمام قصیده ۶۲ بیت است.

وی از معاصرین آذر بیدگلی است، با وجود این در آتشکده درباره او گوید: سوای آن که از آن دیار خلد آثار است چیز دیگر از او معلوم نیست.

فوتش در ۱۲۳۰ روی داده. (۳)

ص: ۹۷۱

۱- تذکره نصرآبادی: ۴۰۴.

۲- مجمع الفصحاء ۵۲۶:۲، ریحانه الادب ۱۱۱:۶.

۳- نام او قبلًا نیز ذکر شد. سال وفاتش ۱۲۳۵ است. ر.ک: الذریعه ۱۱۵۸:۹.

نافع شیخ القرّاء

اشاره

نافع بن عبدالله (عبدالرحمان) بن ابی نعیم اصفهانی مدنی.

از قرّاء سبعه است، بر هفتاد نفر از تابعین قرائت نموده، و در سال ۷۰ در اصفهان متولد گردیده، و در سال ۱۶۹ (۱۶۷) در مدینه طیبه وفات یافته، در قبرستان بقیع مدفون گردیده، قبرش تاکنون موجود و مشهور و زیارتگاه شیعه و سنی است.

گویند: مردی کوتاه و سیاه چرده بوده، و از دهانش بوی مشک می آمده. از او پرسیدند: آیا بوی خوش استعمال کرده ای؟ گفت: نه، لکن پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) را در خواب دیدم، آن حضرت در دهانم دمید، از آن موقع این بوی خوش از دهانم خارج می شود.

درباره قرائت او، مالک بن انس گوید: قرائت اهل مدینه چون مطابق قرائت نافع است سنّت می باشد.

فایده: چون ذکری از قرّاء سبعه کرده شد بی مناسبت نیست که جهت تیمّن و تبرّک نامی از آنها برده شود.

اسامی آنها و نام روایانشان به اختصاص بدین قرار است:

۱- حمزه:

ابو عماره حبیب بن عماره کوفی شیعی، معروف به زیّات، اولین کسی که در متشابهات قرآن کتاب نوشت. در سال ۸۰ متولد، و در ۱۵۶ وفات یافته.

دو نفر راوی داشته:

۱- ابو محمّد خلف بن خلف بن هشام (۲۲۹-۱۵۰).

۲- ابو عیسی خلّاد بن خلد، متولد در ۲۲۰ هجری.

۲– عاصم کوفی:

ابی النجود بهدله کوفی شیعی، به اتّفاق اهل صنعت، قرائت عاصم، اصوب و اجمل قرّاء سبعه می باشد، و سیاهی قرآن (کتابت با خطّ سیاه) مطابق قرائت عاصم می باشدا. در ۸–۱۲۷ در کوفه یا سماره وفات یافته.

راویان او عبارتند از:

۱– ابوبکر بن عیّاش معروف به شعبه (۱۹۳–۹۵).

۲– حفص بن سلیمان (۱۸۰–۹۰).

۳– کسائی:

ابوالحسن علی بن حمزه فارسی کوفی بغدادی شیعی (۱۸۹–۱۱۹).

راویان او عبارتند از: ابوالحارث لیث بن خالد (فوت ۲۴۰) و دوری.

۴– ابن کثیر مکی:

ابو سعید عبدالله بن کیرداری (۱۲۰–۴۵).

راویان او عبارتند از:

۱– بزی (ابی الحسن احمد بن عبدالله بن قاسم (۲۵۰–۱۷۰)).

۳– قنبل ابی عمر و محمّد بن عبدالرحمان (۲۹۱–۱۹۵).

۵– ابو عمرو بصری:

زبّان بن علاء بن عمّار (۱۵۴–۶۸).

راویان او عبارتند از:

۱– دوری: ابو عمر حفص بن عمر نحوی، فوتش در شوّال ۲۴۶.

۲– سوسی: ابو شعیب صالح بن زیاد، فوتش در خراسان در سال ۲۶۱

روی داده است.

۶- ابن عامر شامی:

عبدالله بن عامر قاضی دمشق (۱۱۸-۹۰).

راویان او عبارتند از:

۱- ابن ذکوان عبدالله بن احمد (۲۷۳-۲۰۲).

۲- هشام بن عمار بن نصیر قاضی دمشقی (۲۴۶-۱۵۳) در دمشق.

۷- نافع که قبلاً مذکور شد.

۸- برخی بر این عــدّه خلف بن هشم بزّاز کوفی را اضافه کرده و آنان را قرّاء ثمانیه گویند، و بر آنها دو نفر دیگر اضافه کنند و آنان را قرّاء عشره نامند، و آنها عبارتند از:

۹- ابوجعفر یزید بن قعقاع مدنی:

متوفی به سال ۱۳۰.

گویند عبدالله بن عمر در کعبه وی را در جماعت مقدم داشت.

۱۰- ابی اسحق یعقوب بن اسحاق بن زید بصری، امام جامع بصره.

برای اطلاع بیشتر از احوال قرّاء و راویان آنها به کتب اهل فن مراجعه شود.

ملّا نجف علی کرچکانی لنجانی اصفهانی

فاضل ادیب ریاضی دان، (۱) از دانشمندان قرن ۱۳ هجری است، و تا سال ۲۱۲ زنده بوده است. (۲)

۱- الذریعه ۳۲۱:۱۸.

۲- در الذریعه ذیل عنوان: لطائف الکلام فی احوال الاعوام (در احکام نجوم به فارسـی) نوشـته سـیّد محمّد حسینی منجّم (قرن ۹) نـام او به عنـوادن کـاتب رسـاله مـذکور آمـده، بنـابراین عنـاوین مـذکور در متن حدسـی بـوده و دلیلی بر ذکر او در عـداد دانشمندان و بزرگان وجود ندارد.

ملّا نجف علی خراسانی

عالم فاضل [عارف مفسّر]، (۱) متوفی در غرّه ذی حجّه سال ۱۲۸۴، مدفون در بقعه تکیه آباده ای.

نجم الدین عارف اصفهانی

عبدالله بن محمّد بن محمّد اصفهانی، عارف صوفی، از شاگردان ابی العباس مرسی (۲)، و در جمادی الثانیه سال ۷۲۱ به سنّ ۶۸ (۷۸) سالگی وفات یافته. سال ها در مکه مجاور بوده، و در آن مدت به زیارت مدینه مشّرف نشده است.

نجیبای کاشی

نورالدین محمّد کاشانی. شاعر و ادیب متخلّص به «نجیب» در سخن، از اقران (۳) و اشتباه خود کمی نداشت، بلکه به طرز شاعری آشناتر بود. در اواخر عمر به مرض فالج مبتلا شده، و در حدود هفتادا سالگی در اصفهان وفات (۴) یافت. (۵)

ص: ۹۷۵

۱- رجال اصفهان: ۲۳۴.

۲- طرایق الحقایق ۲:۳۰۰.

۳- تذکره حزین: ۷۹.

۴- مردان بزرگ کاشان: ۵۳.

۵- نجیبا از شاعران معروف اواخر صفویه است که نامش به اشتباه در تذکره حزین چاپ الفت «بخشا» آمده است. کورش زعیم هم در کتاب خود «مردان بزرگ کاشان» وی را با عنوان «بخشای کاشی» ذکر کرده و مرحوم مؤلف هم آن را به همان صورت در این کتاب نقل کرده بود که اصلاح شد.

از اوست:

من نقد دل به دست تو جاهل نمی دهم *** تا ضانی به من ندهی دل نمی دهم

تا کشتی امید مرا ناخداست دل *** چون موج بوسه بر لب ساحل نمی دهم

نجیب الدین اصفهانی

منجّم، مؤلف کتاب «اصول الملحمه»، در علامات رغده و نقمه و پیش بینی امور مطابق قواعد نجوم، مطبوع. (۱)

نشاطی

شهرست و تخلّص چند نفر از مشاهیر اصفهان است:

۱- محمّد باقر بیک، برادر کهتر احمد بیک اختر بوده (۲) هر دو برادر ادیب و شاعر می باشند، و نشاطی پس از فوت برادر، به خیال اتمام تذکره او بر آمده، و اجل مهلتش نداد. دیوانش در حدود دون هزار بیت است.

۲- میرزا زین العابدین، از نجبای اصفهان، طبعش موزون بوده، و در ۱۱۷۲ در شیراز وفات یافته است. (۳)

۱- الذریعه ۲:۲۱۲.

۲- مجمع الفصحاء ۶:۱۰۴۱.

۳- آتشکده آذر: ۴۳۰.

۳- میرزا علی نقی خان سرهنگ (سرتیپ)

از منسوبین به معتمد الدوله نشاط بوده، و غالباً خود را «نشاطی» می خوانده، و با نابینایی، هم تأسیس مدرسه برای فرهنگ کرده، و هم تشکیل انجمن ادبی داده، و در ترویج علم و فرهنگ بسیار کوشا بوده، (۱) و مشارالیه را باید یکی از بنیان گزاران فرهنگ جدید در اصفهان دانست.

پدرش: میرزا احمد طبیب، از خاندان کلانتران اصفهان، مردی فاضل و عارف مسلک بوده، و در ۹ جمادی الاولی ۱۳۳۹ وفات یافته است. (۲)

۴- آقا محمّد نشاط، برادر آقا تقی صهبا می باشد. جوانی مهربان، (۳) از معاصرین آذر بیگدلی صاحب تذکره است.

از اشعار اوست:

آهسته کشم آه ز جور تو مبادا *** پیکان تو از سینه افکار بر آید

۵- ملاّ نشاطی: حاجی محمّد، از کدخدایان دماوند بوده، به اصفهان آمد، و در این شهر مدتی در اردو به سر برده، سودایی به هم رسانیده، و هم در آن سودا وفات یافته است. (۴)

از اشعار اوست:

ما شیشه شکسته دل را گداختیم *** از بهر دیدن رخت آئینه ساختیم

* میرزا نصرالله خان اصفهانی، معروف به دولت یار جنگ، مؤلف کتاب «ترکتازان هند» به زبان فارسی. شاعر و ادیب و نویسنده ماهر و

۱- بدایع و نوادر: ۲۵.
۲- مقدمه دیوان طرب: ۱۰۷.
۳- تذکره آتشکده: ۴۳۰.
۴- تذکره نصر آبادی: ۴۲۹.

مورّخ بوده، و در شعر «فدایی» تخلّص داشته، و روزگار در هندوستان به سر برده، و در آنجا معلم زبان پارسی بوده است. (۱) [قبلاً ذکر شد]

حاج ملاّ نصراللّه حبیب آبادی

فرزند حاج ملاّ اسماعیل، (۲) عالم فاضل، از شاگردان آقا سید محمّد باقر درچه ای بوده، و در ۱۲۸۳ متولد، و در ذی حجّه سال ۱۳۳۵ در مشهد مقدس در سفر زیارت وفات یافته و مدفون گردید. (۳)

میرزا نصر اللّه گرکانی

(گرکان از دهات تفرش است) فرزند میرزا جهانگیر خان معروف به محاسب الملك، از کارمندان دستگاه ظل السلطان بوده، و در دفتر استیفا انجام وظیفه می نموده، مردی فاضل و ادیب و عارف بوده، و در ۵ رجب ۱۳۵۱ به سنّ ۹۶ سالگی وفات یافته، در یکی از اطاق های شمالی تکیه مادر شاهزاده مدفون گردید.

مشارالیه داماد ملاّ محمّد تقی بن ملاّ محمّد شفیع خوئی بوده است.

مادّه تاریخ وفاتش این است:

خامه سرخوش نوشت از پی تاریخ او *** محاسب الملك شد بسوی دار القرار

ص: ۹۷۸

۱- طرایق الحقایق: ۳:۲۴۱.

۲- امالی تألیف آقای معلم حبیب آبادی نسخه خطّی.

۳- طرایق الحقایق ۳:۲۴۱.

حاج میرزا نصرالله بهشتی

فرزند محسن، معروف به ملک المتکلّمین. فاضل ادیب خطیب توانا.

از گویندگان معروف، و خطبای مشهور، و از بنیان گزاران مشروطیت ایران است که در اثر نطق ها و خطابه های او مردم (۱) بر ضد استبداد و دستگاه دولتی برانگیخته شدند، و به طوری که در کتب تاریخ مذکور است و مقام گنجایش ذکر آن را ندارد، وی و دیگر همکارانش توانستند که مملکت را مشروطه نمایند [!]

در اصفهان متولد گردیده، و نزد جمعی کثیر که از آن جمله است: آخوند ملاّ صالح فریدنی تحصیل نموده، و خدمت سیّد جمال الدین اسد آبادی رسیده، و از او نیز کسب فیوضات نموده، و تحت تأثیر افکار او قرار گرفته، در طهران در زمره آزادی خواهان وارد شده، و شروع به فعالیت نموده. (۲)

ص: ۹۷۹

۱- زندگانی ملک المتکلمین به قلم دکتر ملک زاده.

۲- ابراهیم صفائی می نویسد: ملک زاده در تاریخ انقلاب مشروطیت ایران و در کتاب زندگی ملک المتکلّمین روی تعصبی که به مشروطه داشته، و به اقتضای مصلحت شخصی و علاقه فرزندی زیاد حماسه و ارجوزه گفته، و با بی پروایی، او را سر سلسله آزادی خواهان، و خداوند نطق و بیان، و رهبر امّت، و قائد ملت، و محور حقیقی مشروطه، و پدر انقلاب ایران دانسته؛ و دیگر تاریخ نویسان مشروطه هم به تبعیّت از ملک زاده، یا به اشتباه، یا به مناسبت تعصب نابجایی که نسبت به مشروطه خواهان داشته اند درباره ملک و سایر رهبران مشروطه غلو نموده و قهرمان سازی کرده، و تبلیغات دروغین فرزندان و بازماندگان آنان را رنگ حقیقت داده اند. ر.ک: رهبران مشروطه: ۳۳۹ تا ۳۵۸.

در باغ شاه، به دستور محمّد علی شاه کشته شد، و در جنب باغ شاه در قبرستان کوچکی به خاک رفت.

فرزندش دکتر مهدی ملک زاده، ادیب فاضل، و طبیب حاذق، و نویسنده توانا، از وکلای مجلس شورای ملی، مؤلف تاریخ مشروطیت ایران در ۶ مجلد می باشد.

در شب دوشنبه ۳۰ جمادی الثانیه سال ۱۳۵۷ در طهران وفات یافت.

فایده ۱: جهت مزید فایده ذیلاً به نام برخی از اصفهانی ها (ساکن در اصفهان) که در عداد آزادی خواهان و روشن فکران معدود بوده اند اشاره می شود: (۱)

۱- میرزا اسدالله خان وزیر، مردی آزادی خواه و منوّر الفکر بود.

۲- حاج میرزا بهاء حکمی، عالم فاضل حکیم فیلسوف.

۳- سید جمال الدین واعظ.

۴- جهان گیر خان قشقایی.

۵- شیخ حسن شیخ العراقین.

۶- شیخ حسن نظام العلماء، فاضل ادیب مدفون در تکیه کازرونی.

۷- حاج میرزا رضا حکمی، عارف و حکیم و دانشمند.

۸- آخوند ملّا صالح فریدنی.

۹- حاج فاتح الملک، رئیس قشون اصفهان، و پس از فتح طهران وکیل مجلس گردید.

۱- زندگانی ملک المتکلّمین: ۶۴ و ۱۵۲.

۱۰- میرزا محمود صدر الواعظین فرزند ملاّ عبدالله خوانساری.

۱۱- میرزا نورالدین مجلسی شاعر ادیب متخلص به «چهره».

فایده ۲: در روز ۱۲ ربیع الاول سال ۱۳۲۲ عدّه ای از مردم در طهران مخفیانه انجمنی تشکیل داده و آن را «مجمع آزادی خواهان» نامیدند، عدّه آنها قریب چهل نفر بود که (۱) ذیلاً به نام اصفهانی های آنها اشاره می شود:

۱- سید جمال الدین واعظ.

۲- میرزا محمّد حسن (حسین) ذکاء الملک.

۳- سلطان العلماء زواره ای.

۴- میرزا عبدالخالق سدهی.

۵- سید عبدالوّهاب معین العلماء.

۶- حاج علی قلی خان سردار اسعد بختیاری.

۷- حاج میرزا علی محمّد دولت آبادی.

۸- میرزا نصر الله بهشتی ملک المتکلّمین.

۹- حاج میرزا یحیی دولت آبادی.

میرزا نصرالله حکیم قمیشه ای

فرزند حاج شیخ مرتضی. عالم فاضل حکیم فیلسوف متألّه عابد زاهد، (۲) از شاگردان ملاّ حسین علی تویسرکانی در اصفهان، و حاجی سبزواری و جمعی دیگر از علما و حکما بوده، و پس از تکمیل

۱- زندگانی ملک المتکلّمین: ۶۴ و ۱۵۲.

۲- رجال اصفهان: ۱۶۶، سالنامه شهرضا: ۳۰.

تحصیلات خود به مولد خویش مراجعت کرده، و به تدریس حکمت اشتغال جسته، و عده ای کثیر شاگرد تربیت نموده، و در زمان او تدریس حکمت به او منحصر بوده، و ریاست علمی در محل داشته است.

وی را حواشی است بر اوایل امور عامّه اسفار.

تولدش در ۱۲۵۷، و وفاتش در ۱۳۲۴ روی داده، قبرش در امام زاده شاهرضا می باشد.

نصرت

عبدالحسین نصرت معروف به منشی باشی (۱) فرزند محمّد حسن شمس آبادی، شاعر ادیب نویسنده. به سنّ هفت سالگی از اصفهان به اتفاق پدر به خراسان رفته، و در آن جا ساکن گردیده، مثنوی فروزنده او به طبع رسیده، کتابی نیز در ردّ بهائی ها نوشته است.

از اشعار اوست:

پای تا سر نگار من ناز است *** از نکویان به ناز ممتاز است

ملّا محمّد نصیر فایض ابهری

ادیب شاعر، خدمت بسیاری از اعیان و اذکیا و دانشمندان رسیده، و تخلّص از صائب گرفته، در ۱۱۳۴ به سنّ نود سالگی وفات یافته. (۲)

ص: ۹۸۲

۱- دانشوران خراسان، الذریعه ۱۸۴:۱۶.

۲- تذکره حزین: ۲۰۴، تذکره حسینی: ۲۵۳.

صاحب دیوان اشعار است، از اوست:

مشّاطه سرمه می کشد آن چشم مست را *** تا بیشتر سیاه کند روزگار من

محمّد نصیر بایزیدی

عالم فاضل، گرچه نسب (۱) او به بایزید بسطامی عارف و صوفی معروف می رسد لکن خود از مخالفین صوفیّه است. (۲)

در سال ۱۲۰۰ وفات یافته، در تخت فولاد در کنار جادّه قدیم مدفون شده، و آثار قبر او در خیابان کشی و آسفالت از بین رفت.

میرزا نصیر ملاّ باشی

عالم فاضل معروف به صدر الاسلام، از علمای متنفّذ عهد ظلّ السلطان بوده، در اصفهان ریاستی داشته و پس از فوت، در بقعه متبرکه هارون ولایت مدفون گردید.

ص: ۹۸۳

۱- رجال اصفهان: ۱۷۲.

۲- اظهارات فوق بر پایه نوشته صاحب «الرحله» بوده و صحیح نیست، چرا که بنا بر مندرجات سنگ نوشته مقبره عارف ربانی بابا رکن الدین شیرازی: قدوه السالکین میرزا محمّد نصیر بایزیدی بسطامی بانی تعمیرات بقعه بابا رکن الدین بوده و آن را در سال ۱۲۰۰ تعمیر نموده است. استاد همایی وی را از صوفیان سلسله بسطامی می داند. قبر وی کنار جادّه اواسط تخت فولاد نزدیک میرزا عبدالمنّان طوسی متوفی ۱۲۱۹ هـ.ق بوده و اکنون هر دو از بین رفته است. ر.ک: تاریخ اصفهان: ۳۶.

ماده تاریخ وفاتش را سینا کرونی گوید:

سینا پی تاریخ وفاتش گفتا *** شد قصر جنان مکان صدر الاسلام

پسرانش: حاج میرزا محمّد حسین صدر الاسلام مدفون در بقعه تکیه حاج آقا مجلس، و حاج میرزا ابوالحسن نظام الشریعه که بعدها ملقّب به صدر الاسلام (صدر نصیری) شد نیز فاضل بوده اند، و مرحوم حاج میرزا ابوالحسن، کتابی در ادعیه به نام «مفتاح السعادات» تألیف نموده و به چاپ رسانید، و پس از فوت، در تکیه مادر شاهزاده مدفون، و سپس به اعتاب مقدّسه نقل گردید.

محمّد نصیر اصفهانی

فرزند محمّد صادق، خادم روضه رضویّه در عهد سلاطین صفویه بوده، و کتابی به امر شاه سلیمان صفوی در چهل حدیث در اصول و فروع و اخلاق تألیف نموده است. (۱)

میرزا نصیر حسینی

فرزند سیّد عبدالله طبیب شیرازی. طبیب ماهر، و فیلسوف جامع، معروف به نصیر الدین ثانی. (۲) از احفاد میرزا سیّد علی خفّاف است.

۱- الذریعه ۱:۴۳۰.

۲- روزنامه میرزا محمّد کلانتر: ۱۱۲، ریحانه الادب ۶:۱۸۶، آثار العجم: ۱۰۵، مجمع الفصحاء ۲:۵۰۰، سخنوران فارس: ۴۳۰.

در جهرم فارس متولد شده، و هم در این شهر و اصفهان تحصیل علم و دانش نموده، و در اواخر عمر در شیراز ساکن، و در خدمت کریم خان زند معزّز و محترم، و در نزد عموم طبقات مورد توجه و عنایات بوده، و با اهل علم و ادب محشور بوده است. طرح مسجد وکیل و تعیین قبله آنجا از اوست.

در سال ۱۱۹۱ وفات یافته است.

آذر درباره او گوید: پدرش در اکثر کمالات صوری و معنوی فرید بوده، و خود در تمام علوم عقرلی و نقلی سیّما در همه اصناف حکمت از الهی و طبیعی و ریاضی مسلّم این زمان، بلکه اکثر ازمنه به جامعیّت ایشان فاضلی کمتر بوده... در اول سال ۱۱۹۲ وفات یافت. (۱)

ماده تاریخ وفاتش را صباحی گوید:

«آه از مرگ نصیر ثانی آه» (آه باید ۶ حساب شود)

کتب زیر از اوست:

۱- اساس الصحّه، در طب به عربی ۲- جام گیتی نما، در حکمت به فارسی ۳- حلّ التقویم، به فارسی در نجوم ۴- دیوان اشعار به عربی و فارسی ۵- رساله ای در موسیقی و نسبتی که بین آن و طب موجود است، به عربی ۶- شرح مشکلات قانون ابن سینا ۷- شفاء الاسقام، در طب ۸- مثنوی پیر و جوان، که مکرّر به طبع رسیده است ۹- مرآت الحقیقه، در حکمت الهی به عربی.

۱- آتشکده آذر: ۴۳۰.

وی جد میرزا نصیر معروف به فرصت شیرازی مؤلف کتاب «آثار العجم» و کتب عدیده دیگر است.

قاضی نظام الدین اصفهانی

ادیب شاعر فاضل نویسنده، قاضی القضاه عراق بوده، و با خواجه نصیر الدین طوسی ملاقات نموده، و در مدح جوینیان قصائدی پرداخته، و کتاب «شرف ایوان البیان» در شرافت خاندان صاحب دیوان را جهت خواجه عطا ملک جوینی تألیف نموده، و به فارسی و عربی شعر گفته، و از دوستان و مادحین خاندان پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) بوده است. (۱)

صاحب مجالس المؤمنین فرماید: قاضی نظام الدین محمّد بن قاضی القضاه اسحاق بن مطّهر اصفهانی، متوفی به سال ۶۷۸ هجری.

نورایی

اشاره

شیخ ابوالقاسم نورایی بن محمّد صادق بن حاج محمّد تقی بن مولی زین العابدین بن محمّد تقی بن محمّد باقر بن حیدر علی بن مولی کلبعلی بن محمّد بن مولی نوراء بن محمّد بن نورالدین علی بن عبدالعال میسی کرکی.

پدرانش عموماً اهل علم و فضل و کمال بوده، و پس از فتنه افاغنه در اصفهان به قریه ورنوسفادران (بن اصفهان) از قرای ثلاثه سده ماربین منتقل گردیده اند.

ص: ۹۸۶

۱- ریحانه الادب ۲۰۲:۶، الذریعه ۱۸۰:۱۴.

صاحب عنوان، عالم فاضل محقّق بوده، و در اصـفهان نزد بزرگان علما تلمّذ فرموده، و در مولد خود مسجد و محراب داشته، و ریاست علمی و روحانی به هم رسانیده.

در سال ۱۳۰۵ وفات یافته، و در آنجا مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- رساله در اجتهاد و تقلید ۲- کفایه الاصول ۳- کفایه الفقه؛ و غیره.

شیخ ابوالقاسم نورایی

نواده اش: مرحوم آقا شـیخ ابوالقاسم نورایی، عالم فاضل، مدرس مدرسه چهار باغ، واعظ، مؤسس دبستان نور، از خدمتگزاران به علم و دین. (۱)

۱- مرحوم حاج شـیخ ابوالقاسم نورایی سدهی فرزند شـیخ کمال الدین. عالم فاضل ادیب، در مدرسه چهار باغ حجره داشت و بسیاری از فضلا در آنجا از جلسه درس او در علوم ادبی و صرف و نحو و معانی بیان استفاده می نمودند. مرحوم نورایی علاوه بر تـدریس در مدرسه چهارباغ دبسـتانی به نام نور در خیابان شاهپور دایر نمود، و عده ای از کودکان را طبق برنامه آموزش و پرورش و زیر نظر مسـتقیم خود تعلیمات دینی و اسـلامی می آموخت، و ضمناً به وعظ و ارشاد مردم نیز در منبر اشتغال داشت. عالمی متعهدَ، و فاضـلی خدمت گذار اسـلام و تشیّع بود. در محله پا قلعه ساکن، و در شعبان سال ۱۳۹۰ به سن متجاوز از ۷۰ سالگی وفات یافت و در قسـمت شـمال غربی بقعه سـید محمّـد لطیف خواجوئی مـدفون گردید. سـیری در تاریخ تخت فولاد: ۱۹۱.

فاضل، متوفی در ۱۳۴۷، و مدفون در تکیه خوانساری. (۱)

سید نورالدین عراقمی

فرزند حاج سید محمّد علی حسینی. ادیب فاضل، و نویسنده مبارز، معروف به ادیب حضور، و ملّقب و مشهور به ایران مدار مکّی.

پدرش از علمای اراک بوده، و در اواخر عمر در طهران ساکن، و در آن شهر وفات یافته است. (۲)

مرحوم سید نورالدین در حدود سال ۱۲۹۸ متولد شده، تحصیلات خود را در اراک و بیروت به پایان رسانیده، و زبان فرانسه را خوب آموخته، از ابتدای جوانی در زمره آزادی خواهان وارد شده، و بر علیه دستگاه استبداد به مبارزه برخاسته، و در دوره اول از طرف مردم خراسان به وکالت مجلس شورای ملی رسیده، و در قضایای خرابی مجلس در عهد محمّد علی شاه رنج ها برده، و برای پیشرفت مقاصد آزادی خواهانه خود مدت ۲۲ سال روزنامه «مفتش ایران» را در اصفهان و کرمانشاه و اراک منتشر نموده، و سپس به عللی نام روزنامه را تغییرداده، و به اسم «تمدن ایران» آن را انتشار داده، لکن این روزنامه مدت زیادی منتشر نشده.

در اواخر عمر در اصفهان ساکن، و در ۲۳ محرّم سال ۱۳۵۱ در بیمارستان وفات یافته، در تکیه ملک مدفون گردید.

ص: ۹۸۸

۱- وی میرزا نور الدین مجلسی متخلّص به «چهره» است که قبلاً ذکر شد و مرحوم مؤلف در هر دو مورد، سال وفات او را به اشتباه ۱۲۴۷ نوشته اند.

۲- تاریخ جراید و مجلات ۲:۱۴۰ و ۴:۲۳۱.

تـذکر: از روزی که انتشـار مجلّه و روزنـامه در ایران رواج یـافت تـاکنون متجـاوز از دویست و پنجاه روزنامه و مجلّه به وسـیله نویسـندگان و ادبا و آزادی خواهان اصـفهان، در این شهر و سایر شهرها از داخل و خارج کشور منتشر گردید، که اسامی آنها و اطلاعات مربوط به هر یک را در کتاب «روزنامه های اصفهان» جمع آوری نموده ام.

شیخ نورالله دهاقانی

اشاره

فرزند: حاج شیخ علی محمّد، معروف به نور شرق.

شیخ علی محمّد دهاقانی

از مجتهدین گمنامی است که در دسـتگاه آقایان مسـجد شاهی بوده، و نزد: حاج ملاّ حسین علی تویسرکانی، و آقا سیّد محمّد شهشـهانی، و حاج شـیخ محمّد باقر مسـجد شاهی تحصـیل نموده، و پس از وصول به مقام اجتهاد در خدمت حاج شیخ محمّد باقر، و سپس در نزد آقا نجفی وارد بوده، و به فصل دعاوی و خصومات می پرداخته، و در حدود سال ۱۳۲۰ در اصفهان وفات یافته است. (۱)

مرحوم نورالله نور شـرق در حدود سال ۱۳۰۰ متولـد، و تحصـیلات قدیمه خویش را از صـرف و نحو و فقه و اصول و حکمت نزد اساتید این

ص: ۹۸۹

۱- به نوشته علاّمه طهرانی وی در سال ۱۳۲۶ ق وفات نموده است. ر.ک: نقباء البشر ۴:۱۶۲۰.

شهر همچون: آقا شیخ هادی فرزانه قمیشه ای، و آقا شیخ محمّد رضا نجفی، و آقا نجفی، و حاج آقا نورالله، و حاج میرزا عبدالحسین نجفی و دیگران به پاان رسانیده، و در زمره آزادی خواهان و روشن فکران وارد شده، و از سال ۱۳۴۴ به مدت دو سال روزنامه «نور شرق» را به مساعدت مادّی حاج آقا نورالله در اصفهان منتشر نموده، و پس از فوت مشارالیه انتشار روزنامه نیز متوقف گردید. (۱)

وی مردی ادیب و دانشمند و خلیق و مهربان و متّقی و پرهیزکار و وارسته بود، با فساد و بی دینی مبارزه می کرد، و در عقاید خود ثابت و پایدار بود.

در خدمت فرهنگ وارد شده، و از دبیران طراز اول ادبیات به شمار می رفت. مورد احترام عموم فرهنگیان و به خصوص دانش آموزان بود.

در روزنامه های اصفهان مقالاتی مختلفه می نوشت.

سرانجام در شب دوشنبه ۲۴ ذی حجّه سال ۱۳۷۱ وفات یافته، در تخت فولاد [تکیه جهانگیر خان قشقائی] مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش را ادیب فرزانه و دانشمند محترم جناب آقای آقا سید علی خان نوربخش متخلّص به «آزاد» فرماید:

نور شرق آن به نام نور الله *** ناگهان شد ز دور دوران حیف

حیف از آن فکر پاک و رأی رزین *** هم از آن پرتو فروزان حیف

گفت آزاد بهر تاریخش *** که (شده نور شرق پنهان حیف)

ص: ۹۹۰

۱- علوم و عقاید: ۶۶ و اطلاعات خارجی.

نوری

قاضی نورالدین اصفهانی، از دانشمندان و ادبا و شعرای عصر شاه اسماعیل ثانی صفوی بوده، و در سال ۱۰۰۰ وفات یافته است. (۱)

آذر درباره او گوید: شاعری نادره گوی، و مردی خوش خوی بوده؛ از اشعار اوست:

جای ترحّم است به من کز جنون عشق *** می خواهم از تو آنچه در آب و گل تو نیست

واثق

مردی صداقت کیش، و عاشق درویش بوده، اصلاً نیشابوری است. در مراجعت از سفر هند، در قمیشه وفات یافته است. (۲)

از اشعار اوست:

بی خدمت ابدال کس ابدال نشد *** واثق نشد آن که اهل این حال نشد

در ضمن کلاه نمد است این معنی *** بر سر نرسید هر که پامال نشد

وارسته

امام قلی بیک چگنی، معروف به ملاّ- وارسته، (۳) ادیب فاضل شاعر، از معاصرین نصرآبادی است، و با ملاّ- مظفّر ترکه مناظرات و منازعاتی

۱- تذکره الشعرای غنی: ۱۳۹، تذکره آذر: ۲۰۹.

۲- ریاض العارفین: ۲۶۳.

۳- تذکره نصرآبادی: ۳۳۵، ریحانه الادب ۶:۲۸۷.

داشته، در سال ۱۰۷۵ وفات یافته است. (۱)

از اشعار اوست:

چشمی که افتد از گل رویت به روی گل *** پای برهنه ای است که بر خار می رود

واله داغستانی

علی قلی خان فرزند محمّد علی خان بن مهر علی خان بن الخاص میرزا (ملقّب به صفی قلی خان) بیگلر بیگی ایروان.

پدر و اجدادش از امرای معروف عهد صفوی، و مصدر خدمات و صاحب مناسب بوده، و نسب آنان به بنی عباس می رسد، و عمّ پدرش لطف علی خان معروف به اعتماد الدوله وزیر شاه سلطان حسین صفوی بوده، و در موقع محاصره اصفهان از شغل خود معزول گردید.

(کوچه اعتماد الدوله در محله بید آباد منسوب به اوست).

علی قلی خان در ۱۱۲۴ متولد گردید، و در اوایل جوانی پس از فتنه افغان به هندوستان مهاجرت نموده، به خدمت سلاطین و امرای آنجا وارد شده، و معزّز و محترم می زیسته، و به ظفر خان ملقّب گردید، و

۱- به نوشته قصص الخاقانی (۱۱۴:۲) مولد او ولایت ری است، مدت ۳۰ سال در هندوستان به سر برده و سپس به وطن خود بازگشته، در سنه ۱۰۷۳ اراده سیر ولایت اصفهان نموده، در ماه مبارك رمضان وفات یافته و در قرب جوار امام زاده اسماعیل مدفون گشته است.

سرانجام در ۱۱۷۰ وفات یافته. (۱)

کتب زیر از اوست:

۱- تذکره ریاض الشعراء، که در آن از ۲۵۰۰ شاعر نام برده است ۲- دیوان اشعار ۳- مثنوی در وصف معشوقه خود خدیجه سلطان دختر علی خان بن مهر علی خان دختر عموی خود؛ و غیره. ماده تاریخ وفاتش این است:

«پیوست واله به رحمت»

وفا زواره ای

سید محمّد علی طباطبائی. فاضل ادیب متخلّص به «وفا» از شعرای عهد فتح علی شاه قاجار بوده، (۲) و در اصفهان سکونت داشته، و ظاهراً در خدمت سید حجّه الاسلام معزّز و محترم بوده است. (۳)

هاتف اصفهانی

سید احمد حسینی. ادیب ماهر، و حکیم شاعر، از اطبّاء معروف، و شعرای نامدار اصفهان است. (۴)

پدرانش که عموماً از اطبّاء معروف زمان خود بوده اند، از اردوباد

۱- آتشکده: ۴۳۶، تذکره الشعراء غنی، ریاض العارفین: ۲۵۵، مجمع الفصحاء ۶:۱۱۵۳، تذکره حسینی: ۳۶۲، خزانه عامره: ۴۴۶.

۲- ریحانه الادب: ۶:۳۳۳.

۳- وی مؤلف کتاب المآثر الباقریّه و متوفی ۱۲۴۸ در اصفهان است.

۴- آتشکده آذر: ۴۴۶، ریحانه الادب ۶:۳۴۴، مکارم الآثار: ۷۴، مطارح الانظار، مجمع الفصحاء ۶:۱۱۷۵ و غیره.

آذربایجان به اصفهان منتقل شده، و شاعر در این شهر متولد گردیده، و هم در این شهر و ظاهراً نجف اشرف تحصیل نموده، و در فنون ادب و حکمت و ریاضی و منطق، مسلم زمان خود بود، و از زمره شعرایی است که در انجمن ادبی مشتاق شرکت داشته، و در برگشت سبک ادبی حقّی مسلّم دارد.

وی در زبان عربی و فارسی در نهایت استادی شعر می گفته، و ترجیع بند عرفانی او از شاهکارهای شعر عرفانی فارسی است.

دیوانش مکرّر به طبع رسیده، مثنوی شیرین و فرهاد دارد، و در اواخر عمر در کاشان ساکن شده، و در بین شعرا با آذر بیگدلی و صباحی کاشانی مأنموس و محشور بوداه، و این سه شاعر عمری را به خوشی در کنار هم می گذرانیده اند. یک سال هر سه در اصفهان خدمت آذر، و سالی در کاشان منزل صباحی، و سوّمین سال در قم در منزل هاتف بوده اند.

سرانجام آذر در ۱۱۹۵ در اصفهان، و صاحب عنوان در ۱۱۹۸ در قم، و صباحی در ۱۲۰۷ در کاشان وفات یافتند.

هاتف را دختری است بیگم نام که رشحه تخلّص دارد، و پسری به نام سید محمّد ملقّب به مجتهد الشعراء، و متخلّص به «سحاب» شاعر ادیب، صاحب: ۱- دیوان اشعار ۲- تذکره رشحات سحاب ۳- سحاب البکاء، در مراثی.

در ۱۲۲۲ فوت شده، و جنازه به نجف اشرف منتقل گردیده است.

میرزا عبدالغفار پا قلعه ای نیز متخلّص به «سحاب» بوده، و در اواخر قرن ۱۳ و اوایل قرن ۱۴ در اصفهان می زیسته است، و در شوّال ۱۳۳۶

ص: ۹۹۴

وفات یافته است، و لقب مجتهد الشعراء را نیز پس از فوت سحاب به سید حسین مجمر اردستانی از شعرای عهد فتح علی شاه قاجار، متوفی در ۱۲۲۵ به سنّ سی و پنج سالگی، صاحب دیوان اشعار مطبوع دادند.

مولی محمّد هادی مشهدی

از اهالی مشهد مقدّس رضوی، در اصفهان ساکن بوده است.

حزین درباره او گوید: الحق از جمله اعاظم ارباب عمایم بود، خصال حمیده اش به کمال، و به غایت خوش صحبت و شیرین مقال. (۱)

از اشعار اوست:

منّت تردستی احسان کم از سیلاب نیست *** از خرابی نیست بهتر هیچ تعمیری مرا

آقا هادی خطیب

از خطبا و وعّاظ و دانشمندان قرن سیزدهم هجری در اصفهان است. در ۲۰ شوّال ۱۲۹۶ وفات یافته، و جنب مقبره بابا قاسم، نزدیک طوقچی مدفون گردیده. (۲)

مادّه تاریخ وفاتش این است:

سال وفات خطیب رفت چو هفتاد روز *** هادی نام و نشان گفت خرد یا غفور

۱- تذکره حزین: ۱۳۴.

۲- رجال اصفهان: ۱۳۹.

میرزا هادی مشهدی

اشاره

فرزند میرزا شاه تقی شیخ الاسلام مشهد مقدّس رضوی. (۱)

از سادات حسینی اصفهان، و مردی ادیب شاعر و خوش خلق و خوش بیان بوده، از اشعار اوست:

پر گرفته است دلم، خانه صیّاد خراب *** کاش روی قفسم جانب صحرا می کرد

میرزا شاه تقی

پدرش: میرزا شاه تقی از اجلّه سادات و نقباء اصفهان است، (۲) و مدتی شیخ الاسلام گیلان و مشهد خراسان بوده، و در شعر «واحد» تخلّص می نموده است.

از اشعار اوست:

ای نور دیده رفتی و بی نور دیده ماند *** مژگان چو آشیانه مرغ پریده ماند

* آقا سید هادی حسینی فرزند سید محمّد حسین، عالم فاضل صالح جلیل، متوفی در ۷ شوّال ۱۲۳۱، و مدفون در تخت فولاد (۳) جنب فاضلان. (۴)

۱- آتشکده آذر: ۲۱۱.

۲- آتشکده آذر: ۲۱۱.

۳- رجال اصفهان: ۳۲۵.

۴- مدفن نامبرده در تکیه فیض جنب قبر عالم جلیل سید حسین (م ۱۲۳۵ ه_.ق) واقع است و نشانه ای دالّ بر عالم بودن وی و سایر اوصاف مذکور وجود ندارد و عنوان نمودن وی در عداد دانشمندان و بزرگان در این کتاب و سایر کتب مرحوم مؤلف بی وجه است. متن سنگ نوشته آن مرحوم چنین است: وفات سیادت و نجابت پناه آقا سید محمّد هادی ولد سیادت مآب علّامه العلماء آقا سیّد حسین رحمه الله علیه به تاریخ هفتم شهر شوّال المکرّم سنه ۱۲۳۱ ه_.

حاج میرزا هادی دولت آبادی

اشاره

فرزند سید عبدالکریم بن میر محمّد هادی حسینی.

عالم فاضل متنفّذ که [به نوشته همایی:] به مزید کفایت و کاردانی، و حسن محاضره، و قوّت نطق و بیان، از امثال و اقران خود مزیّت داشته، و چون شخصاً متمکّن بوده، و علاوه بر آن که به مردم محتاج نبوده، از فقرا و مسکینان نیز دستگیری می نموده است، بدین جهت نفوذ فوق العاده یافته، و محسود جماعتی از رؤسای محراب و منبر شده [!] و ظلّ السلطان نیز آتش اختلاف را دامن زده، تا جایی که در ۱۳۰۷ مجبور به مهاجرت طهران شده (۱) و تا آخر عمر در آنجا ساکن بوده، و در شوّال ۱۳۲۶ وفات یافته، در ابن بابویه در اطاق مخصوص مدفون گردید. (۲)

ماده تاریخ وفاتش را طرب گوید:

آه افزود و رقم زد از پی تاریخ فوتش *** شد سوی اقلیم باقی هادی راه هدایت

ص: ۹۹۷

۱- چنانچه مؤلف در ادامه اشاره نموده وی در امر دین متهم بوده و اگر هم ازلی بودن وی و پسرش میرزا یحیی را قطعی ندانیم روابط وی با فرقه ضالّه قابل انکار نیست.

۲- مقدمه دیوان طرب: ۲۰۶.

سیّد عبدالکریم دولت آبادی

پدرش: حاج سید عبدالکریم، عالم فاضل زاهد، از رؤسای علمای اصفهان بوده، و کتابی در ادعیه و زیارات جمع نموده که نگارنده آن را در منزل احفادش دیده بود، و یکی از صاحبان محاضر طهران به امانت آن را گرفت و در دست او مفقود گردید.

جدّش: میر محمّد هادی نیز عالم فاضل و ادیب و محقّق بوده، در ماه صفر سال ۱۲۵۸ وفات یافته، قبرش جنب فاضلان معروف است. (۱)

ماده تاریخ وفاتش را ضیاء شاعر گوید: (۲)

آه که از جور چرخ گشت نهان زیر خاک *** اختر برج علوم شمع شبستان دین

از پی تارخ او کلک ضیاء زد رقم *** رفت به سوی جنان هادی راه یقین

فرزند این حاج میرزا هادی (یعنی عمّ صاحب عنوان) میر محمّد مهدی (۳) نام داشته. او نیز از علما و فضلای اصفهان محسوب می شده، و در ۱۲۶۲ وفات یافته، و در نزدیکی پدر مدفون است.

نسب این خاندان به قاضی نور الله شوشتری مؤلف کتاب «مجالس

۱- رجال اصفهان: ۵۹.

۲- همان گونه که قبلاً گفتیم ماده تاریخ ضیاء مربوط به میرزا علی نقی زنجانی است، و سنگ موجود در جنب فاضلان نیز متعلّق به اوست، و کسی به نام میر محمّد هادی دولت آبادی با اوصاف مذکور، در تخت فولاد مدفون نمی باشد.

۳- رجال اصفهان: ۵۹.

«المؤمنین» می پیوندد، لکن اتصّال نسب آنها در دست نیست.

مرحوم حاج میرزا هادی در امر دین متّهم بوده، و بدین جهت مجبور به مهاجرت طهران شده، (۱) لکن برخی از اولاد و اعقاب او یقیناً از این تهمت مبرّا می باشند.

حاج میرزا هادی را هنگام وفات، ۵ پسر بوده که به ترتیب الفبا عبارتند از:

۱- آقا میرزا احمد دولت آبادی

از رؤسای علمای اصفهان. در قبل از طلوع آفتاب روز چهارشنبه ۱۱ ذی قعده ۱۲۷۷ متولد، (۲) و در ۱۳۴۶ وفات یافته، در تکیه آقا میرزا محمّد باقر چهار سوقی مدفون گردید.

مشارالیه در حسن معاشرت و اخلاق، ممتاز بوده و در اواخر عمر به مرض جنون مبتلا شده، در حال مرض فوت کرد.

فرزندانش:

۱- آقا فضل الله، متوفی ۱۳۵۳.

۲- آقا محمود، فاضل ارجمند و زاهد، امام مسجد قراولخانه، در ۵ شنبه ۱۷ ربیع الاول ۱۳۶۷ وفات یافت، و جنب پدر مدفون گردید.

۳- آقا نصرالله (۱۳۸۱-۱۳۰۹)

ص: ۹۹۹

۱- تاریخ اصفهان و ری: ۳۰۵.

۲- رجال اصفهان: ۱۰۰، مقدّمه دیوان طرب: ۲۰۷.

۲- میرزا علی محمّد

کوچکترین فرزندان حاج میرزا هادی، در حدود ۱۲۹۰ متولد، و در ۷ محرّم ۱۲۴۵ در طهران وفات یافت.

۳- حاج میرزا محمّد علی دولت آبادی

از آزادی خواهان و رجال سیاسی و علمی و ادبی زمان خود بوده، در ۱۲۸۵ متولد شده، و در طهران و اصفهان تحصیل نموده، و در دوره چهارم به عنوان نماینده بروجرد و خرّم آباد در مجلس شرکت نموده، در اواسط دوره وکالت، در قبل از ظهر هشتم شوّال سال ۱۳۴۱ وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید.

کتابی درباره سرگذشت احوال خود و خاندان خود نوشته است.

فرزندش: مرحوم آقا مجتبی دولت آبادی فاضل ادیب، در ۱۳۲۲ متولد شده، و در قبل از ظهر ۵ شنبه ۲۲ جمادی الآخره سال ۱۳۶۷ به سکته وفات یافته، جنب پدر و جد مدفون گردید. (۱)

مشارالیه مدّتی شهردار اصفهان، و یک دوره به عنوان وکیل اصفهان در مجلس شورای ملّی شرکت نمود.

۴- حاج میرزا مهدی دولت آبادی

عالم فاضل ادیب شاعر، مابین اکفاء و اقرانش به جودت فهم، و وفور عقل، و سماحت طبع، و حسن ذوق، و نیک محضری شناخته می شد.

در خدمت: آقا میر محمّد تقی مدرّس، و آخوند کاشی، و جهانگیر خان

ص: ۱۰۰۰

۱- مقدمه دیوان طرب: ۲۰۸.

تلمّذ نموده، (۱) خطّ شکسته را در نهایت خوش می نوشته، و در اشعار «مهدی» تخلّص می نموده، و امام جماعت مسجد قراول خانه بوده است.

در ذی قعده ۱۲۸۸ متولد، و در یکشنبه ۱۴ رمضان المبارک ۱۳۳۴ به مرض حصبه وفات یافته، در تخت فولاد در تکیه صاحب روضات مدفون گردید.

از آثارش جنگی است در متفرّقات ادبی و تاریخ که به خطّ شیوای خود نگاشته، و در نزد اولادش محفوظ است.

۵- حاج میرزا یحیی دولت آبادی

معروف ترین فرد این خاندان، از رجال علمی و ادبی و سیاسی، در ۱۷ رجب ۱۲۷۹ متولد شده، مقدّمات علوم را در اصفهان آموخته، و به اتّفاق پدر به مکّه مشرّف شده.

شیخ جابری در ضمن وقایع سال ۱۳۰۷ می نویسد: (۲) در مسافرت آقای حاج میرزا هادی دولت آبادی با فرزندش حاج میرزا یحیی؛ گفتند که میان راه پدر را روانه حج کرد، و خود به طرف آدرنه رفته، و قیل و قال در اصفهان، و استنباط پاره ای مطالب از حاج سیّد محمّد علی که ملازم و همسفرشان بود، و مأموریت او برای توکّل آباد، و کشته شدن او به دست سیّد رضای تاری نطنزی، و شورش سادات، که عاقبت منجر شد به حرکت آقای حاج میرزا هادی در ۱۳۰۷ به طهران.

برای اطّلاع کامل از زندگانی صاحب عنوان، طالبین به کتاب «حیات

۱- مقدّمه دیوان طرب: ۲۰۸.

۲- تاریخ اصفهان و ری: ۳۰۵.

یحیی» که در چهار مجلّد به طبع رسیده است مراجعه نمایند. (۱)

کتب زیر از اوست:

۱- ارمغان یحیی ۲- آیین در ایران ۳- اردی بهشت، مجموعه نظم و نثر، دو مجلّد ۴- اصفهان و بیگانگان ۵- داستان شهر ناز ۶- دوره زندگانی ۷- رهنمای انتخاب ۸- زندگانی حضرت علی بن ابی طالب (علیه السلام) ۹- کتاب علی ۱۰- کنگره نژادی؛ و غیره.

مشارالیه در ۱۳ رمضان المبارک ۱۳۵۸ در طهران وفات یافت.

فرزندش: مهندس علی اکبر دولت آبادی در طهران متولد شد، و در طهران و اروپا تحصیل نموده، (۲) در ۴ جمادی الثانیه سال ۱۳۶۶ در بلژیک وفات یافت، و با مرگ او اولاد پسری حاج میرزا یحیی منقطع گردید، چنان که استاد همائی (۳) می نویسد: از وی اولاد پسر نمانده است.

دختر مرحوم حاج میرزا هادی، صدّیقه دولت آبادی است که قبلاً

ص: ۱۰۰۲

۱- استاد سید محمّد علی روضاتی می نویسند: کتاب چهار جلدی «حیات یحیی» همانند دیگر آثار نظم و نثر این شخص، از جمله بیانیه بلند بالای او «سفر اصفهان در محرّم ۱۳۴۴» چاپ «مطبعه مجلس» همگی حاکی از انحراف دینی، و دشمنی با علمای دین و دینداران، و حمایت از منحرفان و ملحدان است. در آن مجموعه «تاریخ معاصر یا حیات یحیی» نسبت به مقام شامخ علّامه مجلسی، و شهید بزرگوار حاج شیخ فضل الله نوری، و به خصوص قامع فرقه ضالّه مضلّه، مرحوم آیه الله آقا نجفی اصفهانی «رضوان الله علیهم» به صراحت جسارت و اهانت آشکار نموده، و در حقّ سایر علمای ایران و عتبات عالیات نیز هر زمان فرصتی به دست آورده از هتک و دشنام کینه توزانه خودداری نکرده. ر.ک: مکارم الآثار ۷:۲۲۸۸.

۲- نمونه مختصر المکارم، نسخه خطّی.

۳- مقدّمه دیوان طرب: ۲۰۷.

مذکور گردیده است.

میرزا هادی شهرستانی

اشاره

فرزنـد میرزا رفیع الـدین محمّد. فاضل ادیب شاعر، در اوایل در اصـفهان شـغل احتساب داشـته، به هندوسـتان رفته، به مناصـب عالیه سرافراز شده است. (۱)

از اشعار اوست:

روزی خود می خورد هر که در این عالم است *** واسطه شوخوش نماست مفت کرم داشتن

پدرش: میرزا رفیع الدین محمّد شهرستانی در عهد شاه عباس اول منصب احتساب ممالك را داشته، و پس از فوت میرزا رضی پسر عمّ خود به منصب صدارت رسیده، و به مصاهرت پادشاه نایل گردیده، در عهد شاه صفی معزول گردیده، و پس از مدتی وفات یافته. (۲)

از اشعار اوست که پس از عزل از صدارت گفته است:

مردودی دور ما ز مقبولی به *** فارغ بالی ز قید مشغولی به

افسوس که شد آخر کارم معلوم *** کز منصب روزگار معزولی به

فایده: ذیلًا به نام چند نفر از بزرگان سلسله شهرستانی که عموماً اهل

۱- آتشکده آذر: ۲۱۱، تذکره) الشعراء غنی: ۱۴۴.

۲- تذکره نصرآبادی: ۱۶.

فضل و ادب و شعر و کمال بوده اند اشاره می شود:

۱- میرزا زین العابدین شهرستانی

فرزند میرزا رفیع الدین صدر، و دخترزاده شاه عبّاس کبیر است. فاضل و ادیب و شاعر (۱) بوده، از اشعار اوست:

الهی نوگل ما را بهار بی خزان باشد *** تبسم بر لبش چون می به ساغر کامران باشد

۲- میرزا شکر اللّه مستوفی الممالک

از وزرا و صدور عهد صفویّه. باغ مستوفی (قسمت غربی خیابان فیض، محلّ فعلی کارخانه نور) از آثار اوست.

۳- میرزا عبداللّه شهرستانی

فرزند علائالدین محمّد بن میرزا رفیع. فاضل ادیب جامع، در صرف و نحو و منطق و نجوم استاد بوده؛ (۲) از اشعار اوست:

چنان شوری ز شوق آن بت گل پیرهن دارم *** که نه میل گل و گلشن نه پروای چمن دارم

۴- میرزا علاءالدین شهرستانی

فرزند میرزا رفیع الدین محمّد صدر، در اوایل محمّد صادق نام

۱- تذکره نصرآبادی: ۱۴.

۲- تذکره نصرآبادی: ۱۴.

داشت، شاه عباس او را به علاء الدین محمّد مخاطب ساخت. (۱) ادیب و شاعر و دانشمند بوده، صائب وی را متخلّص به «فایز» ساخته، در اغلب علوم از فقه و اصول و کلام و بالاخص نجوم مهارت کامل داشته، در عهد شاه صفی به حکم آن پادشاه، چشم های او و برادرانش را کور ساختند. دیوان اشعار و مثنوی دارد.

۵- حاج سید مرتضی شهرستانی

از فضلای معاصر این سلسله، در محله تلواسکان ساکن، و در یکی از مساجد آنجا امامت می نمود، و گاهی منبر تشریف برده و مردم را موعظه می نمود. در شب ۳ شنبه ۱۰ ربیع الثانی سال ۱۳۸۷ وفات یافت. [و در حوالی تکیه ملک مدفون گردید].

۶- میر جمله شهرستانی

میرزا محمّـد امین، فاضل ادیب شاعر، در اوایل جوانی به هندوستان مسافرت نموده، و آنجا به خدمت جهانگیر پادشاه رسید، عزّت و اعتبار یافته، و به منصب میر جملگی مفتخر شده، در زمان شاه عباس اول به ایران مراجعت نموده، و مجدّداً به هند رفته، در عهد شاه جهان نیز محترم زیسته، اموال و اسباب زیاد به اصفهان فرستاده، (۲) و موقوفاتی در این شهر ترتیب داده که هنوز قسمتی از آن باقی است.

۱- تذکره نصرآبادی: ۱۳.

۲- تذکره نصرآبادی: ۵۶.

دیوانش حدود بیست هزار بیت است؛ از اوست:

هر چه گویم عشق از آن برتر بود *** عشق امیرالمؤمنین حیدر بود

فایده: میر جمله شهرستانی و امیر جمله (جمله الملک) اردستانی بانی تعمیرات (۱) مسجد جامع اردستان، دو نفر می باشند، تقریباً هم عصر و هم زمان. فوت امیر جمله اردستانی در ۱۰۷۲ می باشد.

آقا شیخ محمّد هادی فرزانه قمیشه ای

اشاره

فرزند محمّد مهدی. حکیم فیلسوف عالم فاضل ادیب زاهد، از مفاخر علمی، و از حکمای معروف. در ۱۳۰۲ متولد گردیده، در شهرضا و اصفهان نزد مشاهیر علما و دانشمندان همچون: آخوند گزی، و آقا سیّد محمّد باقر درچه ای، و حاج میر محمّد صادق احمد آبادی، و حاج میرزا عبدالحسین سیّد العراقین، و حاج میرزا محمّد باقر حکیم باشی، و آخوند کاشی، و میرزا نصرالله قمیشه ای و دیگران تلمّذ فرموده؛ و جامعیّت کم نظیر بود، و در اخلاق و ملکات نفسانی بی نظیر. (۲)

رساله ای در اثبات واجب، و کتابی در شرح منطق نوشته، و در سال ۱۳۸۶ در شهرضا وفات یافته، و هم در آنجا مدفون گردید.

فایده: در سال ۱۳۸۶ چندین نفر از فضلا و دانشمندان اصفهان غیر از آنچه تاکنون نامبرده شده اند وفات یافته، از آن جمله است:

۱- آتشکده اردستان: ۱:۳۱.

۲- سالنامه فرهنگ شهرضا: ۳۵ و نشریه فرهنگ شهرضا.

۱– حاج سید محمّد طباطبائی

فرزند آقا میرزا امام جمعه خوراسگان، در ۲۸ شعبان، مدفون در تکیه سید العراقین.

۲– آقا سیّد محمود سجّادی نجف آبادی

از مشاهیر علما، به سن قریب به هشتاد، در ماه ربیع الاول.

حاج سید محمّد هاشم اصفهانی

فاضل ادیب ریاضی دان، مؤلف کتاب «شواهد النفیسه در اثبات کبیسه»، مطبوع در ۱۳۴۲ در بمبئی در ۷۵ صفحه.

میرزا سید هاشم طبیب خراسانی

طبیب ماهر، و فاضل کامل، در شهر نساء ابیورد متولد شده، و در اصفهان ساکن گردید، و در این شهر به سال ۱۱۵۴ وفات یافته، در بقعه تکیه آقا حسین خوانساری مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

به تاریخش رقم زد کلک خادم *** وطن بادش بهشت جاودانی

آقا میرزا محمّد هاشم چهار سوقی

اشاره

فرزند میرزا زین العابدین خوانساری علّامه فقیه جلیل القدر عظیم المنزله، از اکابر علما و محقّقین، عالم عابد زاهد، دار دوّم ذی قعده ۱۲۳۵

ص: ۱۰۰۷

در خوانسار متولد گردیده، (۱) و در خوانسار و اعتاب مقدّسه نزد علمای بزرگ همچون: آقا سید صدرالدین عاملی، و حاج سید محمّد باقر حجّه الاسلام بید آبادی، و حاجی کلباسی، و آقا میر سیّد حسن مدرّس؛ و در نجف سال ها به درس شیخ انصاری حاضر شده، و پس از وصول به مقام اجتهاد به اصفهان مراجعت نموده، و تا آخر عمر در این شهر ساکن، و به تدریس و ترویج و تألیف پرداخته، و جمعی کثیر از فضلا و علمای این شهر از محضر با برکتش مستفیض گشته؛ سرانجام در اواخر عمر به قصد ادای حجّ بیت الله الحرام و زیارت ائمه عراق (علیهما السلام) به عتبات عرش درجات مسافرت نموده، و در نجف اشرف روز چهارشنبه ۱۷ رمضان المبارک سال ۱۳۱۸ وفات یافته، در وادی السلام مدفون گردید، و مقبره او در آنجا معروف است.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اجازات کبیره جهت برخی از علما و شاگردان خود ۲- احکام الایمان، رساله علمیّه ایشان است ۳- اصول آل الرسول ۴- تنبیه الحکماء، حاشیه بر اسفار ملّا صدرا ۵- جواهر العلم ۶- حاشیه بر شرح لمعه ۷- حاشیه بر ریاض المسائل ۸- حاشیه بر قوانین ۹- حاشیه بر معالم ۱۰- حلّ العسیر، در احکام عصیر ۱۱- رساله در احوال ابوبصیر ۱۲- رساله در حرکت ذبایح اهل کتاب ۱۳- رساله در فقه الرضا (علیه السلام) و عدم حجیّت آن ۱۴- رساله ای در نماز ۱۵- رساله ای در روزه ۱۶- رساله ای در مناسک

ص: ۱۰۰۸

۱- احسن الودیعه ۱۴۱:۱، رجال اصفهان: ۷۵، ریحانه الادب ۱۹۱:۲، مآثر و الآثار: ۱۹۶.

حج ۱۷- رساله در صیغ عقود ۱۸- رساله در تجوید ۱۹- رساله ای بزرگ در استصحاب ۲۰- رساله دیگری در استصحاب ۲۱- سؤال و جواب ۲۲- شرح مشیخه فقیه ۲۳- غرّه، در شرح درّه ۲۴- فوائد رجالی متفرقه ۲۵- مبانی الاصول، معروف ترین تألیفات او. ۲۶- المقالات اللطیفه ۲۷- منظومه ای در اصول؛ و غیره.

صاحب عنوان را دو فرزند دانشمند است:

۱- آقا جمال الدین چهار سوقی

در ۴ رجب سال ۱۳۳۹ به سکته در نجف وفات یافت.

۲- آقا ضیاء الدین چهار سوقی

در ۲۲ شعبان ۱۲۸۹ متولد، و در ۱۳۴۸ در اصفهان وفات یافت.

حاج میرزا هاشم امام جمعه

فرزند میر سید محمّد. آخرین امام جمعه مقتدر اصفهان، از رؤسا و متنفّذین بوده، و در اوایل، زاهد و عابد و مورد وثوق مردم بوده، و مردم از محلات مختلفه جهت درک نماز ایشان به مسجد جمعه می رفته اند، لکن در اواخر در اثر حرکات ناشایسته برخی از اطرافیان ایشان، آن توجّه و اعتماد از بین رفته، و دیگر بعد از ایشان امام جمعگی رونقی نیافت. (۱)

۱- مرحوم مؤلف در رجال اصفهان (:۱۱۷) او را: «بدنام کننده نکو نامی چند» دانسته و می نویسد: در اواخر به مناسبت اعمال ناشایسته که از او و متابعینش سر زده، احدی به جماعت او حاضر نمی شد، حتّی خدمه مسجد نیز بدو اقتدا نمی کردند.

مشارالیه در ۱۲۵۰ متولـد، و در شب ۴ شنبه ۱۶ رمضـان المبارک سال ۱۳۲۱ وفات یافته، در مقبره سـر قبر آقا مـدفون گردید. قبرش در شاه نشین غربی بقعه قرار دارد.

یک نمونه از نفوذ و قـدرت مرحوم حاج میرزا هاشم: در سال ۱۳۰۷ به شرحی که در کتب تاریخ مفصّلاً نگاشته شده است در اصـفهان پیش آمدهایی روی داد که منجر به کشته شدن دو نفر از بهائیان گردید. ظّل السلطان به دستور ناصرالدین شاه جهت ارعاب و تهدید علما جلسه ای تشـکیل داده، و ضمن بیاناتی، از سیاست خارجی دول و قدرت شاه و خودش و این که چنین و چنان خواهیم کرد صـحبت می کند، و نسـبت به جمع علما و بالاخص آقا نجفی، که شـهرت داشت عمل به دسـتور ایشان و یا لااقل اطلاع ایشان انجام گردیـده توهین نموده، و از کشـتن و زنـدان کردن و تبعیـد سـخن می گویـد. با مقـدمه چینی که قبلاً نموده بود طوری سخن می گوید که حاضرین عموماً ساکت و مرعوب شده، رنگ ها از صورت می پرد. همگی متحیّر که چه باید گفت، و چه باید کرد؟ در این موقع ناگهان حاج میرزا هاشم در حالت عصـبانی از جای بر می خیزد، و رو به ظلّ السلطان که عوام او را زلزله سـلطان می گفتند نموده و می گوید: به چه قدرت به خودت حق می دهی به نایب امام زمان (علیه السلام) جسـارت کنی؟ و از مجلس خـارج می شود. علمـا نیز به یک مرتبه از جا بر می خیزنـد. ظلّ السـلطان وحشت زده به یک یک علما متوسل می شود که امام را برگردانیـد و از او عـذر خواهی کنیـد. بالاخره آقا میرزا محمّد هاشم چهار سوقی واسـطه شده، امام را بر می گرداند و ظّل السلطان از او و دیگران

عذرخواهی می کند، و مخالفین امام جمعه پی به عظمت روحی و قدرت و نفوذ کلام او می برند [!] و وی را برای این عملش ستایش می نمایند.

ضمناً بایـد دانست که اختلاـف سلیقه و دو دستگی مابین آقایان مسجد شاه و امام جمعه زیاد بوده، و از همین اختلاف، ظلّ السلطان چندین مرتبه حد اعلای استفاده را برده بود.

حکیم ابوالقاسم هبه الله اصفهانی

حسین بن علی. ادیب ماهر، و حکیم حاذق، و طبیب متبحّر، از محاسن روزگار، و افاضل زمان خود بوده، و در جمیع فضایل (۱) بی نظیر می نموده.

در ۵۳۴ به عارضه سکته وفات یافته، در سرداب منزل خود دفن گردیده، و پس از چند ماه از فوت و دفنش درب سرداب را که باز کردند مرده او را نشسته در پای پله ها یافتند.

فایده: ذیلاً جهت مزید فایده به نام دو نفر طبیب دیگر از متقدمین اشاره می شود:

۱- ابو احمد عبدالرحیم بن علی بن مرزبان، طبیب اصفهانی، از دانشمندان عصر دیالمه در اصفهان است که به علوم شریعت نیز آشنا بوده، و منصب قضاوت شوشتر را داشته، و امور بیمارستان بغداد زیر نظر او بوده، و در جمادی الاولی سال ۳۹۶ در تستر وفات یافته است. (۲)

۲- ابوالفضل مظفّر بن احمد طبیب معروف به یزدی. در کودکی از

۱- ادباء الاطباء ۱۸۲:۲، اخبار الحکماء: ۲۲۴.

۲- اخبار الحکماء: ۱۵۴.

اصفهان به شام مهاجرت نموده، در شام ساکن شده، و تحصیل علم و ادب و خصوصاً طب نموده، در عصر ملک شاه به اصفهان مراجعت نموده، و هم در این شهر وفات یافته است. (۱)

ابوالمعالی هبه الله بن علی

معروف به ابن المطلّب، و ملقّب به ولیّ الدوله. وزیر المستظهر بالله عباسی (۵۱۲-۴۸۷) بوده، و فاضل و ادیب و منشی و شیعه می باشد. (۲) سلطان محمود بن ملک شاه با او مخالف بوده، بالاخره پس از سال ها وزارت معزول شده، در دیوان سرای سلطنت در اصفهان تا روز وفات منزوی بوده است.

هدایت الله فلسفی شیرازی

فاضل ادیب، و نویسنده توانا، از قضات دادگستری بوده، در شیراز متولد شده، و هم در آن شهر تحصیل علوم دینی و ادبی، از فقه و اصول و ادبیات عربی و فارسی نموده، در سال ۱۳۰۴ خورشیدی روزنامه «شوش» را در محمرّه (خرّم شهر فعلی) منتشر نموده، سپس به خدمت وزارت عدلیّه وارد گردیده، سال ها در دادگستری به شغل قضاوت اشتغال داشته، (۳) و از قضات پاکدامن و درست کار به شمار می رفته.

ص: ۱۰۱۲

۱- اخبار الحکماء: ۲۵- ادباء الاطباء: ۱۵۶.

۲- آثار الوزراء عقیلی: ۱۴۳- آثار الشیعه ۳۶:۴.

۳- تاریخ جراید و مجلات ۸۶:۳، دانشمندان فارس ۱۵۳:۴.

سرانجام در سال ۱۳۳۸ خورشیدی در ضمن مأموریت اصفهان وفات یافته، در این شهر مدفون گردید.

هدایت الله سهراب

فرزند سید زین العابدین ریزی لنجانی. در قصبه ریز متولد، و پس از تحصیل، در ارتش وارد شده، تا درجه سرتیپی ارتقا یافته، از مترجمین و نویسندگان معروف است.

کتب زیر از اوست:

۱- راهنمای پسران، ترجمه از دکتر استال ۲- راهنمای شوهر جوان در مرحله ازدواج، ترجمه از دکتر استال ۳- راهنمای مردان از نظر بهداشت و زناشویی، ترجمه از دکتر سیلوانوس استال؛ و غیره. (۱)

فوتش در ۱۳۷۹ در طهران اتفاق افتاده است.

وی را دو برادر می باشد:

۱- دکتر حسین سهراب، استاد دانشگاه طهران.

در ۱۳۲۱ قمری متولد، و در رجب ۱۳۷۹ در طهران وفات یافت.

کتب زیر از اوست:

۱- غدد یا ترشّحات داخلی، به اتفاق دکتر حامدی و دکتر میمندی نژاد ۲- میکروب شناسی، دو جلد ۳- میکروب شناسی، دو جلد به اتفاق دکتر حسن میردامادی. (۲)

۱- فهرست کتب چاپی پزشکی.

۲- فهرلست کتب چاپی پزشکی.

۲- عنایت الله سهراب. در خدمت ارتش وارد شده، تا درجه سرهنگی ارتقا یافته. کتب زیر از اوست:

۱- ازدواج در آستانه علم ۲- اصول آدمیت ۳- ارمغان شیراز ۴- بامداد حیات ۵- دستور زندگی ۶- صحنه های حیات ۷- فنّ زندگی؛ و غیره.

در ۱۳۰۹ متولد، و در محرّم ۱۳۸۳ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید. (۱)

هما

اشاره

رضا قلی خان بن ملاّ بدیع بن ملاّ شاه جهان شیرازی.

عالم عارف، و ادیب شاعر، از مشاهیر شعرا و گویندگان، و از عرفای مشهور قرن سیزدهم هجری است. (۲)

در ۱۲۱۲ در شیراز متولد شده، و در قبل از ظهر روز ۵ شنبه ۱۲ ربیع الثانی سال ۱۲۹۰ در اصفهان وفات یافته، در پای ستون جنوبی صحن امام زاده احمد مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش را سید محمّد بقا گوید:

چو از بهر سرای جاودانی *** هما را زین سرا بر چیده شد فرش

بقا گفت از برای سال فوتش *** هما شد بال زن در سایه عرش

دوران عمر او از خدمت نظام شروع شده، سپس استعفا داده، چند

ص: ۱۰۱۴

۱- به گفته جناب آقای فضل الله اعتمادی، صاحب عنوان و پدر و برادرانش از معتقدین و مبلّغین فرقه ضالّه بوده اند. و من یضلل الله فلا هادی له.

۲- رجال اصفهان: ۱۷۲، مجمع الفصحاء ۶:۱۱۷۲، مکارم الآثار: ۴۳۳، طرایق الحقایق ۳:۲۱۸، و مقدمه دیوان طرب و غیره.

سالی به تحصیل علوم از فقه و اصول و ادب رغبت نموده، در نجف به درس صاحب «جواهر» حاضر شده، و در خدمت میرزای سکوت وارد مراحل عرفان گردیده، چندین سال به سیر در آفاق و انفس پرداخته، و ممالک عراق و هند و پاکستان را سیاحت نموده، سرانجام در اصفهان رحل اقامت افکنده، در نزد عموم طبقات از علما و عرفا و شعرا و دیگران معزّز و محترم بوده. (۱)

دیوان اشعارش به نام «شکرستان» به همّت اولادش به طبع رسیده.

از اشعار اوست:

ما را نه غم جنّت و نه حسرت حوراست *** با دوست خیال دگری عین قصور است

بی روی تو گر صبر ندارم عجبی نیست *** دارم عجب از آن که تو را دید و صبور است

وی را پنج پسر و سه دختر بوده، و اولاد و اعقاب او در طهران و اصفهان ساکن، و عموماً اهل فضل و کمال و شعر و ادب می باشند، و همگی به مناسبت تخلّص جدّشان به همائی معروفند.

سه نفر از پسرانش که اهل علم و ادب بوده اند عبارتند از:

۱- میرزا ابوالقاسم محمّد نصیر متخلّص به «طرب».

۲- میرزا محمّد حسین ملک الشعراء متخلّص به «عنقا».

۳- میرزا محمّد سها، شاعر ادیب عارف پیشه، متوفی در ۲۳ ماه صفر

۱- مقدمه دیوان طرب: ۲۳۶.

سال ۱۲۳۸، مدفون در تخت فولاد، در جهت شمالی تکیه کازرونی.

طرب اصفهانی: غیر از فرزند هما؛ شاعری دیگر به نام آقا محمّد علی سراج، از طایفه لک های محلّه درب مسجد حکیم بوده که «طرب» تخلص داشته، و در ماه جمادی الآخره سال ۱۲۶۶ وفات یافته است. (۱)

در مقدمه جامع و محقّقانه ای که استاد جلال الدین همائی بر دیوان پدر خود مرحوم طرب نوشته اند نام عده ای کثیر از معاصرین طرب از شعرا و ادبا و علما ذکر شده است که نگارنده را دریغ آمد که یادی از آنها ننماید.

ذیلاً نام و شرح حال عده ای از آنها که تاکنون اشاره نشده است را به طور اختصار متذکر می شود:

۱- میرزا ابراهیم نوّاب

احمد آبادی اصفهانی نقّاش، از هنرمندان و معاصرین عنقا است که در نقاشی گل و بوته و تصویر حیوانات و درختان و تجسّم حالات آنان تخصّص داشته است، وی از سلسله نوّابهای صفوی است. (۲)

۲- میرزا ابوالقاسم خواجوئی

از نقاشان زبردست قرن سیزدهم هجری در اصفهان بوده، و تا سال ۱۲۸۸ حیات داشته است. (۳)

۱- مقدمه دیوان طرب: ۲۳۶.

۲- مقدمه دیوان طرب: ۵۱.

۳- مقدمه دیوان طرب: ۵۱.

۳- میرزا اسدالله خان وزیر

فرزنـد میرزا فتـح الله خان، از مسـتوفیان و وزرای عهـد ظلّ السـلطان در اصـفهان است، نسب او به فتـح علی خان اعتماد الدوله زمان شاه سـلطان حسـین می رسـد. فتح علی خان در ابتدا منصب قوللر آقاسـی داشـته، و کم کم ترقّی نموده، به مقام صدارت عظمی رسیده، و اعتماد الدوله گردیده، (۱) شرح حالش در کتب تواریخ عهد صفوی مشروحاً مذکور است.

میرزا اسـدالله خـان از مردان بـا کفایت و امین، و در شـغل خود حاذق و ماهر بوده، و به حسن خلق و سـیرت پسـندیده شـهرت داشته، و در ۱۳۳۶ به سن هفتاد و سه سالگی وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید.

در کتاب انساب مردم نائین (:۳۵) گویـد: میرزا اسـدالله بن فتح الله بن محمّد علی بن رضا قلی بن محبّ علی بن فتح علی خان اعتماد الدوله.

سپس شـرحی از میرزا اسـدالله خان، و بعداً از جدّش فتح علی خان اعتماد الدوله نقل از روضه الصـفا ناصـری و منتظم ناصـری نقل نموده؛ طالبین به کتاب نامبرده دیگر مراجع مراجعه نمایند.

مشارالیه غیر از میرزا اسـدالله (منشـی سـفارت روس) بن مهدی خان بن میرزا تقی وزیر نائینی است که در قضایای سال ۱۳۲۰، در تاریخ اصفهان و ری، و تاریخ نائین، شرحی مبسوط از فعالیّت های او می نویسد.

فوت این میرزا اسدالله در حدود سال ۱۳۳۰ روی داده است.

فرزندان میرزا اسدالله خان صاحب عنوان: ۱- فتح الله وزیر زاده ۲- عبدالله وزیر زاده می باشند.

ص: ۱۰۱۷

۱- دیوان طرب: ۱۷۹.

۴- آقا محمّد باقر سمسوری

(به کسر سین) خطّاط نستعلیق نویس (۱) معروف عهد فتح علی شاه و محمّد شاه قاجار، که زمان ناصر الدین شاه را نیز درک نموده. شیوه خطّ او شیوه میر عماد و محمّد صالح است.

کتیبه عمارت سر پوشیده که در زمان ظلّ السلطان خراب شده است به خطّ زیبای او بوده، و اشعار از میرزا محمّد علی وفا زواره ای اصفهانی مؤلف کتاب مآثر الباقریّه (صفحه) می باشد.

۵- آقا محمّد تقی صحّاف

صحّاف هنرمند (۲) که حقّاً صد مرد هنرمند در یک تن، و مجمع الصنایع هنر صحافی و نقاشی و طراحی و مذهبی و خوش نویسی و سوخت سازی و معرّق سازی چرمینه، و ساختن فانوس های فنری قدیم، و تعبیه انواع رنگ و روغن های نقاشی و امثال آن بوده، و نمونه خطوط ثلث وی در سر درب مسجد صفا محلّه شهشهان مورخ ۱۲۹۰، و سر درب مسجد رکن الملک در تخت فولاد با امضای محمّد تقی بن محمّد ابراهیم اصفهانی موجود است. وفاتش حدود سال ۱۳۳۷ می باشد.

فرزندش: میرزا علی رضا، بهترین صحّاف قدیمی کار اصفهان بود. در حدود ۱۳۸۶ وفات یافت.

ص: ۱۰۱۸

۱- مقدمه دیوان طرب: ۸۸.

۲- مقدمه دیوان طرب: ۸۳.

۶- میرزا حیدر علی ندیم الملک

ابن میرزا مهدی بن ملّا هاشم ندیم باشی، مصاحب محمّد حسن میرزا ولی عهد بوده، و لقب ندیم الملک به وی داده بودند. (۱)

مردی فاضل و ادیب و سخندان، و بلند طبع و کریم النفس بوده، خطّ تحریری را خوب می نوشته، و زبان فرانسه را نیز خوب می دانسته.

کتب چندی تألیف و از فرانسه ترجمه کرده است که نسخ آن در کتابخانه عمومی اصفهان موجود است:

۱- تاریخ اصفهان [مطبوع] ۲- ترجمه اقوم المسالک ۳- ترجمه مروج الذهب. (۲)

ص: ۱۰۱۹

۱- مقدمه دیوان طرب: ۱۳۸.

۲- به نوشته مرحوم معلّم حبیب آبادی: وی در سال ۱۲۸۴ ق متولد شده، و کتب چندی تألیف نموده، از آن جمله، شرحی فارسی بر حاشیه ملّا عبدالله بر تهذیب منطق که نسخه خطّی شارح در کتابخانه آقای سید محمّد علی روضاتی به نظر رسیده، و در آخر آن شارح چنین نوشته: شنبه ۲۳ شهر ذی حجه ۱۳۰۰ این کتاب تمام شده هنگامی که مشغول تحصیل بودم در مدرسه جدّه بزرگ، در خدمت مرحوم مغفور آقا میرزا محمّد حسین همدانی طاب ثراه، و کتاب حاشیه ملّا عبدالله را در منطق خدمت آن مرحوم می خواندم. به نوشته استاد سید محمّد علی روضاتی: او در اواخر عمر با مرحوم آقای حاج میرزا سید محمّد باقر حسینی تویسرکانی متوفی ۱۳۷۴ عالم جلیل القدر و امام جماعت مسجد مرحوم حاجی آباده ای - رحمه الله علیهم - رفت و آمد با اخلاص داشت، و برخی از نسخه های اصل آثار قلمی خود را به ایشان هدیه کرد، از جمله: رساله در تاریخ اصفهان... و دیگر: تفسیر لغات مشکله قرآن... سه دیگر: ترجمه مقامه نخستین مقامات حریری در ۱۰ صفحه. چهارم: شرح لامیّه العجم للطغرائی.

حدود سال ۱۳۵۰ به سنّ تقریبی ۸۰ سال وفات یافت. (۱)

۷- سیّد محمّد رضا صدر الذاکرین

فرزند سیّد محمّد طباطبائی، از روضه خوان های معروف اصفهان، متوفی به سال ۱۳۱۰، و مدفون در مقبره سر قبر آقا.

ماده تاریخ وفاتش را که طرب گفته (۲) این است:

چو رخت بست ز دار فنا به عالم قدس *** ز مرگ او ز طرب خاست شور و ناله و شیون

نوشت خامه مسکین برای سال وفاتش *** به صدر محفل جنّت نمود منزل و مسکن

فرزندانش عموماً اهل ذکر و منبر اصفهان می باشند، از آن جمله است:

۱- آقا میر سید علی [سجاد الواعظین]، متوفی به سال ۱۳۵۷، مدفون در بقعه تکیه فاضل سراب.

۲- حاج سیّد محمّد صدر الواعظین.

۸- رضا قلی خان سراج الملک

فرزند عباس خان ایروانی، پیشکار مالیه اصفهان، مردی عارف

ص: ۱۰۲۰

۱- تاریخ فوت ندیم الملک به نقل استاد روضاتی از مرحوم آیه الله تویسرکانی: شب پنج شنبه ۲۸ جمادی الثانی ۱۳۵۷ می باشد که مطابق با سوم شهریور ماه ۱۳۱۷ شمسی است. ر.ک: مکارم الآثار ۲۵۷۹:۷ تا ۲۵۸۳.

۲- دیوان طرب: ۷۱۰.

مسلك و درویش نهاد، و خدمتگزار عرفا و دانشمندان بوده، خدمت سعادت علی شاه حاج محمّد کاظم اصفهانی به سلسله فقر وارد شـده، در اصـفهان و شـیراز و طهران خانه اش خانقاه درویشان و حاجتمنـدان بوده، بناهای خیر و تعمیر مساجـد و مدارس نموده، بنای مسجد سراج الملك در طهران از اوست. (۱)

۹- ضرغام السلطنه بختیاری

حاج ابراهیم خان بن رضا قلی خان ایل بیگی، متولد در ۱۲۷۲، و متوفی در ۱۳۳۷ در طهران.

از رادمردان و شـجاعان زمان خود بوده، در عداد فقرای سلسـله خاکساریّه معدود، (۲) و در طریقت به «حب علی شاه» مشـهور است.

وی پس از خرابی مجلس شورای ملّی (سه شنبه ۲۳ جمادی الاولی ۱۳۲۶) بنا به دعوت علما و مردم اصفهان با عده ای از قوای بختیاری به اصفهان آمده، در روز عرفه نهم ذی حجه ۱۳۲۶ به اصفهان وارد شده و آنجا را فتح نموده، سپس صمصام السلطنه و دیگران وارد شده و قوای دولتی و سربازان شکست خورده و حکومت اقبال الدوله از بین رفت.

تذکّر: برای اطّلاع بیشتر از اوضاع و احوال زمان اسـتبداد صـغیر در اصفهان و فعالیت علما و مردم این شهر و بالاخص بختیاری ها در مشروطیّت ایران به کتاب مرحوم دکتر نور الله خان دانشور علوی

ص: ۱۰۲۱

۱- طرایق الحقایق ۳:۲۵۴.

۲- مقدّمه دیوان هما: ۸۲.

معروف به مجاهد السلطان فرزند میرزا موسی خان بن سید محمّد عقیل به نام: «نقش بختیاری ها در تاریخ مشروطیّت ایران» مراجعه شود.

۱۰- سیّد عبدالباقی قلمدان ساز

کارگر هنرمند اصفهان، مردی درویش سیرت و آزاده خوی بوده، آوازی گرم و دلنشین داشته، در ضمن کار، با نغمه داودی خود مثنوی می خوانده است.

۱۱- میرزا عبدالباقی طبیب

ابن میرزا محمّد علی طبیب، از اطبّاء معروف بوده،و مدّتها نزد جمعی کثیر طبّ و فلسفه و ادب آموخته که از آن جمله مرحوم همای شیرازی را باید نام برد. متجاوز از یکصد سال عمر نموده، در ۱۸ ذی حجه سال ۱۳۴۶ وفات یافته، در صحن تکیه آغا باشی، جنب تکیه خاتون آبادی مدفون گردید. (۱)

از فرزندانش سه تن جزو طبیبان معروف اصفهان در محله پاقلعه بوده اند.

۱- میرزا ابراهیم وثیق الحکماء.

۲- میرزا اسماعیل مشیر الحکماء.

۳- میرزا مرتضی اعتماد الحکماء.

۱- مقدمه دیوان طرب: ۱۷۹.

۱۲- میرزا عبدالحسین صنیع همایون

فرزنـد آقا نجف [نقاش] نقّاش قلمدان ساز، از هنرمندان مشـهور اصـفهان است. در ۱۲ محرم سال ۱۳۴۱ وفات یافته، قبرش در تکیه میر سیّد محمّد شهشهانی است.

برادر زاده اش: میرزا محمّد علی نقّاش چهره ساز، مدفون در صحن تکیه نامبرده نیز از هنرمندان اصفهان است.

۱۳- حاج میرزا محمّد علی کلانتر

فرزند میرزا رحیم. از خاندان محترم و اصیل کلانتری ها، از سادات حکیم سلمان است.

پدرش مردی شریف و نجیب و کریم الطبع بوده، در جمعه غرّه رمضان ۱۲۹۵ وفات یافته است. (۱)

ماده تاریخ وفاتش را حاج میرزا بهاء شاعر اصفهانی گوید:

سروش گفت بها را برای تاریخش *** کلانتریّ جنان را رحیم داد بدو

حمّام و بازارچه کلانتر در کوچه گلبهار منسوب به اوست.

مرحوم حاج میرزا محمّـد علی نیز مانند عموم خانـدان خود مردی شـریف و ادب دوست بوده، و با فوت او عنوان کلانتری نیز که از مناصب محترم و جزو تشکیلات حکومت و ایالت در قدیم بود از بین رفت.

۱- مقدمه دیوان طرب: ۸۲.

فوتش در ۲۲ محرّم سال ۱۳۵۰ روی داده، قبرش در یکی از حجرات تکیه ملک در تخت فولاد است.

۱۴- میرزا سیّد علی نقی خان اوحدی

معروف به سرتیپ.

۱۵- میرزا غلامرضا خطّاط اصفهانی

نویسنده قسمتی از کتیبه های مدرسه سپهسالار جدید در طهران. (۱)

دل فنّ کتیبه نویسی و ترکیب کلمات بی نظیر بوده، و امضای او «یا علی مدد» می باشد. (۲)

در نوشتن خطّ شکسته نیز مهارت داشته، ضمناً شعر نیز می گفته.

از آثارش تابلوی بزرگ و زیبایی است به طول و عرض ۱/۵×۲/۵ متر که حدیث «ناد علیّاً مظهر العجایب» را تا آخر با طلای ناب جهت دوست محمّد خان معیّر الممالک نوشته است. فوتش در ۱۳۰۷ بوده، در صفائیّه ابن بابویه مدفون گردید. [نام وی قبلاً ذکر شد]

همّت یار

مرحوم سید عبدالحسین همّت یار بن حاج میر سیّد محمّد بن حاج میرزا حسن بن میر سیّد علی وزیر طباطبائی اصفهانی.

ادیب شاعر فاضل، از دانشمندان معروف اصفهان است. در ۱۲۵۹ خورشیدی (۱۲۹۷ هـ.ق) متولد شده، و تحصیلات خویش را در

۱- مقدمه دیوان طب: ۸۸؛ مآثر و الآثار: ۲۷۵.

۲- تذکره خوشنویسان معاصر: ۲۵.

مدارس قدیم و جدید این شهر به پایان رسانیده، سپس وارد مشاغل دولتی شده در وزارتخانه های عدلیه و مالیه و فرهنگ انجام وظیفه نموده، (۱) سال ها در شهرهای مختلف از بنادر جنوب و ساوه و سمنان ریاست فرهنگ به عهده او بوده، آخرین شغل اداری او ریاست دانش سرای پسران اصفهان می باشد.

از سال ۱۳۲۹ بازنشسته شده، و در این موقع که فراغتی یافت به تکمیل علوم غریبه که سال ها در آن رنج برده بود پرداخته، و به مقاماتی رسید. پیش بینی ها و غیب گویی های وی در این مورد معروف است.

سرانجام در شب ۴ شنبه ۱۴ ذی حجّه الحرام سال ۱۳۸۵ وفات یافته، در تخت فولاد در جنب تکیه ملک در لسان الارض مدفون گردید.

فایده: درباره وجه تسمیه این قسمت از اراضی تخت فولاد به لسان الارض (زبان زمین) در بین خواصّ و عوام مطالبی منقول است که مقام ذکر آن نیست.

از مدفونین در جنب لسان الارض است:

(سیّد مصطفی پزشک)

فرزند میرزا آقا طبیب فرزند میرزا عبدالوهاب بن میرزا کوچک (۲) طبیب. از اطّباء معروف اصفهان که به حذاقت و استادی مشهور، و به حسن خلق و شرح صدر و لطف معاشرت مشهور بود.

ص: ۱۰۲۵

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۵۳۸.

۲- تاریخ نائین: ۲۰۷.

در ۲۰ ذی حجّه سال ۱۳۸۴ به سنّ متجاوز از نود سال وفات یافت.

جدّش: میرزا کوچک، از اطبّاء عهد کریم خان در اصفهان بوده، و در شب چهارشنبه ۱۴ ربیع الثانی ۱۱۸۱ وفات یافته است.

خاندان و اولاد و احفادش عموماً از اطبّاء و حکمای اصفهان می باشد که علاوه بر مقام علمی، عموماً به قدس و تقوی و تأخیر نفس شهرت داشته اند.

نسب میرزا کوچک به سید مرتضی طبیب آستانه معصومه سلام الله علیها می رسد که در قم مدفون است.

میرزا کوچک دارای چهار پسر بوده که عبارتند از:

۱- میرزا بزرگ طبیب.

۲- میرزا عبدالوهاب طبیب.

۳- میرزا محمّد طبیب.

۴- میرزا هادی طبیب.

ذیلاً برخی دیگر از اعقاب میرزا کوچک را نام می بریم:

۱- میر سیّد علی اکبر [صدر الاطبّاء حسینی]

۲- میرزا سید عقیل.

۳- میرزا کوچک. (هر سه فرزندان میرزا هادی).

۴- میرزا حبیب الله.

۵- میرزا عبدالعلی.

۶- میر سیّد علی (هر سه فرزندان میرزا بزرگ).

۷- میرزا عبدالرحیم مؤتمن الاطباء.

ص: ۱۰۲۶

فرزند میرزا حبیب الله، متوفی بعد از ۱۳۶۰ به سنّ ۹۵ سالگی.

۸- میرزا محمّد علی فرزند میرزا محمّد، از اطبّاء معروف، در جنب مسجد مصری مطب داشت، و به سید مصری شهرت یافته بود.

در ۵ شوّال ۱۳۵۳ به سنّ ۹۰ سالگی وفات یافت.

کلیّه مطالب مربوط به میرزا کوچک و اعقابش از تاریخ نائین نقل شده است.

ابو مسعود زین الملک اصفهانی

هندوبن محمّد بن هندو اصفهانی. از مستوفیان دیوان محمّد بن ملکشاه سلجوقی است، و در سال ۵۰۶ به سعایت دشمنانش به دار آویخته شد.

امیر معزّی در این شعر او را ستایش نموده است:

رستم از مازندران آید همی *** زَینِ مُلک از اصفهان آید همی

میر یحیی خطّاط

محی الدین، به انواع کمالات و فضایل آراسته بود، در حسن خط، فرید دهر و وحید عصر به شمار می رفته، از شاگردان میر عماد بوده. (۱)

گویند: وقتی شاه عباس از میر عماد کسی را خواست که در حسن کتابت و صحّت املا و انشا و بلاغت کامل باشد، میر عماد، میر یحیی را معرفی نموده، از طرف پادشاه نام برده به میر ثانی ملقّب شده، در ۱۰۴۰ وفات یافته است.

۱- پیدایش خطّ و خطّاطان: ۱۷۰، خطّ و خطّاطان: ۱۲۰.

ابو غالب یحیی بن زکریّا

از مردم اواخر قرن پنجم و اوایل قرن ششم هجری در اصفهان است که گنبد مسجد قریه سین برخوار اصفهان از آثار اوست، مورخ به سال ۵۲۶ هجری. (۱)

آقا میرزا یحیی مدرّس بید آبادی

معروف به کاشی پز، فرزند محمّد اسماعیل. از احفاد ملاّ محمّد باقر محقّق سبزواری، عالم فاضل ادیب شاعر متخلّص به «یحیی».

در حدود سال ۱۲۵۴ متولد گردیده، و در اصفهان و نجف از محضر عده ای کثیر از فحول علما همچون: شیخ انصاری، و حاج شیخ محمّد باقر مسجد شاهی، و آقا شیخ محمّد باقر همدانی، و آقا میرزا محمّد باقر و آقا میرزا محمّد هاشم چهار سوقی، و آخوند ملاّ محمّد کاشانی مستفیض گشته، و علوم غریبه را از ملاّ هادی سدهی که استاد این فن بوده و عده ای از او آموخته اند فرا گرفته؛ سپس سال ها در خانه خود جنب مسجد سید، حوزه درس گسترده، عمده تخصّص او در ادبیات بوده است.

به عربی و فارسی شعر می گفته، و به خصوص مراثی او مورد توجه مداحاتن و مرثیه سرایان بوده، هر روز به منزل او آمده و در دفتر و بیاض های خود آن را ثبت می نمودند، و پس از حفظ کردن، در مجالس روضه و ذکر، آن را می خوانده، و تقریباً چندین سال مرثیه خوانی در اصفهان منحصر به اشعار او بود.

۱- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۱۹۶.

از آثـارش: ۱- دیوان اشـعارش، قریب ۶ هزار بیـت ۲- مرآه المصـنّف، در شـرح حـال حاج میرزا محمّـد رضا کلباسـی به طبع رسیده است.

قریب ۹۵ سال عمر نموده، سـرانجام در شب چهارشـنبه ۵ ذی قعـده الحرام سال ۱۳۴۹ وفـات یافته، در صـحن تکیه میرزا رفیعا مدفون گردید، که اکنون آن را تسطیح نموده و جزو اراضی فرودگاه می باشد.

یحیی معتمدالملک

ابی الفرج یحیی بن صاعـد بن یحیی. حکیم طـبیب نصـرانی نسـطوری، معروف به ابن التلمیـذ، طبیب و حکیم حـاذق در عصـر دولت عباسیان بوده، و در اصفهان می زیسته، در ۵۵۶ وفات یافته است. (۱)

یحیی بن محمّد خطّاط اصفهانی

از مردم قرن هشـتم هجری بوده، از آثارش کتیبه روی صـندوق قبر مطهّر حضـرت عبدالعظیم حسنی (علیه السلام) است، مورخ به سال ۷۲۵ هجری. (۲)

مولی یعقوب بختیاری

ابن ابراهیم بن جمال الدین بن ابراهیم بختیاری حویزی اصفهانی.

از شـاگردان سـیّد نعمت الله جزائری، و خـود عـالم فقیه محـدّث بوده، (۳) و در حـدود سـال ۱۱۴۸ به طوری که سـید عبـدالله جزائری در

۱- ادباء الاطبّاء ۲:۱۹۲.

۲- آستانه حضرت عبدالعظیم:۷.

۳- الذریعه ۱۳:۳۳۲، ۳۵۹ و ۱۵:۹۸۵ و ۱:۲۲۲ و مجلّدات دیگر.

تذکره خود فرماید وفات یافته است.

کتب زیر از اوست:

۱- الاعتبار فی اختصار الاستبصار ۲- شرح شرایع ۳- شرح صحیفه سجادیّه ۴- صوافی الصافی، در تفسیر؛ در غرّه ذی قعده سال ۱۱۴۰ هجری از تألیف آن فراغت یافته است؛ و چندین رساله دیگر.

مولی یوسف گزی برخواری

عالم فاضل حکیم، از شاگردان آخوند ملاّ علی بن جمشید نوری حکیم مازندرانی. وی را رساله ای است در امتناع ترجیح بلا مرجّح. (۱)

شیخ یوسف خوانساری مهدویانی

عالم فاضل، داماد حاج آقا منیر الدین [بروجردی] و شاگرد او بوده، و در زمان حیات استاد [در سال ۱۳۱۹ ق] فوت شده.

وی را کتابی است به نام «سراج اللیل در شرح دعای کمیل». (۲)

یوسف [سکّاکی]

ابن ابی بکر بن محمّد بن علی خوارزمی سکّاکی.

در قسمت شمالی تکیه لسان الارض حظیره کوچکی بوده، و در وسط آن بقعه دوازده ترک کوچکی به سبک بقعه بابا رکن الدین، لکن کوچک تر

۱- الذریعه ۱۱۳:۱۱.

۲- الذریعه ۲۵۹:۱۳.

قرار داشته، و به طوری که مطّلعین نقل می کنند بعد از سال گرانی ۱۳۳۶ در اثر عدم مراقبت، بقعه کمی [رو به] خرابی رفته، و دروازه دهکده مجاور به نام «کوله پارچه» نیز خراب گردیده، و مردم نادان، بقعه نامبرده را ویران ساخته، و با آجرهای آن، دیوار قلعه را استوار می کنند. از آن پس، کم کم آثار قبور مجاور و قبر داخل گنبد را نیز خراب نموده و تسطیحس می نمایند، و در سال های اخیر مالک ده، قبرستان را نیز به مردم فروخته، و آنجا را خانه ساختند، و فعلاً به نام مفت آباد شهرت دارد.

مدفون در این بقعه، علی المشهور سکّاکی نام داشته است، و سکّاکی لقب مشهوری است برای عده ای از دانشمندان قرن هفتم و هشتم هجری، و به طوری که برخی از ارباب فضل اظهار نظر می کنند مدفون در این محل سراج الدین ابو یعقوب یوسف سکّاکی مؤلف کتاب مفتاح العلوم، و متوفی در اوایل رجب ۷-۶۲۶ می باشد، (وی از مفاخر علمی، و دانایان به علوم جفر و رمل و اسطرلاب و کیمیا و غیره بوده است) لکن بر این ادعا دلیلی همراه نیست.

در هر حال آثار عظمت و جلال از مقبره ظاهر بوده، و وجود آن پس از صفویّه، دلیل بر تشیع صاحب آن استف و جای تأسف است که مالک ده، با داشتن ثروت زیاد، به اسم سنّی بودن صاحب قبر، از فروش قبرستان و از بین بردن آثار قبور مسلمین صرف نظر ننمود.

استاد یوسف بنّای اصفهانی

فرزند تاج الدین معمار، از هنرمندان قرن دهم هجری در اصفهان است

ص: ۱۰۳۱

(صفه صاحب) مورخ به سال ۹۳۸ کتیبه های آن (۱) به خطّ کمال الدین حسین حافظ هروی و تاج الدین معلم اصفهانی است.

فایده: کمال الدین حسین واحد العین هراتی (۲) آوازه حسن خطّ و حسن قرآن خوانیش هم خراسان و ترکستان را فرو گرفته، و در نوشتن خطوط ششگانه، خاصّه نستعلیق، از سایر خوش نویسان پیشی داشته. از هرات به مشهد، و از آنجا به قم رسیده، و مدتها به مسلك درویشان به این شهر و آن شهر در نهایت سادگی گردش می کرده، و رد سنه ۹۷۳ در مشهد وفات یافت.

مولی محمّد یوسف قزوینی

ابن پهلوان صفر قزوینی اصفهانی، از افاضل شاگردان مولی خلیل قزوینی در اصفهان است.

وی مؤلف رساله ای است در آداب حج و کیفیت مسجد الحرام. (۳)

یوسف بن یحیی اصفهانی

از روات احادیث است، و شیخ صدوق در روایت حدیث وصیّت پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) در سند ابی سعید خدری از او نقل می کند. (۴)

ص: ۱۰۳۲

۱- کارنامه بزرگان ایران: ۱۶۷- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۹۱.

۲- پیدایش خطّ و خطّاطان: ۱۵۰.

۳- الذریعه ۴:۱۱.

۴- اعیان الشیعه ۹۶:۵۲.

شیخ یونس مفتی اصفهان

از شاگردان شیخ حسین بن مفلح صمری و شیخ علی کرکی بوده، (۱) رساله ای در ذکر طابقه ای از مشایخ شیعه نوشته، و به طوری که صاحب ریاض العلماء فرماید خالی از فوایدی نبوده، لکن در آن اشتباهاتی مشاهده شده است. (۲)

۱- اعیان الشیعه ۵۲:۱۱۴.

۲- در ریاض العلماء آمده: الشیخ یونمس المفتی باصبهان. فاضل عالم فقیه معروف فی عصر السلطان شاه عباس الصفوی. و لم اعلم له مؤلفاً. وی در ذیل عنوان الشیخ یحیی المفتی البحرانی می نویسد: کان من مشاهیر العلماء، و قد کان تلمیذ الشیخ علی الکرکی و الشیخ حسین بن مفلح الصمیری، و من مؤلفاته رساله تذکره المجتهدین، و هی رساله صغیره الحجم مشتمله علی اسامی جماعه من علماء اصحابنا... محتویه علی اغالیط کثیره و اشتباهات غزیره... و قد سبق آنفاً ترجمه الشیخ یحیی الاحساوی، و الظاهر اتحادهما، فتأمّل. ریاض العلماء ۵:۳۸۰. ایضاً و قد الف رساله فی ذکر طائفه من مشایخ الشیعه لا یخلو من فوائد و اغلاط. ریاض العلماء ۲:۱۷۸.

مستدرک دانشمندان و بزرگان اصفهان

اشاره

ص: ۱۰۳۵

سید ابوتراب مرتضوی درچه ای

فرزند مرحوم آیه الله آقا سید مهدی درچه ای موسوی.

عالم فاضل، در روز عاشورای سال ۱۳۲۴ ه_.ق در اصفهان متولد گردیده، و در ۷ شعبان سال ۱۴۱۱ ه_.ق در این شهر وفات یافته، در مزار متبرّک جناب امام زاده ابوالحسن زین العابدین علی معروف به درب امام مدفون گردید.

مشارالیه در خدمت جمعی از بزرگان علم و اجتهاد همچون ۱- آیه الله ملاّ محمّد حسین فشارکی ۲- حاج آقا رحیم رباب ۳- آقا سید محمّد رضا خراسانی ۴- آقا شیخ محمّد رضا نجفی مسجد شاهی ۵- حاج میر سیّد علی مجتهد نجف آبادی ۶- حاج میر سیّد علی بهبهانی ۷- مرحوم آقا سیّد مهدی درچه ای پدر بزرگوار خود تحصیل نموده، مرحوم آقا شیخ محمّد خراسانی حکیم، و آیه الله سید صدرالدین صدر نیز از اساتید ایشان می باشند. (۱)

سید ابوالحسن شمس آبادی آل رسول

فرزند عالم بزرگوار حاج میرزا محمّد ابراهیم بن العلاّمه الجلیل السید عبدالله بن عالم محقّق مدقّق آقا میر محمّد علی موسوی لاهیجانی شاهان دشتی.

عالمی بزرگوار، و فقیهی خدمتگزار، و مدرس و محقّق، و واعظی متّقی و پرهیزکار بود. عمر هفتاد و چند ساله خود را در راه ترویج دین و نشر

۱- مزارات اصفهان: ۲۰۷ و ۲۰۶.

احکام و دفاع از حریم مقدّس اسلام صرف نمود و در این راه از هیچ نمی هراسید و تا پای جان مقاومت نمود. پس از آن که سال ها به اصفهان در خدمت اساتید تحصیل نمود برای تکمیل تحصیلات و هم جهت فرار از فشار حکومت فساد و ضدّ مذهب به نجف اشرف مهاجرت کرد و مدت ۱۲ سال با جدّ و جهد تمام به ادامه تحصیل اشتغال جسته تا به مقام شامخ اجتهاد نایل گردیده به اصفهان مراجعت نمود و به اقامه جماعت و تدریس و مباحثه علوم پرداخت. در امر به معروف و نهی از منکر و رفع بدعت های مختلف سعی بلیغ داشت. در حدود ۱۳۲۶ متولد و در سحرگاه روز چهارشنبه ۷ ربیع الثانی سال ۱۳۹۶ به وسیله مخالفین ربوده شد و او را خفه کرده. و به شهادت رساندند.

در اصفهان مصدر خدمات ارزنده ای از: تأسیس خیریّه مسکن و انجمن قائمیّه و انجمن مبارزه با فرقه ضالّه بهائی و مدرسه احمدیّه و سازمان آموزش ابا بصیر مربوط به نابینایان و دار الایتام و انجمن مدد کاری امام زمان (علیه السلام) و سازمان آموزش و تربیتی جهان اسلام و غیره بودند. ایشان را تألیفاتی است از جمله: ۱- اشعار در مراثی و مصائب اهل بیت (علیهم السلام) ۲- تقریرات اصولی و فقهی اساتید خود ۳- رساله مختصری در اصول دین ۴- شرح بر صحیفه سجادیّه ۵- موعظه ابراهیم؛ و غیره. (۱)

شیخ احمد فیّاض

فرزند مرحوم ملّا مصطفی فرزند ملّا محسن سدهی.

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲:۳۴۴-۳۴۲.

عالم فاضل زاهد متّقی، از مدرسین بزرگ اصفهان. در ۱۷ ذی القعده الحرام ۱۳۲۴ در سده متولد گردیده اساتید و مشایخ اجازه روایتی و اجتهادی او در اصفهان عبارتند از:

۱- میرزا ابوالهدی کلباسی ۲- میرزا احمد مدرس ۳- سید محمّد باقر درچه ای ۴- شیخ جمال الدین کلباسی ۵- ملاّ حسن دولت آبادی ۶- شیخ محمّد رضا مسجد شاهی ۷- میر محمّد صادق مدرس خاتون آبادی ۸- میرزا علی آقا شیرازی ۹- شیخ علی مدرس یزدی ۱۰- میر سیّد علی مجتهد نجف آبادی ۱۱- ملاّ محمّد علی عالم حبیب آبادی ۱۲- شیخ محمّد حکیم خراسانی ۱۳- سیّد محمّد نجف آبادی ۱۴- سیّد مهدی درچه ای.

اساتید آن مرحوم در نجف اشرف عبارتند از: ۱- سیّد جمال الدین گلپایگانی ۲- سید عبدالهادی شیرازی ۳- سید علی بهبهانی ۴- شیخ محمّد کاظم شیرازی ۵- سیّد محسن حکیم.

وی عالمی متین و منظّم و موقّر و مؤدّب به آداب و اخلاق اسلامی بود.

عموم طبقات بالاخص علما و طّلاب و مقدّسین به او ارادت داشتند و خدمتش را مغتنم می شمردند.

مرحوم فیاض در ذی القعده سال ۱۴۰۷ در منزل مسکونی خود در محلّه خواجو وفات یافته، با احترامات شایسته و تشییع مناسب به سده مولد ایشان نقل شده و آنجا دفن گردید. (۱)

ص: ۱۰۳۹

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهانک ۲:۲۸۷-۲۸۵.

شیخ اسماعیل کلباسی

فرزند حاج میرزا رضا کلباسی، واعظ کامل و فصیح، و دانشمند جامع.

در سال ۱۳۲۲ قمری در اصـفهان متولد گردیده و در نزد پدر بزرگوار و عده زیادی از اجله علما و دانشمندان تلمّذ نموده و از جمعی از آیات عظام و مراجع به اخذ اجازات مفتخر گردید. (۱)

سال ها در مسـجد و منبر مردم را موعظه و ارشاد نموده اند از آثارش حواشـی بر کتاب انیس اللیل در شرح دعای کمیل تألیف پدر علاّمه اش می باشد.

در ۲۶ رمضان المبارک ۱۳۹۷ در اصـفهان وفات یافته و در مقبره مسـجد رکن الملک در تخت فولاد مـدفون گردید. در سال های اخیر از جلسات درس مرحوم آیه الله حاج میر سید علی بهبهانی استفاده می نمود. (۲)

سید اسماعیل هاشمی طالخونچه ای

فرزند آقا محمد حسن بن سید ابراهیم.

ص: ۱۰۴۰

۱- به نوشـته جناب حجّه الاسـلام شـیخ احمد کلباسـی اساتید ایشان در اصـفهان و مشـهد مقدّس و تهران عبارتند از: ۱- میرزا محمّد حسن قاضـی عسـکر ۲- میرزا یحیی مـدرّس ۳- شـیخ علی مـدرس یزدی ۴- پـدر بزرگوارشان ۵- فاضل بسـطامی ۶- حاجی محقّق ۷- ادیب نیشـابوری ۸- میرزا احمـد کفایی ۹- آقـا بزرگ خراسانی ۱۰- سـید مهدی درچه ای ۱۱- علی نجف آبادی ۱۲- سید محمّد نجف آبادی ۱۳- حاج آقا صدر کوپائی ۱۴- شیخ محمود مفید ۱۵- شیخ محمّد رضا نجفی ۱۶- میرزا محمّد طاهر تنکابنی ۱۷- میرزا مهدی آشتیانی ۱۸- آیه الله سید علی بهبهانی.

۲- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲:۲۸۹.

عالم فاضل جلیل، صاحب تألیفات مفیده. در حدود سال ۱۳۳۰ در دهکده طالخونچه از بلوک سمیرم متولد گردیده، مقدمات علوم را نزد پدر و برادر بزرگ خود مرحوم حجّه الاسلام سید علی اکبر هاشمی فرا گرفته، سپس به اصفهان مهاجرت کرده و پس از سال ها به اتفاق برادر نامبرده به قم مهاجرت نموده و به تکمیل مراتب علمی پرداخته، به موطن خود مراجعت کرده و به ارشاد و هدایت و رسیدگی به امور مذهبی مردم ناحیه قمبوان از بلوک سمیرم پرداخته، و سپس در اصفهان ساکن شده، عالمی خدمتگزار و زاهدی پرهیزکار بود.

اساتید و مشایخ ایشان عبارتند از: ۱- شیخ محمّد رضا نجفی ۲- شیخ مهدی نجفی ۳- سید محمّد تقی خوانساری ۴- سید صدرالدین صدر ۵- آیه الله شیخ عبدالکریم حائری و جمعی دیگر از بزرگان علم و اجتهاد.

ایشان از اعضای جلسه استفتاء مرحوم آیه الله میر سید علی بهبهانی در اصفهان به شمار می رفتند.

کتب زیر از تألیفات ایشان است:

۱- اربعین به نام ملتقطات ۲- دیوان اشعار به عربی و فارسی ۳- ذریعه الزائر یا رهبر زوّار، مطبوع ۴- شهاده الشهداء، در شرح و ترجمه لوح حضرت زهرا (علیهاالسلام) مطبوع ۵- ضیاء البشر در ردّ شیخیّه ۶- لؤلؤ درخشان در صفات بهترین زنان ۷- مجموعه ای در ردّ صوفیّه و غیره. (۱)

ص: ۱۰۴۱

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان: ۲۸۹:۲-۲۸۷.

حاج امیر آقا فلاورجانی لنجانی

عالم فاضل محترم، در اصفهان خدمت بسیاری از بزرگان و آیات عظام از آن جمله حاج میر سید علی مجتهد نجف آبادی و آقا سید محمّد نجف آبادی و دیگران تحصیل نموده و مدّتی نیز به درس مرحوم آقا شیخ محمّد رضا نجفی حاضر می شده است. وی پس از تکمیل تحصیلات خود به مولد و موطن خود مراجعت نموده و به امور روحانی و رسیدگی به کارهای مذهبی مردم اشتغال داشت تا در سال ۱۴۰۳ به سنّ قریب به ۷۵ رحلت نموده و در همان جا به خاک سپرده شد.

مشارالیه عالمی متواضع و مهربان و جامع و نکته دان بود. (۱)

حاج شیخ محمّد باقر امینی نطنزی

از علما و دانشمندان اصفهان و ائمّه جماعت و مدرسین شهر بود که در نطنز متولد گردیده و در اصفهان در خدمت اساتیدی همچون آیات عظام آقا شیخ محمّد رضا مسجد شاهی و آقا سیّد علی مجتهد نجف آبادی و آقا سید محمّد نجف آبادی و دیگران تلمّذ کرده تا به مقامات عالیه علم رسیده و در این اواخر در مسجد امام حسین (علیه السلام) در خیابان آتشگاه، جنب میدان میوه اقامه جماعت می فرمود و مورد احترام عموم طبقات از علما و مقدسین بود.

ص: ۱۰۴۲

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان: ۲:۲۹۰.

سرانجام در عصر روز شنبه ۲۴ شعبان المعظّم سال ۱۴۱۲ در اصفهان وفات یافت. (۱)

شیخ محمّد باقر زند کرمانی

عالم فاضل جلیل فقیه واعظ، از خاندان زندیه ساکن کرمان، از علمای معروف و محترم اصفهان امام جماعت مسجد جامع.

در کرمان متولـد گردیده و تحصیلات جدید خود را در کرمان و علوم دینی را در قم به پایان رسانیده تا به مقام شامخ اجتهاد نایل شده و از اساتید خود به اخذ اجازه اجتهاد و روایتی مفتخر گردید.

سپس به اصفهان مهاجرت کرد و در این شهر ساکن گردید و به وعظ و ارشاد و اقامه جماعت در مسجد جامع و تدریس در مدرسه ذوالفقار مشغول شد.

از خدمات او سعی و کوشش در افتتاح مجدد درب مسجد جامع بود که در دوره پهلوی بر روی نماز گزاران بسته بود. (۲)

از آثار علمی ایشان: ۱- رساله در فقه ۲- رساله در رجال (الفیوضات اللامعه) ۳- رساله در موضوع نفت به چاپ رسیده.

سرانجام در سال ۱۳۸۹ ق در خارج از کشور که جهت معالجه بیماری قنـد که سال ها او را رنج می داد رفته بود وفات یافته و با تشییع شایسته به

۱- مزارات اصفهان: ۱۱۸-۱۱۷.

۲- جهت آشنایی با شرح حال و خدمات این عالم فرزانه رجوع شود به کتاب فطرت بیدار زمان تألیف محمّد زاهد نجفی.

تخت فولاد حمل، و در قسمت جنوبی تکیه سادات بهشتی مدفون گردید. (۱)

سید باقر رجائی

عـالم عامل، و فقیه کامل. در سال ۱۳۱۹ ق در اصـفهان متولـد گردیـده، مقدمات علوم را نزد جمعی از اساتید که از آن جمله است برادر عالم و فقیه خود مرحوم آقا حسین بلنـد به خوبی فرا گرفته، و سـپس به درس اساتید حوزه علمیه اصـفهان از جمله آقا سید ابوالقاسم دهکردی و حاج میر محمّد صادق خاتون آبادی حاضر شده، و در نجف از حوزه درس آیات عظام: آقا سید ابوالحسن اصـفهانی، آقا ضـیاء الدین عراقی، سـید عبدالهادی شـیرازی و آقا شیخ محمّد کاظم شیرازی استفاده نموده و پس از وصول به مقـام شامـخ اجتهاد و دریافت اجازات روایتی و گواهی اجتهاد از مشایـخ و اساتیـد خویش به اصـفهان مراجعت و به درس و بحث و اقـامه جماعت در مسـجد بازار جنب سه راه نیم آورد اشـتغال جسـته و از موثّقین علمای اصـفهان و مورد توجه مؤمنین قرار گرفت.

وی در اثر عـارضه کسـالت و بیمـاری سـکته نـاقص سال ها در منزل بستری بود و در هیـچ حال از رسـیدگی به امور مؤمنین و جواب مسائل غفلت نمی نمود.

مرحوم رجـائی عالمی خلیق و دانشـمندی مهربان و خوش صـحبت بود. وی در ۴ شنبه ۲۶ ربیع الثانی ۱۴۱۱ در اصفهان وفات یافته و در قم

ص: ۱۰۴۴

۱- سیری در تاریخ تحت فولاد: ۱۷۷-۱۷۶.

مدفون گردید.

فرزند او آیه الله آقا سیّد محمّد رجائی عالمی جامع و محقّق و صاحب نظر، از مدرسین حوزه علمیه قم است. (۱)

حاج سید بحرالعلوم میردامادی

فرزند عالم جلیل آقا سید اسدالله صدر الاسلام میردامادی.

عالم عامل فقیه کامل عارف زاهد، از علمای بزرگوار، در علم و تقوا و اخلاق و ملکات فاضله ممتاز بین الاقران بود.

در سال ۱۳۰۶ شمسی مطابق ۱۳۴۵ قمری در سده ماربین متولد گردیده، جهت تکمیل علوم و فضائل به اصفهان و سپس به قم مهاجرت نموده، سرانجام پس از یک عمر که تمام آن در راه اسلام و خدمت به شرع مقدس سپری شد در بامداد روز یکشنبه ۱۵ ربیع الثانی سال ۱۴۱۱ هـ.ق به ملکوت اعلی پیوست.

اساتید ایشان در اصفهان عبارتند از:

۱- سید احمد مقدس بید آبادی ۲- شیخ محمّد حسن عالم نجف آبادی ۳- شیخ محمّد حسین رشتی ۴- شیخ محمّد حسین مقدس ۵- آیه الله حاج آقا رحیم ارباب ۶- سید محمّد رضا خراسانی ۷- حاج آقا صدر کوپائی ۸- حاج میرزا علی آقا شیرازی ۹- آیه الله سید علی بهبهانی.

۱- یادنامه بحرالعلوم: ۵۶-۵۵.

و در قم: آیه الله العظمی بروجردی، علاّمه طباطبائی، امام خمینی آیه الله مرعشی نجفی. (۱)

سید بدر الدین کتابی

فرزند حاج آقا هلال الدین بن آقا میرزا علی رضا بن علاّمه میر محمّد صادق حسینی کتاب فروش.

در ۹ شوّال سال ۱۳۳۰ هـ.ق در خانواده علم و روحانیت متولد گردید. مادرش دختر مرحوم حاج شیخ محمّد علی ثقه الاسلام نجفی از علما و مجتهدین خاندان مسجد شاهی بود. در اصفهان و مشهد و تهران تحصیل نمود. وی در دبیرستان و دانشگاه تدریس می کرد. عمری را در راه علم و دانش گذرانید و سرانجام در ۶ ذی حجّه الحرام سال ۱۴۰۷ هـ. ق در اصفهان وفات یافت.

وی انسانی وارسته و معلّمی شایسته، نویسنده ای توانا، عارفی محقق و شاعری ادیب بود. خلاصه کلام آن که مشارالیه از جمله افراد کمیابی بود که گاه گاه در جوامع بشری یافت می شوند. علم را با عمل و اخلاق، توأم داشت، بدون آن که ادعای فضل و دانش کند و کمالات خود را به دیگران بنمایاند و آن را وسیله برتری خود قرار دهد. ادبیات و فلسفه را خوب می دانست و به زبان های عربی و فرانسه تسلط کامل داشت و تا پس از مرگ او از شاعری وی کسی خبر نداشت. او فردی متواضع و خویشتن دار بود و در برخورد با اشخاص به ویژه شاگردان، اخلاقی

ص: ۱۰۴۶

۱- ر.ک: یادنامه سید بحرالعلوم میردامادی.

انسانی داشت و هر چه را می دانست به شاگردان خود در دانشگاه و دبیرستان ادب، به آنان می آموخت و از تدریس و تعلیم خسته نمی شد.

کتاب های زیر از آثار اوست که به چاپ رسیده است:

۱- اخلاق، ترجمه از نویسنده فرانسوی پیرژانه.

۲- به سوی اصفهان، ترجمه از نویسنده فرانسوی پیر لوتی.

۳- ترجمه آداب المتعلّمین منسوب به خواجه نصیر الدین طوسی از عربی.

۴- ترجمه کتاب «پیرامون سیره نبوی» نوشته دکتر طه حسین.

۵- دیوان اشعار با تخلص امید.

۶- ترجمه فروغ خاور نوشته هرمان الدنبرگ از فرانسه (در شرح حال و آیین بودا).

۷- مقالات عدیده در موضوعات مختلف که قسمتی از آنها ضمن مجموعه ای پس از فوت ایشان به چاپ رسیده است. (۱)

سید محمّد تقی مصطفوی فروشانی

عالم فاضل، و سیّد سند کامل، زاهد ورع، از علمای فروشان.

نزد بسیاری از علمای محل و اصفهان تلمّذ نموده که از آن جمله است: مرحوم آقا شیخ محمّد رضا نجفی [و سید مهدی درچه ای و سید عبدالله ثقه الاسلام و آخوند گزی]. پس از رسیدن به مقامات عالیه علم و اخذ اجازات به مولد خود معاودت نموده و به ارشاد و هدایت و اقامه

ص: ۱۰۴۷

۱- مزارات اصفهان: ۱۱۸، ۱۱۹.

جماعت و موعظه پرداخته، در نزد عموم طبقات محبوب القلوب و مقبول و مورد وثوق و اطمینان قاطبه اهارلی محل و علمای اصفهان بود.

در ماه صفر ۱۳۹۳ در زادگاه خود وفات یافته و همان جا مدفون گردید. (۱)

شیخ محمّد تقی فشارکی

فرزند مرحوم آیه الله آخوند ملّا محمّد حسین فشارکی. عالم فاضل جلیل، از ائمه جماعت و مدرسین اصفهان.

در سال ۱۳۲۲ در اصفهان متولد، و در ۱۴۰۵ وفات یافته، در صحن امام زاده باقر در محلّه خواجو مدفون گردید.

برخی از اساتید او عبارتند از: ۱- مرحوم آخوند فشارکی پدر بزرگوارش ۲- شیخ محمّد رضا نجفی ۳- میر محمّد صادق خاتون آبادی ۴- میر سید علی مجتهد نجف آبادی ۵- سید محمّد نجف آبادی ۶- آیه الله بهبهانی. (۲)

سید جعفر خلیفه سلطانی

فرزند سید اسماعیل، از علمای خاندان خلیفه سلطانی و از شاگردان علّامه محقّق آقا میر سید حسن مدرس و حاج ملّا حسین علی تویسرکانی و آقا میر سید محمّد شهشهانی بوده، و قبل از سال ۱۲۹۰ هجری وفات یافته و در مزار خانوادگی خود در ستّی فاطمه مدفون گردید.

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان: ۲:۲۹۹-۲۹۸.

۲- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲:۲۹۹.

صاحب عنوان پدر زن علّامه فقیه ادیب مرحوم حاج سیّد مهدی نحوی موسوی (۱۲۴۸-۱۳۰۷ ه_) می باشد. (۱)

حسن بن ابی عدنان

در سمت شمال کوچه مسجد مصری، از متفرّعات محلّه طوقچی آثار قبرستان خرابه ای است و در اطای نیمه خراب قبری است که به صورت سکوی بزرگی می باشد و نام مدفون در آن حسن بن ابی عدنان از بزرگان دانشمندان و عرفای قرن هشتم بوده و در شب پنج شنبه ۱۰ رمضان المبارک سال ۷۸۸ ه_ وفات یافته است.

در کتیبه منقور بر سنگ وی را بدین گونه معرفی کرده است: سلطان الاولیاء و برهان الاصفیاء، امام الحق و الدنیا و الدین، حسن بن الامام السعید عزّ الملّه والدین ابی عدنان حطّه الله شآبیب غفرانه و کساه حلل رضوانه و اسکنه بحبوبه جنانه. (۲)

شیخ محمّد حسین امام نجفی

فرزند مرحوم شیخ جمال الدین نجفی و داماد مرحوم آقا نجفی اصفهانی.

در اصفهان متولد گردیده، و در نزد بسیاری از بزرگان این شهر و نجف اشرف تحصیل نموده، در فقه و اصول و حکمت و فلسفه صاحب نظر گردید.

وی به امام نجفی شهرت داشته است. عالمی فاضل و دانشمندی

ص: ۱۰۴۹

۱- مزارات اصفهان: ۲۴۷.

۲- مزارات اصفهان: ۱۸۲.

کامل بود. از آثار او دو جلد کتاب به نام «خدا هست» به فارسی به چاپ رسیده است.

وی در روز ۳ شنبه ۱۹ صفر سال ۱۳۹۲ در اصفهان وفات یافته، در تخت فولاد در بقعه تکیه مادر شاهزاده در پشت قبر پدر مدفون گردید.

وی پدر نویسنده توانا و مترجم زبردست آقای ابوالحسن نجفی است. (۱)

سید حسین دهکردی

فرزند مرحوم آقا سید ابوالقاسم دهکردی. عالم فاضل، در اصفهان متولد، و در خدمت جمعی از بزرگان همچون آقا شیخ علی مدرس یزدی و پدر بزرگوار خود تحصیل نموده، عالمی منزوی و گوشه نشین بود. پس از فوت پدر به جای ایشان در مساجد سرخی و شیخ الاسلام اقامه جماعت می نمود.

سال ها به درس مرحوم آقا شیخ محمّد حکیم خراسانی حاضر شده و بهره کافی یافته بود. سرانجام پس از فوت، در جنب پدر مدفون گردید. (۲)

میرزا محمّد حسین رشتی

فرزند حاج میرزا قوام الدین بن میرزا عبدالرزاق بن حاج میرزا محمّد کاظم بن علاّمه حکیم حاج محمّد جعفر لنگرودی اصفهانی.

عالم فاضل، در سال ۱۲۹۷ ش در اصفهان متولد گردید و هم در این

ص: ۱۰۵۰

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۳:۱۰۴.

۲- تاریخچه ارزنان: ۴۳.

شهر تحصیلات جدید و قدیم خود را نزد اساتید و دانشمندان به پایان رسانیده، (۱) سرانجام در صبح روز شنبه سوّم ربیع الاول سال ۱۴۱۴ وفات یافته و در مقبره کوچک مسجد سید مدفون گردید. (۲)

محّمد حسین صغیر اصفهانی

از شعرا و مداحین اهل بیت (علیهم السلام) و از اساتید فنّ شعر و ادب.

در ۱۳ رجب سال ۱۳۱۲ ق در اصفهان متولد گردید. نام او حسین، و نام پدرش اسدالله، و شغل او بافندگی بود. وی به دسترنج خود اعاشه نموده و منّت از احدی نکشید. دارای مذاق عارفانه و از جمله غزل سرایان معروف اصفهان در انجمن ادبی این شهر به عنوان استاد و مربی شعرا شمرده می شد. وی به خاطر مدّاحی اهل بیت (علیهم السلام) محبوبیتی خاص در بین عموم طبقات اصفهان داشت.

آثار وی عبارتند از: ۱- دیوان اشعار که شامل غزلیات و قصاید و قطعات و رباعیات و ماده تاریخ می باشد و چندین مرتبه به چاپ رسیده و مقبولیت عامّه یافته است. ۲- مصیبت نامه ۳- مثنوی در ترجمه خطبه غدیریّه.

وی سرانجام در غروب سه شنبه غرّه جمادی الثانی سال ۱۳۹۰ ق در

ص: ۱۰۵۱

۱- بنا بر نقل صدّیق فاضل آقای نصراللهی از ایشان اساتید وی عبارتند از: ۱- شیخ هبه الله هرندی ۲- شیخ محمّد حسن عالم نجف آبادی ۳- سید عباس صفی دهکردی ۴- میر سید علی بهبهانی ۵- شهید سید ابوالحسن شمس آبادی ۶- شیخ محمود مفید ۷- سید علی اصغر برزانی ۸- سید محمّد باقر ابطحی سدهی ۹- سید احمد مقدس ۱۰- حاج آقا جمال الدین خوانساری ۱۱- میرزا هاشم خوانساری ۱۲- میرزا عبدالوهاب زاهدی.

۲- مزارات اصفهان: ۱۶۵.

اصفهان وفات یافت و در روز بعد با تشییع شایسته در جنب مزار صاحب بن عبّاد در مقبره معروف به «سرشاه رضا» مدفون گردید، و سپس جهت او بقعه ای آبرومند ساختند. (۱)

حسین عبداللهی خوروش

ادیب و نویسنده و محقق و شاعر متخلص به همّت.

در ماه رجب سال ۱۳۳۹ ه_ در اصفهان متولد گردیده، تحصیلات قدیم و جدید خود را در نزد اساتید به پایان رسانیده، عمری را در مطالعه و تألیف و تحقیق در موضوعات دینی و اجتماعی گذرانید.

دانشمندی محقق و نویسنده ای توانا و پژوهشگری سخت کوش بود. مدتی روزنامه ای به نام پیک عدالت را منتشر می کرد و در برخی از روزنامه های اصفهان و تهران مقالاتی می نوشت. کتاب های زیادی تألیف کرده و برخی از آنها را به چاپ رسانیده است، از جمله: فرهنگ اسلام شناسان خارجی، تأثیر موسیقی بر روان و اعصاب، تراش ریش از نظر بهداشت و اسلام، انقلاب یا نهضت سید جمال الدین، قرآن و فلاسفه غرب.

(اسامی ۲۴ کتاب از او در مزارات اصفهان ذکر شده).

عموم نوشته های مرحوم عبداللهی تحقیقی و قابل استفاده است، به خصوص کتاب فرهنگ اسلام شناسان و قرآن و فلاسفه غرب که نتیجه ۳۰ سال مطالعه و تحقیق است که انسان متعهد بدون چشم داشت هیچ گونه

ص: ۱۰۵۲

۱- مزارات اصفهان: ۳۱۴-۳۱۳.

پاداشی قبول زحمت کرده، و اثری نفیس از خود به جای گذاشته است.

مرحوم عبداللهی سرانجام در جمادی الاولی سال ۱۴۰۹ در اصفهان وفات یافته و در باغ رضوان به خاک رفت. (۱)

شیخ محمّد حسین فاضل کوهانی

عالم فاضل [مدرس ادبیات و فقه و اصول]، در اصفهان نزد جمعی از بزرگان که از آن جمله است مرحوم شیخ محمّد رضا نجفی و حاج میر سید علی نجف آبادی تلمّذ نموده، و در مسجد شجره اقامه جماعت می نمود. (۲) وی در سال ۱۴۰۳ وفات یافته و نزدیک بقعه فاضل هندی مدفون گردید.

شیخ محمّد حسین شریعت هرندی

عالم فاضل مدرّس، از ائمّه جماعت اصفهان. در هرند متولد گردیده و در اصفهان تحصیل نموده، سپس به تدریس [فقه و اصول و ادبیات در مدرسه صدر] پرداخته، سرانجام در شب پنج شنبه ماه ۱۳۹۸ در اصفهان وفات یافته، در تکیه مرحوم میرزا عبدالغفّار تویسرکانی مدفون گردید. (۳)

سیّد محمّد حسین مهدوی اردکانی

عالم فاضل ارجمند، در ۲۰ شعبان سال ۱۳۲۵ هـ.ق در اردکان یزد

۱- مزارات اصفهان: ۱۲۶-۱۲۵.

۲- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان: ۳۰۶:۲.

۳- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۳۰۷:۲.

متولد گردید. مقدّمات علوم را نزد علما و فضلای محل فرا گرفته، جهت تکمیل به اصفهان مهاجرت نموده و در مدرسه جدّه ساکن، و با کمال جدّ و کوشش در نزد علما و مجتهدین تحصیل کرد؛ از جمله: ۱- آقا شیخ محمّدرضا نجفی مسجد شاهی ۲- آقا شیخ علی مدرس یزدی ۳- حاج میر سید علی مجتهد نجف آبادی ۴- آقا شیخ محمّد حکیم خراسانی.

وی در زمان خفقان رضا شاهی اذّیت و آزار بسیار دید، لکن تمام آن سختی ها را تحمل کرده و از جاده مستقیم روحانیت خارج نگردید.

وی از اساتید خود اجازه روایت و اجتهاد دریافت داشته، و سرانجام در عصر روز پنج شنبه شعبان ۱۴۰۷ در اصفهان وفات یافته، در صبح روز جمعه با تشییع شایسته و شرکت هیئت های عزادار علما و دیگران به زینبیه منتقل، و در اطاق اول دست راست درب غربی صحن مدفون گردید.

وی عالمی خلیق و فاضلی مهربان و خوش محضر بود، عمر خود را در راه دین و نشر احکام و ارشاد مؤمنین به سر برد. (۱)

شیخ محمّد حسین همدانی

فرزند محمّد حسن. عالم فاضل ادیب محقق شاعر و مفسّر.

وی در کرمانشاه متولد شده، و در همدان و اصفهان تحصیل نموده، و در این شهر به تدریس کتب فقه و اصول و ادبیات در مدرسه نیم آورد اشتغال داشته، قریب یکصد جلد کتاب و رساله در موضوعات مختلفه از

۱- مزارات اصفهان: ۳۳۶، تاریخچه ارزنان: ۴۳-۴۲.

فقه و اصول و تفسیر و حدیث و رجال و لغت و غیره تألیف نموده است.

برخی از اساتیـد او عبارتنـد از: حـاج میرزا علی نقی همـدانی، حـاج ملاّـ حسـین علی تویسـرکانی، آقـا میرزا محمّـد هاشـم چهارسوقی.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- جراب الحکمه در چنـدین مجلّد ۲- حاشیه بر فرائد ۳- حاشیه بر قوانین ۴- دروس ۵- دیوان اشعار ۶- ردّ بر اخباریین ۷- رساله در ارث ۸- شرح تبصره ۹- وجیزه در درایه؛ و غیره.

صاحب عنوان بـدون زن و فرزنـدا به طور مجرّد در مـدرسه ساکن بود. و در سال آخر عمر به منزل مرحوم عالم جلیل بزرگوار حـاج میرزا محمّـد بـاقر تویسـرکانی (یکی از شاگردانش) منتقل گردیـده و هم در آن جا به سال ۱۳۲۴ هــ.ق وفـات یافته، در صحن شرقی امام زاده درب امام مدفون گردید. (۱)

حیدر علی خان برومند گزی

عالم فاضل، در قریه گز متولـد گردیده، در اصـفهان نزد اساتید تلمّذ نموده و خود سال ها در مدرسه چهار باغ و مدرسه صدر تدریس می نمود.

از آثار او کتابی به نام طریق الرشاد در شرح تجرید الاعتقاد به چاپ رسیده است.

اساتید وی عبارتند از:

۱- ملاّ حسن دولت آبادی از مدرسین مدرسه نیم آورد ۲- میرزا حسن

۱- مزارات اصفهان: ۲۰۸.

قدسی ۳- شیخ محمّد رضا نجفی ۴- میر محمّد صادق خاتون آبادی ۵- میرزا عبدالحسین قدسی ۶- میر سید علی مجتهد نجف آبادی ۷- شیخ علی مدرس یزدی ۸- محمّد علی عالم ۹- سید محمّد نجف آبادی ۱۰- شیخ محمّد حکیم خراسانی ۱۱- سید مرتضی خراسانی ۱۲- سید مهدی درچه ای. (۱)

شیخ حیدر علی صلواتی

فرزند حاج قدیر علی مدّاح الائمه بن ملاّ هاشم بن ملاّ مهدی سدهی اصفهانی.

عالم فاضل زاهد واعظ جلیل عابد. در سال ۱۳۲۱ متولد گردیده و در نزد عده ای از بزرگان در اصفهان و قم تلمذ نموده که از آن جمله است: ۱- حاج میرزا رضا کلباسی ۲- شیخ محمّد رضا نجفی ۳- حاج آقا صدر کوپائی ۴- سید علی نجف آبادی ۵- سید محمّد نجف آبادی ۶- شیخ محمود مفید ۷- آیه الله حاج شیخ عبدالکریم حائری. تا به مقام شامخ اجتهاد نایل گردیده، به ارشاد و هدایت و تبلیغ احکام و ترویج شریعت و امر به معروف و نهی از منکر، پرداخته، واعظی فصیح البیان و گوینده ای شیرین کلام بود.

از آثارش کتاب نجم السهیل در شرح دعای کمیل منظوم به چاپ رسیده است.

ص: ۱۰۵۶

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲:۳۱۲-۳۱۱.

وی در شـشم ماه صفر سال ۱۳۹۲ در اصـفهان وفات یافته، در تخت فولاد در تکیه مرحوم حاج آقا باقر قزوینی مـدفون گردید. (۱)

شیخ خلیل الله

از علما و دانشمندان اواخر صفوی، متوفی به سال ۱۱۱۰ ه_.ق. (۲)

قبر او در خارج از صحن و بارگاه امام زاده شاهد زید است و دارای سنگ نوشته ای بود شامل پنج سطر شعر به این شرح:

کان هنر معدن علم جلیل *** مصدر خلت و سحایب خلیل

تا کند از پاکی ذاتش بیان *** شست به هفت آب دهن سلسبیل

رفت چون از دار فنا سوی خلد *** توشه ره ساخته اجر جزیل

سلطنت کشور معینش بود *** کوفت در این دایره طبل رحیل

دل پی تاریخ وفاتش نوشت *** آه کشد چرخ زموت خلیل

(۱۱۱۰)

نویسنده قبر او را زیارت کرده بودم، قبری بلند بسته داشت، رحمه الله علیه. (۳)

ص: ۱۰۵۷

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۳:۳۶۹.

۲- وی غیر از سید خلیـل الله تونی اصـفهانی، استاد مؤلف ریاض العلماء است که به زهـد و صـلاح و تقوا معروف بوده و در اصفهان در محله شیخ یوسف ساکن بوده و به سال ۱۰۸۴ ق وفات یافته است. (ریاض العلماء ۲:۲۵۹).

۳- مزارات اصفهان: ۲۷۱.

شیخ داود مصاحبی نائینی

ابن مولی علی اکبر، فاضل ارجمند عالم زاهد متّقی.

در سال ۱۲۷۸ شمسی در محمّدیه نائین به دنیا آمد. پدرش مردی فاضل و ادیب و اهل وعظ و خطابه و ذکر مصائب بود.

مرحوم مصاحبی مقدمات علوم را در نائین آموخته و جهت تکمیل به اصفهان مراجعت نموده و نزد بزرگان این شهر همچون: ۱- حاج آقا رحیم ارباب ۲- آقا سید محمّد رضا خراسانی ۳- آقا شیخ محمّد رضا نجفی ۴- آقا سید عبدالله مدرس میر محمّد صادقی ۵- حاج میر سید علی نجف آبادی ۶- سید محمّد مدرس نجف آبادی ۷- حاج شیخ مهدی نجفی تلمّذ نموده تا به مقامات عالیه علم ارتقاء یافته و از برخی از اساتید خود نیز اجازاتی داشت.

وی عالمی زاهد و متواضع و منیع الطبع و دارای خطّی زیبا بود. در مدرسه حاج شیخ محمّد علی ثقه الاسلام حجره داشت و در این حجره که عموماً روزها در آن به مطالعه و تدریس مشغول بود شمشیری داشت و آن را بدان امید نگاه داشته بود که در هنگام ظهور حضرت بقیه الله الاعظم با آن شمشیر با دشمنان خدا بجنگد.

وی در محله نو خواجو ساکن و در یکی از مساجد آنجا امامت می نمود.

سرانجام در ۱۸ ذی القعده سال ۱۴۰۱ ه_.ق وفات یافته، در تکیه معارفی در تخت فولاد مدفون شد. (۱)

ص: ۱۰۵۸

۱- سیری در تاریخ تخت فولاد: ۱۹۹-۱۹۸.

سید محمّد رضا شفتی

فرزند مرحوم سید محمّد باقر ثانی بید آبادی فرزند حاج سید اسدالله بن حاج سید محمّد باقر حجّه الاسلام شفتی.

عالم فاضل جلیل، در حدود سال ۱۳۲۰ متولد گردیده عالمی پرهیزکار و مورد توجه و عنایت عموم مؤمنین و مقدسین و علما و بزرگان بود.

اساتید ایشان: ۱- شیخ ابوالقاسم زفره ای ۲- میرزا احمد مدرّس ۳- شیخ محمّد رضا نجفی ۴- شیخ علی مدرس یزدی ۵- سید مهدی درچه ای ۶- سید میرزا اردستانی.

وی در شب پنج شنبه ۳ ذی حجّه الحرام ۱۳۹۶ وفات یافته و با تشییع شایسته در بقعه مسجد سید دفن گردید. (۱)

حاج آقا رضا مظاهری کرونی

فرزند عالم زاهد مرحوم آخوند ملّا محمّد حسین کرونی.

واعظ صالح، از محترمین اهل منبر اصفهان. در خانواده علم و روحانیت و زهد و تقوا متولد گردید و در نزد اساتید دانشمند اصفهان تحصیل کرد.

برخی از اساتید او عبارتند از: ۱- حاج آقا جمال الدین خوانساری ۲- حاج آقا حسین خادمی ۳- حاج میر سید علی بهبهانی ۴- آقا کمال الدین خوانساری ۵- حاج سید مصطفی مهدوی هرستانی.

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲:۳۱۵-۳۱۴.

منبر ایشـان شامل مواعظ شافیه و بیان مسائل حلال و حرام و تفسـیر و شـرح آیات قرآن و احادیث معصومین (علیهم السـلام) و نقل داستانها و حکایات مناسب بود و از حیث جامعیت در بین اهل منبر اصفهان امتیاز کلی داشت.

وی در بعدازظهر روز سوم ماه صـفر سال ۱۳۱۰ هـ.ق به عارضه سـکته وفات یافته و با تشیع شایسته به باغ رضوان منتقل و در آنجا به خاک رفت. (۱)

سید ریحان الدین مهدوی

فرزنـد عالم جلیل و فاضل کامل نبیل آقا سید شـهاب الدین نحوی. در سال ۱۳۱۳ در خانـدان علم و روحـانیت از دختر علاّمه فقیه مجتهـد بزرگوار مرحوم آخونـد ملاّ محمّـد حسـین کرمانی متولد گردید. مقدمات علوم را نزد عده ای از علما و فضـلا از جمله مرحوم آقا شیخ ابوالقاسم زفره ای به خوبی فرا گرفت.

سپس سـطوح متوسـطه فقه و اصول را نزد میرزا ابوالحسن بروجردی و آقا میرزا احمد مدرس و آخوند ملاّ عبدالکریم گزی فرا گرفت و بعـداً چنـدین سال به درس خارج مرحوم شـیخ محمّد رضا نجفی حاضـر گردید و از ایشان به اخذ دو اجازه روایتی و اجتهاد مفتخر گردید. و مدت دو سال نیز در طهران به درس مرحوم حاج شیخ جمال الدین نجفی حاضر می د.

وی در ظهر روز یک شنبه ۲۹ ذی القعده سال ۱۳۹۹ در اصفهان وفات

ص: ۱۰۶۰

۱- مزارات اصفهان: ۱۲۷.

یافته، در تخت فولاد در تکیه خانوادگی در جوار قبر پدر مدفون گردید. (۱)

حاج آقا رحیم ارباب

عالم عابد زاهد حکیم فقیه ریاضی، از مدرسین معروف اصفهان و امام جماعت مسجد گرگ یراق در محلّه مسجد حکیم.

در ۲۳ جمادی الثانیه سال ۱۲۹۷ متولد و در شب جمعه ۱۸ ذی الحجّه سال ۱۳۹۶ در اصفهان وفات یافت.

وی از قائلین به وجوب عینی نماز جمعه در زمان غیبت امام (علیه السلام) بود و سال ها آن را در منزل و سپس در مسجد گرگ یراق و بعداً در مسجد جامع و چندین سال مسجد درب کوشک اقامه می فرمود و چون در ماه صفر سال ۱۳۶۸ ه_.ق مرحوم آقا میر محمّد مهدی سلطان العلماء به امامت جمعه اصفهان منصوب گردید مرحوم آقای ارباب تا اواخر عمر نماز جمعه را در مسجد قریه گورتان در سمت مغرب اصفهان اقامه می نمود.

مرحوم آقای ارباب در بسیاری از صفات و ملکات نفسانی از قبیل حسن خلق، تواضع، حسن معاشرت، خوش باوری و نیک اعتقادی نسبت به مردم بر بسیاری از معاصرین خود برتری داشت.

حوزه تدریس او از حوزه های تحقیقی و ممتاز به شمار می رفت، عدّه زیادی از فضلا و علمای معاصر اصفهان از تربیت یافتگان آن مرحوم می باشند. اساتید آن مرحوم در فقه و ادب و فلسفه عبارتند از:

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲:۳۱۸.

۱- آیه الله سید محمّد باقر درچه ای ۲- حاج میرزا بدیع موسوی درب امامی ۳- حکیم بزرگوار جهانگیر خان قشقائی ۴- آخوند کاشی ۵- سید محمود کلیشادی. (۱)

محمّد رحیم شیخ الاسلام

فرزند میرزا عبدالله بن میرزا رحیم بن میرزا مرتضی بن شیخ عبدالمطلب بن میرزا رحیم بن محمّد جعفر سبزواری.

داماد مرحوم حاج شیخ محمّد باقر نجفی، از علمای صاحب نفوذ و بزرگوار و شیخ الاسلام اصفهان که در امر به معروف و نهی از منکر و رسیدگی به امور درماندگان و بیچارگان ساعی و کوشا و در برابر ظلم حکّام و مأمورین دولتی سدّی محکم و استوار بود. تحصیلات او نزد علمای اصفهان همچون حاجی آباده ای و تویسرکانی و شهشهانی و شیخ محمّد باقر نجفی بوده است.

وی در سال ۱۳۰۶ هـ.ق وفات نموده [و در تکیه خوانساری مدفون گردید]. (۲)

شیخ محمّد رضا جرقویه ای حائری

فرزند محمّد تقی. از اکابر علما و فقها و مجتهدین.

در حدود سال ۱۳۰۵ [در دستگرد جرقویه] متولد گردیده، و در اصفهان و قم و نجف نزد جمعی کثیر تلمّذ نموده، و در کربلا سکونت اختیار کرده و در مدرسه هندیّه به تدریس فقه و حدیث و حکام اشتغال

۱- سیری در تخت فولاد: ۱۸۶.

۲- تاریخ علمی و اجتماعی ۳:۲۲۰.

جسته و جمعی کثیر از افاضل طّلاب از محضر او مستفیض و کامیاب می شدند.

وی از قائلین به وجوب عینی نماز جمعه در زمان غیبت امام (علیه السلام) بود و خود آن را در مسجد صافی کربلا محل اقامه جماعت خود برپا می داشت.

وی را تألیفاتی است از جمله: ۱- ازاحه الریبه عن حکم صلاه الجمعه فی زمن الغیبه ۲- تنبیه الغافلین عن معرفه رب العالمین، هر دو به عربی و مطبوع.

مرحوم حائری جرقویه ای در جمادی الاولی سال ۱۳۹۳ در کربلا وفات یافته، در آن ارض اقدس به خاک رفت. (۱)

سید محمّد رضا خراسانی

فرزند حاج سیّد محمّد جواد خراسانی.

در ۲۵ ذی حجّه الحرام ۱۳۱۱ در خاندان علم و روحانیت و زهد و تقوا متولد گردید و نزد بزرگان اهل علم و اجتهاد تلمّذ نموده تا به مقام عالی اجتهاد رسید و پس از فوت مرحوم سید علی نجف آبادی مرجعیّت کلی یافته سید العلماء و رئیس حوزه علمیه اصفهان گردید.

برخی از اساتید او عبارتند از: ۱- سید ابوالقاسم دهکردی ۲- شیخ محمّد رضا مسجد شاهی ۳- میر محمّد صادق خاتون آبادی ۴- میرزا احمد مدرس ۵- آخوند ملّا عبدالکریم گزی ۶- آیه الله سید محمّد باقر درچه ای. [۷- آخوند کاشی].

ص: ۱۰۶۳

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲۲۷-۳-۲۲۶.

وی تقریرات اساتید خود را در فقه و اصول مرقوم نموده و رسائلی مستقل در مسائل فقهی و ابواب مختلف اصول به رشته تحریر در آورده، و حواشی نافعه ای نیز بر کتاب تذکره القبور مرحوم آخوند گزی نوشته است.

او عالمی متینم و با وقار و زاهد و بردبار و پشت و پناه مردم و مروّج شریعت و از مدرسین عالی مقام بود. (۱)

وی در ۲۹ رجب ۱۳۹۷ وفات یافته و در جوار فاضل هندی مدفون شد.

شیخ زین الدین نجفی

فرزند شیخ محمّد اسماعیل، عالم فاضل صالح، در کربلا متولد گردیده، پس از گذراندن ایام صباوت و فرا گرفتن مقدمات علوم، در اوایل جوانی به اصفهان مهاجرت و نزد حاج ملّا فرج الله دری و حاج شیخ عباسعلی ادیب مقدمات و سطوح عالیه و خارج را تحصیل نموده است.

وی عالمی خلیق و مهربان در رسیدگی به امور ضعفا و درماندگان ساعی و کوشا، دور از خود نمایی و ریا می زیست و در نزد کلیه طبقات بالاخص علما و روحانیون محترم و معزّز بود.

وی در بامداد یک شنبه ۱۵ ذی قعده سال ۱۴۰۷ وفات یافته، در بقعه مرحوم آقا شیخ محمّد تقی رازی جد بزرگوارش پشت قبر مرحوم علامه زاهد حاج میرزا زین العابدین موسوی خوانساری دفن شد.

نویسنده متجاوز از چهل سال با ایشان رفاقت و دوستی و ارادت

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان: ۲:۳۱۶-۳۱۵.

داشته، الحق وی را مسلمانی وارسته و عالمی بزرگوار و دوستی صادق یافتم. (۱)

سید شمس الدین خادمی

فرزنـد حاج سـید ابو جعفر صدر عاملی، عالم جلیل، در سال ۱۳۱۶ در خانـدان علم و روحانیت متولد گردید. مقدمات علوم و دوره کامل سـطح و قسمتی از خارج را در اصفهان تلمذ کرد و جهت تکمیل مراتب علمی به نجف اشرف مهاجرت نمود ولی به خاطر ابتلا به بیماری مجبور به مهاجرت گردید و به اقامه جماعت و ارشاد و هدایت مردم پرداخته، در جمعه ماه صفر ۱۳۹۹ وفات یافته، در تخت فولاد در بقعه پدر بزرگوارش مدفون گردید.

برخی از اساتید او در اصفهان عبارتند از: ۱- میرزا احمد مدرس ۲- آخوند محمّد حسین فشارکی ۳- میر محمّد صادق خاتون آبادی ۴- آخوند عبدالکریم گزی ۵- شـیخ علی مدرس یزدی ۶- میرزا محمّد علی تویسـرکانی ۷- سید محمّد نجف آبادی. (۲)

سید محمّد صادق کتابی

فرزند حاج میرزا محمّد تقی فرزند علاّمه فقیه زاهد حاج میرزا محمّد صادق حسـینی کتابفروش. داماد مرحوم حاج شیخ محمّد علی ثقه الاسلام نجفی.

ص: ۱۰۶۵

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان: ۳:۱۰۶-۱۰۵.

۲- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲:۳۲۱-۳۲۰.

عالم عامل و عابد زاهد و دائم الذکر و مواظبت مستحبّات و نوافل، در نزد عموم طبقات بالاخص علما و مؤمنین محترم و معزّز بود. عالمی خلیق و مهربان و دور از ریا و تظاهر بود. در شب سه شنبه ۲۲ ماه صفر المظفّر سال ۱۴۰۶ پس از یک عمر عبادت در اصفهان وفات یافته، به مشهد مقدس انتقال یافته و در آن ارض مقدس به خاک سپرده شد. (۱)

سید ضیاء الدین تجویدی

فرزند حاج میرزا علی نقی بن سید اسماعیل بن میر محمّد علی حسینی.

عالم فاضل، در سال ۱۳۲۰ در اصفهان متولد گردید. مقدمات علوم را نزد اساتید فرا گرفته و در زمان رضا خان سواد کوهی چندین سال در مدرسه قدسیّه به تدریس ادبیات و قرآن و حساب پرداخته و پس از رفع خفقان به تحصیلات خود نزد اساتید و مجتهدین ادامه داد.

برخی از اساتید او عبارتند از: ۱- آقا شیخ اسماعیل معزّی ۲- آقا سید محمّد رضا خراسانی ۳- حاج میر سید علی نجف آبادی ۴- آقا سید محمّد نجف آبادی ۵- آقا سید مهدی درچه ای و غیره.

وی در محراب و منبر به هدایت و ارشاد مردم اشتغال داشت و در بیان مسائل حلال و حرام تسلّطی کامل داشت.

پدر ایشان نیز از وعّاظ و گویندگان اصفهان بود که به علم و فضل و تقوا بین الاقران معروف بود و پس از فوت، در قسمت شمال غربی

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲:۲۲۸.

مسجد مصّلی در فضای تخت فولاد مدفون گردید و پس از چندین سال به اعتاب مقدسه نقل گردید. مرحوم حاج آقا ضیاء الدین در شب ۶ صفر ۱۴۰۸ در اصفهان وفات یافته (۱) و در روز ششم پس از تشییع شایسته در مقبره زینبیّه مدفون گردید. (۲)

شیخ عباس مصباح دستگردی

عالم فاضل، واعظ خبیر، مفسّر جلیل، از علمای اصفهان، مؤلف چندین کتاب و رساله از آن جمله: ۱- اربعین ۲- جواهر العرفان، در تفسیر قرآن به فارسی که ۷ جلد کوچک از آن به چاپ رسیده است.

مرحوم حاج شیخ عباس در حدود سال ۱۳۲۸ در قریه دستگرد برخوار متولد، و در صبح روز چهارشنبه ۲۲ جمادی الاولی سال ۱۴۰۸ در اصفهان وفات یافته است. جنازه وی به زادگاهش منتقل و در رواق غربی امام زاده مدفون گردید.

نویسنده رساله ای در شرح حال او به نام «ارشاد الناس در شرح حال حاج شیخ عباس» تألیف نموده است. (۳)

۱- مرحوم سید فضل الله تجویدی از فضلای اهل منبر ساکن تهران فرزند صاحب عنوان است که در سال ۱۳۸۲ شمسی به رحمت ایزدی پیوست. وی از شاگردان مرحوم شیخ احمد فیاض، آیه الله ارباب شیخ عباسعلی ادیب، شیخ محمود مفید، آیه الله سید احمد خوانساری و شیخ محمّدرضا محقّق طهرانی بود.

۲- مزارات اصفهان: ۲۳۷-۲۳۶.

۳- مزارات اصفهان: ۲۱۶.

سید عباس طباطبائی خوراسکانی

عالم فاضل، در فزوه از قرای مجاور خوراسگان متولد گردیده، و در اصفهان نزد بسیاری از بزرگان از جمله شیخ محمّد رضا نجفی تحصیل کرده، و در یکی از مساجد محلّ خود اقامه جماعت می فرمود، و مردم را به حقایق و مسائل دینی ارشاد می نمود.

سرانجام در جمعه ۲۵ محرم الحرام سال ۱۳۹۵ هـ.ق وفات یافته در تخت فولاد در تکیه ملک مدفون گردید. (۱)

سید عباس دهکردی

معروف به صفی، عالم عابد فاضل کامل جلیل.

در سال ۱۳۰۴ در اشکفتک در یک فرسنگی شهرکرد متولد گردیده، تحصیلات خود را در فقه و اصول و طب و حکمت در نزد اساتید به پایان رسانیده و به دریافت اجازات روایتی و اجتهاد از آنان و مراجع نجف اشرف مفتخر گردید.

برخی از اساتید آن مرحوم عبارتند از: ۱- سید ابوالقاسم دهکردی ۲- سید محمّد باقر درچه ای ۳- میرزا محمّد حکیم باشی ۴- حاج آقا جال الدین شهید دهکردی ۵- جهانگیر خان قشقایی ۶- شیخ محمّد رضا نجفی ۷- شیخ عبدالحسین محلّاتی ۸- آخوند ملّا محمّد کاشانی.

وی سرانجام در ذی القعده ۱۳۹۴ در اصفهان وفات یافته، در قبرستان

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان: ۳۲۱:۲.

تخت فولاد [تکیه سیّد العراقین] مدفون گردید. (۱)

شیخ عباس علی ادیب حبیب آبادی

عـالم زاهـد و فقیه جامع و مجتهـد بزرگوار و ادیب شاعر، در سال ۱۳۱۵ در قریه حبیب آباد برخوار متولـد گردیـده و مقدمات علوم و ادبیات را در قریه نامبرده نزد مرحوم معلم حبیب آبادی آموخته و سپس به شـهر منتقل شده، در مدرسه الماسیّه حجره گرفته و نزد اساتید این شـهر تلمّذ نموده، از آن جمله ۱- میرزا احمد مدرس ۲- شیخ محمّد رضا نجفی ۳- سید مهدی درچه ای ۴- حاج آقا نورالله مسجد شاهی/

و از عـده ای از اساتیـد خود موفق به دریافت اجازه اجتهاد و روایت گردیده و سال ها به تدریس فقه و اصول اشـتغال داشـته و جمعی کثیر از افاضل طّلاب از محضر او مستفیذ می شدند.

وی در هیئت و ریاضـی اسـتاد و صاحب تألیفات بوده، از آثار او: احیاء و تجدید ساختمان مسـجد مقابل مقبره صاحب بن عباد در محله طوقچی اصـفهان و اقامه جماعت در آن مسـجد است. (۲) عصر پنج شنبه ۱۴۱۲ ق وفـات یافته و در جوار صاحب بن عبّاد مدفون گردید.

سید علاءالدین مدرس

فرزنـد مرحوم آقا میر سـید حسن. عالم فاضل، در اصـفهان متولـد گردیده و در اصـفهان و قم تحصـیل نموده، از ائمه جماعت مسجد رحیم

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان: ۲:۳۲۲-۳۲۱.

۲- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان: ۲:۳۲۳-۳۲۲.

خان و در مدرسه صدر بازار تدریس می نمود. سرانجام در شب دوشنبه ۲۴ شعبان سال ۱۴۱۳ ه_.ق وفات یافته و در بقعه مرحوم مدرس مدفون گردید. (۱)

سید علی علّامه فانی

فرزند مرحوم آقا سید محمّد حسن یزدی اصفهانی.

از اکابر علما و فقها و مجتهدین، در سال ۱۳۳۳ در اصفهان متولد گردیده، در نزد علما و بزرگان اصفهان اشتغال جسته و پس از فوت دو تن از اساتید بزرگوار خود در سال ۱۳۶۲ به نجف اشرف مهاجرت فرموده و ضمن تکمیل مراتب علمی به تدریس فقه و اصول و تفسیر مشغول گردیده و پس از سی سال توقف در نجف اشرف در سال ۱۳۹۳ به ایران مراجعت فرموده و در شهر قم سکونت اختیار نمود.

برخی از اساتید ایشان عبارتند از: ۱- شیخ محمّد رضا نجفی ۲- میر سید علی مجتهد نجف آبادی که مدت ۱۳ سال در خدمت ایشان کسب علم نموده است ۳- شیخ محمّد حکیم خراسانی ۴- سید محمّد نجف آبادی ۵- سید مرتضی خراسانی.

برخی از تألیفات مطبوع ایشان: ۱- آراء حول القرآن ۲- آراء حول مبحث الاراده ۳- البداء ۴- ترجمه تقویم المحسنین فیض کاشانی ۵- ترجمه نصایح الهدی علّامه بلاغی ۶- تقریرات دوره کامل اصول فقه ۷- شرح شرایع که ۱۱ جلد آن به چاپ رسیده ۸- غالیه البیان در اثبات

۱- مزارات اصفهان: ۱۷۲.

عدم تحریف قرآن ۹- قبسات العقول، در شرح چهل حدیث ۱۰- المختار فی الجبر و الاختیار (تقریر) ۱۱- المرأه و الاسلام (تقریر) (۱)

شیخ علی قدیری کفرانی

فرزند نصرالله بن قاسم بن مولی علی بن محمّد بن قدیر کفرانی رویدشتی.

عالم فاضل، از مدرسین و ائمه جماعت اصفهان در اصفهان متولد گردیده و در اصفهان و قم و نجف تحصیل نموده و با کسب اجازات به اصفهان مراجعت کرده و به وظایف و شؤون روحانیّت از تدریس و ارشاد و موعظه و امامت جماعت در مسجد الهادی پرداخته، سرانجام پس از یک بیماری طولانی در جمادی الاولی سال ۱۴۰۷ در اصفهان وفات یافته، در قم مدفون گردید.

برخی از اساتید او عبارتند از: ۱- شیخ محمّد رضا نجفی ۲- میر سید علی نجف آبادی ۳- حضرت امام خمینی.

عموی پدر او: عالم جلیل فقیه کامل مرحوم آقا شیخ عبدالله بن علی بن محمّد بن قدیر کفرانی از اکابر علما و مدرّسین نجف اشرف بوده است. (۲)

ملاّ علی ماربینی

عالم فاضل و واعظ خبیر، از فضلای اهل منبر اصفهان، دانشمند

ص: ۱۰۷۱

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان: ۲:۳۳۱-۳۲۹.

۲- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲:۳۲۸.

بزرگواری که تمام عمر خود را در راه تحصیل علم و دانش و نشر معارف اسلام و بیان مسائل و مواعظ و ذکر مناقب و بیان مصائب اهل بیت گذرانیده و تا آخرین سال های حیات از تحصیل دانش کوتاهی ننموئد.

برخی از اساتید او عبارتند از: ۱- سید ابوالقاسم دهکردی ۲- میرزا احمد مدرس ۳- شیخ محمّد رضا نجفی ۴- میر سید علی بهبهانی.

وی در سال ۱۴۰۲ در اصفهان وفات یافته، در بقعه تکیه مقدس در تخت فولاد مدفون گردید. (۱)

ملاّ محمّد علی عالم حبیب آبادی

عالم جلیل و واعظ کامل، از مدرّسین سطوح در اصفهان، سال ها در مدرسه نیم آورد تدریس می فرمود و جماعت زیادی از افاضل طلاّب به جلسه درس او حاضر می شدند (۲) [وی شاگرد آخوند کاشی، جهانگیر خان قشقائی، آخوند گزی و سید محمد باقر درچه ای بود و در سال ۱۳۹۹ در حبیب آباد وفات یافت]

میرزا محمّد علی عالم نائینی

ابن میرزا محمّد باقر، از مجتهدین بزرگ متشرّعه، و از قائدین مشروطیّت و جنگ شیخیه و متشرعه نائین بوده، در حفظ، آیتی عجیب به شمار می رفت. شعر عربی و فارسی را خوب می گفت.

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان: ۳۲۹:۲.

۲- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان: ۳۲۲.

از تألیفاتش: هلال یک شبه، در رفع شبهات شیخیّه، و کتاب صراط مستقیم، بر ردّ بر شیخیّه و بهائیّه، و دیوان اشعار است.

در سال ۱۳۳۳ وفات یافت و در جنب قبر مرحوم جهانگیر خان مدفون گردید. (۱)

محمّد علی معلّم حبیب آبادی

وی در سال ۱۳۰۸ قمری در قریه حبیب آباد متولد گردیده، در مولد خود و اصفهان از محضر جمعی از بزرگان بهره های علمی یافته و سال ها در موطن خود مرجع شرعیات بوده و بالاخره به اصفهان مهاجرت کرده و در مدرسه کاسه گران حجره ای گرفته و در آنجا به کار تحقیق و تتبع و تألیف و همچنین تدریس ادبیات پرداخته و چندین سال در کتابخانه شهرداری اشتغال جسته و پس از بازنشستگی نیز سال ها در مدرسه یا منزل دانشمند بزرگوار عالم جلیل، محقق متتبّع جناب سید محمّد علی روضاتی ساکن و تحقیقات علمی و ادبی و رجالی خویش را ادامه داده، سرانجام در قبل از ظهر روز سه شنبه ۲۲ ماه رجب سال ۱۳۹۶ در بیمارستان وفات یافته، جنازه وی با کمال عزّت و احترام به حبیب آباد منتقل گردیده و در مزار جدید آن دهکده مدفون گردید.

در کتاب زندگی نامه آیه الله چهارسوقی (:۱۴۴) اسامی ۶۴ کتاب و رساله از تألیفات آن مرحوم را ذکر نموده است.

مرحوم معلم حبیب آبادی در زهد و تقوا و اعراض از ما سوی الله و

ص: ۱۰۷۳

۱- رجال اصفهان: ۲۲۲ (به نقل از بلاغی).

تواضع و قدرت حفظ و جمیع صفات و فضائل انسانی فردی شاسته و معلّمی با مسمّی بود. من سال ها از نزدیک با او معاشر بودم و از او جز خوبی و نیکویی ندیدم. (۱)

میر سیّد علی مدرّس

فرزند سید محمّد بن میر سیّد علی بن آقا میر سید حسن مدرّس.

عالم فاضل، از ائمّه جماعت اصفهان. در سال ۱۳۲۰ هـ.ق در اصفهان متولد گردیده و نزد علمای این شهر همچون حاج آخوند زفره ای، آقا شیخ علی مدرس یزدی، آقا شیخ احمد بید آبادی، حاج میر سید علی نجف آبادی و دیگران تحصیل نموده، عالمی خلیق و فاضلی مهربان بود.

وی در ماه رجب سال ۱۴۰۰ هـ.ق در اصفهان وفات یافته و در مقبره جدّ خود مدفون گردید. (۲)

شیخ علی مشکوه سدهی

عالم جلیل، از مدرسین و ائمّه جماعت اصفهان. در اصفهان و نجف نزد بزرگان علما تلمّذ نموده و از اساتید خود به اجازه روایتی و اجتهاد مفتخر گردیده، از جمله اساتید ایشان در اصفهان مرحومین حجّتین آیتین: آقا شیخ محمّد رضا نجفی و حاج میر سید علی مجتهد نجف آبادی می باشند.

از آثار ایشان مدرسه علمیه مشکوتیّه در سده است که به امر و اجازه

ص: ۱۰۷۴

۱- مزارات اصفهان: ۱۶۲-۱۶۱.

۲- مزارات اصفهان: ۱۷۳.

مرحوم آیه الله العظمی بروجردی بنا فرموده است. (۱)

میرزا علی محمّد نائینی

ابن حاج میرزا علی اکبر بن میرزا حسن، از احفاد میرزا کاشف نائینی المسکن و بیدگلی الاصل.

در فقاهت و ادبیات و حکمت الهی از آیات الهیّه بوده و از خواص شاگردان آیه الله میرزا محمّد تقی شیرازی اعلی الله مقامه بود، و اجازه روایت و اجتهاد از حاج میر محمّد صادق مدرّس داشت.

عدّه زیادی از فضلای معاصر از جمله آقای حاج شیخ محمّد حسن نجف آبادی از شاگردان اویند.

ایشان در مدرسه جدّه واقع در بازار قهوه کاشی ها حجره داشت و هنوز متأهل نشده بود، در اثر عارضه قلبی مریض شد و در مدرسه نورّیه که ایشان را برای تغییر آب و هوا برده بودند در ریعان شباب دست از قالب خاکی برداشت.

وفاتش در سال ۱۳۳۴ و مدفنش در جوار مرحوم جهانگیر خان استاد حکمت خود می باشد. (۲)

سید فضل الله روضاتی

فرزند میرزا عطاء الله بن علامه فقیه زاهد آقا میرزا محمّد باقر

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲:۳۲۷.

۲- رجال اصفهان: ۲۲۱ (به نقل از خواهر زاده او عبدالحجّه بلاغی).

چهار سوقی.

عالم جلیل، در سال ۱۳۱۴ ه_ متولد و در اصـفهان نزد جمعی از بزرگان مانند آقا سید ابوالقاسم دهکردی، آقا سید محمّد باقر درچه ای، آخوند ملّا محمّد حسین فشارکی، آخوند ملّا عبدالکریم گزی، آقا شیخ علی مدرس یزدی، آقا میرزا عطاء الله چهار سوقی پدر دانشمند خود و جمعی دیگر تلمّذ کرده است.

وی پس از فوت پدر در مسـجد ایشان در محلّه مارنان (خیابان خاقانی) امامت جماعت داشت و به بیان احکام و نشـر فضایل و مناقب خاندان عصمت و طهارت می پرداخت.

سرانجام در ماه رجب سال ۱۴۱۲ ه_.ق در اصفهان وفات یافته، در امام زاده محمّد مدفون گردید. (۱)

فضل الله ضیاء نور

فاضل ادیب، از دبیران دانشمند اصفهان که سال ها در دانشکده ادبیات دانشگاه اصفهان تدریس می کرد.

در اصفهان خدمت جمعی از بزرگان علم و دانش همچون مرحوم شیخ محمّد علی عالم حبیب آبادی، مرحوم آیه الله حاج آقا رحیم ارباب و مرحوم حاج میرزا علی آقا شیرازی [و شـیخ محمود مفیـد] و غیره تحصـیل نموده، دانشـمندی پر مایه و اسـتادی کامل بود. در اخلاق و

۱- مزارات اصفهان: ۳۴۱-۳۴۰.

صفات انسانی نیز فردی شایسته و دوستی مهربان و پاکدل بود. (۱)

وی در ربیع الثانی سال ۱۴۰۶ هـ.ق در اصفهان وفات یافت. (۲)

حاج آقا کمال الدین قزوینی

فرزند حاج شیخ محمّد جواد بن حاج آقا محمّد بن حاج محمّد ابراهیم قزوینی.

عالم فاضل جلیل، در اصفهان متولد گردیده و تحصیلات خود را در نزد بزرگان به پایان رسانیده، در مسجد آقا نور امام جماعت بود.

عالمی محترم و دانشمندی معزّز و مکرّم. وی آخرین فرد روحانی از اعقاب حاج محمّد ابراهیم قزوینی عالم جلیل از خواص اصحاب و شاگردان مرحوم سید حجه الاسلام شفتی بید آبادی می باشد، و این خود یکی از آثار شوم حکومت پنجاه ساله خاندان پهلوی است که عموم خاندان های علمی و روحانی در اصفهان و شهرهای ایران از بین رفته و دیگر فرد دانشمند روحانی در بین آنان یافت نمی شود.

مرحوم حاج آقا کمال الدین در صبح روز شنبه ۱۶ محرم الحرام سال ۱۳۹۴ در اصفهان به سنّ متجاوز از هفتاد سالگی وفات یافت.

یکی از داماد های آن مرحوم، عالم فاضل و دانشمند بزرگوار جناب

ص: ۱۰۷۷

۱- شرح حال مفصّل ایشان در مقدمه کتاب وحدت وجود او به قلم جناب دکتر سید محمّد باقر کتابی به چاپ رسیده است.

۲- مزارات اصفهان: ۱۳۲.

حجه الاسلام آقای دکتر حاج سید احمد تویسرکانی _ سلّمه الله تعالی _ است. (۱)

شیخ مجتبی حاتمی لنکرانی

فرزند علّامه جلیل ورع صالح آقا شیخ محمّد حسن لنکرانی نجفی.

از علمای نامدار و مدرسین عالی مقدار و مجتهدین، در علم و عمل و زهد و تقوا و شعر و ادب و تاریخ و لغت و محاضرات، بی نظیر بوده، در سال ۱۳۱۵ قمری متولد گردیده و در نجف اشرف در خدمت جمعی کثیر از بزرگان علم و ادب و رجال همچون مرحوم حاج میرزا ابوالهدی کلباسی و آقا سید ابوتراب خوانساری و آقا شیخ محمّد جواد بلاغی و آیات الله العظام: آقا سید ابوالحسن اصفهانی و آقا ضیاء الدین عراقی و آقا میرزا محمّد حسین نائینی و حاج شیخ محمّد حسین کمپانی اصفهانی تلمّذ کرده تا به مقام شامخ اجتهاد رسیده و سال ها در نجف اشرف حوزه تدریس داشته و جمعی کثیر از افاضل طلّاب به درس ایشان حاضر گردیده و سپس چندین سال به سامره مهاجرت فرموده و حوزه علمیه آنجا را اداره نموده و مجدداً به نجف اشرف معاودت فرموده، سرانجام در قضایای ذی القعده سال ۱۳۹۱ قمری مجبوراً به ایران مهاجرت کرده و بر حسب خواهش علما و بزرگان این شهر در اصفهان سکونت اختیار نموده و صبح ها در مدرسه صدر بازار و عصرها در مدرسه جلالیه احمد آباد حوزه درس منعقد فرموده و بر حسب

ص: ۱۰۷۸

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۳:۲۵۷.

خواهش آقای حاج آقا رضا عماد زاده و جمعی از مؤمنین، شبهای ماه مبارک رمضان در حسینیه آقای عماد زاده مردم راموعظه و ارشاد نموده، به خصوص در موضوع ولایت داد سخن می دادند. (۱)

از آثار قلمی ایشان کتاب اوفی البیان به طبع رسیده است.

سید مجتبی کیوان

فرزند مرحوم حاج سیّد محمّد حسین معروف به حاج زرگر باشی (از محترمین تجّار اصفهان و به زهد و تقوا و صداقت و پاکدامنی معروف بوده و هر سال در دهه اوّل محرّم در منزل خود واقع در کوچه شمس آباد اقامه مجلس سوگواری جهت حضرت سید الشهداء (علیه السلام) می نمود و از مجالس پر شور و با حقیقت به شمار می رفت و تاکنون قریب یکصد سال است که این مجلس با همان شکوه و عظمت برقرار می شود....).

مرحوم حاج سیّد مجتبی از دانشمندان و فضلای اصفهان و از اساتید فنّ شعر و ادب محسوب می شد و «کیوان» تخلّص می نمود.

وی دانشمندی خلیق و ادیبی شفیق، و شاعری استاد و در کلیه انواع شعر از قصیده و غزل و قطعه و رباعی ماهر بود.

او دوستدار و ستایش گر خاندان عصمت و طهارت بود.

در سال ۱۲۹۱ شمسی (۱۳۳۰ ق) در اصفهان متولد شد و در عصر جمعه ۱۰ شعبان سال ۱۴۱۲ ق در اصفهان به عارضه سکته وفات یافته، روز شنبه با تشییع شایسته در گورستان جدید مدفون گردید.

۱- ارمغان اصفهان: ۹۰.

کتب زیر از آثار مرحوم کیوان می باشد:

۱- چهل چراغ، مجموعه ۴۰ قصیده از چهل شاعر، مطبوع ۲- دیوان غزلیات ۳- دیوان کیوان ۴- سری بر خاک، سفرنامه مکّه معظمه و مدینه طیّه، مطبوع ۵- قند مکرّر ۶- گاهنامه ۷- گل و خار، مجموعه اشعار مذهبی ۸- نغز و پر مغز. (۱)

سیّد مجتبی میر محمّد صادقی

فرزند حاج سید محمّد باقر فرزند میرزا حیدر علی حسینی. عالم فاضل ادیب شاعر، در ۲۹ ذی قعده سال ۱۳۲۹ در اصفهان از دختر علاّمه جلیل مرحوم حاج آقا منیر الدین بروجردی متولد گردید و در این شهر در نزد بسیاری از علما و دانشمندان و مدرسین تحصیل نمود و از جمعی از اساتید خود به کسب اجازات روایتی و اجتهاد مفتخر گردیده، سال ها در مدرسه صدر بازار رسائل و مکاسب و شرح تجرید تدریس می نمود.

برخی از اساتید ایشان عبارتند از: ۱- آقا شیخ محمّد رضا نجفی ۲- میر سید علی نجف آبادی ۳- سید محمّد نجف آبادی. و در قم عدّه ای از بزرگان از جمله حضرت امام خمینی و در نجف مدتی خدمت میرزا آقا اصطهباناتی و شیخ محمّد کاظم شیرازی. وی دارای طبعی روان بوده و برای فوت هر یک از اساتید خود قطعه ای سروده و ماده تاریخی مناسب ذکر نموده است. (۲)

ص: ۱۰۸۰

۱- مزارات اصفهان: ۱۳۵-۱۳۳.

۲- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲:۳۳۴.

مجد العلماء نجفی

شیخ امجد الدین (مجدالدین محمّد علی) فرزند مرحوم آیه الله آقا شیخ محمّد رضا نجفیو

عالم عامل، و فقیه کامل، و مفسّر ادیب جلیل القدر، عظیم المنزله، استاد ریاضی و هیئت، جامع معقول و منقول و حاوی فروع و اصول و از مدرسین خارج فقه و اصول در مدرسه مرحوم ثقه الاسلام، و امام جماعت مورد وثوق قاطبه طبقات اجتماع در مسجد نو بازار. آثار زهد و تقوا از سیمای او نمودار، اساتید او عبارتند از: ۱- آیه الله حاج آقا رحیم ارباب ۲- آقا شیخ محمّد رضا نجفی پدر علاّمه آن مرحوم ۳- حاج میر محمّد صادق خاتون آبادی ۴- شیخ علی مدرّس یزدی ۵- میر سیّد محمّد نجف آبادی ۶- حاج آقا منیرالدین بروجردی ۷- سیّد میرزا اردستانی ۸- حاج آقا نورالله نجفی.

وی دارای اجازه اجتهاد از مرحوم آیه الله سید ابوالحسن اصفهانی و والد علاّمه خود بود. و بیشتر از چهل سال پس از فوت پدر در مسجد ایشان اقامه جماعت می نمود.

مرحوم مجد العلماء در صبح روز چهارشنبه ۲۰ ذی الحجه الحرام ۱۴۰۳ وفات یافته و با انبوه مشیّعین به مسجد نو منتقل گردیده و در مسجد نو دفن گردید. (۱)

ص: ۱۰۸۱

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۱۶۳:۳ و ر.ك: همان ۴۲۴:۲-۴۱۷.

محموّد شولستانی

مدرّس مدرسه صفویّه (مدرسه بابا قاسم).

در وقایع السنین (:۵۳۳) [ذیل وقایع سال ۱۰۸۵] گوید: [فوت ملاّ محمّد شولستانی مدرّس مدرسه صفویّه اصفهان] و او مردی بود معروف و مشهور.

قبر مشاراليه بر حسب اظهار نظر یکی از افراد مطلع و بصیر در بقعه ملاّ تاجا (در سمت شرقی بازار غاز اصفهان) می باشد. (۱)

سید محمّد آل رسول شمس آبادی

فرزند عالم جلیل آقا سید محمّد ابراهیم آل رسول و داماد مرحوم حاج شیخ جمال الدین نجفی. عالم فاضل و غیور و ساعی در رفع حوائج مؤمنین و خوش رفتار و شیرین گفتار. اساتید ایشان عبارتند از: ۱- آخوند ملاّ محمّد حسین فشارکی ۲- میر سیّد علی مجتهد نجف آبادی ۳- سیّد محمّد نجف آبادی. به درس مرحوم حاج شیخ محمود مفید نیز مدتی حاضر می شد.

وی در روز پنج شنبه ۱۳ ذی حجّه الحرام سال ۱۳۹۲ در یکی از بیمارستنان های تهران پس از عمل جرّاحی وفات یافته، و در قم مدفون گردید. (۲)

۱- مزارات اصفهان: ۱۸۳.

۲- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۳:۲۶۰-۲۵۹.

ملاّ محمّد دهاقانی

فرزند محمّد خلیل، عالم فاضل ادیب کامل.

در حـدود سال ۱۳۰۰ در قریه دهاقـان سـمیرم متولـد گردیـده و در اصـفهان خـدمت جمعی کثیر از بزرگـان علما همچون: آقا نجفی و حاج میر محمّـد صادق خاتون آبادی و آقا شـیخ محمّد حکیم خراسانی و حاج میر سیّد علی نجف آبادی و آقا شـیخ محمّد رضا مسجد شاهی تلمّذ نموده تا به مقامات عالیه علمی رسیده و از جمعی از علما اجازه روایتی و اجتهاد دریافت داشته، سال ها در مـدرسه میرزا حسـین در محله بیـد آباد سـکونت نموده و به مطالعه و تدریس سـطوح فقه و اصول و ادبیات اشـتغال جسته و عدّه ای از مشتغلین از او بهره مند می شدند.

وی تقریرات اساتیـد خود مرحوم آقا سـید محمّد باقر درچه ای و مرحوم حاج شـیخ عبدالکریم حائری در قم و آقا ضـیاء الدین عراقی در نجف را نوشته و همچنین یک دوره کامل فقه نیز مرقوم نموده است.

برخی دیگر از مشایخ اجاره او عبارتند از: ۱- آیه الله سید ابوالحسن اصفهانی ۲- آیه الله آخوند ملاّ محمّد حسین فشارکی.

آیات عظام قم آیه الله حائری، خوانساری و صدر نیز مراتب علمی او را گواهی فرموده اند.

وی در پنج شـنبه ۲ جمادی الاولی سال ۱۳۸۹ در اصـفهان وفات یافته، در تخت فولاد در تکیه حاج آقا محمّـد مقـدّس مدفون گردید. (۱)

ص: ۱۰۸۳

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۳:۳۷۱-۳۷۰.

میرزا محمّد طبیب زاده

فرزند مرحوم حاج میرزا ابوالقاسم طبیب.

عـالم فاضـل زاهـد عابـد فقیه عـادل جـامع، از علمای اخیار و فضـلای ابرار و مورد وثوق و احترام عموم طبقات به ویژه علما و طلّاب بود.

در شب جمعه ۱۳ صفر سال ۱۳۰۶ در اصـفهان متولد شد و در شب یکشـنبه ۵ ذی قعده ۱۳۹۰ وفـات یافت و در مقبره علّامه مجلسی مدفون شد.

خـدمت جمعی کثیر از علمـا در فقه و اصول و طب و حکمت و اخلاق و عرفان و ادب تحصـیل نمود تا به مقامات عالیه علم و اجتهاد رسید و از گروهی از اساتید خود به اخذ اجازه اجتهاد و روایت مفتخر گردید.

وی از ۱۳۳۷ در مسـجد کمر زرّین واقع در محلّه مسـجد جـامع امامت نمود و نماز جماعت ایشان از حیث معنویّت از جماعات ممتاز اصـفهان به شمار می رفت. پدر ایشان مرحوم ناصر حکمت از مدرّسان طب قدیم، زاهد عابد ورع متّقی طبیبی مسیحا دم و در زهد و تقوا سلمان زمان به شمار می رفت. (۱)

اساتیـد ایشان عبارتنـد از: ۱- سـید محمود کلیشـادی ۲- شـیخ علی مـدرس یزدی ۳- میرزا محمّـد بـاقر حکیم باشـی ۴- پدر بزرگوارش میرزا ابوالقاسم ۵- میرزا محمّد علی تویسرکانی ۶- شیخ محمّد علی فتحی دزفولی ۷- ملاّ عبدالجواد آدینه ای ۸- سید آقا جان نوربخش ۹- شیخ

ص: ۱۰۸۴

۱- اسامی ۲۱ عنوان از تألیفات ایشان در کتاب زندگی نامه علّامه مجلسی (۳۳۸:۲-۳۳۷) ذکر شده است.

محمّـد حکیم خراسانی ۱۰- میرزا احمـد مدرس ۱۱- میرزا ابوالحسن خـاتون آبادی ۱۲- میر محمّـد صادق خاتون آبادی ۱۳- سیّد محمّد نجف آبادی ۱۴- آیه الله آخوند فشارکی ۱۵- آیه الله سیّد محمّد باقر فشارکی ۱۶- حاج شیخ حسن علی نخودکی اصفهانی.

حاج آقا مرتضی رشتی

فرزند حاج میرزا عبدالرزاق رشتی فرزند حاج محمّد کاظم فرزند حاج محمّد جعفر لنگرودی، و داماد مرحوم حاج شیخ جمال الدین نجفی.

در حدود سال ۱۳۰۰ در اصفهان متولد گردیده و در نزد علمای این شهر تحصیل نموده، عالمی خلیق و زاهد عابد و متّقی بود. در نزد عموم طبقات از علما و مؤمنین مورد احترام، و محفل او مجمع فضلا و دانشمندان بود.

در اصفهان وفات یافته، در داخل بقعه مرحوم میرزا ابوالمعالی کلباسی مدفون گردیده و بعد از چند سال به نجف اشرف منتقل گردید. (۱)

سیّد مرتضی ظهیر الاسلام

فرزند مرحوم حاج سیّد علی زنجیره باف.

واعظ خبیر و ناطق فصیح، از وعّاظ معروف اصفهان.

در سال ۱۳۱۷ در اصفهان متولد گردیده، مقدمات علوم را در نزد پدر مرحوم شیخ ابوالقاسم زفره ای و جمعی دیگر فرا گرفت و دوره های

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲۶۹:۳.

سطوح عـالیه و خارج را نزد: ۱- شـیخ محمّد رضا نجفی ۲- شیخ علی مدرس یزدی ۳- شیخ علی مفید ۴- شیخ محمّد حکیم خراسانی ۵- شـیخ محمود مفید ۶- سـیّد میرزا اردسـتانی فرا گرفت و متجـاوز از پنجـاه سـال مردم را بـا مواعظ شافیه و نصایح کافیه ارشاد می نمود. سـرانجام در شب شـنبه ۴ جمـادی الثانی س ۱۴۰۱ وفـات نموده، در تخت فولاد در تکیه مرحوم مقـدّس مدفون گردید. (۱)

حاج شیخ مرتضی مظاهری

عالم کامل، فقیه نبیه، مجتهد زاهد بارع، از علما و مجتهدین اصفهان.

در سـال ۱۳۱۶ قمری متولـد، و در اصـفهان و نجـف در خـدمت اساتیـد بزرگـوار آن حـوزه هـا چـون: ۱- آقـا سـید ابوتراب خوانساری ۲- آیه الله آقا سـید ابوالحسن اصفهانی ۳- آقا سـیّد ابوالقاسم دهکردی ۴- شیخ جواد بلاغی ۵- آخوند ملاّ محمّد حسین فشارکی ۶- آقا میرزا محمّد حسـین نائینی ۷- حـاج میر محمّـد صادق خاتون آبادی ۸- آقا ضـیاء الدین عراقی ۹- ملاّ عبدالکریم گزی تلمّذ کرد.

وی پس از وصول به مقامـات عـالیه و اجتهـاد و اخـذ اجـازات روایتی و اجتهـاد از اساتیـد بزرگوار خود و مرحوم علاّمه محقق متتبّع حـاج شـیخ آقـا بزرگ طهرانی به اصـفهان مراجعت نموده و به درس و بحث و اقـامه جمـاعت و امر به معروف و نهی از منکر و تألیف و تصنیف کتب پرداخته، کتب زیر از تألیفات اوست:

ص: ۱۰۸۶

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲:۳۴۰-۳۳۹.

۱- آداب الـدعاء و منتخب الادعیه ۲- تقویم شـرعی ۳- الحجه علی ذوی النهی فی حرمـه حلـق اللحی ۴- الفوائد الغرویّه، در متفرّقات ۵- قلع الغیبه ۶- المعارف الرجالیّه، در مقـدمات علم رجال ۷- مقبس الیاقوت، در فضل سکوت ۸- نصیحت نامه ۹- نهایه المأمول در شـرح کفایه الاصول، دو جلـد. و قریب پانزده رساله اسـتدلالی در مباحث فقه و اصول و تقریرات اساتید خود غیر مطبوع دارد. وی پس از یک عمر خـدمت به اسـلام و قرآن در ۶ ذی حجّه الحرام سال ۱۴۰۹ هـ.ق وفات یافت [و در باغ رضوان مدفون گردید]. (۱)،

شیخ مرتضی حجّت نجفی

معروف به عماد الاسلام فرزند مرحوم حاج آقا جمال الدین نجفی و داماد مرحوم آقا نجفی اصفهانی.

در اصـفهان از دختر مرحوم حـاج آقـا محسن عراقی متولـد گردیـد، و در این شـهر در نزد علمـا تحصـیل نمود. عالمی خلیق و مهربان و فاضلی زاهد و عابد و نکته دان، دائم الذکر، در صورت و سیرت ممتاز و در نزد عموم طبقات محترم، در مسجد قصر منشی امامت می نمود.

سرانجام در بعداز ظهر روز دوشنبه ۲۶ جمادی الثانیه سال ۱۳۸۶ هنگام برگشت از مسجد در بین راه در اثر سکته وفات یافته و با تشـییع شایسـته به تخت فولاد حمل گردیده و مدفون گردید و سـپس بر قبر او گنبدی عالی و در اطرافش تکیه ای بنا نهادند که به نام تکیه حجّه نجفی معروف است.

۱- مزارات اصفهان: ۱۳۷-۱۳۶.

اساتید آن مرحوم: ۱- حاج ملّا فرج الله درّی (مقدّمات) ۲- حاج میر محمّد صادق خاتون آبادی ۳- شیخ علی مدرّس یزدی ۴- سیّد محمّد مدرّس نجف آبادی. (۱)

سیّد مرتضی موحّد ابطحی

عالم فاضل جلیل، در حدود سال ۱۳۱۹ در اصفهان متولد گردیده، به تحصیل علوم در نزد اساتید بزرگوار اشتغال جسته، و علاوه بر فقه و اصول و حدیث و تفسیر و رجال و حکمت به تحصیل طبّ یونانی در نزد مرحوم حاج میرزا ابوالقاسم طبیب نموده، تا خود در طب قدیم و معالجه و مداوای بیماران، صاحب نظر گردید.

برخی از اساتید او در علوم اسلامی عبارتند از: ۱- شیخ محمّد رضا نجفی ۲- حاج میر سیّد علی نجف آبادی ۳- آقا سیّد محمّد نجف آبادی. (۲) [وفات: ۱۴۱۳، مدفون در جوار امام زاده جعفر].

شیخ مصطفی ارسطویی نجف آبادی

واعظ فاضل صالح، در شهرستان نجف آباد متولد گردیده، و در موطن خویش و اصفهان تحصیل نموده، و عمده تلمّذ او در خدمت شیخ محمّد رضا نجفی و آقا سیّد علی نجف آبادی و نیز آقا سیّد محمّد نجف آبادی بوده، و پس از اکمال تحصیلات به وعظ و ارشاد مردم

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۳:۱۷۰-۱۶۹.

۲- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۳:۱۷۰-۱۶۹.

پرداخته، و الحق واعظی شیرین گفتار، و ناطقی نیکو رفتار بود. ایام فراغت را تا آخر عمر به کارهای زراعتی و باغبانی می گذرانید.

عاقبت در ماه رمضان ۱۴۰۱ هـ.ق به سنّ متجاوز از ۷۵ سالگی وفات یافت. (۱) [و در تکیه سیّد العراقین مدفون گردید].

سیّد مصطفی مهدوی هرستانی

عالم عامل و فقیه کامل، از رؤسای علمای اصفهان. در بین علمای معاصر خود در جود و بخشش و سعه صدر و نیز در احاطه به فروع مسائل، کم نظیر بلکه بی نظیر بوده، در نزد کلیه طبقات بالاخص علما و طلّاب مورد توجّه و عنایت و محبوب القلوب عام و خاص بود.

اسامی برخی از اساتید و مشایخ اجازه ایشان به شرح زیر می باشد:

۱- حاج شیخ آقا بزرگ طهرانی ۲- آیه الله سیّد ابوالقاسم خوئی ۳- حاج شیخ محمّد رضا نجفی ۴- سیّد عبدالهادی شیرازی ۵- میر سیّد علی نجف آبادی ۶- شیخ محمّد کاظم شیرازی ۷- سیّد محمود شاهرودی. (۲)

[وفات: ۱۴۰۹ ق و مدفون در جوار کریمه اهل بیت حضرت معصومه (س)]

سیّد معزّالدین مهدوی

مرحوم آقا سیّد محمّد باقر معروف به سیّد معزّالدین مهدوی، فاضل متتبّع، و نویسنده محقق، و ادیب و ریاضی دان و شاعر و خطّاط و نقّاش.

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲:۳۴۲-۳۴۱.

۲- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۳:۳۴۳-۳۴۲.

از جمله کسانی که علوم جدید و قدیم را هر دو تحصیل نموده و به صفات انسانی و ملکات نفسانی پیراسته بود.

در اصفهان خدمت جمعی از فحول همچون: آقا میرزا علی اصغر شریف و آقا شیخ علی مدرّس یزدی، آقا شیخ محمّد حکیم خراسانی و دیگران تا حدود خارج تحصیل کرد. سپس به تهران مهاجرت کرد و به تحصیل علوم جدید پرداخت. در سال ۱۳۱۱ به اخذ لیسانس در رشته فیزیک و شیمی از دانشسرای عالی نایل گردید. سپس به خدمت در وزارت آموزش و پرورش وارد شد و تا آخرین لحظات عمر دقیقه ای از تعلیم و تعلّم غفلت ننمود.

کتابها و رساله های زیاد در موضوعهای مختلف نوشته که ۲۸ مجلّد آن به چاپ رسیده است.

از آن جمله: ۱- آخرین مأموریت در تاریخ سیاسی و اجتماعی سیستان و بلوچستان ۲- تصحیح و تحشیه صور الکواکب تألیف عبدالرحمن صوفی ترجمه خواجه نصیرالدین طوسی ۳- داستانهایی از پنجاه سال؛ و جز آنها.

در ۱۳۲۳ در اصفهان متولد شد، و در بامداد جمعه ۲ ربیع الاول ۱۴۰۱ در تهران وفات یافت و در قبرستان بهشت زهرا (علیهما السلام) مدفون گردید. (۱)

سیّد مهدی حجازی فروشانی

فرزند مرحوم سیّد محمّد حسن موسوی. در سال ۱۳۱۴ در سده متولد گردیده، تحصیلات ایشان در نزد جمعی از بزرگان علمای سده و اصفهان بوده است که از آن جمله است: ۱- میرزا احمد مدرّس ۲- شیخ

۱- زندگی نامه علاّمه مجلسی ۲:۳۹۴-۳۹۳.

اسدالله حکیم قمشه ای ۳- ملاّـ جواد آدینه ای ۴- پدر دانشـمندش سید محمّد حسن موسوی فروشانی ۵- آخوند فشارکی ۶- حـاج آقا رحیم ارباب ۷- شـیخ محمّد رضا نجفی ۸- میر محمّـد صادق خاتون آبادی ۹- آخوند گزی ۱۰- شیخ علی مدرّس یزدی ۱۱- شیخ محمّد حکیم خراسانی ۱۲- میر سیّد علی نجف آبادی ۱۳- سیّد محمّد نجف آبادی.

وی را تألیفاتی است: ۱- یک دوره فقه کامل ۲- رسائل متعـدّد در موضوعات فقهی و اصولی و غیره. ایشان در سال ۱۳۹۸ در فروشـان وفات یافته و در مقبره درب سـید فروشان مـدفون گردیـد. مادرش دختر عالم بزرگوار سـیّد محمّـد باقر بن حسن علی موسوی متوفّای عید فطر سال ۱۳۴۲ هـ.ق می باشد. (۱)

محمّد مهدی حسینی خاتون آبادی

فرزند میرابوطالب. امام جمعه اصفهان.

سیّـدی جلیـل و عالمی خلیق و مهربان و کوشا در رفع حوائج مردم و کمک به ضـعفا و سـتم دیـدگان بود. نزد جمعی از علما همچون آقا سیّد ابوالقاسم دهکردی و ملاّ محمّد حسـین فشارکی و آقا سیّد مهدی درچه ای نموده، در شب چهارشنبه ۱۵ ذی القعده سال ۱۳۹۵ وفات یافته در بقعه علاّمه مجلسی پشت سر ملاّ صالح مازندرانی در ایوانچه پشت ارسی مدفون گردید.

در سال هایی که دولت، دین را به وسیله پیشرفت مقاصد سیاسی خود

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۳:۳۷۲-۳۷۱.

قرار داده بود، به اغوای دکتر سیّد حسن امامی امام جمعه تهران، وی را به نام امام جمعه اصفهان انتخاب نموده و فرمان صادر کردند، لکن شخص ایشان از روی کمال دین داری حتّی المقدور از جادّه مستقیم راستی و صداقت منحرف نشد و خود را به بسیاری از اعمال که دیگر هم ناماں او داشتند نیالود. (۱)

سیّد مهدی میر عمادی

فرزند حاج سیّد عبدالحسین سیّد العراقین بن حاج میرزا مهدی خاتون آبادی. عالم فاضل، در اصفهان متولد گردیده، در نزد جمعی از بزرگان همچون آقا سید محمّد نجف آبادی و پدر بزرگوار خود تحصیل نموده عالمی خلیق و مهربان و نزد عموم طبقات اجتماع بالاخص علما و مقدّسین مورد کمال وثوق و احترام بود.

وی در جمعه ۱۴ ذی قعده سال ۱۴۰۴ وفات یافته در بقعه پدر، جنب برادر (سیّد مصطفی میرعمادی) مدفون گردید. وی داماد مرحوم محمّد باقر الفت بود. (۲)

حاج آقا میرزا دهکردی

سیّد مرتضی فرزند سیّد محمّد حسینی، عالم فاضل واعظ صالح، (۳)

۱- زندگی نامه علاّمه مجلسی ۲۹۵:۱ و ۳۴۰:۲.

۲- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲۷۴:۳-۲۷۳.

۳- وی در سال ۱۳۱۳ قمری به دنیا آمده، معلومات مقدماتی را نزد مرحوم جناب فاضل به اتمام رسانده، سپس در اصفهان نزد: میر سیّد محمّد نجف آبادی، شیخ محمّد خراسانی، شیخ علی یزدی، و میرزا احمد مدرّس و عمویش آیه الله سید ابوالقاسم دهکردی تحصیل نموده و در سال ۱۳۴۱ پس از فوت والد بزرگوارش به شهرکرد مراجعت نموده و مرجع امور شرعی آنجا گردید. و در سال ۱۳۵۳ به اصفهان آمده و امامت مسجد سرخی را عهده دار شد. شناخت سرزمین چهارمحال ۲۶:۲.

امام جماعت مسجد سرخی (مسجد سفره چی) در شب ۲۰ رمضان المبارك سال ۱۴۰۰ وفات یافت و در لسان الارض مدفون گردید. (۱)

حاج آقا میرزا هاشمی قهدریجانی

از اعقاب میر لوحی موسوی سبزواری، امام جماعت مسجد کازرونی، عالم فاضل جلیل. در اصفهان و نجف تحصیل نموده و در سال ۱۴۰۷ ه_.ق در اصفهان وفات یافت و در لسان الارض مدفون شد. وی از مدرّسین مدرسه جدّه اصفهان بود. (۲)

شیخ نور الدین اشنی

فرزند علامه فقیه عالم عامل و مجتهد کامل جامع المعقول و المنقول مرحوم حاج شیخ محمّد حسین اشنی.

عالم فاضل جلیل واعظ صالح نبیل فقیه متکلّم حکیم. در نجف اشرف متولد گردیده و نزد بسیاری از علما و مجتهدین تلمّذ نموده که از جمله آنها مرحوم آقا شیخ محمّد رضا نجفی و آقا سیّد محمّد باقر درچه ای و پدر بزرگوارش و شیخ محمّد حکیم خراسانی را در اصفهان باید نام برد.

ص: ۱۰۹۳

۱- سیری در تاریخ تخت فولاد: ۱۹۰.

۲- سیری در تاریخ تخت فولاد: ۱۹۰.

در سال های اولیه تأسیس حوزه علمیه قم بدان شهر هجرت نموده و از محضر حضرت آیه الله حاج شیخ عبدالکریم حائری استفاده نموده و پس از مراجعت به اصفهان در ضمن اشتغال به موعظه و ارشاد، دفتر اسناد رسمی نیز دایر نموده، الحق عالمی جلیل و واعظی فصیح و شیرین بیان بود.

سرانجام پس از یک عمر خدمت به علم و دین در سال ۱۳۹۸ در اصفهان وفات یافته، در بقعه تکیه میرزا ابوالمعالی کلباسی در تخت فولاد در جنب پدر مدفون گردید. (۱)

شیخ مهدی نجفی

فرزند مرحوم حاج شیخ محمّد علی ثقه الاسلام، از رؤسا و مشاهیر علما و مدرّسین اصفهان، و مورد وثوق و اعتماد عموم طبقات اهالی اصفهان است.

در بین علمای معاصر اصفهان از حیث زهد و تقوا و علم و فضل بر اغلب مزیّت و برتری دارد. به فارسی و عربی شعر می گوید و دارای تألیفات زیادی است.

در اواخر ماه شعبان سال ۱۲۹۸ در اصفهان متولد شده، مقدّمات و سطوح ریاضی را در اصفهان خوانده، مدت چهار سال از محضر پدر استفاده علمی نموده، پس از وفات پدر به نجف اشرف مهاجرت نموده، آنجا به درس یزدی و آخوند خراسانی و شیخ الشریعه اصفهانی حاضر

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۲:۳۵۳.

گردیـده و پس از وصول به مقـام اجتهاد در سال ۱۳۲۹ با کسب اجازات از مرحوم آقا سیّد حسن صدر و میرزا محمّد حسـین نائینی و سیّد محمّد کاظم یزدی به اصـفهان معاودت نموده، در اصـفهان نیز از مرحوم آخوند ملاّ محمّد حسین فشارکی اجازه گرفته است.

مرحوم آقا سیّد حسن صـدر در اجازه ای که جهت ایشان مرقوم داشـته به نام: اللمعه المهـدیّه وی را به صـفات و القاب علمی زیادی ستوده است.

اسـامی تألیفات: ۱- آگهی هــای علمی ۲- الارائک در اصـول فقه ۳- اسـاور من ذهب در شـرح حـال حضـرت زینب (علیها السلام) ۴- اصول دین ۵- الانهار ۶- ترجمه ارشاد الاذهان علاّمه حلّی ۷- جنّات در ردّ وهابیّون ۱۰- سندس و استبرق، ترجمه کتاب صفین نصربن مزاحم ۱۱- شهاب ثاقب ۱۲- صفت حکمت ۱۳- المرتفق، در ردّ فلسفه داروین ۱۴- نعم الثواب، در سیر و سلوک.

مرحوم حاج شـیخ مهـدی در یکی دو سال آخر عمر در اثر ضـعف مزاج و ابتلای به امراض در منزل بستری و ترک جماعت و معاشـرت نموده و به جـای خود مرحوم آقـا شـیخ محمّـد حسـین فقیه نطنزی عـالم فاضـل را که محل وثوق و اعتماد ایشان بود جهت امامت مسجد شاه تعیین نموده و خود در شب یک شنبه پنجم ماه صفر سال ۱۳۹۳ در اصفهان یافته، و با تشییع شایسته به فرودگاه حمل گردیده، و از آنجا به مشهد مقدّس انتقال یافت، و در تحویل خانه دارالسیاده آستان مقدّس

رضوی (علیه السلام) به خاک سپرده شد. (۱)

***

مرحوم مؤلّف در کتاب سیری در تاریخ تخت فولاد اصفهان برخی از رجال اصفهان را به طور اختصار نام برده اند که جهت تکمیل مطالب کتاب عده ای از آنان را در اینجا ذکر می کنیم:

سید ابوالفضل مشکوه الواعظین درب امامی

فرزند حاج میرزا محمّد حسین، از خدمتگزاران به آستان مقدّس حسینی. از منبریان مشهور. فوت ۱۳۹۲ به سنّ متجاوز از ۸۰ سال.

سید ابوالقاسم موسوی آسیاب پری

از علما و ائمّه جماعت در مسجد آب بخشان. وفات: ۲۵ محرم ۱۳۶۹ ق و مدفون در اطاق غربی تکیه کازرونی.

شیخ اسماعیل تاج الواعظین

از فضلا و اهل منبر که دارای صدایی دلنشین و آوازی گیرا بود. وفات: ۱۳۲۶ ش. وی پدر جلال تاج، هنرمند و آوازه خوان معروف است.

۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۳:۱۸۸-۱۷۱.

سیّد ابراهیم میر شفیعی موسوی سدهی

عالم فاضل زاهد، امام و مدرس مدرسه شفیعیّه در محله باب الدشت. فرزندش: سید محمّد علی میر شفیعی عالم جلیل، وفات: ۲۰ ربیع الاول ۱۳۹۰ ق.

سید احمد مقدس بید آبادی

فرزند سید ابراهیم حسینی. عالم زاهد، از مدرسین ادبیات و سطوح، فوت ۳ ربیع الاوّل ۱۳۹۷.

سید ابوالحسن کتابی

عالم فاضل ادیب در اصفهان متولد و در اصفهان و نجف تحصیل نموده، فاضلی ارجمند و دانشمندی بزرگوار بود. عشق و علاقه او به کتاب وی را صاحب کتابخانه آبرومندی ساخته بود که پس از وفات او متلاشی گردید.

در شعبان ۱۳۹۸ به سنّ متجاوز از ۸۰ وفات یافته در قسمت شرقی تکیه گلزار مدفون گردید.

میرزا اسدالله اشتری

شاعر و ادیب و نویسنده. فرزند مرحوم ملّا محمّد علی اشتری. مؤلّف: ۱- تاریخ عشق ۲- دیوان اشعار ۳- طوفان نوح، و غیره. متوفی به سال ۱۳۹۵ ق.

ص: ۱۰۹۷

شیخ بهاء الدین برهانی

فاضل عالم ادیب واعظ کامل. از فضلای وعاظ اصفهان، متوفی ۴ ماه صفر ۱۳۹۳ به سنّ متجاوز از ۷۰ سالگی.

سیّد محمّد باقر فقیه

فرزند آقا سید علی حسینی. عالم فاضل، امام جماعت مسجد ستاری و مسجد آقا سید محمّد لطیف خواجوئی. متوفی در رجب سال ۱۳۹۱ ق.

محمّد حسن منّانی

از خدمتگذاران به فرهنگ و ادیبان فاضل و متدین، ادیب و شاعر. فوت: جمعه ۲۷ جمادی الثانیه ۱۳۹۸ ق.

میرزا حسین امامی نائینی

فرزند حاج میرزا محمود امام جمعه نائین. فاضل ارجمند، از دبیران دانشمند اداره آموزش و پرورش اصفهان، مؤلف تاریخ نائین. وفات: ماه صفر ۱۳۹۲ ق. از دوستان قدیمی و صمیمی نویسنده بود.

شیخ محمّد حسین فقیه نظنزی

عالم فاضل، سال ها از طرف مرحوم آیه الله حاج شیخ مهدی نجفی در مسجد شاه امامت می نمود. فوت: سال ۱۳۹۵ ق.

میرزا حسین درب امامی

فرزند سید میرزا حسین، واعظ معروف، [ملقّب به ثقه المحدّثین] فوت: ۱۳۴۷ ق. [مدفون در تکیه فاضل سراب]

شیخ محمّد رضا بیان الحق

فرزنـد شیخ زین العابـدین، واعظ، از منبریان و ذاکرین مصائب، متوفی در شـعبان ۱۳۹۰ ق. [مـدفون در حوالی تکیه بابـا رکن الدین]

شیخ محمّد رضا نیل فروشان

معروف به مقـدّس، عـالم فاضـل، امام مسـجد علی اکبر بیک، متوفی در ۲۶ شعبان ۱۳۹۲ [مـدفون در تکیه سـید محمّد لطیف خواجوئی]

ملاّ رضا خوانساری

فرزند ملاّ احمد. واعظ صالح معمّر، فوت: ۲ شنبه ۲۵ ربیع الثانی ۱۳۶۵ به سن قریب به یکصـد سال، مدفون در جلو قبر مرحوم آقا سید زین العابدین رضوی خوانساری.

شیخ محمّد رضا باقری محمود آبادی

عالم فاضل متّقی، فوت: ۱۳ رجب ۱۳۷۸ [مدفون در تکیه مقدّس]

ص: ۱۰۹۹

عبدالکریم مصدّق خواه

عالم فاضل مقدس زاهد، معروف به مسأله گو. مؤلف چندین رساله، متوفی در شعبان ۱۳۹۰ هـ.ق.

عباس علی سهیلیان شمس آبادی

شاعر ادیب فاضل، امام جماعت مسجد شمس آباد، تیران و آهنگران. متخلّص به فایض، از محترمین شعرای انجمن ادبی شیدا. وفات: ۱۳۸۵ ق. [مدفون در تکیه بروجردی]

سید عبدالعلی عقدایی طباطبایی

عالم فاضل خلیق مهربان، زیرک و کاردان، وفات: ۱۳۷۹ ق، مدفون در تکیه سیّد العراقین.

شیخ عبدالوهّاب زاهدی

عالم فاضل و ادیب کامل، مدرس سطوح فقه و ادبیات، نویسنده از محضر او استفاده کرده ام.

سیّد علی محمّد مدرس میر محمّد صادقی

فرزند سید محسن. فاضل ارجمند، از وکلای طراز اوّل دادگستری در اصفهان، و امام جماعت و مؤلف کتب و رسائل عدیده در فقه و اصول. وفات ذی الحجّه ۱۳۹۲ مدفون در جوار پدر.

ص: ۱۱۰۰

میرزا عبدالغفّار پاقلعه ای

ادیب عارف فاضل شاعر متخلّص به سحاب. فوت: ۱۳۳۶ ق، مدفون در تکیه سید العراقین.

میرزا علی مشفقی

از آشنایان به علوم ریاضی و دانا به علوم غریبه. سال ها در انجمن ادبی مرحوم شیدا شرکت می نمود. فوت: ۱۳۶۲ ق. مدفون در تکیه سیّد العراقین.

عفّت الحاجیه امین

سیّده محترمه عالمه فاضله مؤلفه کتاب چهل حدیث امین یا هشتصد و بیست موعظه. وفات: ۱۳۹۷ ق.

سیّد عبدالجواد بدری

ابن سید مهدی، فاضل ارجمند و واعظ محترم، از ائمه جماعت و محترمین اهل منبر اصفهان. وفات: ۱۳۹۸ ق.

غلام حسین ربّانی چادگانی فریدنی

عالم جلیل [از شاگردان جهانگیر خان قشقایی] وفات: ۱۳۷۵ ق مدفون در تکیه صاحب روضات.

ص: ۱۱۰۱

مصطفی ستّاریان

دکتر در فلسفه و علوم تربیتی، از دبیران دانشمند و معلمین دانشاه اصفهان. در جمادی الثانیه سال ۱۳۱۹ ق در مسافرت مشهد مقدّس در بین راه در اثر تصادف وفات یافت.

وی دانشمندی خلیق و معلّمی مهربان و فاضلی خدمتگزار بود. از او کتابی در فلسفه و اخلاق جهت دبیرستان ها به چاپ رسیده است.

سیّد مهدی موسوی آسیاب پری

عالم فاضل، امام جماعت مسجد آب بخشان. وفات: محرم ۱۳۰۹ ق. مدفون در جوار فاضل هندی.

سیّد محمّد امام جمعه خوراسکانی

فرزند آقا سید میرزا طباطبائی، عالم جلیل. فوت ۱۳۸۶ ق مدفون در تکیه سیّد العراقین. پدر نیز از علمای زمان خود بود.

میرزا محمّد خاتون آبادی

عالم جلیل، امام جماعت مسجد ملک در محلّه پا قلعه، متوفّی در شعبان ۱۳۵۰ مدفون در بقعه سیّد العراقین.

سیّد محمّد بهشتی

امام جماعت قرچقه، فاضل متعهّد خدمتگزار، متوفی شب چهارشنبه

ص: ۱۱۰۲

۱۴ شعبان ۱۴۰۹ ق.

سیّد مرتضی طباطبائی زفره ای

عالم جلیل، متولد ۱۲۹۹ و متوفی ۱۳۶۳. مدفون در تکیه ریزی.

میرزا محمود روضاتی

فرزند میرزا هدایت الله، عالم جلیل، وفات ۱۳۹۶ ق.

سیّد نورالدین مقدّس بید آبادی

فرزند سیّد ابراهیم، عالم فاضل زاهد. وفات: شب ۲۱ رمضان ۱۴۰۰ ق. مدفون در تکیه بروجردی. (۱)

ص: ۱۱۰۳

۱- به فضل الهی تصحیح و تحقیق این کتاب ارزشمند به دست این بنده حقیر رحیم قاسمی به اتمام رسید و آنچه در پی می آید نیز حاصل زحمات جناب آقای مهندس نیلفروشان است که از ایشان جهت تلاش در فراهم آوردن ضمایم مربوطه و چاپ این اثر کمال تقدیر و تشکر را دارم.

فهرست اعلام مترجمين

آ

ص: ۱۱۰۸

۱

ابوالقاسم شریفی شیرازی ۲۱۴

ابوالقاسم شهشهانی ۱۸۴

ابوالقاسم طبیب احمد آبادی ۲۱۳

ابوالقاسم فندرسکی ۱۹۷

ابوالقاسم قاضی ۱۱۸

ابوالقاسم قدسی ۷۶۸

ابوالقاسم کلباسی ۹۵۵

ص: ۱۱۱۱

ص: ۱۱۱۲

ص: ۱۱۱۵

س

غ

ص: ۱۱۲۷

ص: ۱۱۲۸

ص: ۱۱۳۰

ص: ۱۱۳۴

ص: ۱۱۳۸

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ .ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹